V JORNADES D'ARQUEOLOGIA DE LES COMARQUES DE GIRONA

COMISSIÓ ORGANITZADORA:

Aurora Martín
Montserrat Mataró
Josep M. Nolla
Gabriel Alcalde

Responsables d'edició de les actes:
Quim Esteba
Miquel Bodro

ISBN: 84-87834-13-2
Dipòsit legal: GI-712-96

Olot (Garrotxa)
maig del 2000

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Servei d'Arqueologia

Girona
Museu d'Arqueologia
de Catalunya

Universitat de Girona
Institut del Patrimoni Cultural

Universitat de Girona
Departament de Geografia,
Història i Història de l'Art

Diputació
de Girona

Ajuntament d'Olot

CONSELL COMARCAL DE LA GARROTXA

MUSEU COMARCAL de la GARROTXA

ÍNDEX GENERAL

1 ..... PROSPECCIÓ GEOLÒGICA DEL SUBSÒL DEL TURÓ DE SANTA MARIA DE ROSES (ALT EMPORDÀ, GIRONA)

3 ..... EXCAVACIONS PALEONTOLÒGIQUES AL PLA DE L'ESTANY (BIENNI 1998-1999): CORNELLÀ DEL TERRI I INCARCAL.

8 ..... UN NOU CONJUNT DEL PLISTOCÈ MITJÀ A LA VALL MITJANA DEL TER. DOMENY INDUSTRIAL (PLA DE DALT, GIRONA).

13 .... INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA COVA DELS ERMITONS L'ANY 1998

18 .... LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES DEL 1999 A LA COVA DE L'ARBREDA (SERINYÀ, PLA DE L'ESTANY)

22 .... EL SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC DEL MOVIMENT DE TERRES EN EL DESDOBLAMENT DE LA CARRETERA N-260, TRAM MONTAGUT-OLOT (MONTAGUT I SANT JOAN LES FONTS, LA GARROTXA) SETEMBRE 1999

25 .... LES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ 1998 I 1999 A LA BAUMA DEL SERRAT DEL PONT (TORTELLÀ, LA GARROTXA)

27 .... LA VUITENA CAMPANYA D'EXCAVACIONS AL JACIMENT DEL NEOLÍTIC ANTIC DE LA DRAGA (BANYOLES).1998.

32 .... RESULTATS D'UNA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA COVA DEL TOSSAL GROS, (MASSÍS DEL MONTGRÍ, BAIX EMPORDÀ). CAMPANYES DE 1998 I 1999.

35 .... LA COVA-DOLMEN DE LA RIERA QUARENTENA-I I ELS GRAVATS DE LA SEVA RODALIA (ROSES, ALT EMPORDÀ)

39 .... EL MENHIR DE LA CASA CREMADA II I ELS GRAVATS DEL PUIG ALT (ROSES, ALT EMPORDÀ)

42 .... EL SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC DE L'EDIFICI DE SERVEIS DEL PARC DE LES COVES PREHISTÒRIQUES DE SERINYÀ

46 .... DADES PRELIMINARS SOBRE ELS TREBALLS EFECTUATS AL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DE LA PRUNERA (SANT JOAN LES FONTS, LA GARROTXA)

50 .... LA NECRÒPOLIS D'INCINERACIÓ DEL PI DE LA LLIURA (VIDRERES, LA SELVA). EXCAVACIÓ DE SALVAMENT 1999

55 .... ELS GRAVATS RUPESTRES DE LA COVA DELS ENCANTATS (OGASSA, RIPOLLÈS)

57 .... PROSPECCIONS I EXCAVACIONS ARQUEO-LÒGIQUES EN EL SECTOR AFECTAT PEL PROJECTE DE CONSTRUCCIÓ D'UN CAMP DE GOLF A VILANERA (L'ESCALA, L'ALT EMPORDÀ)

60 .... PUIG DE SANT ANDREU (ULLASTRET, GIRONA). ZONA UNIVERSIDAD DE BARCELONA. INTERVENCIONES 1997-1999.

68 .... EXCAVACIONS A L'OPPIDUM DEL PUIG DE SANT ANDREU D'ULLASTRET (BAIX EMPORDÀ). CAMPANYES DE 1998 I 1999.

74 .... EL TERRITORI RURAL D'ULLASTRET : RESULTATS DE LES CAMPANYES DE PROSPECCIÓ 1998-1999

80 .... CAMPANYA D'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A MAS CASTELLAR-PONTÓS 1998

87 .... EXCAVACIONS EN EL POBLAT IBÈRIC DE SANT JULIÀ DE RAMIS.

92 .... POBLAT IBÈRIC DE SANT SEBASTIÀ DE LA GUARDA (PALAFRUGELL, BAIX EMPORDÀ). CAMPANYES 1998-1999.

96 .... MONTBARBAT (LLORET DE MAR - MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

100 .. SEGUIMENT I EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA VARIANT DE LA CARRETERA C-250 AL SEU PAS PER CASSÀ DE LA SELVA (EL GIRONÈS)

104 .. LES SITGES DEL MARGE DE CAN TORRELLES (RIUDARENES, LA SELVA)

106 .. EXCAVACIÓ D'UN CONJUNT DE SITGES AL FAR DE SANT SEBASTIÀ (PALAFRUGELL-BAIX EMPORDÀ)

108 .. INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL PONT XETMAR, SAU 2 (CORNELLÀ DE TERRI-PLA DE L'ESTANY)

109 .. EXCAVACIÓ A LA VIL·LA ROMANA DE PLA DE PALOL (PLATJA D'ARO, BAIX EMPORDÀ)

114 .. JACIMENT DEL CAMÍ DE PANISSARS (LA JONQUERA, ALT EMPORDÀ)

124 .. L'ESTABLIMENT ROMÀ DE MAS CARBOTÍ (TOSSA DE MAR, LA SELVA).

128 .. DARRERES EXCAVACIONS A LA VIL·LA ROMANA DE VILAUBA

132 .. LA BÒBILA ROMANA D'ERMEDÀS (CORNELLÀ DEL TERRI, PLA DE L'ESTANY)

136 .. INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A EMPÚRIES (L'ESCALA, ALT EMPORDÀ)

150 .. DARRERA INTERVENCIÓ A L'HORT D'EN BACH (MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

152 .. L'ESTABLIMENT RURAL I LA NECRÒPOLIS DE RASET DE BAIX (CERVIÀ DE TER, GIRONÈS): PRIMERES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES.

157 .. INTERVENCIÓ EN EL BARRI DE L'ESGLÉSIA DE LLAFRANC

161 .. PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL TERME MUNICIPAL DE TOSSA DE MAR (LA SELVA)

163 .. SEGUIMENT DE LES OBRES D'URBANITZACIÓ DE LA PLAÇA DE CRUÏLLES I ELS SEUS ENTORNS (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA)

166 .. PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LLÍVIA (LA CERDANYA)

168 .. INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA VIA DEL CAPSACOSTA. TRAM DE CAN PERE SASTRE (LA VALL DE BIANYA / LA GARROTXA).

172 .. RESULTATS DE LA PRIMERA CAMPANYA D'EXCAVACIONS A L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA A LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ)

177 .. ACTIVITATS DEL CASC L'ANY 1998

180 .. EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA COLOMINA (LLÍVIA, LA CERDANYA) DINS DE LA U.A. 3. ZONA B

185 .. INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA ALS CLAUSTRES DEL MONESTIR BENEDICTÍ DE SANT SALVADOR DE BREDA

189 .. LA CAPELLA ROMÀNICA DE SANT PERE DE MONTSORIU ARBÚCIES - SANT FELIU DE BUIXALLEU, LA SELVA

195 .. LA TORRE DE LA MORA, UNA CONSTRUCCIÓ D'ORIGEN ROMÀ REAPROFITADA EN ÈPOCA ALT MEDIEVAL

199 .. LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA MURALLA MEDIEVAL D'OLOT (LA GARROTXA) ENTRE ELS CARRERS VALLS VELLS I PROA (JUNY DE 1999)

203 .. EL CASTELL DEL MALLOL (LA VALL D'EN BAS-LA GARROTXA)

207 .. EXCAVACIONS AL CASTELL DE BUFALARANYA (ROSES, ALT EMPORDÀ)

211 .. LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL DE LLÍVIA (LA CERDANYA). CAMPANYES 1998-1999.

217 .. PRIMERA CAMPANYA D'EXCAVACIONS AL CASTELL DE TORCAFELLÓ (MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

221 .. L'ESGLÉSIA DE SANT PERE DELS VILARS (ESPOLLA, ALT EMPORDÀ)

225 .. INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANT VÍCTOR DE DÒRRIA. TOSES. EL RIPOLLÈS.

227 .. L'ESGLÉSIA DE SANT FRUITÓS D'OSSINYÀ (SANT FERRIOL, LA GARROTXA)

229 .. ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL DE SORIGUEROLA (SORIGUEROLA, FONTANALS DE CERDANYA, LA CERDANYA).

233 .. LES EXCAVACIONS A LA CATEDRAL DE GIRONA (1998-1999)

239 .. SONDEJOS A LA PLAÇA DE SANT FELIU DE GIRONA

243 .. EXCAVACIONS AL CEMENTIRI JUEU DE GIRONA

247 .. EL PONT SOBRE LA RIERA DEL BOU D'OR.

249 .. INTERVENCIÓ ALS BANYS ÀRABS (GIRONA, GIRONÈS)

253 .. EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES EN EL POU RODÓ (GIRONA)

257 .. EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A L'ENTORN DEL CASTELL I L'ESGLÉSIA DE CASTELL D'ARO (BAIX EMPORDÀ)

263 .. INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ESPONELLÀ (PLA DE L'ESTANY).

265 .. PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA A UN SOLAR DE LA PLAÇA DEL CASTELL (MONELLS, BAIX EMPORDÀ)

267 .. L'ABOCADOR DEL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)

269 .. SONDEIG REALITZAT AL CARRER PERE ROURE-PASSEIG DE DINTRE DE BLANES

271 .. INTERVENCIÓ A LES SITGES DE CAN SIMON
(SANTA COLOMA DE FARNERS, LA SELVA).

275 .. EL FORN DE LA CARRETERA D'HOSTALRIC (MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

277 .. TREBALLS ARQUEOLÒGICS DEL CONDICIONAMENT DE LA CARRETERA
GI-681 LLAGOSTERA-TOSSA DE MAR DEL P.K 0+000 AL 7+500
(GIRONÈS I LA SELVA).

281 .. SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC DE LES OBRES DE PAVIMENTACIÓ DEL CARRER
DELS ALBERGUERS I DE LA PLAÇA COSTA A SANT ISCLE
(SERRA DE DARÓ, BAIX EMPORDÀ)

283 .. ELS COSSOS DE GUÀRDIA DEL PORTAL DE MAR I ELS TÚNELS DE DESGUÀS
DE LA FAÇANA DE MAR DE LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ)

287 .. SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC A L'ESGLÉSIA DE SANT GENÍS
(TORROELLA DE MONTGRÍ, BAIX EMPORDÀ)

291 .. INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL MONESTIR DE SANT DANIEL
(GIRONA, GIRONÈS)

295 .. LA BISBAL D'EMPORDÀ 1999-2000.
CONTROL ARQUEOLÒGIC A LA PLAÇA MAJOR

299 .. SEGUIMENT D'OBRA A L'ÀREA DE LES PITES (PALAMÓS, BAIX EMPORDÀ)
I QUE IMPLICA LES ANTIGUES EDIFICACIONS DEL SEGON CONVENT
DELS AGUSTINS, L'HOSPITAL I EL BALUARD DE SANT JOAN.

305 .. SEGUIMENT D'OBRES A LA PLAÇA DEL FORN I AL CASC ANTIC DE PALAMÓS

309 .. SEGUIMENT D'OBRA A LA PLAÇA DELS ARBRES (PALAMÓS - BAIX EMPORDÀ).

313 .. SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC EN EL CENTRE HISTÒRIC DE LA VILA
DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES (ALT EMPORDÀ)

319 .. EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL MOLÍ D'EN FRIGOLA
(CRUÏLLES, MONELLS, SANT SADURNÍ, BAIX EMPORDÀ)

323 .. NETEJA DELS FOSSATS I DELS BALUARDS DE SANT ANDREU I SANT JORDI
DE LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ)

327 .. PUIG CASTELLAR D'ESPASENS, FONTCOBERTA 1998-1999 (PLA DE L'ESTANY)
RESULTAT DELS PRIMERS TREBALLS

331 .. SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC AL CARRER VERGE MARIA DE SANTA COLOMA
DE FARNERS (LA SELVA). ANÀLISI DEL SISTEMA D'ENCLAVAMENT D'UNA PREMSA
DE TORN O DE LLIURA (SEGLE XVII)

333 .. SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC A L'EXTERIOR DE L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA.
(CAMÓS, PLA DE L'ESTANY)

335 .. RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ A L'ESGLÉSIA DE MARE DE DÉU DE QUADRES.
(ISÒVOL, LA CERDANYA)

339 .. EL FORN DE CAN GELDEUS, CAMÓS
(PLA DE L'ESTANY)

341 .. APROXIMACIÓ A LES CONSTRUCCIONS DE PEDRA EN SEC AL MASSÍS DEL MONTGRÍ. (TORROELLA DE MONTGRÍ, BAIX EMPORDÀ)

345 .. LES PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES REALITZADES PER L'ESTUDI D'IMPACTE AMBIENTAL DEL PARC EÒLIC DE L'AULEDA (TM LA JONQUERA I CANTALLOPS, ALT EMPORDÀ) I LA LÍNIA ELÈCTRICA 132 KV EN EL TRAM DELS TM DE LA JONQUERA I AGULLANA (ALT EMPORDÀ).

349 .. L'INVENTARI DEL PATRIMONI DE LA SELVA: NOUS JACIMENTS ARQUEOLÒGICS. II-SECTORS NORD I OEST DE LA COMARCA.

352 .. L´INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARTÍSTIC I ARQUEOLÒGIC DEL GIRONÈS: NOVETATS ARQUEOLÒGIQUES.

355 .. ARQUEOLOGIA INDUSTRIAL A LA FARGA PALAU DE RIPOLL. RESULTATS DELS PRIMERS SONDEIGS REALITZATS (ABRIL-MAIG DE 1999)

358 .. EL FORN DE CAN GIVEROLA (TOSSA DE MAR, LA SELVA).

360 .. FE D'ERRADES

Prospecció geològica del subsòl del turó de Santa Maria de Roses (Alt Empordà, Girona)

Paraules clau: subsòl, turó de Santa Maria, Roses

Carles ROQUÉ i PAU* Lluís PALLÍ i BUXÓ* Ignasi CAPELLÀ i SOLÀ*

Resum: Es descriu la seqüència de materials travessats en un sondatge mecànic realitzat al cim del turó de Santa Maria de Roses. Es posa de manifest que aquest alt topogràfic és constituït per una successió de capes de graves amb intercalacions de nivells argilosos i arenosos. La capa més superficial és de l'holocè superior, mentre que la resta pertany al pleistocè i, segurament, al miocè superior

1. INTRODUCCIÓ

Amb motiu de l'aixecament del mapa geològic del terme municipal de Roses (Pallí et al., 1998a), s'ha dut a terme una prospecció per determinar la natura del subsòl del turó de Santa Maria. Aquest pujol es localitza dins el recinte de la Ciutadella, una fortificació militar que es va començar a construir a mitjan segle XVI. A banda de les ruïnes del monestir benedictí de Santa Maria, erigit al segle X, que li dóna nom, s'hi troben nombroses restes arqueològiques d'època visigòtica (segles IV a VII d.C.) i de la colònia grega de *Rhode* (segles V a III aC).

En diferents campanyes d'excavació s'ha constatat l'existència de tres menes de subsòl en aquest indret (Puig, 1997): un, de sorra fina, és ben documentat a la part plana, que s'estén entre el turó i la platja actual, i correspon als dipòsits de l'antiga zona de platja que arribava fins al mateix peu del turó durant l'ocupació grega; un altre, de sorres més gruixudes amb graves, apareix adossat al marge est del turó i es relaciona amb els dipòsits al·luvials aportats per les rieres; i, finalment, un subsòl constituït per graves amb matriu argilosa conforma els vessants del turó de Santa Maria.

Tanmateix, avui dia no és possible observar directament aquests materials ni tampoc determinar quina o quines unitats geològiques hi ha sota seu. En aquest sentit, les opcions més versemblants a priori són: que a escassa profunditat hi hagi roques ígnies o metamòrfiques de l'era primària, com succeeix en molts pujols que hi ha a l'entorn del recinte de la Ciutadella; que la capa de graves amb matriu argilosa sigui molt gruixuda; o que sota les graves apareguin roques volcàniques del neogen, correlacionables amb els basalts que es troben al turó de Terres Negres i al llit de la riera de laTrencada, a uns 500 m al nord de la Ciutadella.

2. MATERIALS DEL SUBSÒL

Amb l'objectiu d'establir la tipologia del rocam que constitueix el turó, el dia 24 d'abril de 1998 es va dur a terme un sondatge mecànic de reconeixement davant la porta d'entrada al monestir benedictí. La perforació es va fer pel mètode de rotació amb extracció de testimoni continu de 101 mm de diàmetre. La profunditat assolida, respecte de la superfície del terreny, va ser d'11,3 m, i es van travessar els següents materials:

cota (relativa a la superfície del terreny (0 m))	materials
0-2 m	argiles arenoses amb fragments de ceràmica
2-2,5 m	sorres argiloses de color marró
2,5-4,2 m	sorres de gra mitjà i graves relativament netes
4,2-4,5 m	argila lleugerament arenosa de color marró
4,5-6 m	graves argiloses amb còdols de filita i de granodiorita. Presenten un color ocre, lligat a l'alteració dels còdols de filita
6-8 m	graves argiloses de color marró. Els còdols són de filita
8-9 m	graves argiloses de color marró roig amb passades d'argila lleugerament arenosa de color marró roig
9-10,5 m	graves molt argiloses de color marró clar a marró roig, amb algunes passades d'argila amb sorra
10,5-11,3 m	argila de color marró amb algunes sorres

3. EDAT DELS MATERIALS

De tota la seqüència de nivells travessats, únicament la capa més superficial (0-2 m) es pot datar amb seguretat, atès que la presència de fragments ceràmics demostra que és de l'holocè superior Els cinc nivells següents (2 a 8 m) pertanyen, segurament, al pleistocè superior En concret, els materials travessats formen part dels dipòsits de ventalls al·luvials d'aquesta edat que s'estenen al peu de la serra de Rodes i que connecten els contraforts més orientals dels Pirineus amb la plana empordanesa. Els darrers tres nivells (8-11,3 m), caracteritzats per un color vermellós, són similars als sediments infravolcànics de la riera de laTrencada, atribuïts al miocè superior (Pallí et al., 1998b).

* Àrea de Geodinàmica de la Universitat de Girona. Campus de Montilivi, s/n, 17071 Girona

4. DISCUSSIÓ I CONCLUSIONS

La constitució del turó de Santa Maria, a base de capes de graves amb matriu argilosa, demostra que originalment estava connectat amb els dipòsits dels ventalls al·luvials que s'estenen entre els relleus pirinencs i la plana empordanesa.

El turó degué quedar aïllat d'aquests ventalls com a conseqüència de l'erosió de la riera de laTrencada i del rec Fondo, versemblantment abans que s'assolís el màxim transgressiu versilià i l'estabilització del nivell del mar (al voltant de 5000 anys BP). Durant aquest màxim nivell marí es va formar el sistema de petits penya-segats morts que avui dia limita frontalment els dipòsits dels ventalls al·luvials pleistocens, i que els separa dels sediments de maresma subactuals que caracteritzen el subsòl de la urbanització Santa Margarida i zones adjacents (Pallí et al., 1998a). És molt probable que en aquest moment (5000 anys BP) el turó de Santa Maria de Roses fos una illa, com suggereix el fet que els penya-segats morts s'estenen al nord i al nord-est d'aquest alt topogràfic.

Tanmateix, la construcció de la Ciutadella va modificar en gran mesura la morfologia del turó i, ara per ara, és difícil establir amb seguretat la configuració paleogeogràfica que tenia en el moment de l'arribada dels grecs.

Aquest sondatge ha estat realitzat en el marc del conveni CECAM-UdG de prospecció geotècnica.

5. REFERÈNCIES

PALLÍ L., ROQUÉ C. & CAPELLÀ I. 1998a, *Mapa geològic de Roses*, escala 1:10.000, ed. Àrea de Geodinàmica de la Universitat de Girona.

PALLÍ L., ROQUÉ C. & CAPELLÀ I. 1998b, Aportacions al coneixement del vulcanisme neogen de l'Alt Empordà: tres afloraments volcànics inèdits al terme municipal de Roses, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 31, 11-19.

PUIG A.M. 1997, La localització topogràfica de l'antic port de Rhode (Roses, Alt Empordà), *Comerç i vies de comunicació (1000 aC. - 700 dC.) XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*, 115-123.

Excavacions paleontològiques al Pla de l'Estany (bienni 1998-1999): Cornellà del Terri i Incarcal.

Àngel GALOBART I LORENTE[1] Xavier ROS I VISUS[2] Jordi PALOMAR I MOLINS[2]

RESUM

Les actuacions paleontològiques a Girona en el període 1998-1999 es van centrar a la comarca del Pla de l'Estany. La primera va correspondre al salvament d'un fragment d'ullal d'*Anancus avernensis*, un mastodont d'edat pliocena, a Cornellà del Terri. La segona s'emmarca dins del projecte d'actuacions paleontològiques a la Pedrera d'Incarcal, municipi de Crespià, i va constar d'unes prospeccions geoelèctriques i una campanya d'excavació programada.

El seguit de prospeccions geoelèctriques que s'estan portant a terme a la pedrera d'Incarcal i en els envoltants, serviran per caracteritzar la geologia de la zona, així com per modelitzar un sistema de detecció de jaciments paleontològics en les Calcàries d'Incarcal.

Pel que fa a la campanya d'excavacions al jaciment d'Incarcal I, realitzada l'any 1999, es varen recuperar restes fòssils de sis taxons diferents, entre els que destaquem el crani sencer d'un hipopòtam que va viure al Pla de l'Estany fa un milió d'anys.

Paraules clau: Cornellà del Terri, Incarcal, pliocè, pleistocè inferior, *Anancus avernensis*, *Hippopotamus*.

INTRODUCCIÓ

Les actuacions paleontològiques a les Comarques gironines durant el bienni 1998-1999 es varen centrar en l'extracció d'urgència d'un fragment de defensa d'un mastodont al jaciment pliocè de Cornellà delTerri i a les prospeccions geoelèctriques i a una excavació programada en el jaciment del pleistocè inferior d'Incarcal.

CORNELLÀ DEL TERRI

Antecedents

Cornellà del Terri és un jaciment clàssic datat en el pliocè inferior d'on s'han recuperat restes fòssils des anys cinquanta degut a les troballes fortuïtes dels treballadors i a les prospeccions realitzades pels aficionats.

En aquest jaciment l'espècie millor representada és el mastodont *Anancus avernensis*, amb abundants restes cranials com són defenses, fragments de mandíbules, tres molars superiors i dos inferiors. La resta de fauna està representada per un molar inferior molt gastat d'èquid, que no permet una major precisió, un molar superior de *Dicerorhinus megarhinus* i un fragment de banya de cèrvid.

La llista faunística de la fauna del Pliocè en el Pla de l'Estany la completen les localitats de Can Magrana (Villalta & Llompart, 1981) i les Costes de Mata (Sanz, et al., 1987) amb dos molars de *Zygolophodon borsoni*, i la localitat de Sords amb un molar superior de *Dicerorhinus megarhinus*.

Situació geogràfica

El jaciment està situat en l'antiga pedrera de Cornellà del Terri, dins el municipi del mateix nom situat al sud de la comarca del Pla de l'Estany S'hi accedeix per la carretera C-150 (Girona-Banyoles, Fig. 1).A mig quilòmetre de la sortida de Cornellà seguint l'antiga carretera trobem el paratge del Comanell (riera del Comanell). El jaciment es troba a uns 50 metres en direcció oest, en el talús sud de la terrera abandonada de Cornellà. Les seves coordenades UTM són 31TDG847604.

[1]Institut Paleontològic "M. Crusafont". C/ Escola Industrial, 23 08201, Sabadell.
[2]Geoterna. C/ Fra Luís de León, 146A, 08203. Sabadell.

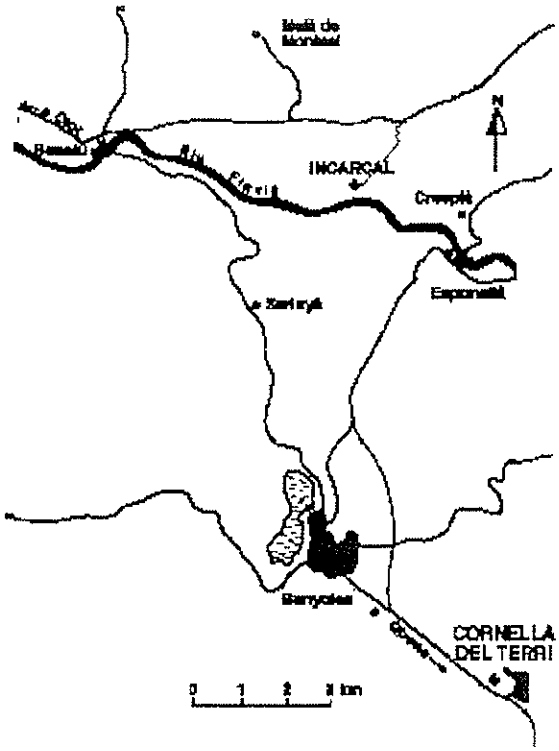

Fig. 1: Situació dels jaciments paleontològics de Cornellà del Terri i Incarcal.

Context geològic

La seqüència del Pliocè està constituïda per materials detrítics al·luvials, tractant-se d'argiles, sorres i conglomerats provinents dels relieus eocènics situats al marge occidental de la conca que reompliren la depressió de l'Empordà i que corresponen a una etapa pre-lacustre.

Posteriorment en la conca de Banyoles-Besalú es desenvolupa una etapa lacustre activa durant el Plio-quaternari i que està representada pels materials carbonatats de la formació Incarcal, les calcàries lacustres del pla d'Usall i els travertins de la cubeta lacustre de Banyoles.

Descripció del jaciment

Degut a les males condicions de l'aflorament no va ser possible descriure de forma detallada el perfil estratigràfic. Els nivells descrits de base a sostre corresponen als cossos sedimentaris descoberts durant l'extracció de la defensa:

-Nivell argilós de color gris de gruix indeterminat.

-Nivell de 30 centímetres de gruix, amb base erosiva, format per graves amb còdols heteromètrics de litologia variada (gresos i calcàries) amb una matriu argilo-sorrenca de color ocre. En aquest nivell estava localitzat el fragment de defensa d'*Anancus avernensis*.

-Nivell de 15 centímetres de gruix format per sorres de gra mitjà-groller amb oxidacions.

S'interpreten aquests materials com el reompliment d'un paleocanal situat a la part distal del sistema al·luvial de Palol de Revardit. L'edat és Pliocè inferior.

L'actuació sobre les restes

El fragment de defensa va aflorar durant la restauració dels talussos de l'antiga terrera de Cornellà del Terri, de la que n'és propietari el Sr Rafael Ginesta. Durant una visita realitzada per l'arqueòloga Esther Tabernero li va ser comunicada la notícia de la troballa d'uns fragments d'os. Veient que es tractava d'un fragment de defensa i que encara en quedava una part en la secció del talús, donà avís a la Sra. Montserrat Mataró (arqueòloga territorial de les comarques de Girona) qui va sol·licitar el permís d'excavació pels dies 2 i 3 de març, doncs la situació de la resta fòssil, que es trobava en la superfície del talús, feia perillar a curt termini la seva integritat.

L'objectiu de l'excavació es va centrar en la recuperació de la resta i fer una petita prospecció de les zones adjacents per veure si afloraven altres restes.

El fragment de defensa estava situat en un talús d'un metre i mig d'alçada i un pendent de 25°. Per poder extreure la resta es va haver de fer un rebaix de 80 centímetres d'alçada per 1 metre de llargada.

Abans de començar l'excavació es van netejar i recollir totes les estelles que havien quedat en superfície per l'acció de la màquina. El rebaix vertical i horitzontal es va realitzar a piqueta amb la previsió de dur a terme una extracció amb mòmia de poliuretà.

La resta fòssil estava localitzada en un nivell argilós intercalat entre nivells de graves i sorres molt poc cimentades. Un cop delimitat es va deixar en contacte amb l'aire de forma que perdés una part de l'humitat. La consolidació de la resta es va realitzar amb *Paraloid* dissolt al 5% en acetona. Les fractures produïdes durant el procés d'excavació s'enganxaven amb cyanocrilat industrial de la casa *Hexcel*.

Finalment es van prospectar les zones adjacents al jaciment per veure si afloraven altres restes, per bé que els resultats d'aquesta prospecció varen ser negatius.

Per garantir unes bones condicions d'extracció i transport es va decidir fer una mòmia (blocs de recobriment i protecció) de poliuretà expandit, que contenia el fragment de defensa.

Descripció de les restes

La resta trobada a l'antiga terrera de Cornellà del Terri correspon a un fragment de defensa de *Anancus avernensis*. El fragment té una longitud de 75 centímetres i un diàmetre màxim de 25 centímetres.

PEDRERA D'INCARCAL

Antecedents

Els jaciments de la pedrera d'Incarcal han estat excavats, amb intermitències des de l'any 1984. Els embuts d'Incarcal, d'edat del pliocè inferior es varen excavar entre els anys 1984 i 1990, amb l'extracció de més de 1300 restes de vertebrats fòssils d'un total de 5 jaciments diferents. Del sediment encaixant, les calcàries de la Formació Incarcal d'edat pliocena, es va recuperar l'any 1995 l'esquelet gairebé enter i en connexió anatòmica d'un rinoceront de l'espècie *Stephanorhinus etruscus*.

Els resultats d'aquests treballs s'han publicat en diverses publicacions científiques (Galobart et al, 1990; Colomer et al., 1992; Maroto & Galobart, 1992; Galobart et al., 1996; Antón & Galobart, 1999), així com en una tesi doctoral (Galobart, 1996) i s'està preparant una monografia de propera publicació per la revista "Paleontologia i Evolució".

Així, l'any 1998 es va demanar un nou projecte d'actuacions a la pedrera d'Incarcal centrant els seus objectius en dos punts principals: l'aprofundiment del coneixement de les faunes del pleistocè inferior a la regió mediterrània, i l'intent d'esbrinar la gènesi del conjunt de dolines que formen els jaciments d'Incarcal.

Actuacions

Dues han estat les actuacions principals en els jaciments d'Incarcal. Per una banda la realització de sondejos geoelèctrics i per l'altre, una actuació sobre el jaciment d'Incarcal I.Aquesta actuació va consistir primer en un condicionament del jaciment per tal de recuperar la morfologia original en el moment de realitzar la primera excavació l'any 1984, i una campanya d'excavació sistemàtica en el mateix jaciment d'Incarcal I.

Prospeccions geoelèctriques

S'han dut a terme diverses pseudoseccions geoelèctriques amb dos objectius clars: detectar nous embuts adjacents a la pedrera d'Incarcal, i provar de determinar la potència del sediment calcari.

Els mètodes de prospecció geoelèctrica s'utilitzen per determinar les característiques litològiques del subsòl a partir de la mesura de la seva resistivitat r (ohms*m).

La resistivitat de les roques i dels sediments és una propietat intrínseca que depèn tant de les característiques elèctriques dels constituents sòlids com de les dels líquids i gasos que ocupen els seus espais buits, ja siguin porus o fractures.

En termes generals pot acceptar-se que les majors resistivitats corresponen a les roques ígnies mentre que els materials amb majors conductivitats (s = 1/r) són les roques sedimentàries. Les roques metamòrfiques ocupen una posició intermitja.

Especialment en el cas de les roques sedimentàries i els sediments, el corrent elèctric és transmès principalment pels fluids continguts en els porus, els quals actuen com electròlits.

La prospecció geoelèctrica consisteix generalment en la injecció en el subsòl d'un corrent elèctric mitjançant un o dos elèctrodes (A i B) i en la investigació del camp elèctric generat a la superfície utilitzant dos elèctrodes addicionals (M i N).

A més dels elèctrodes i els cables, el circuit de corrent requereix una font d'energia i un miliamperímetre mentre que el de potencial consisteix en un milivoltímetre.

Cal dir que els valors de resistivitat que s'obtenen al camp són valors de resistivitat aparent degut a que el subsòl no és un medi homogeni ni isòtrop. L'obtenció de les resistivitats reals dels materials investigats requereix un procés d'interpretació de les dades que actualment pot servir-se de software específicament concebut.

L'obtenció de dades de resistivitat al llarg de seccions verticals del terreny permet obtenir visualitzacions més o menys detallades de les seves variacions en dues dimensions. Això pot fer-se extensible a la tercera dimensió per generar les anomenades tomografies.

En ambdós casos són diverses les configuracions electròdiques amb les que es pot efectuar la investigació, requerint la interpretació de les dades que es disposi del software adient.

Als Camps de Mas Fuselles es van realitzar quatre pseudoseccions paral·leles, d'orientació aproximada NW-SE, separades per una distància de dos metres. Les tres pseudoseccions restants van ser efectuades a l'entorn de l'embut Incarcal I, a la pedrera encara activa.

En tots els casos la configuració emprada va ser l'anomenada Wenner alfa, lineal i simètrica, en la que els elèctrodes de potencial es troben enmig dels de corrent (AMNB) i la distància entre tots ells és la mateixa. En la primera pseudosecció aquesta distància era d'un metre, mentre que a les restants va ser de dos metres.

Als Camps de Mas Fuselles es van realitzar quatre pseudoseccions paral·leles, d'orientació aproximada NW-SE, separades per una distància de dos metres. L'objectiu d'aquesta prospecció va ser localitzar contactes verticals entre materials per poder determinar nous embuts a prop de la pedrera vella d'Incarcal. En cap cas es va poder descriure nous embuts.

A la pedrera en explotació d'Incarcal, van ser efectuades un total de tres pseudosseccions i 3 sondatges elèctrics verticals al voltant de l'embut d'Incarcal I per determinar la fondària del substracte

eocè. Els resultats preliminars han donat un gruix mínim de carbonats de 25 metres en la zona propera a l'embut.

Campanya de condicionament

La campanya de condicionament del jaciment d'Incarcal I ha tingut dues fases ben diferenciades. La primera va tenir lloc el 19 de Juliol, coincidint amb l'inici de la campanya d'excavacions programades. El fet de que el jaciment d'Incarcal I hagués estat inactiu durant nou anys va provocar que la vegetació recobrís quasi totalment la superfície d'aquest jaciment. El condicionament va consistir en la neteja de la major part de vegetació i l'establiment de la cota zero original utilitzada durant l'anterior campanya d'excavació.

Degut a l'especial configuració de la zona d'excavació del jaciment d'Incarcal I (amb una superfície circular d'uns 16 metres de diàmetre), el sistema de coordenació és del tipus polar Així, a partir dels punts de referència cartografiats en les parets de calcària, es va recuperar el punt central, base de la coordenació polar. D'aquestes maneres totes les dades que s'obtinguin en aquesta, i en següents campanyes d'excavació, estaran referenciades i tindran continuïtat amb les obtingudes en les campanyes anteriors.

L'altra actuació de condicionament d'Incarcal I va tenir lloc després de la campanya d'excavació, doncs depenia de la disponibilitat de maquinària d'excavació cedida per l'empresa propietària de l'explotació de la pedrera (Yesos Ibèricos).

Aquests treballs varen tenir lloc el dia 3 de setembre i varen consistir en la retirada dels derrubis produïts durant les campanyes d'excavació dels anys 1984-1990 i dipositats d'una forma preferencial en la vessant nord del jaciment. Tots aquests sediments dificultaven els treballs d'excavació, doncs havien assolit el nivell, en alçada, on es produeixen les excavacions actuals. A més es va netejar la paret original de la dolina per tal de reproduir l'estat del jaciment tal com es va trobar l'any 1984.Aquest tall en secció ha de permetre l'estudi de l'estratigrafia del sediment original acumulat a Incarcal I.

Campanya d'excavació

La campanya d'excavació va tenir lloc durant els dies 20 a 29 de Juliol de 1999 (ambdós inclosos). En ella hi varen participar un total de 16 professionals i estudiants.

La campanya va consistir en la realització de quatre cales en el jaciment (fig. 2)

La cala número 1 correspon a la vessant SW del jaciment on es conserva en millors condicions la paret de calcària del jaciment. L'objectiu d'aquesta cala era seguir el punt de contacte entre el sediment de l'interior del jaciment (argiles) i el continent (calcàries).

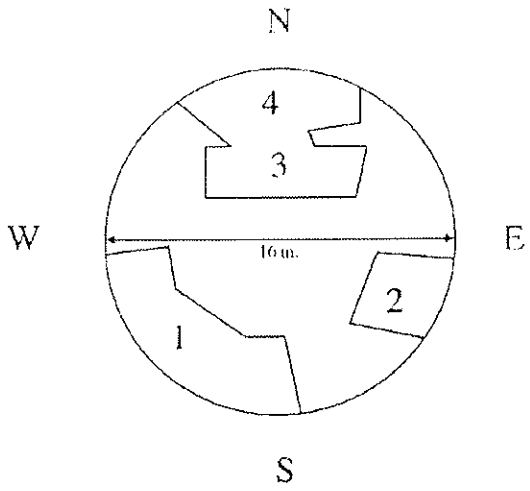

Figura 2: disposició de les cales d'excavació realitzades en la campanya d'estiu de 1999.

La cala número 2 es va realitzar en el punt en què es varen extreure els últims ossos durant la campanya de 1990, punt en què tot feia indicar que havia estat treballat per furtius durant el període d'inactivitat del jaciment.Aquesta cala va ser la que donar la presència del crani sencer d'un hipopòtam (fig. 2). Així mateix cal esmentar la troballa de sediment remenat prop de la troballa, així com un gran placa d'uralita enterrada, indicis d'una possible acció furtiva.

Les cales 3 i 4 varen tenir lloc en la vessant nord del jaciment. Inicialment es va iniciar la número 4, però la gran presència de sediments de derrubi (posteriorment retirats amb una màquina excavadora) va fer desistir d'aquesta tasca i reprendre-la més cap la zona central on el sediment era *in situ*.

Resultats

De la campanya d'excavacions de l'any 1999, destaca la presència d'un crani d'hipopòtam enter i en perfecte estat de conservació.

Un cop iniciats els treballs de preparació de la resta

Figura 3: Crani de l'hipopòtam d'Incarcal I durant el procés de restauració.

s'ha pogut fer un estudi preliminar que, a falta dels resultats definitius, modificarà l'adscripció que s'ha fet del postcranial d'hipopòtam que s'havia recuperat fins el moment en els jaciments d'Incarcal. A falta d'elements clarament distintius, les morfometries dels elements esquelètics recuperats es trobaven dins dels límits de variació normals per l'espècie més comuna d'hipopòtam del pleistocè inferior *Hippopotamus amphibius antiquus* Per contra, en el crani recuperat els trets morfològics ens mostren unes diferències accentuades amb les observades per *H. a. antiquus*, com son unes òrbites en una posició hiperperiscòpica, un crani molt allargat i, sobretot, molt estret a nivell dels nasals. Aquesta morfologia l'apropa a la forma *H. tiberinus* descrita en el pleistocè inferior-mig a Itàlia (Mazza,1995) i a alguns espècimens de *H. gorgops* del pleistocè inferior africà. L'estudi en curs ha de permetre una adscripció clara, així com aportar noves dades a les migracions i dispersió dels hipopòtams en l'Europa occidental durant el pleistocè inferior i mig.

Dels altres taxons presents al jaciment s'han identificat restes pertanyents a: *Homotherium latidens*, *Equus* sp., Carnivora indet., Testudo indet., i amphibia indet.

BIBLIOGRAFIA

ANTÓN M. & GALOBART A. 1999, Neck function and predatory behavior on scimitar toothed cat Homotherium latidens (Owen). *Journal of Vertebrate Paleontology*, Vol 19, 4, 771-784.

COLOMER F., GAETE R., GALOBART A., MAROTO J., MENÉNDEZ E. & ROS X. 1992, El jaciment paleontològic d'Incarcal (Crespià, Pla de l'Estany). El medi natural del Valles, 3. *Annals del Centre vallesà d'estudis dels ecosistemes mediterranis*, 26-32.

GALOBART A. 1996, *Estudi de la fauna de mamífers dels jaciments del pleistocè inferior d'Incarcal (Crespià, Pla de l'Estany): sistemàtica, tafonomia i paleoecologia*. Tesi doctoral. Universitat Autònoma de Bellaterra. Facultat de Ciències. ISBN:84-490-0651. (Microfichas).

GALOBART A., MAROTO J., MENÉNDEZ E. ,ROS X., GAETE R. & COLOMER F. 1990, El yacimiento del Pleistoceno Inferior de Incarcal (Crespià, Girona). Comunicaciones *Reunión de Tafonomia y Fosilización*, 161-167.

GALOBART A., MAROTO J. & ROS X. 1996, Las faunas cuaternarias de mamíferos de la cuenca de Banyoles-Besalú (Girona), *Revista Española de Paleontología*, nº extraordinario, 248-255.

JULIÀ R. 1980, La conca lacustre de Banyoles-Besalú, *Monografies del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*.

MAROTO J. & GALOBART A. 1992, Incarcal (Crespià, Pla de l'Estany): un jaciment representatiu de la fauna de grans mamífers del Pleistocè Inferior *Tribuna de Arqueologia 1990-91*, 7-16.

MAZZA P. 1995, New evidence on the Pleistocene hippopotamuses of Western Europe. *Geologica Romana*, XXXI, 61-242.

ROS X., GALOBART A. & MAROTO J. 1996, El plioquaternari lacustre: les calcàries i els reompliments d'Incarcal (Crespià). Geologia de la conca lacuste Banyoles-Besalú, (Maroto, J. & Palli, Ll., eds.) *Quaderns, 17, C.E.C.B.*, Banyoles, 41-51.

SANZ E., COMAS P. & MAROTO J. 1987, Inventari paleontològic del fons del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles procedents de la zona Banyoles-Mata i adjacents. *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, 1986-1987,103-107

VILLALTA J. F. DE & LLOMPART C. 1981, Hallazgo de un molar de Mammut borsoni (Hays) en el Plioceno del Baix Empordà (Prov. Girona). *Acta Geológica Hispánica*, 16, 4,195-197.

UN NOU CONJUNT DEL PLISTOCÈ MITJÀ A LA VALL MITJANA DEL TER. DOMENY INDUSTRIAL (PLA DE DALT, GIRONA).

Robert SALA Joan GARCIA Kenneth MARTÍNEZ Albert PUJADES

ABSTRACT

During the savage excavation in the indutrial quarter of Pla de Dalt (Girona) were found large lithic assemblages on surface. The deep sounding carried out in the place show a stratigraphic sequence where the stone tools were deposited on a basalt stratum dated. The technical and typological studies signe a lithic sample relationed to the last moments of the Mode 2 at northern of Catalunya.All the raw material was collected from the Ter river, beside the site, and the features of the chaîne opératoire are characterized by the production of flakes using discoide cores and the sharping of unifacial large tools. These aspects link Domeny Industrial with other near archaeological sites such as Can Garriga and Puig d'En Roca 3.

SITUACIÓ

El conjunt arqueològic que anomenem Domeny Industrial s'ha localitzat al municipi de Girona arrel d'unes obres d'adequació i urbanització per a la construcció d'un polígon industrial. Les naus s'estaven bastint a la zona del *Pla de Dalt*, delimitat pel nucli de Germans Sàbat al nord, per l'autopista A-7 a l'est i per la carretera GI-531 de Girona a Les Planes d'Hostoles passant per la Vall del Llémena. Es tracta d'una superfície plana alçada entre quatre i set metres, i aïllada topogràficament respecte el pla del Ter i les parts fondes del nucli de Germans Sàbat al nord.

Les seves coordenades geodèsiques són 42º de latitud nord i 2º48' de longitud est. L'extensió total de l'àrea del polígon és, aproximadament, de 800 m. d'est a oest i 300 m. de nord a sud.

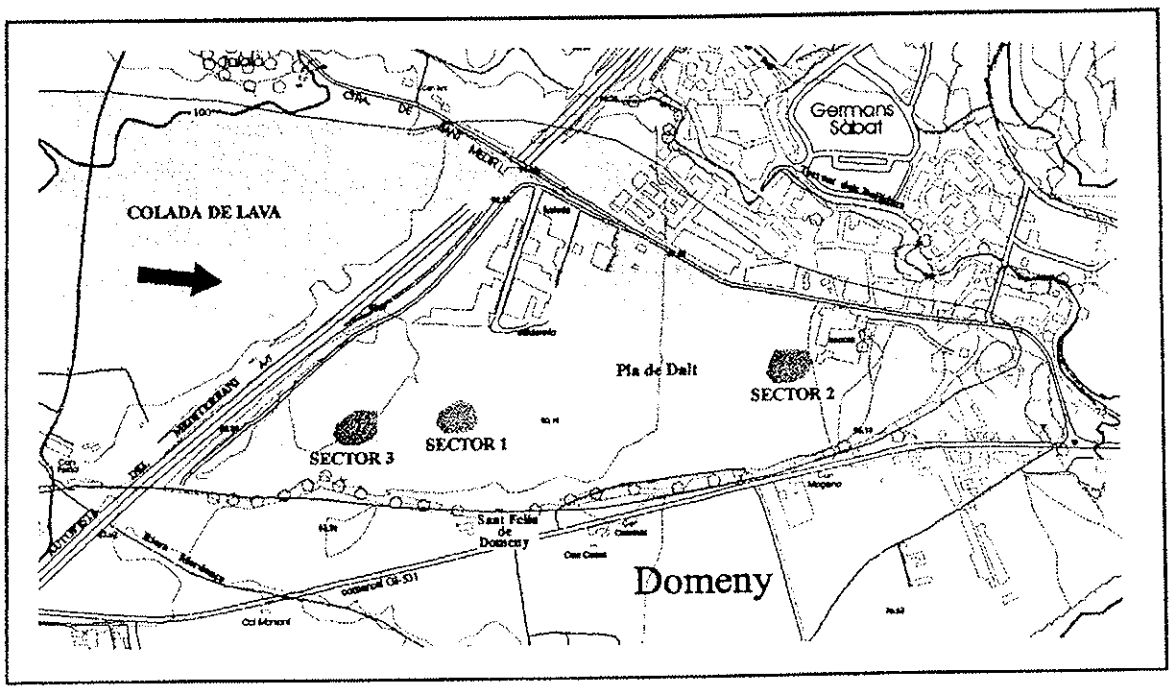

Àrea de Prehistòria de la Universitat Rovira i Virgili. Plaça Imperial Tàrraco, 1.
Facultat de Lletres, C.P. 43005. Paleo@astor.urv.es

DESCOBRIMENT

El jaciment de Domeny Industrial fou descobert per Joan Abad, membre de l'AssociacióArqueològica de Girona, durant la construcció en el Pla de Dalt de Girona del Polígon Industrial. La troballa d'algunes restes lítiques, localitzades en un primer moment en el sector est del Pla de Dalt, evidenciaren la presència d'una nova ocupació antròpica pleistocena a les comarques de Girona.

La recerca de materials va continuar duent-se a terme amb posterioritat per membres de l'esmentada entitat en els terrenys on se seguia edificant i, concretament, en les piles de terres acumulades per les obres de construcció de les naus industrials.

En general, la ubicació del registre lític trobat en aquesta primera fase de la recerca correspon al camp que forma l'angle sudoccidental de l'àrea ocupada per aquest polígon (Fig.1). No obstant això, continuaren localitzant-se nous punts, tot i que la presència de material era força més escassa. Aquests, es trobaren als camps compresos entre els carrers de: Castell de Montgrí, Ginestar, Garrap, Lloró i Canet d'Adri.

Dita Associació, degut al possible interès que podia adquirir el conjunt arqueològic, entrà en contacte amb l'Àrea de Prehistòria de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona per tal d'advertir-los de la nova troballa.

Degut a la continuïtat de les obres, les quals afectaven directament a l'espai en qüestió, i a la importància a nivell arqueològic de la zona es decidí emprendre ràpidament una excavació amb caràcter d'urgència per part de l'Àrea de Prehistòria de la Universitat Rovira i Virgili de Tarragona per tal de recuperar-ne la màxima informació possible.

Fou en aquests moments quan començà la segona fase de la recerca de Domeny Industrial, marcada per l'obertura de cales a diferents camps amb la intenció de localitzar zones amb importants concentracions d'objectes lítics i la prospecció en superfície de l'extensió de terreny afectada pel control arqueològic.

La seqüència estratigràfica identificada el lloc consisteix en quatre nivells: el primer i base correspon a una colada basàltica sobre la segona terrassa del Ter. Els tres següents presenten blocs erosionats de la colada basàltica amb sediments detrítics (Fig.2).

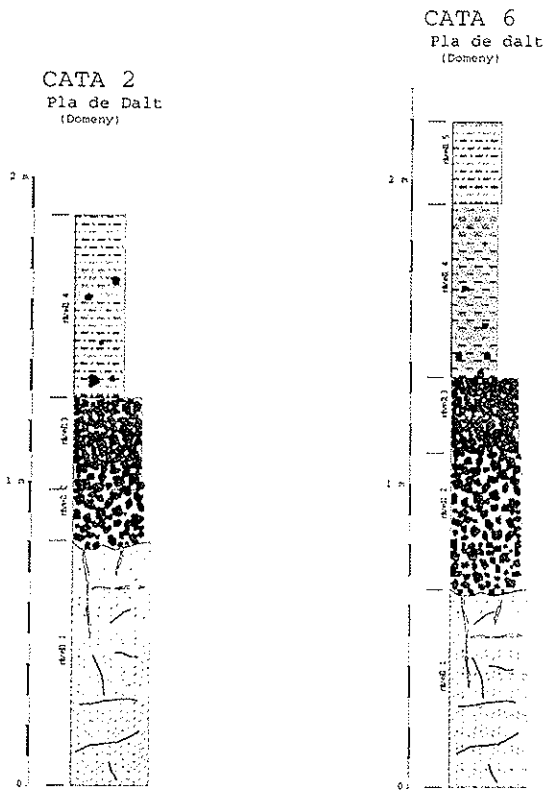

Fig.2. Seqüència estratigràfica identificada a les cates realitzades al lloc. Sobre la colada basàltica (nivell 1), nivells formats per blocs erosionats de la base i elements detrítics.

METODOLOGIA. SISTEMA LÒGIC ANALÍTIC (SLA)

L'anàlisi de la indústria lítica recuperada en l'excavació de Domeny Industrial s'ha realitzat a partir de la metodologia plantejada pel Sistema Lògic-Analític (SLA) (CARBONELL *et al.*, 1983; CARBONELL *et al.*,1992).

El Sistema Lògic Analític es presenta com a un cos metodològic destinat a l'obtenció d'una informació que permeti la realització d'inferències de la conducta de les comunitats humanes del Plistocè.

L'objectiu bàsic del SLA és, així, reconstruir la capacitat tecnològica dels grups humans del passat, entenent aquesta capacitat com les aptituds tècniques desenvolupades per seleccionar i transformar la matèria.

En el SLA, l'anàlisi d'un objecte lític ha de realitzar-se des de tres perspectives diferents, que coincideixen amb els tres elements bàsics en què es compon tot artefacte. El primer element, el morfotècnic, respon al procés tecnològic que l'home prehistòric emprà en la configuració final de l'objecte; el segon, el morfopotencial, s'explica per la possibilitat funcional hipotètica de l'objecte en el seu procés d'utilització; el darrer, el morfofuncional, fa referència a la funcionalització concreta de l'estructura morfotècnica i morfopotencial.

A l'hora de realitzar l'anàlisi del registre lític ens hem centrat en l'element morfotècnic, entenent aquest com el procés de materialització d'una determinada tècnica que dóna forma a l'objecte. Aquest anàlisi adopta una sèrie d'atributs tècnics que descriuen la morfogènesi de l'artefacte.

Una vegada determinada la categoria estructural es procedeix a l'anàlisi morfotècnic utilitzant els criteris apropiats per cada tipus de Base.

COMENTARI DE LA INDÚSTRIA LÍTICA

El conjunt lític recuperat durant la campanya d'excavacions realitzada en el Pla de Dalt de Girona consta de 502 objectes. Pràcticament la totalitat del material fou recollit en superfície a partir de les prospeccions que van dur-se a terme. En el cas de les excavacions en profunditat tan sols es van recuperar 7 objectes, entre els quals cal destacar una BN1G (c) sobre quarsita que tipològicament classifiquem com a pic.

Les matèries primeres que es van utilitzar com a bases per la producció lítica van ser seleccionades dels materials aportats pel riu Ter, situat a menys d'un quilòmetre de distància del jaciment. Principalment, podem trobar còdols de quars, quarsita i pòrfir, que són les matèries primeres més significatives en el registre arqueològic. En el següent gràfic podem veure la relació dels objectes per matèries primeres. (Fig.3)

	BN1G	BN2G	FBN1G	BP	FBP	FRA G.	BN
QUARS	37	22	13	168	49	76	12
PoR FIR	10	2	1	25	1	2	2
QUARSITA	9	3	0	12	2	1	4
GRAN IT	2	1	2	7	1	3	5
SQLEX	1	4	0	9	3	2	0
ALTRES	3	2	0	4	0	0	2

Fig.3. Taula on es mostren els objetes lítics recuperats, diferenciats segons la seva materia primera i la categoria estructural.

La reconstrucció de les seqüències tècniques identificades assenyala una predominança en l'explotació dels còdols de riu com a nuclis. L'estratègia emprada en la reducció dels nuclis correspon a una talla bifacial centrípeta, especialment en el cas dels nuclis de pòrfir i quarsita. Generalment es tracta de matrius de grans dimensions, com en el cas del pòrfir i la quarsita, i de menor dimensió en els nuclis de quars, segurament a causa de les reduïdes dimensions dels còdols naturals. (Fig.4)

S'han recuperat objectes configurats de gran format (Temes Operatius Tècnics Directes sobre còdols) elaborats en la seva totalitat amb pòrfir i quarsita. La inexistència d'aquests tipus d'objectes amb quars indica una especialització d'aquest material en les seqüències d'explotació. Conseqüentment, els productes d'explotació dels nuclis: BPs i FBPs, són més abundants en quars. D'altra banda, les Bases Negatives de Configuració estan produïdes preferentment sobre pòrfir i quarsita. (Fig.5)

Aquesta diversitat en la producció depenent de la matèria primera pot estar relacionada amb una diversitat de necessitats, que s'afronten seleccionant aquests materials i generant les morfotecnologies més adequades per garantir l'èxit.

MATRIU MORFOGENÈTICA D'INDUSTRIAL DOMENY

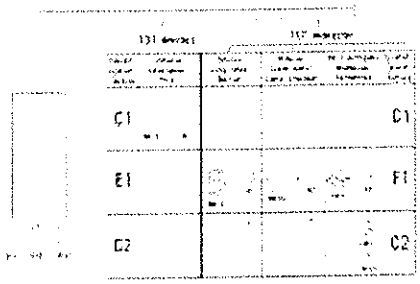

Fig.4. Matriu Morfogenètica de Domeny Industrial. Es mostren les seqüències tècniques i els models d'explotació i configuració identificats.

La indústria lítica no pot ser un marcador cronològic absolut, no obstant això, els caràcters tècnics dels conjunts lítics han anat variant a mida que la producció lítica s'anava organitzant a partir de noves realitats socioeconòmiques.

El material recuperat a Industrial Domeny presenta unes característiques que considerem atribuïbles a un moment cultural corresponent a finals del Pleistocè Mig (entre uns 300.000 i 100.000 anys). Disposem d'una datació absoluta de la colada basàltica sobre la que trobem el material, de 317 Ka BP (LEWIS *et al.*, 1991). No obstant això, considerem que el conjunt es podria situar cronològicament a la data més moderna de l'interval temporal assenyalat.

Quant als aspectes tècnics més destacables destaquem una organització bifacial centrípeta en l'explotació dels nuclis. No s'identifica cap altre model d'explotació. Respecte a la configuració dels objectes de gran format, aquests corresponen a una configuració sobre còdols de gran format de triedres distals mitjançant extraccions àmplies d'angle simple unifacials. Tipològicament aquests objectes es classifiquen com a pics. Alguns esclats de gran dimensió presenten arestes configurades bifacialment, però en cap cas corresponen a objectes tipològicament classificats com a bifaços.

En el següent gràfic podem veure la relació de la distribució de les categories estructurals i les matèries primeres.

Aquestes característiques tècniques encaixen perfectament amb la dels conjunts lítics recuperats als jaciments associats al riu Ter. Concretament, les indústries d'Industrial Domeny són semblants a les que van trobar-se a la tercera terrassa del riu Ter. És el cas del jaciment conegut amb el nom de Turó de la Bateria o bé les obtingudes en les prospeccions i excavacions del Puig d'en Roca. Es tracta en tots els casos d'indústries en què es configuren objectes unifacials de gran format sobre còdol.

Són conjunts lítics que tècnicament difereixen dels que trobem a altres jaciments de les comarques gironines, com és el cas de les estacions paleolítiques

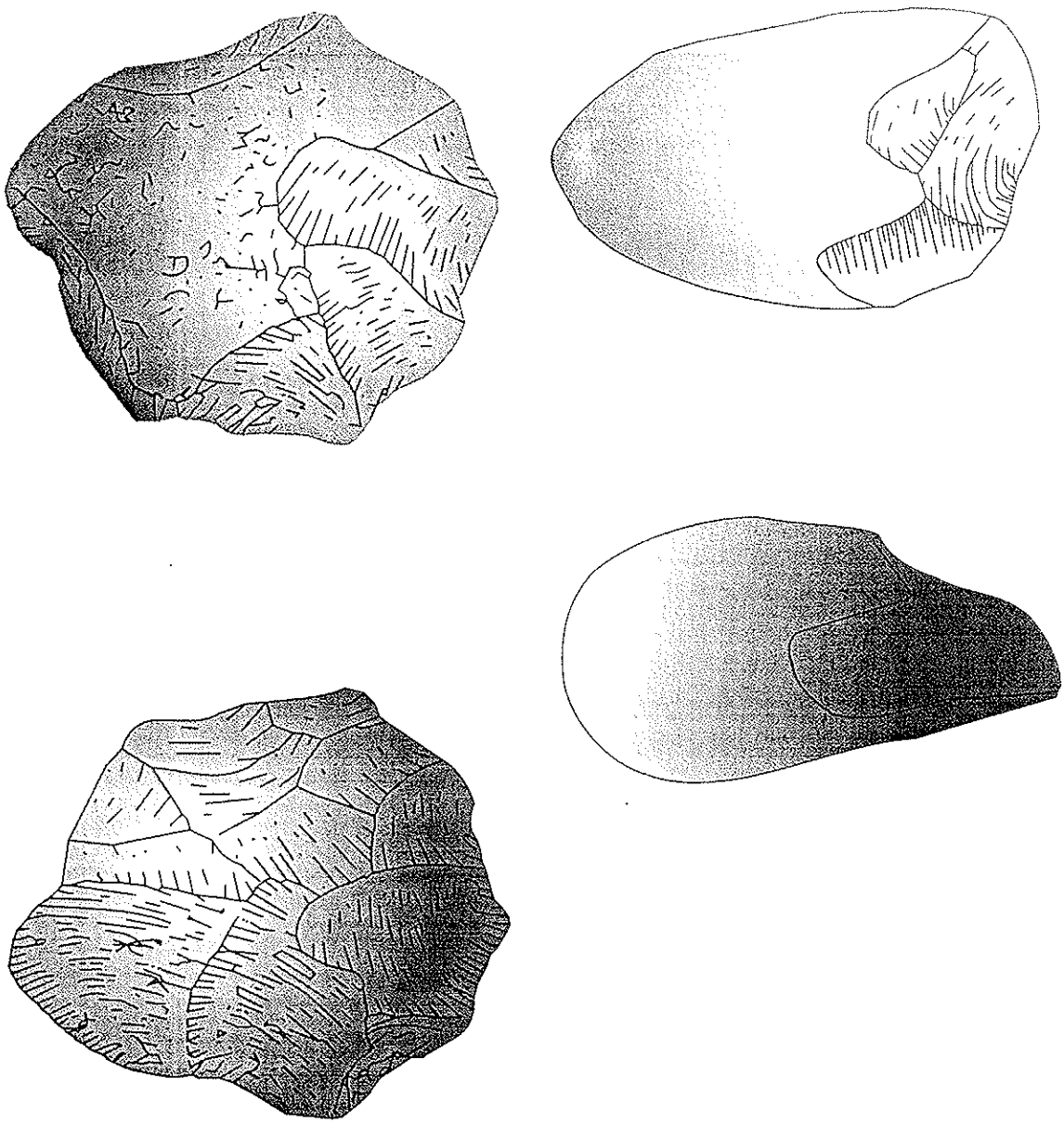

Fig.5. Exemples dels dos elements més característics del conjunt lític recuperat: nuclis bifacials centrípets i instruments unifacials configurats de gran format.

associades a la depressió de La Selva, on predomina una indústria típica de l'acheulià (mode 2) caracteritzada per la presència d'objectes bifacials i l'elaboració d'instruments sobre grans ascles com a suport (CARBONELL *et al.*, 1978; CANAL i ABAD, 1985; CARBONELL i MORA, 1985). Industrial Domeny, per contra, no presenta objectes configurats bifacialment, malgrat que també hem de considerar-lo com a pertanyent al conjunt de jaciments amb indústries de mode tècnic 2.

Per tant, nosaltres creiem que a Industrial Domeny existeix una transferència morfològica respecte el multicomplex acheulià de La Selva, ja que s'observa una especialització en la producció tècnica d'unifacials uniangulars (pics) i una absència en la configuració d'útils bifacials (CARBONELL *et al.*, 1992). Aquesta divergència pot deure's a diferències cronològiques més que a un aprofitament diferencial d'aquests morfotips. Considerem que la funció de l'unifacial uniangular fou més especialitzada, la qual cosa va comportar una major producció i una durada cronològica més àmplia. Per contra, el bifaç respondria a un útil més versàtil, i que acabà reorganitzant-se la seva complexa cadena operativa en altres processos tècnics de producció més operatius pertanyents al mode 3. Cronològicament situem aquest conjunt pròxim a d'altres, com Can Garriga, on hi ha la presència dels darrers complexes tecnològics del mode 2 del nordest de Catalunya (MORA *et al.*, 1987; RODRÍGUEZ *et al.*, 1995).

BIBLIOGRAFIA

CANAL J. & ABAD J. 1985, L'Axelià de la comarca de la Selva. *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Girona núm.* 6.

CANAL J. & CARBONELL E 1989, *Catalunya Paleolítica,* Patronat Eiximenis. Girona

CARBONELL E. CANAL J. & SANCHIZ N 1978, El achelense superior de Puig d'Esclats (La Selva, Girona). *Cuadernos de Prehistoria Castellonenses* 5; Castellón de la Plana, 7-25.

CARBONELL E., GUILBAUD M. & MORA R 1983, Utilización de la lógica analítica para el estudio de tecno-complejos a cantos tallados, *Cahier noir,* 1, 3-64

CARBONELL E. & MORA R. 1985, "Cadena operativa achelense en Cataluña". *Actas de la I Reunión del Cuaternario Ibérico* Vol.II. Lisboa, 27-39.

CARBONELL E., GUILBAUD M., MORA R., MURO I., SALA R. & MIRALLES J. 1988, *El complex del Pleistocè Mitjà del Puig d'en Roca. Girona*: Consell Superior d'Investigacions Científiques.

CARBONELL E., MOSQUERA M., OLLÉ A., RODRÍGUEZ X.P., SALA R., VAQUERO M. & VERGÈS J.M. 1992, New elements of the Logical Analytic System, *Cahier noir,* 6, 3-61

GIRALT S., VALLVERDÚ J., SALA R. & RODRÍGUEZ X.P. 1995, Cronoestratigrafia i paleoclimatologia de l'ocupació humana a la vall mitjana del Ter al Plistocè mitjà i superior inicial. In (B. Agustí, J. Burch & J. Merino, eds.) *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis (Anys 1991-1993),* Sèrie Monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona., 23-36.

LEWIS C., WALDRIDGE S. & ASMEROM Y. 1998, *Neogene astenosphere derived volcanism in northeast Spain: on the geodinamic evolution of the western Mediterraneous.* Inédito

MORA R., CARBONELL E. & MARTÍNEZ J. 1987, Can Garriga: un tecnocomplejo en contexto estratigráfico (Sant Julià de Ramis, Girona). *Cuaternario y Geomorfología,* 1, 195-218.

RODRÍGUEZ ÁLVAREZ X.P., SALA R., CASELLAS S. & VALLVERDÚ J. 1995, Ocupació antròpica de la vall mitjana del Ter en l'inici del Plistocè superior In (B. Agustí, J. Burch & J. Merino, eds.) *Excavacions d'urgència a Sant Julià de Ramis (Anys 1991-1993),* Sèrie Monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, 37-65.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA COVA DELS ERMITONS L'ANY 1998

Alba SOLÉS Sònia RAMIÓ Raquel PUJADAS Sara de HARO Josep FIEGO

David ORTEGA Julià MAROTO

ELS TREBALLS DE 1998

La campanya de 1998 a la cova dels Ermitons (Sales de Llierca, Garrotxa) es va dur a terme entre el 7 i el 26 de setembre i hi van participar 14 estudiants i llicenciats de la Universitat de Girona. El seu objectiu va continuar essent el d'anys anteriors: confirmar l'estratigrafia cultural del jaciment, ampliar la col·lecció d'objectes de cada estrat per confirmar les dades disponibles de les antigues excavacions, obtenir dades paleoambientals, estratigràfiques i mostres per a realitzar datacions que confirmin les ja disponibles.

Els treballs d'excavació es van centrar en l'excavació parcial dels estrats post-paleolítics i paleolítics de la cova en una superfície propera als 14 m2. Els quadres en els que es va intervenir van ser: B5, B6, C6, D5, G5 i H5 ja iniciats l'any anterior i B1, C1, C5, D6, E6, G6, H6, I5 i I6. També es va ampliar l'àrea d'excavació amb un sondatge al final del primer tram de la galeria, on aquesta s'eixampla constituint una mena de petita sala (quadres P7 i P8). L'objectiu de la cala era el de conèixer la seqüència estratigràfica a l'interior de la cova per contrastar-la amb la de l'entrada. La seva excavació, però, es va abandonar ràpidament perquè dificultava el progrés de treball a la resta de la cova, amb la intenció que es procurarà continuar a la propera campanya (fig. 1).

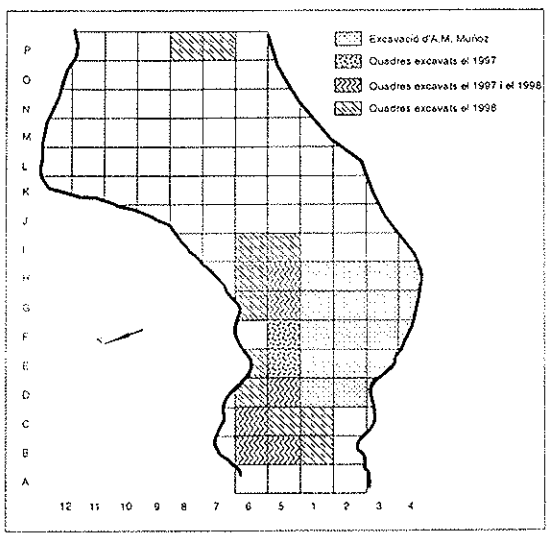

Fig. 1.- Planta-croquis de l'àrea d'excavació de la cova dels Ermitons.

Durant la de 1998 es va poder excavar en tots els estrats arqueològics, tot i que en diferents quadres i sense representar un volum gaire important.

L'estrat I està format per pols i sorres poc consolidades que constitueixen l'actual sòl de la cova. La seva potència no sobrepassa mai els 3-4 cm, lateralment és molt irregular i sovint absent.Aquest estrat va ser excavat en els quadres D6, E6, on es va treure una petita bossada de sediment que restava entre els dos quadres, i H5 i I5 amb una presència molt pobre de material.

L'estrat II, holocè, d'edat potser del bronze final, està format per abundants còdols que constitueixen gairebé una grava i que tenen una matriu d'argiles i sorres de coloració grisosa-negrosa. Aquest estrat es presenta en alguns indrets per estar afectat per colades estalagmítiques. L'estrat va ser totalment excavat en els quadres D6, E6, G6, H5, H6 i I5, destacant l'abundància de restes òssies i l'escassetat de material lític i ceràmic. Entre I5 i I6 va aparèixer una petita fossa, estèril quant al seu reompliment.

L'estrat III, holocè, d'edat potser neolítica, està composat per una grava contínua de còdols més grans que els de l'estrat anterior i fragments calcaris amb una matriu escassa d'una coloració blanquinosa molt acusada. Es va excavar en els quadres D6, E6, G6 i H5; del nombre moderat d'objectes recuperats, destaca el predomini de les restes òssies sobre l'escàs nombre i significació del material ceràmic i lític.

L'estrat IV, pleistocè, datat en 33.190 (660 BP (Maroto, 1993), amb una potència propera als 40 cm, està format d'argiles vermelles molt homogènies amb còdols i fragments de calcària abundants, de grandària molt variable i sense estructura aparent. Aquest estrat va ser excavat parcialment en els quadres B5, B6, C6, D6, G5 i G6, destacant entre el material recuperat el predomini de les restes òssies per sobre l'escàs material lític mosterià.

L'estrat V està format per graves de grandària variable on els còdols calcaris, rodats i allargats, es toquen i

l'escassa matriu és d'argila. Aquest estrat només es va excavar i de manera molt reduïda al quadre B1 (a l'entrada) i va resultar força pobre arqueològicament.

L'estrat VI es composa de graves fines i fragments angulosos de calcària dins d'una matriu argilosa, localment calcificada. Puntualment es van trobar dins l'estrat grans blocs de calcària i sorres carbonatades de l'estrat VII. Aquest estrat va ser excavat en els quadres B1, C1, C5 i D5 (aquest ja iniciat l'any anterior), la seva potència no excedia, en ells, els 10 cm i en destacava la presència d'abundants restes òssies i objectes lítics mosterians majoritàriament de quars.

DESCRIPCIÓ DELS MATERIALS

Donat el poc volum dels materials recuperats durant la campanya de 1998, hem cregut adient afegir als recomptes els de la campanya anterior per aconseguir una major representativitat.

En aquestes dues campanyes es van recuperar objectes procedents de l'excavació dels estrats I, II, III, IV, V i VI. També cal sumar-hi els materials recuperats en el sediment remenat, molt freqüent en aquest jaciment, ja que en la majoria de quadres, abans d'iniciar la seva excavació, ha calgut retirar el sediment remenat que s'hi sobreposa procedent de l'erosió de les seccions.

Estrat I

Es va excavar en els quadres D6, E6, H5 i I5. El conjunt ceràmic està representat per 8 fragments a mà, un d'ells una vora (taula I). No es va recuperar cap resta d'indústria lítica. Només 7 dents i 1 falange d'ovicaprins formen el pobre conjunt faunístic recuperat en aquest estrat superficial (taula III). Es tracta d'un estrat d'edat recent que conté objectes de cronologies diverses.

	I	II	III
Ceràmica a torn	1	3	0
Ceràmica a mà	8	206	20
TOTAL	9	209	20

CERÀMICA A MÀ	I	II	III
Informes	6	192	17
Bases	0	2	2
Vores	1	3	0
Nanses	0	3	1
Carenes	0	1	0
Decoracions	1	5	0
TOTAL	8	206	20

Taula I.- Ceràmica procedent de les excavacions de 1997 i 1998

Estrat II

Aquest estrat va proporcionar majoritàriament fragments ceràmics informes tot i que es van recuperar també algunes bases, vores, nanses (dues en cinta i un mamelló perforat) i carenes. D'aquest conjunt destaquen cinc fragments decorats amb acanalats. Gran part de la ceràmica recuperada en el quadre B6 va aparèixer dins la fossa (fig. 2 i taula I).

Pel que fa a la indústria lítica, les matèries primeres predominants són el quars, el sílex, la corniana i la quarsita. D'entre els 73 objectes recuperats, hi ha 10 útils entre els quals tenim raspadors, rascadores dobles, làmines retocades i denticulats. Cal dir que bona part d'aquesta indústria és d'aspecte mosterià i procedeix probablement dels estrats inferiors (taula II).

Dins el conjunt faunístic d'aquest estrat, els ovicaprins (incloent-hi tant les espècies domèstiques com la cabra salvatge) amb 225 dents, 8 falanges i 1 vèrtebra

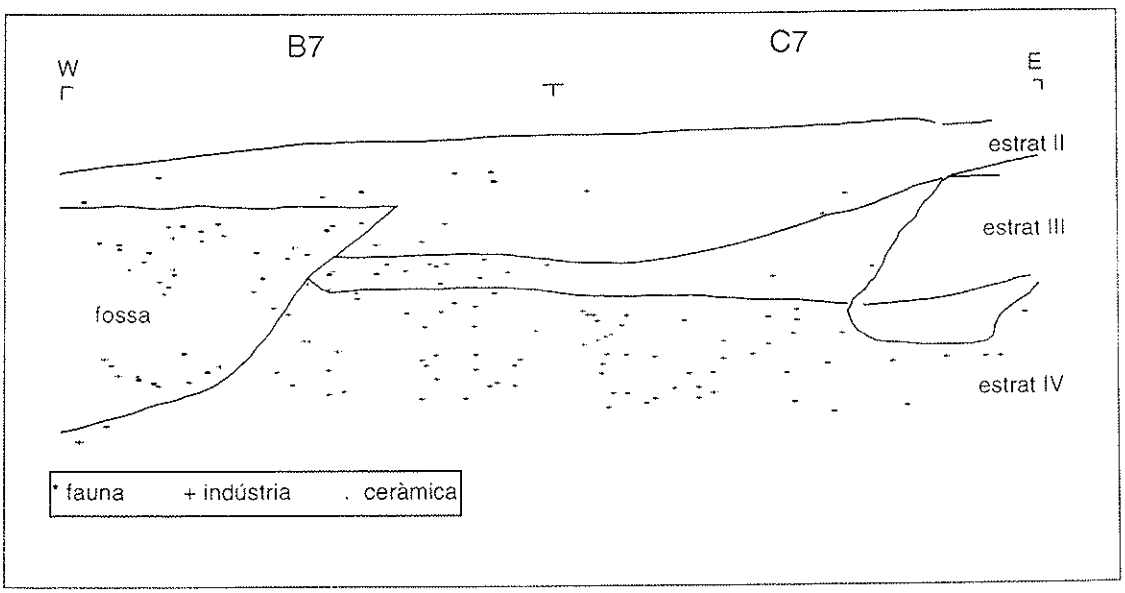

Fig. 2.- Objectes coordenats dels quadres B6 i C6 (campanyes de 1997 i 1998) projectats sobre la secció 6/7

(90%) dominen la resta de taxons. Trobem també restes de porc (9 dents i 1 falange) i ós (2 dents, 2 metàpodes, 1 falange i 1 fíbula); entre aquestes últimes, almenys una part és d'ós de les cavernes procedent igualment dels estrats inferiors (taula III).

Estrat III

En aquest estrat es van recuperar molt pocs objectes i a més cal considerar que també una part d'ells han de procedir dels estrats inferiors.

La ceràmica és escassa (20 fragments) i tota a mà. Destaquen una nansa en cinta i 2 bases planes (taula I).

La indústria està representada per 11 peces, majoritàriament de quars (taula II).

Al registre d'espècies identificades s'hi ha afegit l'isard, no documentat amb anterioritat. Les restes d'ovicaprins (79,8 %) segueixen essent les majoritàries. Pel que fa a les altres espècies, l'ós ha augmentat el nombre de restes mentre que les del porc senglar han disminuït respecte l'estrat anterior (taula III).

Estrat IV

Les matèries primeres utilitzades per confeccionar la indústria mosteriana són diverses, trobem un predomini clar del quars, seguit del sílex, la corniana i la quarsita. Entre els 37 objectes recuperats, tenim tres útils (taula II).

En aquest estrat les proporcions de les espècies dominants s'inverteixen: l'ós de les cavernes (87%) domina clarament sobre la cabra salvatge (19%) i la resta d'espècies són anecdòtiques (taules III i IV).

Una de les característiques d'aquest estrat és el fet del predomini de l'aport purament paleontològic sobre l'antròpic (fig. 2).

Estrat V

Aquest estrat només es va excavar parcialment en el quadre B1 i per tant el nombre de restes recuperades és bastant pobre, es limita a tres d'indústria lítica i tres de fauna.

	I	II	III	IV	V	VI
Quars	1	37	8	26	3	52
Sílex	0	19	1	5	1	26
Corniana	0	14	1	3	3	26
Quarsita	0	3	1	1	2	18
Indeterminat	0	0	0	1	1	2
Cristall de roca	0	0	0	0	0	3
Calcària	0	0	0	1	0	0
TOTAL	1	73	11	37	10	127

	I	II	III	IV	V	VI
Còdol	0	1	1	14	0	6
Nucli	0	2	1	1	0	5
Ascla	1	48	6	8	3	81
Ascla dors natural	0	1	0	1	0	1
Ascla desbordant	0	2	0	0	1	1
Ascla levallois	0	1	0	0	0	2
Làmina	0	1	0	0	0	0
Fragment	0	17	3	13	6	31
TOTAL	1	73	11	37	10	127

	I	II	III	IV	V	VI
Denticulat	0	1	0	0	0	8
Denticulat doble	0	1	0	1	1	2
Denticulat+osca	0	1	0	0	0	0
Osca	0	0	0	0	0	1
Punta de taiac	0	0	0	0	0	1
Rascadora	0	0	0	0	1	4
Rascadora doble	0	2	0	0	0	0
Raspador	0	3	0	1	0	0
Abrupte	0	1	0	0	0	1
Abrupte+denticulat	0	0	0	1	0	1
Punta pedunculada	0	0	0	0	0	1
Làmina retocada	0	1	0	0	0	0
TOTAL	0	10	0	3	2	19

Taula II.- Indústria lítica procedent de les excavacions de 1997 i 1998, per matèries primeres i útils retocats

Estrat IV	*Ursus*	*Capra*	Altres
Dent	66	22	2
Escàpula	0	0	0
Vèrtebra	8	0	0
Húmer	1	0	0
Metàpodes	3	1	0
Carps	1	0	0
Falanges	8	2	0
TOTAL	87	25	2

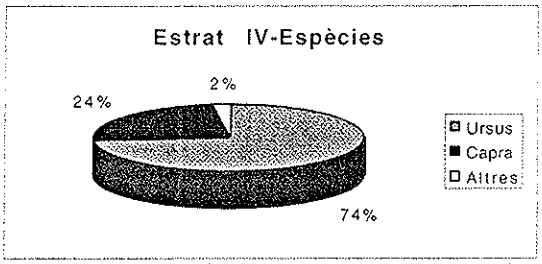

Taula IV.– Comparació de les restes d'*Ursus spelaeus* i *Capra pyrenaica* de l'estrat IV, procedents de les campanyes de 1997 i 1998.

Estrat VI

És en aquest estrat on s'ha obtingut un major nombre de restes lítiques mosterianes (un total de 127). Gairebé la seva meitat són de quars. Amb menor proporció hi trobem el sílex, la corniana, la quarsita, i hi apareixen 3 objectes tallats sobre cristall de roca. El conjunt lític el conformen 83 ascles, 31 fragments, 6 còdols, 5 nuclis i 2 ascles levallois. Pel que fa l'utillatge retocat més destacat trobem denticulats i rascadores, entre altres (taula II).

El registre faunístic està representat, pràcticament en la seva totalitat, per la cabra, exceptuant una dent i una falange d'ós de les cavernes (taules III i V).

VALORACIONS FINALS

Dues campanyes d'excavacions, els anys 1997 i 1998, reduïdes i limitades quant a recursos, han estat insuficients per acomplir els objectius fixats inicialment. Així i tot, podem presentar unes primeres valoracions.

S'ha verificat l'existència de fosses a l'estrat II, que en principi assignem al bronze final (Muñoz & Pericot, 1975; Maroto et al., 1998). No podem fer el mateix per a l'estrat III, ja que no hem recuperat en ell troballes significatives durant aquestes campanyes. Provisionalment mantenim la hipòtesi que teníem, prèvia a les nostres excavacions, en base als estudis del material ceràmic (Tarrús, 1982; Bosch, 1992) i de les observacions estratigràfiques, d'una atribució al neolític antic evolucionat.

Les excavacions ens han confirmat que aquests dos estrats són tractius; efectivament s'han recuperat en ells elements de fauna i indústria procedents clarament dels estrats inferiors paleolítics. D'aquesta manera, els estrats IV i VI són els únics amb un contingut cronocultural unitari que permetran la caracterització i quantificació de tots els elements i la seva interpretació global (recordem que l'estrat I és superficial i l'estrat V és totalment tractiu).

Les dades faunístiques d'aquests estrats ens confirmen de moment les que havíem obtingut de l'estudi dels materials de les excavacions d'A.M. Muñoz i M.Ll. Pericot (Maroto, 1993; Maroto et al., 1996). L'enorme proporció de dents respecte els

Estrat VI	*Ursus*	*Capra*	Altres
Dent	2	117	1
Vèrtebra	0	0	1
Costella	0	0	1
Pelvis	0	0	1
Húmer	0	1	0
Falanges	1	2	0
TOTAL	3	120	4

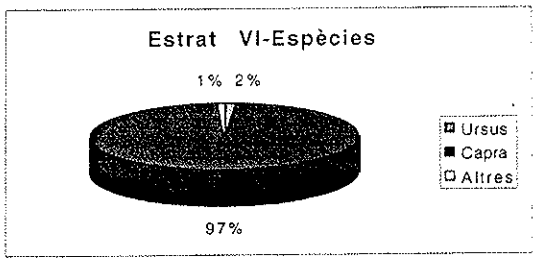

Taula V.– Comparació de les restes d'*Ursus spelaeus* i *Capra pyrenaica* de l'estrat VI, procedents de les campanyes de 1997 i 1998.

	I	II	III	IV	V	VI
Estelles	35	1577	560	249	20	275
Fauna determinable	8	260	174	124	3	128
TOTAL	43	1837	734	373	23	403

	I	II	III	IV	V	VI
Ovis aries/Capra pirenaica	8	234	139	25	2	120
Ursus spelaeus	0	6	21	93	1	3
Sus sp.	0	10	5	0	0	0
Canis sp.	0	1	0	1	0	0
Rupricapra rupricapra	0	0	4	0	0	0
Erinaceus europaeus	0	1	0	0	0	0
Panthera sp.	0	0	1	0	0	0
Indeterminades	0	8	4	5	0	5
TOTAL	8	260	174	124	3	128

Taula III.– Fauna procedent de les excavacions de 1997 i 1998.

altres elements anatòmics ens indiquen una conservació diferencial que caldrà aprofundir amb l'estudi tafonòmic.

Pel que fa al seu contingut d'indústria lítica, els efectius encara no són significatius com per poder fer valoracions, ni de confirmació de les dades existents de l'estudi de les velles col·leccions (Maroto, 1993), ni menys de noves aportacions.

BIBLIOGRAFIA

BOSCH A. 1992, *El Neolític antic al N.E. de Catalunya,* Tesi doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona.

MAROTO J. 1993, La cueva de los Ermitons (Sales de Llierca, Girona): un yacimiento del Paleolítico Medio final, *Espacio, Tiempo y Forma,* serie I, Prehistoria y Arqueología, 6, Madrid, 13-30.

MAROTO J., ORTEGA D., ESCOLÀ J., FIEGO J., de HARO, S. PUJADAS R., RAMIÓ S., SOLÉS A. & UNGÉ J. 1998, Intervencions arqueològiques a la cova dels Ermitons els anys 1996 i 1997,*IV Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* Figueres, 439-446.

MAROTO J., SOLER N. & FULLOLA J.M. 1996, Cultural Change between Middle and Upper Palaeolithic in Catalonia, The Last Neandertals. *The First Anatomically Moderns Humans* (Carbonell, E. & Vaquero, M., eds.), Tarragona, 219-250.

MUÑOZ A.M. & PERICOT M.LI. 1975, Excavaciones de la cueva de "Els Ermitons", Sadernes, Girona), *Pyrenae*, 11, Barcelona, 7-27.

TARRÚS J. 1982, El NeolíticoAntiguo en el Nordeste de Cataluña y algunas consideraciones sobre los grupos epicardiales catalanes, *Le Néolithique ancien Méditérranéen, Actes du Colloque International de Préhistoire*, Montpellier 1981, Archéologie en Languedoc, 143-156.

Les excavacions arqueològiques del 1999 a la cova de l'Arbreda (Serinyà, Pla de l'Estany)

Narcís SOLER Julià MAROTO David ORTEGA Raquel PUJADAS Joaquim SOLER

INTRODUCCIÓ

Un cop acabades les intervencions arqueològiques que es van desenvolupar a les diferents coves del Reclau paral·lelament a les obres d'infraestructura i condicionament del Parc Arqueològic de les coves prehistòriques de Serinyà durant els anys 1996 i 1997, les excavacions de l'any 1999 es van centrar en la continuació dels treballs a la cova de l'Arbreda, que van ser represos l'any 1997 després de restar aturats diversos anys (Soler *et al.*, 1998 a, 1998 b). Al marge d'aquesta intervenció, cal ressenyar també l'excavació d'urgència motivada per la construcció de l'edifici de serveis del parc arqueològic i que és motiu d'una comunicació específica en aquest mateix volum (Fiego, 2000).

LES EXCAVACIONS A LA COVA DE L'ARBREDA

La cova de l'Arbreda és un dels jaciments arqueològics més coneguts de les comarques gironines degut a la importància de la seva seqüència estratigràfica, essencial per al coneixement del paleolític superior i mitjà a Catalunya. Resumirem, doncs, breument la seva morfologia, contingut i els treballs que s'hi han desenvolupat des del seu descobriment.

Les coves del Reclau es localitzen en un petit talús de travertí de cascada lleugerament carstificat que es troba adossat al marge oest del pla d'Usall, al sud del poble de Serinyà. Són cavitats i abrics de dimensions variables, que s'obren totes cap a l'oest, la majoria d'elles actualment enfonsades i colmatades de sediment, fet que emmascara la seva morfologia.

Les excavacions a la cova de l'Arbreda es van iniciar al 1972-73 quan J.M. Corominas, que treballava des de feia temps en altres indrets del paratge, va realitzar un sondeig a la cova de l'Arbreda que va revelar l'interessant estratigrafia del jaciment. A partir de 1975, sota la direcció de Narcís Soler i amb la incorporació posterior de Julià Maroto, es va ampliar la superfície d'excavació del jaciment al sud del sondeig original amb una superfície inicial de 20 m2 que s'ha incrementat fins a una superfície total de 30 m2 (fig. 1). Des de 1975 fins a 1987 s'hi van excavar de sostre a base, un nivell paleolític o epipaleolític pobre i difícil de caracteritzar (A), un nivell solutrià amb puntes d'escotadura o solutreogravetià (B), dos nivells atribuïts al solutrià superior (C i D), dos nivells del gravetià superior (E i F), un nivell aurinyacià evolucionat (G), un nivell aurinyacià arcaic (H) i un nivell corresponent al mosterià final (I) (fig. 2) (Soler & Maroto,1987; Soler & Maroto, 1990; Maroto, 1994; Maroto *et al.*, 1996). El sondatge practicat per J.M. Corominas, que ateny una profunditat propera als 9 m, indica l'existència de diversos nivells del paleolític mitjà que les excavacions més recents no han assolit encara.

Des de 1997, any en què es van reprendre els treballs a la cova, s'excaven els nivells mosterians superiors compresos entre el nivell aurinyacià arcaic i l'inici de la seqüència estratigràfica inferior Els treballs que presentem representen la continuació de l'excavació del mateix nivell, que té una potència propera als 50-60 cm, tot i que pot presentar fortes variacions laterals, i una superfície excavada de 24 m². Aquest nivell ja s'havia excavat en bona part els anys 1997. 1986 i anteriors. Degut a les característiques del jaciment i al lent progrés de les excavacions, les noves dades obtingudes de les quals oferim només una presentació genèrica, són poc significatives per sí mateixes i caldrà esperar a l'excavació completa del nivell per fer-ne la seva valoració final.

La campanya de 1999

En el període 1998-1999 només s'ha excavat a la cova de l'Arbreda l'any 1999, entre el 19 i el 31 de juliol. En aquesta campanya es va reemprendre l'excavació de diversos quadres del sector Beta en els quals no s'havia intervingut des de l'any 1986 (fig. 1). Concretament, es tracta dels quadres C2, D3, D4 i D5. En general es va excavar la part del nivell I compresa entre les talles que van de la 114 a la 118. Això correspon a una potència de sediment d'uns 25 centímetres que se situa entre 5,65 m i 5,90 m de profunditat respecte del pla 0 de l'excavació.

La matriu de l'estrat està constituïda per una argila arenosa, que es presenta ben compactada i sense

Àrea de Prehistòria, Universitat de Girona, Pl. Ferrater Mora 1, 17071 Girona

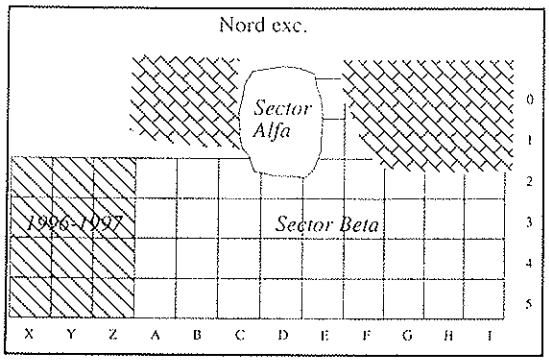

Fig. 1.- Planta de la cova de l'Arbreda amb indicació de la superfície excavada els anys 1998 i 1999

cap estructura aparent, i que és de color bru. Els blocs, fragments i grànuls de travertí hi són relativament abundants, com és habitual per altra banda a tota l'estratigrafia de la cova. A les talles excavades el 1999, apareixien amb més abundància a la part superior.

Pel que fa a les restes arqueològiques, aquestes són relativament abundants, especialment les d'indústria lítica, i apareixen disperses per tot l'estrat.

La indústria lítica

La industria lítica recuperada és prou abundant (165 objectes) tot i la reduïda superfície excavada. Majoritàriament és composada per ascles i fragments (83) però no hi manquen els nuclis (3), els blocs de matèria primera sense modificar (4) i els percussors (1). Són abundants també els petits fragments de roca, esquerdissos que es generen en tot els processos de manufactura d'instruments lítics. En conjunt constitueixen una col·lecció molt homogènia que, al marge del seu context estratigràfic, es classifica fàcilment com a mosteriana.

Per matèries primeres, el quars (132 peces) és la litologia millor representada, seguit de la quarsita (16), el sílex d'origen local (10), les roques filonianes (4) i la calcària (3). En relació a la tecnologia, tot i els pocs objectes recuperats amb prou significació en aquest aspecte, és molt clara l'explotació de les quarsites amb sistemes de talla levallois i la resta de matèries primeres amb altres sistemes de talla entre els quals els de tipus discoïdal són els millor representats.

Prenent en consideració només l'utillatge retocat, tot i que el nombre d'útils és baix, aquest és molt característic del paleolític mitjà. Els denticulats (12) són el tipus millor representat, però també hi ha rascadores i alguna osca. Hi manquen molt significativament els útils de tipus paleolític superior i morfotipus molt específics que en anteriors campanyes s'havien documentat en el mateix nivell, com ara les puntes de Chatelperron.

Entre tots els objectes lítics cal destacar la troballa de dos còdols amb traces d'ús, un dels quals conserva senyals de percussió a tota la seva perifèria i superfícies superior i inferior, comparable a d'altres de les mateixes característiques recuperats en els nivells del paleolític superior, i l'altre presenta àmplies superfícies intensament polides degudes a una utilització perllongada.

Es van recuperar també alguns objectes confeccionats sobre sílex que procedeixen amb tota seguretat dels nivells aurinyacians estratigràficament sobreposats. Aquests objectes són fàcils de distingir entre la resta, ja que tenen com a suport roques d'origen foràni i pertanyen a sistemes de talla laminar característiques que contrasten amb les pròpies dels nivells mosterians. Aquest fet no qüestiona, però, l'homogeneïtat del nivell, ja que afecta només a objectes individualitzats, mai a paquets de sediment, que es localitzen sempre al sostre del nivell.

La fauna

Les restes de fauna recuperades són també relativament abundants. Com en els anys anteriors en què es va excavar aquest mateix nivell, la major part corresponen a conill (*Oryctolagus cuniculus*), a ós de les cavernes (*Ursus spelaeus*). Hi ha també un reduït ventall d'espècies d'herbívors de talla gran i mitjana.

Entre les restes d'ós, l'espècie més abundant en tot el nivell si n'exclouem el conill, cal destacar la troballa d'una mandíbula i de diverses peces dentàries, la majoria de les quals són deciduals, corresponents per tant a individus molt joves. Aquestes restes cal interpretar-les com degudes a l'ocupació de la cavitat per part dels ossos per fer-hi hivernada (Maroto, 1994; Maroto *et al.*, 1996). Relacionat amb aquest aspecte cal assenyalar també que s'han trobat diversos copròlits que són clars indicadors de l'ocupació de la cavitat pels úrsids i probablement, també, per hiènids.

Les restes òssies dels herbívors de talla gran i mitjana apareixen molt fragmentades, versemblantment a causa de l'acció antròpica i, en menor grau, dels carnívors, però presenten en general un bon estat de conservació. En nombre de restes hi estan representades per l'ordre en què seran esmentades.

S'hi han identificat diverses restes de cavall o ase (*Equus caballus/hydruntinus*), de cérvol (*Cervus elaphus*), de gran bòvid (*Bos taurus/Bison priscus*) i de cabra salvatge (*Capra pyrenaica*), aquesta darrera espècie representada només excepcionalment en els nivells arqueològics de la cova.

Excepte pel conill i l'ós de les cavernes, totes les altres restes que es poden interpretar com a aportades antròpicament representen un nombre molt baix d'individus per a cada espècie, no més d'1 o 2, que caldrà comptabilitzar conjuntament amb la fauna recuperada les anteriors campanyes.

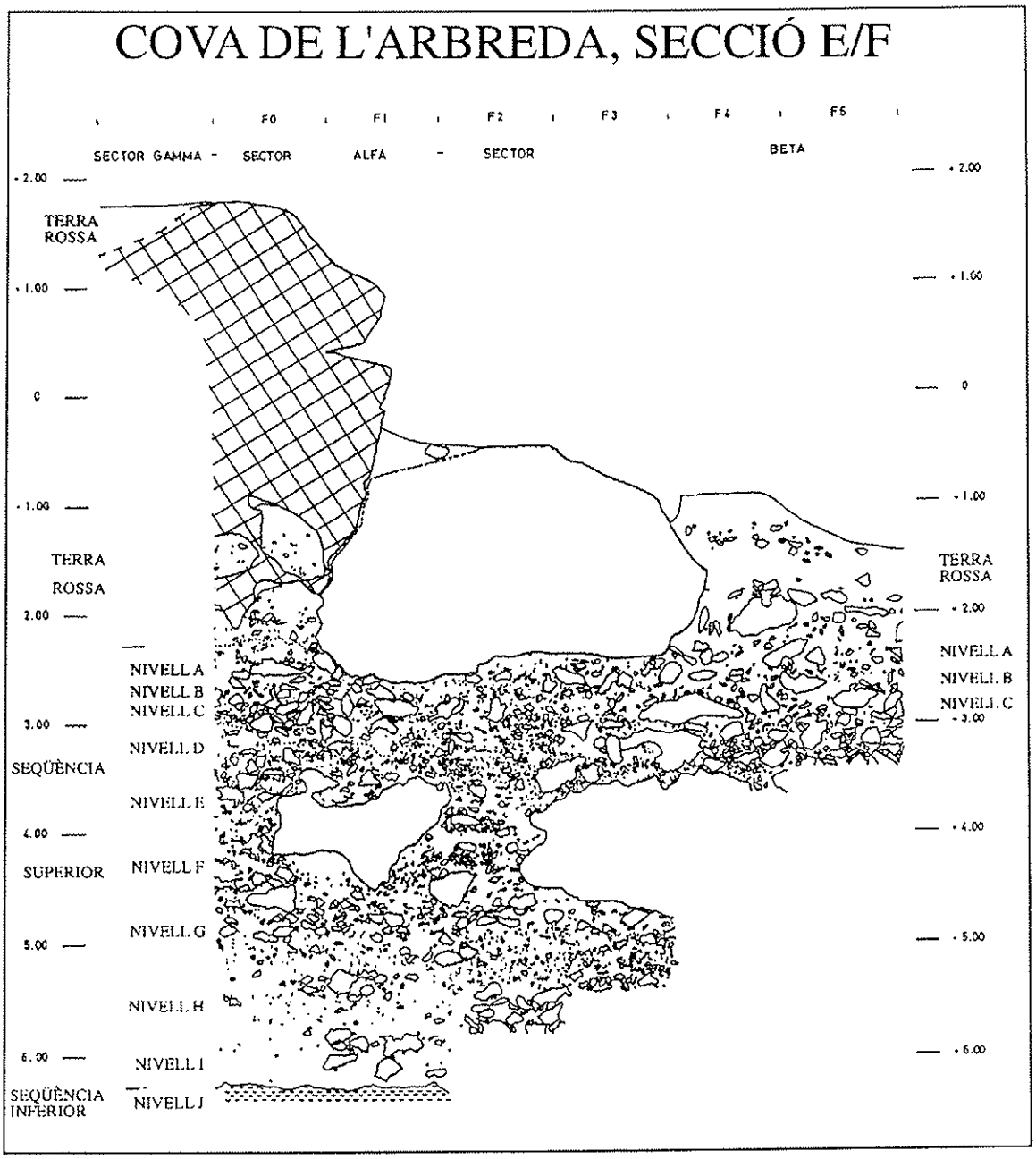

Fig. 2.- Estratigrafia de la cova de l'Arbreda amb indicació dels diferents nivells arqueològics.

Altres materials

Com és habitual en totes les ocupacions de la cova de l'Arbreda, durant la darrera campanya d'excavacions es van recuperar algunes plaquetes de sorrenca i diversos fragments de travertí cremats que testimonien la utilització del foc i, probablement, la construcció de llars a l'interior de la cavitat tot i que no n'hem pogut documentar cap. La seva proporció és, però, molt menor respecte dels nivells del paleolític superior.

VALORACIÓ DE LES DADES OBTINGUDES

Les excavacions a la cova de l'Arbreda l'any 1999 han permès progressar en l'excavació dels nivells mosterians més recents de la cova i millorar-ne el coneixement que en tenim. A grans trets les excavacions confirmen les dades de què ja disposàvem anteriorment per aquest nivell, que reflexa una ocupació antròpica de baix impacte i alhora la utilització preferent de la cavitat pels carnívors, en especial pels ossos de les cavernes.

El material arqueològic, tant les restes lítiques com la fauna, hi són relativament abundants tot i que es troben disperses a l'interior de l'estrat i per tant, no s'han pogut identificar associacions significatives d'objectes que permetin distingir àrees d'activitat antròpica a la zona excavada o acumulacions de material degudes a altres agents. La manca d'estructures i arranjaments de l'espai d'hàbitat reflecteixen també el feble impacte de les ocupacions antròpiques.

La indústria lítica és caracteritzada a nivell de matèries primeres per l'explotació exclusiva de les roques que es poden trobar a l'entorn immediat de la cova i, tècnicament, pel desenvolupament de sistemes de talla per a la producció d'ascles de tipus discoïdal i levallois. Els útils retocats, molt abundants, són caracteritzats pel feble predomini dels denticulats per sobre de les rascadores i per la feble representació de morfotipus propis del paleolític superior. Les datacions disponibles pel sostre del nivell, a l'entorn del 40.000 BP (Soler & Maroto, 1990; Maroto, 1994; Maroto *et al.*, 1996), indiquen que es tracta d'un nivell mosterià final tot i que no es documenten canvis significatius en el comportament tècnic de les comunitats neandertalianes establertes a la cova respecte de les ocupacions més antigues.

Les properes campanyes tenen per objectiu concloure l'excavació dels nivells mosterians fins al contacte erosiu que marca l'inici de la seqüència estratigràfica inferior que conté també diversos nivells arqueològics del paleolític mitjà, fins avui dia només parcialment coneguts.

L'excavació completa d'aquest tram de l'estratigrafia permetrà en primer lloc avaluar i individualitzar el nombre de nivells arqueològics que conté, tasca que cal realitzar necessàriament amb posterioritat degut a les especials característiques del reompliment de la cavitat que dificulten el seu reconeixement durant els treballs de camp. En segon lloc possibilitarà l'estudi conjunt del material arqueològic recuperat del qual només es disposen de dades pel tram superior del nivell.

BIBLIOGRAFIA

FIEGO J. 2000, Intervencions arqueològiques a l'edifici de serveis del parcArqueològic de les coves prehistòriques de Serinyà, *Cinquenes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Olot.

MAROTO J. 1994, *El pas del paleolític mitjà al paleolític superior a Catalunya i la seva interpretació dins del context geogràfic franco-ibèric*, Tesi doctoral.

MAROTO J., SOLER N. & FULLOLA J.M. 1996, Cultural Change Between Middle and Upper Palaeolithic in Catalonia, (E. Carbonell & M. Vaquero, eds.), *The Last Neandertals, the First Anatomically Modern Humans*, Tarragona, 219-250.

SOLER N. & MAROTO J. 1987, L'estratigrafia de la cova de l'Arbreda (Serinyà, Girona), *Cypsela*, VI, CIAG, Girona, 53-66.

SOLER N. & MAROTO J.1990, El final del Paleolític Mitjà i l'inici del Paleolític Superior a la cova de l'Arbreda (Serinyà), *Cypsela*, VIII, CIAG, Girona, 7-13

SOLER N., MAROTO J., ORTEGA D., SINTES X. & ESCOLÀ, J. 1998 a, Intervencions arqueològiques a les coves del Reclau (Serinyà, Pla de l'Estany), *IV Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona*, Figueres, 4-24.

SOLER N., MAROTO J. & ORTEGA, D. 1998 b, El disseny del ParcArqueològic de les coves del Reclau (Serinyà, Pla de l'Estany), (P. Gonzàlez, ed.), II Seminari Arqueologia i Ensenyament, Bellaterra, 12-14 de novembre de 1998, *Treballs d'Arqueologia*, 5, Universitat Autònoma de Barcelona, Bellaterra, 35-43.

EL SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC DEL MOVIMENT DE TERRES EN EL DESDOBLAMENT DE LA CARRETERA N-260, TRAM MONTAGUT-OLOT (MONTAGUT I SANT JOAN LES FONTS, LA GARROTXA) Setembre 1999

Marta FÀBREGAS i ESPADALER Francesc BUSQUETS i COSTA

Xavier SINTES i NORTE

Arran de l'inici de les obres del **Desdoblament de la carretera N-260 (Eje Pirenaico). Tram Montagut - Olot (Montagut, Sant Joan les Fonts, la Garrotxa)**, la Direcció General del Patrimoni Cultural de la Generalitat de Catalunya, vista la Declaració d'Impacte Ambiental, ha establert que es realitzés un seguiment i control arqueològic del moviment de terres que es derivessin d'aquesta obra, el qual ha estat dirigit per l'arqueòloga Marta Fàbregas (Atics, S.L.).

La necessitat de dur a terme un control arqueològic d'aquesta obra, ve donat per l'existència de jaciments arqueològics que es veuran afectats durant la realització de les obres. Els jaciments arqueològics coneguts, els quals seran explicats amb més deteniment en els apartats següents, són sis i tots ells quedaran greument afectats pels desmunts de terres que es realitzaran.

És per tot això, que es va creure necessari fer un seguiment arqueològic de les obres en aquelles zones que es preveien de major sensibilitat arqueològica, per poder obtenir més informació sobre les característiques de cadascun dels jaciments i així poder plantejar, si s'escau, la realització d'una excavació arqueològica.

La fase inicial de les obres consisteix en el desbrossament general de les zones afectades i en l'enretirada de la primera capa vegetal (uns 25-30 cm) del nou traçat de carretera, només en aquelles parcel·les que ja estan expropiades. Per tant, les tasques de seguiment arqueològic realitzades fins al moment s'han ajustat a aquesta fase de les obres, d'altra banda molt embrionària encara.

Així, presentem un primer estat de la qüestió, a nivell arqueològic, del seguiment de les obres realitzades fins a finals de setembre de 1999 i a la vegada, es fa un repàs de l'afectació sobre el PatrimoniArqueològic de les pròximes fases de les obres.

És també per aquest mateix motiu de provisionalitat que no es pot presentar la planimetria detallada de l'obra, ja que aquesta encara està en procés d'elaboració.

En el moment de redactar aquesta comunicació, les obres realitzades només ens han permès fer un primer estudi provisional de dos dels jaciments afectats: Can Guardiola I i, Via Capsacosta. Tram Castellfollit - *La Cometa* (Montagut). Els altres jaciments restants, a hores d'ara, encara no han estat revisats des del punt de vista arqueològic, ja que no s'han vist afectats per les obres. Aquests jaciments són els següents:

PLA DE POLITGER (MONTAGUT)

Aquest jaciment es troba situat en el camp davant la benzinera «E.S. Pla de Politger», a l'altre costat de l'actual carretera N-260, dintre elTerme Municipal de Montagut (coordenades UTM x: 465550 y: 4674525). Actualment és una parcel·la que s'explota agrícolament.

L'any 1994, al realitzar l'Impacte sobre el Patrimoni Arqueològic del Desdoblament de la N-260 (tram Besalú-Olot), es documentaren diversos fragments i esclats d'indústria lítica, elaborada sobre matèries d'origen local, sobretot quars i quarsita. Una primera interpretació sobre aquest jaciment, el defineix com una possible estació en superfície d'època paleolítica.

CAN GUARDIOLA II (SANT JOAN LES FONTS)

Aquest jaciment es troba a ponent de l'actual carretera N-260, al sud del turó de Guardiola i just al costat del mas del mateix nom, can Guardiola. Les seves coordenades UTM són x: 461523, y: 4672350.

Es tracta d'un jaciment igual al de can Guardiola I, amb les mateixes característiques. Durant l'elaboració de l'impacte sobre el Patrimoni Arqueològic del Desdoblament de la N-260 (1994) es localitzaren diversos fragments i esclats corticals de quars i quarsita. No presentaven una morfologia clara, algunes peces tenien la superfície plana i d'altres concoïdal. Aquests materials són forans al subsòl volcànic, el terreny natural de l'indret. Com a primera hipòtesi s'ha definit com una estació en superfície d'època paleolítica.

PLA DE BEGUDÀ (SANT JOAN LES FONTS)

El nucli de Begudà, pertanyent al terme municipal de Sant Joan les Fonts, s'extén entre la Serra de Batet, la de Sant Julià del Mont i la del Bosc. Està envoltat per camps de conreu. L'esment, l'any 1976, per part del Sr. Sala de la troballa d'un jaciment d'època ibèrica situat en el mateix nucli urbà de Begudà, va fer que es portessin a terme unes prospeccions arqueològiques que van resultar negatives. Amb tot, aquest afeccionat va donar al Museu Comarcal de La Garrotxa unes ceràmiques d'època ibèrica, així com també altres materials. Les dades que s'extragueren de l'estudi del material arqueològic, fa pensar en un establiment ibèric datable del segle III aC.

Consultat de nou el Sr. Sala, durant aquest mateix any 1999 sobre la ubicació d'aquest jaciment, ens informà que el localitzà quan es va realitzar la instal·lació d'una línia telefònica soterrada en l'indret situat al nord de l'ermita de Sant Cosme, just a la banda oest d'una masia deshabitada que existeix a peu de l'antiga carretera (tram actualment abandonat) i l'actual N-260. Aquest lloc es troba situat en una petita elevació del terreny amb un ampli planell vers el sud, que el fa molt apte per algun establiment agrícola d'època ibèrica, el qual quedaria afectat per les actuals obres..

CAN GUARDIOLA I (SANT JOAN LES FONTS)

El jaciment arqueològic en superfície de Can Guardiola està situat en el Pla de Begudà dins el terme municipal de Sant Joan les Fonts, la Garrotxa (coordenades UTM x: 461925 i y: 4672875). Es troba a ponent de la carretera comarcal-150 en el punt Kilomètric 48, davant mateix de la benzinera; i s'extén un mig kilòmetre en direcció nord en una franja estreta de camps agrícoles de gran fertilitat, al nord-est del turó de Can Guardiola i a la riba dreta del torrent de Guardiola.

Context geològic.

Litològicament aquest àmbit de relleu es caracteritza per un substrat paleògen format majoritàriament per gresos calcaris i gresos margosos que conformen un relleu més suau comparat amb els espadats calcaris abruptes de l'Alta Garrotxa. El moviment de les falles orientades preferentment segons la direcció nord/oest sud/est, dóna lloc a la presència de blocs enfonsats i aixecats que compartimenten el relleu per una banda, i importants manifestacions volcàniques, que donen a aquestes serres unes formes molt peculiars, com ara cons volcànics, cràters, colades i cingleres per una altra. Discordantment sobre aquest conjunt es disposa el quaternari, que en aquest sector està representat per laves basàltiques alcalines amb una direcció d'esguimbament nord, per laves basanítiques amb leucita intersticial amb un flux amb direcció d'esguimbament nord-occidental, les quals colguen un paleorelleu més antic.

Aquestes formacions d'origen volcànic es deuen a la gran riquesa vulcanològica de la fossa d'Olot on són presents nombrosos cons volcànics (volcà de Claperols, volcà de l'Estany...) que dipositaren diferents colades durant diferents moments de la història geològica. El jaciment se situa per sobre d'un subsòl volcànic caracteritzat litològicament per unes laves basàltiques quaternàries en un sòl agrícola molt fèrtil drenat pel torrent de Guardiola.

El jaciment de Can Guardiola ja surt citat en la Carta Arqueològica de la Garrotxa on s'observà la presència d'indústria lítica en superfície. En uns primers moments es recollí tot el material que apareixia, format sobretot per diversos fragments i esclats elaborats amb matèries d'origen local, com el quars i la quarsita.

Després d'una primera fase d'anivellació, que ja havia estat realitzada per la maquinària pesant, s'ha observat durant la segona setmana de setembre de 1999, que la majoria del material arqueològic es troba barrejat en superfície, i res fa pensar per ara en l'existència d'un nivell *in situ*. Juntament amb la indústria lítica es localitzen ceràmiques molt modernes i un parell de fragments de ceràmica que podien ésser romanes, trobades en superfície també, i no associades a cap estructura.

En alguns indrets la colada volcànica ja aflora amb aquest primer rebaix d'uns 40 cm. i els objectes es localitzen en el sòl actual agrícola caracteritzat per una matriu argilosa negra amb clastos de roques volcàniques efusives i material detrític format per fragments de gresos del relleu adjacent.Aquest sòl, fortament meteoritzat, per l'acció antròpica moderna i els agents naturals va recobrint tota la colada volcànica amb una potència variable.

En tot el tram prospectat no hem trobat cap gran concentració de restes lítiques; més aviat aquestes les localitzem dispersament en tota la franja oberta per les màquines.

Els jaciments en superfície presenten el problema de no poder oferir una datació relativa o absoluta prou clara per contextualitzar-los en un període o un altre. Només a través de l'estudi morfològic de la indústria lítica podrem oferir un bon diagnòstic per situar el conjunt en un moment de la prehistòria humana.

En aquests moments tenim gairebé un centenar de peces (nuclis i ascles) tallades majoritàriament sobre còdols de quars provinents segurament del riu Fluvià o d'alguns ventalls al·luvials situats a prop de la zona. Caldrà encara continuar prospectant l'indret per intentar recuperar un nombre major de materials per tal de precisar millor, les característiques del jaciment, i poder afinar millor la possible atribució a un període o un altre de la prehistòria. També s'haurà de continuar controlant si es produeix algun altre moviment de terres, per si en algun indret es pogués donar l'existència d'alguna estratigrafia més clara. Seria molt interessant aprofundir més en l'estudi

geomorfològic per precisar millor la contextualització geològica del jaciment.

També es realitzaren un seguit de sondejos amb una retroexcavadora per observar millor la seqüència sedimentària i per poder comprovar si existeixen o no algunes restes arqueològiques *in situ*.

VIA CAPSACOSTA. TRAM CASTELLFOLLIT - *LA COMETA* (MONTAGUT)

La Via del Capsacosta és un antic camí, que unia les terres de l'Empordà amb les del Ripollès i Vallespir, tot passant per la Garrotxa. Tots els autors que han tractat el tema de la via del Capsacosta coincideixen pràcticament en el recorregut de la Via en la seva part occidental, és a dir, des de Besalú a coll d'Ares i fins al Voló (Le Boulou): a partir de Besalú, segueix el Fluvià, passant per Argelaguer, Sant Jaume de Llierca, Pla de Politger, travessa el riu pel «Pont Trencat» i per un altre petit pont per enfilar-se cap a Castellfollit de la Roca i segueix per les Fonoses cap a Sant Joan les Fonts, la Vall de Bianya, el coll del Capsacosta. Des d'allí per terres del Ripollès, es dirigeix vers França pel Coll d'Ares.

El tram que ara ens interessa és el que aniria des del Pla de Politger cap a l'anomenat PontTrencat. Aquest podria quedar afectat, en part, per les obres del desdoblament de la N-260.Actualment, es poden veure alguns vestigis i restes d'aquesta obra d'enginyeria en el sector que queda al sud de l'actual carretera, entre la urbanització de «La Cometa» i el riu Fluvià (ribera esquerra), un cop creuat el «Pont Trencat» en direcció est. Les restes estan totalment emmascarades per abundant vegetació i només és possible intuir el traçat de l'antic camí pels seus murs de contenció exteriors i per un seguit de lloses (empedrat central de la calçada) escampades per arreu.

Durant les tasques de desbrossament general del futur traçat de la N-260, just al sud de la urbanització «La Cometa», en un vessant sota l'actual carretera, s'ha pogut localitzar un nou possible tram d'aquesta via. Es tracta d'una obra d'enginyeria formada per una paret de contenció exterior de la via, un contrafort i un enllosat, que travessa d'est a oest un petit torrent, d'uns 2 metres de llargària i 2'5 metres d'alçada. El mur de contenció està fet amb blocs de mida mitjana, de tendència rectangular, units amb sec i lleugerament intraplomat. Perpendicular a aquesta paret existeix un altre parament una mica atalussat que actua de contrafort. La calçada està formada per un empedrat de lloses, amb una amplada conservada d'uns tres metres i una llargària de cinc metres i mig.

Uns 4 metres més cap a l'est d'aquesta paret, s'ha identificat una altra resta estructural. Es tracta d'una estructura de planta circular, a la qual hi manca la part occidental, construïda amb carreuons de formes rectangulars i units amb morter de calç. Se'n desconeix la seva funcionalitat, però pel tipus de parament (són molt semblants) es relacionaria amb la masia de «Les Tries» que s'emplaça a uns metres cap al nord. Aquesta estructura estava amortitzant part de la via.

LES CAMPANYES D'EXCAVACIÓ 1998 i 1999 A LA BAUMA DEL SERRAT DEL PONT (TORTELLÀ, LA GARROTXA)

Gabriel ALCALDE * Miquel MOLIST ** Maria SAÑA **

Les intervencions arqueològiques de camp portades a terme a la Bauma del Serrat del Pont (Tortellà, la Garrotxa) en els anys 1998 i 1999, han format part del projecte de recerca «Dinàmica d'implantació de les comunitats agro-ramaderes a la zona nord-oriental de Catalunya a partir de l'excavació del jaciment arqueològic de la Bauma del Serrat del Pont (Tortellà, la Garrotxa)», desenvolupat conjuntament per la Universitat Autònoma de Barcelona i el Museu Comarcal de la Garrotxa, que té com a objectiu general caracteritzar i explicar la dinàmica del poblament prehistòric en les valls muntanyoses prepirinenques. L'excavació d'aquest jaciment es caracteritza, d'una banda, per l'àmplia estratigrafia que es pot treballar i, de l'altra, pel fet de poder analitzar en extensió cada una de les ocupacions.

De manera concreta, les intervencions d'aquests dos anys es van centrar en l'excavació de les ocupacions corresponents a les darreres societats caçadores-recol·lectores (mesolítiques). Els objectius específics en relació a aquestes ocupacions giraven a l'entorn de les anàlisis de les problemàtiques arqueològiques relatives als orígens de l'economia de producció, a l'adopció de noves tecnologies i a l'organització comunitària i de les unitats domèstiques.

LA CAMPANYA DE 1998: LA DARRERA OCUPACIÓ MESOLÍTICA DE L'ABRIC

L'àrea sobre la qual es va intervenir en la campanya de 1998 es va situar al sector W del jaciment. Es varen posar al descobert els elements arqueològics que definien una nova fase d'ocupació de la bauma, anomenada nivell arqueològic IV.1, i que cronològicament es pot situar en un moment mesolític.

A nivell sedimentològic, es va apreciar un canvi en les propietats i característiques del sediment que permetien separar aquesta nova ocupació de la posterior, excavada l'any anterior i corresponent al neolític antic. Aquest canvi anava acompanyat, també, d'una presència molt elevada de restes de malacològiques, les quals es repartien de forma molt homogènia per tota l'àrea excavada. Es tracta d'exemplars incorporats al sediment de forma natural, fet que permet plantejar l'existència, durant aquest interval temporal concret, d'unes condicions ambientals molt precises que haurien provocat aquest enterrament generalitzat. Els resultats de les anàlisis malacològiques, actualment en curs, ens permetran precisar el caràcter específic d'aquestes condicions climàtico-ambientals. El canvi de sediment coincideix, paral·lelament, amb una disminució significativa de la quantitat de restes arqueològiques recuperades, característica que confirmaria la transició entre les dues ocupacions.

De manera concreta, i en relació a les estructures arqueològiques, es va excavar una estructura de combustió circular, amb una lleugera cubeta, situada a H11-G11, part de la base de la qual aprofitava la morfologia particular de la roca mare. La part superior de l'àrea de combustió es trobava parcialment pertorbada degut probablement a les ocupacions posteriors. A més es va determinar, també, una petita fossa (H-11), reomplerta de sorra i amb absència de material arqueològic en el seu interior, un forat de pal (J-11) i un altre probable forat de pal (J-10).

A la part inferior d'aquest nivell arqueològic s'hi va identificar la presència de nombrosos fragments de roques calcàries de mida petita, sense quasi bé materials arqueològics, que podrien indicar l'existència d'una de preparació per a l'anivellament del terreny

En relació a les característiques del material arqueològic cal remarcar l'absència generalitzada de restes de ceràmica. La categoria predominant ara és la industria lítica. Les restes recuperades corresponen principalment a restes de talla i esclats. Les matèries primeres utilitzades en la fabricació dels instruments lítics provenen, en la seva pràctica majoria, de l'entorn immediat del jaciment. Els percentatges més elevats els presenta el quars, seguit pel sílex local. Destaca, en relació a l'ocupació del neolític antic, una reducció de la diversitat de matèries primeres utilitzades. Cal remarcar també la presència en aquesta ocupació humana de diversos fragments de granit que haurien servit per al processament dels recursos vegetals.

Les restes de fauna també presenten característiques diferencials en relació a les ocupacions més recents. A nivell qualitatiu destaca, per exemple, un grau de fracturació molt més elevat. Les restes de fauna analitzades fins el moment evidencien que la comunitat que ocupava la Bauma durant aquest

* Universitat de Girona
** Universitat Autònoma de Barcelona

interval temporal concret obtenia l'aliment càrnic de forma exclusiva a partir de l'activitat de cacera. L'espècie més caçada és la cabra salvatge, seguida del porc senglar, el cérvol i el cabirol. S'explotaven també, encara que amb menor freqüència, mamífers de talla petita tals com el conill, la guilla i el teixó. S'ha documentat igualment la cacera d'aus i el consum de tortuga d'aigua dolça. En relació a les restes malacològiques, destaca la presència abundant de musclos d'aigua dolça, així com la de fragments de mol·luscs d'origen marí. De forma general podem avançar, doncs, que l'estratègia d'explotació dels recursos animals estaria caracteritzada per presentar un elevat grau de diversificació.

LA CAMPANYA DE 1999: MÉS OCUPACIONS MESOLÍTIQUES

Durant la campanya de 1999 es va continuar excavant aquest nivell arqueològic (IV.1) per tota l'extensió del jaciment, incloent ara també el sector E.

El sector E

En aquest sector, s'ha documentat la presència de dues estructures de combustió, una localitzada en els quadres H13-H14 i l'altre en els quadres I13-I14. Es tracta de fogars poc profunds, en cubeta, reomplerts de residus de combustió. La fusta utilitzada com a combustible en l'estructura d'I13-I14 correspon a *B. sempervirens, L. nobilis, Quercus sp. caducifoli i R. cathartica-saxatilis*

L'estructura de combustió localitzada als quadres I13 i I14 es troba associada a una àrea d'activitat, identificada i excavada en els quadres HIJ-13, HIJ-14 i HIJ-15. Es tracta d'una zona amb pedres de mida petita (2-3 cm.) que reposen sobre un sediment molt compactat amb presència abundant de matèria orgànica i residus de combustió dispersos. S'hi documenta, alhora, una presència elevada de material arqueològic.Aquesta àrea es troba limitada, a la part nord, per fragments de pedres calcàries de dimensions més elevades.

Una d'aquestes estructures de combustió (I13-I14) ha estat datada pel mètode del C14, donant un resultat de 7.330 BP, el qual confirma l'atribució del nivell arqueològic IV.1 de la Bauma del Serrat del Pont a un moment mesolític. Cal remarcar que a Catalunya hi ha molt pocs jaciments que se situïn en el 8è mil·lenni; únicament podem esmentar el Roc del Migdia (Osona). En zones limítrofes sí que podem esmentar alguns jaciments arqueològics amb cronologies del 8è mil·lenni; per exemple, en trobem al Matarranya (abric del Puntet, Botiqueria de los Moros) o a l'Alt Aragó (Peña de las Forcas II).

El sector W

Un cop finalitzada en aquest sector l'excavació del nivell arqueològic IV.1, es documenta la presència d'una altra ocupació inferior (nivell arqueològic IV.2).

Cal destacar d'aquesta ocupació més antiga la presència de diverses estructures arqueològiques, les quals es troben en aquests moments en procés d'excavació. S'han identificat com a tals una concentració de fragments de pedra disposades directament sobre la roca mare en els quadres G-11 i G-12, acompanyades d'una gran quantitat de material arqueològic, juntament a altres elements estructurals amb funcionalitat encara no determinada als quadres I-9 / I-10, I-11, G-11 i J-10.

Els materials arqueològics recuperats presenten unes característiques anàlogues a les descrites per l'ocupació corresponent al nivell IV.1, destacant una elevada freqüència d'elements relacionables amb el processament de recursos vegetals.

Un altre element també interessant a remarcar en el nivell d'ocupació IV.1 és la presència, en el quadre H-9, d'una petita cubeta realitzada en el sòl d'ocupació. Es tracta d'una petita fossa, que presenta unes parets lleugerament endurides, que hauria servit probablement com a contenidor. Aquesta fossa mostra unes característiques idèntiques i es correspondria estratigràficament amb les dues altres fosses documentades en campanyes anteriors a l'extrem Est de l'àrea excavada. Si bé el tractament de l'argila (assecada i no cuita) no permet parlar pròpiament de ceràmica, la funció d'aquests recipients fixes no s'aparta gaire del concepte de contenidor atorgat a la ceràmica, constatació aquesta última que planteja un gran interès per a l'estudi d'aquests elements.

Consideracions finals

Una vegada excavada en la seva totalitat l'ocupació mesolítica superior, la continuació de l'excavació a partir d'una zona de prospecció va constatar l'existència de, com a mínim, 3 ocupacions inferiors més que presenten unes característiques semblants. Per tant, el nombre d'ocupacions humanes de la bauma en el període mesolític és molt més important del que inicialment es preveia.

Els materials arqueològics de les ocupacions documentades fins ara semblen presentar unes característiques molt homogènies pel que, a l'espera de les datacions absolutes, apuntem la hipòtesi que cronològicament les 3 ocupacions mesolítiques s'haurien produït en un espai de temps no massa important.

Avaluant globalment totes aquestes consideracions podem concloure que l'anàlisi de les ocupacions mesolítiques del jaciment arqueològic de la Bauma del Serrat del Pont contribuirà, sens dubte, a ampliar el volum de coneixements disponibles actualment sobre la prehistòria de Catalunya, tenint en compte que permetrà resoldre algunes de les problemàtiques cabdals plantejades per un interval temporal del qual, fins al moment, es disposa en aquesta zona de molt poca informació.

La vuitena campanya d'excavacions al jaciment del neolític antic de La Draga (Banyoles).1998.

Àngel BOSCH Júlia CHINCHILLA Josep TARRÚS*

Xavier NIETO Antoni PALOMO Xim RAURICH **

INTRODUCCIÓ

Els treballs d'excavació a la zona terrestre de la Draga durant la campanya de 1998 es van desenvolupar entre el 24 de juliol i el 23 d'agost. Es varen centrar en la mateixa zona de 25 m2, que es va començar a excavar l'any 1997. Recordarem que només s'havia pogut netejar i dibuixar la capa superior de troncs, bigues i planxes horitzontals, que formaven un potent estrat arqueològic de 50 cm, per sobre de la creta lacustre.

En aquesta campanya terrestre de 1998 hi varen participar els següents arqueòlegs i estudiants: Ricard Caraltó, Emma Rabanal, Carme Saüch, Carme Planella, Gemma Vinyes, Damià Griñó, David Torres, Montserrat Jané, Jordi Casas, Josep Vgo, Laura Ferret, Camila Oliart, Mònica, Leonor Martínez i Roger Real.

També vàrem poder comptar amb la col·laboració de dues estudiants - Laura Lara i Sandra Val- de l'Escola de Conservació i Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya, les quals s'ocuparen de les tasques de conservació i restauració.

L'actuació subaquàtica al jaciment de la Draga es va dur a terme entre el 23 de juliol al 21 d'agost de 1998 i es va centrar en l'ampliació de l'àrea excavada l'any 1997. Aquesta ampliació es va realitzar en direcció nord, seguint el dic de l'Estany ja que no era possible estendre-la al sud de l'excavació de l'any 1995, a causa de la presència d'una pesquera.

Els treballs duts a terme l'any 1994 anaven destinats a contrastar la hipòtesi de la presència de nivells d'ocupació neolítica dins de l'Estany; mentre que els treballs de l'any 1996 van permetre prospectar el perímetre de l'Estany i assegurar l'extensió màxima del jaciment neolític en el front de l'Estany Les dues últimes campanyes (1997-1998) han permès comprendre l'evolució dels nivells d'ocupació neolítica que es troben actualment sota l'aigua i s'han de considerar com una continuació de la campanya d'excavació de l'any 1995.

L'equip permanent va ser format pels membres del CASC -dos arqueòlegs (Xavier Nieto i Xim Raurich) i el mecànic del vaixell Thetis (Lluís Molina)-, més un arqueòleg contractat pel CASC (Antoni Palomo).

D'altra banda, en aquest equip permanent se li varen afegir els arqueòlegs Xavier Aguelo, Marc Roger, Ricard Caraltó; els estudiants d'arqueologia Carles de Juan, Gustar Vivar, Miquel Aguiló, Ester Bou; i l'estudiant de restauració Isabel Moreno.

EL SECTOR TERRESTRE DE LA DRAGA

Objectius

L'objectiu principal en la present campanya era el de continuar i completar l'excavació sobre el total de 25 metres quadrats que s'havia iniciat en la campanya de 1997. Recordem que l'any anterior s'havia hagut de deixar l'excavació una vegada net el nivell superficial de l'acumulació de troncs i bigues que conformaven, en aquesta zona, el nivell arqueològic.

Per tant, aquest any s'havia de baixar fins a la seva base aquest potent nivell arqueològic (d'uns 50 cm), una experiència nova que esperàvem plena de sorpreses.

Desenvolupament dels treballs

D'acord amb aquest objectiu, els treballs es van desenvolupar seguint el següent ordre:

- Transport des dels magatzems de Pedret i posterior muntatge de la bomba Well-Point. Aquests treballs van poder-se fer amb la col·laboració de la brigada municipal de Banyoles. La posada en funcionament de la bomba va permetre que el nivell d'aigua comencés a baixar.

- Mentre el nivell d'aigua baixava, es van retirar els plàstics foscos amb els que s'havia cobert l'excavació, que tenien com a finalitat la seva protecció de la llum solar. Es pretenia evitar la

* Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles

** Centre d'Arqueologia Subaquàtica de Catalunya/Museu d'Arqueologia de Catalunya

proliferació de bacteris que destruïssin les fustes. El resultat va ser molt satisfactori, ja que es va poder constatar una perfecta conservació de les fustes i troncs posats al descobert durant l'excavació de 1997.

Finalment, el complet assecatge de l'excavació va haver-se de completar amb esponges, ja que una petita capa de fang, fruit de la sedimentació de les partícules contingudes a l'aigua, havia format una fina pel·lícula impermeable a la superfície de l'excavació, fent inútil l'aspiració de la bomba des del subsòl.

- Seguidament es va muntar una estructura de taulons que permetia accedir a tota la superfície excavada sense trepitjar l'excavació.

- Després de tots els preparatius, es van començar els primers treballs pròpiament arqueològics. En primer lloc, es va procedir a extreure tots les fustes que havien quedat completament descoberts en l'excavació de 1997 i que ja havien estat dibuixats. En l'extracció es van prendre mostres per a les anàlisis antracològiques i dendrocronològica i es va obrir una fitxa per a cadascun d'elles. Les rodanxes per a l'anàlisi dendrocronològica només s'obtingueren de les fustes amb un gruix superior als 10 cm.

- Seguidament, es va procedir a l'excavació dels sediments que es trobaven per sota la capa de fustes extreta. L'excavació es va fer per extensió, coordenant tots els objectes arqueològics que apareixien i garbellant els sediments. Es van prendre mostres per a les diferents anàlisis, seguint les indicacions que els diferents especialistes ens havien donat. L'aparició d'objectes treballats en fusta o en qualsevol altra matèria vegetal va obligar a prendre moltes precaucions en la seva extracció, fent-se imprescindible la presència continuada de tècnics en restauració.

- Paral·lelament, els objectes eren rentats, siglats i - si era possible- restaurats a les instal·lacions preparades en la mateixa excavació. Les mostres de sediments destinades a l'anàlisi paleocarpològica varen ser passades per la màquina de flotació, que estava instal·lada en el pati del MuseuArqueològic Comarcal de Banyoles.

- Les noves fustes horitzontals aparegudes van poder ser dibuixades i, posteriorment, sotmeses al mateix tractament d'extracció que els anteriors. D'aquesta manera, l'excavació va poder veure completament assolits els objectius d'acabar l'excavació sobre aquesta superfície de 25 metres quadrats.

- Finalment, es va procedir a l'extracció dels troncs o pilars verticals, dels quals es va treure una mostra doble, destinada a l'anàlisi dendrocronològica. Aquests treballs i la revisió de tota la documentació generada, per a poder processar-la correctament després a l'ordinador, varen posar fi a la campanya arqueològica de 1998 al sector terrestre de La Draga.

Resultats preliminars

Amb l'excavació de 1998 es van veure complerts, de forma satisfactòria, els objectius amb què s'havia iniciat l'excavació d'aquest nou sector l'any 1997. S'ha demostrat que en el sector terrestre situat més a prop del llac hi apareixen objectes en matèries peribles (eines de fusta, cistelleria, etc) de forma similar a com succeïa en el sector subaquàtic. La descoberta, l'any 1997, de la primera capa de troncs i fustes en aquest sondeig, ja feia preveure que s'hi recuperarien objectes elaborats.

En efecte, durant la campanya de 1998, el nombre de restes d'objectes elaborats en matèria orgànica ha resultat molt important. Es poden destacar els nombrosos fragments de peces de cistelleria; un fragment de corda; una altra falç de fusta, trencada; diverses puntes i tiges de sageta de fusta; un remenador de fusta; una espàtula aplanada; una possible llançadora per teixir de fusta; quatre fragments de possibles jous, en forma de ganxo a l'extrem de planxa; un extrem de planxa de fusta, perforada; i nombrosos fragments de mànecs, polits o facetats de fusta.

A la base del nivell, retirades totes les fustes apilonades, varen aparèixer els pilars clavats, que sobresortien uns 40 cm per damunt del sòl arqueològic. En algunes parts, es varen recuperar encara en connexió, fragments grans del possible terra de fusta, un empostissat d'escorces de roure. Igualment, a la base d'un pilar, es varen trobar, intactes, tres gavelles o cabdells d'una matèria vegetal allargada, que varen resultar ser (segons Raquel Piqué) lianes (Clematis vitalba). Es tracta d'una liana que és corrent en els boscos de roure i alzina actuals. Devien de servir per a estacar les gavelles de canyís (?) de la coberta o per a treballs relacionats amb la cistelleria.

Cal esmentar també l'aparició de restes de bolets de soca, de dues espècies diferents, que segurament es devien de formar sobre els troncs caiguts, una vegada abandonat el jaciment. No es pot descartar però, que alguns fossin emprats, durant la vida de l'hàbitat neolític, per a facilitar l'encesa del foc, tal com s'ha observat en altres jaciments lacustres neolítics de centreuropa.

No podem oblidar els objectes de conservació més convencional: la ceràmica, el sílex o la indústria òssia. A la ceràmica, només destacar que continuen apareixent decoracions cardials, però ara amb l'avantatge que el seu estat de conservació és molt millor que en la zona excavada abans de 1997. En relació a l'indústria òssia, destacar tres magnífics punxons, completament sencers, realitzats sobre epífisi, dos dels quals apareixien acompanyant una cornamenta sencera de bòvid. De totes maneres, l'objecte d'os més espectacular d'aquest any 1998 ha estat una magnífica cullera d'os, sencera i perfectament conservada, similar a les conegudes als jaciments valencians d'aquesta època.

No cal insistir en la ingent i valuosa aportació de la fauna, que es manté des de la primera campanya. En tot cas, es podria destacar la troballa d'una closca sencera de tortuga de rierol (Emys orbicularis), amb un estat de conservació extraordinari.

La campanya d'excavacions de 1998 ha permès constatar les possibilitats de conservació de restes orgàniques vegetals en el sector terrestre de l'excavació. Aquest fet resulta d'una gran transcendència, ja que la major part del jaciment es troba en aquest sector terrestre. Però, per altra banda, aquestes noves possibilitats duen noves dificultats al projecte d'excavació.

- En primer lloc, el nombre de peces en matèria vegetal conservades, comptant amb les que proporciona el sector subaquàtic, s'ha multiplicat. Si bé això suposarà un coneixement cada cop millor de l'instrumental de fusta de les poblacions neolítiques, no és menys cert que la seva conservació ens suposa un gran problema, que ja no podrà solucionar-se amb ajudes externes, com la que generosament ens ha anat prestant el Laboratori de Restauració del Museu cantonal de Neuchâtel (Beat Hug).A més, en aquest sector terrestre, per efecte de la caiguda de les construccions i la més gran freqüentació, moltes de les peces apareixen en estat fragmentari, cosa que dificulta encara més la seva restauració.

Caldrà, doncs, de manera urgent, trobar una solució local ràpida - que passa evidentment pel CASC- per a la conservació i restauració de tots aquests objectes en matèria orgànica, si és que pretenem continuar excavant aquest importantíssim jaciment neolític d'ambient lacustre.

- Per altra banda, l'anàlisi dendrocronològica ha vist també augmentades considerablement les seves possibilitats: ara, a més dels pilars clavats, es pot comptar amb les fustes horitzontals (bigues, troncs, planxes, etc), que cobreixen completament el sòl arqueològic. És aquest, un aspecte que, sortosament, ha estat cobert voluntàriament per Patrick Gassmann, del Laboratori de Dendrocronologia del Museu cantonal de Neuchâtel, davant la manca d'especialistes locals amb experiència sobre dendrocronologia històrica.

- Finalment, no podem oblidar que la riquesa de restes orgàniques del jaciment, cosa que implica una important tasca per part de molts especialistes (paleocarpòlegs, antracòlegs, palinòlegs, faunistes, etc.), al costat dels estudis tradicionals sobre els objectes manufacturats sobre matèries dures (ceràmica, os, pedra).

- Cal esmentar finalment que existeix un projecte per a 1999, finançat per l'ajuntament de Banyoles i la Diputació de Girona, que ha de permetre tancar el jaciment i crear-hi un espai adequat per a les tasques de divulgació de La Draga, des dels tallers escolars i les demostracions per al gran públic, fins a la reconstrucció d'una cabana neolítica.

EL SECTOR SUBAQUÀTIC DE LA DRAGA

Objectius

L'objectiu principal de la campanya de 1998 era el d'ampliar l'àrea de l'excavació de 1997, per tal de caracteritzar el nivell d'ocupació neolític.

Això havia de permetre localitzar el màxim d'estructures construïdes i relacionar aquestes amb les àrees de circulació, sòls exteriors i zones de deixalles. D'altra banda, donat que la matèria orgànica es conserva de forma excepcional en aquesta zona subaquàtica, era d'esperar que apareguessin nous estris o altres objectes de fusta o fets en altres materials peribles com la pell, els teixits, etc

Desenvolupament dels treballs

Així doncs, amb un equip permanent vuit persones, es va decidir d'organitzar els torns de treball sota l'aigua de la següent manera: 2 torns amb 4 persones cadascun, tant al matí com a la tarda. Cadascun d'aquests torns tenia una durada de 2 hores al matí i d'1'30 h. a la tarda, amb un còmput global aproximat de 532 hores d'immersió.

L'infraestructura utilitzada pel CASC va consistir bàsicament en un compressor de baixa pressió que donava aire als submarinistes mitjançant els narghilés i l'ús de quatre mànegues de succió impulsades per aigua a pressió. La manca de fondària i l'alta temperatura de l'aigua permetien als arqueòlegs l'ús d'un equip lleuger d'immersió.

Enguany, 1998, per a millorar la visibilitat, es van instal·lar dues cortines d'aigua accionades per una bomba d'aigua. Aquest giny es compon d'una mànega connectada a un tub rígid perforat que expulsa aigua a pressió, fet que genera un corrent continu que arrossega l'aigua tèrbola fora de l'àrea excavada.

La quadrícula es va situar paral·lela a la de l'any 1997, adaptant-la a l'organització general de la quadrícula terrestre, fet que permet obtenir una planimetria general per a tot el jaciment.

La zona delimitada per a excavar va ser constituïda per un rectangle de 4 metres per 10 m en direcció a l'interior de l'estany. L'extensió excavada total és de 38 m2. Abans d'accedir, però, als nivells arqueològics, va caldre eliminar uns estrats geològics d'una potència d'entre 1,20 i 1,50 m de sediments, totalment estèrils des del punt de vista de restes materials.

La seqüència estratigràfica geològica detectada coincideix amb la registrada l'any 1997. Hem pogut contrastar la presència d'un nivell arqueològic en la part mitja del nivell 5 de platja.

Les dades estratigràfiques que presentem queden reflectides a la secció nord del quadre GG-100. El

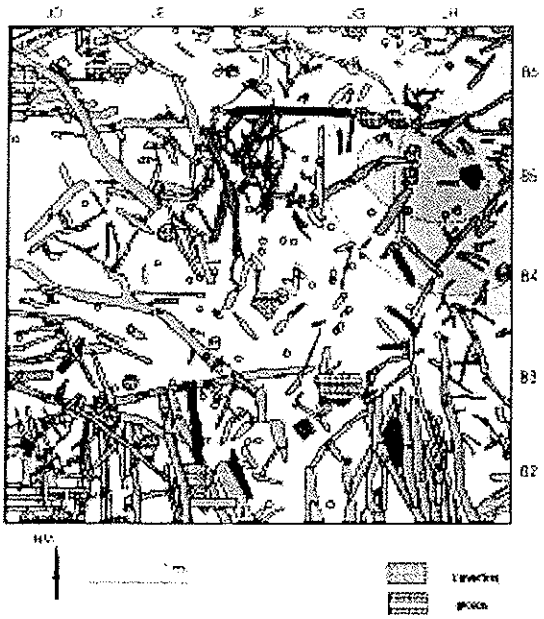

Fig.1: planta del nivell segon del sondeig terrestre de 1997-1998

nivell 0 de l'excavació, situat gràficament a la porta de la pesquera sud, enguany es trobava a 130 cm (variable algun cm durant la campanya) sobre el nivell de l'aigua. Cal destacar que durant l'any 1997 la cota es va situar 117 cm sobre el nivell de l'aigua.

0: Aigua: en aquest sector de l'excavació, molt a prop de la riba, la columna d'aigua no supera els 40 cm, essent variable com és lògic segons l'època de l'any i el règim hídric de l'estany.

1: Nivell superficial: molt flonjo, compost per matèries vegetals (fulles, branques, etc), pedres i deixalles dipositades recentment. L'estrat té un gruix que oscil·la entre 30 i 40 cm.

2: Nivell de grava: nivell de grava molt compacte, originat modernament per a tal d'anivellar els espais utilitzats pels banyistes.Aquest estrat té una potència que no supera el 20 cm.

3: Nivell de creta: molt compacte, però flonjo, de textura molt fina. No apareixen restes vegetals ni tampoc pedres. Presenta una potència d'uns 50 cm.

4: Nivell de platja: estrat molt compacte i dur format principalment per cargols, pedretes i travertí.Aquest no es troba formant roques, sinó que està desintegrat, formant com grumolls.Aquest estrat presenta un gruix d'entre 25 i 30 cm de potència.

5: Nivell de creta: estrat que definim idènticament al número 3. Presenta una potència de 25 a 30 cm.

6: Nivell de platja (nivell arqueològic 1): difereix de l'anterior platja (estrat núm.3) ja que només hi ha travertí. No apareixen cargolets ni pedretes.També és molt dur i compacte. Té una potència de 25/30 cm. Les restes arqueològiques es caracteritzen bàsicament per restes vegetals no transformades antròpicament, disposades a diferents cotes, i algun fragment de ceràmic.

7: Nivell d'ocupació/Nivell de platja (nivell arqueològic 2): es caracteritza per ser un nivell de platja de feble potència amb un gran nombre de restes vegetals (branques, pals, escorces, etc), restes de ceràmica i sílex i restes de llavors.

Aquest nivell està per damunt d'un altre nivell geològic constituït novament per creta. La potència d'aquest estrat és molt feble, de pocs centímetres, per sota dels quals, hi ha novament la creta pura, sense materials arqueològics.

Cal destacar la presència d'unes petites depressions de molt poca potència (no superen els 15 cm), omplertes de torba (veure estratigrafia) i material arqueològic. Cal destacar que en aquestes depressions la concentració de material arqueològic és molt més gran que a les altres zones del jaciment.

Resultats preliminars

La campanya d'excavació arqueològica en el sector subaquàtic del jaciment lacustre de La Draga (Banyolés - Pla de l'Estany) ha permès contrastar amb claredat l'existència de dos nivells arqueològics perfectament separats entre ells per un estrat estèril arqueològicament i d'altra banda caracteritzar el tipus d'ocupació i la seva estructuració espacial.Aquests dos nivells es poden intrepretar perfectament, com a sòl arqueològic (nivell 2) i com a capa d'abandonament (nivell 1) del jaciment neolític.

Els nivells arqueològics excavats es caracteritzen per:

- Nivell arqueològic 1 (capa d'abandonament).

Aquest nivell és molt pobre arqueològicament. El material recuperat bàsicament són restes vegetals no transformades antròpicament (branques, escorces) i algun fragment de ceràmica. No apareixen signes d'estructures, a part dels pals que deuen de pertànyer al nivell arqueològic 2.

El sediment del nivell arqueològic, amb presència de fustes disperses a diferents cotes dins del mateix estrat geològic, és una sorra travertínica de color clar i de fracció molt regulat. No apareixen fragments de roca travertínica ni d'altres tipus de roques de procedència forània. La coloració és homogènia i no es van detectar carbons ni taques.

- Nivell arqueològic 2 (sòl arqueològic).

Aquest nivell es caracteritza per una prima capa de material arqueològic situat entre l'estrat sorrenc i un estrat de creta. L'estrat el forma una munió de restes vegetals transformades i no transformades

antròpicament i altres tipus de material arqueològic. El sediment es caracteritza per ser de color fosc (gris/negre fosc) amb taques negres carbonoses. El gruix de l'estrat pot variar d'uns 2 cm a 5/8 cm.

A part de la presència de pals clavats en el subsòl de creta no hem detectat altra evidència d'estructura construïda. Les estructures de sosteniments (pals i forats de pals) les trobem concentrades en el sector SE de la quadrícula de l'excavació.

Cal destacar la presència de dues depressions omplertes de torba i gran quantitat de material arqueològic. Aquestes depressions se situen en la zona oest de l'excavació, a prop de la riba de l'estany Les dimensions d'aquestes depressions no superen 4 m2 i tenen una potència que oscil·la entre els 5 i els 10 cm. El sediment és caracteritza per ser una torba formada per matèria orgànica (fustes, escorces), material arqueològic (fauna, ceràmica, indústria òssia). Les restes faunístiques són molt més abundants, en aquesta ocasió, que la resta de materials arqueològics. S'han recuperat restes amb connexió anatòmica i parts molt ben conservades, com per exemple cranis.

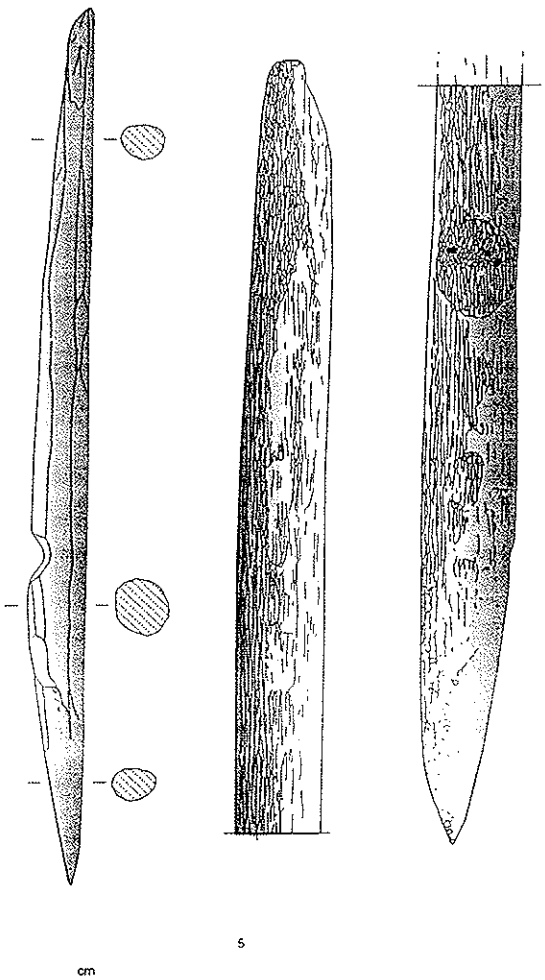

Fig.2: projectil o punta de llança, trobat al sector subaquàtic/98

Aquestes depressions podem ser originàriament, de caràcter natural, però està clar que en elles s'hi acumulen les deixalles produïdes en el poblat, possiblement per l'acció humana. Aquestes àrees d'acumulació de restes coincideix amb la registrada durant l'any 1997 a l'est de la quadrícula.

En el quadre FG-97 es va recuperar un projectil o punta de llança de boix (segons Raquel Piqué), de 52,3 cm, sencer i en molt bon estat de conservació. Conserva molt visibles les traces de fabricació, una osca a l'anvers i la zona distal extremadament afuada.

Pel que fa a la resta de materials recuperats cal destacar la recuperació de nombrosos fragments ceràmics, en molt bon estat de conservació, amb decoració cardial. Les seves dimensions i la conservació de fragments amb forma permetrà obtenir tant la forma completa com les dimensions dels vasos ceràmics.

CONSIDERACIONS FINALS

La campanya de 1998 a la Draga ha estat una de les més interessants de totes les que s'han fet fins ara, tant per les noves dades estratigràfiques obtingudes a la zona subaquàtica, com per la gran quantitat i espectacularitat d'objectes en matèries peribles recuperats, tant a la zona terrestre com a la subaquàtica.

Ara per ara, comptem amb tres zones estudiades a la Draga (sector A o zona terrestre alta; sector B o zona terrestre baixa; i sector C o zona subaquàtica), que ens ofereixen informacions complementàries, en haver-hi problemàtiques substancialment distintes.

Les dades de què disposem actualment - estratigrafia, cultura material i recursos alimentaris - són ja prou importants i suficients com per a publicar-les conjuntament en una primera monografia sobre aquest jaciment de la Draga, que es pretén que aparegui dins de l'any 2000. No cal dir que altres aspectes, com la forma de les cabanes i la seva distribució dins de l'hàbitat són, ara per ara, assignatures pendents que haurem de desenvolupar més endavant, sempre a partir de les anàlisis dendrocronològiques dels pals i de les fustes de les construccions.

Per altra banda, el vell desig de convertir la Draga en un jaciment visitable va prenent cos. A finals de 1999 es va acabar d'instal·lar la tanca perimetral que ha de protegir el jaciment i a principis del 2000 s'ha començat a construir una cabana neolítica, a grandària natural, que servirà per a fer més intel·ligible aquest hàbitat lacustre del neolític antic als actuals habitants de Banyoles i als grups escolars o turístics que s'hi vulguin acostar.

RESULTATS D'UNA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA COVA DEL TOSSAL GROS, (massís del Montgrí, Baix Empordà). Campanyes de 1998 i 1999.

Bibiana AGUSTÍ Josep FIEGO Joan MARGALL Raquel PUJADAS Sònia RAMIÓ

Antoni ROVIRAS Quim SOLER Narcís SOLER, et alt.

El jaciment del Tossal Gros està situat en un petit promontori o tossal en la línia d'elevacions del massís del Montgrí que tanca la plana del Baix Ter entre Torroella de Montgrí i l'Estartit. Les seves coordenades són: 42º 03' 30" de latitud nord i 6º 52' 20" de longitud est. Amb una altitud de 161 metres s.n.m. no és l'elevació més alta de la zona ja que a l'est, la Torre Moratxa arriba als 221 metres i Roca Maura als 226. No obstant això, des delTossal s'albira un ample panorama sobre el Baix Empordà i una bona part del massís del Montgrí.

El jaciment consisteix en una cova sepulcral que disposa d'un dolmen amb túmul a l'entrada. No s'han efectuat datacions radiomètriques però a partir dels materials que s'han recuperat s'ubica cronològicament en el període que va des del neolític final fins al calcolític (2700 aC-1500 aC).

No és l'únic testimoni d'aquest fenomen al massís. D'aquest mateix moment trobem altres ocupacions: el cau del Duc d'Ullà, a la muntanya d'Ullà, el cau d'en Calvet, al coll d'en Garrigàs, cavitat excavada pel S.T.I.A de Girona i els seus resultats publicats en una edició dels Papers del Montgrí, el cau de les Dents, a la vall de Santa Caterina, el cau dels Ossos, a la muntanya Gran i el cau de l'Olivar d'en Margall al montplà. Tot un ampli testimoni d'ocupació sepulcral.

D'oest a est d'aquesta línia, o sigui, des de l'interior fins al mar, trobem la muntanya d'Ullà, la muntanya de Santa Caterina o del Montgrí i el mont Pla, el Tossal Petit, el Gros, Torre Moratxa i Roca Maura.

La cova és una cavitat natural d'uns 16 metres de profunditat oberta en la calcària que s'ha anat omplint amb aportacions de terra de l'exterior i en l'actualitat també amb les lloses del dolmen de l'entrada que s'han escolat cap avall. Encara que el Dr Lluís Pericot se'l va trobar també en aquesta situació el dolmen fou reconstruït posteriorment pel senyor Lluís Esteva. Fa uns anys es va enfonsar de nou durant un acte vandàlic.

Segons L. Pericot, el dolmen complia la funció de cloure l'entrada a la cova sepulcral. Tapar l'entrada amb una llosa plana al nivell del terra era molt incòmode, sobretot pensant en les reutilitzacions i per això es va optar pel dolmen, que encara que difícil de fer, per la situació i el pendent on es troba, es mostrava com l'opció més bona per aprofitar la gran cavitat com a cambra sepulcral. Pericot era de l'opinió que segurament s'hi entrava per una obertura lateral. El dolmen també disposava d'un túmul avui molt destruït.

BREUS NOTÍCIES HISTÒRIQUES

El Tossal Gros era una cavitat coneguda pels habitants de la zona i ja a l'agost del 1923 Pericot va fer-hi una petita intervenció i en publicà els resultats. Des del 1917 fins al 1925 es van efectuar diverses recerques arqueològiques a les cavitats del Montgrí. Les va iniciar el Dr. Pericot i més tard s'hi va afegir el Dr. Bosch Gimpera. Al 1922 Pericot va treballar al cau del Duc i al 1923 i 1925 va fer-ho alTossal Gros. Una segona intervenció-visita va tenir lloc al 1925 amb la participació de Bosch i Gimpera. Lluís Esteva va restaurar el megàlit que hi havia a l'entrada l'any 1976.

Aquests treballs varen detectar l'existència d'una sèrie d'enterraments, però ja llavors el registre arqueològic era molt parcial a causa de les diverses actuacions clandestines de furtius que van barrejar tot el sediment i per tant l'estratigrafia del jaciment. Els ossos humans estaven en mol mal estat i no van ser estudiats.

Aquestes intervencions en la línia de l'època consistien més aviat en una excursió que combinava el lleure amb la prospecció i l'excavació.

No seria ja fins el 1996 que Narcís Soler i alguns estudiants de la UdG van visitar el cau i vàrem creure necessari intervenir per retirar les terres remenades i intentar determinar si hi havia encara alguna zona de reompliment intacte que permetés dur a terme una excavació arqueològica.

DESCRIPCIÓ DELS TREBALLS REALITZATS DURANT LES CAMPANYES DE 1998 I 1999. RESULTATS INICIALS DE L'ESTUDI ANTROPOLÒGIC, CERAMOLÒGIC, LÍTIC I FAUNÍSTIC.

Els treballs realitzats durant aquestes dues campanyes es van limitar majoritàriament a netejar i treure el sediment remenat per les actuacions clandestines. Totes les terres extretes es van garbellar a l'exterior i es van triar els materials.

Per la campanya de 1998 es va escollir un sector a tocar la paret nord de la cavitat, d'uns dos metres quadrats que es van anar eixamplant a mesura que s'enretiraven les terres superficials remenades. Al final de la campanya vàrem arribar a la conclusió que tot i la nostra esperança de trobar en aquest racó el sediment intacte, tot era remenat ja que hi vam trobar restes de vidres i plàstics.

Durant la campanya de 1999 es va continuar excavant el sector de la paret nord i també es van obrir altres sectors (est-nord-oest) per tal de poder trobar algun indici de sediments intactes. Malgrat la feina que va suposar treure algunes lloses que feien pensar que el sediment de sota hauria quedat segellat, tal i com havia passat l'any anterior tot estava remenat.

Estudi antropològic.

El material estudiat procedeix de les campanyes realitzades els anys 1998 i 1999. Es tracta de restes molt barrejades en els estrats de l'espai interior de l'avenc.

La majoria de les restes òssies corresponen a ossos curts i tenen, per tant, un volum petit que ha afavorit la seva preservació. No obstant, la fragmentació és important en les altres restes: ossos llargs, elements cranials, coxals, toràcics, etc.

La metodologia emprada per a l'estimació del NMI (nombre mínim d'individus) és la mateixa que la utilitzada en altres estudis de conjunts prehistòrics col·lectius (Agustí, 1999). Atès que el volum de material dentari era considerablement superior a l'ossi, hem optat per prioritzar-ne el seu recompte. Aquest mètode es basa en la identificació de dents aïllades i el seu grau d'erupció, classificant-les i seleccionant aquelles que són incompatibles en més d'un individu. El mateix sistema s'aplica a les restes òssies (Agustí, 1995), identificant cada element per arribar a obtenir individus diferents.

Així, a partir de les restes dentàries hem arribat a identificar 30 individus que, distribuïts en grups d'edat, queden en:

1 menor de 2 anys (a partir de m2)

4 entre 2 i 6 anys (a partir de M1)

3 entre 6 i 8 anys (a partir de la canina permanent)

1 entre 8 i 10 anys (a partir de la incisiva lateral permanent)

2 entre 10 i 12 anys (a partir de la canina permanent)

1 entre 18 i 20 anys (a partir de M3)

18 majors de 20 anys (a partir de la combinació de M3, canines, incisives centrals i laterals permanents).

Aquest tipus de distribució es correspon perfectament amb un tractament funerari d'inhumacions successives, similar al que es dóna en cavitats properes com el Cau de les Dents (18 individus) o el Cau d'en Calvet (43 individus), on un nombre important d'individus estan dipositats en un espai molt reduït.

Les característiques específiques de les restes esquelètiques pressuposen una manipulació del dipòsit que ha causat la desaparició d'elements ossis de gran volum: crani, ossos llargs, ... que es pot explicar per les pràctiques d'espoli habituals.

Estudi faunístic

El nombre de restes de fauna és bastant modest en comparació a la de les restes humanes. Pel que fa a les restes de fauna trobades al Tossal Gros cal destacar que caldrà un estudi més aprofundit per poder separar les restes actuals i subactuals de les arqueològiques ja que tot el material recuperar prové de nivells remenats. S'han recuperat restes d'ovicaprins, gos, gat, conill i aus i peixos d'espècie indeterminada.

El material lític i ceràmic

Ara per ara ens resta acabar amb l'estudi d'aquests materials. Només dir que han aparegut poques restes d'aixovar: destaquem una gran fulla de sílex i diverses puntes de fletxa d'aquest mateix material; denes de pedra, ossos treballats amb una funció votiva... que acompanyarien, formant part de l'aixovar les restes dels individus. La ceràmica encaixa perfectament en l'horitzó cronològic del neolític final-calcolític: ceràmica campaniforme...

Destaquem no obstant dues peces d'interès que caldrà estudiar a part: una petita fulla, que té més a veure amb un horitzó del paleolític superior i un fragment de ceràmica neolítica que potser són testimoni d'ocupacions més antigues a la cova. No obstant ens reservem a confirmar aquestes dades fins que hi hagi estudis més aprofondits.

CONCLUSIONS.

La cova del Tossal Gros, a nivell arqueològic està molt malmesa. La fase d'ocupació més important, situable en un moment entre el neolític final i el calcolític està exhaurida. Les remocions de terra de

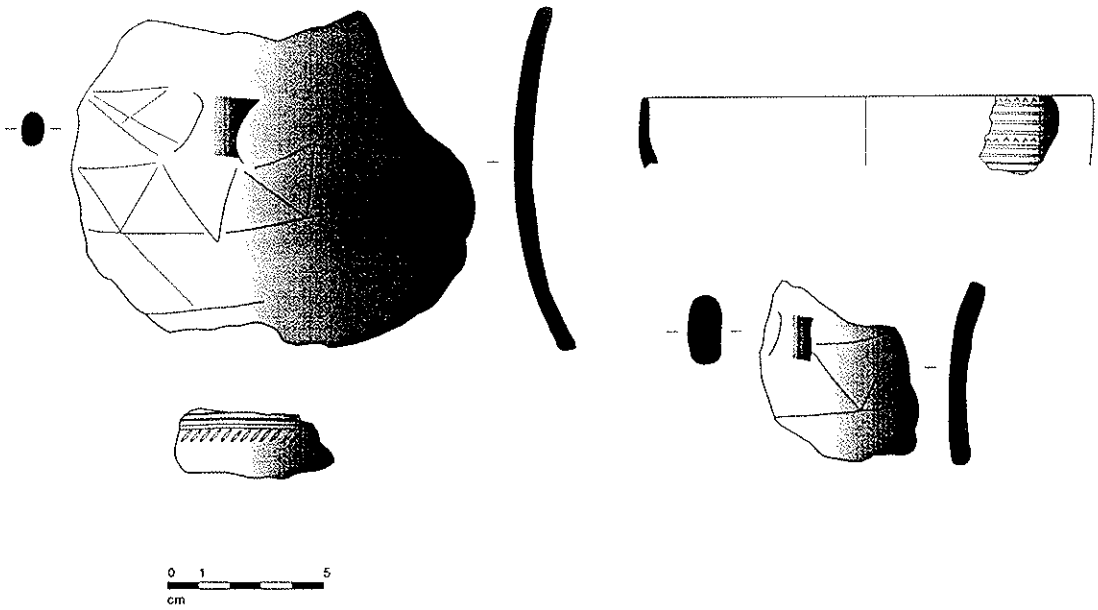

Fig. 1: Ceràmica d'època neolítica trobada al Tossal Gros (Torroella de Montgrí)

prospeccions furtives han danyat totalment l'estratigrafia i en cap de les múltiples cales efectuades els anys 1998 i 1999 ha estat possible trobar uns nivells clars, que s'endevinen, però mai acaben d'aparèixer.

Ha estat el primer cop en la història arqueològica del jaciment que s'han extret terres i s'han garbellat. La tasca ha estat èpica, gegantina però ens ha permès entreveure que els materials apareixien sempre en unes terres característiques, restes de l'estratigrafia, malmesa que correspondria a horitzons del neolític final i calcolític. Aquest estudi sistemàtic, minuciós i amb un gran equip de gent professional i que estima la seva feina ja comença a donar resultats. Per primer cop coneixem el nombre aproximat d'individus, s'estan fent estudis seriosos de la ceràmica trobada, de la fauna, dels materials lítics... que donaran a la llum resultats interessants que podran ser complementats amb els que ja disposem ara mateix d'altres cavitats...

Per sota dels nivells, destruïts, del neolític final-calcolític només han aparegut materials argilosos barrejats amb pedres despreses del sostre de la cova que poden indicar-nos dues coses: la primera que el jaciment, a nivell arqueològic ha quedat exhaurit. La segona que ens trobem davant d'una interfase estèril amb la presència, però, d'algun probable utensili més antic: una làmina paleolítica, una ceràmica neolítica.... Malauradament l'extremada dificultat d'excavar amb presència de molts fragments de pedra provinents de la caiguda de les parets de la cova dificulta i molt la tasca de fer un sondatge en profunditat. No obstant això, la profunditat de sediments s'endevina extraordinària.

Una de les feines que si que l'equip d'excavació vol dur a terme és l'excavació i restitució del dolmen del Tossal Gros, testimoni d'una modalitat funerària digna d'interès. A aquesta tasca esmerçarem els esforços en una altra campanya.

BIBLIOGRAFIA

ESTEVA LI. 1972, Comunicaciones de tema gerundense, presentadas en el XII Congreso Nacional de Arqueologia celebrado en Jaén *Revista de Girona*, 58, Girona,65-69.

PERICOT LI. 1925, *La civilización megalítica catalana y la cultura pirenaica*, Barcelona, 1961.

PERICOT LI. 1939, Las cuevas sepulcrales del Montgrí, *Ampurias*. 1. Barcelona,113-137, 7 figs.

PERICOT LI. 1950, *La civilización megalítica y la cultura pirenaica*, Barcelona.

PERICOT LI. 1986, Un record del Dr Pere Bosch Gimpera des de Torroella, *Llibre de la Festa Major de Torroella de Montgrí*, 1986, Museu del Montgrí i del Baix Ter, Torroella de Montgrí.

AGUSTÍ B.1998, *Els rituals funeraris en el període calcolític-bronze final al nord-est de Catalunya* Tesi Doctoral llegida a la facultat de Lletres de la Universitat de Girona.(Inèdita).

La cova-dolmen de la Riera Quarentena-I i els gravats de la seva rodalia (Roses, Alt Empordà)

Enric CARRERAS Àngels CUSTOJA Pere GAY Paula SANTAMARIA Josep TARRÚS *

INTRODUCCIÓ

Tant aquesta cova-dolmen com els gravats de la seva rodalia foren descoberts pel geòleg Carles Roqué entre el 2 i 3 de gener de 1998, mentre prospectava aquesta zona per a fer-ne el mapa geològic.

Poc després hi va acompanyar diversos membres del Geseart (E. Carreras, P. Gay i Josep Tarrús) el 22 de gener de 1998. Aquests mateixos varen realitzar un calc de la pedra núm. 2 el dia 2 de febrer de 1998. La pedra núm. 1 va ser calcada el dia 23/2/98 per les mateixes persones, amb la col·laboració d'Àngels Custoja i Paula Santamaria.

Una primera notícia de la cova-dolmen ha estat publicada per Àngels Custoja i Paula Santamaria (1998) a la revista de Festa Major de Roses. Posteriorment, tant la cova-dolmen com els gravats han estat inclosos dins de la tesi de Josep Tarrús (1999), sobre el megalitisme de l'Alt Empordà.

LA COVA-DOLMEN DE LA RIERA QUARENTENA I

Situació

Es troba a la part alta del marge esquerre de la riera Quarentena, prop del Pla de les Gates on neix aquesta riera, al costat sud del cap de Creus. És al terme municipal de Roses (Alt Empordà).

Les seves coordenades geogràfiques, segons el mapa topogràfic 1:25.000 -Roses- del full 259-I de l'IGN, són les següents:

Latitud Nord = 42° 15' 43"
Longitud est = 3° 12' 15",
del meridià de Greenwich.

Per arribar-hi des de Roses cal agafar la carretera que va a la cala Montjoi, fins que s'arriba al puig on és el dolmen de la Creu d'En Cobertella, al cap d'1 km. Des de la nova zona d'aparcament cal prendre un camí, obert recentment, que s'enfila pel marge esquerre de la Riera Quarentena. Al cap d'uns 650 m veurem aquesta cova-dolmen, a l'esquerra del viarany.

Les roques de l'entorn immediat són de gneis amb algun aflorament de quars i es troba just en el marge de l'espadat que forma la riera Quarentena, en una situació molt dominant per tots els costats. La seva altitud és de 210±10 m s.n.m.

Excavació i restauració

Va ser duta a terme entre els dies 20, 22, 27 i 30 d'abril, més el 4 de maig de 1998, comptant amb un permís del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya a nom de Josep Tarrús. Vàrem comptar amb la col·laboració d'Àngels Custoja, Paula Santamaria, Enric Carreras i Pere Gay, que participaren en tot el procés d'excavació. Aquesta va consistir en l'excavació completa de la cambra i del seu davant, on s'hi veien les lloses del corredor i les restes del túmul

A l'interior de la cambra es varen diferenciar un nivell superficial (amb materials moderns) i un nivell arqueològic format per 25 cm de terres marronoses fosques, força compactes i amb pedres petites, que arribava fins a la base rocosa de la cova.

A tocar el mur de tancament del costat dret s'hi varen trobar 2 fragments de ceràmica a mà, molt gruixuda i llisa, que recorda les pastes del neolític final, tipus Veraza. A la zona interna, prop de l'entrada varen aparèixer dos fragments més de ceràmica a mà, llisa i més prima. El darrer fragment es va recollir sobre el costat dret del túmul frontal.

Una vegada excavat el recinte intern es va detectar un mur de pedra seca i una llosa clavada (B) al costat esquerre, que empalmaven amb la llosa A del corredor d'accés. A la banda dreta de l'entrada s'hi va trobar una altra paret de pedra seca, que connectava amb la llosa C del corredor A la base de la part central de la cova, a tocar la roca del fons, hi va aparèixer un enllosat, format per peces mitjanes (la més gran feia 70/30/5 cm) i petites.

* Membres del Geseart (Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional)

corredor d'accés, format per les llosesA i C, es varen baixar 30 cm de sediments del nivell arqueològic fins arribar a les dues peces d'enllosat que s'hi conservaven. Arran de l'extrem anterior de cadascuna d'aquestes lloses, començava un túmul de pedres i terra que anava a morir a la formació rocosa on hi ha aquesta cova.

Després de l'excavació es va procedir a la seva restauració. Aquesta va consistir en refer els dos murs i la llosa (B) del tancament intern, a la vegada que s'enfortia la implantació de les lloses del corredor (A i C).

estava, reforçant només l'anell de contenció de grans blocs. En canvi, el costat esquerre, molt fet malbé, es va reconstruir totalment (massa tumulària i anell de contenció) per tal que fer-lo evident al visitant.

Descripció del monument (fig.1)

Es tracta d'una cova-dolmen, formada per una cavitat natural dins de la roca local de gneis, que va ser tancada amb murs de pedra seca i a la quaí s'accedia per un corredor megalític de dues lloses, una per banda. L'orientació d'aquest darrer és de 260°±5° al sud-oest

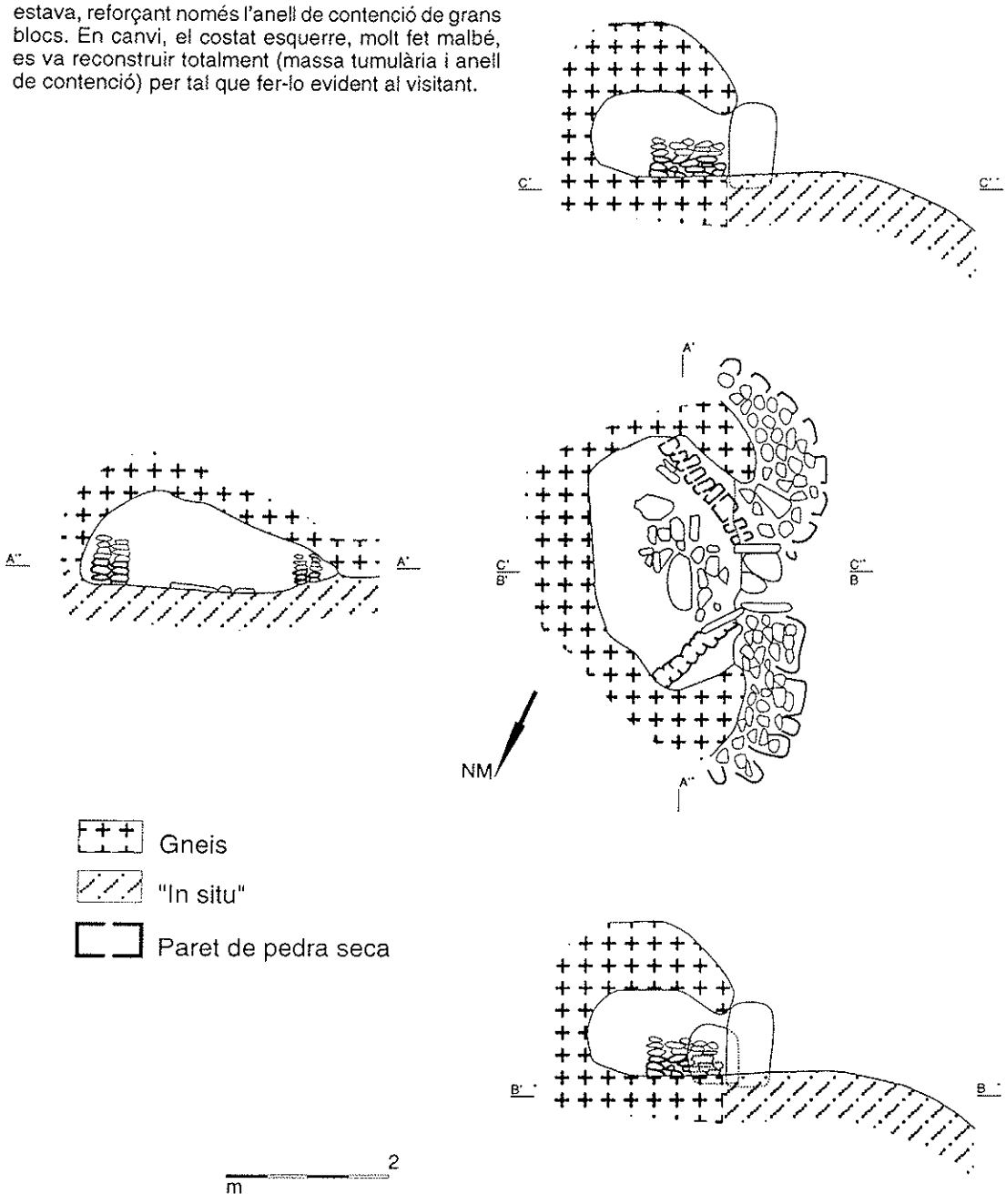

Fig.1: planta i alçats (16/2/1998) a 1:50 de la cova- dolmen de la Riera Quarentena I (Roses).

La seva cambra és un espai interior circular que queda tancat per un mur de pedra seca i una llosa pel costat esquerre (B), mentre que a la dreta hi ha una altra paret de pedra seca. La base de la cavitat sepulcral estava enllosada. Les seves dimensions són les següents:

Longitud =	B, m
Amplada =	D, m
Alçada =	E, m

El passadís megalític estava bastit en terreny pla i quedava format per dues lloses (A i C). La de l'esquerra (A) empalma amb una altra llosa esbiaixada (B) i amb el mur d'aquest costat. La de la dreta (C) connecta directament amb la paret d'aquesta banda. La direcció del passadís és axial respecte a la cambra. Amida 70 cm de longitud per 60 cm d'amplada i amb una alçada màxima de 90 cm.

Pel que fa a les dimensions de les lloses del corredor en donarem dues alçades, segons les dades de l'excavació de 1998: la primera és la que tenien fins al nivell sepulcral i l'altra la que tenen realment, comptant la part que estava clavada.

	Amplada	Alçada	Gruix
Llosa A =	70 cm	90/115 cm	12 cm
Llosa B =	60 cm	60/? m	12 cm
Llosa C=	65 cm	90/110 cm	12 cm

El túmul frontal estava format per pedres mitjanes i terra, que conformen un semicercle a banda i banda del corredor d'accés. Per davant d'aquest túmul, ben conservat sobretot a la banda dreta, s'endevinava un anell de contenció format per grans blocs, que devien constituir la base d'un mur de pedra seca. El costat esquerre amida 2 m d'amplada per 80 cm de fons, mentre que el dret fa 2,5 m per 90 cm de fons. La màxima altura conservada és de 40 cm al costat dret.

Cronologia relativa

Pel tipus arquitectònic -cova-dolmen amb corredor de lloses- i per les escasses mostres de ceràmica a mà recuperades durant l'excavació, es pot deduir que pertany a les darreres fases del megalitisme de l'Alt Empordà-Rosselló, és a dir, de la segona meitat del III mil·lenni cal AC.

LES PEDRES DE LA RIERA QUARENTENA 1-2

Situació

A la part alta del marge esquerre de la riera Quarentena, prop del Pla de les Gates, al costat sud del cap de Creus. És al terme municipal de Roses (Alt Empordà). Les seves coordenades geogràfiques, segons el mapa topogràfic 1:25.000 -Roses- del full 259-I de l'IGN, són les següents:

Pedra núm. 1:
Latitud Nord = 42° 15' 43"
Longitud est = 3° 12' 16", del meridià de Greenwich.

Pedra núm. 2:
Latitud Nord = 42° 15' 43"
Longitud est = 3° 12' 24", del meridià de Greenwich.

Per arribar-hi des de Roses cal agafar la carretera que va a la cala Montjoi, fins que arribarem al puig on és el dolmen de la Creu d'En Cobertella, al cap d'1 km. Des de la nova zona d'aparcament cal prendre un camí, obert recentment, que s'enfila pel marge esquerre de la Riera Quarentena. Al cap d'uns 650 m veurem aquesta cova-dolmen, a l'esquerra del viarany.

La pedra núm. 2 queda just per sobre de la cova-dolmen, uns 15 m a l'est. La pedra núm. 1 és a uns 225 m a l'est de la segona, prop el replà superior i arran del camí que descendeix des del Pla de les Gates.

Les roques de l'entorn immediat són de gneis amb algun aflorament de quars. Les dues pedres es troben just en el marge de l'espadat que forma la riera Quarentena, a la part mitjana d'un vessant, en una situació molt dominant. L'aflorament s'orienta d'oest a est. La seva altitud és de 230 ± 10 m s.n.m.

Descripció dels gravats (fig.2)

Es tracta de dues lloses unides encara a l'aflorament local de gneis de Roses. La pedra núm. 2 té una inclinació del 15 % d'oest a est, mentre que la núm. 1 és planera. A la pedra núm. 1 el gravat queda arran del marge oest de la llosa, mentre que a la pedra núm. 2 els gravats ocupen la part sud de la llosa i tenen una forma rectangular d'uns 2 m de llarg per 1,7 m d'ample.

La tècnica per inculpir aquests gravats seria sempre la percussió directa amb una eina de pedra dura (rierenc). Els signes resultants no són gaire profunds (0,5 cm) i la seva secció és en U.

Pel que fa a les inscultures cal dir que a la pedra núm. 1 només hi ha un signe complex, en forma de cruciforme unit a una cassoleta, proveïda d'un regueró paral·lel a la branca llarga del cruciforme. Feia 34 per 23 cm per una fondària de 0,2 cm.

A la pedra núm. 2 hi ha 11 cassoletes simples; 5 grups de dos cassoletes unides per un regueró (= halteriformes); un regueró rectilini; un cruciforme simple en creu llatina; i un cruciforme amb la base potençada (= barrada), fet amb 3 cassoletes unides per reguerons.

També inclou una concavitat mitjana (29 cm de diàmetre), d'origen natural però retocada artificialment amb un bec; i dues grans concavitats

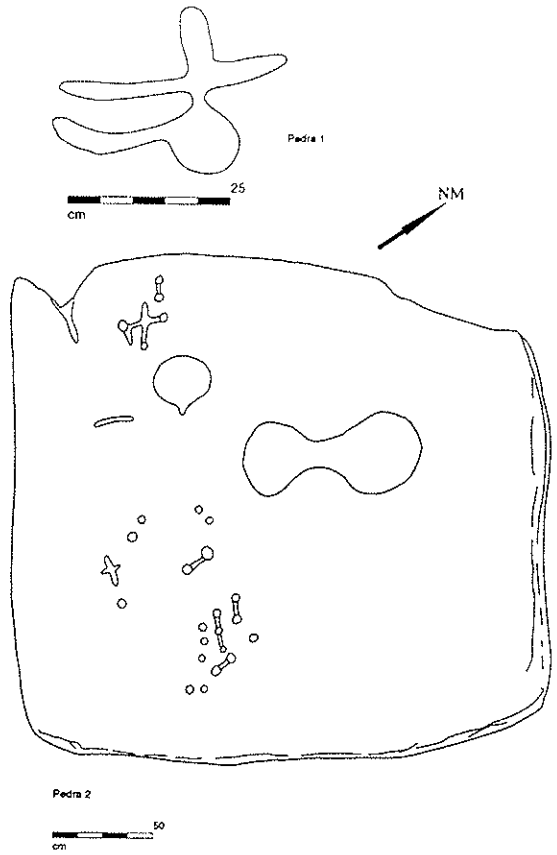

Fig.2: calc (Geseart, 2 i 23/2/1998) dels gravats de les Pedres de la Riera Quarentena/1-2 (Roses).

(85 cm de llarg el motiu sencer i 38 cm de diàmetre les depressions), unides per un canal ample. El seu origen sembla també natural, però han estat retocades artificialment.

Les dimensions dels motius de la pedra núm.2 són variades. Les cassoletes amiden entre 9 i 3 cm de diàmetre, per una fondària entre 0,5-1 cm; mentre que els halteriformes se situen entre els 19 i 12 cm. El rectilini arriba als 19 cm; el cruciforme simple amida 14 cm de llarg; i el cruciforme complex fa 23 cm.

Cronologia relativa

No s'han trobat materials arqueològics al voltant d'aquestes pedres, però per la seva situació a tocar d'una cova-dolmen, podem suposar que eren contemporanis dels que apareixen en relació als menhirs i dòlmens de l'Albera, serra de Rodes i Cap de Creus, entre el neolític mitjà i el calcolític.

BIBLIOGRAFIA

CUSTOJA MA.& SANTAMARIA P. 1998, La cova-dolmen del Rec de la Quarentena (Roses),*Revista de la Festa Major*, 9-16 d'agost de 1998, Roses.

TARRÚS J. 1999, *Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental)*, Tesi de doctorat, inèdita, Barcelona.

El menhir de la Casa Cremada II i els gravats del Puig Alt (Roses, Alt Empordà)

Enric CARRERAS Pere GAY Josep TARRÚS *

INTRODUCCIÓ

El menhir de la Casa Cremada II i la llosa amb gravats del Puig Alt (Roses) varen ser descoberts pel geòleg Carles Roqué el 13 i el 17 de gener de 1998, respectivament, mentre prospectava la zona per a realitzar la carta geològica de Roses.

Poc després hi va acompanyar diversos membres del Geseart (E. Carreras, P. Gay i Josep Tarrús) el 22 de gener de 1998. Aquests varen opinar que efectivament podria tractar-se d'una pedra clavada, probablement prehistòrica, malgrat que no s'observen restes de materials arqueològics en superfície, dins l'entorn immediat del menhir. Tampoc no es va localitzar el seu punt original d'implantació durant l'estudi que se'n va fer el mes d'abril de 1999.

Quan es va realitzar aquesta fitxa (22/1/98) el menhir encara estava tombat i tenia el seu extrem inferior trencat. Posteriorment, va ser redreçat (9/5/99) en el curs d'una festa popular organitzada per l'ajuntament de Roses i pel parc Natural de l'Albera.

Posteriorment, les mateixes persones varen realitzar un calc de la llosa amb gravats del PuigAlt el dia 2 de març de 1998, amb la col·laboració d'Àngels Custoja i Paula Santamaria.

Quan es va completar aquesta fitxa (2/3/98) la llosa es conservava en bon estat, en especial després de la neteja superficial que férem dels seus límits, coberts de sediments, per tal de descobrir nous gravats colgats. Aquests treballs tingueren èxit, perquè, efectivament, a l'est i al sud de la llosa aparegueren nous gravats, que estaven coberts per terra i vegetació des de feia molt de temps.

Tant la cova-dolmen com els gravats han estat inclosos dins de la tesi de JosepTarrús (1999), sobre el megalitisme de l'Alt Empordà.

EL MENHIR DE LA CASA CREMADA II

Situació

Es troba en el replà de laTorre del Sastre, que domina Roses, al sud-oest del cap de Creus. El paratge rep el nom de la Casa Cremada perquè hi ha unes ruïnes d'un edifici alt-medieval enrunat.Terme municipal de Roses (Alt Empordà).

Les seves coordenades geogràfiques, segons el mapa topogràfic 1:25.000 -Rosas- del full 259-I de l'IGN, són les següents:

Latitud nord: 42° 15' 46"
Longitud est: 3° 11' 45", del meridià de Greenwich.

Per arribar-hi des de Roses cal anar fins a la part alta de la urbanització dels Grecs, on es deixa el cotxe al costat del dolmen del Turó de l'Home. Des d'aquí s'agafa un camí, actualment net i senyalitzat, que ens portarà primer al dolmen del Llit de la Generala i, després de 450 m en direcció sud-est, al menhir de la Casa Cremada I. Uns 200 m més avall, en direcció sud, a la dreta del camí (est) trobarem sobre un marge aquest nou menhir de la Casa Cremada II.

Les roques de l'entorn immediat són de gneis, amb algun aflorament de quars. Està situat al costat sud del replà central de la Torre del Sastre, damunt de Roses, en una posició molt dominant per tots els costats. La seva altitud és de 200 ± 10 m s.n.m.

Descripció del monument (fig.1)

El menhir, que és de gneis, té forma d'estela i la seva secció és triangular. Tal com està actualment, tombat, el seu perfil llarg s'orienta de nord-est i sud-oest. En no haver-se localitzat el seu forat d'implantació original no es pot dir quina seria la seva orientació primitiva, quan estava dret.

* Membres del Geseart (Grup Empordanès de Salvaguarda i Estudi de l'Arquitectura Rural i Tradicional)

Les seves dimensions són les següents:

Alçada total=	2,35 m (mc)
Amplada=	0,75 m
Gruix=	0,33 m

Presenta els caires estan repicats per tal d'acabar de donar-li la forma buscada i l'extrem superior sembla arrodonit artificialment. Està trencat per la base, per la qual cosa no es pot assegurar quina seria la seva alçada original.

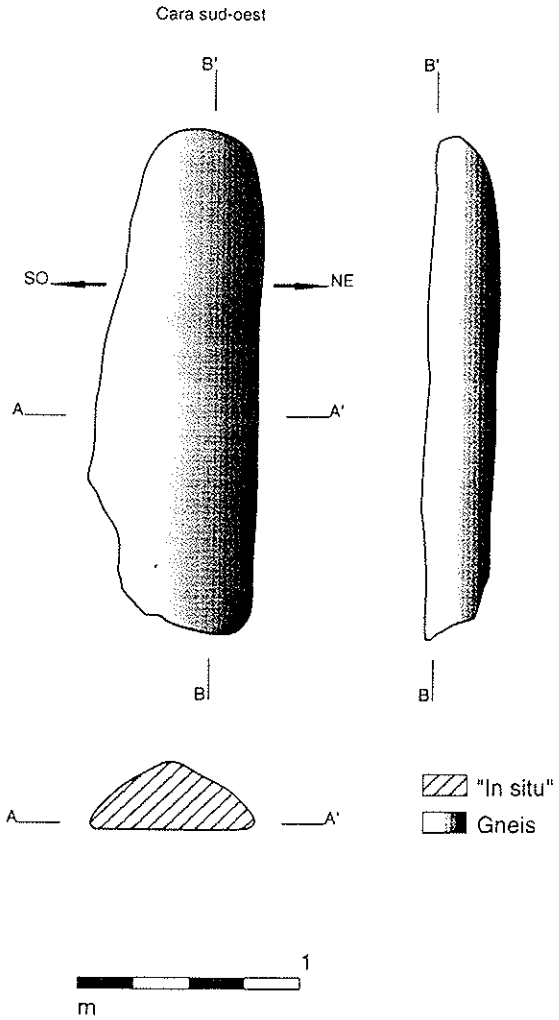

Fig.1: alçat i secció (22/1/1998) a 1:25 del menhir de la Casa Cremada II (Roses).

Cronologia relativa

Tenint en compte la seva situació dins la zona megalítica de l'Albera, s'ha de donar una cronologia àmplia -entre el neolític mitjà i el calcolític- per a la implantació d'aquest menhir, és a dir, entre el IV i el III mil·lenni cal AC.

LA LLOSA AMB GRAVATS DEL PUIG ALT

Situació

Es troba en el coll que hi ha al nord del PuigAlt, a l'est de la necròpolis el Bronze Final del PuigAlt/1, al sud del massís del cap de Creus. Pertany al terme municipal de Roses (Alt Empordà).

Les seves coordenades geogràfiques, segons el mapa topogràfic 1:25.000 -Roses- del full 259-I de l'IGN, són les següents:

Latitud Nord: 42° 16' 33"

Longitud Est: 3° 13' 55", del meridià de Greenwich.

Per arribar-hi des de Roses cal agafar la carretera que duu a Cadaqués i al Port de la Selva i desviar-se a la dreta per una pista (GE-620) que, en direcció sud, ens durà fins al Puig Alt al cap de 1,875 km. Llavors es deixa el cotxe en el revolt que hi ha a les envistes d'aquest puig, arran de la necròpolis tumulària del Bronze Final. Uns 150 m a l'est d'aquestes tombes, trobarem una gran llosa planera de pissarra, que és on són els gravats del PuigAlt.

Les roques de l'entorn són de pissarra, amb afloraments propers al dolmen. Està situat a prop del marge d'un replà, que queda penjat sobre la cala Jòncols. L'afloramient d'aquesta llosa, tot i ser gairebé planer, destaca enmig de la collada on és. La seva posició, per tant, queda molt dominant per tots els costats, en especial pel nord i sud, a banda i banda del coll.

Per la seva inclinació, la pedra s'orienta del nord-est al sud-oest i queda a una altitud de 430 ± 10 m s.n.m.

Descripció dels gravats (fig.2)

Es tracta d'una llosa de pissarra, que encara està unida a l'afloramient rocós, el qual presenta una inclinació suau del 15 % de nord-est a sud-oest.

Els gravats ocupen la part central de la llosa, però formant una diagonal de nord a sud. El conjunt, de grans dimensions, té una forma rectangular i fa uns 5 m de llarg per 3 m d'ample. Es disposa al voltant d'un gran reticulat central (format per reguerons, cassoletes i cruciformes), que queda encerclat per signes cruciformes i per cassoletes aïllades.

La tècnica per inculpir aquests gravats seria sempre la percussió directa amb una eina de pedra dura (rierenc). Els signes resultants no són gaire profunds (0,5 cm) i la seva secció és en U.

Pel que fa a les inscultures cal dir que hi hem comptabilitzat 14 cassoletes aïllades (encara que algunes semblen puntejar externament algun cruciforme); 45 cruciformes simples, entre creus llatines i gregues; 1 cruciforme doble i 1 de triple;

Fig.2: calc (Geseart, 2/3/1998) dels gravats de Llosa del Puig Alt (Roses).

1 cruciforme amb l'extrem inferior corbat; 4 signes en Y (un d'ells amb la base barrada); 5 semicercles (un d'ells gairebé en ferradura); 1 rectilini, que inclou dues cassoletes; 2 reticulats petits, formats per cruciformes units per reguerons; i el gran reticulat central, fet amb reguerons i cruciformes entrelligats, que formen un motiu molt complex.

Les dimensions dels signes és força variable. Els cruciformes simples (creus llatines i gregues) amiden entre 23 i 8 cm de llarg. El cruciforme triple fa 44 cm de longitud, mentre que el gran reticulat central arriba als 70 per 40 cm. Les cassoletes amiden entre 7 i 2 cm de diàmetre, per una fondària entre 0,5 cm.

Cronologia relativa

Donat que no s'han trobat materials arqueològics al voltant d'aquesta llosa, només podem deduir que els seus gravats poden ser contemporanis dels que apareixen en els menhirs i dòlmens de l'Albera, serra de Rodes i Cap de Creus, entre el neolític mitjà i el calcolític.

BIBLIOGRAFIA

TARRÚS J.1999, *Els grups megalítics de l'Albera, serra de Rodes i cap de Creus (Alt Empordà, Rosselló i Vallespir Oriental)*, Tesi de doctorat, inèdita, Barcelona.

EL SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC DE L'EDIFICI DE SERVEIS DEL PARC DE LES COVES PREHISTÒRIQUES DE SERINYÀ

Josep FIEGO TEIXIDOR David ORTEGA COBOS

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

El paratge de les coves del Reclau (Serinyà, Pla de l'Estany) es troba a la part sud del poble de Serinyà, a 4 km al nord de Banyoles, al cantó est de la carretera C-150 que porta a Besalú i tocant el marge dret del petit riu Serinyadell o riera de Serinyà, a uns 100 m a l'est d'aquesta carretera (fig. 1).

El paratge de les coves del Reclau es troba aproximadament entre els 200 i els 210 m d'altitud. El seu accés té lloc a partir del camí que surt del bar Les Coves en direcció al nord.Aquest bar es troba a mà dreta de la carretera comarcal, poc després que aquesta s'hagi ajuntat amb la variant de Banyoles i un quilòmetre abans d'arribar a Serinyà. Les coves del Reclau estan obertes al talús de travertí de cascada que es troba adossat al marge oest del pla d'Usall, una de les unitats morfològiques que formen la conca lacustre de Banyoles-Besalú i a l'est de la terrasseta del riu Serinyadell (Soler & Maroto, 1987). Actualment al paratge del Reclau hi trobem el Parc de les coves prehistòriques de Serinyà (Soler et al., 1998).

ELS TREBALLS ARQUEOLÒGICS

La intervenció es portà a terme en dues etapes (la de seguiment i la d'excavació), essencialment entre els mesos de gener i de febrer de 1999, concretament entre el 22 de desembre i el 23 de febrer El seguiment tenia per objectiu avaluar la incidència de les obres de construcció de l'edifici de serveis del parc en el patrimoni arqueològic del paratge de les coves del Reclau. En el primer període el seguiment consistí en vetllar que els moviments de terres a la zona del talús no afectessin possibles dipòsits d'edat pleistocènica i en la zona de la terrassa eventuals jaciments no documentats anteriorment. Si bé a la zona del talús els resultats foren negatius, en la de la terrasseta quan es feien les rases de fonamentació de l'edifici es trobaren dues estructures que la màquina va tallar lleugerament. A partir del 18 de gener, un cop examinats els materials que apareixien en la secció, es va decidir excavar les estructures en planta i fer una excavació d'urgència.A l'interior de l'espai delimitat pels fonaments de l'edifici també es van realitzar uns sondatges per determinar si hi havia més estructures a la zona, els resultats dels quals foren negatius.

El jaciment consisteix en dues foses que interpretem, com justificarem més endavant, com a sitges d'època prehistòrica. La primera (S. I) es trobà a l'angle nord-est de l'edifici de serveis, al mòdul I. La segona (S. II) es localitzà a l'angle sud-oest, en el mòdul III. Distaven l'una de l'altra uns 16 m (fig. 2).

DESCRIPCIÓ DEL JACIMENT

El camp on es van localitzar les sitges és una terrassa fluvial de reduïdes dimensions i escàs pendent. L'excavació dels fonaments ha permès conèixer la seva estratigrafia fins a una fondària de 150 cm de profunditat. Del sostre a la base podem trobar cinc estrats diferents:

Estrat I (superficial): composat per graves de calcària barrejada amb sauló. Té uns sis centímetres de gruix. Aquestes graves foren dipositades durant la construcció del primer pàrquing d'accés al parc.

Estrat II: argiles de color marró fosc amb abundants restes de gasteròpodes, galeries de cucs, algun fragment de travertí i elements vegetals (arrels).Té una potència d'uns 50 cm i correspon al sòl bru de l'antic camp de cultiu.

Estrat III: llims i sorres de coloració groguenca amb pocs fragments de travertí, força homogeni. La seva potència és d'uns 30 cm i sembla tenir un origen fluvial, d'aportacions del riu Serinyadell.

Estrat IV: argiles, molt semblant a l'estrat II. La seva potència és d'uns 60 cm i presenta un lleuger pendent cap a l'oest. Sembla que estaria afectat pel desenvolupament de sòls bruns de bona rendibilitat agrícola.

Estrat V: llims i sorres de coloració groguenca molt semblant a l'estrat III. La seva potència mínima és d'uns 30 cm, ja que no coneixem la base. Pot correspondre també a una aportació fluvial.

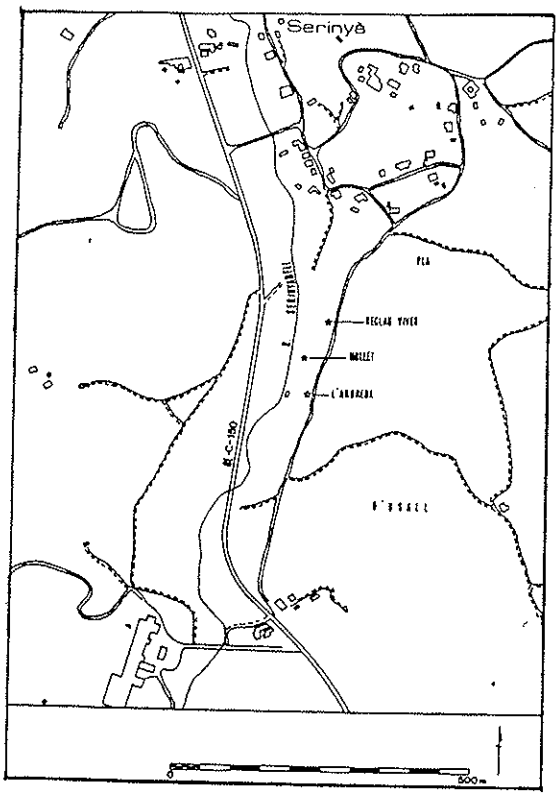

Fig. 1.- Situació geogràfica del paratge de les coves del Reclau (Serinyà, Pla de l'Estany).

Aquesta seqüència estratigràfica es reconeix bé al camp i es pot seguir lateralment amb facilitat, doncs presenta poques variacions al llarg de la terrasseta.

Descripció de les estructures

L'estructura S. I presenta les parets bombades convergents i la base arrodonida, amb una secció circular. El reompliment era homogeni i el material arqueològic es trobava sobretot concentrat a la part inferior de l'estructura. La seva fondària conservada era d'uns 50 cm i una amplada màxima de nord a sud d'uns 70 cm (fig. 3).

L'estructura S. II presenta també les parets bombades convergents, la base arrodonida i la secció circular El reompliment també era homogeni i el material arqueològic es trobava dispers a l'interior de l'estructura. A la base es trobaren evidències clares de rubefacció i rocs de travertí cremat. Les seves mesures eren d'uns 95 cm de fondària i la seva base inferior tenia un diàmetre màxim d'uns 120 cm (fig. 3).

Si bé les dues estructures no són molt diferents, S. II tenia una capacitat molt més gran i més profunda (fig. 3). Pel que fa a les seves relacions estratigràfiques, podem dir que la boca de S. II fou excavada des del sostre de l'estrat 4, tallant-lo i afectant el tram superior de l'estat 5. S. I està coberta parcialment per l'estrat 4, tot i que fou excavada en aquest i afecta també el sostre de l'estrat 5 (fig. 3). Pel que fa al seu contingut arqueològic, trobem que S. I presentava una major concentració de restes carpològiques, faunístiques i lítiques, i escàs material ceràmic. S. II per la seva banda presentava un major nombre de fragments ceràmics.

ELS MATERIALS ARQUEOLÒGICS

Pel que fa als materials recuperats, són molt diversos i entre ells trobem restes lítiques, faunístiques, ceràmiques i paleocarpològiques.

La industria lítica és poc abundant entre el material trobat en les estructures. La majoria de restes són ascles confeccionades sobre roques locals, com ara el quars, la quarsita o altres roques silícies. Només una de les ascles té com a suport un sílex d'origen forani. Entre aquests materials no trobem cap tipus d'útil retocat. Entre les restes lítiques cal destacar una destral pulimentada de quarsita, de dimensions mitjanes i de secció oval, que presenta sobre el seu extrem distal clars senyals de la seva utilització.

També trobem dos fragments de sorrenca que presenten sobre una de les seves cares un solc acanalat i profund. La seva interpretació no és massa clara, doncs podria correspondre tant a un polidor per a indústria òssia, com a un motlle per a la fabricació de material metal·lúrgic.

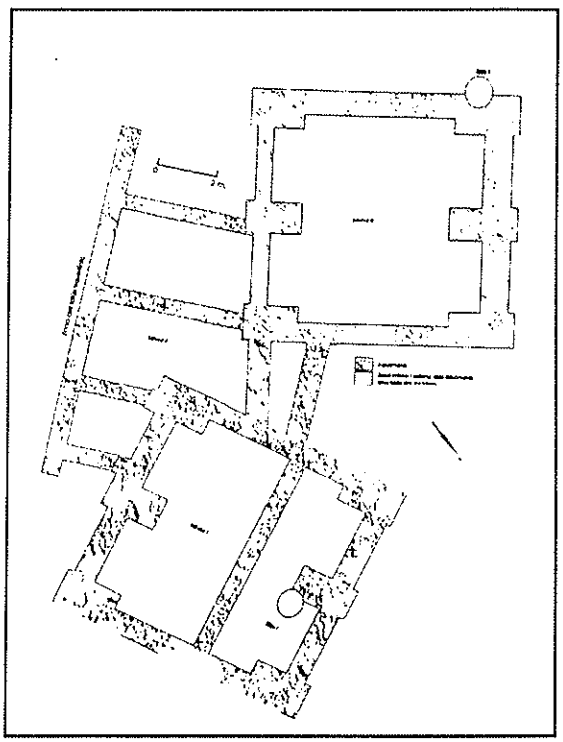

Fig. 2.- Planta dels fonaments de l'edifici de serveis i situació de les sitges.

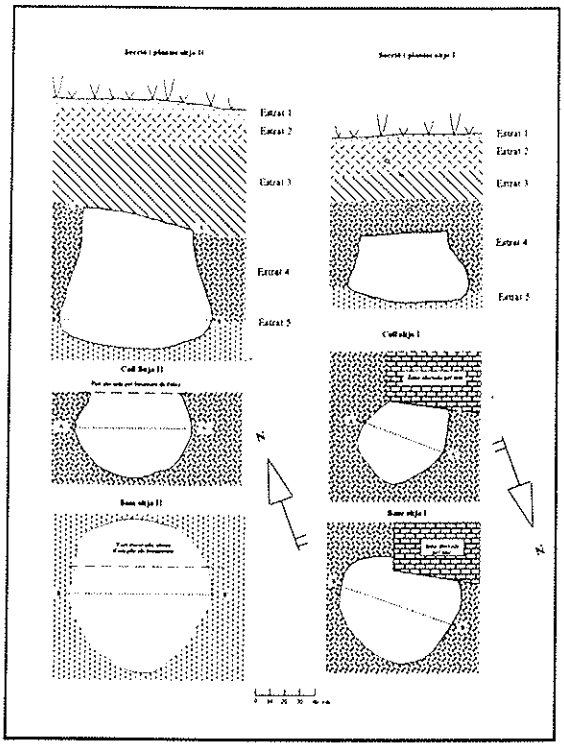

Fig. 3.- Seccions i plantes de les sitges.

Entre les restes de fauna cal destacar tot i el limitat nombre, el predomini de les restes de suids i ovicaprins, així com la presència d'animals salvatges com lagomorfes i un cèrvid indeterminat. Tafonòmicament el conjunt recuperat ofereix un especial interès, ja que a més de la cremació hi són presents marques de descarnació i desarticulació.

Finalment amb la ceràmica, les restes, encara que no abundants, són més nombroses i de major significació per acotar la cronologia del jaciment. El nombre mínim de vasos es pot estimar a partir tant del diferent diàmetre de les vores com de les bases, en 7 o 8. Les formes corresponen a vols hemisfèrics, gerres amb perfil en S i nansa de cinta i probablement una gerra ovoide amb un perfil més tancat i nansa de secció circular. Probablement s'hi troben altres formes més difícils de caracteritzar degut al caràcter fragmentari del conjunt.

Les restes ceràmiques són fabricades a mà i de coloracions marronoses fosques. Les pastes tenen un aspecte groller caracteritzat per la presència d'abundant desgreixant gruixut, en el qual es pot distingir bé el quars, i amb molts foradets deguts a elements vegetals pastats originalment amb l'argila. Els acabats són generalment polits, engrutats i altres més grollers. En alguns dels fragments es poden observar bé les traces del polit realitzat amb la mà.

Pel que fa a les formes, tot i el nombre reduït de material, s'hi compten un cert nombre de vores, bases i suspensions. Les vores són generalment arrodonides i de llavis aprimats i només en un vas, plana, que correspon a un dels de majors dimensions. Les bases són en la seva majoria planes, però s'ha de considerar que les formes de base arrodonida són més difícils de distingir. Pel que fa a les suspensions es poden diferenciar nanses, tant en cinta com de secció circular, que correspondrien en aquest cas a vasos de dimensions mitjanes. En tots els casos es troben per sota de la vora. Entre les suspensions hi ha també dos fragments amb mugrons que almenys en un cas corresponen clarament a un vas de petites dimensions, probablement un bol hemisfèric.

Diversos fragments presenten decoracions plàstiques de cordons impresos amb digitacions i motius circulars, que en un dels casos se situa sota la vora sense estrangular el perfil del vas. Al marge de les decoracions plàstiques, trobem traços incisos sobre la vora d'almenys dos vasos diferents.

VALORACIONS FINALS

La limitada actuació arqueològica portada a terme al Parc de les coves prehistòriques de Serinyà motivada per la construcció de l'edifici de serveis, així com l'escàs material recuperat i la reduïda àrea excavada, limiten les nostres possibilitats per interpretar la cronologia i l'extensió del jaciment.

A partir de l'estudi del material arqueològic recuperat, en el qual manquen elements de clara adscripció cronològica i cultural, proposem una cronologia àmplia pel jaciment de l'Edifici de Serveis del Parc de les coves prehistòriques de Serinyà en els períodes calcolític o bronze antic. Bons paral·lels regionals, en base al repertori de formes ceràmiques, els podem establir amb els jaciments d'hàbitat de l'Institut de Batxillerat Antoni Pous de Manlleu (Boquer et al., 1985) i de la bauma del Serrat del Pont, nivells II.3, II.4, II.5 i III.1 (Alcalde et al., 1997); i amb els jaciments sepulcrals de la cova 120 (Agustí et al., 1987) i de les Encantades de Martís (Tarrús, 1985).

Tot i que les estructures d'hàbitat per aquest període es redueixen a estructures negatives excavades al subsòl i de funcionalitat molt diversa, les característiques de les estructures del jaciment, molt profundes i de diàmetre reduït, ens indicarien que es tractaria de sitges per a l'emmagatzematge de cereals (Boquer et al., 1995). Les sitges trobades en el jaciment ens assenyalen, doncs, la utilització d'aquest espai proper al riu Serinyadell i a la cinglera de travertí com a una zona d'emmagatzematge de cereals. Amb tota seguretat podem afirmar que el jaciment és més ampli i es relacionaria probablement amb una zona d'habitat propera no documentada encara. El contingut de les sitges, constituït de restes de fauna consumida (restes cremades i amb marques de descarnació), un reduït repertori de formes ceràmiques de caràcter essencialment domèstic i restes d'instruments lítics, entre altres, són tots ells elements que ens permeten indicar que l'hàbitat es trobaria molt proper al jaciment. Els grups que explotarien l'entorn de les coves del Reclau, probablement serien els mateixos que utilitzarien

aquestes per realitzar-hi les diverses inhumacions que s'hi ha documentat; les cavitats potser serien en aquest moment de reduïdes dimensions i no apropiades per l'habitació (Tarrús, 1986).

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ, B., ALCALDE, G., BURJACHS, F, BUXÓ, R., JUAN-MUNS, N., OLLER, J., ROS, M., RUEDA, J.M. & TOLEDO, A. (1987) Dinàmica de l'ocupació de la cova 120 per l'home en els darrers 6000 anys, Sèria monogràfica, 7, CIAG, Girona, 155 pp.

ALCALDE, G., MOLIST, M., SA-A, M. & TOLEDO, A. (1997) Procés d'ocupació de la Bauma del Serrat del Pont (La Garrotxa) entre el 2900 i el 1450 calAC, Publicacions eventuals d'arqueologia de la Garrotxa, 2, Museu Comarcal de la Garrotxa, Olot, 125 pp.

BOQUER, S., BOSCH, J., CRUELLS, W, MIRET, J., MOLIST, M. & RODÓN, T. (1995) El jaciment de l'Institut de BatxilleratAntoni Pous. Un assentament a l'aire lliure de finals del calcolític, Memòries d'Intervencions Arqueològiques a Catalunya, 15, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 160 pp.

SOLER, N. & MAROTO, J. (1987) L'estratigrafia de la cova de l'Arbreda (Serinyà, Girona), Cypsela, VI, CIAG, Girona, pp. 53-66.

SOLER, N., MAROTO, J. & ORTEGA, D. (1998) El disseny del Parc Arqueològic del Reclau (Serinyà, Pla de l'Estany), Actes del II Seminari Arqueologia i Ensenyament, (González, P., ed.), Treballs d'Arqueologia, 5, UniversitatAutonòma de Barcelona, Bellaterra, pp. 35-43.

TARRÚS, J. (1985) Consideracions sobre el neolític final-calcolític a Catalunya (2500-1800 aC), Cypsela, V, CIAG, Girona, pp. 47-56.

TARRÚS, J. (1986) El paratge del Reclau Viver (Serinyà). Del neolític antic al bronze final, Quaderns del C.E.C. de Banyoles. Homenatge al Dr Josep Maria Coromines, 1985, vol. 1, Banyoles, pp. 239-262.

DADES PRELIMINARS SOBRE ELS TREBALLS EFECTUATS AL JACIMENT ARQUEOLÒGIC DE LA PRUNERA (SANT JOAN LES FONTS, LA GARROTXA)

Maria SAÑA Oriol VICENTE Xavier CLOP Josep Miquel FAURA *

El jaciment arqueològic de la Prunera es troba situat al costat del coll de Sant Cosme, en el terme municipal de Sant Joan les Fonts (la Garrotxa), al costat de la carretera N-260. En motiu dels futurs treballs mecànics a efectuar pel desdoblament de la N-260 que afecten al jaciment s'ha dut a terme, durant els mesos de desembre de 1999 i gener del 2000, una intervenció amb caràcter d'urgència. Es presenten en aquestes jornades els resultats preliminars obtinguts.

METODOLOGIA I DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS SOBRE EL TERRENY

En un primer moment, la intervenció directa sobre el terreny es va centrar en delimitar la superfície total i la dinàmica general del jaciment, a partir de la realització de sondejos sistemàtics d'1 m2 repartits de forma regular per tota l'àrea afectada. L'estratègia de mostreig seguida va consistir en la realització d'un sondeig cada 15 m (Fig. 1a). Tots els sondejos realitzats varen donar resultats positius, constatant-se la presència d'un nivell arqueològic que té una extensió, com a mínim, de 3.400 m2.

Per tal de registrar de forma detallada la dinàmica topogràfica d'aquest nivell, es varen realitzar de forma complementària un total de 25 sondejos de reforç, també d'1 m2 (Fig. 1b).Aquesta prospecció de reforç va permetre paral·lelament conèixer la distribució per densitats dels materials arqueològics així com documentar l'existència de possibles estructures.A partir d'aquí, i en base a aquests primers resultats, es va decidir intervenir de forma específica, mitjançant excavació en extensió, en quatre sectors (A, B, C i D) (Fig. 1c). Els treballs efectuats en cada un dels sectors varen constatar la presència de concentracions significatives de materials arqueològics en tots els sectors, paral·lelament a la presència d'estructures arqueològiques en els sectors C i D.

RESULTATS

Característiques generals de les estructures

La major part d'estructures identificades i excavades fins al moment al jaciment de la Prunera es poden classificar en dues categories: aquelles que han estat utilitzades per a la combustió i les que han servit com a dipòsits de deixalles.

Les estructures i àrees de combustió es localitzen a sector C. De moment, només en un cas es pot parlar d'estructura de combustió (Fig. 2). Es tracta d'un fogar, amb una cubeta de 55 cm de diàmetre i 15 cm de profunditat excavada en la matriu argilosa inferior al sòl d'ocupació. Es presenta reomplerta de fragments de basalt de diverses morfologies, alguns dels quals presenten clars signes de rubefacció, així com fractures produïdes degut a una perllongada exposició a l'energia tèrmica. A l'àrea circumdant d'aquesta estructura es documenta igualment la presència de gran quantitat de materials arqueològics i nombroses concentracions de carbons en forma de petites fosses semiexcavades a la matriu d'argila. Aquestes serien el resultat, probablement, de repetits abocaments dels residus de combustió efectuats a partir dels treballs de manteniment del fogar

Les estructures corresponents a la segona categoria s'han documentat també en el sector C. Destaca la presència d'una fossa o cubeta (Fig. 3), excavada a la matriu argilosa, de 220 cm de llargada per 110 cm d'amplada i una profunditat de 45 cm. En el seu interior s'ha recuperat una gran concentració de carbons, restes ceràmiques i lítiques, restes de fauna

* Departament d'Antropologia Social i Prehistòria
Universitat Autònoma de Barcelona

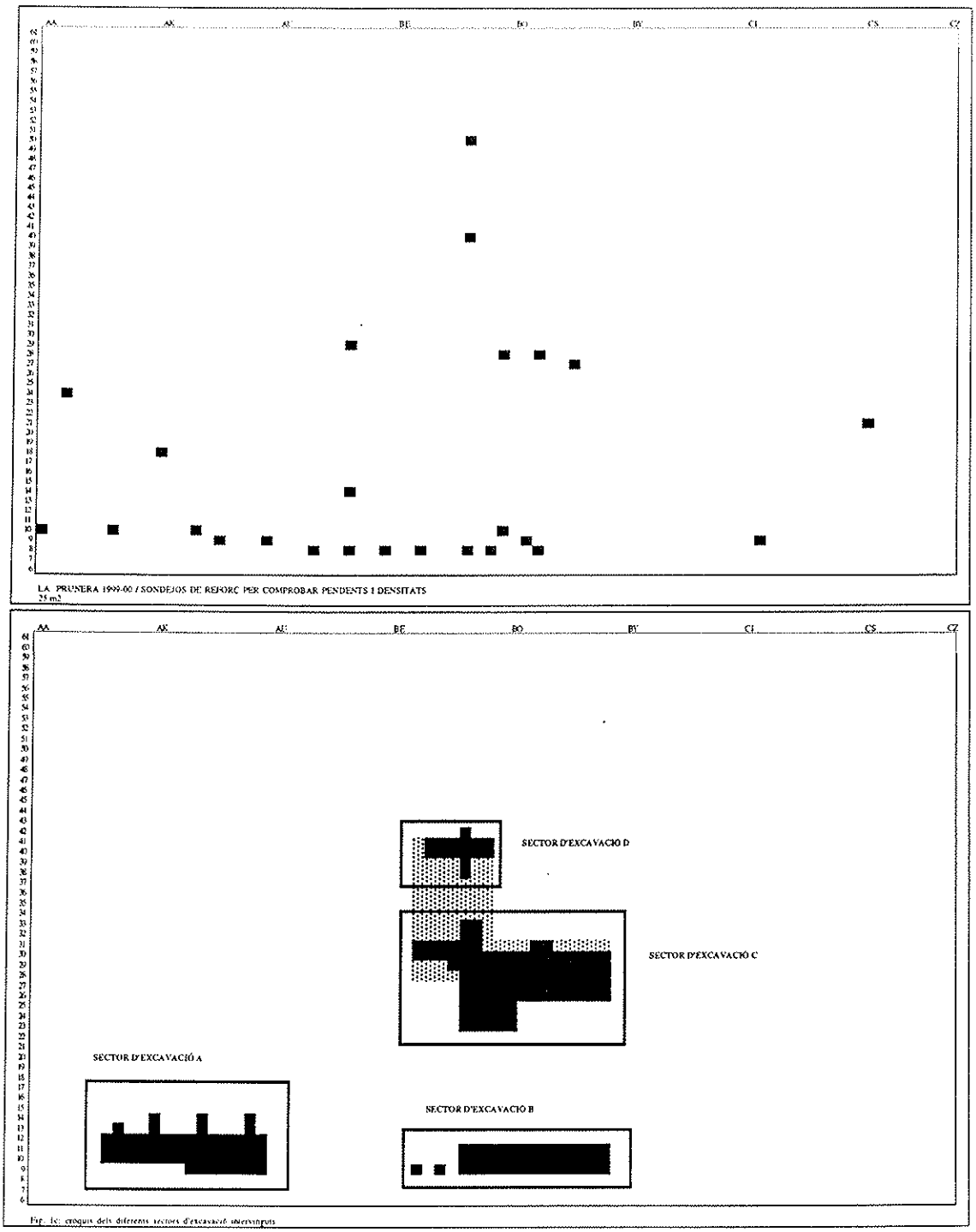

Fig. 1a i Fig. 1b: croquis de l'estratègia de mostreig seguida en la segona fase de prospecció i croquis dels diferents sectors d'excavació intervinguts.

termoalterades, fragments de basalt i sorrenques també termoalterades i una forta concentració de granes al fons de la mateixa. No es descarta la possibilitat de que es tracti d'una estructura relacionada amb alguna funció d'emmagatzematge.

Ha estat possible excavar i documentar també els sòls d'habitació associats a aquestes estructures. Aquests es localitzen de forma generalitzada seguint la part superior de les estructures, indicant-nos l'espai on es durien a terme els diversos processos de treball desenvolupats per la comunitat assentada en aquest indret.

Característiques generals del material arqueològic

La categoria de material més abundant són les restes ceràmiques. Aquestes presenten característiques molt homogènies. L'estudi preliminar ha permès posar de manifest uns primers trets generals del conjunt de productes ceràmics recuperats a la Prunera, com ara:

- la presència de fragments sense decorar de vasos de perfil en S de mida petita/mitjana, que se situen dins d'una tradició que s'inicia durant el calcolític;

- presència molt important de fragments que presenten elements de prensió de tipus llengüeta, predominant els que presenten un únic element d'aquests tipus, tot i que també hi ha fragments que presenten dues llengüetes;

- la presència i el clar predomini de les bases planes;

- la presència de vores planes.

El conjunt de característiques formals documentades fins el moment permeten plantejar que els productes ceràmics recuperats en el jaciment de la Prunera pertanyen a un conjunt de contenidors ceràmics produïts per a la realització de diferents funcions, com ara la transformació d'aliments mitjançant la seva cocció, vaixella de servir, vasos d'emmagatzematge

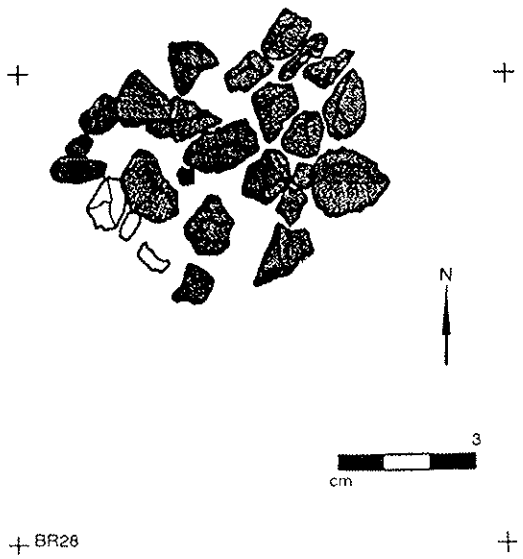

Fig. 2: Estructura 1a. planta 1

a curt i llarg termini de productes sòlids i líquids, etc. El desenvolupament de l'estudi permetrà, en el futur precisar aquestes qüestions, així com apreciar la importància de la utilització de productes ceràmics en el desenvolupament dels diferents processos productius desenvolupats per la/les comunitat/st prehistòriques que varen assentar-se en aquest indret.

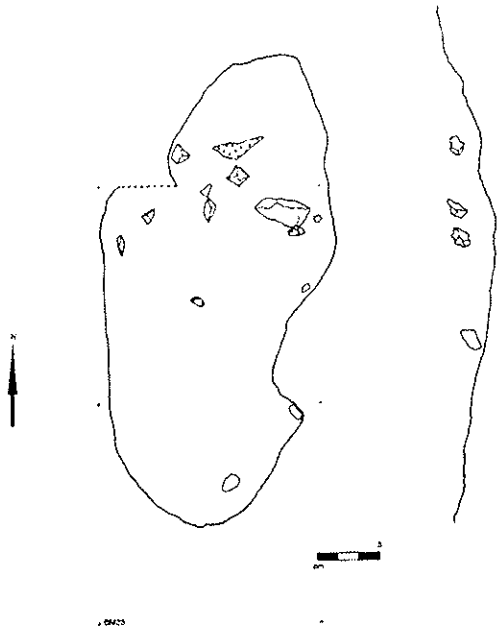

Fig. 3: Estructura 15. Planta 1 i secció

Segueixen, per ordre d'importància numèrica, les restes lítiques. La majoria estan fabricades sobre sílex, quars, quarsita i lidita. Cal remarcar dins aquesta categoria de materials, la recuperació de puntes de sageta amb aletes i peduncle.

Pel que fa referència a les restes orgàniques, cal esmentar que els canvis bruscos en el grau d'humitat del sòl han afectat considerablement el seu estat de preservació. No obstant, aquelles categories de restes sotmeses a processos tèrmics específics han perdurat, presentant un bon estat de conservació. D'entre aquestes últimes cal mencionar de forma específica els carbons. Aquests són molt abundants en tota l'àrea excavada. Les anàlisis efectuades fins el moment sobre els mateixos han permès constatar la presencia de restes de roure, freixe, pomera silvestre i boix. La seva repartició espacial diferencial evidencia una gestió també diferencial del combustible. Dins d'aquesta categoria de restes i de forma concreta en el sector D, s'ha documentat la presència significativa d'una concentració de fustes de roure termoalterades, formant un únic bloc (Fig. 4).

Pel que fa referència a les restes de fauna, s'han recuperat restes corresponents a aquelles parts esquelètiques que presenten una densitat estructural més elevada (principalment restes dentàries) i restes d'aquelles parts sotmeses a processos de cocció. La determinació de gran part d'aquestes restes evidencia la gestió, per part de la comunitat o comunitats que habitaven aquest indret, de ramats d'ovelles i cabres i de bòvids domèstics. La majoria de les restes corresponen a la categoria de deixalles de consum. Aquestes es troben disperses per tot l'assentament, presentant densitats més elevades al voltant de les estructures arqueològiques.

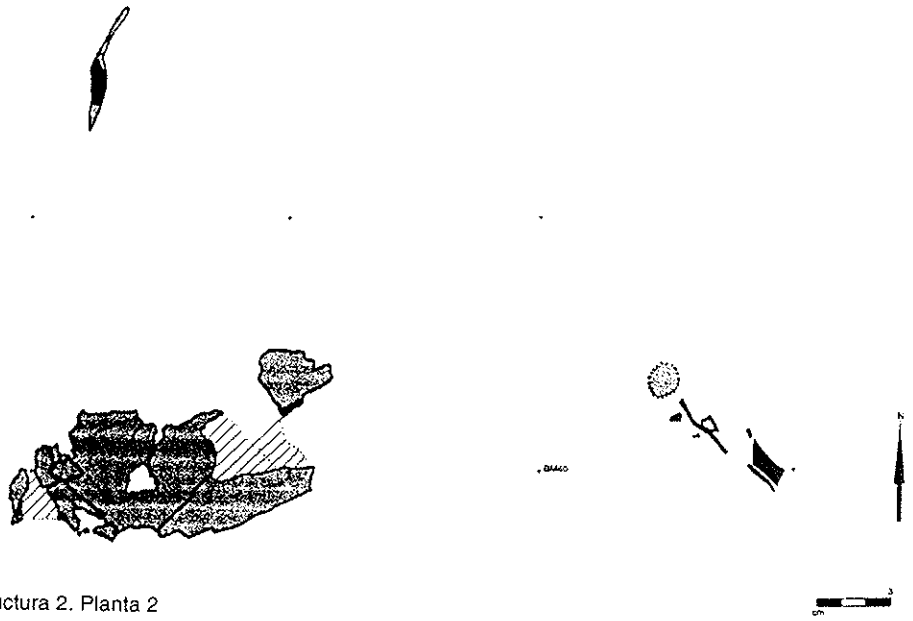

Fig. 4: Estructura 2. Planta 2

CONSIDERACIONS FINALS

Una vegada analitzada de forma preliminar la distribució espacial de les estructures arqueològiques en correlació a les diferents categories de materials arqueològics recuperats, s'ha constatat que l'organització de l'assentament es realitza en base a diverses àrees d'activitats, caracteritzades cada una d'elles per la presència d'estructures. Aquestes constitueixen el punt central a partir del qual es realitzen diversos processos de treball, tal com ho demostra l'alta densitat de materials arqueològics concentrats al seu voltant.

Si bé el conjunt general d'elements arqueològics excavats i registrats demostra, evidentment, la presència en aquest indret d'un assentament, és difícil, de moment, precisar les seves característiques. Les evidencies disponibles poden relacionar-se tant amb un assentament extens ocupat durant un període de temps més o menys llarg (poblat), com amb una reiteració en l'ús d'aquest indret com a lloc per fer-hi estades més o menys curtes per part de grups més o menys nombrosos.

A l'espera dels resultats definitius de les datacions absolutes, les característiques generals de les diferents categories de materials arqueològics recuperats, principalment les restes ceràmiques i lítiques, permeten ubicar temporalment l'assentament en un interval cronològic ampli que abastaria del 2500-1500 cal ANE.

LA NECRÒPOLIS D'INCINERACIÓ DEL PI DE LA LLIURA (VIDRERES, LA SELVA). EXCAVACIÓ DE SALVAMENT 1999

Enriqueta PONS[1] **Alba SOLÉS**[2 3]

SITUACIÓ I EMPLAÇAMENT

El Pi de la Lliura és un jaciment arqueològic que es localitza a la Serralada Litoral, un sistema muntanyós que va paral·lel a la línia de la costa i que constitueix la part més externa de la Serralada Costanera Catalana (o Sistema Mediterrani). Concretament el jaciment es troba dins l'anomenat Bloc de Montbarbat, que és el més meridional dels tres que conformen la serralada de la Selva Marítima, que s'estén des de la Vall d'Aro fins al delta de la Tordera.

Aquesta necròpolis d'incineració, situada entre 400-405 m.s.n.m., va ser localitzada pel geòleg Carles ROQUÉ que, passant a peu pel camí que va de can Mundet al Suro de Llop, se'n va adonar que del sòl en sobresortien uns cercles de ceràmica negra feta a mà. Aquests recipients van quedar al descobert quan fa uns anys es va obrir aquest camí, perquè servís de tallafocs, i que passa a només uns metres al sud d'un vell camí de transhumància avui en desús.

SUBSÒL I VEGETACIÓ

El Bloc de Montbarbat, on es troba el jaciment, és constituït per roques de l'Era Primària (o Era Paleozòica), formades entre 550-280Ma. La zona és un entremat de dics de roques filonianes àcides orientats ENE-OSO i disposats paral·lels els uns als altres. El tram de camí excavat, a grans trets, va paral·lel a un d'aquests dics. Tot aquest sistema s'emplaça al sí d'una massa de roques plutòniques, de composició granítica, de gra fi i de color blanquinós o lleugerament rosat, el qual es troba bastant alterat en superfície (és sauló, o "cervell de gat").Tenint en compte la duresa d'aquest granit, creiem que les fosses funeràries s'haurien excavat dins aquest sauló, tot i que en algunes de les tombes el loculi arriba a foradar la mateixa roca sense alterar tot i ser duríssima.

Els arbres i arbusts dominants són sobretot brolles, usuals a les suredes. Aquesta vegetació ens indica que es tracta d'un indret molt modificat antròpicament, ja que necessita indrets assoleiats on el bosc ha estat tallat. La presència de pi segurament reflecteix un bosc secundari fruit de la semidestrucció (per explotació humana) de la sureda; segurament es tracta d'antigues plantacions forestals per a l'explotació de la fusta, activitat que encara actualment s'hi pot veure.

Pel que fa a l'època que ens ocupa, ara fa 3000 anys, la vegetació potencial de la zona (per latitud, altitud i tipus de substrat) estaria formada per suredes potser acompanyades de roures, que és un fet comú, i un sotabosc de brolles silicícoles.

DESCRIPCIÓ, DISTRIBUCIÓ I ORGANITZACIÓ DE LA NECRÒPOLIS

La part excavada del jaciment ocupa una extensió d'uns 80m. en direcció E-O i tota l'amplada del camí (4-5m.). Durant els treballs es varen localitzar vint estructures, que hem agrupat en quatre diferents categories, segons la seva conservació: en la primera hi ha quatre estructures (E13, E16, E19 i E20) de les quals només es varen localitzar fragments que devien pertànyer a altres recipients i que la màquina devia arrossegar al llarg del camí; en una altra hi ha les que només conserven la base (E5 i E8); en una altra hi ha les que també estan fragmentades per la part superior però que conserven part del perfil i per tant d'alguna se'n pot deduir la forma (E1, E2, E6, E7, E9, E10, E12, E14, E17 i E18); i en l'última categoria hi hem agrupat aquelles que es conserven senceres (E3, E4, E11 i E15). Cal dir també que en algunes d'aquestes urnes (E2, E3 i E4) hi hem pogut observar part de la tapadora.

1 Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona.

2 Universitat de Girona.

3 Amb la col·laboració de: Jordi JUAN, Raquel PIQUÉ, Carles ROQUÉ, Pere ROVIRA, Lluís SANT i Eulàlia SOBIRÀ.

Pel que fa a la distribució dels enterraments i a l'organització general de la necròpolis hi podem observar una certa planificació (fig. 2, plànol del camí amb 19 de les estructures funeràries). Hem de tenir en compte que tota la informació que es redueix a l'excavació del camí i per tant es tracta de dades parcials; sens dubte, però, l'organització clarament premeditada que hi hem observat i les característiques geològiques del terreny ens indiquen cap on s'extén la necròpolis. Si observem la planta del jaciment ens n'adonem podem diferenciar bé tres grups d'enterraments. A vegades aquestes agrupacions corresponen a grups familiars, com s'ha pogut demostrar a la necròpolis de Le Moulin-Mailhac [JANIN, 1997].

A més a més d'aquestes tres grans agrupacions, observem que tots els enterraments estan separats entre ells de manera més o menys regular i que els podem unir tots amb tres línies imaginàries paral·leles entre elles i orientades EO. La distribució i disposició de les tombes amb una ordenació orientada segons els punts cardinals i les tombes separades per distàncies similars entre sí, és un fenomen que també s'ha pogut observar a altres jaciments, p.ex. a Fleury (al sud de França), a Can Bech de Baix (Agullana, Alt Empordà), a La Oriola i Mas de Mussols (al Montsià) [RUIZ ZAPATERO, Tesi Doctoral, 1985], i finalment també s'ha comprovat a Coll s'Avenc (Tavertet) i al Pla de la Bruguera (Castellar del Vallès).

Pel cas que ens ocupa, el Pi de la Lliura, totes aquestes dades ens porten a dues conclusions: la primera és que alguna mena de senyalització (que no hem localitzat en cap de les estructures a causa, en primer lloc, del rebaix del terreny en construir-se el camí i després perquè potser estava construïda en materials peribles) deuria indicar la situació o col·locació de cada enterrament i la segona és que aquesta necròpolis no devia ser molt duradora en el temps, ja que del contrari, aquestes senyalitzacions s'haguessin perdut i haguéssim trobat superposicions de tombes, cosa que no vam localitzar Aquest últim fenomen s'ha localitzat a les necròpolis de Can Bech de Baix i Can Missert (a Terrassa), ambdues molt extenses en el temps i en l'espai.

Dins d'aquest apartat ens agradaria incloure-hi un tema molt interessant. Es tracta de la inclinació i orientació de les urnes dins de les fosses, tema que també havíem observat en el plantejament general de les tombes de la necròpolis, que segueixen la direcció EO. En efecte, saber l'orientació d'un recipient funerari en una fossa circular és complicat, però en alguns enterraments ho vàrem poder observar. En tots els casos on l'urna estava inclinada dins la fossa (E3, E7, E10, E11 i E17) aquesta inclinació era en direcció EO (la base a l'E i la vora a l'O).

El concepte de la mort ha estat sempre relacionat amb unes creences religioses relacionades amb el "més enllà" i que es reflectien mitjançant cerimònies rituals. És evident que el personatge encarregat de la cerimònia estava orientat vers un punt de l'horitzó, que en el nostre cas seria a ponent, on es pon el sol. Aquest efecte quotidià, la caiguda del dia, ha estat per a moltes societats antigues comparable amb el final de la vida dels nostres éssers estimats. Les observacions empíriques del Pi de la Lliura presenten moltes coincidències relacionades amb el punt de mira vers ponent: alineacions est-oest, col·locació de tombes inclinades est-oest (E3, E7, E10, E11 i E17) i el cas de l'enterrament E11 format per dues fosses disposades també est-oest. Aquestes cerimònies, en tant que rituals, s'efectuarien en moments concrets, en el nostre cas seria a les vesprades.

TIPOLOGIA DE LES FOSSES

El diàmetre de les fosses, en general, és el just perquè hi càpiga una urna. Totes tenen formes circulars o el·lipsoïdals i a dins, només hi vàrem localitzar una urna cinerària i roques i graves de diferents tamanys que l'hi falcaven per la seva base i costats (fig. 2, estructura nº 15).

La fossa de l'enterrament nº11 (fig. 2, estructura nº 11), en forma de 8, tenia una orientació EO i constava de dos espais ben diferenciats i físicament separats. L'habitacle de la banda est ubicava una urna cinerària i, com la resta, unes quantes pedres i roques de diferents mides que la falcaven dins la fossa, la qual tenia el terra molt aplanat. A l'altre habitacle, el de l'oest, hi havia una mena d'enllosat a les parets amb pedres posades en vertical que ubicaven terres carbonitzades, molt negroses; aquestes lloses a la vegada separaven físicament aquest espai del que contenia l'urna cinerària. A uns 5cm. del nivell del sòl actual tota la fossa canviava de coloració, d'ocre a negre, color que arribava fins el fons i que també estava per sota de les lloses de la fornícula de l'O.

EL CONTINGUT DE LES FOSSES FUNERÀRIES

Destaquem en tots els casos l'urna cinerària amb la tapadora, les restes òssies del cadàver dins l'urna i els residus del combustible com a elements interessants. En un cas s'han determinat les restes d'una ofrena culinària.

L'urna cinerària

En tots els casos destaca especialment l'urna cinerària de ceràmica elaborada a mà i que contenia les restes òssies producte de la cremació del cadàver En alguns casos hem pogut observar el cobriment de l'urna amb una tapadora també de ceràmica feta a mà, però en cap cas s'ha localitzat, ni dins de l'urna ni de la fossa, cap objecte metàl·lic ni cap vas d'acompanyament, indici que dóna a la necròpolis signes d'antiguitat com ja veurem més endavant.

Pel que fa a la morfologia de les urnes només podem parlar d'aquelles tombes que s'han localitzat més intactes i que han arribat al laboratori senceres, tot i que sempre fragmentades: E15, E11, E4 i E3. Totes responen al model del cos carenat o lleugerament

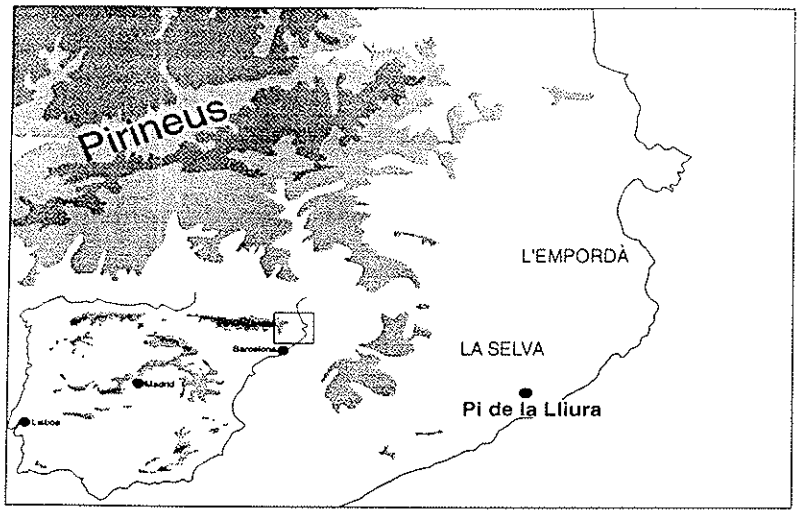

Fig. 1: Situació del jaciment del Pi de la Lliura dins la Serralada de la Selva Marítima

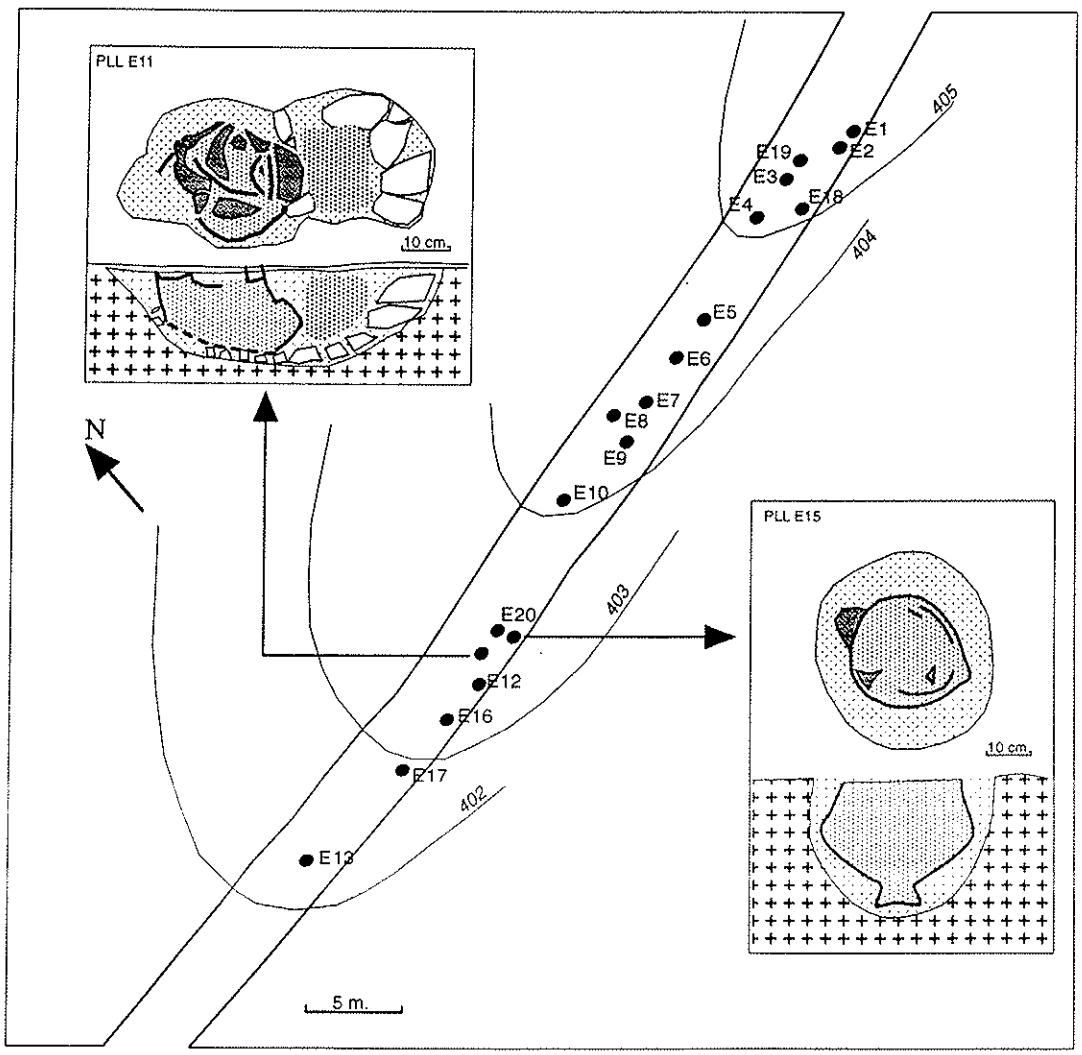

Àrea no excavada però segurament amb estructures funeràries.

Fig. 2: Situació dels enterraments al llarg del camí i detall de les urnes d'enterrament núms. 1 1 i 15 (planta i secció)

carenat, però varien en la forma de la base, del coll i en la decoració.

L'urna de l'enterrament E15 té la vora exvasada amb el llavi bisellat i decorat amb triangles incisos ratllats, i un coll alt convergent. La part alta de la carena està decorada amb la tècnica de solcs (punxó de punta roma) formant meandres tancats (un total de quatre) i amb associacions de la tècnica impresa d'espigues. Els motius aparentment de meandres recorden figures antropomorfes tombades. La carena és arrodonida i decorada amb 2-3 línies de puntets que donen la volta al recipient. El peu és alt i massís i està decorat amb la mateixa tècnica impresa del cos, formant espigues. La seva forma és semblant a les urnes del Vallès, a excepció del peu. Al fons, a sota de la tapadora (que creiem que devia caure-hi en el mateix moment del cobriment de l'enterrament amb terra), s'hi acumulaven les restes incinerades del mort.

L'urna de l'enterrament E11 té una vora exvasada i convexa, i el llavi bisellat. És de forma carenada i té el fons còncau. La ceràmica, de pasta tova, és de color gris molt fosc i no té decoracions. Les restes del mort començaven a trobar-se a l'alçada de la carena.

L'urna de l'enterrament E4 és de forma bicònica, amb vora exvasada i llavi bisellat. Té decoracions en forma de meandres incisos d'estil mailhacià, tot i que les incisions paral·leles van de tres en tres. Els motius decoratius recorden formes ramificades de meandres tancats i la tècnica decorativa és de motius geomètrics.

L'urna de l'enterrament E3, de mides grans, és de cos carenat, fons còncau i vora exvasada i convexa sense cap decoració. (En curs d'excavació)

Totes les tapadores trobades són de forma troncocònica, de vora amb llavi bisellat i de fons pla i presenten acanalats amples en el seu interior que voltegen el plat.

Les restes òssies

Tot i que estem a l'espera dels resultats dels estudis antropològics podem avançar algunes dades. En tots els enterraments esmentats, podem afirmar que la incineració s'ha fet a consciència, resultant-ne unes restes òssies molt fragmentades (mesures d'1 cm o menys), amb moltes fisures i de color blanc intens. La seva identificació ha resultat difícil i quasi nul·la, tot i que malgrat l'acidesa del subsòl s'han preservat les restes perquè estaven cremades. En general el pes total de les restes en cada tomba s'ajusta a la mitjana coneguda d'altres jaciments. En els enterraments E4 i E15 les restes òssies ocupaven tan sols el fons de l'urna (el pes total de l'E15 és de 58,56 grams). En canvi en l'E11 les restes són més abundants ja que apareixien des de la carena (en estudi). El pes total de les restes d'un altre enterrament (el nº 12) és més elevat (236,87 grams). En tots els casos s'ha detectat una mala representació de l'esquelet, cap evidència d'enterraments múltiples i en general es tracta de restes gracils.

El material combustible

L'estudi de les restes de carbons vegetals és interessant, perquè pensem que l'estratègia de proveïment i ús del combustible no està organitzada a l'atzar ni determinada per factors estrictament mediambientals, sinó que està socialment organitzada. Les primeres anàlisis han permès la identificació de 5 tàxons arboris i/o arbustius. El conjunt antracològic identificat es composa de tàxons típicament mediterranis que actualment constitueixen l'estat arbori i arbustiu de les formacions tipus alzinars: alzina-garric, bruc, arboç i roure i el gènere Prunus. El bruc és el millor representat pel que fa al nombre d'estructures on s'han identificat: el trobem a 5 de les 7 tombes que han proporcionat material determinable i que ben segur corresponen a la cremació de combustible que va acompanyar el ritual de la incineració.

Les restes d'ofrena

L'Enterrament 11 estava compost, com ja hem dit, d'una fossa en forma de vuit que per un extrem (l'E) abrigava l'urna cinerària amb les restes òssies i per l'altra (l'O) protegia un sediment sorrenc-llimós de color gris molt fosc. Les anàlisis mineralògiques i de components orgànics demostren que la composició de les sorres són les mateixes que les del lloc amb elements carbonitzats. Pel que fa als estudis de residus microscòpics s'hi ha detectat midons gelatinitzats, esquelets silicis i fitòlits de cereal. En quant a les restes orgàniques, es tracta de greixos de mamífers terrestres. La investigació conjunta interpreta que dins el contingut de la fossa hi havia les restes d'una mena de farinetes compactades i carbonitzades.

CONCLUSIONS I DISCUSSIÓ

Una de les genuïnitats d'aquesta necròpolis és que està situada dalt la carena d'una muntanya. Per aquesta característica el jaciment no estaria relacionat amb una població assentada sinó més aviat amb una població itinerant de caràcter pastoril i ramader. Així com l'Empordà en el mateix període ja experimenta establiments més o menys estables a la plana, la depressió de la Selva estaria encara coberta per terrenys aiguamolencs, no aptes per acollir una població sedentaritzada; així trobem hàbitats esporàdics en cova en les muntanyes que envolten la comarca natural de la Selva (les Guilleries, les Gavarres i a la mateixa Serralada Litoral).

La varietat de formes i decoracions de les urnes cineràries detecten una població amb vàries procedències. Algunes formes d'urnes amb coll alt i convergent i la decoració amb solcs formant meandres ens recorden les urnes cineràries de les

necròpolis del Vallès. Sobre el peu alt massís de l'urna cinerària de l'enterrament 15 només trobem paral·lels al nord d'Itàlia de l'època del Bronze mig/final. I evidentment la necròpolis conté formes ceràmiques i decoracions semblants a les necròpolis empordaneses.

Pel que fa a la cronologia de la necròpolis, segons les característiques de les tombes, les formes ceràmiques, les decoracions i l'absència d'aixovar podem avançar que pot situar-se en el període del Bronze final IIIb, contextualitzant-se, així, dins l'òrbita mailhaciana, que comprèn un ampli territori que ocupa les planes de l'Empordà, del Rosselló i de l'Auda, i ara, per primera vegada, també a la Selva, zona alhora de contacte amb la cultura vallessana [PONS, 2000]. Una datació de radiocarboni amb espectòmetre de masses (realitzada amb carbons de l'interior de l'urna de l'E15) va donar una cronologia de 2850(40 BP (Cal BC 1120-910) (ref. PLL'99 E15 / Beta-136241).

ACTIVITATS CULTURALS

Conferències:
A Vidreres el dia 30 d'abril de 1999.
A Tribuna d'Arqueologia.
Barcelona 26 de gener del 2000.

BIBLIOGRAFIA

PONS E. & SOLÉS A. 1999, Un camp d'urnes al Pi de la Lliura, dins El Rec Clar, *Revista de Vidreres* 6, 19-22.

PONS E. 2000, Las necrópolis de incineración del Bronce final y de la Edad del Hierro en Cataluña, *Monographies d'Archéologie Méditerranéenne* 5, Centre Nationale de la Recherche Scientifique, Lattes.

RUIZ ZAPATERO G. 1983, *Los Campos de Urnas del NE. de la Península Ibérica*, Tomos I-II, Departamento de Prehistoria, Universidad Complutense de Madrid, Madrid.

TAFFANEL O.,TAFFANEL J. & JANIN J. 1998, La Nécropole du Moulin à Mailhac (Aude),*Monographies d'Archéologie Méditerranéenne*2, Centre Nationale de la Recherche Scientifique, Lattes.

ELS GRAVATS RUPESTRES DE LA COVA DELS ENCANTATS (OGASSA, RIPOLLÈS)

Gabriel ALCALDE Maria SAÑA Josep AGUSTÍ

La cova dels Encantats es troba situada en l'actual terme municipal d'Ogassa (Ripollès). Concretament s'obre en la part baixa d'un cingle situat a la part SE del Puig Estela i la seva entrada és visible des de Surroca. És una cova ben coneguda per la bibliografia espeleològica de la regió (Teixidor, 1936; Tolrà, 1968a, 1968b; Borràs, Miñarro & Talavera,1980).

L'any 1996 dos dels sotasignats varen ser informats per Josep Agustí de l'existència de diversos gravats en aquesta cova. Es va donar compte d'aquesta informació al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

No es tractava d'una informació inèdita donat que l'existència de gravats en aquesta cova era coneguda popularment i constava, també, en algunes publicacions. Així, per exemple, Antonio Tolrà, el 1968, en una descripció de la cova escriu "a escasísimos metros de la entrada, se encontró en el suelo, formado por una vieja colada muy pulida por el tiempo, unos grabados, de los cuales ya nos habían hablado las gentes del lugar, representando dibujos similares a flechas, estrellas de ocho puntas y otros signos de difícil interpretación", i publica una topografia de la cavitat on s'indica la situació de la zona dels gravats. O també, en una guia excursionista de la zona realitzada per Ramon Viñeta i Jordi Arrey (1985), es descriu, fent referència a la zona de Sant Martí de Surroca, "... en aquest indret existeixen diverses coves i balmes, essent la més notable la dels Encantats, amb gravats a la roca que representen estrelles, rodes, escales...". I consta, també, en la carta arqueològica del Ripollès realitzada per Francesc Busquets, Montse Freixa i Meritxell Surinyac a l'any 1993. De totes maneres, però, vàrem creure interessant tractar aquests gravats des d'un punt de vista arqueològic.

L'any 1998, prèvia la sol·licitud del corresponent permís al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, es varen realitzar dues visites a la cova amb l'objectiu de realitzar croquis i aixecaments d'alguns dels motius dels gravats i analitzar la possibilitat i l'interès d'una intervenció arqueològica més generalitzada sobre la cavitat.

Es tracta de gravats esquemàtics lineals que es concentren, principalment, sobre una llosa (d'uns 1,5 x 1 m de superfície) situada prop de la boca d'entrada i que conforma el sòl de la cova en aquesta zona. A més, però, una observació detallada de la zona situada entre l'entrada i l'esmentada llosa, va permetre la localització d'altres motius gravats aïllats de les mateixes característiques. La llosa presenta multitud de traços gravats, realitzats per fines incisions. Entre les nombroses línies gravades, s'hi distingeixen, de manera més clara, alguns motius esquemàtics que es van repetint: motius estel·liformes, escales, motius en forma de punta ...

El conjunt, tant els gravats concentrats a la llosa com els que es troben aïllats a la cavitat, sembla homogeni i corresponent a un mateix moment cronològic. Tan sols hi ha dos elements que semblen separar-se de la resta i que a més estan incisos amb una tècnica diferent, amb un gravat molt més gruixut, es tracta d'una lletraA majúscula i d'una creu potençada (una creu grega amb petits travessers a les seves quatre extremitats).

Se'ns fa difícil proposar una cronologia per a aquest conjunt de gravats. A manera només d'hipòtesi de treball, plantejaríem la possibilitat que es tractés de gravats prehistòrics (a pesar de l'atribució cronològica de l'art esquemàtic linial que fa Abelanet, el 1989, per a la Catalunya Nord). Els poquíssims i molt puntuals elements de comparació de què disposem així podrien indicar-ho. D'una banda, la presència d'un motiu a escala podria recordar les decoracions d'aquest tipus presents en ceràmiques de l'edat del bronze (per exemple a la Cova 120: Agustí et al., 1987). De l'altra, les puntes ens recorden les armes metàl·liques d'aquests moments. O els motius estel·liformes representats a la cova dels Encantats mostren algunes similituds morfològiques amb el motiu estel·liforme pintat a la cova del Tabac (la Noguera), que s'atribueix a una cronologia del Bronze (*Inventari...*, 1990). Tot plegat, però, són dades, sens dubte, excessivament puntuals perquè no constitueixin res més que una hipòtesi de treball.

Amb la informació de què es disposa a partir de les visites realitzades el 1998 a la cova dels

Encantats, pensem que seria interessant plantejar un aixecament complet dels gravats i, al mateix temps, la realització de cales de prospecció.Tot i la dificultat de treballar amb aquests tipus de representacions, pensem que l'estudi d'aquesta cova podria constituir una aportació interessant al coneixement dels gravats en coves al nord de Catalunya.

BIBLIOGRAFIA

ABELANET J. 1989, Les roches gravées nord-catalanes, Prada, *CEPC*.

AGUSTÍ B., ALCALDE G., BURJACHS F, BUXÓ R., JUAN-MUNS N., OLLER J., ROS M.T, RUEDA J.M. & TOLEDO A. 1987, *Dinàmica de la utilització de la cova 120 per l'home en els darrers 6.000 anys*, Sèrie Monogràfica, 7, Girona, Servei d'Investigacions Arqueològiques.

BORRÀS, J.; MIÑARRO, J.M. & TALAVERA, F. (1980) *Catàleg Espeleològic de Catalunya*, vol. IV (El Ripollès, la Garrotxa i l'Alt Empordà), Barcelona, Ed. Poliglota.

Inventari del Patrimoni arqueològic de Catalunya. Corpus de Pintures rupestres 1990, vol. I, (La conca del Segre), Barcelona, Diputació de Lleida i Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

TEIXIDOR J. 1936, Excursió a les coves d'Avellanosa (Coll de Pal, Pardines, Ribes), *Butlletí U.E.C.*, (octubre, 1936): 138-140.

TOLRÀ A. 1968, Cova dels Encantats, *Geo y Bio "Karst"*, 16-17: 22-24.

TOLRÀ A. 1968, Resultado de la Operación Cavallera, *Bol. S.I.E.P.*, 4: 2-5.

VIÑETA R. & ARREY J. 1985, *Ogassa*, Torelló, Ed. Celblau.

Figura 1. Representació d'alguns dels elements gravats a la cova dels Encantats.

PROSPECCIONS I EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES EN EL SECTOR AFECTAT PEL PROJECTE DE CONSTRUCCIÓ D'UN CAMP DE GOLF A VILANERA (L'ESCALA, L'ALT EMPORDÀ)

Dolors CODINA Rafael DEHESA Joan LLINÀS Jordi MERINO Carme MONTALBAN

Anna VARGAS

INTRODUCCIÓ

L'estudi d'impacte sobre el patrimoni històric i arqueològic del Pla Parcial Empúries Golf Club, corresponent al projecte de construcció d'un camp de golf i una urbanització i hotel annexos en el sector de Vilanera, afecta una superfície aproximada d'uns 1.100.000 metres quadrats, situats en el sector sud-oest del terme municipal, a 1 quilòmetre del nucli de l'Escala i a 1,5 quilòmetres del Conjunt Monumental d'Empúries.

L'encàrrec ha estat fet per l'empresa promotora del projecte, Vilanera 94 S.L., que s'ha fet càrrec de totes les despeses de la intervenció arqueològica. La intervenció s'ha fet amb el permís i supervisió del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, que ha realitzat també l'aixecament topogràfic de les restes arqueològiques aparegudes.Així mateix, s'ha comptat amb la col·laboració del Museu d'Arqueologia de Catalunya.

Per a la documentació dels treballs, s'han utilitzat els diversos sistemes de registre i inventari de materials arqueològics del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries. El dipòsit dels materials, una vegada classificats i inventariats, s'ha de realitzar en aquest mateix museu.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

La intervenció s'ha dividit en tres fases:

La primera es va realitzar durant els mesos d'abril i maig de 1999. Es va fer una prospecció superficial de tot el sector afectat i es varen realitzar 130 sondeigs fins a la roca del subsòl. Els resultats varen ser la localització de tres sectors amb restes arqueològiques: un camp d'urnes a la part baixa de la zona de migdia del turó de Vilanera; estructures medievals a llevant del mas Vilanera i, finalment, estructures medievals i modernes en el sector entre la carretera d'Albons i el mas. En aquest darrer sector també es localitzà una petita zona amb material en superfície d'època imperial romana molt abundant.

La segona fase es va fer durant els mesos de juliol i agost de 1999. Els treballs es concentraren a l'excavació del sector comprès entre la carretera d'Albons i el mas Vilanera. Es localitzaren diversos murs que formaven part d'un tancat de bestiar relacionat amb el mas (s.XVI-XVII) i un camp de sitges que es va situar, a manca de més dades, en època medieval. Es varen fer diversos sondeigs a la zona on havia aparegut material romà, amb resultats negatius.

Finalment, la darrera fase es va iniciar el proppassat 18 d'octubre i encara continua a l'actualitat. Els treballs s'han centrat sobretot a la necròpolis d'incineració situada a la part baixa del turó de Vilanera i en el sector entre la carretera d'Albons i el mas, on han aparegut restes d'una segona necròpolis d'incineració, una mica més moderna que l'anterior i diverses estructures d'època romana.

1. RESULTATS. LES FASES D'OCUPACIÓ

A grans trets, les fases d'ocupació documentades en el sector afectat pel projecte de construcció del camp de golf són les següents:

1.1. Camp d'urnes del Bronze final/Primera edat del Ferro (s. VII-VI aC.).

Situat al sector de migdia de la part baixa del turó de Vilanera. S'ha delimitat la seva extensió, aproximadament uns 5000 metres quadrats. Fins al moment, s'han localitzat un total de 50 estructures funeràries, entre les que hi ha 4 túmuls, de les que se n'han excavat 21, que han proporcionat un total de 74 vasos entre urnes i peces d'acompanyament. La tipologia dels enterraments és diversa: fosses amb urna i aixovar, fossa amb urna i aixovar coberta per un túmul, fosses amb urna, fosses amb ossos i sense ceràmica. Només en uns quants enterraments s'ha pogut documentar clarament la fossa retallada a la roca del subsòl. En els casos en què la fossa havia estat retallada en el sediment natural que cobreix la roca, els seus límits no s'han pogut determinar amb claredat. En molts d'aquests casos, però, es pot veure un petit retall a la roca on s'encaixava la base de l'urna.

Cal destacar l'existència d'una estructura funerària amb material fenici, a l'interior de la qual s'han

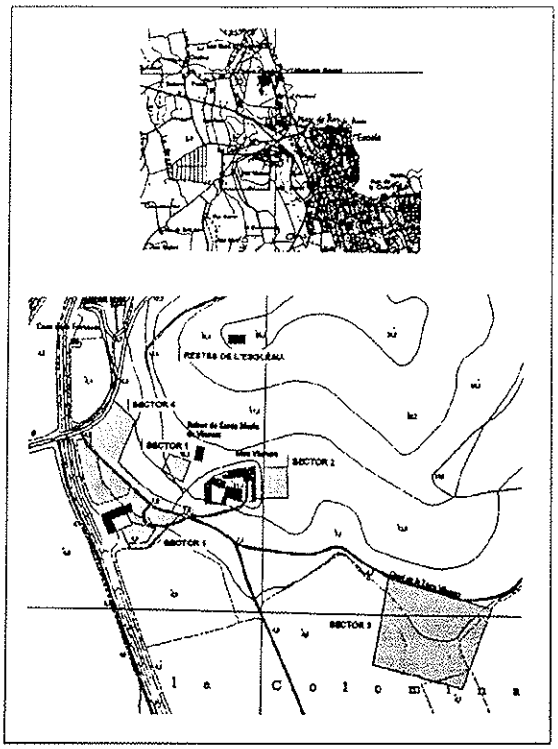

Fig. 1 Plànol general d'una part de la zona afectada pel projecte amb els diversos sectors on s'han efectuat treballes arqueològiques

documentat els següents materials: una urna amb un plat-tapadora trípode i diverses peces d'aixovar: ceràmiques d'origen fenici (una gerra, una olla i un bol), ceràmiques indígenes fetes a mà (una gerra i un plat), dos objectes de bronze i mig ou d'estruç decorat. La cronologia de l'enterrament se situa, a grans trets, a finals del segle VII i inicis del VI aC.

1.2. Camp d'urnes de l'edat del Ferro (s.VI aC.)

Situat també a l'angle sud-oest del turó de Vilanera i per sota de les estructures romanes i el seu entorn, s'ha documentat una necròpolis d'incineració, de la que es coneixen, fins al moment, un total de 23 enterraments. Es tracta de petites fosses irregulars excavades en el subsòl, a l'interior de les quals s'hi ha dipositat una petita urna sense cap altre vas d'acompanyament. Molts dels enterraments estan arrasats i només se'n conserva la part inferior de la peça.

Per la tipologia de les urnes, es pot situar aquesta necròpolis en el segle VI aC, ja en plena edat del Ferro.

1.3. Estructures romanes (s. II aC - III dC.)

A l'angle sud-est del turó de Vilanera (sector 4) han aparegut restes de murs que formen tres àmbits rectangulars. Són murs d'uns 40 cm. d'amplada, fets amb pedra sense tallar, només desbastada per la cara vista i dels que només se'n conserven dues o tres filades. En aquest moment estan en procés d'excavació i es desconeix la planta total d'aquesta edificació, així com la seva funcionalitat. L'estratigrafia documentada fins al moment permet establir a grans trets, dues fases d'ocupació: la més tardana correspon als segles II-III dC i estaria relacionada amb el nombrós material ceràmic recollit en superfície en aquest sector. La més antiga se situa, a grans trets, a època romanorepublicana, en el segle II aC.

1.4. Necròpolis romana (s. III-IV dC.)

A costat de llevant del mas (sector 2) i per sota dels nivells que s'han relacionat amb el monestir han aparegut 3 enterraments d'inhumació, dels quals només se n'ha excavat un, que portava com a aixovar una petita gerra de ceràmica africana, que permet situar l'enterrament en època imperial romana, i una moneda de bronze, il·legible. Fins que no se segueixi l'excavació en extensió d'aquest sector, no es podran aportar noves dades sobre aquesta necròpolis que en permetin confirmar la cronologia.

1.5. Enterrament tardoromà (s. V-VI dC.)

En el camp d'urnes situat a la zona de migdia al peu del turó de Vilanera (sector 3) es va excavar, en el marge del camí, un enterrament format per una àmfora oriental amb diversos blocs de pedra sense treballar que l'envolten. Aquesta àmfora té un fragment de tègula romana com a tapadora. La cronologia de l'àmfora se situa en els segles IV-V dC.

És un element molt interessant per dues raons. Aquest enterrament és uns mil anys posterior als altres del sector (camp d'urnes), i en tota la superfície de la zona afectada pel projecte, que supera el milió de metres quadrats, no s'ha documentat cap altre fragment de material arqueològic d'aquest període.

1.6. Monestir de Santa Maria de Vilanera (s. XIV-XV)

El monestir de monges benedictines de Santa Maria de Vilanera va ser fundat l'any 1328 per Arnau de Soler, ardiaca de Besalú. Tingué una vida molt curta, ja que se sap que a l'any 1412 ja s'havia extingit i tots els seus béns havien passat al convent de monges agustines de Sant Bartomeu de Bell-lloc de Peralada.

Les restes conservades del monestir estan dividides en dos edificis, força separats entre si. A la part alta del turó hi ha les restes de l'església. A nivell de sòl es poden veure una gran quantitat d'estructures, tot i que en alçat només en queda un mur de 10 metres de llargada i 4 metres d'alçada, molt malmès. A la part baixa del turó, i al costat del mas Vilanera, s'hi conserven les restes del cenobi. Tot i que el seu aspecte actual es força ruïnós, molts dels murs es

conserven fins a una alçada considerable i permeten dibuixar una planta rectangular amb diverses estances en el seu interior. Cal pensar que potser el mas també està construït sobre les restes de l'antic monestir.

Relacionat amb el monestir s'ha trobat un camp de sitges (sector 1) format per 29 unitats, de tipologia diversa: n'hi ha de globulars amb la boca molt estreta, còncaves amb el fons pla, sitges de secció irregular degut a l'extrema duresa de la pedra i, finalment, fosses de poca fondària i fons pla. El material arqueològic dels farcits és poc abundós i presenta un ventall cronològic molt ampli (d'època romana i medieval), degut sobretot a la utilització de la terra dels voltants com a farcit, tot i que a grans trets permet situar l'amortització de les sitges en els segles XIV XV dC.

També es pot relacionar amb el monestir una gran estructura rectangular a llevant del mas (sector 2) que amida uns 30 metres de llargada i uns 20 d'amplada, amb tres àmbits més petits en el seu costat est. Desconeixem la funcionalitat d'aquest àmbit, que es troba en una fase inicial d'excavació.

1.7. Mas Vilanera (s. XVI-XX)

Aquest mas, ben conservat a l'actualitat, està situat a la part baixa del turó de Vilanera. És un edifici de planta rectangular, amb teulada a quatre vessants.A la façana principal, hi ha un portal amb arc de mig punt amb grans dovelles.A pocs metres al sud-oest de l'edifici, hi ha una torre de defensa de planta rectangular de 12 metres d'alçada, amb un matacà fet amb carreus ben escairats a la part superior Durant els segles XVIII i XIX s'hi ha construït diverses edificacions annexes que han engrandit l'edificació.

Relacionats amb aquest mas i a ponent de l'edifici (Sector 1), s'han trobat tres murs que formen part de la tanca d'un espai de grans dimensions que, per la poca qualitat de les estructures, ha estat identificat com un tancat de bestiar construït, possiblement, en el segle XVII.

2. BIBLIOGRAFIA

BADIA I HOMS J. 1978, *L'arquitectura medieval de l'Empordà. II-A. L'Alt Empordà*, Diputació de Girona, Girona.

BOIX L. & PIÑERO M.D. Les muralles de Vilanera, Apilar. *Butlletí informatiu del Camp dels Pilans-Les Corts* 2, l'Escala.

CASAS J. 1982, La tomba de la Clota Grossa (l'Escala, Alt Empordà), *Cypsela* IV, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona, 157-164.

NOLLA J.M. & CASAS J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona.

PIÑERO I COSTA M.D. 1978, Un túmulo funerario en l'Escala, *Butlletí de l'Associació Arqueològica de Girona* 1, Girona.

SERVEI D'ARQUEOLOGIA1994, *Carta arqueològica de l'Alt Empordà*, Generalitat de Catalunya, Barcelona (inèdita).

SERVEI DEL PATRIMONI ARQUITECTÒNIC 1985, *Inventari del Patrimoni Arquitectònic de l'Alt Empordà*, Generalitat de Catalunya, Barcelona (inèdit).

PUIG DE SANT ANDREU (ULLASTRET, GIRONA). ZONA UNIVERSIDAD DE BARCELONA. INTERVENCIONES 1997-1999.

Francisco Gracia Alonso.[1] David García Rubert.[2] Gloria Munilla Cabrillana.[3]

INTRODUCCIÓN.

En el marco del convenio de colaboración entre el departamento de Prehistoria, Historia Antigua y Arqueología de la Universidad de Barcelona y el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret, se ha procedido entre 1997 y 1999, a la excavación en extensión, estudio e interpretación del área del yacimiento del Puig de Sant Andreu (Ullastret,Girona), denominada anteriormente zona Q o zona Universidad de Barcelona, y zona 9 desde las últimas intervenciones en este sector

El principal objetivo de la intervención radicaba en la reinterpretación de las estructuras y materiales documentados durante anteriores actuaciones, realizadas de forma intermitente entre los años 1965 y 1984, con la finalidad de investigar en extensión los niveles correspondientes a los siglos V y IV a.C en este sector del yacimiento. La proximidad al área indicada de la zona 13 del sector central del yacimiento, estudiada paralelamente por el MAC-Ullastret en las fases de ocupación correspondientes al siglo III a.C., debe permitir la musealización del conjunto de estructuras constructivas adosado a la cara interior de la Muralla Frigoleta entre las torres 3 y 5, presentando las diversas fases del urbanismo del poblado en función de los cambios estructurales documentados y analizados durante los trabajos indicados. Al mismo tiempo, el estudio de dos grandes zonas próximas a la calle 3 del poblado, que comunica las zonas del yacimiento conocidas como Predio Norte Subirana yAcceso a la zona del Istmo, situadas, respectivamente, tras las puertas 6 y 5, permitirá disponer de una visión amplia del trazado urbanístico general del yacimiento, tarea en la que viene trabajando el MAC-Ullastret desde mediados de la década de los años noventa.

ANTECEDENTES.

A principios de los años sesenta, el prof. Maluquer de Motes, en colaboración con Miquel Oliva i Prat, director del Museu d'Ullastret, acordaron la realización, por parte de la Universidad de Barcelona, de una intervención en extensión en el poblado ibérico del Puig de SantAndreu, actuación enfocada en su momento como un intento de estudio de la estructura urbanística del poblado (en ese momento excavado tan sólo en el sector de las murallas y en las áreas Subirana y Vicente Sagrera).

La citada intervención, desarrollada a partir de 1965, consistió en la excavación de una amplia zona (zona Q) situada entre el trazado teórico de la calle 3 y la Muralla Frigoleta. Las estructuras constructivas y los conjuntos materiales procedentes de las citadas excavaciones, publicadas de forma fragmentaria a lo largo de las dos décadas siguientes[4], pero sin que se realizase un estudio global de los datos obtenidos, fueron interpretadas como dos grandes viviendas multicompartimentadas, con orientación O-E, articuladas a partir de un patio central enlosado. Cronológicamente se dataron en la segunda mitad del siglo V a.C. en base a la tipología de cerámica ática de los estilos de figuras rojas y barniz negro presentes en el ángulo NO. de la primera de las viviendas así definidas. Es evidente, como muestran los esquemas y textos de los diarios de excavación de la época, que no se apreció ningún tipo de remodelación en la estructura constructiva que supusiera una modificación del trazado interior del recinto arquitectónico, con lo que se hipotetizaba la construcción de estas dos viviendas multi-compartimentadas c. 450 a.C., manteniéndose su perímetro y distribución hasta la amortización de las construcciones de este sector del poblado en el siglo III a.C.

[1] Departament de Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia. Universitat de Barcelona. e-mail: fgracia@trivium.gh.ub.es

[2] Departament de Prehistòria Història Antiga i Arqueologia. Universitat de Barcelona. e-mail: dgarcia@trivium.gh.ub.es

[3] Estudis d'Humanitats i Filologia. Universitat Oberta de Catalunya e-mail: gmunilla@campus.uoc.es

[4] MALUQUER DE MOTES J & PICAZOM. 1992, Una casa del final del segle V a l' *oppidum* d'Ullastret,, *Fonaments*, 8, 25-52. MALUQUER DE MOTES,J. *et alii* 1986, *Arquitectura i urbanisme ibèrics a Catalunya*. Ed. Universitat de Barcelona.

El prof. Maluquer de Motes realizó una nueva intervención en la zona Q en 1984, limitando su estudio a un cuadro de 5 x 5 m. (Q-15) situado en la primera vivienda multicompartimentada, junto al muro perimetral sur de la misma (UC2/UE 9001).Al igual que sucede con las intervenciones de la década de los sesenta, estos trabajos tampoco fueron publicados, aunque se conservan los diarios de excavación y el registro fotográfico de la intervención, habiendo permanecido los materiales custodiados sin procesar en el Museo de Ullastret, por lo que en la actualidad se ha acometido la tarea de clasificar y estudiar la globalidad de la documentación correspondiente a la intervención realizada por la UB en 1984.

Entre las dos intervenciones citadas, el Servei d'Investigacions Arqueològiques de la Diputació Provincial de Girona (actual Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona i Museo d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret), bajo la dirección de Aurora Martín, realizaron una pequeña intervención en el ángulo SO de la primera vivienda multi-compartimentada (sector no afectado por los trabajos del prof. Maluquer de Motes), documentando un nivel de ocupación correspondiente al siglo V a.C. formado por un nivel de pavimento/suelo (UE 9003) al que se refieren un banco corrido de arcilla apisonada revocado (UE 9004), una estructura de combustión rectangular provista de reborde de arcilla endurecida (UE 9005) y una base de columna de piedra situada junto a la anterior como elemento de soporte del envigado de la techumbre (UE 9006). Este sector correspondía a la continuación hacia el sur de la zona situada tras la pared medianera UC 6 (UE 9016) en la que se localizaron la mayor parte de los vasos áticos durante la excavación de la UB, cuyas piezas fueron analizadas en el estudio de M.Picazo[5]. Al compartir ambos sectores el mismo nivel de uso/suelo (UE 9003), la cronología de la zona de transformación alimentaria/hogar documentada por el STIA compartía la cronología proporcionada por las cerámicas griegas identificadas en el sector contiguo estudiado por la UB.

Paralelamente al estudio de este sector el STIA intervino también en una zona (cata teórica rectangular de 4 x 4 m) situada entre la cara sur del muro UC2 (UE 9001) y la cara interior de la Muralla Frigoleta (UC1/UE 9000) cuya finalidad era obtener la datación de las sucesivas fases constructivas de que consta el trazado del perímetro murario en este sector, profundizando los niveles de intervención hasta cotas absolutas más profundas que las correspondientes a los niveles de pavimento datados en el siglo V a.C. propios de la zona excavada contigua.

Pese a que las intervenciones de la UB fueron, como se ha indicado, publicadas de forma muy parcial, la planta de las dos viviendas multicompartimentadas identificadas se ha repetido de forma constante tanto en estudios sobre la arquitectura ibérica como en obras de difusión, por lo que ha sido estudiada e interpretada por otros autores en repetidas ocasiones (a nivel exclusivamente teórico) como un ejemplo de vivienda multicompartimentada que concentra una multiplicidad de funciones (residencial, representativa, económica, e incluso administrativa), sirviendo como ejemplo de «estructura de tipo palacial o pseudopalacial» en el área del nordeste peninsular, figurando como tal en algunas de las síntesis más recientes sobre la cultura ibérica[6].

Este último aserto demuestra claramente, y por sí solo, la necesidad de realizar una nueva intervención en la zona Q del yacimiento.

PLANTEAMIENTO DE LA INTERVENCIÓN.

El estudio sobre el terreno de las estructuras constructivas puestas al descubierto por las intervenciones 1965-1984 en comparación con su interpretación final derivada de las planimetrías publicadas, indicaba claramente la coexistencia en estas últimas de unidades constructivas correspondientes a diversos momentos constructivos y fases de ocupación, por lo que los planteamientos uniformizadores que alumbraban estas interpretaciones se mostraban desde el primer momento como incorrectos.

En función de este hecho se planteó la intervención en el primer sector de la zona Q, correspondiente a la primera vivienda multicompartimentada, partiendo de cuatro líneas principales de actuación:

* Limpieza general del área para eliminar la vegetación y los restos de acumulación de sedimentos en la misma como consecuencia de la degradación del terreno por agentes climáticos.

* Levantamiento topográfico de las estructuras constructivas visibles en el sector; esta tarea tiene como finalidad revisar la topografía existente, permitiendo definir correctamente el trazado de los

5 Cerámicas áticas del sector UB. Entre los materiales documentados durante las intervenciones del prof. Maluquer de Motes en la década de los sesenta, cabe citar una crátera de columnas y dos kylikes del estilo de figuras rojas atribuidas al Pintor de Marlay (c.430-425 a.C.), una crátera de campana próxima al estilo del Pintor de Pothos (c.425 a.C.), 2 lekythoi aribalísticos y un skyphos de figuras rojas (fin s.V a.C.), y un lekanis del Pintor del Baño (430-420 a.C.). MALUQUER DE MOTES,J.; PICAZO,M.; MARTÍN,A. (1984): Corpus Vasorum Antiquorum.Espagne. Musée Monographique d'Ullastret, 1. Ed. Institut d'Estudis Catalans. Barcelona. PICAZO,M. (1977): Las Cerámicas áticas de Ullastret. Ed. Universidad de Barcelona, Barcelona.

6 ALMAGRO GORBEA,M (1996): Ideología y poder en Tartessos y el mundo ibérico. Ed. Real Academia de la Historia, Madrid.

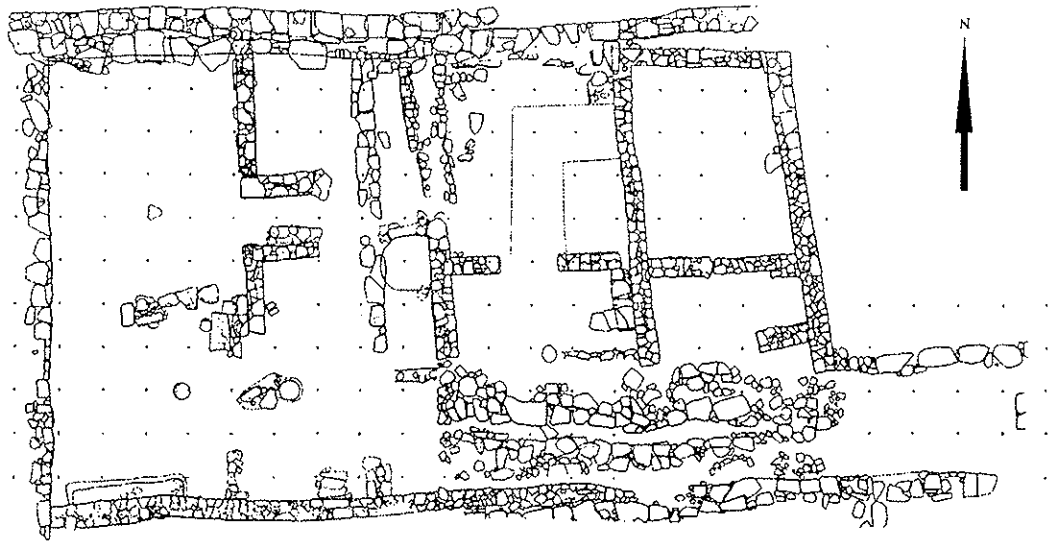

Fig. 1: Puig de Sant Andreu (Ullastret) Campañas 1997-1999. Zona 9

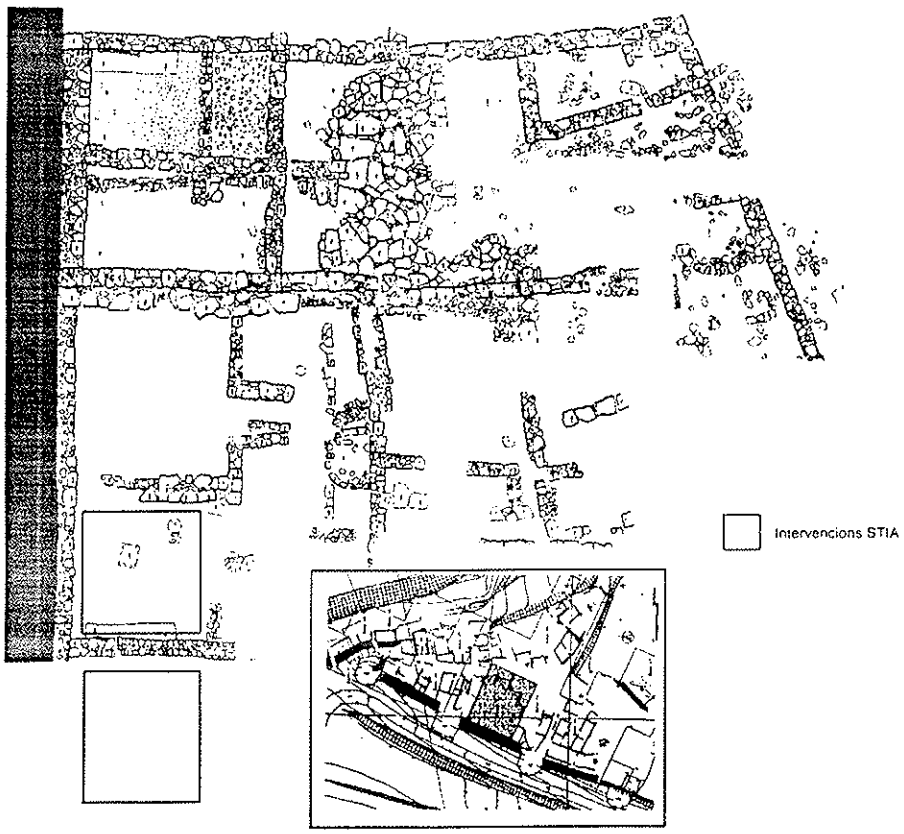

Fig. 2: Puig de Sant Andreu (Ullastret). Campañas Dr. Maluquer de Motes 1964-1984
Intervenciones STIA

muros. Al mismo tiempo, el dibujo planimétrico de las estructuras debía permitir la excavación y eliminación de las estructuras arquitectónicas correspondientes a los niveles más modernos de la open area estudiada, hecho que facilitaría a un tiempo la definición planimétrica de las diversas fases constructivas, y el estudio concreto de los niveles del siglo V a.C., fase que se pretende conservar con vistas a la musealización de la zona.

* Excavación, documentación y eliminación de los testigos perimetrales de las catas realizadas durante las excavaciones de la UB. Durante esta intervención se empleó el sistema Wheeler en cuadros de 5 x 5 m, por lo que una parte de la información, tanto material como constructiva, quedó bajo los testigos. Esta eliminación debía permitir tanto la datación de las diversas fases de ocupación, como completar la planimetría general de las diversas fases constructivas.

* Excavación de los niveles de sedimento situados bajo las unidades constructivas que, en función de su análisis previo, podía predeterminarse que correspondían a fases arquitectónicas eliminadas de forma parcial.

La documentación de las estructuras arquitectónicas de los diversos sectores partió de la conversión de la información arquitectónica y estratigráfica visible a unidades estratigráficas y unidades constructivas empleando el sistema de registro Harris, hecho que permitiría imbricar esta información con la obtenida por las intervenciones sucesivas previstas en la misma zona, al tiempo que ayudaría a clarificar la problemática general de la zona permitiendo la interrelación entre los diversos elementos constructivos.

La anteriormente denominada zona Q pasó por ello a denominarse zona 9, cifrándose las UE a partir del 9000, hecho que permite también homogeneizar el sistema de registro y documentación museográfica con las otras zonas de intervención cercanas investigadas por el MAC-Ullastret.

Tras el análisis previo de la zona derivado de los condicionantes indicados supra, se decidió centrar la intervención en el área correspondiente a la primera vivienda multicompartimentada, por su complejidad y tamaño de la superficie de trabajo, restando la segunda vivienda multicompartimentada para ulteriores intervenciones que posibilitasen la comprobación de los datos obtenidos en el reestudio de la primera zona

PRIMEROS RESULTADOS DE LAS INTERVENCIONES REALIZADAS ENTRE 1997Y 1999.

El análisis de la documentación obtenida a lo largo de los trabajos de excavación y documentación realizados, todavía en curso de realización, permite avanzar las siguientes conclusiones generales:

* La zona 9 no estuvo en ninguna de las fases constructivas documentadas constituida por una sola unidad de habitación o vivienda, por lo que el paradigma de la casa multicompartimentada derivada de las intervenciones del prof. Maluquer de Motes, debe calificarse como inexistente e incorrecto. De hecho, la existencia de un urbanismo complejo en esta zona confirma la información obtenida por el MAC-Ullastret en la vecina zona 13 para niveles correspondientes al siglo III a.C.

* La zona 9 se articula a lo largo de las diversas fases de remodelación constructiva documentadas (un mínimo de cinco hasta el momento presente) entre c. 450 a.C. y 200 a.C., como un conjunto de unidades de habitación de planta rectangular simple formadas por vestíbulo y cámara principal, orientadas N-S, dispuestas de forma seriada, que cuentan con paredes medianeras de separación entre las mismas. Su tipo constructivo básico reproduce un esquema de medidas y superficies pseudoestandarizado que emplea la técnica constructiva de piedra seca (módulo de tamaño medio con bloques desbastados pero no escuadrados ligados con arcilla y/o cuñas pétreas de pequeño tamaño) como base de la técnica edilicia, sobre la que se alzaría la parte superior de los muros, construida con adobes o tapial.

* La zona 9 del PSA se articula a partir del trazado de la Muralla Frigoleta (UC1/UE9000), cuyas diversas remodelaciones actúan como muro o límite posterior de las unidades de habitación documentadas en la zona. No obstante, este planteamiento es válido únicamente para la unidad de habitación situada al oeste de la zona durante las sucesivas fases de ocupación, estructura de hábitat que tiene como característica definitoria respecto al resto de las UH el hecho de que su orientación no se realizó en sentido N-S como el resto, sino E-O, aunque su eje transversal sea más corto que el eje longitudinal.

* El análisis de la zona 9 ha permitido descartar también la idea de que las unidades de habitación estuviesen referidas, o abiertas, a la calle 3 del poblado. Junto al perímetro oeste de la zona, constituido por UC1/UE 9000, se mantiene en las diferentes fases, un muro perimetral norte (UC3/UE 9002) formado por diversas remodelaciones y la adjunción de los muros posteriores de las unidades de habitación situadas en el sector este de la zona, como es el caso de UC36/UE9113; y, en la zona sur del mismo, diversas remodelaciones de UC2/UE9001 delimitan el espacio objeto de estudio que se corresponde con el área arquitectónica estudiada.

Sin embargo, el trazado de la red viaria, que condiciona la zona de acceso a las viviendas, es muy diferente, como se ha indicado, del planteamiento unificador rebatido. Las viviendas de esta zona, a lo largo de las fases correspondientes a los dos siglos estudiados, se abren a una calle secundaria (en relación con los ejes principales de la topografía urbanística del poblado), orientada O-E, y situada en el sector S de la zona excavada. Esta calle, de circa 3,5 m. de anchura según los diversos sectores,

mantuvo en el periodo citado el mismo trazado desde la muralla a la calle n.3.

Constructivamente, la fase superior (UC24/UE 9043) presentaba una parte de su trazado empedrado con grandes losas de contorno y tamaño irregular desbastadas y bien encajadas para formar un nivel de ras uniforme, mientras que el resto de trazado era de tierra batida contando tan sólo con algunas piedras aisladas para aumentar la solidez o consistencia del firme creado. No obstante, este pavimento, cuyo nivel de amortización se data a partir de principios del siglo III a.C. en función del material asociado (esencialmente cerámica de barniz negro del Taller de Roses) había sido en parte desmontado durante las intervenciones de 1965, citándose también en los diarios de los trabajos de 1984 la eliminación de bloques de piedra de tamaño considerable que no se interpretaron como parte de una estructura constructiva sino del derrumbe de la parte superior de los muros cercanos, en especial UC2/UE 9001.

Sin embargo, la fase constructiva más antigua de esta calle, cuya realización se fija en la segunda mitad del siglo V a.C. en función de las tipologías materiales asociadas a los niveles de ocupación inferiores, especialmente UE 9037, integradas por cerámicas áticas del estilo de figuras rojas y vasos de barniz negro entre los que destacan diversos fragmentos de Cástulo-cups, cuya cronología, perfectamente definida por varios estudios[7], no sobrepasa el 400 a.C., muestra un planteamiento arquitectónico mucho más complejo que el acondicionamiento de esta vía de paso en su fase ulterior.

La calle arranca de la zona posterior del área de excavación, ante las UH1 y UH2 de esta fase constructiva, en relación con los pavimentos UE 9011, UE 9014 y UE 9037, estando formada por un pavimento de losas de tamaño medio y contorno irregular muy bien dispuestas (UE 9111), constituyendo un nivel de tránsito uniforme ligeramente inclinado en dirección O-E. Esta calle se adosa al muro perimetral sur de la zona (UC2/UE 9001), abriéndose a la mismas las UH3 y UH4 de este sector.

La parte central de la calle está ocupada por un sistema de evacuación de aguas pluviales constituido por un canal de 80 cms. de anchura delimitado por bloques de piedra escuadrados (UC38/UE9123), cuyo relleno no ha sido todavía estudiado (UE9124). La parte inferior de la cloaca está también pavimentada por bloques de piedra y cantos rodados que impiden la filtración del agua hacia los niveles inferiores de la zona adecuada. La concepción de esta cloaca responde a un planteamiento edilicio complejo en función de las diversas soluciones técnicas asociadas a su construcción, entre las que destacan las siguientes:

** El nivel de pavimento de la calle se encuentra en una cota inferior a los niveles de suelo/uso correspondientes de las unidades de habitación asociadas (UE 9117, UE 9041), niveles de uso que cuentan en el extremo de sus vestíbulos con un pequeño encachado de piedras y cantos rodados cuya finalidad es separar la zona de vivienda de la de tránsito e impedir, al mismo tiempo, la entrada del agua en el interior de las viviendas, cuyos pavimentos, por otra parte, se inclinan en dirección S-N por efecto de la superposición de estratos sobre los que se asientan; la combinación de ambos factores podría provocar un encharcamiento continuado del sector posterior de estas unidades de habitación.

** La inclinación del pavimento de la calle en sentido O-E facilitaría la circulación del agua por la estructura de evacuación de aguas pluviales y en el caso de que la misma no pudiese recoger todo el caudal, también sobre la superficie de la vía de tránsito. Es evidente que una solución técnica de este tipo, además de facilitar la protección del interior de las unidades de habitación, tiene que tener como finalidad última la conducción del exceso de agua hacia un punto determinado. En función del estadio actual del estudio de la zona 9, pueden apuntarse dos posibilidades: la conexión de esta cloaca con otra situada en el trazado de la calle n.3 del yacimiento que condujese las aguas residuales en dirección S-N hacia la puerta n.4 del poblado en el sector de arranque del Istmo en el extremo de la Muralla Frigoleta, punto en el que se documentó por parte del MAC-Ullastret una cloaca tardía en un nivel del siglo III a.C. ante la mencionada puerta; o bien una zona de cisterna o almacenamiento de agua en el área central de poblado, debiendo recordarse que hasta el momento las únicas zonas de recogida y almacenamiento de agua documentadas en el Puig de Sant Andreu se encuentran en la zona de acceso a la acrópolis del poblado, fechándose ambas en el siglo III a.C.

En ambos casos, tanto si se tratase de un canal que comunica con una cisterna, como de una cloaca inscrita en un sistema de evacuación de aguas pluviales más amplio, se trataría de uno de los sistemas más antiguos de este tipo documentados en la arquitectura ibérica del nordeste peninsular ya que tanto las cloacas de los poblados de Les

[7] GRACIA F. 2000, *Las cerámicas áticas del palacio-santuario de Cancho Roano (Zalamea de la Serena,Badajoz)* . Ed. Junta de Extremadura, Badajoz; BUXEDA J., CAU M.A. & GRACIA F. 1999, Caracterización arqueométrica de la cerámica ática del palacio-santuario de Cancho Roano (Zalamea de la Serena, Badajoz), *Trabajos de Prehistoria*,56,1, 157-168; GRACIA F. 1994, Las copas de tipo Cástulo en la península Ibérica. Problemática y ensayo de clasificación, *Huelva Arqueológica*, XIII,1, 175-200.

Toixoneres-Alorda Park (Calafell), Castellet de Banyoles (Tivissa) y Molí d'Espígol (Tornabous), como la cisterna de Sant Miquel (Olérdola) son posteriores, cifrándose en todos los casos a partir del siglo III a.C.

La definición de esta calle en sentido O-E, junto a las calles y zonas de tránsito documentadas paralelamente en la zona 13 anexa, permiten inferir un sistema urbanístico regular que delimita islas o barrios de casas partiendo de calles transversales secundarias orientadas hacia un eje central longitudinal, en este caso la calle n.3, por lo que la reinterpretación global del urbanismo de la zona sugiere, claramente, una mayor complejidad conceptual que la definida hasta el presente como consecuencia de los trabajos de la década de los sesenta.

** La calle actúa en el siglo V a.C. no sólo como zona de tránsito, sino también como un área en la que se llevan a cabo diversas acciones de transformación material y alimentaria. Situados frente a los vestíbulos de las UH3 y UH4, y adosados al muro perimetral UC2/UE9001, se documentan dos estructuras de combustión de forma semicircular (base plana adosada a la pared y punto exterior de la curva orientado hacia la calle) formadas por una preparación de piedras de pequeño tamaño mezclada con tierra cribada, cuya parte superior está endurecida como consecuencia de la acción de rubefacción realizada por la combustión realizada sobre la misma. El límite de estas estructuras esta realizado mediante bloques de piedra irregulares de pequeño tamaño. Probablemente, a las dos estructuras indicadas debía sumarse el hogar documentado durante la campaña de la UB en 1984, adosado también a la pared petimetral indicada y situado ante los accesos de UH1 y UH2; la estructura de este tercer hogar, formado por las UE 9007, 9008 y 9009 mantiene las características ya indicadas.

El trazado de la calle sirve para delimitar las zonas de acceso a las unidades de habitación e indica asimismo la dirección de la cubiertas de las mismas (de tipo plano o ligeramente inclinado) orientadas hacia el S las correspondientes a las UH2,UH3 y UH4 y hacia el E la de UH1, siendo probable la existencia de un sistema de canalización hacia un punto concreto de la cubierta de las aguas, para permitir la recuperación de una parte de la misma mediante el empleo de recipientes cerámicos.

* Las unidades de habitación de la zona 9 en la fase correspondiente al siglo V a.C. (UH1,UH2,UH3 y UH4) presentan unas características morfológicas similares. La distribución de la superficie de habitación es uniforme por lo que respecta a las tres últimas, mientras que la primera es algo mayor al no ver restringida su longitud por la calle. El concepto de planta responde, como ya se ha indicado, a la idea de vivienda de planta rectangular unicelular cuya única distinción conceptual reside en la diferenciación de una zona de habitación posterior delimitada por dos muretes frontales, y un vestíbulo exterior cubierto con un sistema de voladizo. La zona de vestíbulo estaría abierta a la calle por cuanto no se han documentado, en ninguna de las cuatro unidades estudiadas, ningún muro de cierre o delimitación en el sector sur de las mismas, correspondiente a la zona de acceso. No obstante, en tres de los casos: UH1, UH 2 y UH3, el espacio frontal de las viviendas está definido por la existencia de una pilastra o base de columna situada prácticamente en el centro de la luz del vestíbulo (UE 9006, UE 9015 y UC34/UE 9098), siendo su función aguantar la viga principal de la techumbre.

En tres de las cuatro viviendas citadas es significativo que las estructuras de combustión se sitúen en el vestíbulo, junto a la zona de acceso, aprovechando en el caso de las UH2 y UH4 la unión entre uno de los muros perimetrales y uno de los muretes delimitadores del acceso a la sala principal de las viviendas. Las mencionadas estructuras de combustión pueden ser de tipo simple (como es el caso de UE 9116 ante UH4), o complejo (como UE 9030-UE 9031 situado en el vestíbulo de UH2), estructura de combustión calificada en las intervenciones anteriores como un horno de pan que definía una zona de cocina y cuyo emplazamiento y empleo con idéntica función puede reseguirse a lo largo de las sucesivas fases referenciadas en este área de poblado. Otras estructuras de combustión u hogares/fuegos de menor complejidad constructiva se encuentran junto las pilastras, como es el caso de la reflejada en el vestíbulo de UH3 (UE 9100) junto la base de columna UC34/UE 9098.

La planta de las viviendas de este sector muestra diversas modificaciones y replanteamientos, especialmente en la zona E más próxima a la posición teórica de la calle n. 3 del poblado, por lo que es posible que una gran parte de las remociones correspondan a necesidades de revisar el trazado o la conexión con esta vía de tránsito que ante la zona 9 efectúa un giro de 30? para adaptarse a la topografía del terreno. Habiéndose perdido una parte considerable de la información correspondiente a las últimas fases de ocupación en este sector se adivina bastante complejo el intento de reconstruir la planta de los edificios en esta zona. No obstante, pueden extraerse unas conclusiones genéricas por lo que respecta a las características específicas de las UH citadas:

** La reconstrucción de las estructuras arquitectónicas no implica, necesariamente, el mantenimiento del trazado de los muros del nivel anterior aunque se mantenga la estructura global de la planificación arquitectónica del sector En el caso de UH3, las paredes perimetrales correspondientes a la fase del siglo V a.C. (UC33, UC32, UC15 y UC3) son substituidas en el nivel superior por nuevos muros montados sobre los anteriores (UC3, UC14, UC16, UC20, UC25 y UC26). Esta superposición de estructuras constructivas se muestra especialmente en el tramo este del muro perimetral UC3/UE9002,

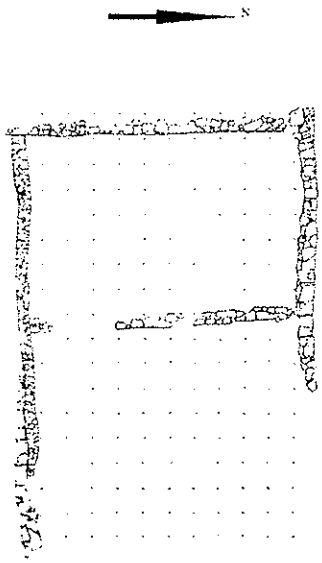

Fig. 3 Zona 9. Estructuras anteriores a la segunda mitad del siglo V a.C.

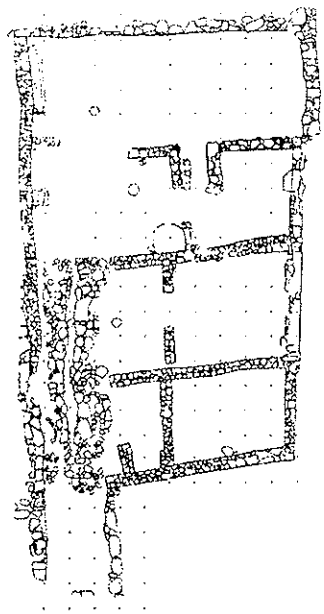

Fig. 4 Estructura arquitectónica del siglo V a.C.

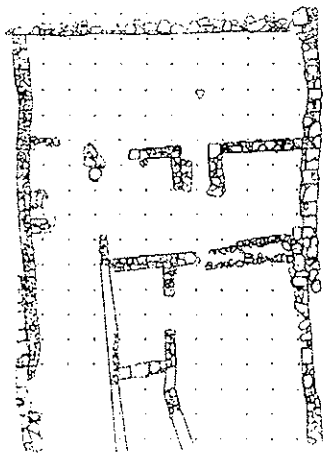

Fig. 5 Estructuras de finales del siglo IV a.C.

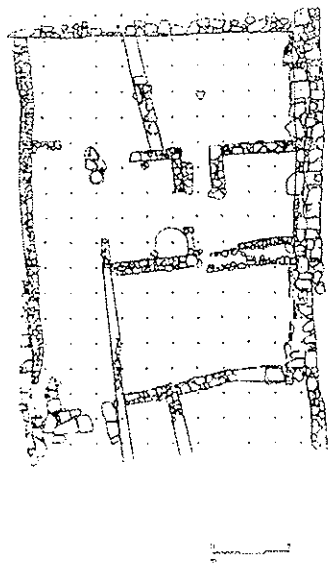

Fig. 6 Estructuras del siglo III a.C.

cuya longitud no es la definida por la planimetría de 1965-1984, sino que se trata de una zona abierta tras la posición del muro de cierre de UH4 (UC36/ UE9113). Al norte de esta zona se abre el área empedrada de la segunda vivienda compartimentada, probablemente también una zona de tránsito, como podrían corroborar los bloques de piedra situados en el tramo oeste de UC3 (UE 9002) totalmente diferentes al tipo de material edilicio de la parte inferior de este muro, por lo que, probablemente, este muro estría amortizado por una zona de tránsito en el momento final del poblado.

** El muro de cierre E de UH4 (UC37/UE 9114) es probablemente el punto extremo del barrio de casas estudiado, siendo la zona situada fuera del mismo un área abierta (UE 9118) relacionada con la calle n.3. La desaparición de los elementos que

caracterizan la calle empedrada al nivel del final de la UH4 corroboraría asimismo este hecho, por cuanto el trazado y acondicionamiento de la zona de paso correspondería tan sólo al area de acceso a las viviendas. La existencia de una zona abierta a continuación de la UH4 vendría corroborada por la inexistencia de niveles de pavimento/uso/suelo contrastados en la zona, así como por la presencia de elementos materiales propios de una zona de tránsito, como una acumulación de conchas de Glycimeris glycimeris (UE 9115) localizada junto a la cara exterior de UC37/UE 9114 junto a tres scalptoriums, elemento que podría calificarse, asimismo, como parte de una ofrenda.

* El acondicionamiento interior de las diversas unidades de habitación de la zona 9 sigue unos planteamientos genéricos en todos los recintos. El pavimento más característico (UE 9117, UE 9112) corresponde al tipo de tierra batida y apisonada mezclada con cal. El nivel de suelo no es uniforme puesto que se marcan diversos desniveles como consecuencia de múltiples factores (presión de los estratos superiores, efectos de las intervenciones arqueológicas anteriores y desaparición de algunas zonas como consecuencia de la erosión provocada por la acumulación de aguas pluviales). Los condicionantes indicados dificultan la identificación de los diversos niveles de suelo.

* Las tipologías materiales de las diferentes unidades estratigráficas han permitido la datación de las diferentes estructuras constructivas. Uno de los problemas básicos del trabajo realizado ha sido la asociación entre los materiales documentados en las excavaciones del período 1965-1984 con las estructuras constructivas y los niveles de ocupación/abandono del área excavada. Ante la dificultad de reconvertir la información, el único punto de apoyo ha sido el análisis de la secuencia estratigráfica conservada en los testigos de las excavaciones del prof. Maluquer de Motes. Por ello, los materiales empleables como elementos de referencia y análisis de las tipologías de ítems de esta zona, son los correspondientes a las intervenciones realizadas entre 1997 y 1999 junto con los materiales correspondientes a la campaña de 1974.

El conjunto de materiales de los niveles de ocupación datables entre los siglos V y IV a.C., muestra un tipología similar a las correspondientes a fases de ocupación coetáneas de otros yacimientos del área del nordeste peninsular.

Las producciones de cerámica ática corresponden a los grupos del estilo de figuras rojas y barniz negro ático, identificándose conjuntos y niveles cronológicos de diferenciación muy clara entre las mismas. Por lo que respecta a los vasos de figuras rojas, un análisis preliminar indica la presencia de cílicas, escifos del tipo A y cráteras de cáliz y campana, mientras que la serie de vasos de barniz negro está integrada por cílicas del tipo Cástulo-cup, cílica-escifos, escifos y páteras. De este modo, en la UE 9112 se constata una asociación entre vasos de BN de los tipos skyphos typeA (NI 9112.16.9), copas del tipo stemless large delicate class (NI 9112.16.16/NI 9112.16.17), y skyphos de FR con decoración floral (NI 9112.16.20/NI 9112.16.25), datando el conjunto c.400 a.C.; la UE asociada a la anterior UE9117, correspondiente a la zona de vestíbulo de UH4 frente a la cloaca UC35/UE 9123 incluye junto a los skyphos type A de BN (NI 9117.16.2/NI 9117.16.3), vasos del tipo Cástulo Cup (NI 9117.16.4) y cup-skyphos heavy-wall (NI 9117.16.1), cuya cronología es asimilable a la anterior. Con todo, el conjunto de materiales áticos más significativo es el correspondiente a las dos unidades estratigráficas que definen la amortización de la cloaca UC35/UE9123, la UE 9122 en la que se asocian vasos de BN del tipo skyphos typeA (NI 9122.16.34/NI 9122.16.16/NI 9116.16.8/NI 9122.16.39), cup-skyphos heavy wall con decoración de palmetas impresas sobre el fondo interior (NI 9122.16.15/25 y 45) y skyphos con decoración floral de FR, y la UE 9110, en la que se documentan diversos fragmentos de kylix de FR con motivos antorpomorfos (NI 9110.16.106/147/148/149 y 156), fragmentos de páteras bowl incurved rim con decoración de ovas y palmetas impresas entrelazadas (NI 9110.16.100/104/114), skyphos type A de BN (NI 9110.16/73/74/75 y 76), vasos de FR del estilo de Saint-Valentin (NI 9110.16.43) y páteras bowl outturned rim (NI 9110.16.49/50/51 y 52) entre otros, resultando una cronología de curce entre las distintas fechas atribuidas a estas producciones c. 400 a.C., probablemente dentro del siglo IV a.C., pero no más allá del final del primer cuarto del mismo c.375 a.C.

Las producciones anfóricas muestran un predominio del ánfora ibérica de boca plana, aunque no puden diferenciarse evoluciones cronológicas a partir de la altura del borde, por cuanto en las principales unidades estratigráficas (p.e. UE 9110) coexisten diversos tipos de bocas con anchuras y alturas dispares.No obstante, un primer análisis de pastas permite diferenciar la existencia dentro de este grupo de producciones locales e ítems procedentes del área levantina (NI 9110.31). Entre las otras producciones identificadas pueden citarse ánforas masaliotas (NI 9112.1.6 y 9110.1.4) correspondientes al tipo Py 3, ánfora púnico ebusitana (NI 9110.2.1-37), y ánforas púnicas del Mediterráneo central (NI 9110.28.4), tipo Maña D.

Las producciones ibéricas de cerámica a torno son mayoritariamente monocromas, siendo muy escaso (prácticamente inexistente) la presencia de vasos con decoración de pintura roja en estos niveles, aunque sí se constata su presencia en los niveles superiores de la intervención del prof. Maluquer de Motes de 1984 (Q14 y Q15), pero en una proporción muy reducida respecto al global de ítems de la UE.; es reseñable la presencia de vasos de cerámica común a torno del Languedoc occidental, formaa CCTLOC 1b (NI 9110.37), datada a fines del siglo IV a.C. Debe destacarse la perduración de las producciones no torneadas, especialmente vasos de perfil en S con superficie no tratada y decoraciones incisas y excisas de motivos geométricos. Paralelamente, se documentan vasos realizados a torno lento cuyas tipologías imitan las series de producciones comunes ibéricas a torno.

EXCAVACIONS A L'OPPIDUM DEL PUIG DE SANT ANDREU D'ULLASTRET (BAIX EMPORDÀ). CAMPANYES DE 1998 I 1999.

Aurora MARTIN[1] Jordi CARAVACA[2] Sandra CASAS[2] Ferran CODINA[2] Joan MARGALL[2]

Gabriel de PRADO[2]

INTRODUCCIÓ

Els anys 1998 i 1999 s'ha continuat treballant a la zona intermitja de l'oppidum, entre la porta 4 i la torre 3. Bona part de l'excavació s'ha centrat a la zona 14, i als sectors propers de la muralla oest del jaciment, la zona 40. També s'han excavat tres sectors de la zona 16, i un sondeig a la zona 22. Altres intervencions a la muralla, en aquest cas a l'entorn de la porta 1 (zones 30, 31 i 32), es troben en una fase inicial, i per això no les tractarem en aquest treball.

LA ZONA 14 I ELS SECTORS ADJACENTS DE LA MURALLA (Z.40)

Els resultats de les excavacions realitzades a l'illa de cases que conforma la zona 14, ja van ser publicats parcialment a les IV Jornades d'Arqueologia (Martin i Caravaca, 1998). Els límits oest, nord i est de la zona 14, són la muralla (el llenç situat entre les torres 3 i 4), el carrer o zona 15 i el carrer o zona 13, respectivament. Les campanyes portades a terme en el bienni 1998-99, han permès localitzar un mur en el costat sud, que podria ser el tancament de l'illa de cases per aquest costat, i el límit de la mateixa amb un carrer d'accés a la muralla, al nord de la torre 3, des del carrer 13, via de circulació principal d'aquesta part de l'oppidum, des de la qual parteixen els accessos a la fortificació.

Els treballs que s'han fet fins ara a la zona 14 han permès identificar dues fases de funcionament en una part dels sectors excavats. Pel que fa a l'estat final de l'edificació, estructuralment s'hi poden distingir: a l'oest, un bloc de forma allargada, paral·lel a la muralla, amb els sectors 1, 2 i 11, que són una gran sala (s.1), que té una superfície superior als 60 m2, precedida per una avantsala (s.2), i per un espai obert (s.11). A l'est es troben, de nord a sud, tres fileres d'estances: la septentrional amb els sectors 7, 8, 9 i 10, la intermitja amb els sectors 6, 14 i 13, i la meridional amb els sectors 3, 4 i 5.Aquests darrers tenen els accessos oberts a un pati, el sector 12, a l'entorn del qual es troben també els sectors 16, 15 i 17, que tancaven la zona 14 pels costats sud-est i sud (Fig.1).

En l'estat actual de l'excavació, no coneixem el sistema de circulació interior entre els sectors de les dues fileres septentrionals de l'illa de cases i la resta, atès que no s'ha pogut identificar cap porta que els comuniqui, tot i que la zona 14 sembla correspondre a una sola unitat de funcionament. Quant a la relació amb els carrers, de nord a sud, el sector 9, a la fase final, és una zona de pas cap al carrer 15, al qual queda obert en tota la seva amplada. El sector 10 té un accés directe al carrer 13, per una porta al mur est. El sector 13 sembla que obre en tota la seva amplada també, pel costat est, al carrer 13. El sector 12, que en el seu costat est conforma un passadís entre els sectors 5 i 16, té una porta a l'extrem est, oberta al carrer 13. Pel sud, tot i que l'estat actual de l'excavació no permet afirmar-ho amb seguretat, sembla que a la fase final el sector 11 obriria directament al carrer que donava accés a la muralla.

Els treballs realitzats en aquestes dues campanyes als sectors de les dues fileres més septentrionals de la zona 14, han donat indicis que permeten interpretar aquesta part de les edificacions, almenys durant la fase més recent, com una zona de magatzems i de treball, amb instal·lacions per a la transformació i la cocció d'aliments, a una escala superior a la domèstica. En campanyes anteriors (Martin i Caravaca, 1998), als sectors 6 i 7, sobre els sòls més moderns detectats (en aquests sectors ja no s'ha aprofundit més), no es va trobar gairebé cap més material arqueològic que les restes d'algunes àmfores: al sector 6 la meitat inferior d'una grecoitàlica recolzada a l'angle sud-oest de l'estança, i al sector 7 una de púnica centromediterrània, esclafada sobre el sòl. Al sector 8, el sòl de la fase més moderna estava arrasat i, en el sondeig realitzat en el seu costat oest no s'ha arribat encara a cap nivell de sòl, però a l'angle sud-oest ha aparegut una petita estructura semicircular de pedres, de la que fins ara se n'han descobert tres filades, amb dos fragments de molí de vaivé reutilitzats que formen part de la filada superior. Al sector 10, sobre el sol de la fase més vella es varen trobar dues àmfores púniques centromediterrànies esclafades; pel demés,

[1] Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret

[2] Col·laboradors del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret

com en els casos dels sectors 6, 7 i 8, no varen aparèixer traces de cap activitat, ni altres materials relacionables amb els sols. Al sector 14 també es varen trobar materials que el relacionen amb activitats de transformació d'aliments, fragments d'àmfores ibèriques, un morter de sorrenca i atuells de ceràmica de cuina a torn (Martin i Caravaca, 1998).

El sector 13 sembla haver funcionat a cel obert.A la campanya de 1997 se n'havia excavat el costat oest, en el que es varen trobar dos forns, un d'ells de grans dimensions (1,9 m diàm. màxim), ben conservat (FR-144) i un altre menor i més malmès al costat (FR-145). Els forns corresponen a la fase més recent de funcionament detectada d'aquesta zona, i en el cas del menor, amortitza parcialment l'accés a l'interior del sector 8. A la intervenció de l'any 1999 s'ha acabat l'excavació del FR-144, i s'ha excavat un altre tram del s.13, entre aquest forn i el sector 9. El sondeig s'ha acabat en un nivell que caldrà continuar excavant per a comprovar si, com sembla, és un sòl. Hi apareixen diverses pedres posades planes i un fragment de molí rotatori posat pla també.A l'enllosat que s'havia trobat entre els sectors 13 i 14 l'any 98, també es va trobar un fragment de molí reutilitzat com a material constructiu.A tota la capa excavada hi ha una gran quantitat de material ceràmic, especialment recipients amfòrics.

A part d'aquests dos forns, no s'ha trobat cap més estructura de combustió a cap dels sectors descrits fins ara. Per això, atesa l'abundant aparició d'àmfores i de fragments de molí, aquests com a estris utilitzats a la darrera fase de funcionament de la zona 14, o reutilitzats com a material constructiu en sòls i parets, sembla que la funció que proposem més amunt per aquesta part de la zona 14 és molt plausible.

A la filera més meridional d'aquesta part de la zona 14, al sector 4 s'hi ha excavat per tal de localitzar el darrer nivell de sòl conservat, que no s'ha trobat encara. Sota el superficial va aparèixer un petit enderroc i la primera filada d'un mur que segurament el dividia en dues parts. La intervenció es va deixar aquí. Al sector 5, s'han pogut documentar dues fases. De la més moderna cal destacar-ne el fet que l'accés al sector 5 es va tancar parcialment; el mur que forma el costat est de la porta es va prolongar amb un muret d'uns 50 cm de llarg. En aquest accés, a més hi havia un nivell de pedres, que presumiblement configurarien el llindar de la porta, que estaria a la mateixa altura que el paviment. Sobre el sòl més vell, en el costat sud-est del sector 5 es va trobar una llar de cuina bastant ben conservada, amb ceràmica i restes de fauna i carbons. Les importacions de ceràmica de vernís negre associades a aquest sòl són només produccions del taller de Roses, tot i que són força escadusseres. Entre els altres materials ceràmics trobats, cal fer esment de dues olles de ceràmica de cuina a torn cartaginesa, del mateix tipus que les trobades al sector 14, que són molt abundants a Ullastret en contextos del s. III aC (Equips Pontós i Ullastret, 1998)

També s'ha continuat l'excavació del sector 2. S'ha acabat l'excavació dels angles nord-est i sud-oest i s'ha fet un sondeig a la part central del mateix. Els treballs han permès comprovar que a tot el sector hi ha dos nivells de sòl. El superior de terra, amb nombrosa ceràmica posada plana, i en el costat oest també amb pondus posats plans. Per sota d'això un estrat de terra de color gris-marró cobria un paviment d'opus signinum. Al sondeig de la part central, per sota apareix un altre sòl de terra trepitjada, amb ceràmica i taques de tovots i cendres.

Respecte a la part meridional de la zona 14, l'excavació dels anys 1998 i 1999 ha permès comprovar que l'enllosat que s'havia trobat davant del sector 11, apareix a tota l'amplada del sector 12, en diversos estats de conservació.A la fase més vella els sectors 11 i 12 haurien format un sol espai obert, que després es va dividir en dos mitjançant el mur diagonal que parteix de l'angle sud-est del sector 2.

La part nord del sector 11 havia estat excavada durant la intervenció del 1996. L'any 1999 s'ha continuat el treball en el costat sud. El nivell superficial, d'una potencia aproximada d'uns 60 cm, cobria també bona part de la muralla (zona 40, s.1 i 2). En descobrir-se la cara interior de la muralla, s'ha excavat una rasa paral·lela a aquesta, a continuació del parament, que arriba fins a una cala excavada els anys 1980-81 junt a la torre 3. Per sota del superficial apareix l'enderroc de la muralla, que es lliura a aquesta, i assoleix una amplada d'uns 4 m. Està format per grans blocs, alguns dels quals estan desbastats. Aquest enderroc, que també aparegué per sobre de l'enllosat del sector 11 excavat el 1996, se situava davant la porta 8 de la muralla (zona 40, s.3). Per sota de l'enderroc, en aquesta banda meridional del s.11 apareix un nivell de terra argilosa, marró vermellosa amb restes de ceràmica, que sembla un nivell de circulació.Aquest estrat, encara no excavat, per la banda oest es lliura a la muralla (z.40, s.2) i al llindar de la porta 8 (z.40, s.3), i pel costat sud encara no s'ha trobat el límit, atès que passa per sota de l'enderroc que aparegué a la rasa.També es lliura a dos grans blocs rectangulars que formen una escala que dóna accés a una plataforma adossada a la muralla, al nord de la porta 8.

El sector 12 és un gran espai obert, al qual, a més dels sectors 3,4 i 5, també s'hi obren els de la part sud-est i sud de l'illa, els s.16, 15 i 17. Com ja s'ha comentat, també hi apareix l'enllosat que hi ha a l'11, però mentre que en aquest per sobre de l'enllosat no s'ha trobat cap altre nivell de circulació, al sector 12 hi ha un sol de terra trepitjada més modern. El sector 12 a les dues fases de funcionament de la zona 14 degué tenir funcions diferents. Així, a la fase vella, en la qual formava un sol espai amb el s. 11, s'hi va bastir una estructura circular de pedres, emmarcada per una altra quadrangular, formada per quatre murs (ES-132). A la fase recent aquest gran pati es va subdividir, probablement per la nova funció que a partir d'aquest moment va desenvolupar el sector 12, en el qual hi apareix un espai artesanal: un taller metal·lúrgic, en el qual s'hi ha trobat un forn polimetal·lúrgic (FR-126), i restes d'altres possibles forns, així com una gran quantitat d'escòries, especialment de ferro. D'aquesta instal·lació també

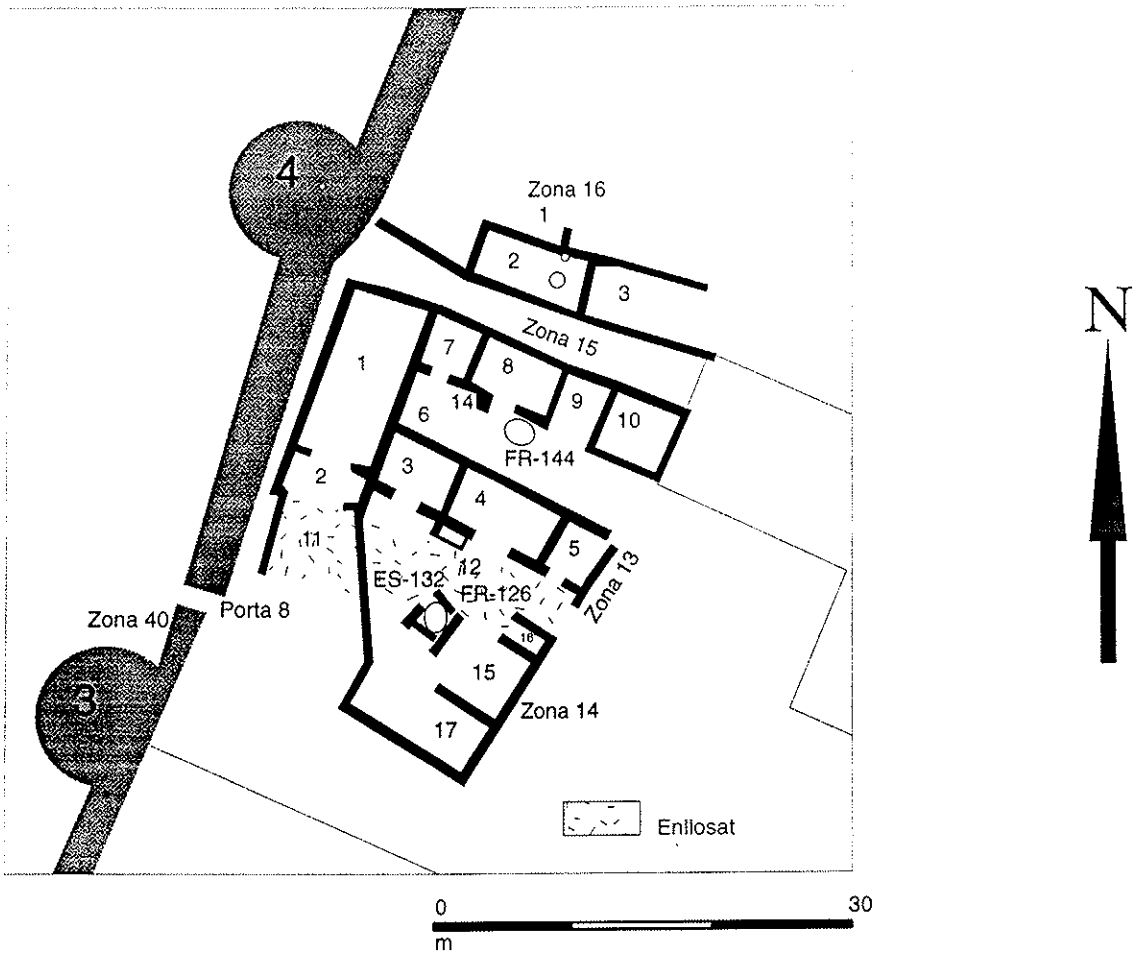

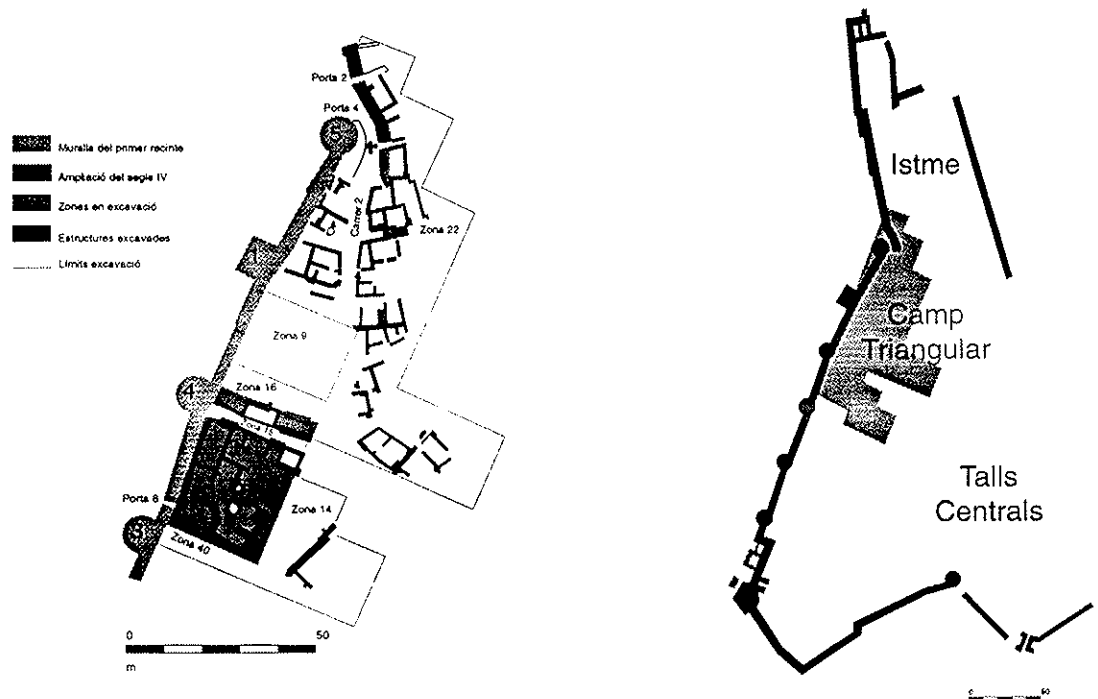

Fig. 1: Puig de Sant Andreu, zones excavades els anys 1998-1999 i la ubicació dins de l' *oppidum*

en devia formar part un gran dipòsit per a aigua, tallat en un bloc de pedra sorrenca, que es va trobar abocat sobre el sector 12, al nord del mur de separació amb el s.16.

L'enllosat del s. 12 no arriba fins als murs de façana dels s.3, 4 i 5, sinó que entre mig hi queda una franja amb terra groga, dintre la qual apareixen les prolongacions dels murs de separació dels sectors 3, 4 i 5, per davant de la línia de façana dels mateixos. En aquest espai també s'han descobert dos basaments de columna. Tot i que l'excavació no està acabada, tot això permet suposar que els sectors 3, 4 i 5 havien tingut avantsales porticades, com en el cas dels sectors 1 i 2, i a l'igual que passa en alguns sectors de l'edifici cultual de l'Illa d'en Reixac (Martín, Mataró i Caravaca, 1997). A l'exterior del s.4, al costat oest de l'entrada, s'ha trobat una habitació de petites dimensions, a la qual s'accedeix només des de l'interior d'aquest, i al costat est hi ha un gran bloc, que presenta dos forats tallats, que podria ésser un element reaprofitat d'una premsa.

L'enllosat, que fa un pronunciat pendent cap al sud, i en menor mesura cap a l'est i és de pedres calcàries de forma quadrangular, i de tamanys diversos, a la part oest més petites (uns 20 x 30 cm), mentre que al costat est, a tocar el carrer són més grans (poden arribar a mesurar 40 x 50 cm).

Pel sud, el sector 12 es troba en procés d'excavació, a l'igual que les estances que el tanquen pels costats sud-est i sud. El sector 16 és una petita estança que no es troba tancada pel costat oest, cosa que fa difícil establir la seva delimitació amb el s.12. L'excavació s'ha aturat sobre el darrer sòl d'ocupació conservat, que és de terra. Tant al sector 16 com als 15 i 17, en els quals encara no s'ha arribat a localitzar cap sòl, a la capa per sota del superficial s'han descobert abundants fragments de morter, alguns dels quals presenten motllures en forma de mitja canya, i que devien formar part dels revestiments dels murs d'aquests sectors. Al sector 17 també s'han trobat abundants restes de combustió i escòries.

Els resultats dels treballs fets fins ara en aquesta part meridional de l'edifici, mostren que a la fase vella la zona 14 va tenir un caràcter monumental, amb una façana amb estances porticades obertes a un gran pati empedrat, en relació al qual va funcionar l'estructura ES-132. En relació a la configuració d'aquest gran espai s'associa també l'apertura de la porta 8 de la muralla, al nord de la torre 3, i la construcció d'una plataforma adossada a la muralla, entre la porta 8 i el sector 2. A la segona fase d'utilització de l'edifici, a més de la subdivisió del pati en dos àmbits diferents, es constata una reducció de les obertures de les portes. El sector 1 redueix la porta gairebé a la meitat, mentre que el porxo que el precedeix, el sector 2, amb coberta sostinguda per una columna central a la fase vella, ara es tanca, deixant només una porta al costat oest. També es disminueix l'obertura de l'accés al sector 5, com ja hem vist. Les ceràmiques de vernís negre que apareixen a la fase més moderna són productes de Taller de Roses i Campaniana A, mentre que a la fase més vella, en els sectors en què s'hi ha arribat, de moment només s'hi ha trobat produccions del Taller de Roses.

LA ZONA 16

Aquesta zona es troba delimitada al sud i a l'est per dos carrers, les zones 15 i 13 respectivament, i a l'oest pel llenç de la muralla al nord de la torre 4. El límit septentrional de la zona 16 és la zona 9. La zona 16 en començar l'excavació d'aquesta part del jaciment es trobava travessada en sentit est-oest per un dels grans desnivells d'aterrassament produïts en època moderna en el jaciment per al seu condicionament com a camps de conreu. Per això dels tres sectors de la zona 16 en els que s'ha intervingut fins ara, els 2 i 3, tenien arrasats parcialment els nivells superficials i els murs que els tanquen pel costat nord, i a l'1 la destrucció havia estat major, amb la pràctica desaparició del nivell superficial i dels enderrocs dels tovots dels murs perimetrals (Fig.1).

L'any 1996 es van excavar el sector 1, en el que es va trobar una canal en angle, amb pendent cap al sud, i el sector 2. Els anys 1998-99 s'hi ha continuat l'excavació. Al sector 1 s'ha obert un sondeig a continuació de l'extrem més baix de la canal, per tal de comprovar si desguassava en algun dipòsit i sistema d'emmagatzematge de líquids. En no trobar-se cap estructura d'aquest tipus, sembla que devia continuar, i que es degué destruir en fer-se els moviments de terres moderns.

Al sector 2 s'han trobat dos nivells d'ocupació. Al més modern, que va aparèixer per sota d'un enderroc, hi havia restes de zones de combustió i una estructura circular de pedres situada gairebé al mig del sector mentre que adossat al mur que el tanca pel costat nord, es va trobar un possible forat de pal, delimitat per pedres. A tall d'hipòtesi ens plantegem si l'estructura de pedres i el forat de pal poden haver format part, juntament amb la canal i amb una obertura en el mur nord del sector, d'un sistema de premsat, del qual, desgraciadament, atesa la destrucció dels nivells moderns d'aquesta part del jaciment no en tenim més evidències. El nivell més vell, per la seva banda, és un sòl de terra ben compactada, heterogènia, amb cendres i carbons, en el que apareixen abundants materials ceràmics, entre els que cal destacar un petit ungüentari i una àmfora grecoitàlica gairebé sencera.

Del sector 3, que té els nivells superficials més arrasats pels treballs moderns que el 2, només se n'ha excavat una part, un sondeig en el costat est. Sobre el primer sòl que s'ha pogut documentar s'hi han trobat quatre àmfores trabocades, recolzades entre elles i recolzades també a l'angle sud-oest del

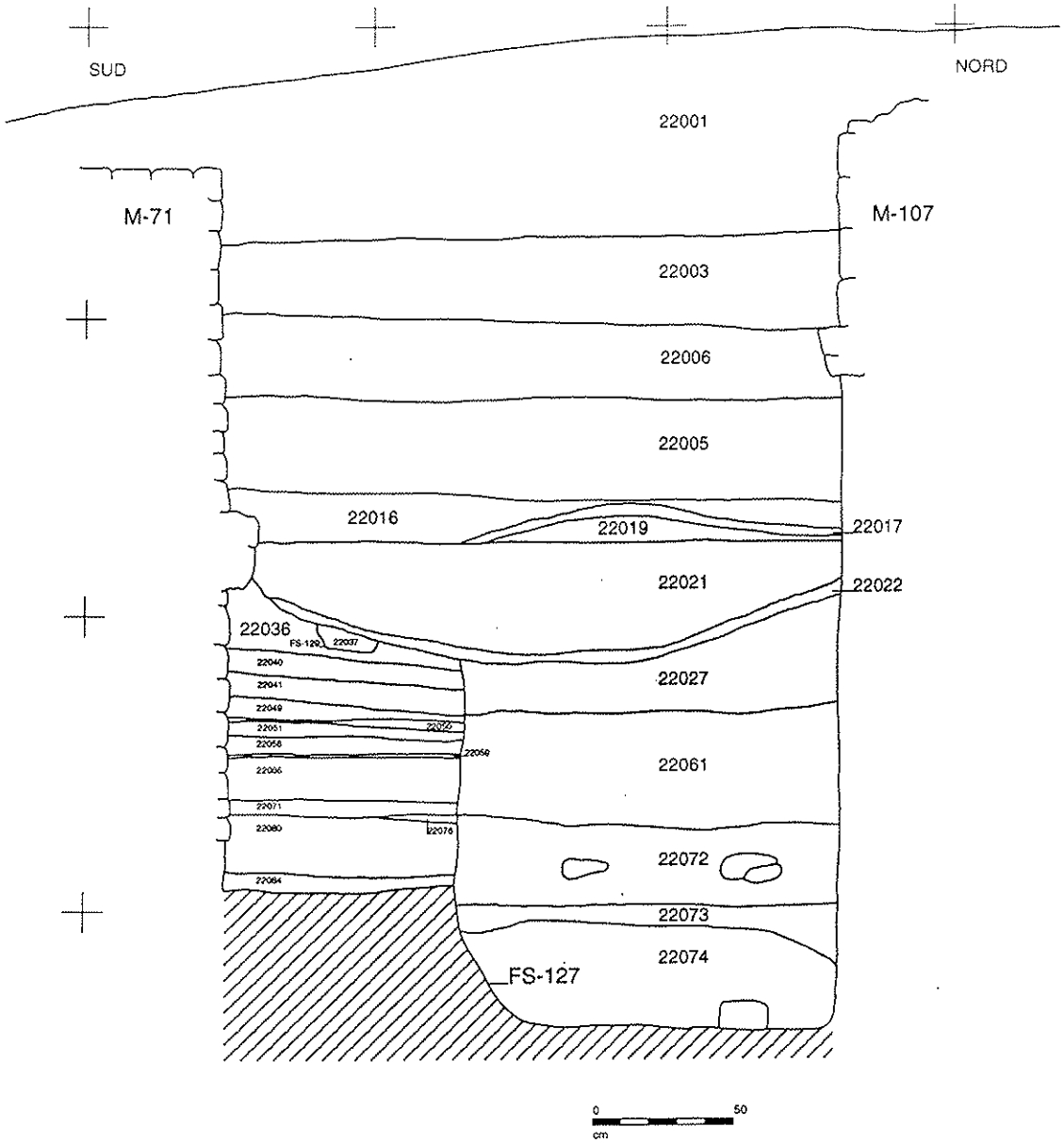

Fig. 2: Secció nord-sud del sondeig de la zona 22

sector. En aquesta troballa destaca la presència d'una àmfora ròdia, amb segells sobre les dues nanses. De les altres tres àmfores, dues són ibèriques, probablement de fabricació local, i la tercera és púnica centromediterrània.

SONDEIG DE LA ZONA 22

La zona 22 correspon a un espai identificat com a carrer, que presenta una orientació est oest. Es troba situada al centre de l'espai que el Dr Miquel Oliva va anomenar Camp Triangular. Per la banda de ponent connecta amb el carrer núm. 2, i pel que fa al costat de llevant no es coneix quin era el seu límit original i quina solució de continuïtat tenia. En el moment previ a l'excavació presentava un desnivell sobtat d'uns 3 m. aproximadament per sobre de la terrassa superior de l'ampliació del poblat. El límit nord el marca el mur M-107 i el sud el mur M-71 (ambdós orientats d'est a oest), la seva amplada total és de 2 m. i la seva llargada aproximada és d'uns 10 m. El sondeig es va efectuar a l'extrem est del carrer, mesura 4 m. de llargada per 2m. d'amplada (Fig.2).

Aquest sondeig ha permès constatar una llarga cronologia que engloba diferents fases de modificació d'ús d'aquest espai, que evidentment van lligades amb el creixement i les diferents fases del poblat, i

que es podran concretar a mesura que avancin les excavacions.

La primera fase d'urbanització documentada correspon a la construcció de dos murs, M-71 al costat sud i M- 165 al costat nord (no apareix a la figura 2), fets de carreus de pedra local de forma rectangular, de mides diverses i lligats amb fang. Els estrats relacionats amb la construcció d'aquests murs serien els U.E.22084 i U.E. 22080 els quals cobrien la roca mare i anivellaven el pendent que fa cap a llevant. Els materials ceràmics que s'hi van trobar els daten en els darrers anys del s. VI-inicis del s. V aC.

L'espai configurat per la construcció d'aquests dos murs sembla que és un accés al recinte emmurallat pel costat de llevant. D'aquest primer carrer es varen documentar diversos nivells de circulació fets de terra endurida (U.E. 22071 i U.E. 22066) o empedrats (U.E. 22069) amb la corresponent preparació d'anivellació de l'espai (U.E. 22070). Aquests nivells però es conservaven en molt mal estat degut al seu ús, a la construcció dels nivells superiors i a l'obertura de la fossa FS-127. Es daten esglaonadament al llarg del s. V aC.

La segona fase urbanística que es detecta en aquest punt del poblat ve definida per la destrucció del mur M-165 i pel canvi d'ús que es fa d'aquest espai. El límit sud continua essent el M-71, però es desconeix quin seria el límit nord. En aquest moment l'espai possiblement deixà de funcionar com a carrer S'hi han documentat nivells de terres cremades corresponents a estructures de combustió (U.E. 22058, 22054, 22052, 22050, 22049) relacionades amb estrats de molt poca entitat i potència i es va produir l'obertura de dues fosses (FS-127 i FS-128) i una rasa en sentit est oest (FS-129) que rebentaven i malmetien els estrats d'aquesta mateixa fase i de l'anterior.

D'aquesta fase cal destacar l'obertura de la fossa circular FS-127 la qual aparegué al centre del sondeig. Mesurava 1'58 m de diàmetre i 1'28m. de profunditat amb el fons còncau excavat a la roca amb una profunditat d'uns 50 cm. Sembla que es tractaria d'un intent fallit de construcció d'una sitja.A l'interior d'aquesta s'hi varen documentar bossades de terra idèntiques a les dels estrats que la sitja havia rebentat, a més a més d'una barreja de materials corresponents a diverses cronologies. Tot i que es varen diferenciar diversos estrats de farciment creiem que la fossa fou coberta d'un sol cop, poc després d'haver-ne efectuat la seva obertura. Per sobre d'aquesta fossa s'han documentat un seguit d'estrats de potència considerable (UE.22019 i 22021) i nivells de terra cremada que podrien correspondre altra vegada a nivells de circulació (U.E. 22017 i 22010), que cronològicament s'esglaonen al llarg del s. IV aC.

La tercera i darrera fase constructiva documentada en el sondeig està marcada per la construcció del mur M-107 que passà a ser el límit nord d'aquest espai i s'emplaçà seguint el mateix eix que marcava el M-165. La funció d'aquest espai en aquesta darrera fase sembla que correspondria de nou a la de carrer i segurament seria coetani a les darreres reformes urbanístiques d'aquesta part del poblat.

L'únic nivell de circulació que es va poder documentar amb claredat, corresponent a aquesta fase, fou la U.E.22005. Es tractava d'una capa de terra argilosa compacta on hi apareixien nombroses restes de ceràmica i carbons, i la base d'un molí rotatori.Aquest estrat anava lligat amb el funcionament d'un mur construït en dos trams separats per uns 20 cm el qual tancava el carrer pel costat de llevant. El tram situat més al nord (M-69) lligava amb el mur M-107 formant un angle recte, i el tram sud (M-70) estava separat del mur M-71 també a uns 20 cm.Aquests dos espais que quedaven oberts sembla que funcionarien com a desguàs de les aigües de la pluja recollides pel carrer. Els altres estrats documentats per sobre del 22005 corresponen al moment d'abandó d'aquesta part del poblat (U.E. 22003, 22002, 22001), a finals del s. III -inicis del s. II aC.

Per tal de poder comprendre i definir millor les dues primeres fases documentades en aquest sondeig serà necessària l'excavació de la zona 23, la qual ens permetrà tenir una visió més global i extensa de l'espai en estudi.

BIBLIOGRAFIA:

EQUIPS PONTÓS I ULLASTRET 1998, Les fàcies ceràmiques d'importació de l'Empordà durant el segle III i la primera meitat del segle II aC, a través dels jaciments de Pontós i Ullastret,*Les fàcies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC, Arqueomediterrània*, 4, 129-156.

MARTIN A., CARAVACA J., MONTALBAN C. 1996, Excavacions a l'*oppidum* del Puig de Sant Andreu, Ullastret, Baix Empordà, *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Sta. Coloma de Farners, 14 i 15 de juny de 1996, 76-86.

MARTIN A., MATARÓ M., CARAVACA J. 1997, Un edifici cultual de la segona meitat del s III aC a l'Illa d'en Reixac (Ullastret, Baix Empordà),*Cuadernos de Prehistoria y Arqueologia Castellonenses*, 18, 43-70.

MARTIN A., CARAVACA J. 1998, Excavacions a l'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret (Baix Empordà), *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 20 i 21 de novembre de 1998, 50-63.

MARTIN, A, CARAVACA, J en premsa, L'oppidum del Puig de Sant Andreu d'Ullastret. Aportació de les intervencions arqueològiques recents al coneixement dels sistemes defensius i de l'urbanisme, *Actes del XXIIè Col·loqui de l'Associació Francesa d'Estudi de l'Edat del Ferro*, Girona, maig del 1998, Sèrie Monogràfica del MAC-Girona, 19.

EL TERRITORI RURAL D'ULLASTRET : RESULTATS DE LES CAMPANYES DE PROSPECCIÓ 1998-1999

R. PLANA i MALLART[1] A. MARTIN i ORTEGA[2]

Amb la col·laboració de:
J. CARAVACA i DELCLÓS[3] J. MARGALL i SASTRE[3]

L'envergadura de l'oppidum del Puig de SantAndreu i de l'hàbitat de l'Illa d'en Reixac, l'existència d'una ocupació important en l'àrea suburbana (Plana / Martin / Caravaca en premsa A), són elements que indiquen la funció d'Ullastret com a lloc central d'un ampli territori. Aquest caràcter, proper al model de la « ciutat » clàssica, ha obligat a donar una dimensió territorial nova als estudis que s'estan portant a terme entorn dels jaciments d'Ullastret. Els treballs d'excavació del poblat s'han complementat, des del 1997, amb la prospecció sistemàtica del territori.

Per bé que els temes vinculats a l'ocupació territorial ibèrica constitueixen el nucli central de la nostra problemàtica d'estudi, essencialment les qüestions relacionades a l'organització del territori polític i rural de l'oppidum, la necessitat de comprendre les pautes de l'ocupació rural des d'una perspectiva diacrònica ens ha conduït a realitzar un estudi sobre la dinàmica del poblament des de la Protohistòria fins a l'època medieval. Aquesta cronologia àmplia permet copsar els ritmes i les formes de l'apropiació de l'espai, l'evolució del sistema agrari i de l'estructura rural.

El territori, per la diversitat de les seves funcions, permet abordar la història social, política i econòmica d'una societat antiga. En el cas d'Ullastret, l'estudi del territori comença ja a aportar informacions noves sobre l'estructuració de l'espai, les formes d'ocupació i d'explotació rural en època ibèrica. Els diferents nivells d'anàlisi permeten conjugar la dinàmica pròpia d'un gran poblat i el funcionament d'un territori rural més ampli, on les particularitats dins de la configuració espaial i l'evolució de les formes de poblament comencen a dibuixar un model d'ocupació i d'explotació específica. Les transformacions constatades en el territori poc després de la conquesta romana i de l'abandonament de l'oppidum ens permeten abordar el procés i els mecanismes de la romanització d'un territori fortament afectat per la presència romana. Les característiques de l'ocupació i de l'evolució rural al llarg de l'etapa romana permeten captar la dinàmica de dispersió/ concentració de l'hàbitat rural, fet que possibilita la definició de les grans pautes ocupacionals del territori, les quals semblen seguir en gran mesura les tendències constatades en altres regions de la Península Ibèrica, de la Gàl·lia o d'Itàlia.

Les campanyes de prospecció de 1998 i 1999 s'han centrat en el territori que envolta el Puig de Sant Andreu, a una distància de 2,5 / 3 km. La prospecció d'aquests terrenys és encara parcial, existint una certa discontinuïtat entre els sectors analitzats. S'han prospectat tant els camps de conreu com els turons, per tal de posseir una visió global de l'ocupació del territori. Paral·lelament, hem examinat la xarxa viària, amb l'objectiu de descobrir els camins que van poder funcionar durant l'Antiguitat, els quals són susceptibles de precisar l'ordenació del territori i el funcionament de l'espai rural. El mètode clàssic de prospecció ens ha permès descobrir, delimitar, mesurar i cartografiar de forma precisa les concentracions significatives de material que indiquen la presència d'un jaciment. Un problema particular planteja la troballa de material en poca quantitat i amb una superfície de dispersió important ; en alguns casos, es tracta clarament de « épandage » però, en d'altres, la seva adscripció a una eventual estructura d'ocupació del territori és extremadament dubtosa. Per a intentar pal·liar aquest problema hem començat a realitzar tests de recollida de materials, els quals permeten establir una escala de valors més o menys indicativa de les imatges en superfície de jaciments o de material residual.

Les característiques dels jaciments descoberts ens han portat a establir diferents categories d'hàbitat, basades essencialment en la cronologia, la topografia, les dimensions i la funcionalitat. Aquesta tipologia ha estat aplicada únicament als jaciments segurs o probables, doncs el material residual associat a una eventual freqüentació o explotació de certes àrees ens situa en un àmbit diferent d'estudi.

Presentarem aquí els resultats globals d'aquestes campanyes de prospecció, incidint bàsicament sobre l'ocupació general del territori rural proper a l'oppidum d'Ullastret en època ibèrica (s. IV-III a.n.e.), durant la Romanització (s. II-I a.n.e.) i durant l'Alt Imperi.

[1] Universitat de Pau

[2] Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret

[3] Col·laboradors del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret

L'estudi detallat de l'ocupació, de l'organització del territori i de l'estructura agrària ha estat i serà l'objecte d'altres treballs (Martin/Plana/Caravaca, en premsa; Plana / Martin / Caravaca en premsaA i B).

L'OCUPACIÓ DEL TERRITORI RURAL EN ÈPOCA IBÈRICA (S. IV-III A.N.E.)

En el territori que envolta el Puig de SantAndreu, a l'excepció de l'àrea suburbana prospectada al 1997 (Plana / Martin / Caravaca en premsaA), els vestigis més antics d'ocupació rural daten, de moment, del s. IV a.n.e. Coneixem un establiment, de caràcter segurament agrícola, implantat prop del límit Sud de l'estany d'Ullastret, al vessant oriental del turó de Pedra Lliure. A la banda Oest, en el sector de la Serra de Llabià, un indret utilitzat com a pedrera apareix associat a un hàbitat que comença a funcionar en aquest mateix període. Aquest jaciment ocupa el vessant Est d'un turó, dominant el pas d'un camí, anomenat tradicionalment « camí romà », que podria haver funcionat ja en època pre-romana.

Els testimonis d'ocupació durant el s. III a.n.e. són més nombrosos. L'ocupació s'incrementa en el sector de la Serra de Llabià i, curiosament, tots els jaciments d'altura s'implanten en el vessant que permet el control del camí dit romà. Aquesta característica reforça la importància estratègica i econòmica d'aquesta via, la qual assegurava una comunicació directa amb la colònia grega d'Empúries. Destaca en aquest sector un hàbitat d'altura important, la Creu de l'Estany, que presenta una superfície de dispersió de materials de l'ordre de 1 ha. L'hàbitat ocupa la plataforma superior i una part del vessant oriental del turó. Aquest jaciment, situat a 1,5 km a l'Est del Puig de SantAndreu, podria correspondre a un poblat de talla petita / mitjana, el qual controlava, a més de la via, tota la costa i el mar, no visibles des de l'oppidum. La creació d'aquest jaciment a la segona meitat del s. III a.n.e. sembla traduir la inestabilitat provocada per l'expansió cartaginesa, la II Guerra Púnica i la conquesta romana, doncs materialitza un reforçament (conjuntament al jaciment de Font Pascuala ?) de les estructures de control territorial.

L'ocupació del territori s'intensifica durant el s. III a.n.e. Al Sud de l'estany d'Ullastret apareix un nou jaciment que ocupa el vessant occidental del turó de Pedra Lliure, a poca distància de l'establiment creat al s. IV, el qual continua funcionant en aquest moment. L'hàbitat rural ocupa també el sector de Les Miralles i de La Coma, a l'Oest de l'oppidum. Una densitat particularment important caracteritza el sector al Sud i Sud-Oest del poble actual d'Ullastret. S'han descobert indicis d'ocupació en els vessants occidentals de Garria Grossa i Garriga Petita, a la zona de Les Moles, en el vessant Oest del Puig Socors i als peus del vessant meridional del Puig d'en Tries, a l'Est de Sant Martí de Llaneres. Un camí probablement antic, amb restes d'empedrat en alguns trams, sembla vincular tots aquests jaciments del s. III a.n.e. Aquest camí condueix a l'oppidum del Puig de Sant Andreu. El darrer tram d'aquest camí antic ha estat reconegut gràcies a un rebaix del terreny a uns 75 m. de la porta 1 del poblat.

Les característiques dels jaciments reconeguts en superfície ens permeten suposar que es tracta d'unitats d'explotació agrícola, en general de dimensions reduïdes, bé que en alguns casos la presència immediata d'indicis més febles d'ocupació permet pensar que podria haver-hi dependències annexes al nucli principal. Aquest tipus de jaciment es localitza prioritàriament a la part baixa dels turons, en relació directa als camps de conreu. En dos casos, aquests establiments rurals semblen estar associats a sitges. Malgrat que els resultats són encara parcials, els jaciments rurals ibèrics, especialment els que s'implanten a la part meridional del territori, estan separats per unes distàncies que oscil·len entre els 200 / 500 / 1.000 m. Un caràcter particular presenten els vestigis descoberts a l'Est de l'església de Sant Martí de Llaneres, doncs la separació entre els nuclis d'ocupació és feble, de l'ordre de 75 / 100 m.Aquesta particularitat ens porta a suposar l'existència, ja en el s. III a.n.e., d'una mena de llogarret en aquest sector. Aquest assentament es desenvoluparà especialment durant els s. II-I a.n.e.

L'increment progressiu de l'hàbitat dispers rural documenta, paral·lelament a un fenomen de colonització agrícola, una gestió cada vegada més descentralitzada de l'explotació i de la producció, activitats que devien ser directament controlades i gestionades per l'oppidum en un primer moment.Tot porta doncs a pensar que, a partir del s. IV i sobretot del s. III a.n.e., l'explotació del territori es va anar desvinculant de l'hàbitat central per ésser assumida per unitats autònomes. Malgrat això, l'oppidum degué continuar actuant com a lloc central al concentrar el control dels excedents i la funció de mercat.

L'OCUPACIÓ DEL TERRITORI DURANT LA ROMANITZACIÓ (S. II-I A.N.E.)

A una data precoç, tot aquest territori va sentir el pes de la nova realitat política imposada per Roma. L'oppidum s'abandona a principis del s. II a.n.e., fenomen concomitant a la desaparició d'un cert nombre de jaciments de l'àrea suburbana i rural. Ullastret perd el seu rang de capital d'un territori i tot aquest sector sembla integrar-se dins la civitas emporitana.

El fenomen major que caracteritza l'estructura territorial durant aquest període és l'augment important de l'hàbitat dispers, el qual ocupa intensament tot el territori que envolta l'oppidum. La multiplicació de l'hàbitat rural durant els primers temps de la romanització és particularment suggestiva si tenim en compte que es tracta d'un fenomen immediatament posterior a l'abandonament del poblat. En el sector oriental, on el jaciment de la Creu de l'Estany continua funcionant fins a un moment indeterminat del s. I a.n.e., l'ocupació

s'intensifica als peus del vessant occidental de la Serra de Llabià, vora l'estany d'Ullastret. Els terrenys al Sud de l'estany coneixen una ocupació especialment forta, la distància existent entre els diferents punts d'hàbitat oscil·lant entre 250 i 300 m. La localització d'aquests jaciments ve sovint determinada pel pas del camí dit romà, fet que documenta l'important paper que aquesta via continua jugant en aquesta etapa de romanització.

El sector de Canapost apareix així mateix densament ocupat. Una altra via important, probablement un ramal de l'eix de comunicació anterior i anomenada també tradicionalment « camí romà », ha estat reconeguda sobre el terreny. Certs trams, actualment inutilitzats i coberts per la vegetació, presenten l'estructura i la construcció típiques de les vies antigues. Aquest camí vincula el poble de Canapost, on hi ha una ocupació probable d'època romano-republicana seguida de la implantació durant el s. I d.n.e. d'una villa de grans dimensions, i les pedreres dels Clots de Sant Julià. Al voltant d'aquestes pedreres, explotades ja durant l'època ibèrica, s'han reconegut dos jaciments dels s. II-I a.n.e. Cal destacar la troballa, a l'interior del jardí d'una casa de la banda Est del poble de Canapost, i immediatament al costat del camí antic, d'un conjunt de molins inacabats d'època ibèrica i romana que semblen documentar la presència aquí d'un taller de picapedrer (Plana / Martin / Caravaca en premsa C).

Els terrenys a l'Oest del Puig de SantAndreu, en el sector de Les Miralles i ElsAspres, coneixen també la implantació d'un cert nombre de jaciments d'aquest període. Les distàncies entre els diferents establiments reconeguts són en general constants, entre 200 i 300 m. Aquest mateix fenomen d'intensificació de l'hàbitat es constata igualment al Sud del poble d'Ullastret, bé que aquí les separacions entre els jaciments són de l'ordre de 500 m.

La zona del Puig d'en Ponç i del Puig d'en Tries presenta una estructura diferent, doncs aquí les formes d'ocupació del territori denoten l'existència probable d'un hàbitat agrupat. Destaquen dues concentracions, ambdues amb precedents del s. III a.n.e., a Sant Martí de Llaneres i en el sector de Camps de Mas Petit / Les Moles. El vessant Nord del Puig d'en Ponç presenta així mateix una certa densitat d'hàbitat, però els vestigis descoberts semblen correspondre més aviat a establiments rurals independents.

Aquest hàbitat agrupat es presenta en superfície sota la forma d'un conjunt de concentracions importants de material, que corresponen probablement a unitats d'habitació, separades entre si per espais reduïts, de l'ordre de 20 a 70 m., on el material té un caràcter residual. Les dimensions són importants : entorn 4 ha. per l'hàbitat de Sant Martí de Llaneres, 5 ha. per l'hàbitat de Mas Petit i entre 2 i 3 ha. per l'hàbitat de Les Moles. L'adopció del sistema d'hàbitat agrupat podria datar del s. III a.n.e., tal com semblen demostrar-ho els vestigis detectats en l'àrea de Sant Martí de Llaneres. De totes formes, és principalment en el s. II a.n.e. que aquest sistema de poblament es precisa amb netedat (relació amb l'abandonament de l'oppidum ?). Aquests centres creixen durant el s. I a.n.e., tal com ho demostra l'aparició de noves estructures d'hàbitat en els tres sectors. Aquestes agrupacions denses d'hàbitat presenten una pervivència fins finals del s. I o principis del s. II d.n.e. Cal però destacar la troballa d'algun fragment d'àmfora africana tardana en el sector a l'Est de Sant Martí de Llaneres, el que podria indicar una certa freqüentació durant el Baix Imperi. Un camí, d'origen pre-romà probable, comunicava tot aquest sector amb l'àrea d'Ullastret i, vers el Sud, amb el territori de La Bisbal.

El s. I a.n.e. coneix un cert increment de l'hàbitat rural, però el creixement és reduït en comparació a l'important fenomen d'ocupació del territori documentat durant el s. II a.n.e. La densitat del poblament dispers d'època romano-republicana és veritablement important, doncs a més dels punts d'ocupació segura o probable s'ha detectat en altres llocs una presència difusa i numèricament poc important de ceràmica en superfície. Aquest material residual és un bon indici per captar la freqüentació o l'explotació del territori. Els jaciments d'època republicana són en general de dimensions modestes, el que sembla suggerir un predomini de les unitats d'explotació simples vinculades a un sistema de petita propietat. La majoria d'aquests establiments, implantats preferentment en les parts baixes dels turons i en els terrenys del pla, presenten un perfil clarament indígena. La ceràmica ibèrica hi és sempre majoritària, bé que acompanyada de tegulae i de materials d'importació, essencialment àmfores greco-itàliques i italiques i ceràmica campaniana. Aquestes evidències ajuden a comprendre el fenomen de romanització d'aquest sector del Baix Empordà.

L'ETAPA IMPERIAL ROMANA

Bé que certs establiments s'abandonen entorn del canvi d'era i d'altres coneixen un cert desenvolupament en aquest moment, així per exemple el jaciment dels Aspres / Camp de la Creu, el veritable període d'inflexió de l'hàbitat rural se situa majoritàriament a finals del s. I o principis del s. II d.n.e. Aquesta etapa marca un abandonament quasi generalitzat de les unitats rurals d'origen republicà. La continuïtat de l'ocupació és, ara per ara, sols clarament perceptible a Canapost, on l'abundància de material ceràmic en superfície i la troballa de materials de construcció que denoten un cert nivell de luxe informen de l'existència d'una gran villa que hauria funcionat des de finals del s. I fins almenys el s. III d.n.e. L'Alt Imperi sembla, doncs, caracteritzar-se per un fenomen de concentració de la propietat, el que implica un nombre menor d'assentaments i, en conseqüència, una major dispersió.

Les troballes ocasionals i disperses en el territori d'algun fragment d'àmfora africana tardana representen els únics indicis de que disposem per intuir una certa ocupació baix-imperial, però les dades són de moment molt minses. Els exemples de

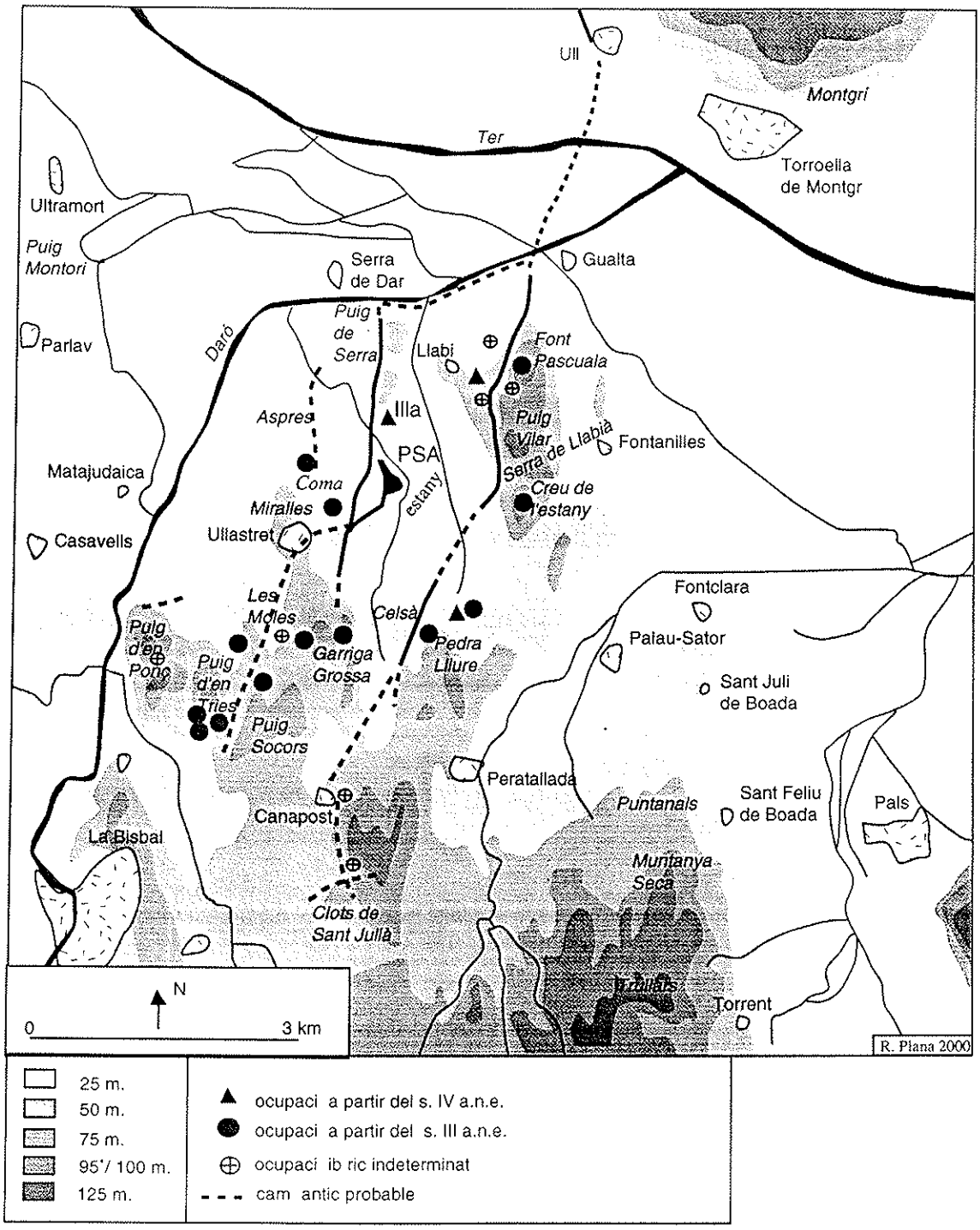

Ocupació del territori rural d'Ullastret durant els s. IV i III a.n.e.

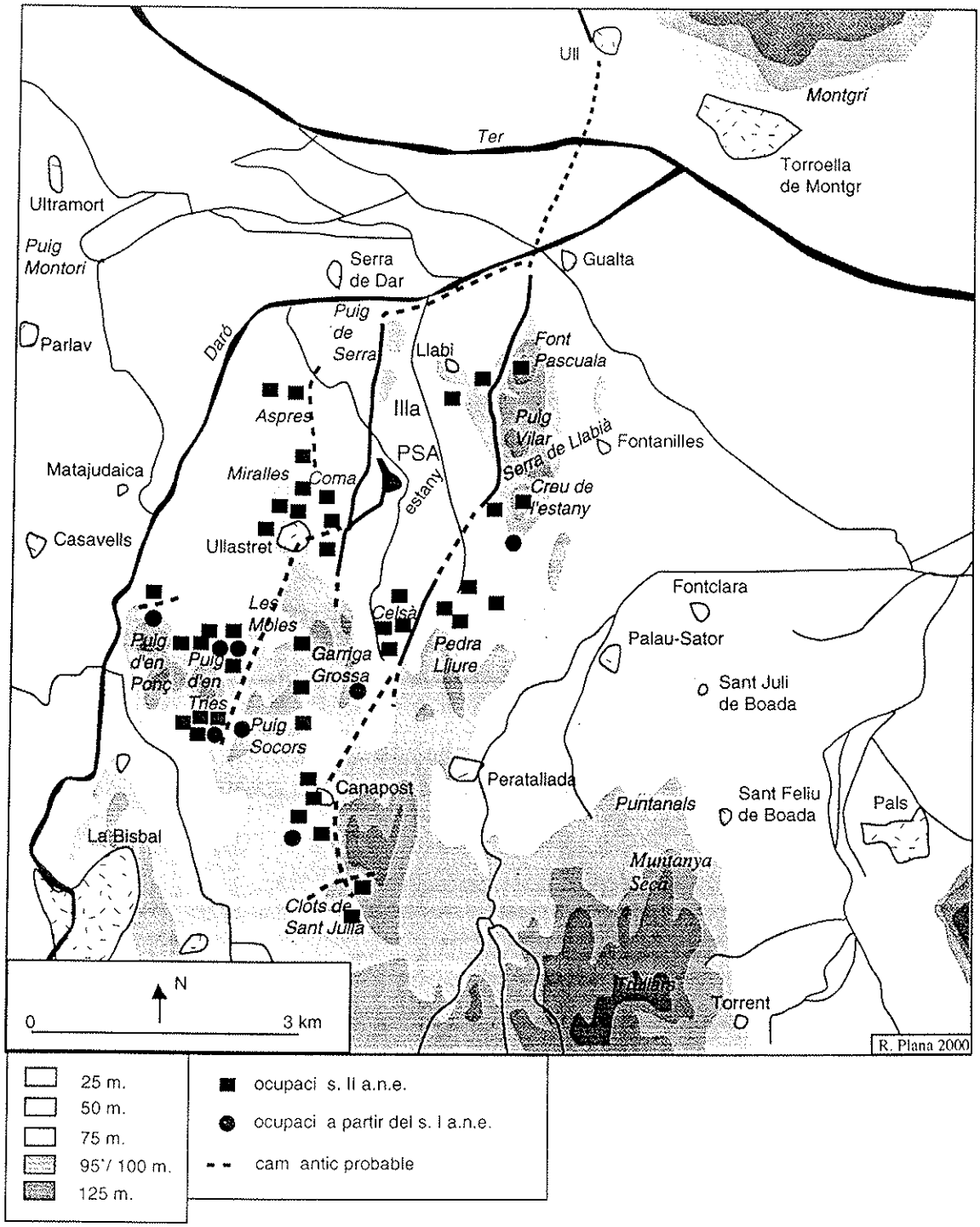

Ocupació del territori rural d'Ullastret durant els s. II-I a.n.e.

Canapost i de Sant Martí de Llaneres mostren que, en certs casos, els establiments del Baix Imperi s'ubiquen a proximitat dels nuclis d'ocupació alt-medieval, el que forneix una pista important a seguir

Els treballs de prospecció de 1998 i 1999, que han afectat aproximadament unes 500 ha. de terreny han permès descobrir un gran nombre de jaciments inèdits, precisar d'altres assentaments fins ara poc coneguts i detectar les vies de comunicació que semblen haver funcionat durant l'Antiguitat.Aquesta nova informació, a més de contribuir a la realització de la carta arqueològica detallada del sector, facilita l'estudi global d'un territori des d'època ibèrica fins el període medieval. Aquesta perspectiva espaial i diacrònica permet renovar i ampliar les problemàtiques d'estudi.

BIBLIOGRAFIA

MARTIN M.A., PLANA R & CARAVACA, J., en premsa, Les activitats artesanals als poblats d'Ullastret (Baix Empordà, Girona) i en el seu territori, *II Reunió sobre economia en el món ibèric*, València 24-27 nov. 1999.

PLANA R., MARTIN M.A. & CARAVACA, J. en premsa A, L'oppidum d'Ullastret et son territoire : premiers résultats, *XXII Col·loqui Internationacional per l'Estudi de l'Edat del Ferro*, Girona, 21-24 maig 1998.

PLANA R., MARTIN M.A. & CARAVACA, J. en premsa B : El territorio del oppidum de Ullastret (Girona) frente a la Romanización, *III Congreso de Arqueología Peninsular, Vila-Real (Portugal)*, 21-26 set. 1999.

CAMPANYA D'EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A MAS CASTELLAR-PONTÓS 1998

Enriqueta PONS Mònica BOUSO David CANAL Ma. José FERNÁNDEZ Maribel FUERTES

Carlos GONZALO Noèlia GAGO Antonio LÓPEZ Anna VARGAS Eva TEIXIDOR [1]

La campanya d'excavació de Mas Castellar que es va realitzar els dies 27 de març fins el 14 d'abril de l'any 1998 era l'inici d'un nou projecte que tenia per finalitat ampliar i aprofundir les excavacions del poblat fortificat i localitzar si s'esqueia les estructures urbanístiques dels segles IV-III aC. Un dels objectius principals d'aquesta campanya fou l'ampliació de les zones 30 (poblat fortificat del voltant del 400 aC) i de la zona 1 (l'establiment rural de finals del s. III aC) amb la finalitat de poder trobar algun dia la superposició d'ambdós jaciments. Les sitges de la zona 20, molt properes a l'establiment donaren informacions de la vida del jaciment al llarg dels segles IV i III aC, època en què desconeixem l'hàbitat. Serà també en el contingut de les sitges on trobarem les macrorestes més abundants.

El projecte fou dirigit i finançat pel Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona i portat a terme amb la col·laboració d'estudiants i llicenciats de les Universitats de Girona, Barcelona, Granada i d'altres. Els treballs de camp foren codirigits pels qui encapçalen aquest resum.

Els treballs de camp de la campanya 1998 es concentraren en l'excavació de les tres zones obertes del Camp de Dalt. El plantejament principal es basà en l'ampliació d'aquelles zones que requerien una confirmació respecte a les dimensions de les estructures excavades, alhora que s'excavaren puntualment estructures ja conegudes. En la zona del poblat fortificat (zona 30) es varen fer ampliacions amb màquina excavadora per la part septentrional amb la finalitat de localitzar les vivendes adossades a la muralla. A l'establiment rural (zona 1) s'amplià la part occidental de la casa complexa 2, i d'aquesta s'excavà el sector 7. Al carrer 100 de l'establiment agrari es continuaren aixecant els nivells superficials de la part meridional, en el punt de la bifurcació, i a l'extrem nord es realitzà un petit sondeig. També es realitzaren actuacions puntuals en la zona 20 amb l'excavació de dues sitges, la SJ 134 i la SJ 119. (fig. 1)

Es varen continuar també les tasques de recuperació i tractament de mostres paleoecològiques (carporestes, carbons de fusta, fauna, aus i restes de peixos), les quals es varen centrar en la zona 20 (sitges 134 i 119) i en l'àrea del poblat fortificat (zona 30).

Dels treballs arqueològics es recuperaren 9296 fragments ceràmics comptabilitzats amb un total de 1072 individus, a banda de 1468 fragments ossis, 528 elements ceràmics no recipients (peces discoïdals majoritàriament), 70 elements metàl·lics, 79 escòries, 67 restes de material de construcció, 2 elements de vidre (denes de collaret) i 2 elements lítics.

LES EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES:

La **zona 30** situada al sud del Camp de Dalt comprèn les antigues cales 3, 5 i 7 iniciades l'any 1991 i 1992 i que posaren al descobert l'entrada d'un poblat fortificat. De 560 metres quadrats excavats es passà, en aquesta campanya, a 680 metres quadrats. Es posaren al descobert 4 vivendes adossades a la muralla, de dimensions i distribucions diferents (unitats habitacionals UH2, UH3, UH4 i sector 5), que començaren a excavar-se en l'esmentada campanya.

A part de les excavacions de les suposades vivendes es continuaren els treballs sobre la fortificació composta d'una muralla que servia com a mur de fons de les vivendes, reforçada per un contrafort i un bastió lateral que limitava el sistema d'entrada del poblat pel sud. (fig. 2)

1.- La fortificació

Quan s'inicià la segona fase del projecte "L'Empordà i el seu territori a la 1ª edat del ferro" l'any 1997, una de les poques dades amb les quals contàvem era la presència d'una muralla que protegia pel sud el

[1] Amb la col·laboració de S. Casellas, J. Juan-Treserres, E. Orri, M.C. Rovira, N. Rovira, H. González, Q. Esteba, R. Buxó i R. Piqué

Projecte realitzat pel Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona i equip de Pontós

poblat, pel costat de més fàcil accés. Es constatà que l'abandonament i arrasament de les estructures defensives es varen produir de forma voluntària per part dels propis ocupants. Aquest moment de l'abandonament es data a finals del segle Vprincipis del IV aC.

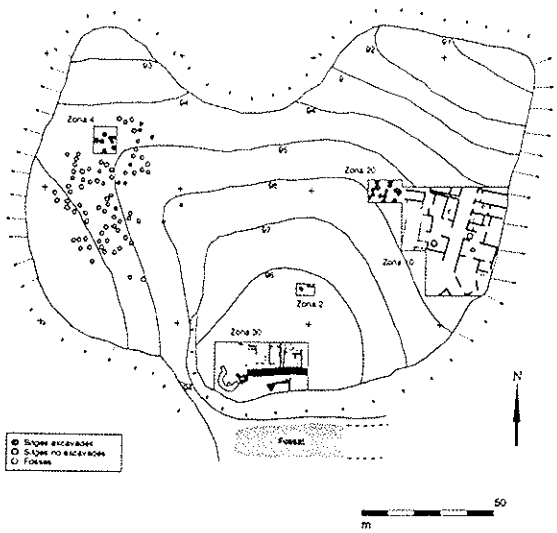

Fig. 1: El Camp de Dalt amb les zones excavades. Dibuix de C. Gonzalo

Un reflex d'aquesta destrucció voluntària és l'espoli gradual de la muralla, convertida en cantera per a la planificació urbanística del Camp de Dalt, l'establiment rural, i a la vegada també s'observa que aquesta àrea va ser colmatada posteriorment amb l'aport de graves i terres. A partir de la localització d'una fossa (FS29) situada a l'angle de la muralla i el contrafort es procedí a excavar el negatiu de la muralla d'uns 30 i 40 cm, farcit de sorres i graves (UE 30012), que ens va indicar que l'espoli de la muralla no va ser uniforme i que aquesta va afectar a les unitats d'habitació adossades a ella. En l'esmentada fossa es varen poder observar alguns carreus i blocs del pany de muralla que semblen indicar que aquesta estava formada per dos fileres construïdes per blocs grans i treballats; entre aquests paraments es trobava un farcit de blocs i còdols més petits disposats de manera irregular En aquest punt la muralla tindria uns 2,5 m d'amplada. En la zona més a l'est l'amplada del reompliment de l'espoli arriba als 3 m.

En l'esmentada campanya, l'excavació vers el sud de la zona i sobre el talús es van posar al descobert unes estructures muràries que foren interpretades com un bastió lateral i que conjuntament amb la muralla limitarien un passadís en rampa, que suposem coincideix amb l'entrada al poblat. Es troba en part destruït per l'avenç del talús i presenta una forma troncopiramidal amb una curvatura a l'extrem més estret. A l'est, el mur paral·lel a la muralla s'adossa en angle recte a un doble mur que li dóna una amplada de 85 cm. A banda i banda del mur frontal del bastió es varen localitzar nombroses restes de tovots que pensem formarien la part alta d'aquest. Si la meitat davantera de la bastida és massissa, la part del darrera és tot el contrari, cosa que ens porta a creure que podria tractar-se d'una mena de cos de guàrdia, encara que no podem confirmar res fins que no s'excavi tot el farcit que colmata aquesta part. Quan l'àrea de la muralla va perdre la funció defensiva, la rampa d'accés al poblat va ser reutilitzada com abocador (AB38), que en aquesta campanya es va acabar d'excavar (fig. 2)

2. Les cases adossades a la muralla

Un dels objectius de la campanya fou definir els murs que ja aparegueren en campanyes anteriors (abril/ agost 97), per completar els diferents sectors que s'adossaven a la muralla. Es va ampliar la zona 3 metres vers el nord. Adossades a la muralla s'han localitzat les restes de 4 unitats habitacionals (sectors 2, 3, 4 i 5), de les quals dues s'han descobert senceres (àmbits 2 i 3) i les restants es troben encara per definir en la seva totalitat. Hem constatat una gran diversitat de plantes urbanístiques, però només una d'elles respon al típic esquema de casa ibèrica: una habitació amb avantsala. La resta de les unitats presenta compartimentacions, cosa que evidencia un ús diferenciat per a cadascun. Els murs estan construïts amb una doble filada de pedres lligades amb fang. A les avantsales la tècnica de construcció canvia: els murs que les limiten solen estar construïts amb una sola filera de blocs, moltes vegades relegats al reforç extrem del portal. La litologia d'aquestes pedres és de quarcites (20-30 cm), sorrenques i conglomerats i a vegades de travertí. El gruix de les parets varia dels 40 cm als 50 cm. En alguns casos s'han conservat restes de superestructures de fang, especialment tovots.

La connexió d'aquestes cases amb la muralla està molt malmesa. Només en el sector 2 el mur est de tancament arriba a la línia del pany de muralla. La resta de murs dels altres sectors es localitzen entre els nivells d'enderrocament formats per grans blocs algunes vegades alineats, formant una espècie de tancaments provisionals dels àmbits que continuarien encara desenvolupant les seves vides i així és com es manifesta en la ceràmica trobada a l'interior de les unitats, ara de principis del s.IV aC. (fig. 2)

El sector 2 (UH2) està orientada al nord, és de forma trapezoïdal i té una superfície hàbil de 50m2 (8,30 x 6,10 m). Consta d'una avantsala (2b) i d'una sala amb triple compartimentació interna. Limita amb el sector 1 per l'est, s'adossa a la muralla pel sud i està separada del sector 3 per un espai aïllant d'un metre aproximadament a l'oest.

L'interior d'aquesta unitat està dividit amb la sala principal (2a) i el sector 2c, una petita habitació de 4,13m2 separada de la sala principal pel MR350.Al sud del sector 2c hi apareix un mur (MR325), orientat nord-sud, emmarcant un espai (2d) amb una amplada de 85 cm. Encara no podem establir la funcionalitat d'aquesta estança fins que no s'excavi el nivell del sòl, però tot sembla indicar que es tracta d'un espai d'ús domèstic, amb una banqueta

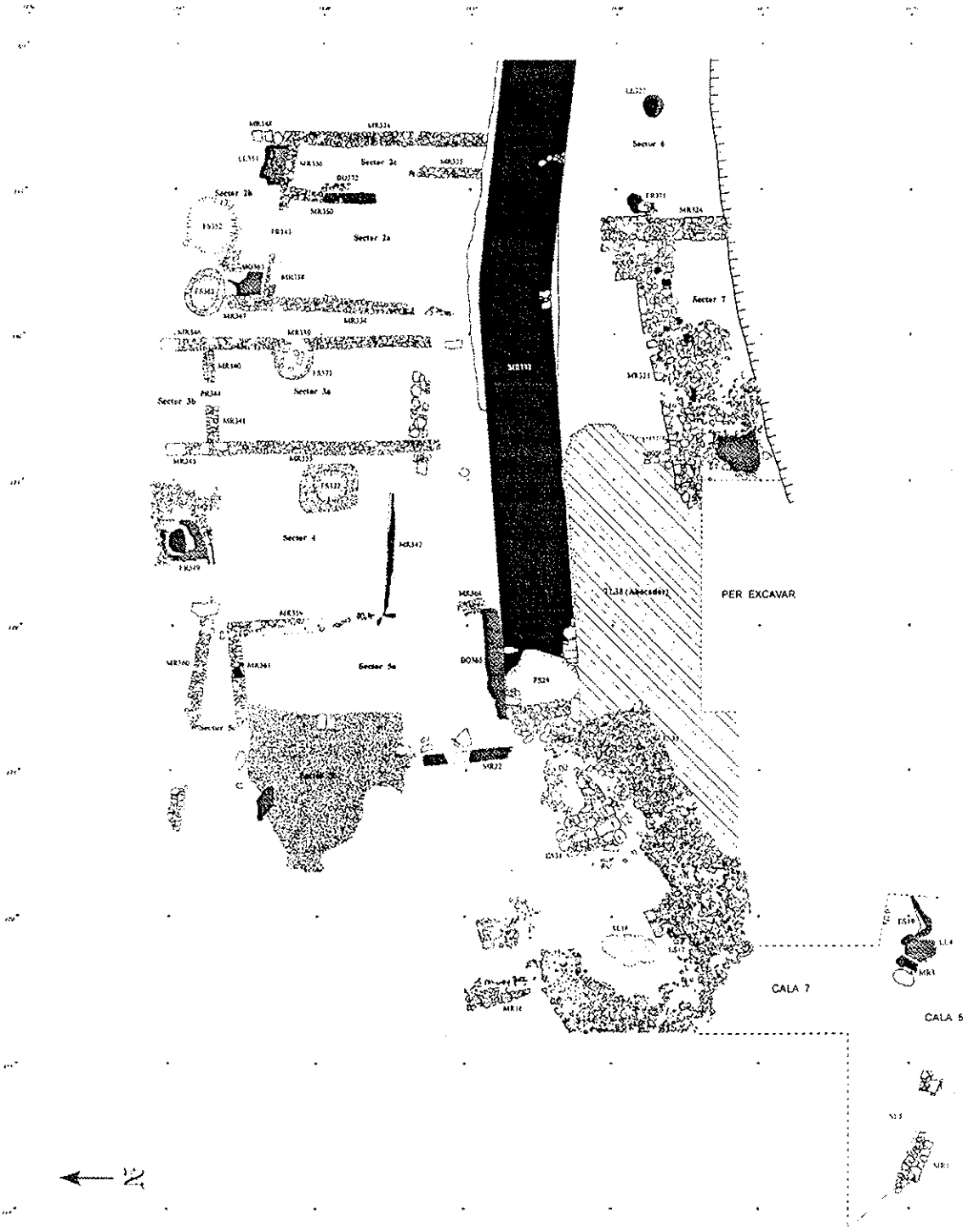

Fig. 2: Plànol del poblat fortificat (zona 30). Dibuix realitzat per A. López

adossada al MR350 amb un sòcol de pedra i una elevació d'argila.

L'avantsala. És un espai obert amb una llar i una banqueta, situades a cada costat de la porta d'accés. La llar, LL351, a l'angle sud-est és una estructura de tovot lleugerament sobreaixecada de color vermellós i que manté les restes de combustió al centre. La banqueta, BQ363, a l'angle sud-oest no té encara uns límits gaire definits.

Davant l'avantsala aparegueren dues fosses (encara per excavar). La primera, FS352, de 2m de diàmetre, es localitza davant l'entrada. A l'oest d'aquesta hi ha la segona (FS362) de dimensions més petites, (un metre de diàmetre), amb una particularitat constructiva comuna a altres fosses que deu respondre a una funcionalitat específica: una anella d'uns 20 cm de gruix de sorra i graveta molt compactada revestia l'interior de la paret de la fossa.

El **sector 3** (UH3) té una superfície de 37,8m2. Presenta una planta in antis formada per una sala principal de superfície hàbil de 20,77m2 i una avantsala de 4,50m2. Orientada al nord, la casa limita a l'oest amb el sector 4 i a l'est amb l'espai aïllant que la separa del sector 2, i està adossada a la muralla que faria de paret de fons. De moment és l'única unitat habitacional en què s'ha arribat al nivell d'ocupació (SL366). El sòl està format per terra argilosa barrejada amb fang, amb petits còdols, fet que li dóna un aspecte de pseudopaviment. L'excavació del nivell d'abandonament encara no ha finalitzat i per tant desconeixem els dispositius domèstics d'estructures. No obstant, es presenta una fossa, tocant el mur est, com si fos una sitja i també al mig de la sala es preveu l'existència d'una llar construïda. En principi semblava que la construcció de la fossa era posterior, ja que en aquest espai el mur havia desaparegut. Posteriorment, vàrem observar que l'estructura negativa s'adossava al mur i que el reompliment de pedres, que colmataven superficialment la fossa, eren resultat de l'enderroc del mur. El sistema constructiu de la sitja és igual al d'altres fosses que hem observat en la UH 2 i la UH 4. De la zona de l'avantsala no podem dir gaire cosa, ja que no s'ha excavat en la seva totalitat i no s'ha arribat al nivell d'ocupació.

El **sector 4** (UH4), que es troba situada entre la UH3 (est), la muralla (sud) i el sector 5 (oest), presenta una llargària encara no definida. Segons els indicis arquitectònics i sedimentològics del sector podria tractar-se d'un espai obert.

Al nord de l'estança es localitza un forn, FR349, molt arrasat. Es tracta d'una estructura/plataforma quadrangular de pedres petites que envolten una fossa amb les parets recobertes amb argila compactada barrejada amb graveta. L'interior es troba farcit de carbons i cendres. Més al centre de l'habitació es troba la sitja SJ337 dins d'una estructura quadrangular de grava i sorra compactada. El procés constructiu es realitzà fent una fossa més o menys geomètrica revestida per una anella de grava i sorres, servint bé per aïllar el contingut de la humitat (les sorres funcionarien com un drenatge, cosa que resulta impossible si la sitja estès construïda directament damunt la roca mare), o bé com un sistema de recollida d'aigües, filtrada i decantada per les sorres i graves dels laterals i del fons. La cronologia d'amortització d'aquesta estructura la fixem a finals del s.V-principis del IV aC, en funció dels fragments ceràmics d'importació del farciment (una nansa de cràtera de campana de figures roges i una vora d'skyphos de corba simple).

El **Sector 5**. Situat a l'oest de la UH4, està encara per definir, però s'insinua una gran unitat domèstica adossada a la muralla i formada per diversos subsectors, un dels quals, el 5b, consta d'una àrea quadrangular de 22,5 m2 limitada per un sòl codolat i que podria tractar-se d'un pati distribuïdor El nord del sector 5 sembla limitat per una avantsala (5c) que presenta una obertura d'entrada força ampla. Una de les característiques d'aquesta unitat arquitectònica és la presència d'un mur de terra, força gruixut, situat al fons del sector, adossat paral·lelament a la muralla, cosa que la distingeix de les altres unitats habitacionals. Els murs perpendiculars que limiten aquest sector estan lleugerament desviats uns 5º vers el nord-est i segurament no serien contemporanis. Els nivells d'ocupació es presenten molt erosionats pels treballs de conreu actuals, especialment per l'oest. No obstant, té més de 75m2 de superfície descoberta.

Del material ceràmic recollit a la zona 30 n'hem pogut estudiar un total de 3879 fragments amb 383 individus, entenent aquest nombre com el nombre mínim d'individus segons les directrius de la metodologia seguida, també més de 489 fragments ossis, 23 de ceràmica no recipient, 16 metalls, 46 escòries i 3 elements de construcció. Tant la cronologia ampla com el gran nombre de fragments ceràmics recollits corresponen als nivells superficials d'aquesta zona. No obstant, podem diferenciar 3 cronologies (cal veure-les amb una amplitud de mira degut a l'escassedat de fragments determinatius): 425-375 aC, documentada en els departaments 4 i 2b; 400-350 aC, en els 3a, 3b, 5b i bastió lateral; 375-350 aC, en el departament 5. L'Abocador 38 dóna una cronologia global 450-400 aC per la presència associada de materials àtics amb produccions de gris monocroma i pasta clara, a més a més de produccions enteses com a pseudojònies pintades. (fig. 2)

La **zona 1**, està situada a l'extrem est del Camp de Dalt, on es troba l'establiment rural. Es feren també unes ampliacions vers l'oest de la casa 2 amb la finalitat de trobar els límits de la casa complexa Amb l'extensió de l'ampliació d'uns 180 m2, a més dels 1000 m2 que tenia fins aquests moments, només es van poder localitzar els nivells superficials de les estructures, les quals semblen formar part de la casa 2. Es van poder distingir quatre àmbits més que es disposen adossats entre ells formant part del mateix bloc. En general els aparells i blocs que formen alguns murs assenyalen estructures monumentals. Un mur que circula al límit oest de la zona de nord a sud podria ser un dels límits de l'estructura A part de

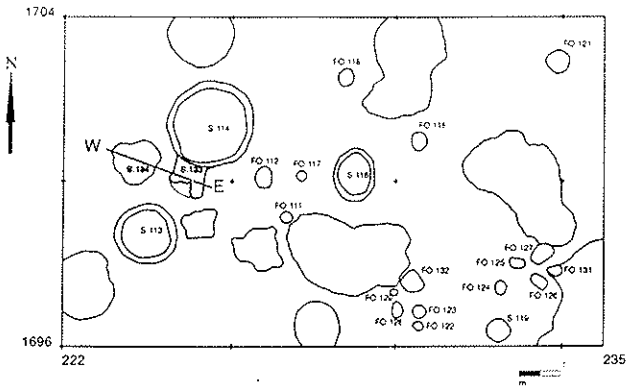

W - E

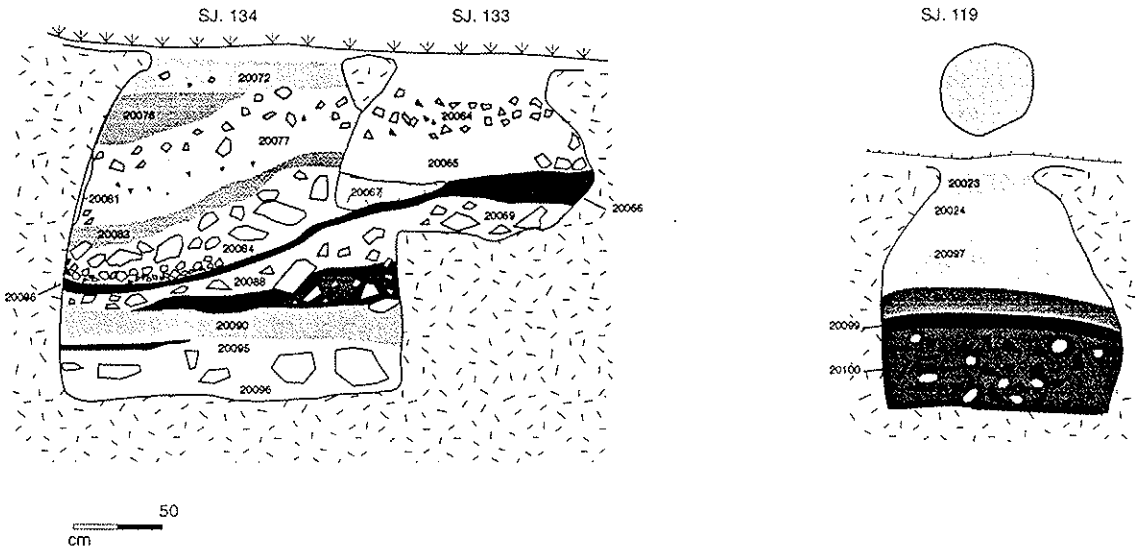

Fig. 3: La zona 20 amb el camp de sitges. Detall de les sitges 134, 133 i 1 19.

l'extensió, els nivells superficials i de cobriment de les estructures eren gruixuts. I les primeres semblaven superposades. Les unitats estratigràfiques de contacte amb els nivells arqueològics han donat força material representatiu com la descoberta d'una àmfora greco-itàlica in situ. La cronologia 250-200 aC és aportada pels 2771 fragments ceràmics amb 383 individus, a més de comptar amb 343 fragments ossis, 142 elements de ceràmica no recipient, 24 metalls, 5 escòries, 22 materials de construcció, 1 dena de collaret i 1 element lític.

L'espai 7, situat a nord d'aquesta ampliació i descobert l'any anterior, està arquitectònicament vinculat a la casa 2 orientat, però, vers l'oest, on se situen les sitges de la zona 20. Està separat de la zona de les sitges per un rebaix de la roca mare creant un límit entre les estructures urbanes i el camp de sitges. L'estança presenta unes dimensions de 8m de llargària per 4,50 d'amplada ocupant un espai hàbil de 23,80 m2. Aquesta estructura està formada per una sala principal i una avantsala separades per un llindar format per una filada de pedres de petites dimensions. El sòl documentat a l'avantsala és una capa de terra compacta de tonalitat groguenca amb restes de tapial. En l'àmbit principal es van delimitar dues llars (LL 357 i LL 358), segurament una complementària de l'altra, però en no acabar l'excavació del sector no s'ha pogut definir bé la seva funcionalitat. L'estructura presenta una obertura en el mur septentrional que comunica amb l'exterior (àmbit 7b), el qual queda limitat pel marge de la zona excavada. La funcionalitat d'aquest sector queda pendent de la total excavació del nivell d'hàbitat, si bé l'encarament vers la zona de les sitges, amb la

porta molt a prop d'aquestes, i la seva disposició d'esquenes a l'establiment (no té cap contacte directe amb aquest) fan suposar que aquest departament tindria una funció relacionada directament amb la tasca dels sistemes d'emmagatzematge.

El conjunt presenta una cronologia 300-225 aC, moment anterior a les fases recents de l'establiment, en part pel seu caràcter de superficial i per comptar amb materials de vernís negre associats amb les produccions amfòriques característiques del moment: ibèriques, púnico-ebussitanes, centro-mediterrànies i greco-itàliques.

Carrer 100. La intervenció al carrer principal de l'establiment se centrà en l'excavació del sector meridional d'aquest, a l'alçada de l'inici de la bifurcació. El primer sediment extret, composat majoritàriament per terres i còdols, amb un gruix de 10 a 20 cm, posà al descobert un paviment unitari amb còdols de grandària més gran, unitat estratigràfica que es relaciona amb els nivells d'ocupació de la fase antiga 1C2 (225-200 aC).Amb l'aixecament d'aquest nivell es comprovà la limitació de dues fosses (FS369 i FS370) construïdes posteriorment. S'excavaren dos dels nivells superiors d'amortització composats per blocs de tamanys grans i mitjans. Els restants nivells resten per excavar

La **zona 20** es troba situada al quadrant nordest del Camp de Dalt i consta d'un sondeig de 8 x 13 metres d'extensió (104 m2), orientat oest-est. El sondeig va ser obert l'any 1996 amb la finalitat de buscar el límit de la casa 2 de l'assentament rural i el resultat va ser la descoberta d'una zona amb estructures negatives, unes de tamany gran (sitges) i altres de petit format (forats). D'aquesta zona s'han excavat el total dels forats (14) i 4 fosses en campanyes anteriors i l'any 1998 es continuaren amb les estructures SJ119 i SJ134. (fig. 3)

L'**estructura SJ119** es troba al sud-est de la zona 20, entre dues agrupacions de forats: a nordest els forats FO124, FO125, FO126, FO127, i FO131 i a l'oest FO122, FO123, FO128, FO129, FO132. Aquestes agrupacions possiblement formen part d'algun tipus d'estructura relacionada amb el funcionament de les sitges.Té una boca circular de 54 cm de diàmetre, presenta una secció troncocònica amb un fons pla de 1,26 m de diàmetre. Conserva una fondària de 1,35 m. La seva capacitat és de 1039 l. Els primers 18 cm de la paret de la fossa són de conglomerats i la resta de llims. S'han documentat sis nivells de reompliments, que s'agrupen en dos moments simultanis. Les ues inferiors corresponen a abocaments rics en matèria orgànica, fruit de rebutjos i deixalles i les ues superiors que obliteren aquests abocaments detrítics, es caracteritzen per contenir molt poc material orgànic i antròpic.

La funció primària d'aquesta fossa fou la de sitja d'emmagatzematge, per la seva morfologia (forma de campana i boca estreta que permet un tancament hermètic) i un cop finalitzada aquesta funció es va fer servir d'escombrera, especialment el fons de la fossa. En els nivells inferiors s'han localitzat moltes restes ceràmiques i faunístiques, així com restes de terra cremada, carbons, cendres, rebutjos de construcció i de metall.Alguns dels sediments sembla el resultat de buidaments o neteges de llars.

Les característiques dels sediments inferiors de la fossa, formada per terres fosques i riques en material orgànic, va donar peu al rentat de les mateixes per la recuperació de macrorrestes. Es varen rentar un total de 525 litres de terra i especialment les ues inferiors van lliurar 2654 llavors, a més de carbons, peixos i aus. Els estudis carpològics varen detectar 11 tàxons, entre cereals (l'ordi, el panís, el blat comú i el mill), lleguminoses (la llentia), fruits (el raïm), espècies farratgeres (l'alfalç) i algunes plantes sinantròpiques.

L'estudi dels materials ceràmics (651 fragments amb 65 individus) proporciona una cronologia entre el 375 i el 350 aC. Destaca la presència de material àtic, produccions de pintura blanca (indiketa), a més de restes de produccions atribuïbles a gris monocroma. La ceràmica a mà manté un percentatge d'un 23,35 % del total de la ceràmica i un 45,92% de la vaixella.

L'**estructura SJ 134** està situada al nord-est de la zona 20 al costat de la fossa SJ133, que la secciona parcialment. Té una boca circular de 1,10 m de diàmetre, de forma troncocònica, de fons pla de 1,90 cm de diàmetre i una alçada de 2m.Té un volum conservat de 3696 litres. El reompliment de l'estructura està format per 14 nivells que s'han dividit en dos grups en funció de la cronologia dels materials, a més, segons el registre arqueològic, d'uns nivells compartits amb la SJ 133, unitats que es devien esllavissar al caure la paret que les separava. El primer grup format per les ues inferiors daten del 425-400 aC per la presència de gris monocroma, àmfores corínties i etrusques, a més de les àmfores massaliotes, ebussitanes i ibèriques i de les produccions àtiques i de ceràmiques a mà (41,05% del total i el 57,05% de la vaixella). El segon grup, excavat en campanyes anteriors, format pels abocaments superiors, fou datat entre el 375 i el 350 aC.

La funció primària seria la de sitja per guardar el cereal (forma de campana, ara amb la boca escapçada) i la funció secundària seria la de dos vegades escombrera amb les restes de deixalles i rebutjos característics: ceràmics i faunístics, rebutjos de materials de construccions, 10 fragments de molins, neteges de llars i abundants macrorrestes. Es rentaren 324 litres de les ues inferiors (a excepció de les ues del fons) i es recuperaren 970 llavors (cereals especialment), carbons de fusta i vèrtebres de peix. Les ues més inferiors resultaren força més pobres en tot (macrorrestes i material arqueològic), el sediment de les quals assenyala un esllavissament anterior als primers abocaments.

Davant de les nombroses ues identificades, el procés d'obliteració va ser lent i en dos moments acotats cronològicament. Desconeixem per ara la causa de la distància cronològica, però sospitem que va haver-hi algun gest antròpic difícil d'explicar

CONCLUSIONS.

La campanya de 1998 va definir a la zona 30, les característiques urbanístiques d'un poblat fortificat de barrera sobre un esperó fluvial, amb una muralla que el defensa per la part més accessible i un accés principal en forma de corredor en rampa, protegit per la muralla i un bastió, amb les cases domèstiques contigües entre elles i adossades a la muralla. Les cases, de morfologia diferent, són relativament grans i compartimentades. L'orientació a nord de les cases i la presència de sitges domèstiques en quasi totes elles, assenyala una certa especialització del poblat que serà determinant en els moments posteriors.

La cronologia de les sitges de la zona 20 ocupen els segles IV i III aC, moments que encara no hem relacionat amb l'hàbitat. Malgrat això, les sitges han proporcionat, en canvi, grans coneixements de la vida quotidiana d'aquest moment, doncs és a les sitges on s'han trobat les restes més importants de la dieta alimentària, especialment cereals, peixos i aus. L'estudi de les aus, per donar un exemple, ha determinat unes tasques fins ara desconegudes, com la cria de gallines i la caça de tudons. També s'han trobat moltes cloves d'ous. Dels rebutjos de la construcció podem admetre que algunes cases del s.III aC tindrien estances revestides de calç i pintades de blanc o vermell i d'altres pavimentades amb opus signinum.

L'any 1999 les excavacions han restat aturades, fet que ha servit per centrar el treball en tasques de laboratori i estudi de tots els materials recollits, a fi de presentar properament una monografia amb els resultats de les excavacions des de l'any 1990 fins l'any 1998.

ACTIVITATS 1998-1999

Després de la campanya d'excavació de Setmana Santa a Mas Castellar de Pontós, les investigacions van continuar i s'incidí en la participació d'activitats científiques i en la difusió del jaciment tant en àmbits científics com didàctics.

Àmbit científic

- 5 de maig de 1998. Participació al seminari de recerca "Habitation et ecónomie doméstique dans le midi de la France et la Catalogne pendant la Protohistoire" al Centre Archéologique de Lattes (en premsa).

- 21-24 de maig de 1998. Presentació de dues comunicacions sobre el jaciment, en el XXII Col·loqui Internacional per l'estudi de l'Edat del Ferro (AFEAF), celebrat a Girona (Actes en premsa).

- 20-21 de novembre de 1998. Presentació d'una comunicació a les IV Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona. Figueres-Alt Empordà.

- 24-26 de novembre de 1999. Presentació de dues comunicacions a la III Reunió d'Economia Ibèrica. Iberos: agricultores, ganaderos y artesanos. (Actes en premsa).

Difusió:

L'exposició "El graner de l'Empordà. Mas Castellar de Pontós a l'edat del Ferro" del 22 de maig de 1998 i fins el febrer de 1999 al Museu Arqueològic de Girona, Sant Pere de Galligants. Exposició itinerant al Museu d'Arqueologia de Catalunya a Barcelona, del 19 de març al juliol de 1999 i finalment a la casa de cultura Ca la Pruna de Pals del 4 d'agost al 31 de setembre de 1999. Dins el marc de les diferents exposicions es van programar diferents activitats: conferències inaugurals, taules rodones, visites comentades a l'exposició, excursions al jaciment i tallers per grups escolars a Girona i Barcelona.

PUBLICACIONS:

PONS E. i equip de Pontós 1998, Les campanyes de 1996 i 1997 a Mas Castellar de Pontós (Alt Empordà). *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques Gironines*, Figueres.

GARCIA SANCHEZ M. 1998, Epigrafia anfórica griega de Mas Castellar-Pontós (Segunda Parte), *Pyrenae*, 29, Universitat de Barcelona, 231-236.

PONS E., BOUSO M., GAGO, N. & FERNANDEZ, M.J. 1998, Significació funcional de les sitges amortitzades de Mas Castellar de Pontós: una aproximacio metodològica, *Cypsela*, XII, Girona, 63-79.

BUXÓ R., PONS E. & VARGAS. A. 1998, *El graner de l'Empordà. Mas Castellar de Pontós a l'edat del Ferro*. Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona.

EQUIPS PONTÓS I ULLASTRET 1998, Les fàcies ceràmiques d'importació de l'Empordà durant el segle III i la primera meitat del s.II aC, a través dels jaciments de Pontós i Ullastret. *Arqueomediterrània* 4, Barcelona, 129-156.

Excavacions en el poblat ibèric de Sant Julià de Ramis.

J. BURCH J.M. NOLLA Ll. PALAHÍ J. SAGRERA D. VIVÓ

Els actuals treballs d'excavacions al poblat ibèric de Sant Julià de Ramis es varen iniciar l'any 1.996. Inicialment els treballs es varen desenvolupar en dues zones clarament diferenciades i separades entre elles uns 500 m. i que constituïen els extrems est i oest del poblat ibèric. La zona 1 se situava a la banda sud de l'església dels Sants Metges, on anys abans s'havien localitzat les restes de la muralla perimetral del poblat i la seva excavació es va pràcticament finalitzar a l'any 1.998.

Així les tasques d'excavació s'han concentrat durant els dos darrers anys essencialment a la zona 2. Aquesta s'ubica uns 500 m. al nord-est de la zona 1 en un terreny molt boscós que s'ha anat netejant a mesura que les troballes ho han fet necessari.Aquest punt es caracteritza per ser un dels punts més elevats de la muntanya (juntament amb el sector situat al sud-est de la zona 1) i amb una excel·lent visió tant de la plana de l'Empordà, com de la banda nord de la plana de Girona. Els treballs s'iniciaren en aquest sector ja que indagacions realitzades en anys anteriors semblaven indicar la possible existència d'alguna mena de torre de guaita. Els resultats, però, varen superar àmpliament les expectatives inicials, posant-se al descobert restes que abarquen des del període ibèric fins pràcticament els s. VIII-IX dC.

Així, a les traces d'una torre de guaita construïda al capdamunt d'un petit turonet artificial, cal afegir el parament de les muralles de l'extrem occidental del poblat ibèric i, molt especialment, les restes d'una caserna militar baiximperial que continuaria en ús durant l'època tardoantiga.

Efectivament, a la banda occidental de la zona d'excavació s'han posat al descobert les restes d'una gran muralla de blocs poligonals que presenta un doble, i en el seu tram de tramuntana triple, parament. A la banda occidental d'aquest mur es va alçar un petit turonet artificial al capdamunt del qual es va bastir una petita torre de guaita.Tota la resta de l'àrea està ocupada per un gran edifici construït amb murs de pedra lligada amb morter Aquest, fonamentat retallant la roca del subsòl va arrasar i malmetre, com veurem, la majoria de les restes del poblat ibèric d'aquest sector.

LES ESTRUCTURES IBÈRIQUES

La construcció de la caserna en època baiximperial, va comportar la quasi total eliminació de les restes del poblat ibèric en tot l'espai ocupat per la mateixa, ja que aquesta es va construir fonamentant els seus murs sobre la roca del subsòl. De tota manera es conserven les restes d'algunes de les cabanes ibèriques, especialment les restes que foren excavades directament a la roca i, sobretot, de la gran muralla que tancava per ponent i nord el poblat ibèric i que va ser reaprofitada com a defensa de la caserna.

En quan a les restes d'habitatges a l'interior del poblat, a la cabana descoberta l'any 1.997 a la banda nord-est de la zona i de la que pràcticament només en restava el mur de ponent i dos forats excavats a la roca, en un dels quals es va localitzar un enterrament infantil, cal afegir les impremtes de dos grans estructures quadrangulars parcialment excavades a la roca i situades a la banda de migdia. D'aquestes cabanes no es conservaven pràcticament nivells arqueològics datables en època ibèrica i fins i tot havien estat parcialment destruïdes pels retalls fets al fonamentar algunes de les estructures de la caserna.

A la banda occidental se situen les restes ibèriques en més bon estat de conservació: les muralles. La seva conservació es deu en part al fet que varen ser reaprofitades no només com a contrafort del turó artificial de la petita torre de guaita sinó perquè també es reaprofitaren com a defenses externes de la caserna.

El mur presenta algunes diferències estructurals al llarg del traçat conservat, probablement degut a necessitats defensives i, també, a l'orografia del terreny. Així a la banda sud la muralla apareix com un sòlid mur de més de 2'5m. d'amplada, construïda a base de blocs més o menys quadrangulars, formant filades, i amb un contrafort intern. La part central, contra la qual es recolza el turonet artificial, sembla construït a base d'un doble parament de murs paral·lels, dels quals només es conserva l'exterior (ja que l'intern va ser en gran mesura destruït per la

caserna baiximperial) construït a base de grans pedres de forma força irregular. L'extrem de tramuntana presenta un gir cap a llevant. En aquest punt es conserva el doble parament (si bé aquest apareix constructivament recolzat contra l'estructura que acabem de descriure) amb una separació de poc més de 1' 5 m. i amb un rebliment intern de pedruscall. Per la banda de tramuntana aquest doble mur presenta un tercer parament, construït contra el mur exterior i que actua com reforç per donar major solidesa a l'estructura en un sector que probablement representava un dels punts dèbils de l'estructura del poblat.

Així, doncs, en un espai de menys de 25m. de longitud la muralla presenta tres paraments força diferents i també tres solucions constructives. Probablement la construcció d'un sol mur a la banda de migdia respon a la forta pendent que en aquest sector presenta la muntanya i que dificultaria la construcció d'un doble mur amb rebliment intern, que realitzaria una forta pressió cap a la zona baixa del turó. També a aquesta situació sembla respondre el contrafort intern. A la debilitat defensiva del sector situat a la carena del turó i, per tant a la part més planera del mateix sembla respondre el doble mur de la zona central i de tramuntana. El tercer mur adossat contra la cara exterior del tram de muralla de l'extrem septentrional sembla degut a una reforma o reparació ja que la muralla presenta una certa inclinació vers l'exterior i aquest nou mur actua com a contrafort i reforç per evitar l'ensorrament de la mateixa.

Com a darrer element cal ressaltar el fet que a la banda de migdia de la muralla aquesta apareix fonamentada al damunt d'una estructura anterior Aquest fet unit a la troballa realitzada al sondeig de l'any 1996 a la banda exterior de la mateixa d'un mur de pedra seca tallat per la muralla fan pensar que el que actualment observem és part d'una reforma dins el circuit defensiu del poblat.

Els únics nivells ibèrics localitzats fins ara corresponen a l'abandonament del poblat, situant-se a principis del s. I ac.

LA TORRE DE GUAITA

Aquest és l'element del sector més insignificant, a primer cop d'ull, dels recuperats en aquesta zona ja que apareix quasi completament arrasat, però també és probablement el més important històricament i el que explica la presència de totes les altres estructures del sector i la seva llarga pervivència.

Les úniques restes conservades de la mateixa és el petit turonet artificial construït a base d'esquists de pedra del propi subsòl al capdamunt del qual es troben les restes d'alguns murs de morter conservats en molt mal estat. Aquests murs corresponen a la darrera fase d'existència de la torre quan aquesta formava part essencial de la caserna militar però aquesta existia ja des de feia alguns segles. I és que l'indret on es va alçar aquesta torre era estratègicament vital. No només es controlava les dues planes, de l'Empordà i la de Sarrià, sinó que, sobretot, es controlava el pas del camí d'Hèracles, reconvertit pels romans en la Via Augusta, constituint durant els primers temps d'ocupació romana un important punt estratègic de control del camí i, després de la construcció de Gerunda, un destacat punt avançat de vigilància sobre un sector no visible des de la pròpia ciutat.

El problema és que les primeres torres de guaita devien ser simples estructures de fusta, i no va ser fins al moment de construcció de la caserna que s'hi va construir una base de pedres lligades amb morter que són les úniques restes que han arribat fins a nosaltres.

LA CASERNA BAIXIMPERIAL

A aquesta fase corresponen la gran majoria de les restes conservades. Es tracta d'un gran edifici construït amb sòlids murs de pedra lligada amb morter i paviments de morter i opus signinum. Els murs es fonamenten directament sobre la roca del subsòl, en la qual s'excaven trinxeres de fonamentació que en alguns dels sectors de l'edifici, especialment a la zona de llevant, són les úniques traces que s'han conservat del mateix.

A la part central de la plataforma ocupada per l'edifici la roca del subsòl aflora a poca profunditat, mentre que davalla després pels quatre extrems, fet que afecta a les solucions emprades per fonamentar els diversos murs. L'edifici s'estructura al voltant d'un gran espai quadrangular limitat per poderosos murs de 1m. d'amplada, fonamentats profundament dins la roca i amb abundants pilastres construïdes a base de blocs quadrangulars de pedra sorrenca reaprofitats d'un altre edifici anterior A la part central d'aquest espai es conserven les traces i algun bloc d'una filada de pilars també de pedra sorrenca. Al voltant d'aquest nucli central es distribueixen tot un seguit de cambres de murs construïts, també, amb pedra i morter, si bé amb un gruix menor i amb una fonamentació menys profunda. Aquestes cambres es troben distribuïdes al nord i sud del pati i formen una estructura simètrica, limitada al nord per la muralla ibèrica i, a la banda sud, construïda guanyant espai al barranc natural del turó. Dins algunes d'aquestes cambres es basteixen, com veurem amb posterioritat a la construcció inicial, tot un seguit de pilastres i algun pilar a la part central de les mateixes, indicis clars de l'existència d'un pis superior testimoniat pels abundants fragments de paviment d'opus signinum recuperats a l'excavació i que no corresponen a la planta baixa, ja que totes aquestes cambres presenten una pavimentació feta amb morter de calç.

A la part central del gran pati s'han trobat alguns petits murs de pedra lligada amb fang, compartimentant un espai que inicialment devia ser en gran mesura

unitari. De fet, existeix una altra traça d'una compartimentació d'aquest espai, consistent en una profunda rasa que, per la banda occidental, divideix de nord a sud tot l'espai.

En relació als nivells estratigràfics recuperats, aquests, corresponen essencialment als grans estrats d'abandonament localitzats dins les diverses cambres, formats per una gran abundància de restes de materials constructius (pedres, fragments de morter i de paviment d'opus signinum, i gran quantitat de petits rierencs, sobretot a la zona central), i escàs material ceràmic datable. Ala part baixa d'aquests farcits, en contacte directe amb els paviments s'han recuperat una quantitat considerable de materials metàl·lics, sibelles, puntes de llança, esperons i, fins i tot, un estrep, elements tots ells que encaixen perfectament amb la funcionalitat militar de l'edifici.

De tota manera totes les restes recuperades no pertanyen al mateix moment. L'edifici pateix una evolució, amb un constant creixement, el que devia implicar també un creixement de la guarnició i, per tant, de la importància estratègica de l'indret.

L'edifici neix al voltant de la torre de guaita de la que ja hem parlat més amunt i inicialment semblava destinat a albergar un petit destacament destinat a la torre.

FASE I

El nucli inicial de l'edifici està constituït pel gran edifici quadrangular delimitat pels murs amb pilastres de blocs de pedra sorrenca. Aquest espai, que inicialment vàrem interpretar com un patí, correspon en realitat a un gran barracó com ho demostren no només les pilastres de sorrenca sinó els pilars centrals del mateix material i destinats a sostenir l'espina del sostre.

A l'angle nord-est, entre aquest edifici i la muralla ibèrica es trobava un espai obert pavimentat amb un sol de morter. En el moment de construir aquest paviment la muralla ibèrica ja es trobava parcialment ensorrada. Els nous ocupants no varen netejar el sector sinó que simplement el varen regularitzar lleugerament per pavimentar-lo. La prova d'això és que el paviment no s'entrega directament contra la muralla ibèrica sinó contra l'enderroc de la muralla, que devia mantenir-se parcialment visible després de la pavimentació. Des d'aquest sector s'accedia a la torre de guaita, probablement a través d'unes escales de fusta, ja que just a l'angle nordoriental, on la muralla ibèrica gira cap a llevant el paviment de morter desapareix sense que hi hagués restes d'enderroc de la muralla. Probablement aquest era l'espai ocupat per l'estructura de fusta de les escales.

FASE II

En un moment indeterminat es construeixen les cambres situades, de forma simètrica, al nord i al sud d'aquest edifici inicial (la banda occidental està ocupada per la torre i la zona de llevant encara no s'ha excavat). Aquesta simetria i la forma de les cambres sembla estar, almenys parcialment, definida per la situació de les muralles a la banda nord, de tal manera que les cambres són cada cop més llargues cap a llevant. A la banda de migdia el turó davalla abruptament i les cambres estan bastides fora del punt on la roca davalla de cop. Això obliga a dues possibles solucions, o bé fonamentar aprofitant murs ja existents des d'època ibèrica o fonamentar a gran profunditat la banda sud de les estances. En aquests moments encara no s'ha excavat aquest extrem de l'edifici i es fa difícil saber quina solució varen adoptar si és que no varen aprofitar ambdues.

La construcció d'aquests nous àmbits va modificar la funció de l'espai central que va passar de ser un edifici d'habitatge a un nucli distribuïdor al que s'obrien la majoria de les noves cambres.

FASE III

Com a part del progressiu creixement de la guarnició destinada en aquesta caserna es va optar no per construir noves estances, probablement perquè aquestes quedarien fora de la zona protegida per les muralles, sinó per l'addició d'un pis superior Aquest el tenim testimoniat per la construcció de pilastres a les diverses estances i per la troballa dins les mateixes de grans fragments caiguts de paviment d'opus signinum. En una de les estances (àmbit 6), situada a la banda nordoccidental de l'edifici el nivell d'enderroc sembla demostrar que només la meitat del pis superior estava ocupat per una cambra. A l'altra meitat se situaven un espai obert que probablement actuava com a punt de comunicació, amb la torre de guaita, amb l'ajut d'una passarel·la de fusta, ja que l'antic espai obert on hi havia l'escala apareix com un espai mort sense comunicació amb cap estança des de la segona fase.

En aquest moment es recompartimenta també l'espai central. Es construeix un mur de nord a sud que divideix l'espai. El terç de la banda de ponent sembla convertir-se en una zona oberta, mentre que als dos terços orientals es construeixen tot un seguit d'estructures secundàries bastides amb murs de pedra lligada amb fang. La construcció d'aquest mur afecta a les estances situades a migdia i tramuntana de la mateixa, ja que parteix per la meitat les portes d'aquestes, que eren de grans dimensions, reduint-les a la meitat.

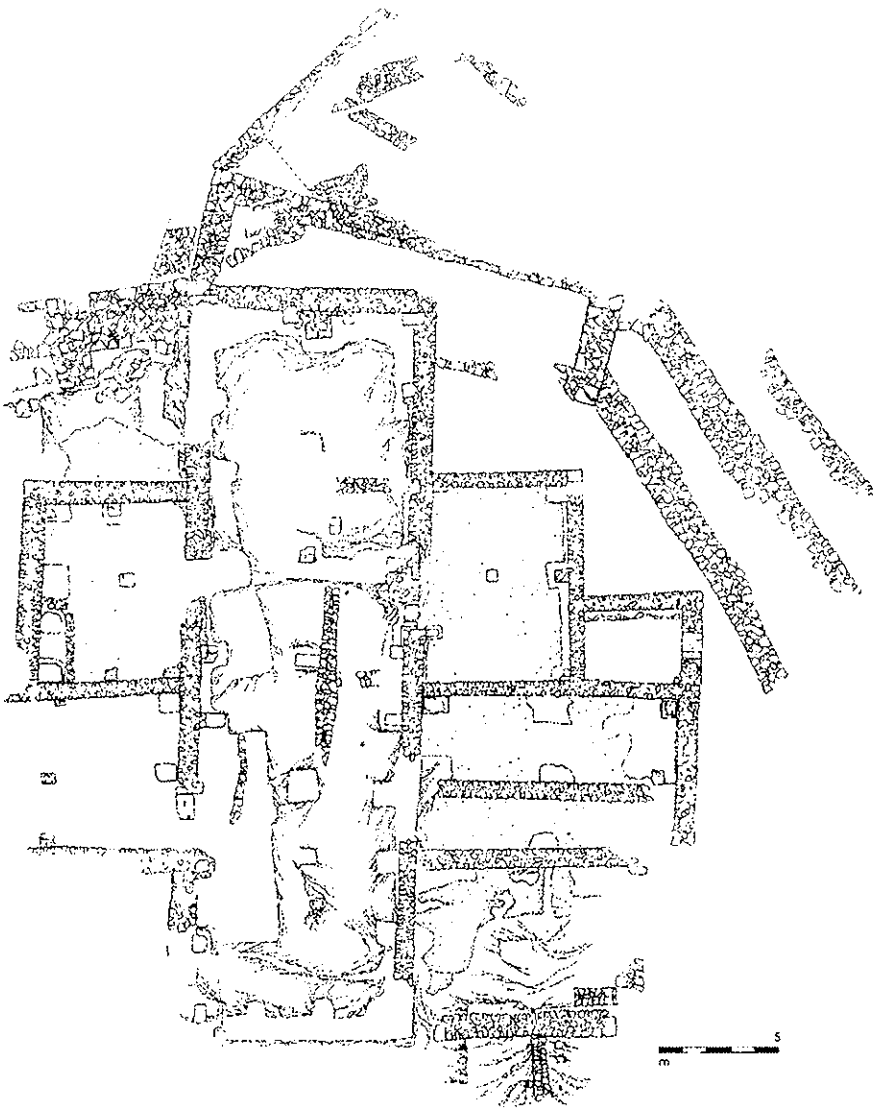

Fig. 1: Planta general de la zona 2

Resten per respondre tot un seguit de qüestions referents a aquest edifici. Per una banda la cronologia de les diverses reformes, ja que al construir-se els àmbits sobre la roca natural ha fet que només es conservin els nivells d'abandonament de la darrera fase d'ocupació, i molts pocs materials del moment inicial, ja que inclús en aquelles zones on les cambres es basteixen en punts on la roca davalla, els farcits d'anivellament emprats pertanyen a les restes del poblat ibèric i els materials recuperats res tenen a veure amb la construcció de l'edifici tardoantic.

EL TEMPLE REPUBLICÀ.

Tal com ja s'ha esmentat, bona part dels elements estructurals de l'edifici descrit utilitzen blocs de pedra sorrenca escairats. Blocs semblants es poden trobar a l'altre cantó del turó tant en l'edifici funerari tardà com en l'església romànica que l'oblitera. Bona part d'aquests blocs es troben clarament retallats en moltes diverses mides, més grans en la caserna baiximperial emprats en les pilastres i pilars i més petits en els murs de l'església dels Sants Metges.

Tot i amb això n'hi ha alguns que, tant per les seves grans dimensions com per les seves proporcions, en peus romans, ens indiquen clarament l'existència d'un edifici monumental anterior al s. IV, moment en què la caserna l'oblitera.

La suposició, sempre mantinguda, d'un possible edifici cultual romà, la teoria més plausible, s'ha confirmat enguany amb la identificació, entre els blocs reaprofitats de tres elements decorats. El primer, utilitzat de base en l'angle més oriental de la caserna es tracta d'un fragment d'arquitrau de doble imposta així com l'arrencament del fris, aparentment llis. Tots dos elements es troben separats per un filet i una gran motllura repicada per tal d'adaptar el bloc en la seva reutilització. El segon bloc, disposat en el mur occidental del recinte rectangular es tracta d'una cantonada que presenta en la seva part superior una motllura també repicada. Tot i amb això, per l'arrancament d'aquesta motllura es pot intuir una kyma reversa. El tercer bloc es troba com a fonamentació d'una pilastra en l'habitació més oriental de les explorades ara per ara. La situació en què es troba, dins d'un forat, dificulta molt el seu estudi, tot i que s'adverteix, perfectament, les restes d'algun element decorat format per una successió de filets.

La identificació d'aquests elements, malgrat ser molt escadussers, permeten una identificació positiva tant de l'edifici original com de la seva cronologia aproximada. Aquesta última es pot datar amb fiabilitat en els dos primers elements. La kyma reversa, si és tal, és característica de l'època republicana, tot i que es pot allargar fins als inicis del Principat. Per l'altra banda la presència d'un arquitrau amb doble imposta, i no triple com és normal, l'insereix perfectament dins de l'ambient d'eclecticisme arquitectònic propi de finals del s. II aC. i primera meitat del s. I aC.

Tanmateix, l'existència d'una kyma, juntament a un altre bloc totalment llis, però en el que la disposició de les marques de grapes (del tipus "cua d'oreneta") l'identifiquen com un orostat, permet reconstruir amb força fiabilitat un pòdium del qual en mancaria la motllura inferior. Aquest element juntament amb el fragment d'arquitrau i fris solament permeten identificar dos possibles edificis, un temple de tipus itàlic o un monument funerari, tot i que, aquest últim és difícil de considerar ja que no és probable en una època tant reculada. En canvi, la presència d'un edifici religiós dins d'un poblat ibèric i disposat estratègicament sobre una via de comunicació s'escau perfectament a la mentalitat romana. Aquesta mena de temples romans, o romanitzats, en possibles llocs de culte ibèric semblen ser característics en el procés de la primera romanització com a focus d'intercanvi i llatinització.

Poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà). Campanyes 1998-1999.

Josep BURCH Josep Ma. NOLLA Lluís PALAHÍ Antoni ROJAS Jordi SAGRERA

SITUACIÓ

El poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda té el seu emplaçament en el punt més alt de la muntanya del mateix nom, que tanca i emmarca pel Nord la badia de Llafranc. La torre de guaita i l'ermita construïdes al seu cim han donat nom al lloc. Disposa d'una protecció natural gràcies als altíssims cingles (pels costats de migdia i llevant) que cauen sobre el mar. A occident la pendent és molt pronunciada i baixa vers la platja de Llafranc que s'arrecera als peus de la muntanya. El nord és el sector més accessible ja que està format per diversos pujols que davallen progressivament fins al pla. L'alçada de la muntanya, 165 metres sobre el nivell del mar, suposava una excel·lent i privilegiada situació de defensa. La situació enturonada d'aquest hàbitat permetia controlar les penetracions per via marítima i, al mateix temps, tenir un control visual del seu rerapaís.

ACTUACIONS ARQUEOLÒGIQUES.

La presència d'un jaciment d'època ibèrica a la muntanya de Sant Sebastià era coneguda gràcies a esporàdiques recollides de materials realitzats en superfície i que es conservaven al Museu de Palafrugell. Entre els anys 1984 i 1987 s'efectuaren tot un seguit d'excavacions arqueològiques (Barti & Plana, 1989). Aquestes actuacions afectaren una superfície de 460 metres quadrats, hi foren exhumats un total de cinc àmbits de planta rectangular i una gran quantitat de material arqueològic que s'estenia cronològicament des del segle VI aC. fins a final del segle II aC.

A finals de 1993 es va portar a terme una actuació d'urgència arran de l'aprovació del projecte de transformació del restaurant i hostatgeria, adossat a l'ermita, en Escola d'Hostaleria, obra projectada per l'Ajuntament de Palafrugell, propietari dels terrenys. Aquesta intervenció es va centrar en dues zones: sota el pati interior que s'estén entre el restaurant i l'ermita, i sota les escales exteriors d'accés a l'esmentat pati (Llinàs, 1994). Els mesos de desembre del 1994 i gener del 1995 es va portar a terme una nova excavació d'urgència que fou una continuació dels treballs arqueològics realitzats al 1993 (Llinàs, 1996).

CAMPANYES DE 1998-1999

Durant la primera quinzena del mes de juliol dels anys 1998 i 1999 la Universitat de Girona i l'Ajuntament de Palafrugell han portat a terme dues campanyes d'excavacions arqueològiques al poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà).

Un dels primers objectius que ens vam marcar en la campanya de 1998 va ser el d'entendre les estructures que s'havien deixat al descobert durant les excavacions que es practicaren en aquest lloc durant els anys 1984-1987 (Barti & Plana 1989), especialment en el sector o zona 1. Així doncs, la intervenció d'aquell any es limità a efectuar una neteja del jaciment, a l'elaboració de la topografia i a l'obertura d'un sondeig que ens permetés conèixer amb més exactitud la seqüència estratigràfica del jaciment, l'evolució arquitectònica i la seva datació.

Durant la primera quinzena del mes de juliol de 1999 es va portar a terme la segona campanya d'excavacions arqueològiques al poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda. L'objectiu d'aquesta campanya era definir al màxim possible la planta del jaciment i obtenir informació sobre la tipologia constructiva de les estructures conservades. El jaciment presentava tot un seguit d'estructures parcialment excavades. A la part sud del jaciment restaven al descobert uns murs que intuïen un possible habitatge i que requeria una nova actuació arqueològica per la seva comprensió. Un altre dels objectius se centrava en excavar la part est per tal d'ampliar la planta i comprovar l'extensió de les estructures fins llavors excavades. Després d'aquestes dues campanyes a la zona excavada s'han pogut delimitar dos edificis.

Edifici A

A la part sud de la zona excavada trobem un edifici (A) típicament ibèric de planta rectangular dividit en dues estances (A1 i A2). En total presenta unes dimensions de 8'35m de llarg per 4'70m d'amplada, amb una superfície total de 27m2. L'edifici està orientat d'est a oest i presenta una sola fase de construcció. Els murs que formen aquest edifici estan formats per blocs de pedres col·locats de manera molt irregular, de diferent tamany i units amb fang.

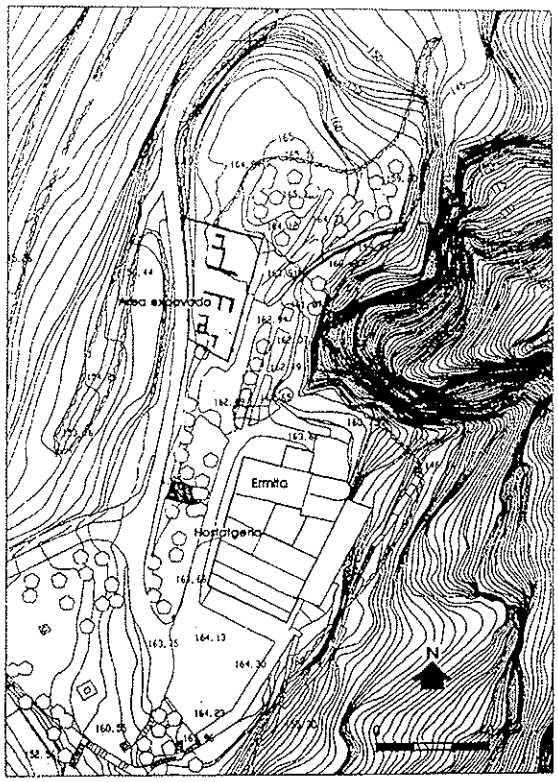

Fig. 1: Planta general de situació

Aquests murs tenen una amplada d'entre 45 i 55 cms. Amb tota seguretat, les parets de l'edifici es composaven d'un sòcol de pedra i d'unes parets de tova. D'aquesta se n'han constatat trobat dins de les estances excavades.

El mur 1079 delimitava a ponent aquest edifici, just en el tall fet per construir la carretera que va de Palafrugell fins a la muntanya de Sant Sebastià. És per aquest motiu que aquest mur estava en molt mal estat, pràcticament arrasat i del qual només se n'ha conservat la part que forma angle amb el mur 1077.

L'estança oest (A1) és molt més gran que l'estança est (A2), gairebé el doble. Les mides de l'estança oest (A1) són de 5'35 m. de llarg per 4'70 m. d'amplada, amb una superfície 15'5 m2. Està delimitada pels murs 1079, 1077, 1078, 1057 i 1055.. L'estança presenta el llindar d'una porta a la banda sud. Cal destacar la ubicació d'aquesta porta degut ja que és poc corrent en el món ibèric. Normalment les cases ibèriques solen tenir la porta en el costat més curt. En canvi, en aquest cas, la porta està situada al sudoest, en la façana més llarga de l'edifici. L'amplada de la porta es d'uns 90 cms. No s'ha constatat cap estructura que indiqui una funcionalitat concreta d'aquesta estança.

Pel que fa a l'estança oest (A2), adossada a l'habitació A1, té unes dimensions de 3 m de llarg per 4'70 m d'amplada, amb una superfície de 8'8 m2. Està delimitada pels murs 1057, 1108, 1056 i 1112. Presenta una estructura arquitectònica molt clara. Els murs 1108 i 1112 s'entreguen al mur 1057. Aquests dos murs estan imbricats amb el mur oriental de l'estança (1056). Presentava una petita llar molt senzilla, a l'angle nord-oest, formada per petits blocs de pedra. En ser excavada es va trobar força rebuig d'escòria de ferro, fet que potser indicaria, que en aquesta estança es treballava amb aquest metall.

Edifici B

Per altra banda a la part nordoest de la zona excavada trobem un edifici del qual s'han pogut delimitar dues habitacions. No s'ha pogut delimitar la seva part occidental degut a que queda tallada per la construcció de la carretera esmentada.

L'edifici presenta dues estances tot i que es probable que en un moment anterior formés una sola habitació. Aquesta gran habitació estaria formada pels murs 1029, 1030 i 1022. Posteriorment aquest conjunt hauria estat remodelat. Això comportà la subdivisió en dos àmbits de l'antiga habitació. Per portar a terme aquesta partició es construí el mur 1031-1032. L'habitació que quedà en la banda nord fou empetitida en enderrocar-se parcialment el mur 1030 i construir-se el mur 1026 que tancava l'habitació per l'est. D'aquesta forma, l'habitació quedava delimitada pels murs 1022, originari de la primera fase, i els murs 1032 i 1026, construïts en aquesta segona.

L'habitació situada a la part sud (B1) té unes dimensions de 4'60 m de llarg per 5'60 m d'amplada i una superfície de 15'3 m2. Està delimitada pels murs 1029, 1030 i 1031. El paviment d'aquesta habitació era el 1036, de terra argilosa compactada. Amb aquest paviment hi havia relacionat, estratigràficament, un element format per tres pedres grans. Les dues inferiors servien per sostenir el bloc de pedra superior, de forma quadrada i molt plana en superfície. Amb tota seguretat es tracta del basament d'un pilar que hauria servit per suportar l'embigat de fusta pertanyent al sostre d'aquell edifici.

L'estança B2, adossada a la part nord de l'habitació B1 té unes dimensions de 3'50 per 3'41 i una superfície de 3'5 m2. Està formada pels murs 1031, 1026 i 1022. El paviment d'aquesta estança era el 1037 que quedava ben conservat a la meitat meridional de la cala i estava format per dos prims estrats de terra. El primer, de terra argilosa rogenca i compacta apareixia amb taques vermelles i amb nombrosos carbons, adquirint tonalitats grises cap a l'angle sudoest. El segon nivell s'observava clarament cap al límit oest, on es veia com se li sobreposava el primer estrat. Aquest segon nivell anava acompanyat d'una gran quantitat de cendres i carbons.

LES SITGES.

L' edifici B es va construir sobre un conjunt de sitges tal i com constata la localització de tres fons de sitges

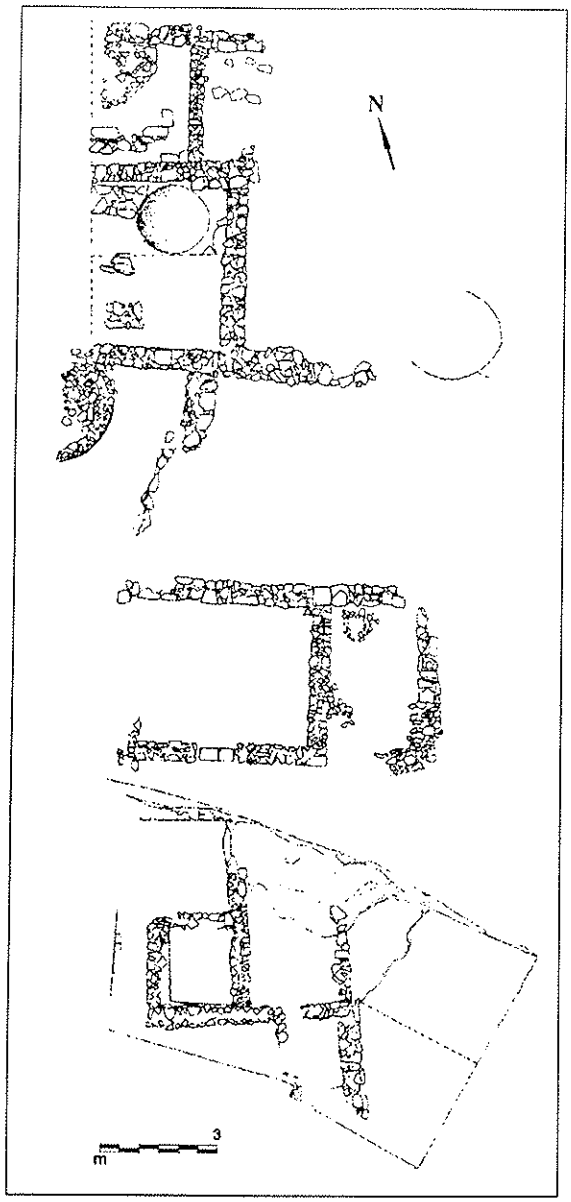

Fig. 2: Planta del sector excavat

sota l'habitació B1. Una d'elles (1060) es troba al nord de l'estança. El seu reompliment estava format per bossades de terra amb abundant presència de pedres, restes d'ossos d'animals i abundants fragments de ceràmica ibèrica. Cal destacar la presència de tres recipients fets a mà decorats amb cordó i incisions. També hi havia presència de ceràmica àtica de figures roges. Cal destacar que aquesta sitja va destruir un mur (UE 1053) la qual cosa ens situaria en una fase precedent a la urbanització de la zona. El fons de sitja 1060 té un diàmetre de 2 metres i quedava enmig d'altres dos sitges. Per una banda, a l'est d'aquest fons de sitja, 1060, se'n va detectar una altra (1072) que no es va poder excavar degut a que s'endinsava per sota del mur oriental (UE 1030) de l'edifici. Per altra banda, a l'oest de la sitja 1060 trobàrem part d'un altre fons de sitja (1071). Contenia ceràmica comuna ibèrica, àmfora ibèrica i ossos d'animals. Només es va poder excavar parcialment degut a que es perdia en la seva banda occidental pel tall fet per la construcció de la carretera.

Caldrà esperar a noves excavacions per comprovar si l'edifici A també es va construir per sobre d'un conjunt de sitges, fet que, indicaria que tota aquesta zona havia estat un camp de sitges.

Per altra banda, cal destacar que la banda est del jaciment es va excavar en extensió per tal de comprovar la presència de més estructures. Però just per sota del nivell superficial va aparèixer la roca mare que fa pendent en direcció oest. A la zona nordest d'aquesta roca es va localitzar una gran sitja (UE 1111) retallada a la roca. Es tracta d'una sitja que presenta una boca de forma ovalada amb un diàmetre aproximat de 2'45m. La profunditat és de 3'80m. Destaca per la gran quantitat de material que contenia el seu reompliment. Hi havia presència de nombrosos fragments de ceràmica àtica, gran quantitat de ceràmica grollera ibèrica, fragments d'àmfora púnica, ceràmica grisa de la costa catalana, una àmfora massaliota sencera, ceràmica ibèrica, àmfora ibèrica, ossos d'animals, etc. Podem situar cronològicament el reompliment de la sitja en el segle IV aC. Cal destacar que al voltant d'aquesta sitja, i retallades a la roca, s'ha detectat un altre conjunt de sitges.

EL CARRER.

Entre els edificis A i B queda un espai central que és, amb tota probabilitat, un carrer Aquest espai també el trobaríem als voltants dels dos edificis, fet que queda bastant clar si ens fixem en l'exterior de l'edifici A. Aquest carrer serviria com a zona per desenvolupar les feines quotidianes com pot ser l'elaboració de productes tèxtils o d'altres tasques de la vida del poblat. Cal esmentar la presència d'un forn situat a l'oest d'aquest carrer Es tracta d'un forn de forma circular del qual només se'n conserva la meitat. L'altra part va quedar arrasada amb la construcció de la carretera esmentada. Està construït amb una base de blocs de pedra i revestit amb tova. Pel que fa a les seves dimensions tindria un diàmetre aproximat de 2'80m. Per la seva banda nord està adossat al mur 1029 de l'edifici B.

CONCLUSIONS

Amb la informació que ens aporten les campanyes realitzades fins ara podem distingir dos fases molt clares. Ens trobaríem, en una primera fase, davant d'un camp de sitges, part de les quals, han estat identificades, com hem dit, per sota de les estructures de l'edifici B. Un cop es van farcir les sitges, s'anivella el terreny i es construí tota una sèrie d'edificacions com a resultat probablement d'una ampliació del

poblat. Tal i com hem dit anteriorment serà interessant comprovar si aquesta seqüència es repeteix a l'edifici A, fet que ens confirmaria que tota aquesta zona havia estat un camp de sitges.

Tot i que cal fer, encara, l'estudi ceràmic podem apuntar que els edificis A i B foren construïts en el segle IV aC. Per tant el reompliment de la sitja s'hauria de situar en aquests moments. No sabem encara les dates inicial del poblat tot i que pel material trobat caldria situar els primers moments del poblat en el segle VI aC Pel que fa a la data final del poblat i dels edificis podem situar-nos ben entrat el segle II aC.

BIBLIOGRAFIA.

BADIA J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà, I. El Baix Empordà*. Girona.

BARTI A. & PLANA R. 1989, Noves aportacions a l'estudi del jaciment romà de Llafranc, *Cypsela*, VII, 137-146.

BARTI A.& PLANA R. 1989, Sant Sebastià i Llafranc: dos exemples del poblament antic al terme de Palafrugell, *Palacio Frugelli*, 1, 36-44.

LLINÀS J. 1994, Intervenció d'urgència al poblat ibèric de Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà), *II Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Torroella de Montgrí, 57-62.

LLINÀS J. 1996, El segles II-II aC. a Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell). Hàbitat, sitges i abandonament, *Estudis Guixolencs, 11. Homenatge a Lluís Esteva i Cruañas*

LLINÀS J. 1996, Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell, Baix Empordà). Intervenció de 1994-1995. *III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, Santa Coloma de Farners (la Selva)*

NOLLA J.M. & CASAS J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*. C.I.A.G., Girona.

MONTBARBAT (LLORET DE MAR - MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

Maria del Vilar Vilà Ester ALBIOL Carme BARRACHINA Eugeni BURGUEÑO

Neus MARSÀ Sílvia MARTÍN Mercè NEGRE

CAMPANYA DE 1998

Presentem només la campanya relativa a l'any 1998, ja que el 1999 no s'han efectuat excavacions.

En aquesta campanya, seguint el programa triennal d'actuacions (1997-99) presentat al Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, els objectius són la identificació de models urbanístics i l'estudi microespacial d'un àmbit. Així doncs, els treballs es concentren bàsicament en dues cales iniciades anteriorment (VILÀ et alii, 1998: 80-92) per tal de prosseguir:

* La continuació de l'articulació urbanística dels àmbits adossats al parament intern de la muralla: excavació del sector sud (Cala P4).

* La identificació d'un nou barri intern central, organitzat al vessant suau, desvinculat de la muralla, on es desenvolupa una nova estratègia d'estudi microespacial (Cala C1).

ESTUDI PER CALES: CALA C1

La Cala C1 es va iniciar durant la campanya de 1996. Es troba situada en el barri central del poblat, al nord de la Cala P3, on el pendent de la muntanya és molt més suau. Es tracta d'un àmbit de petites dimensions, de 5,86 metres de llargada, per una amplada mitjana de 3,80 metres, i una superfície total interna d'uns 13,80 metres quadrats que està edificada longitudinalment en direcció nord-sud. Cal destacar que aquesta habitació presenta les parets molt arrasades, especialment les situades al cantó nord, est i sud, on només resta la primera filada i, en algun cas, falta. Això fa que la potència de terra sigui molt poc significativa i que el material es trobi degradat, en fragments petits i en poca quantitat. No s'ha localitzat encara l'entrada de l'habitació, però la suposem orientada a l'est. Aquesta hipòtesi està basada en la ubicació de les llars d'aquesta Cala i en l'estructuració interna de l'estança.

En totes les Unitats Estratigràfiques de deposició s'han coordenat les restes de cultura material amb la finalitat de determinar la distribució espacial de tots els elements arqueològics dintre de l'habitació.

La Cala C1 forma part d'un àmbit que pertany a un habitatge més complex, doncs sembla que l'habitació estudiada, per les seves dimensions, és el vestíbul d'una casa. La resta d'àmbits estarien situats al nord o a l'oest.

L'entrada de la Cala C1 es troba orientada a l'est, fa 1,50 metres de llum, i està desplaçada cap a l'angle nord-est. Així doncs la façana principal dóna a un espai públic (carrer) que baixa en direcció sud fins a l'àmbit situat a la Cala P4.

La planta reflecteix dues zones, l'una, més petita, situada paral·lela al mur nord, i l'altra, més extensa, compren la resta de l'estança.

El primer espai mesura 0,80 metres d'amplada per 2,50 metres de llargada, i es troba separat del segon per una paret de tàpia construïda sobre dos basaments en els seus extrems, un dels quals és una pedra plana (UE 2040) de 0,50 metres per 0,38 metres situada al costat de la paret oest, i l'altre és un conjunt de forats (UE 2037), excavats a les argiles de feldspat (UE 2004); aquest mur possiblement no arribaria el sostre i assoliria una amplada d'uns 0,50 metres per uns 1,80 metres de llargada, acabant amb una obertura de 0,78 metres situada al costat de la porta d'entrada, ran de la paret est; aquesta paret queda constatada per l'escassetat de fragments ceràmics en aquest punt i l'abundància de fragments de tovot.

El segon espai amida 2,70 metres d'amplada per uns 3,60 metres de llarg. La porta d'entrada dóna accés directe a aquesta cambra. En direcció nord-sud s'han localitzat tres forats (UE 2022, 2024 i 2027) alineats i excavats a la roca, els pals que contenien servien per aguantar l'entramat de la coberta, el més gruixut està situat a la zona sud, on el pendent és més acusat. Prop de l'angle sud-oest es troben dues llars de foc (1 i 2) excavades a la roca que presenten cadascuna una capa de fragments informes de ceràmica. La llar més antiga és la número 1, ja que amortitzats per la llar 2, s'han trobat dos forats de pal que conformarien l'estructura de sortida de fums de la primera. En el centre i al costat de la paret oest hi ha una cubella excavada en part a la roca i en part a les argiles de feldspat que, per la seva ubicació, estaria relacionada amb la llar 1.

Interpretem el primer espai com una zona de rebost, mentre que el segon tindria un caire laboral i domèstic.

El sostre de l'habitació el suportarien els pals centrals alineats i les parets dels extrems.

La part sud-est de l'àmbit es troba més reforçada a causa de l'increment del pendent en aquest lloc. El basament del mur sud està format per una sola renglera de pedres de grans dimensions, mentre que dessota de la paret est, també constituïda per una sola línia de pedres grosses, hi ha una filera de petites pedres de reforç.

CALA P4

La Cala P4, situada a continuació i al costat est de la Cala P3, actualment està en procés d'excavació, mesura sis metres d'amplada, i 22,15 metres de longitud, aproximadament. Es va iniciar durant la campanya de l'any 1996, i es troba situada a l'àrea sud de l'oppidum. Aquesta cala limita per l'est amb la cala P5, al nord amb una zona encara per excavar i al sud amb el parament intern de la muralla que, en aquest tram, es troba força ben conservat.

La Cala P4, presenta enguany tres nivells d'habitació i un d'abandó; cada nivell d'habitació contenia una llar de foc centrada que tenia un nivell de fragments ceràmics; aquests elements de combustió estaven gairebé sobreposats (la primera llar aparegué a la campanya de l'any 1997). No s'han trobats parets, però la gran quantitat de panys de tovot a la llinda amb la Cala P5, ens fa pensar amb la possibilitat de que les estructures arquitectòniques apareguin en aquesta darrera Cala.

Al segon nivell d'habitació li correspon una llar (la dos), dos agrupaments de petites pedres granítiques, possibles basaments per sostenir una estructura vertical relacionada amb la llar i una massa informe de tovot.

El tercer nivell d'habitació té una llar (la tres) que presenta en el seu interior, a més a més del nivell ceràmic, una base o llit de pedra de petites dimensions (205 elements).

La llar amortitza una fosa de planta circular força regular, amb un diàmetre de 1,24 cm, que presentava a l'interior nombroses pedres granítiques petites i irregulars.

El nivell d'abandó es troba en curs d'excavació.

Els nivells de deposició han donat gran quantitat de fragments ceràmics, de pedres (en especial còdols) i d'indústria lítica (entre els quals un fragment de pedra de molí), i diversos objectes metàl·lics.

Els elements construïts indiquen una zona d'habitatge o de treball artesanal que té una pervivència notable i corresponen a estructures relacionades amb les llars (agrupacions de pedres per a sustentar pals de xemeneia), i una fosa amortitzada abans de la construcció de l'element de combustió més antic (llar 3). La manca de parets que delimitin el recinte, fa difícil determinar de moment, la funcionalitat de l'àmbit.

El material de la Cala P4, molt abundant, segueix els mateixos grups i percentatges típics del jaciment, amb diverses formes noves. Cal fer menció d'una gran quantitat de pedres foranies, la majoria sense treballar, la funció de les quals no coneixem.

La muralla, a partir de la Cala P3, es comença a trobar millor conservada amb quatre filades de parament intern, constituïdes per grossos carreus, produint-se un canvi de direcció en la fortificació cap el sud-est. A la Cala P4, la primera filada del parament extern fou col·locada sobre la roca natural, a trams sobre argiles de feldspat (UE 1306), i a trams sobre pedres petites per falcar els grossos carreus de fonament.A la Cala P5 el basament extern de la muralla, ben visible després d'una neteja superficial, està format per grans blocs granítics, situats a una cota molt més inferior que a les cales anteriors, adaptant-se a la topografia del terreny.

CALES C2, C3 I C4

Les Cales C2 C3 i C4, iniciades aquest any estan situades al nord, est i oest de la Cala C1 amb unes dimensions de sis metres de longitud per quatre metres d'amplada. La intenció de la delimitació d'aquestes tres cales és esbrinar l'articulació urbanística d'aquest barri central en referència a l'estructuració i distribució general del poblat.

TREBALLS DE CONSOLIDACIÓ

Paral·lelament als treballs arqueològics duts a terme durant la campanya d'excavacions realitzada al mes de setembre de 1998, i seguint el projecte presentat a la Generalitat de Catalunya, s'han realitzat els treballs de consolidació del barri sud-oest del poblat.

La tècnica constructiva de les parets, igual a la de la resta d'edificacions del jaciment, està formada per dos paraments paral·lels i un reompliment interior de pedra petita i irregular, lligat tot amb fang. Existeix, però una paret singular, realitzada amb grans carreus col·locats en una sola filada, que és mitjancera entre el vestíbul (R2) de la Casa VI i la cisterna (R6).

La pedra utilitzada és la típica de la regió, granítica del tipus leucogranit de gra mig, de dimensions petites

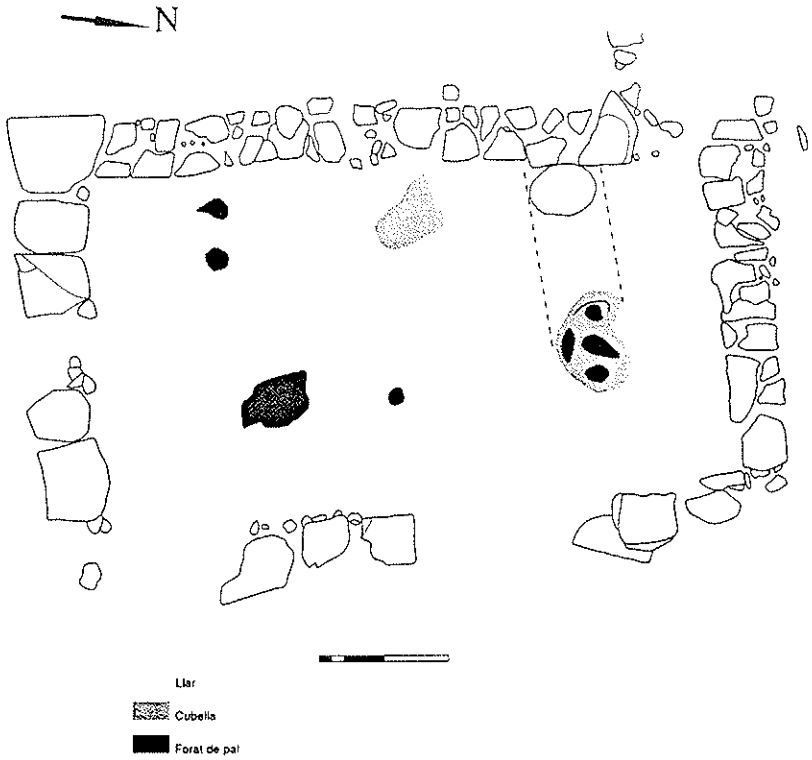

Fig. 1: Planta de la cala C1

Fig. 2: Vista general de la cala C1

i sense forma regular. Els angles i les entrades dels habitatges presenten un treball més acurat, amb carreus grossos i ben escairats, en ser els punts més conflictius de les edificacions.

Les parets que segueixen l'eix est-oest estan construïdes sobre la roca natural. Mentre que els murs que van en direcció nord-sud, perpendiculars a la muralla, es troben edificats sobre terra.

Aquesta zona, posada al descobert en els treballs dels anys setanta i vuitanta, ja havia estat reparada en diverses ocasions per tal d'aconseguir la no degradació de les estructures arquitectòniques. Es col·locava morter entre les pedres soltes i es refermaven els trams de terra sota els murs, d'aquesta manera s'evitava que caiguessin les construccions.

Després de les experiències anteriors una de les màximes preocupacions d'aquest any ha estat completar la utilització dels materials constructius moderns (morter, ciment, ...) amb elements naturals de l'entorn del jaciment (sorres i fangs de diferents textures i consistències) per tal d'aconseguir la fermesa de les estructures consolidades i l'harmonia amb les tècniques de construcció d'antuvi.

Els treballs duts a terme enguany han afectat els basaments dels murs i, donat que no es tracta d'una reconstrucció dels paraments sinó tan sols d'una consolidació, no ha calgut diferenciar la nostra actuació.

En primer lloc es van picar els pans de morter visibles en la part superior dels sòcols de les parets, col·locats en anteriors consolidacions. Una vegada netejats i treta la runa resultant, es van tornar a situar les pedres en la posició original, consolidant-les amb un morter de manera que no fos visible, i afegint-hi sorra granítica en els punts on l'argamassa pogués ser perceptible.

També es van tapar els intersticis de l'alçat de les parets en els llocs on havia caigut alguna pedra, amb morter recobert amb la sorra del poblat.

Pel que fa a les parets aixecades sobre terra es presenta una dificultat afegida, a més a més de la intervenció sobre el mur mateix, cal actuar sobre la base que una vegada posada al descobert rep de ple les inclemències tant de tipus meteorològic com físic. Tota la superfície de l'alçat de terra es cobreix amb una capa de ciment, sobre el qual, quan encara és tendre, s'aplica una barreja de sorres seguint el procediment ja esmentat.

Dintre de l'actuació genèrica d'afermament dels sòcols de l'habitatge es va intervenir en el parament intern de la muralla en el tram de darrera de la Torre 1 com a construcció integrada a la Casa I. Seguint els mateixos criteris emprats en la consolidació del jaciment, s'ha tractat tan sols de tapar els forats que presentava l'alçat, sense afegir cap element nou, per la qual cosa no ha estat necessari tampoc diferenciar una zona reconstruïda.

Així mateix es va portar a terme una intervenció puntual a la U.E. 1302 de la Cala P4, es tracta d'una estructura de forma trapezoïdal composta per pedres de petites dimensions assentades horitzontalment sobre un retall de la roca mare. Donada la seva feblesa constructiva, i per tal de preservar-la, es va decidir realitzar la seva consolidació durant aquesta campanya, malgrat no estar prevista, i una mica al marge de l'actuació general del projecte presentat.

Com a intervenció d'urgència es pot qualificar la consolidació feta al parament extern de la muralla a la Cala P5. S'ha descobert la línia de parament extern de la muralla formada per uns grans carreus que, degut al fortíssim pendent tan de l'eix nord-sud com del est-oest, presentaven greus problemes estructurals. La seva estabilitat era molt precària i s'ha cregut imprescindible afermar-los, per tal de protegir-los, bé que en el seu moment tota aquesta zona formi part d'un nou projecte de consolidació general de la muralla.

Durant el transcurs de la campanya es van fer diverses proves per tal de resoldre les deficiències detectades a la reconstrucció de l'angle i del tram sud de muralla duta a terme l'any 1997. Les proves van consistir fonamentalment en l'aplicació de fangs de diferents consistències, procedents de bassals naturals, als paraments reconstruïts que s'havien lligat amb morter acolorit artificialment; aquest morter havia variat considerablement la seva aparença per efectes de l'exposició continuada als elements naturals.

Barcelona, febrer de 2000.

NOTES

1.- Per a les coloracions de les terres i de les estructures hem utilitzat la taula ROCK-COLOR CHART de la Geological Society of America.

BIBLIOGRAFIA

VILÀ M. del V. *et alii* 1998, Montbarbat (Lloret de Mar - Maçanet de la Selva, La Selva). *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* Figueres. 80-92.

VILÀ M. del V. en premsa, Montbarbat: vasos a mà per emmagatzemar. *Primer Col·loqui d'Estudis Transpirinencs*. Ripoll, 1998.

VILÀ M. del V.& BURGUEÑO E. 1999, Els objectes metàl·lics de Montbarbat (campanyes 1989-1997) *Quaderns de la Selva*, 11, 241-251.

SEGUIMENT I EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A LA VARIANT DE LA CARRETERA C-250 AL SEU PAS PER CASSÀ DE LA SELVA (EL GIRONÈS)

Joan LLINÀS Jordi MERINO Carme MONTALBAN

1. INTRODUCCIÓ

Les obres de construcció de la variant de la carretera C-250 de Girona a Sant Feliu de Guíxols al seu pas per Cassà de la Selva es varen iniciar a finals del mes del març del proppassat any 1999. Els treballs de prospecció i seguiment de les obres de construcció de la carretera i d'excavació del camp de sitges tingueren lloc entre els mesos de març i setembre i foren finançats per l'empresa adjudicatària de les obres, UTE Variant Cassà, formada per les empreses Construccions Rubau i AMSA. Malavella i han comptat amb el permís i supervisió del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya. Els materials arqueològics han estat dipositats en els magatzems del Servei d'Atenció a Museus de Girona.

2. MÈTODE DE TREBALL

Els treballs de seguiment i excavació s'han dividit en 5 fases:

1. Consulta de la documentació existent sobre la zona afectada per les obres. S'han consultat els arxius del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, la Carta Arqueològica del Gironès i la bibliografia publicada. S'han consultat els erudits locals de Cassà i a diversos membres de la Colla Excursionista Cassanenca, grans coneixedors del terreny El resultat de la recerca ha estat negatiu.

2. Prospecció superficial de la zona afectada, abans de l'inici de les obres. Fou efectuat per l'arqueòloga Dolors Codina i Reina durant el mes de març de 1999. Els resultats d'aquesta prospecció foren nuls.

3. Seguiment de les obres de construcció de la carretera. S'ha fet un seguiment intensiu dels rebaixos dels nivells superficials del subsòl. S'ha documentat la seqüència geològica del subsòl, que és molt senzilla: sota una primera capa molt fina de sauló barrejat amb elements vegetals, apareix directament el subsòl natural.

Aquesta prospecció ha permès documentar un camp de sitges en el quilòmetre 4,100.

4. Excavació del camp de sitges. Efectuat des de mitjans de maig fins a finals de juny de 1999. Els resultats han estat l'excavació de 18 sitges i 2 abocadors, cronològicament dividits en dos períodes: època ibèrica tardana (s. II aC) i baixa edat mitjana (s. XIII-XV).

5. Una vegada finalitzada l'excavació del camp de sitges, s'ha continuat el seguiment dels rebaixos de terra. S'han localitzat 5 sitges més: 2 a tocar del jaciment ja excavat, i les altres 3 i un darrer abocador a uns 250 metres a ponent.

3. CONCLUSIONS

L'únic jaciment documentat és un camp de sitges situat a un quilòmetre al sud del nucli urbà de Cassà de la Selva, a l'indret conegut amb el nom de camp de l'Arrencada, en el veïnat de Serinyà.

S'han localitzat un total de 23 sitges i 3 escombreres, totes elles retallades en el subsòl natural, i que pertanyen a dos moments històrics totalment diferenciats. Per una banda, 8 sitges i 2 escombreres han proporcionat material d'època ibèrica tardana (s. II aC), mentre que per l'altra, 12 sitges i 1 escombrera foren amortitzades a la baixa edat mitjana (segles XIII-XV). Finalment, hi ha 3 sitges que no es poden datar, perquè la seva excavació no ha proporcionat cap fragment de material arqueològic i perquè no hi ha cap relació clara entre la forma de les sitges i la seva cronologia.

És interessant comentar la superposició dels dos camps de sitges que, sense cap relació directa entre ells, s'obriren just en el mateix indret i que ha comportat que moltes de les sitges medievals retallin els farcits de les sitges ibèriques. Aquesta coincidència ve determinada per les especials condicions d'aquest punt, a la part superior del turó més elevat de la zona i lluny de les humitats que hi ha a les parts més baixes.

3.1. Les sitges ibèriques

Com hem comentat, hi ha 8 sitges (núm. 4, 5, 8, 11, 17, 18, 20 i 22) i dues escombreres (número 2 i 3) que foren amortitzades en el segle II aC. Tipològicament, les sitges són molt variades: n'hi ha

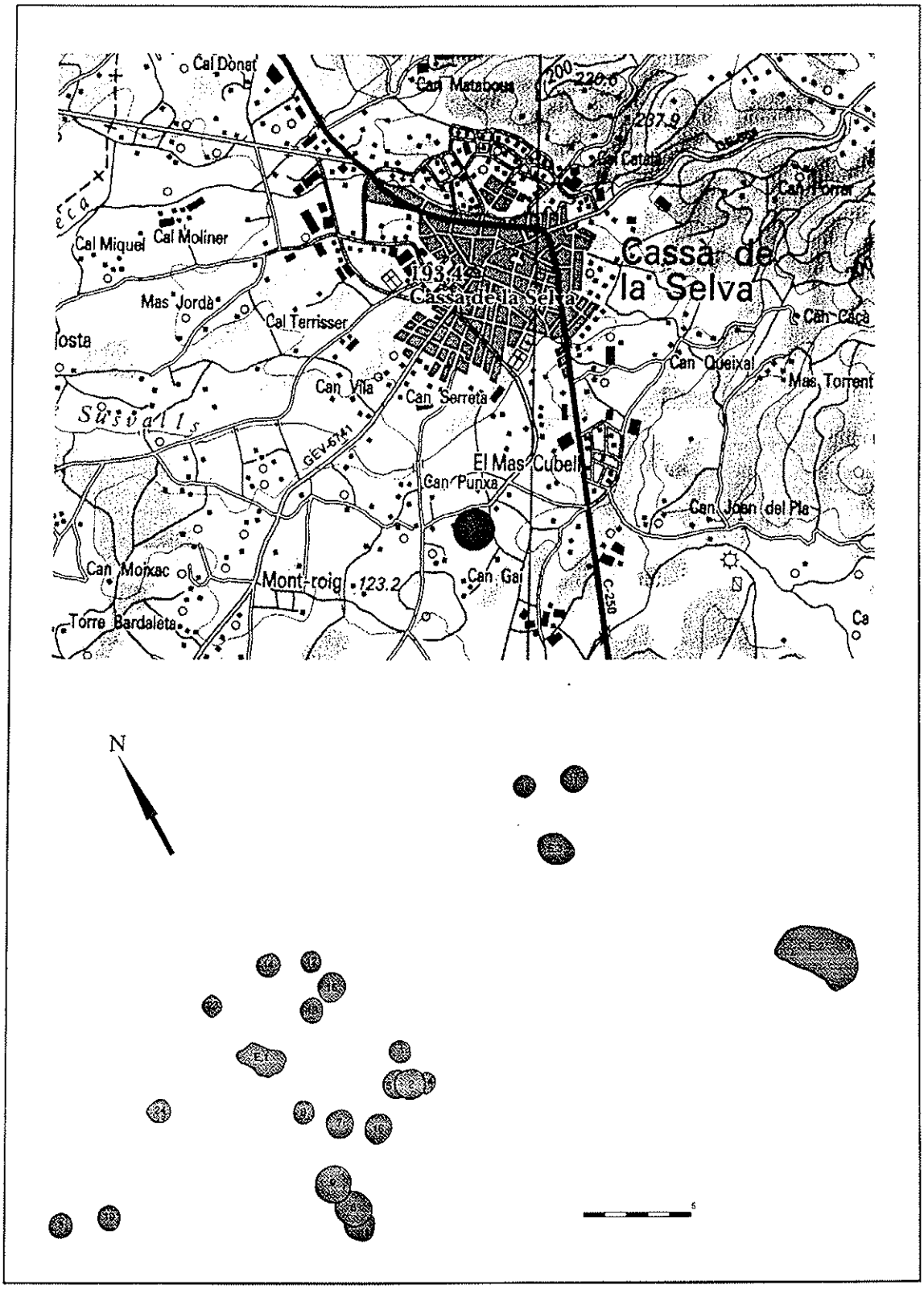

Fig. 1: Plànol de situació i planta general del Camp de l'Arrencada (Cassà de la Selva)

de petites dimensions, que no superen el metre de diàmetre (núm. 4 i 20), i n'hi ha de més grans, amb diàmetres i fondàries entre 150 i 180 cm. (núm. 5, 17 i 22). Les seccions de les sitges són també diverses: n'hi ha de cilíndriques (núm.8), de secció irregular (núm.11) i amb un petit dipòsit semiesfèric de decantació a la part central del fons (núm.5). Moltes de les sitges han estat tallades i parcialment destruïdes per la segona fase del jaciment, el camp de sitges d'època medieval. Finalment, el farcit de les sitges és molt homogeni i està format pel mateix sauló dels entorns, procedent probablement de l'excavació de nous dipòsits. El material arqueològic és, en general, molt escàs.

Les dues escombreres localitzades tenen una planta totalment irregular i poca fondària. El farcit de la primera (núm.3) era pràcticament estèril, mentre que l'altra (núm. 2) va proporcionar un important conjunt de material ceràmic, molt esmicolat.

El moment d'amortització de les sitges i dels abocadors se situa, a grans trets, en el segle II aC, sense que l'escàs material arqueològic permeti establir altres precisions ni apreciar diferències entre els farcits dels diferents dipòsits. Predomina clarament el material indígena (comunes oxidades i reduïdes, àmfora ibèrica, grisa de la costa catalana i katathos). Entre les importacions, cal esmentar 2 fragments sense forma de campanianaA, una vora de Campaniana B i alguns fragments d'àmfora itàlica.

Aquestes sitges podrien estar relacionades amb els altres jaciments de la mateixa època documentats en el terme de Cassà de la Selva. Sens dubte, el més conegut és el poblat del Puig del Castell. Està situat en el veïnat de Verneda, en un turó que forma part dels darrers contraforts de les Gavarres i des d'on es domina tota la plana nord de la Selva.Aquest poblat fou descobert l'any 1964 i s'hi han portat a terme diverses campanyes d'excavació, que han deixat al descobert un tram de la muralla que l'envoltava i diversos murs de les edificacions que hi havia a l'interior. Es recuperà un important conjunt ceràmic, que permet situar la cronologia del jaciment, a manca de més dades, entre els segles IV i II aC.

En el mateix nucli de Cassà i en el seu entorn immediat es coneixen altres sitges d'època ibèrica. A finals dels anys setanta en fou excavada una a la rambla Onze de setembre, amortitzada en el segle II aC. De la mateixa època és la sitja descoberta dins la propietat de la família Roser, en el veïnat de Matamala. En aquest cas, els materials recuperats són molt nombrosos i formen el conjunt més important conegut fins al moment en el terme de Cassà.

Cal esmentar també la presència de material ibèric, majoritàriament dels segles III i II aC, en altres indrets del municipi: l'ermar dels Camins Blancs, el Formigat, el puig de l'Esquetlla, el camp de les Romerenques i la sitja de la carretera de Riudellots.

3.2. Les sitges baixmedievals

Hi ha 12 sitges (núm.1, 2, 3, 6, 7, 9, 12, 14, 16, 19, 23 i 24) i una escombrera (núm. 1) que varen ser amortitzades entre els segles XIII i XV. N'hi ha que són grans dipòsits globulars, amb diàmetre entre els 160 i 180 cm i fondàries entre 120 i 140 cm. (núm. 2, 6, 9, 14 i 16). La resta de sitges d'aquesta fase són més petites. Rarament superen els 130 cm. de diàmetre màxim i tenen la secció cilíndrica (núm. 3 i 7) o amb les parets lleugerament còncaves (núm. 12, 19, 23 i 24). Hi ha dues sitges amb un petit dipòsit de decantació al fons. En un cas, és a la part central (núm. 16), mentre que en l'altre, és a tocar de la paret (núm. 12).

Pel que fa als farcits, són molt variats. En alguns casos, estan formats pel mateix sauló natural dels entorns, mentre que en d'altres és un farcit heterogeni, amb carbons, pedres i fragments de material de construcció.

El material arqueològic permet situar l'amortització de les sitges entre els segles XIII i XV. Destaca la troballa d'una moneda apareguda a la sitja 6, un diner valencià de Jaume I (1213-1276). Una segona moneda, il·legible, podria tenir una cronologia semblant. La ceràmica és majoritàriament grisa i de pasta grollera, amb predomini de les típiques olles i gerres de perfil en S i fons pla, amb alguna excepció, com la dorca apareguda a la sitja 6, decorada amb línies incises i motius estampats, que ens remet a una cronologia, a tot estirar, de finals del segle XIII i principis del XIV.

La sitja 9 és la més moderna i es pot datar sense massa problemes al segle XV a partir de la presència, en el seu farcit, d'un bol decorat en blau valencià i d'una gerra vidrada, úniques peces d'aquestes tipologies aparegudes en tot el jaciment. Aquesta sitja, a més, ha estat especialment rica en material arqueològic de ferro, entre el que destaquen una falç, una argolla, claus i diversos fragments informes.

Cal relacionar aquestes sitges amb l'explotació dels camps més propers i amb alguns dels masos documentats a les proximitats en aquell període, molt possiblement el de Torremansa, situat a uns 500 metres al sud del jaciment.

4. BIBLIOGRAFIA

BURCH I RIUS J. 1996, *L'emmagatzematge de cereals en època ibèrica al nord-est de Catalunya* Tesi doctoral, Universitat de Girona (inèdita).

LLINÀS J.& MERINO J. 2000, *Inventari del patrimoni històric, artístic i arqueològic de la comarca del Gironès*, Consell Comarcal del Gironès, Girona (inèdit).

MERINO I SERRA, J. 1998, *Cassà de la Selva i els seus orígens*, Ajuntament de Cassà de la Selva, Cassà de la Selva.

MERINO I SERRA J. 1999, Els jaciments arqueològics d'època ibèrica i romana en el terme de Cassà de la Selva, *Quaderns de la Selva* 11, Santa Coloma de Farners,73-86.

NOLLA J.M. & CASAS J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona* Centre d'Investigacions Arqueològiques, Girona.

LES SITGES DEL MARGE DE CAN TORRELLES (RIUDARENES, LA SELVA)

Joan LLINÀS i POL Jordi MERINO i SERRA

Durant la confecció de l'inventari del patrimoni històric, artístic i arqueològic de la comarca de la Selva, l'any 1997, es va identificar una sitja seccionada en el marge del camí vell de Riudarenes a l'Esparra, just al trencall que porta a la masia de can Torrelles (Llinàs & Merino 1998a, fitxa 90; Llinàs & Merino 1998b, p. 435). Més endavant, en una prospecció visual detallada del mateix marge, es va descobrir, també seccionada, una segona sitja. Davant del progressiu deteriorament que patien aquestes estructures fou necessària una excavació d'urgència, que es dugué a terme el dia 5 de juny de 1999, amb el permís i supervisió del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i la col·laboració de l'Ajuntament de Riudarenes.

L'indret es troba ubicat al centre del terme municipal de Riudarenes, a llevant de la parròquia de l'Esparra, a les primeres estribacions de les Guilleries. El sector és lleugerament muntanyós i dominat per diversos turons, entre els quals destaquen el turó d'en Patllari i el turó de can Fesa. Just a tocar del jaciment hi ha la masia d'origen medieval de can Torrelles.

Els treballs arqueològics van consistir en la documentació i excavació de les dues sitges visibles. La sitja 1 era de secció globular; es conservava en una profunditat de 150 cm i tenia un diàmetre entre 130 i 140 cm. El farcit, unitari, estava composat per una gran quantitat de pedres de mides mitjanes i grans, amb molt poc material arqueològic: només cinc fragments sense forma de ceràmica comuna ibèrica oxidada i un fragment sense forma de ceràmica a mà. Això va permetre ubicar-la a època ibèrica, sense més precisions.

Es desconeix si hi ha més sitges als voltants, com sòl ser habitual, i encara menys si hi ha a prop un hàbitat del qual aquestes sitges poguessin dependre. Els jaciments ibèrics coneguts més propers són, per un costat, el possible poblat d'Argimon, ubicat al cim d'un turó de 477 metres d'alçada a 3 km al nord-oest (Llinàs & Merino 1991, p. 23) i, per l'altra banda, a uns 3'5 km al sud-est, just en direcció contrària a Argimon, les restes d'un hàbitat del segle II aC al turó de Puig Ardina, ja en plena Depressió Prelitoral (Llinàs 1993). Amb les dades de què disposem actualment, no es pot afirmar amb certesa que la nostra sitja estigui relacionada amb algun d'aquests dos jaciments.

La sitja 2, de secció molt probablement ovalada, es conservava en una profunditat de 130 cm i el seu diàmetre fou impossible d'establir a causa del mal estat de conservació de l'estructura. El seu farcit estava exclusivament format per terra sorrenca i molt flonja, sense cap altre material que algun fragment molt esmicolat de teula aràbiga. La seva cronologia, per tant, és d'època medieval o moderna i l'hem de relacionar amb la veïna explotació agrícola de can Torrelles, documentada des de la baixa edat mitjana i possiblement existent amb anterioritat.

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS J. 1993, L'hàbitat del segle II aC i les torres de Puig Ardina (Riudarenes), *Quaderns de la Selva*, 6, Sta. Coloma de Farners, 31-48.

LLINÀS J. & MERINO J. 1991, La romanització a la Selva: noves dades, *Quaderns de la Selva*, 4, Sta. Coloma de Farners, 17-33.

LLINÀS J. & MERINO J. 1998a, *El patrimoni de la Selva. Inventari històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca*, Vol. 1, Sta Coloma de Farners.

LLINÀS J. & MERINO J. 1998b, L'inventari del patrimoni històric, artístic i arqueològic de la comarca de la Selva: nous jaciments arqueològics, *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 433-437.

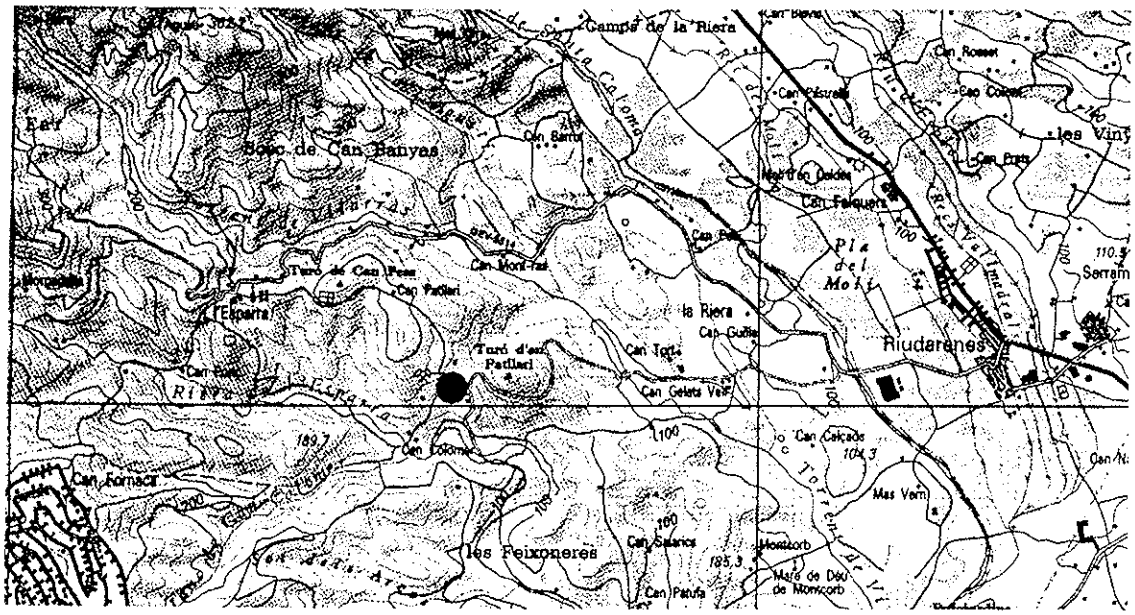

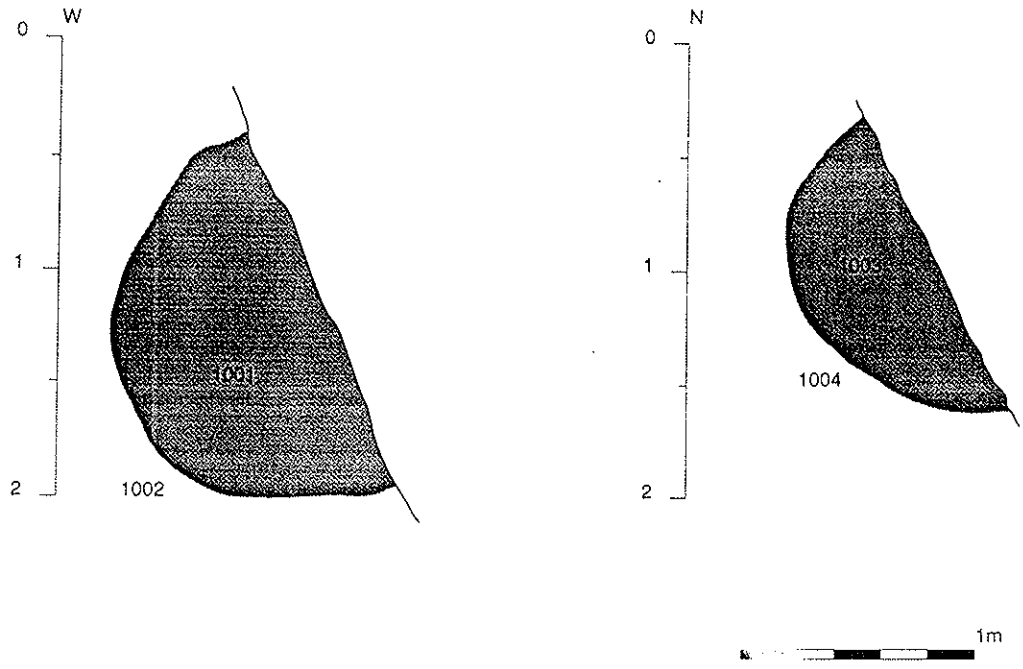

Fig. 1: Plànol de situació i planta general de les sitges del marge de Can Torrelles (Riudarenes. La Selva)

EXCAVACIÓ D'UN CONJUNT DE SITGES AL FAR DE SANT SEBASTIÀ (PALAFRUGELL-BAIX EMPORDÀ)

Quim Esteba Rafael Dehesa

La darrera setmana del mes de maig del 1998 (del 25 al 29), es va portar a terme un seguiment arqueològic a la banda sud del conjunt arquitectònic de l'hostatgeria de Sant Sebastià (Palafrugell-Baix Empordà), afectada per una sèrie d'obres de la rehabilitació que es van portar a terme. Amb la realització d'unes rases de fonamentació varen aflorar tres sitges alterades de manera directa, juntament amb una quarta que, en aquest cas, quedava fora d'aquestes.

La zona afectada pels treballs específics ocupava una àrea rectangular de 3,55 metres d'amplada, direcció sud, per 12 metres de llargada, dividit en tres quadres a través de les rases transversals, de 60 centímetres d'amplada per 60 més de profunditat.

Les tres sitges localitzades en aquesta àrea estaven excavades a la roca natural, el gres, de descomposició fàcil. A cada una d'elles se li va donar un número d'identificació, en desenes, per la qual cosa, el primer correspon al número de sitja mentre que, el segon, a la unitat estratigràfica. D'aquesta manera, tenim la sitja 10, la 20 i la 30.

En aquest mateix indret tenim documentat un poblat ibèric situat al puig del mateix nom així com la documentació d'un altre grup de sitges en el mateix indret però a l'interior de la mateixa hostatgeria, excavades durant la remodelació de l'edifici per Joan Llinàs.

La primera de les sitges amb el número 10, va ser localitzada a la part oest del rectangle. Aquesta només estava afectada en una tercera part per la rasa de fonamentació per la qual cosa es va haver d'efectuar un calaix per tal de delimitar-la en la seva totalitat. Aquesta sitja, completament circular, de 140 centímetres de diàmetre, i 101 centímetres de profunditat, estava colmatada per dues unitats estratigràfiques. La UE 11, amb una potència de 40 centímetres, es caracteritzà per una argila homogènia, flonja, amb material ceràmic i pedres barrejades. Aquesta unitat cobria un segon nivell de 60 centímetres de potència (UE 12), també d'argila homogènia, flonja però de coloració rogenca i amb material ceràmic i pedres barrejades.

La segona sitja identificada amb el número 20, s'ubicava a l'est, a la banda nord de les rases, de forma ovalada de 1.36 metres per 1,25 metres, amb una profunditat de 30 centímetres i tallada per la rasa just pel seu centre. Com la primera, aquesta sitja tenia dues unitats clares.

La primera, de 10 centímetres de potència, es caracteritzava per un paquet d'argila heterogènia i flonja (UE 23), amb material ceràmic i pedres barrejades. Aquesta cobria la unitat inferior, de 20 centímetres, definida per una argila també heterogènia i taques de carbons i de calç, junt al material ceràmic i pedres (UE 24).

Finalment, la sitja 30 se situava a l'oest, en el primer quadre per aquesta banda, definit per les rases transversals. Aquesta tenia una forma gairebé circular, de 160 centímetres per 150 centímetres, essent la més gran de les tres, amb una profunditat de 45 centímetres. A diferència de les dues anteriors, la sitja 30 disposava tres nivells estratigràfics.

El primer d'aquests nivells (UE 35), d'uns 3-4 centímetres de gruix, s'especificava per una argila compacta i heterogènia, amb material ceràmic i pedres barrejades. Aquesta unitat cobria el segon farcit (UE 36), entre 16 i 20 centímetres de potència, amb argila de color negre per efecte dels carbons documentats, amb material ceràmic i pedres. Finalment, el tercer nivell (UE 37), de 25 centímetres, es definia per una argila també molt compacta i homogènia, de coloració més clara, amb material ceràmic. Aquesta darrera sitja estava tallada, pel seu costat nord, i fins al segon nivell, per una aportació segurament moderna a base de pedra natural abocada a manera d'anivellació. En aquesta banda i a través de la rasa longitudinal nord (a tocar l'edifici preexistent), vam poder veure un seguit d'obres relacionades amb la recollida d'aigües contemporànies a l'edificació moderna. Per tant, tota aquesta part nord semblà haver estat molt remenada.

De la mateixa manera, per la banda de la rasa, la paret de la nostra sitja no es va conservar a causa de la pala de la màquina.

Les tres sitges tenien una forma cilíndrica que es tancava suaument a la part inferior gairebé plana. La poca profunditat que presentaven pot trobar explicació en el repelat del terreny ja que, a pocs centímetres del nivell superficial, es documentà un nivell de porlen, possiblement algun tipus de preparació i que sembla es relacionaria amb el moment de funcionament del sistema d'aigües del que ja hem parlat més amunt.

En el perfil deixat per la rasa longitudinal a tocar l'edifici, es va observar dos nivells de circulació, separats per pocs centímetres, essent l'inferior el que jugaria amb el nivell de porlen exterior

Les estructures s'amortitzen al segle III aC, amb àmfora ibèrica i ebussitana, amb una vora de tipus PE 15 de primera meitat del segle, exhumada a la UE 36. Un altre fragment ens ajuda a definir aquest marc cronològic. Es tracta de la vora d'una pàtera de vernís negre, de producció occidental, de la sèrie 1341de Morel. Tot i així, el material aparegut és molt fragmentat, gairebé el 100% informe i poca quantitat.

Per acabar, direm que a la banda est, a la darrera rasa transversal, aparegué una quarta sitja que, pel fet de no estar afectada per les obres, no es va excavar. Això ens mostra que tota l'esplanada està farcida de sitges, per tant, estem davant un camp d'emmagatzematge relacionable amb el jaciment ibèric que queda a la vessant sud del turó.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL PONT XETMAR, SAU 2 (CORNELLÀ DE TERRI-PLA DE L'ESTANY)

Rafael DEHESA Quim ESTEBA

A la zona de Pont Xetmar, Sau 2 de Cornellà de Terri (Pla de l'Estany), es realitzaren un seguit d'obres per a la seva posterior urbanització. En aquest indret, després del primer aixecament de terres en una de les futures illes de cases, s'exhumaren una sèrie de fragments ceràmics de tradició indígena així com la localització d'una taca cendrosa a nivell superficial que semblava dibuixar una estructura de petites dimensions i de contorn més o menys circular molt pròxima a uns possibles forats petits practicats a la mateixa roca.

Una vegada identificats els punts que s'havien d'excavar, vàrem començar amb una neteja superficial per determinar de manera puntual els límits d'aquells per tal d'iniciar la seva excavació. Junt a la primera taca cendrosa es va definir una segona delimitació, bastant més gran, que tallava el sòl natural. La seva excavació ens va informar que es tractava d'algun tipus de fossa, molt rebaixada ja pels treballs que s'havien estat portant a terme amb les màquines, amortitzada per una aportació d'argiles d'aspecte molt heterogeni, amb restes de material indígena i moderna, per la qual cosa decidirem de no continuar.

D'aquesta manera vàrem passar a documentar la primera taca, més cendrosa i amb material també de tradició indígena que aflorava a nivell de superfície. Es tractava d'una sitja de contorn bastant ovalat i de poca profunditat ja que les màquines havien rebaixat bastant tota la zona tal com s'ha dit més amunt.

L'aportació de material, la major part del qual correspon a gerretes de tipus bicònic de la costa catalana, comuna ibèrica i, en menor quantitat, a produccions itàliques, com la ceràmica campaniana A i àmfora greco-itàlica, ens situa dins un arc cronològic de finals del segle III a primer quart del segle II aC.

Directament excavats a la roca es varen documentar quatre forats de poca profunditat i d'uns 16 cms de diàmetre cadascun d'ells, a excepció d'un d'aquests forats, més o menys centrat respecte dels altres i definit per un contorn allargat. L'aportació de material ceràmic fou realment minsa, sempre indígena.

La troballa d'aquestes estructures, aparentment de poca importància, tant a nivell estructural com pel que fa a la seva extensió sobretot si tenim present que la major part de l'àrea ja fou molt tocada en el moment de la intervenció, no s'ha de considerar com un fet excepcional o de caràcter aïllat, doncs tenim documentades àrees molt pròximes amb restes arqueològiques, com l'argilera Ginesta o les sitges de can Figa, així com part del ramal de la xarxa viària d'època romana vers l'oest.

EXCAVACIÓ A LA VIL·LA ROMANA DE PLA DE PALOL (PLATJA D'ARO, BAIX EMPORDÀ)

Josep BURCH Josep CASAS Joan LLINÀS Josep M. NOLLA Lluís PALAHÍ

Gabriel de PRADO Jordi SAGRERA

INTRODUCCIÓ

Aquest jaciment de nom evocador, conegut d'ençà que en féu referència Josep Pella i Forgas (Pella i Forgas, 1883. 212-213), es localitza cap a llevant del poble en direcció a Torre Valentina i ocupa una esplanada que s'inclina lleugerament cap a la cala Rovira, cap al mar, faixat per un costat i per l'altre per dues torrenteres que defineixen uns límits molt clars. Segons les estimacions actuals a partir de les notícies conegudes, aquesta vil·la ocuparia una àrea a l'entorn d'uns 10.000 m², una part important dels quals òbviament correspondrien a patis i espais no construïts.

L'any 1959, M. Oliva, director del STIA de la Diputació de Girona efectuà unes primeres exploracions que posaren al descobert restes estructurals més que notables (Oliva, 1959, 305-389; Oliva, 1961, 77-82; Oliva, 1972, 20-42). S'excavà novament el 1963, edifici Palatio Maris, i el 1964, però això no significa que una part del jaciment es malmetés i que allò que en sabíem era molt poc (Nolla i Casas, 1984, 123-127). L'any 1984, el Servei d'Arqueologia de la Generalitat dins del Pla de lluita contra l'atur, treballà en l'espai que quedava del jaciment -plaça pública i vials- preferentment en punts que s'havien de veure afectats per obres d'infraestructura i, a partir de sondejos puntuals, -cales de 2x21 m- intentar limitar els espais construïts i la disposició general dels edificis (Colomer, Costa i Tremoleda, 1989, 103-110).

L'any 1997 l'Ajuntament de Castell-Platja d'Aro es posà en contacte amb l'àrea d'Arqueologia de l'UdG, per encarregar-li un pla general d'actuació que tenia per objectiu posar al descobert totes les restes estructurals conservades, efectuar en llocs determinats sondejos estratigràfics, recuperar, consolidant i enjardinant, tota aquella plaça i obrir-la finalment al públic. L'excavació continuada s'efectuà entre l'abril de 1998 i el març de 1999 mentre que l'agost d'aquell any s'efectuaren unes exploracions estratigràfiques en profunditat. Simultàniament es treballà en la consolidació i l'arranjament de la vil·la, una feina que s'haurà enllestit abans de l'estiu.

FASE I. ÈPOCA REPUBLICANA I ALTIMPERIAL.

Les estructures pertanyents a la fase més antiga es documentaren, de manera molt parcial i afectades seriosament per les reformes posteriors, als sectors oest i sud de l'excavació, mentre que al nord havien desaparegut del tot, a causa de la construcció de les estructures baiximperials.

El sector centre-oest proporcionà vestigis d'aquesta primera fase als àmbits 9, 11, 13, 15, 16 i 17. Per exemple, hi havia uns murs de pedres de mida diversa lligades amb un morter de calç a voltes molt sorrenc a voltes més compacte, que s'orientaven seguint els punts cardinals i que delimitaven dues cambres (àmbits 9 i 11), una de les quals pavimentada amb *opus signinum*. Al sud-est d'aquest sector, on va aparèixer un altre paviment d'*opus signinum* desligat de tota estructura (àmbit 15), hi havia només diversos nivells d'amortització assentats directament sobre l'argila natural. La disposició dels vestigis ens deixa veure clarament com la banda oest (àmbits 9, 11 i, potser, 13) es trobaria edificada, mentre que a llevant s'estendria una àrea oberta, segurament un pati, ja que no s'hi va trobar cap traça d'estructures.

Cal esmentar també les dues cambres de la banda més occidental (àmbits 22 i 24), que van proporcionar nivells del segle I dC i que semblaven espais de treball o bé fins i tot àrees obertes. Això es féu especialment patent a l'àmbit 24, de grans dimensions i on van aparèixer diversos abocadors amb una gran quantitat de fragments d'àmfora tarraconense de la forma Dressel 2/4. L'estructura més destacable d'aquest sector fou un mur llarguíssim, que delimitava per llevant aquests dos àmbits i que, excavat en una longitud aproximada de 47 m, encara s'endinsava en els perfils oest i sud de l'excavació. Ens trobem, sens dubte, davant d'una paret mestra, que perviu més enllà del final d'aquesta primera fase, ja que s'hi van recolzar, com veurem, les diverses edificacions construïdes al seu costat de llevant durant l'època baiximperial (àmbits 18, 19-20, 23, 25, 26, 33, 35 i 37).

Un altre mur de llargada considerable, orientat d'est a oest, limitava per migdia el gran pati (àmbit 15).

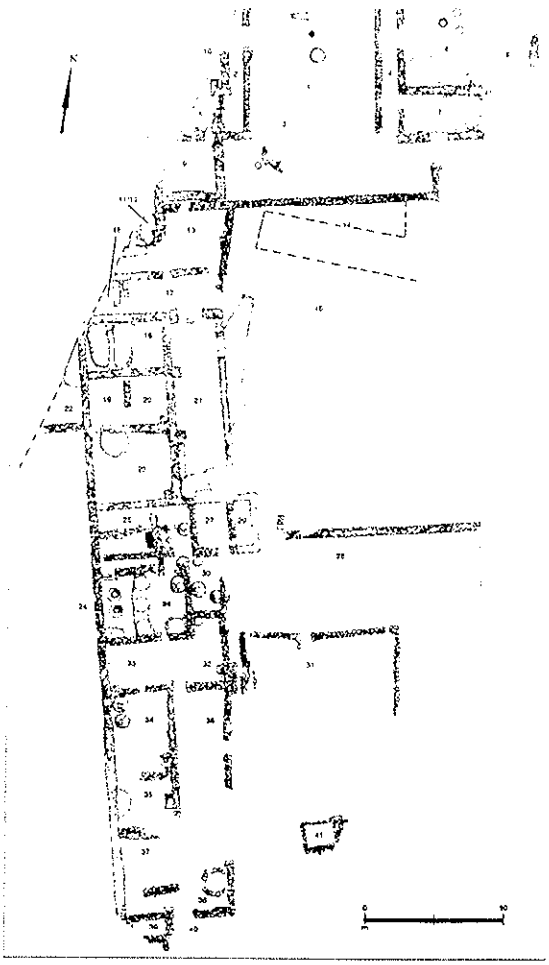

Fig. 1: Planta general de la zona excavada amb indicació dels diferents àmbits

Construït a base de pedres lligades amb fang, actuava com un contrafort i separava dues zones situades a diferent cota de circulació, situant-se el sector nord (àmbit 15) aproximadament un metre més alt que el nivell de circulació de les estructures ubicades al sud (àmbit 28).

En el sector sud de l'excavació foren també escasses les restes documentades i cap d'elles acabava de definir una construcció estructuralment clara. Així, immediatament al sud-oest del llarg mur ara esmentat, que separa aquest sector del central, hi havia en aquesta primera fase un gran magatzem de *dolia*, que abraçava com a mínim l'espai ocupat després pels àmbits 25, 26, 30 i, molt probablement, 27. Aquest magatzem de *dolia* va ser quasi completament arrasat en construir-se les edificacions baiximperials, i dels seus límits només en resten amb seguretat el de ponent (format pel gran mur de pedra i morter abans descrit, que tanca tot l'edifici per aquesta banda) i el del sud, que serà reaprofitat com a fonamentació del mur de migdia de l'àmbit 26 en època baiximperial. No queda res dels altres dos límits, i les dimensions de la cambra les podem endevinar gràcies al fet que alguns dels *dolia*, amb més o menys fortuna, s'han conservat.

Així, als dos *dolia* sencers apareguts a la banda occidental de l'àmbit 26 cal afegir les restes de dos més dins d'aquesta mateixa cambra, d'un altre parell dins de l'àmbit 30, i de set més, repartits entre els àmbits 25 i 26, dels quals es conservava tan sols el negatiu de la seva empremta en el subsòl.

Fora del magatzem de *dolia*, l'únic element del sector sud atribuïble amb tota seguretat a aquesta fase és un dipòsit de grans dimensions localitzat a la banda sud-est de l'excavació. Construït a base de fragments de *tegulae* lligats amb morter de calç, i revestit interiorment amb *opus signinum*, aquest dipòsit va patir diverses reformes posteriors a la seva construcció (àmbit 41). Així, primer s'hi va construir un mur que, en direcció nord-sud, el dividia en dos espais i que estava arrebossat amb un *opus signinum* de gran qualitat per la banda est i amb una fina capa de morter de calç per l'oest. Aquesta reforma responia, sens dubte, a la necessitat de disposar de dos espais diferenciats per a l'emmagatzematge de líquids. La banda de llevant (només excavada parcialment) fou encara afectada per una segona modificació, amb la construcció d'un mur de pedres irregulars lligades amb morter que s'adossava al mur divisori i que devia envoltar tot el perímetre d'aquesta banda del dipòsit. L'espai del costat oest, per la seva banda, ja havia estat descobert en un dels sondejos realitzats l'any 1984 en aquesta plaça, i parcialment excavat (Colomer Costa & Tremoleda 1989, p. 107). La cronologia de les reformes del dipòsit fou difícil d'establir ja que els únics nivells conservats van ser els de l'obliteració final de tota l'estructura, que coincidien cronològicament amb els del final tota la primera fase. D'una banda, la ubicació del dipòsit a l'extrem sud-est de l'excavació, una zona molt arrasada, va fer que es trobés deslligat estratigràficament de qualsevol altra estructura que s'hi hagués pogut relacionar.

Des del punt de vista cronològic, tan sols tenim dades pel que fa al final d'aquesta fase, quan bona part d'aquests espais, que van aparèixer molt malmesos, s'inutilitzaren. Es pogué situar aquest moment molt a finals del segle I dC o a les primeries del segle II. Pel que fa a la data de fundació, la presència de materials residuals (CampanianaB, grisa de la costa catalana, àmfora itàlica...) en estrats de datació més moderna van permetre apuntar vers el segle I aC de manera plausible i, més dubtosament, pujar la datació fins al segle II aC avançat.

Totes aquestes dades ens indiquen que el sector excavat s'ubicava en una zona relativament perifèrica de la vil·la altimperial, i de manera quasi incontestable a la seva *pars rustica*. Si fem cas de les troballes efectuades en excavacions anteriors i de manera casual al llarg de tot el segle XX, sembla que la part central del complex es trobaria ja des d'aquest primer moment a ponent i al sud-oest del que hem excavat. El conjunt termal conservat al soterrani de la casa del Pla de Palol n'és una evidència prou clara, però també ho són dades, molt més vagues, que fan referència a altres restes d'estructures en tot aquest sector (Palatio Maris, Hotel Costa Brava, Caleta Palace...), obert al curs de la riera de Can Carbonet i al mar. Altrament, al nord i a l'est del sector excavat

per nosaltres també s'hi han realitzat altres troballes pertanyents a la vil·la, així com a l'esperó de la Senya dels Moros, que tanca la platja pel nord-est i contribueix a formar una petita rada natural.

Una part de l'activitat de la vil·la en aquesta primera fase s'ha de relacionar amb tota versemblança amb la producció i comercialització de vi, com passa, de fet, en molts altres establiments costaners de la regió. Ho provarien la gran quantitat de fragments d'àmfores vinàries tarraconenses de la forma Dressel 2/4 que es van recollir i, sobretot, la recuperació d'un segell circular per marcar taps d'àmfora amb el nom PORCIANVS.

FASE II. ABANDÓ TEMPORAL DE LA ZONA.

Serà durant bona part dels segles II i III que l'indret sí que restarà clarament a la perifèria de la vil·la. D'aquest moment es van identificar només diverses fosses excavades al subsòl i repartides aleatòriament per tota la zona excavada (àmbits 9, 14, 21, 22, 23...), que malmetien estructures i nivells diversos de la fase anterior. La banda sud del mur de migdia del vell pati (àmbit 15) s'utilitzarà al llarg d'aquesta fase com a abocador, no només de materials constructius (*tegulae*), sinó també d'escòria de ferro provinent d'algun forn de metalls proper, no localitzat fins ara. També els *dolia* de l'antic magatzem es van fer servir com a abocadors i s'hi va recuperar una gran quantitat d'atuells ceràmics pertanyents a aquest període.

Sembla que només continuà dempeus el sector oest (àmbits 22 i 24), que es perd més enllà dels límits occidentals de la zona excavada i contra el qual recolzarà posteriorment un nou cos d'edificacions. D'una manera significativa, veiem que aquestes estructures són les que es troben més a prop del sector presumiblement central de la vil·la.

FASE III. L'EDIFICI BAIXIMPERIAL

Posteriorment es documenta una gran fase constructiva que es concreta en diverses cambres articulades dins de tres grans sectors: un al nord, un altre al centre-oest i un tercer al sud-oest de la zona excavada. Les diverses troballes, especialment els *dolia* de l'àmbit 6 i els dos dipòsits de l'àmbit 18, proven que ens continuem trobant, com a l'Alt imperi, a la part rústica de la vil·la. El material ceràmic recuperat (T.S. Africana C i D, Lucente, alguna D.S.P., àmfora africana...), a l'espera d'un estudi detallat que permetrà concretar molt més la cronologia, permet ubicar aquesta gran reforma dins del segle IV

Les estructures d'aquesta fase guarden totes una mateixa orientació, que segueix a grans trets els eixos cardinals i que està condicionada per la preexistència i el reaprofitament d'antigues estructures altimperials, que es fan especialment patents a la banda més occidental. Cal distingir dos sectors, separats pel mur sud del gran pati oriental (àmbit 15), que implica no només un canvi en la cota de circulació dels edificis, sinó també un canvi en la concepció dels mateixos. A la banda septentrional (cossos d'edificacions nord i centre-oest) els murs són fets amb pedres generalment de mida mitjana, lleugerament desbastades, unides amb morter de calç i formant filades més o menys regulars. La fonamentació de les estructures és considerablement profunda i, sobretot en el cos centre-oest, es veu reforçada amb un sistema de banquetes i contraforts. En els casos on la paret vista s'ha conservat amb una certa alçada, es va poder comprovar com els interiors anaven arrebossats amb calç. Tot plegat dóna al conjunt una sensació de solidesa, bona planificació i cura en els acabats.

El cos nord

El cos d'edificacions del nord s'articula entorn d'un pati central pavimentat amb un sòl de calç (àmbit 3), que queda perfectament delimitat als costats est i oest per sengles construccions que mostren una disposició simètrica: a la part exterior, un llarg passadís paral·lel al pati i, al costat oposat, dues cambres, de les quals la del sud, més petita, estava pavimentada amb *opus signinum*.

Pel que fa a les cambres de la banda oest del pati, coneixem força bé el corredor (àmbit 2), molt parcialment l'habitació pavimentada amb *opus signinum* (àmbit 5), bastant malmesa, i d'una manera quasi testimonial la cambra nord (àmbit 10), que es perdia per sota del carrer que delimitava la cata per aquesta banda.

Les cambres del costat est estaven més ben conservades i es van poder excavar en la seva pràctica totalitat. El passadís (àmbit 4) es comunicava amb el pati, a ponent, mitjançant dues portes, i també donava accés a les dues cambres corresponents de l'altra banda: la del paviment d'*opus signinum* (àmbit 7) al sud i un magatzem de vuit *dolia* (àmbit 6) al nord.

Aquestes construccions tenien molt probablement dos pisos. L'àmbit 6 tenia un pilar central que en sostenia la coberta, i entre l'enderroc que obliterava l'àmbit 4 hi havia grans fragments de paviment d*bpus signinum* caiguts entre una gran quantitat de runa i que foren trobats en posició quasi vertical, que indicaven que l'enderroc havia tingut lloc violentament i des d'una alçada considerable. Així mateix, la repetida troballa, a banda i banda del pati, de tambors de columna discoïdals de terrissa entre els enderrocs, alguns d'ells encara lligats amb morter de calç, indica que, molt probablement, el segon pis s'obria al pati amb una galeria porticada.

A tramuntana del pati, es va localitzar un àmbit allargassat (àmbit 1) que fou trobat en un estat de conservació pèssim, donat que el seu nivell de circulació se situava a una cota sensiblement més

elevada. Els accessos a aquest àmbit des d[illegible] feien també a través dels dos corredors (àmbits 2 i 4), que salvaven el desnivell existent mitjançant un sòl en rampa, ben documentat, sobretot, a l'àmbit 4.

A la seva part sud el pati s'eixampla cap a llevant i cap a ponent, ja que les esmentades construccions que el delimitaven s'acaben. Sembla que els braços sud-est i sud-oest d'aquesta àrea oberta permetrien la comunicació directa amb altres sectors de la vil·la, avui per avui desconeguts, si descomptem els àmbits 12, 16 i 17, al sud-oest, que es van poder excavar només d'una manera molt parcial i que es trobaven en un estat de conservació bastant deficient. Estructures pertanyents a altres fases constructives han subdividit aquí aquesta gran àrea oberta a efectes d'excavació (àmbits 13 i 14) i l'han separat de l'altre gran pati (àmbit 15) que, com hem vist, ja existia a l'Alt Imperi i que ara continuà funcionant com a tal.

El cos centre-oest

Aquest cos d'edificacions es construí adossat a l'antiga gran paret mestra que delimitava per llevant els àmbits 22 i 24. Està constituït per tres cambres quadrangulars contigües (de nord a sud, àmbits 18, 19-20 i 23) i una llarga estança a l'est (àmbit 21) que abasta tota la longitud del cos.

Encara que l'àmbit 21 se'ns dibuixa clarament com una zona de pas i de comunicació (com ho són, al nord, els àmbits 2 i 4), la seva major amplada ens indica que és quelcom més. La gran obertura que mostra a l'extrem nord, així com el fet que la paret sud sigui, en canvi, cega i el desnivell natural del terreny cap al sud se salvi mitjançant una rampa, sense graons, fan pensar en un magatzem de càrrega i descàrrega, en el qual hi podrien entrar i sortir carruatges, que arribarien per la gran àrea oberta de llevant (àmbit 15) i hi entrarien a través de l'àmbit 17, al nord.

De les altres tres cambres, almenys una (àmbit 23) estava pavimentada amb *opus signinum* i sembla que els nivells de circulació de totes tres es trobaven a una cota similar. Això obligà als constructors a cercar un seguit de solucions arquitectòniques per tal de consolidar-ne l'estructura i salvar els desnivells provocats pel pendent de l'allargassat àmbit 21. La paret que separava aquest àmbit de les tres cambres va haver de ser reforçada amb un seguit de contraforts, ja que en ella s'hi obrien les tres portes que comunicaven els àmbits amb el passadís. El desnivell existent va fer que s'haguessin de construir sengles graonades per accedir a l'àmbit 23 i per sortir a l'exterior (àmbit 15).

Com a element més destacable, l'àmbit 18 mostrava dos grans esvorancs ovalats i paral·lels, molt profunds, excavats al subsòl natural, que foren interpretats com les restes de dos di[illegible]s.

El cos sud-oest

Al sud dels àmbits 21 i 23, i com ja hem esmentat coincidint amb la finalització del pati (àmbit 15), la tècnica constructiva de l'edificació varia, substituint-se el morter pel fang com a element cohesionador de la pedra. Els murs de l'edifici situat al sud-oest són, doncs, de pitjor qualitat i s'adossen constructivament als edificis més sòlids que el delimiten pel nord (cos centre-oest) i per l'oest, fent servir aquí de paret mestra el gran mur altimperial que encara subsistia i que, delimitant per aquesta banda també el cos sud-oest, actuava de tanca de tot el sector edificat en aquest moment.

Aquest cos està estructurat amb una doble filera de cambres separades per una paret central longitudinal i es troba obert per la banda de llevant a un pati (àmbits 28 i 31), en una disposició semblant a la del cos centre-oest, però amb una mica menys d'amplitud. Les cambres són rectangulars, molt allargassades, amb sòls de terra piconada i amb una funcionalitat indubtablement lligada amb el vessant més industrial de la vil·la, tot i que sovint molt difícil de concretar

De tota manera, l'àmbit 25, al nord-oest, que té un fogó construït a base de teules a la seva banda de llevant, podria constituir una cuina. L'àmbit 33, més al sud, on es va recuperar una gran abundància de fragments d'àmfora, semblava destinat a magatzem, i també clara sembla la funció de l'àmbit 38, al sud-est d'aquest edifici, amb un forn domèstic situat en un dels seus angles i la troballa d'un molí rotatori dins del mateix forn.

Fase IV. Reformes puntuals.

Tot aquest edifici funcionà al llarg del segle V i arribà a començar el VI. Les traces d'ús són ben evidents en diversos punts, però sobretot al pati del cos nord (àmbit 3), on es van descobrir traces d'una segona pavimentació i un dolium sencer que es va inutilitzar a la segona meitat del segle V, segons es desprèn del material arqueològic recuperat. Al cos centre-oest se subdividí l'àmbit 19/20 amb un mur de pedres sense morter.

En el cos sud-oest es detecta almenys una reforma puntual, constr[illegible]per la construcció de l'àmbit 26. Aquest trenca[illegible]ga distribució en doble passadís de l'edifici, ja que s'enderrocà una part de la primitiva paret central longitudinal per tal de permetre el bastiment d'una estança més àmplia que les originals. A l'angle sud-oest de la cambra hi havia les restes d'un petit forn, potser emprat per fabricar claus o altres elements necessaris durant els treballs de construcció, ja que un cop finalitzada aquesta es va obliterar amb un paviment de rajols i pedres. A la banda de llevant de la cambra es localitzaren, així mateix, tot un seguit de *tegulae* que podrien haver conformat un fogó similar al de l'àmbit 25.

Un darrer element localitzat en aquest sector va ser un enterrament infantil, trobat en un estat de conservació molt deficient a l'angle nord-oest de l'àmbit 32. Aquesta inhumació, que deu correspondre als darrers moments d'ocupació de l'edifici i ens indica una evident recessió, estava senyalitzada amb una estructura rectangular feta amb fragments d'àmfora col·locats de manera vertical.

Fase V. L'abandó definitiu.

En un moment que hem de situar al segle VI tota la zona objecte d'excavació va quedar subdividida amb la construcció d'un mur de pedres lligades amb fang que travessava quasi tota la cata en direcció est-oest, a la banda sud del pati septentrional, entre els àmbits 3 al nord i 13 i 14 al sud. La funció d'aquesta estructura fou la de separar un sector que va quedar deshabitat (al sud) d'un que continuà funcionant durant un temps (al nord). Totes les construccions del sud foren desmuntades pràcticament fins a nivell de fonaments i el terreny aplanat de bell nou, segurament amb la finalitat de transformar aquest sector en terra de conreu.

Aquesta acció, que va fer desaparèixer els paviments i desmuntar molts murs fins i tot per sota dels nivells de circulació, provocà lògicament la desaparició dels estrats d'enderroc i d'abandó que s'hi devien haver format. Afortunadament, hi havia l'esvoranc dels dos dipòsits de l'àmbit 18 i la part sud de l'àmbit 21, que feia baixada, de manera que els enderrocs que hi havien caigut es van salvar de la destrucció general, i van permetre datar el moment d'abandó d'aquesta part de la vil·la a les primeries del segle VI.

El sector més septentrional, format exclusivament per les estances del cos nord d'edificacions, continuà funcionant durant un temps, tot i que no massa dilatat. El seu abandó va ser fàcil de situar també en el segle VI gràcies a la gran quantitat de material arqueològic recuperat en els potents nivells d'enderroc localitzats i en la sedimentació immediatament posterior

Estructures indefinides.

A la banda sud de l'excavació era on les estructures i els nivells arqueològics presentaven un major estat d'arrasament. A més, allà on aquests estrats es conservaven es va detectar en alguns àmbits una inversió estratigràfica molt significativa. Aquests elements van provocar que algunes de les estructures localitzades no només es trobessin en un pèssim estat de conservació, sinó que en alguns casos resultés molt complicada la seva atribució a alguna de les fases constructives fins ara analitzades.

Dins d'aquest grup d'estructures caldria destacar l'àmbit 31. Delimitat només per la banda nord, aquest gran àmbit no té una funcionalitat ni una cronologia gens clares. Per una banda, el mur de tramuntana no té cara interna i la seva poca solidesa fa pensar més en un tancat que en un edifici amb murs en alçat. Per altra banda, la seva orientació correspon a la de les cambres de l'edifici baiximperial, però cal tenir present que aquesta orientació ve clarament marcada i condicionada pel gran mur de ponent de l'edifici i el de migdia del pati (àmbit 15), i aquests existien des de la primera fase de l'edificació.

També problemàtica resultà l'atribució dels àmbits 39 i 40, ja que no segueixen l'estructuració de l'edifici baiximperial i, a més, la manca de nivells fiables i la seva situació (parcialment fora de la zona excavada) dificultaren enormement la seva identificació.

BIBLIOGRAFIA

COLOMER M.A., COSTA B. & TREMOLEDA J. 1989, Estudi preliminar de la vil·la romana de Platja Artigues, *Cypsela*, VII, 103-110.

NOLLA J. M. & CASAS J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona*, Girona.

PELLA I FORGAS J. 1883, *Historia del Ampurdán*, Barcelona, 212-213.

MERINO J. 1993, Platja Artigues, Platja d'Aro, *Anuari d'intervencions a Catalunya. Època romana. Antiguitat tardana. Campanyes 1982-1989*, Barcelona, 77

OLIVA M. 1959, Actividades de la Delegación de Excavaciones Arqueológicas y del Servicio Provincial de Excavaciones Arqueológicas, conservación y catalogación de Monumentos de la Excelentísima Diputación Provincial de Gerona, en 1959, *AIEG*, XIII, 305-389

OLIVA M. 1961, Tesela arqueologica, *Revista de Gerona*, 14, 77-82.

OLIVA M. 1972, El castillo de Benedormiens y su zona de influencia, *Revista de Gerona*, 58, 20-42.

JACIMENT DEL CAMÍ DE PANISSARS (LA JONQUERA, ALT EMPORDÀ)

Francesc BUSQUETS Lluís PALAHÍ

L'any 1998 es varen reiniciar les tasques d'excavació a l'entorn del jaciment dels Trofeus de Pompeu, després que aquests s'aturessin l'any 1993, un cop finalitzada l'excavació dels trofeus. El projecte actual, finançat per un programa d'investigació interregional de la Comunitat Europea i per l'Ajuntament de la Jonquera, preveia inicialment tres objectius. Per una banda, resseguir la Via Augusta per la vessant catalana del coll de Panissars, i per l'altra, iniciar les tasques de consolidació d'algunes de les estructures dels Trofeus de Pompeu, que estaven patint un progressiu procés de degradació. El darrer objectiu consistia a esbrinar la funcionalitat d'unes estructures descobertes durant l'arranjament del camí que actualment mena cap al coll des de la vessant catalana, i situat uns dos-cents metres a migdia dels trofeus.

Pel que fa al jaciment de Santa Maria de Panissars, l'objectiu bàsic era continuar descobrint el traçat de la Via Augusta en la vessant sud, sud-est del coll, cap a la banda de la Jonquera. Es tractava de continuar els treballs ja iniciats durant l'any 1993 i acabar d'excavar alguna de les estructures ja documentades en aquella campanya.

Així, des del Coll de Panissars (des del sud del Priorat de Santa Maria), s'han excavat uns 50 m de via, amb una orientació nord-oest, sud-est. Les característiques tècniques i constructives d'aquesta son les mateixes que ja es documentaren a les campanyes d'inicis de la dècada dels noranta. La calçada estava excavada a la roca natural, degudament aplanada i retallada. L'amplada mínima que es conservava era d'uns 3'5 m (12 peus romans) i presenta un pendent força elevat, ja que inicia el descens cap a les terres planeres de l'Empordà. No s'hi va trobar cap més obra d'enginyeria ni de fàbrica relacionades directament amb el camí. Es conservava bastant malmesa i desgastada per l'ús i pels efectes naturals de l'erosió.

Quant al trajecte que seguia l'esmentat camí, després de travessar els Trofeus de Pompeu pel mig, el camí gira abruptament cap al sud-est, i va davallant pel bosc tot seguint el sistema més usual en aquesta mena de camins de muntanya, és a dir a base de trams llargs de poc pendent i corbes de 180º, que creen un circuit de corbes i recorbes amb trams paral·lels de via, cada cop a cota més baixa.Aquest sistema se segueix fins arribar a la terrassa on, com veurem posteriorment, se situa la *mansio*. La via passa immediatament al nord d'aquest edifici, i es dirigeix després en línia quasi recta fins a l'actual camí de Panissars, indret on ha finalitzat, per ara, la nostra prospecció. De tota manera, el camí seguiria davallant fins arribar a la plana, molt probablement a l'alçada de l'anomenat Forn del Vidre.

Val a dir que aquest recorregut de la via va ser comprovat solament en una anàlisi en superfície, però només els cinquanta primers metres -els més propers als trofeus de Pompeu- varen ser objecte d'excavació.

No ens és possible datar el moment inicial de la via i, fins i tot, el d'amortització, ja que els possibles farcits d'elevació havien estat destruïts i reformats sense deixar cap racó intacte. Tanmateix, a partir del material arqueològic recuperat en altres trams excavats en el coll en campanyes anteriors podem assenyalar una llarga freqüentació (i, per tant, utilització) del camí entre el segle II aC i la baixa antiguitat.

Ara bé, podem afirmar que a partir d'aquella època, la via va seguir en ús, però variant substancialment el seu traçat i fins i tot la seva morfologia constructiva. Arqueològicament, aquestes reformes han quedat documentades en localitzar en la zona oest excavada la continuació de llevant de la necròpolis altmedieval, dels segles IX-XI. Les tombes d'aquesta necròpolis estaven assentades i retallades directament sobre la roca natural que formava la via i, per tant, l'estaven amortitzant. I fou durant aquells segles que la Via Augusta passà a ser una de les entrades a la península Ibèrica del Camí de Santiago, per la qual cosa va continuar estant en funcionament.

Així, si es té en compte que cronològicament el moment de formació d'aquests enterraments és contemporani al funcionament de l'anomenat Camí de Santiago, cal suposar que aquest o bé ja no passava pel mateix lloc exacte que la via romana o bé que l'antiga via havia estat del tot reformada i s'havia convertint pràcticament en un nou vial.Ara

bé, el que sí queda del tot clar és que la necròpolis i el Camí de Santiago van estretament relacionats. Aquest nou traçat no ha quedat del tot ben documentat, però podem dir que no havia de variar gaire, sinó que segurament s'adaptà a unes noves mides (més estreta) i a una nova forma de construcció.

Les reformes i modificacions que va anar patint la via quedaren documentades també amb la localització d'un seguit de nivells d'anivellament de la roca natural, a manera d'enllosats. Concretament, es trobaren tres zones, a l'est del sector excavat, on l'antiga Via Augusta havia estat modificada o arranjada per tal d'assentar-hi un nou paviment. El material arqueològic que es localitzà enmig d'aquests apilonaments de pedres per anivellar el terreny data aquesta reforma de l'època baixmedieval i moderna (bombarda i ceràmica vidriada), del segle XIV fins al XVIII.

En la part occidental de l'excavació, a la banda sud de la via i situada just a redós d'aquesta, es localitzà una estructura formada per quatre murs que semblaven delimitar dues possibles habitacions.Tant la factura d'aquestes parets com els materials ceràmics apareguts en els estrats que s'hi associaven ens donen una datació de l'època medieval segurament dels segles XI-XIII (pel tipus de ceràmica grisa medieval). La seva funcionalitat no ha quedat del tot aclarida, i es poden interpretar com una obra de fàbrica relacionada amb el camí medieval (murs de contenció, aterrassaments...) o com una estructura domèstica i d'habitació que formés part del poblat medieval que va néixer a redós del Priorat de Santa Maria i del Camí de Santiago.

A aquest sector s'hi va dedicar un temps força limitat ja que, com veurem, la importància de les troballes de l'altra zona excavada varen condicionar els treballs realitzats en aquest sector.

EL JACIMENT DEL CAMÍ DE PANISSARS

Uns dos-cents metres al sud del pas de Panissars i dels Trofeus de Pompeu es varen posar al descobert, durant l'arranjament de l'actual camí que mena cap a Panissars des de la vessant catalana, un mur d'*opus caementicium* i fragments de ceràmica romana.

Es va decidir obrir un sondeig en aquest sector destinat a aclarir quina era la funcionalitat d'aquesta estructura. Els resultats varen superar les expectatives inicials i finalment es va dedicar la majoria de temps i esforços a excavar les edificacions d'aquest sector, i es van deixar en un segon pla els altres objectius del projecte.

La zona excavada se situava enmig d'un bosc d'alzines, en una petita plataforma que puja suaument vers el nord. Al sud se situa l'actual camí de Panissars i a migdia d'aquest el pendent del turó augmenta abruptament, immediatament per darrera de la Via Augusta.

Com veurem, l'estat de conservació de les restes trobades és molt desigual. I això no es deu només a l'orografia del terreny que fa que les restes de la banda de migdia es conservin per regla general més arrasades, sinó també per la premeditada actuació dels ocupants del jaciment que arrasaven les fases anteriors cada cop que introduïen reformes o modificacions en l'estructura.Aquest fet, com veurem, és clarament constatable al *caldarium* de les termes, del qual només resta la part de l'hipocaust que va ser excavada per sota del nivell estèril. Aquest fet introdueix greus problemes a l'hora d'interpretar moltes estructures, ja que molts murs han desaparegut totalment o parcialment i la seva existència es pot plantejar sovint només com a hipòtesi atenent a la lògica constructiva de les restes.

Tampoc l'estratigrafia resulta gaire sovint de gran ajuda, ja que la mateixa erosió soferta pel terreny o l'arrasament ja esmentat abans de la construcció de nous elements han comportat la desaparició total de seqüències estratigràfiques de determinats indrets (així per exemple moltes estructures tardanes apareixen cobertes per estrats del s. II dC, per la manca dels nivells superiors d'abandonament. En altres indrets els elements més antics apareixen aparentment associats a nivells tardans, per l'arrasament de les estructures que els corresponen. A aquests fets cal afegir la presència de la vegetació (l'actual i la que ha existit a l'indret durant els darrers 1500 anys) que ha barrejat molts dels estrats, i això ha creat una autèntica inversió estratigràfica.

Tots aquests fets provoquen que les restes ceràmiques tardanes siguin molt escasses, i que aquest període quedi representat per una abundant presència numismàtica. Però, en canvi, l'existència d'estructures tardanes és clara per l'existència de restes sobreposades als nivells d'abandonament altimperials.

LES ESTRUCTURES

Els cinc àmbits descoberts s'arrengleren d'oest a est i presenten unes dimensions molt diferents, com també ho és la tècnica constructiva dels diversos murs recuperats.

El sistema de pavimentació de l'edifici és molt simple. Com a sòl de circulació es va emprar l'estrat del subsòl, aniveliant-lo. En algunes zones, aquest nivell presentava forts desnivells i es varen haver de farcir. Són aquests estrats els que han permès datar el moment de construcció d'algunes de les construccions, ja que alguns murs es varen construir assentats directament damunt del nivell de circulació, prèviament anivellat, o al damunt d'aquests farcits.

L'àmbit occidental (àmbit 1) presenta unes grans dimensions, amb uns vuit metres d'est a oest i quasi catorze metres de nord a sud.Aquestes dimensions resulten molt grans tractant-se d'un àmbit que anava cobert, tal com demostra la gran quantitat de fragments de teules i claus pertanyents a les

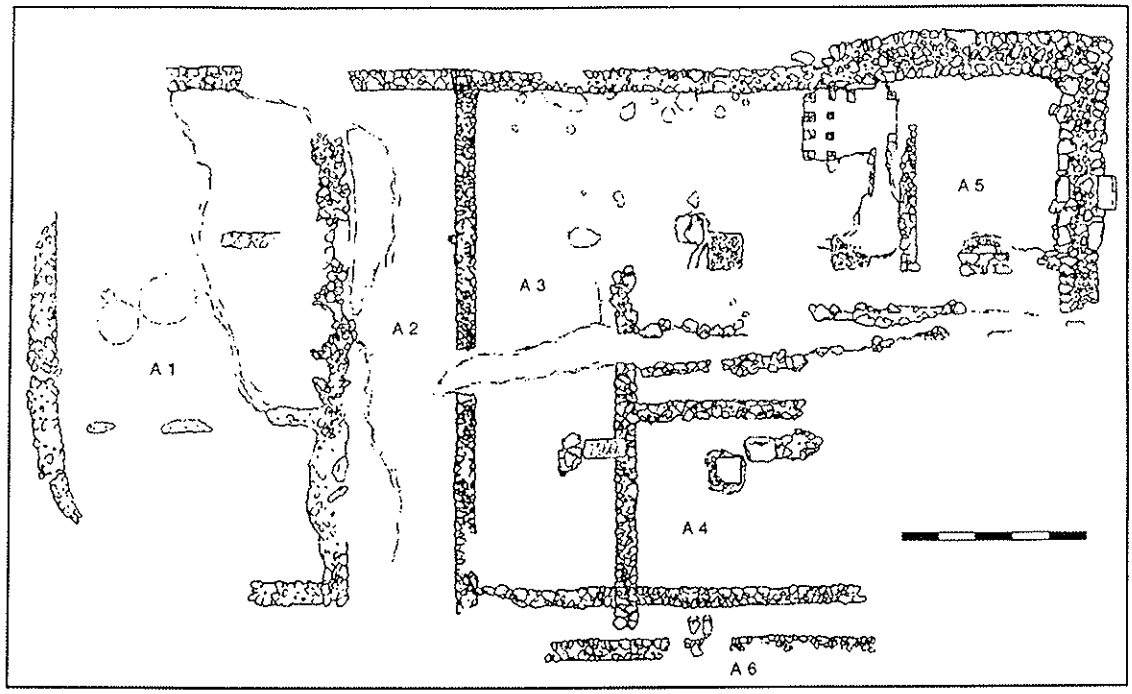

Fig. 1: Planta general del jaciment

subjeccions del sostre, recuperades durant l'excavació.

El mur occidental de la cambra està construït en *opus caementicium* i va ser el que va donar origen als actuals treballs en ser parcialment malmès quan s'arranjava l'actual camí. L'angle sud-oest de la cambra devia situar-se a l'espai actualment ocupat pel camí i ha desaparegut completament.

De tota manera, es conserva part del mur de migdia, en l'angle sud-est. Aquest mur presenta la mateixa tècnica constructiva que l'occidental. Molt més problemàtic resulta el mur que tancava l'àmbit per llevant. Sembla que estava construït amb pedres irregulars lligades amb morter però el seu mal estat de conservació actual dificulta fins i tot la identificació de part del seu traçat. De tota manera, al sector on es conserva en millor estat (l'angle sud-est) s'ha pogut observar que el tipus de morter emprat era diferent del dels altres dos murs acabats de descriure. La raó del mal estat de conservació d'aquest mur així com d'altres que descriurem posteriorment, sembla ser que es deu al reaprofitament dels materials de què varen ser objecte un cop aquesta zona de l'edifici havia estat abandonada.

Més complexa encara resulta la situació del mur de tramuntana. La meitat occidental està construït en *opus caementicium*, de forma similar a com succeïa amb els murs de ponent i migdia. Però el mur acaba abruptament i a la meitat de llevant només resten les marques de l'existència d'un possible mur Aquestes traces es limiten a l'existència de la impromta i a algunes restes molt esporàdiques de morter de calç. La diferència en el tipus de parament coincideix amb l'existència d'un dels farcits que es varen col·locar per anivellar l'indret, de tal manera que el mur d'*opus caementicium* està construït sobre el nivell estèril preexistent, mentre que les traces de l'altre tram de mur es troben sobre el farcit.Aquesta dualitat de murs en un mateix tram podria respondre a dues fases constructives, però aquest àmbit sembla formar una unitat constructiva, de difícil interpretació si s'analitzen els elements per separat.

Dins aquest gran àmbit es varen trobar així mateix, les restes de dos murs que travessarien almenys parcialment la cambra d'est a oest. En ambdós casos es tracta de les impromtes d'algun mur o envà de morter, ateses les restes d'aquest material localitzades. Aquesta compartimentació ajudaria a entendre les grans dimensions de l'àmbit i el funcionament del seu sistema de cobertura. Malauradament, el fet que un cop més l'existència d'aquests murs estigui testimoniada només per la seva impromta en el nivell de circulació en dificulta la interpretació, i fins i tot la identificació de tot el seu traçat.

A la banda nord-occidental de la cambra es varen trobar dos forats d'un metre de diàmetre aproximadament. Les seves característiques eren diferents, ja que mentre un tenia una profunditat d'uns trenta cm i el fons pla, l'altre superava els setanta cm de profunditat i el fons era còncau. La utilitat

d'ambdós elements no sembla gaire clara. La no-aparició de cap fragment de *dolium* fa pensar que potser contenien alguna mena de dipòsit de fusta. El que és més clar és que ambdós elements estaven en ús durant el període de funcionament de l'edifici, ja que varen aparèixer obliterats amb el nivell d'enderroc del sostre.

L'àmbit 2 és possiblement un passadís o, potser fins i tot un espai descobert entre dos edificis diferents. Aquesta segona hipòtesi vindria refermada per la diferent tècnica constructiva emprada per bastir els murs de l'àmbit 1 (pedra lligada amb morter) i els descoberts formant part de l'àmbit 3 (pedra lligada amb fang).

A la banda sud d'aquest àmbit, molt més llarg que ample, no s'hi va trobar cap mur de tanca. Això implica que o bé la tanca d'aquest àmbit se situava més al sud que el de l'àmbit 1, fet improbable ja que el mur que el devia delimitar per ponent no continua en aquesta direcció, o bé, molt més probable, que almenys per aquesta banda la cambra fos oberta.

A la banda nord es va construir un mur de pedra i morter, recolzat contra l'angle nord-occidental de l'àmbit 3, que devia tancar per aquesta banda el passadís.

En els nivells d'abandonament d'aquest àmbit es varen recuperar abundants fragments de teula i claus que formaven part de l'embigat d'un sostre. Això semblaria demostrar, en principi, l'existència d'un espai cobert, però alguns elements porten com a mínim a plantejar altres possibilitats. El robatori o desmuntatge d'alguns dels murs, no només de l'àmbit 1, sinó també els de l'àmbit 3, va comportar una alteració en l'estratigrafia. Així en els nivells d'abandonament de tota aquesta part de l'edifici, al costat de materials ceràmics que no van més enllà del s. II dC s'han recuperat monedes dels s. III i IV dC. És difícil establir si aquesta barreja de materials pot haver abocat a un espai obert els materials de la cobertura d'una de les cambres adjacents.

Quant al nivell de circulació d'aquest àmbit, presenta un desnivell en la part central, i se situa en una cota més alta a la banda nord. Aquest desnivell coincideix amb tres elements. Efectivament, a la part central del mur de llevant s'hi obre una porta. Pel mig d'aquesta s'hi va localitzar una rasa d'est a oest que apareix també a la cambra adjacent (àmbit 3). Així mateix, el mur de llevant presenta diferències constructives en la meitat nord i sud. Així, al tram de la banda nord només es conserva una filada del mur mentre que a la banda sud del mur se'n conserven fins a quatre filades, fruit del desnivell, ja esmentat, en el sòl.

L'àmbit 3 devia estar delimitat per ponent, nord i migdia per murs de pedra lligada amb fang. El límit de llevant no està gens clar i podria ser el mur que posteriorment delimitarà les petites termes i separarà l'àmbit 3 del 5, o restar fora del sector excavat. De fet si s'observa a la planta el mur nord, es pot apreciar com pel seu extrem de llevant se li adossa i sobreposa parcialment un altre mur de diferent amplada i, creiem, cronologia. En realitat, si el mur nord era originàriament més llarg no deiva anar per sota del nou mur, sinó per davant, i no en resta actualment cap resta. Però tenint en compte que aquest mur està construït directament damunt del nivell estèril, sense fonamentació, la seva total desaparició no es pot utilitzar com a argument per dir que la cambra tancava ja inicialment a l'alçada del mur est del *caldarium*, ja que en tot aquest sector les estructures altimperials presenten un total arrasament.

Com ja hem dit a l'extrem nord-oriental de l'excavació se situen dos grans murs, de més d'un metre d'amplada, que formen un angle. El mur de tramuntana es recolzava i, parcialment, sobreposava a un altre mur, mentre que el mur de llevant sembla desaparèixer en arribar a una gran rasa que travessa l'àmbit d'est a oest per la part central. Atès que queda en el límit d'un sector encara per excavar, en aquests moments desconeixem si aquesta estructura reapareixia al sud de la rasa o no.

La rasa, que travessa d'est a oest tot l'àmbit 3, és un dels elements més controvertits i clau d'aquest jaciment, com veurem més endavant, ja que, excavada en els nivells més antics, sembla utilitzar-se en la fase més tardana, però queda la possibilitat que també fos emprada durant la primera fase.

A la banda nord d'aquesta rasa hi ha tot un seguit d'elements molt remarcables. Probablement el més important són les restes d'un petit *caldarium* situades a l'angle nord-est de l'àmbit 3. D'aquesta estructura, pràcticament només en resta el retall practicat en el subsòl per col·locar-hi l'hipocaust i el *praefurnium*. Es conserven parcialment els murs de tramuntana i del de llevant era el mur. Res no queda dels altres murs perimetrals de l'estança. A l'est d'aquesta habitació es devia situar una altra cambra (àmbit 5) de la qual només en tenim el límit occidental i una part del mur de migdia.

A la banda nord occidental de l'àmbit 3, el més destacable són els forats de pal que es distribueixen, en gran quantitat, aparentment de forma caòtica, en tot l'espai. Pràcticament sense cap mena de materials en els seus nivells d'obliteració, i practicats tots en el nivell estèril del subsòl, només l'estudi de la seva distribució sobre la planta, ens pot permetre entendre la funcionalitat d'almenys alguns d'aquests forats.

A tocar la rasa per la banda nord occidental se situa un petit fragment de mur, orientat de nord a sud, probable continuació del mur de ponent de l'àmbit 4. Aquest mur es perd cap al nord sense que quedi gaire clar si acaba o va ser arrasat (cal tenir present que si bé en el tram conservat el mur presenta una fonamentació, aquesta podia desaparèixer cap al nord en funció del canvi de nivell de la topografia).

Però potser l'element més interessant, juntament amb les restes del petit conjunt termal, són els tres forats

de forma quadrangular, d'un metre de costat cada un, situats de forma equidistant entre ells (2'60 m) i perfectament alineats.Aquests forats, que presenten al fons un petit nivell de pedres a mode de *rudus*, van relacionats amb un quart forat trobat al sud de la rasa i semblen formar part d'un sistema de sustentació d'un edifici.

A la banda sud de la rasa se situen les restes de l'àmbit 4. Aquest devia estar delimitat per murs de pedra lligada amb fang per ponent i sud, mentre que l'extrem de llevant quedava fora de l'espai excavat. La banda nord resulta problemàtica, ja que si bé en un principi sembla que aniria obert, no cal descartar la possible desaparició total del mur d'aquella banda.

Per altra banda l'àmbit 3 va veure modificat el seu límit de migdia en un moment indeterminat, en que es va construir un nou mur, que escurçava lleugerament aquest àmbit.

En aquest sector cal destacar també dos elements que, com veurem, pertanyen a la fase més tardana de l'edifici. Per una banda la presència d'un mur orientat d'est a oest situat de forma paral·lela a la rasa. Per l'altre, dos grans blocs de pedra que malgrat ser de diferents dimensions i composició (un és de pedra local, mentre que l'altre és un bloc de sorrenca) es trobaven alineats entre ells i semblen formar la base d'algun sistema de suport.

Com es pot veure, les restes conformen un complicat trencaclosques en el qual hi manquen molts diversos elements, i que obren més interrogants que no pas en responen. Moltes d'aquestes qüestions, que es plantejaran en les línies següents, es podran respondre en properes campanyes a mesura que es vagin completant i definint els límits i la funcionalitat dels diversos àmbits i edificis. D'altres, malauradament, hauran de restar sempre com a hipòtesis de treball.

LES FASES

Tal com hem comentat més amunt en aquest mateix capítol, l'estratigrafia de tot aquest sector presenta greus problemes a l'hora de poder establir cronologies clares.Aquests problemes es tradueixen per exemple en l'aparició de monedes baiximperials en els nivells més baixos excavats, mentre que els nivells superiors presentaven materials molt més antics. Això es deu a diversos factors; per exemple, el procés d'erosió i remoció que les terres han patit des del moment de l'abandonament del jaciment (del qual no cal excloure el desmuntatge d'algunes estructures per reaprofitar els materials en els molts murs de feixa de l'entorn, o en el mateix priorat del jaciment de Panissars). Però també cal tenir present que els mateixos ocupants del jaciment varen portar a terme arrasaments sistemàtics d'algunes de les estructures en el moment d'abandonar-les o d'introduir-hi reformes. Un exemple d'aquest desmuntatge sistemàtic i planificat el tenim en les restes del *caldarium*, on no només han desaparegut totalment els murs perimetrals, sinó també el sòl de la cambra que, atenent a les distàncies existents entre les columnes de l'hipocaust, devia anar cobert amb bipedals. Aquests arrasaments converteixen en una tasca quasi detectivesca la delimitació i interpretació d'alguns espais. És per aquesta raó que tenim molt clar, en el moment de redactar aquesta memòria, que el que aquí es planteja són tot sovint hipòtesis de treball, algunes subjectes a revisió, un cop es reprenguin les excavacions.

Tot i això, intentarem esbossar una seqüència històrica de les estructures excavades en aquest sector atenent no només a l'estratigrafia, sinó també a les relacions estructurals dels diversos elements i a la coherència del conjunt.

1a Fase

L'element més singular de la primera fase d'ocupació del jaciment ve definit per la presència dels diversos forats quadrangulars d'un metre de costat cada un que, situats de forma equidistant, 2'60 m entre els forats, i amb un altre situat alineat al sud de l'esmentat primer, semblen conformar les fonamentacions d'un sistema de suport. Al fons s'hi troben sengles sòls de pedres, a mode de *rudus*, i a l'interior del forat més meridional s'hi conserva un bloc de sorrenca. És a l'hora d'interpretar quina mena d'estructura suportarien quan comença la discussió de diverses hipòtesis.

El que sembla clar, per la seva distribució i les dimensions que aquestes bases defineixen, és que es tracta d'un edifici destinat a l'emmagatzematge (*horreum*). Les bases potser estarien destinades a falcar els pilars que sostenien, probablement, les bigues del sostre. En aquest cas, el més probable és que també els murs que delimiten l'àmbit 3 pertanyin a aquesta fase. Aquest fet vindria avalat pel fet que els forats se situen de forma equidistant (4 m) dels murs nord i sud, i portin, a més la mateixa orientació. Però el mur nord acaba, o ja no es conserva, abans d'arribar a l'alçada del forat més oriental. Per tant, fins que no es pugui confirmar si l'àmbit original tancava més a l'est d'aquest forat resulta complicat lligar les dues estructures.

Si no fos així, com es devia delimitar aquest magatzem? Hi ha una segona possibilitat, si bé cal reconèixer que es tracta d'un tipus d'estructura molt més habitual a zones més fredes i humides com Germània i Britània. Efectivament, en aquests indrets es construeixen magatzems amb el sòl sobreelevat i sostingut per petits pilars de pedra[1]. En aquestes estructures el sòl era de fusta, i també podien ser-ho les parets. De fet, però, aquesta possibilitat ens sembla ara per ara complicada. És cert que explicaria l'ús de la rasa ja en aquesta primera fase, ja que

[1] Adam, JP La construction romaine, Paris, 1984, p.213.

circularia per sota del paviment del magatzem i no pel mig. Més coherent, però, sembla la relació dels pilars amb els murs perimetrals de l'àmbit 3, i la desaparició de part d'aquests murs que, cal recordar es varen construir al damunt del nivell estèril, però sense fonamentacions i, per tant, en desmuntar-los no en quedà ni rastre.

2a fase

La següent reforma del sector va comportar la destrucció dels pilars situats a l'indret i la remodelació total del sector. Això es pot apreciar clarament ja que dos dels forats varen ser parcialment destruïts o obliterats en construir el *praefurnium* i un nou mur, respectivament.

En aquest segon moment es construeix l'àmbit 4. No s'ha excavat per l'est fins arribar al mur que devia tancar l'espai per aquella banda, mentre que pel nord és molt probable que aquesta cambra fos oberta. Els diversos forats de pal conservats a la zona nord de l'àmbit 3 ens indueixen a creure en l'existència d'un porxo de fusta en aquest sector L'àmbit 3 seguia existint i alguns dels seus murs, com el septentrional, foren parcialment aprofitats per construir altres estances. La duplicitat constituïda per un gran espai, àmbit 3, amb altres àmbits al seu interior (àmbit 4 i *caldarium*) sembla explicar-se per les restes trobades en els diversos estrats d'abandonament d'aquesta fase. Així, mentre als nivells d'enderroc de l'àmbit 4 hi eren molt abundants els fragments de teula i altres elements del sostre (com claus), aquests eren molt més escassos a l'espai nord i oest de l'àmbit 3. Sembla, doncs, que l'àmbit 3 es va convertir en un espai parcialment descobert, amb una cambra porxada i coberta al seu interior Aquest fet també explicaria l'alineació de forats de pal molt a prop del mur nord. El porxo de fusta que devia tancar parcialment pel nord l'àmbit 4 no es recolzava contra el mur septentrional, sinó en aquestes columnes de fusta.

També en aquest sector se situen les restes d'un petit conjunt termal que només hem excavat parcialment. De petites dimensions, un cop fou abandonada, aquesta estructura va ser completa i metòdicament desmuntada, de tal manera que han desaparegut tots els murs perimetrals (excepte el del nord que reaprofitava part del parament del mur nord de l'àmbit 3, i el de ponent de l'àmbit 5, tot i això molt arrasat), i, fins i tot el paviment, i se'n conserva només el retall al subsòl per l'hipocaust i el *praefurnium*, i algunes de les columnetes d'aquest esmentat hipocaust.

El desmuntatge va ser tant metòdic que a l'interior del farcit de l'hipocaust no es va trobar cap fragment provinent del paviment (segurament constituït per bipedals, atenent a la distància existent entre les diverses columnetes).

La part excavada correspon al *caldarium*, amb [illegible] *praefurnium* per escalfar el sòl i la caldera d'aigua situat a la banda sud. Al perfil nord del retall, pe[illegible] del mur, es conservava l'obertura o arc d[illegible] comunicar aquest hipocaust amb el d'una altra cambra (*tepidarium*) que, per situar-se fora de l'espai excavat, no ha estat encara estudiada. La seva existència és clara i s'infereix de la presència d'aquest arc de comunicació que no té cap altra raó de ser possible.

Aquest petit conjunt termal segurament s'estenia cap al nord de la part excavada. La seva situació, a cavall entre unes estructures utilitàries o de servei com les que hem excavat fins ara i un altre sector de les edificacions, és lògica. El client devia accedir als banys per la banda nord, però la banda sud es perllonga cap a la zona de servei ja que en aquest sector s'ha de moure l'operari, habitualment esclau, que alimenta el *praefurnium* i omple la caldera d'aigua. De fet, el *caldarium* no tendia probablement cap mena de comunicació amb aquest sector i l'usuari no devia ser conscient de trobar-se enmig d'una zona de treball, però això facilitava els treballs dels servidors dels banys que disposaven dels materials i del combustible necessaris emmagatzemats en aquest sector.

A llevant del *caldarium* es devia situar una altra cambra, àmbit 5. Un cop més, manquen els límits nord i est, pot[illegible] emmascarats pels potents murs d'època post[illegible]

Probableme[illegible] es construeix el gran magatzem (àmbit 1), situ[illegible] ponent del conjunt, com a substitut [illegible] antic magatzem desmuntat o amb una funcionalitat diferent (estables?).

3a Fase

Es produeix després del que sembla un abandonament total de tot aquest sector amb una remodelació un cop més quasi total.

A la banda sud es col·loquen els dos grans blocs de pedra, que, malgrat ser de dimensions i materials diferents (de pedra local l'un i de sorrencam l'altre), apareixen alineats i semblen funcionar conjuntament. Per col·locar el bloc de sorrenca es va retallar parcialment el mur de ponent de l'àmbit 4. De tota manera, sembla que aquest mur estava afaitat pràcticament fins al nivell en què es conserva actualment, ja que una altra estructura d'aquest moment, un mur orientat d'est a oest, li passa pel damunt.

En canvi, sembla que el perímetre de l'àmbit 3 continua en funcionament amb algunes modificacions. Per la banda sud se li adossa un nou mur, que tanca aquest àmbit per migdia, i que se sobreposa parcialment al mur de ponent de l'àmbit 4. Per la banda nord es construeixen dos grans murs, de més d'un metre d'amplada. Un d'aquests es recolza i embolcalla parcialment al mur nord per l'extrem de llevant. Aquests murs es varen construir amb un folrat exterior de grans pedres, però amb un farcit constituït per pedres i teules provinents de l'enderroc, amb tota seguretat de la fase anterior I és aquesta una dada que pot ser important. Aquest

farcit constituït per materials constructius i els farcits situats a tramuntana i llevant de l'àmbit, que més que enderrocs semblen -pel poc espai excavat fins ara- autèntics anivellaments, explicarien la desaparició quasi total dels nivells d'abandonament de la fase anterior i la curiosa inversió estratigràfica de l'indret. Per construir les estructures tardanes es reaprofiten els materials provinents de les estructures anteriors.

La funcionalitat d'aquestes estructures no és gaire clara. Es tracta, d'una banda, de pocs elements i aparentment dispersos, als quals cal afegir la gran rasa que travessa d'est a oest i pel centre l'àmbit 3. Aquesta rasa travessa els murs de ponent de l'àmbit 3 per l'espai existent entre ambdós. Es fa difícil saber si la rasa aprofita l'existència d'una porta o si per contra aquesta es va obrir pensant en el pas de la rasa.

Per altra banda, algunes d'aquestes estructures ofereixen un panorama aparentment incoherent i difícil d'explicar en alçat, com la funcionalitat que poden tenir els dos grans murs situats a l'angle nord oriental, especialment tenint present que el de tramuntana es recolza contra un mur molt més prim i ja existent...

CRONOLOGIES I INTERPRETACIONS

Tota la problemàtica referida a l'estratigrafia fa difícil establir la cronologia de les diferents fases. Les úniques dades de què disposem per establir la construcció del magatzem de la primera fase són indirectes. Així, l'any 1998 en excavar l'àmbit 1, es va observar com els murs d'aquell magatzem eren bastits damunt d'estrats d'anivellament datables a mitjan segle I dC. Aquest àmbit sembla pertànyer a la segona fase d'ocupació. Ens basem no només en què el seu moment d'abandonament (a finals del s. II dC, o ja dins la tercera centúria) coincideix amb l'abandonament de la segona fase del sector sinó en la construcció del mur que tanca pel nord l'àmbit 2. Efectivament, aquest mur de característiques constructives molt similars a les dels murs perimetrals de l'àmbit 1, es va construir recolzat contra l'angle nord oest de l'àmbit 3 per tancar pel nord l'espai existent entre aquests dos edificis (àmbit 2). Per tant, aquest mur és posterior a l'àmbit 3 i la seva construcció sembla relacionada amb el bastiment del magatzem o àmbit 1.

Així doncs, si la segona fase s'inicia a mitjan del segle I dC, la fase corresponent al magatzem amb els pilars centrals havia de ser anterior. Disposem de pocs materials anteriors, però aquests hi són presents, si bé de forma molt residual (roig intern pompeià, costa catalana, vernís negre...). Això no és tan inverosímil si es té present que les estructures es varen construir sense fonaments, i el sòl de circulació era el mateix nivell del subsòl, lleugerament aplanat. Els nivells de l'interior dels forats corresponen al seu moment d'obliteració, no al de construcció.

Si atenem a les dades històriques i a la funcionalitat de l'edifici, creiem que podríem considerar amb prou seguretat que aquesta fase s'inicia molt probablement en època d'August, en el moment en què aquest emperador inicia l'ordenació del *cursus publicus* i ve a Hispània a reorganitzar les províncies. És un moment en què no només es creen les *mansiones*, lligades al *cursus publicus*, sinó que la construcció de magatzems de queviures i materials en punts estratègics és important pel gran trànsit de tropes.

La segona fase s'inicia com ja hem esmentat a la segona meitat del segle I dC i és el moment en què sembla que la *mansio* pren la seva configuració més definida. La construcció de grans magatzems lliga perfectament amb el trànsit de persones i materials lligats al *cursus publicus*, i la presència d'unes termes demostra l'existència d'un edifici d'allotjament, que no es pot situar molt lluny d'aquests banys. L'excavació d'aquest any sembla situar-se a la frontera entre els dos espais, el destinat a l'allotjament dels viatgers i a la zona de treball, magatzem i estables, destinats a l'emmagatzematge i renovació de vehicles i muntures.

La finalització d'aquesta fase se situa a finals del segle II dC, si atenem al material ceràmic, o ja plenament entrada la centúria següent seguint les troballes numismàtiques. Aquest abandonament -que no sabem si es redueix a una part o a tot l'establiment- es relaciona amb tota probabilitat amb la inestabilitat política de l'època. La presència de diversos usurpadors devia significar un greu problema pel funcionament del *cursus publicus*. No cal oblidar que el funcionament de les *mansiones* estava a càrrec de les ciutats, per a les quals podia arribar a representar una pesada càrrega, que podien intentar eludir en moments en què mancava un poder central fort.

A principis del segle IV dC s'inicia la darrera fase d'ocupació del jaciment. Aquesta fase la trobem escassament documentada en el material ceràmic, però són molt abundants les monedes datades entre el govern de Dioclecià (amb monedes de Maximià, August responsable d'Hispània) i els de la família de Constantí.

Les estructures pateixen una nova remodelació a fons, i algunes són completament desmuntades (com sembla succeir amb les termes). Això podria indicar un cert canvi en la funcionalitat de l'assentament, a que ja hem fet referència en el capítol corresponent en parlar de la construcció de la *mansio* de *Deciana*.

Diversos elements ens apunten en aquesta direcció, el més important dels quals és l'històric. Dioclecià, seguit posteriorment per Constantí, inicia un ambiciós programa defensiu destinat principalment a defensar les ciutats i vies estratègiques des d'un punt de vista econòmic i militar. Això es traduirà, ja en època de Constantí, en la construcció de les *Clausurae*, autèntica porta fronterera entre Hispània i la Gàl·lia. Per construir aquestes fortaleses es van desmuntar part dels Trofeus de Pompeu i en el seu lloc es va construir una torre de vigilància.

Les construccions situades a l'indret de la *mansio* podrien estar relacionades amb aquesta torre. Per una banda, l'aprofitament d'un parell de blocs de sorrenca provinents dels Trofeus de Pompeu i, per l'altra, la senzillesa de les estructures. Però també la manca de materials ceràmics, sobretot en contraposició a l'abundància de materials numismàtics. Si es tractés d'un petit establiment militar per allotjar la petita guarnició destinada a la vigilància a la torre dels Trofeus, els materials ceràmics serien escassos (cada soldat disposa del seu propi equip), però per contra no cal oblidar que en època baiximperial els soldats (tot i cobrar gran part del seu estipendi en espècies) i els funcionaris eren dels pocs que disposaven de monedes amb regularitat. Aquest procés de militarització del jaciment podria relacionar-se també amb la construcció d'una nova *mansio* a *Deciana*.

De fet, però, és aviat per decantar-se per aquesta possibilitat. Només l'excavació d'una major extensió del jaciment i la troballa de més estructures tardanes permetran definir-ne la funcionalitat. Però aquesta és una qüestió que es podria fer extensiva a les estructures pertanyents a les altres fases, especialment pel que fa referència a l'establiment de la cronologia de les diverses fases.

FUNCIONALITAT

Davant de totes aquestes dades cal intentar avançar una hipòtesi de treball respecte a la funcionalitat de les restes descobertes.

És evident que ens trobem davant de part d'un edifici de caire eminentment funcional. La simplicitat dels seus sistemes de pavimentació, i fins i tot de molts dels seus murs, així com les grans dimensions d'alguna de les cambres fan pensar en alguna mena de magatzem o d'indret on es desenvolupen activitats de caire industrial. Aquest fet vindria refermat per l'existència dels dos grans forats o dipòsits excavats al paviment o de la rasa que travessa els àmbits 2 i 3. Però el tipus de materials recuperats semblen desmentir que ens trobem davant de la *pars rustica* d'una simple vil·la. Per una banda la gran abundància de ceràmiques fines i, sobretot, l'escassíssima, quasi inexistent, presència de grans envasos (àmfores i *dolies*) desmenteixen el seu ús industrial, i, per l'altra, la gran quantitat de moneda recuperada, inusual en una vil·la normal, fins i tot excavant la *pars urbana*, sembla indicar que ens trobem davant d'un edifici molt freqüentat per viatgers. I no cal oblidar l'existència de restes d'una instal·lació termal.

Ens trobem, doncs, davant d'un edifici singular i no d'una vil·la clàssica. En aquest punt cal fer atenció a les fonts documentals, que de la mateixa manera que varen ajudar a identificar els Trofeus de Pompeu, poden aportar-nos indicis respecte al jaciment que ens ocupa.

Efectivament, les fonts fan referència a l'existència en el pas localitzat entre la Gàl·lia i Hispània d'una *mansio*, coneguda amb el nom, en els diversos *itineraria* de *Summum Pyrenaeum*[2]. La ubicació d'aquesta *mansio* ha estat discutida, situant-se a vegades a la vessant francesa i, d'altres, a la carena mateixa del coll de Panissars, al costat dels trofeus pompeians.

Si la seva ubicació és discutida, la seva estructura era fins ara desconeguda. El principal problema per definir com podia ser la *mansio* és el desconeixement que encara avui es té sobre l'estructura física d'aquesta mena d'establiments, especialment a la part occidental de l'imperi. Si bé s'han identificat els llocs on aproximadament se situaven aquests establiments, pràcticament cap, per no dir cap, ha estat identificat de forma clara i excavat. El problema s'agreuja pel fet que moltes de les *mansiones* se situaven en nuclis urbans, com un edifici més de l'entramat de la ciutat. En d'altres casos potser han estat excavades i confoses amb simples vil·les, especialment si la seva excavació ha estat parcial. Per tant, no existeix un model en el què reflectir-se, si és que aquest model existia. Potser si analitzem, encara que sigui sumàriament, la funció que tenien què complir aquests establiments, podrem aclarir quelcom sobre la seva estructura.

Les *mansiones* formaven part de l'estructura del *cursus publicus*, servei públic encarregat del transport de les persones i mercaderies pertanyents a l'estat[3]. Dins aquest servei les *mansiones* eren estacions de posta o d'etapa, que havien de disposar a més de cotxera, quadra i graners, d'allotjament per als guardians, conductors i viatgers. Aquestes estacions se situaven a la distància d'una jornada de marxa. El seu funcionament i manteniment estava en mans de les ciutats, dins el territori de les quals es trobaven, i aquestes havien de proporcionar el personal i els queviures i forratges necessaris[4].

Des de la reorganització que fa August del servei hi ha dues menes d'estacions: les *mutationes* són simples postes de descans per canviar els cavalls o els vehicles, mentre que les *mansiones* són autèntiques estacions d'etapa per canviar el vehicle, però també per passar-hi la nit. Preferentment, aquestes se situen als nuclis urbans o, de no ser possible, a prop de llocs fortificats, d'encreuaments

[2] El nom varia segons la font. Així els vasos de Vicarel·lo fan esment al terme *In Pyreanaeo, in Pyreneo* o *in Pyreneum*, la *Tabula* de Peutinger fa referència al terme *In Summo Pyreneo*, terme semblant a l'emprat a l'itinerari Antoní. Altres fonts empren altres termes, tots, però derivats del mateix. Castellví G. *et alii* 1997: Voies romaines, op.cit.

[3] Sobre el tema del *cursus publicus* encara resulta de gran interès l'obra de Daremberg, CH i Saglio,E. 1877 i ss, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*, París, on es citen les fonts clàssiques que fan referència al tema.

[4] Aquest fet varia amb Septimi Sever que trasllada al fisc les despeses del cursus publicus.

de camins o de centres de comerç. En determinats casos i circumstàncies, com succeeix a Orient o a les zones frontereres en època de guerra, les *mansiones* esdevenen autèntics *horrea* on s'emmagatzema menjar i materials tant per als funcionaris com per les tropes de pas.

Com a lloc de recanvi de vehicles, cada *mansio* havia de disposar almenys d'uns quaranta cavalls, la meitat en el cas de les *mutationes*, fet que implica uns grans estables i graners.

Cal revisar ara si les dades extretes de l'excavació s'ajusten a aquest esquema de funcionament d'una *mansio* i, així mateix, analitzar quins són els arguments de què disposem a favor i en contra d'aquesta hipòtesi.

Començcem per la seva ubicació. En un indret on la tramuntana bufa amb molta intensitat, la col·locació d'un edifici d'aquestes característiques a la vessant de migdia del turó, i per tant, molt més arrecerat que a la zona del coll, sembla el més indicat, en tot cas molt més que d'altres que s'han proposat a vegades, com a tocar el monument pompeià[5], ja que el temps a la carena resultaria molt més inclement.A més, la Via Augusta passa molts pocs metres al nord de la zona excavada, i no hi ha cap dubte que aquest edifici existeix en funció de la via.

A més, la distància entre aquest indret i Fenollar indret on es creu que es devia situar l'estació d'*Ad Centuriones*, és de set quilòmetres i mig, molt propera a les cinc milles especificades en els *itineraria* [6].

De totes les dades aportades sobre el funcionament d'una *mansio*, s'infereix que un establiment d'aquesta mena havia de disposar d'una zona d'alberg i d'uns grans edificis que funcionessin com a magatzem, estable i graner. Aquests dos sectors devien trobar-se separats, i en el cas d'una zona com Panissars, on el vent bufa del nord, l'indret idoni per col·locar l'alberg era al nord dels magatzems, arrecerat de les males olors. Al nord de la zona per nosaltres excavada es troba la via, i creiem que és en aquesta zona on cal cercar el nucli central de les construccions, de les quals el conjunt termal en representaria el seu extrem meridional.

L'estructura dels edificis excavats, molt simple, amb grans habitacions amb compartimentació interior sembla correspondre a una zona d'estables o graner (la presència en aquest sector del *caldarium* s'explica per la necessitat d'alimentar el forn de les termes).Així, el conjunt de banys es devia situar a cavall entre la zona d'alberg i el sector de servei.

Hi ha, a més, altres elements que cal analitzar i que podrien ajudar a entendre l'evolució històrica d'aquest jaciment.

Un és la relativa proximitat existent, segons les fonts, entre la *mansio* del *summum Pyrenaeum* i la de *Deciana*. Aquesta segona s'ha situat comunament a les proximitats de la Jonquera sense que se n'hagi establert amb seguretat la localització exacta. Un element curiós d'aquesta *mansio* és que només surt esmentada a alguns dels itineraria que han arribat fins a nosaltres, concretament en els més tardans. Així, efectivament, surt esmentada a l'anònim de Ravena, document que sembla datar de finals del segle VII dC, tot i que òbviament basat en un document anterior. L'altra és la Taula de Peutinger, document medieval del segle XIII elaborat basant-se en documents de finals del segle III dC.

Aquest fet obre noves possibilitats. Una és que aquesta *mansio* fos creada a finals del segle III dC, formant part de la reordenació que efectuen Dioclecià i Constantí, ambdós molt interessats en la conservació de les vies, especialment aquelles que, com la Via Augusta, revestien un important paper estratègic i militar. La seva creació, si hagués estat així, podria respondre a diverses raons. Una seria el possible lligam d'aquests establiments amb l'*annona* a partir del segle III. En cas d'haver de recollir els impostos del territori, la *mansio* de *Deciana*, situada a la plana, semblava molt més apta per aquestes tasques.

Una altra possibilitat podria ser la creixent importància de l'ús del pas del Pertús, que en època medieval substituirà en gran mesura al de Panissars. En aquest cas els viatgers que travessessin pel pas del Pertús no podrien accedir a la *mansio* del *summum Pyrenaeum* i la *mansio* de *Deciana* se situaria probablement a l'indret on ambdós brancals del camí es tornarien a unir, abans d'enfilar cap a *luncaria* a través de la plana empordanesa.

Una altra raó podria ser un cert canvi en la funcionalitat de la *mansio* del *summum Pyrenaeum*, canvi aquest que se sembla intuir de moment en la part excavada, però que caldria refermar ja que a les fonts seguirà apareixent sempre com a *mansio*. Aquest indret podia haver esdevingut, per la seva situació, un punt estratègic, més de caire militar i segurament la ubicació a la plana de *Deciana* deu mrespondre a una millor seguretat per magatzems i materials.

No cal rebutjar tampoc la interpretació tradicional que situa les dues *mansiones* com dos elements normals del camí, i atribueix la seva proximitat només a les dificultats orogràfiques del terreny que farien més lent i penós el viatge, precisant de postes mésproperes. Però si hagués estat així, per què no s'esmenta *Deciana* en cap document altimperial? No era llavors igual la dificultat? Per obtenir la resposta caldrà analitzar no només l'evolució arqueològica d'ambdós jaciments (quan es localitzi *Deciana*),

[5] En aquest aspecte , Castellvi G. *et alii* 1997: *Voies romaines* , op.cit., p.57 proposa dos indrets possibles, un és el Mas del Pertús, situat uns cent metres al nord dels trofeus pompeians, i l'altra és el jaciment objecte d'aquest estudi.

[6] Especialment la *Tabula* de Peutinger i l'Itinerari II d'Antoní.

sinó també l'evolució històrica d'aquesta mena d'establiments i de tota la zona pirinenca en concret. Així no cal oblidar la construcció a principis del s. IV dC de les *Clausurae*, que formava part del programa ja iniciat per Dioclecià i continuat per Constantí de defensa de les principals vies de comunicació. Aquesta construcció va afectar al monument dels Trofeus de Pompeu, que no només varen servir de pedrera, sinó que varen ser emprats per construir una torre de guaita. Alguns materials dels Trofeus varen ser utilitzats també a la *mansio* que s'està actualment excavant i no cal oblidar, per exemple, que tot punt de vigilància necessitat una guarnició, per petita que sigui, i tota guarnició necessita un allotjament.

Un altre element que cal tenir present és que aquesta mena de postes no eren simples edificis, sinó tot sovint autèntics complexos, on a més de l'hostatgeria se situaven tot un seguit d'edificis d'emmagatzematge, estables, habitatges dels treballadors, petits santuaris de divinitats dels camins o protectores dels viatgers... I al costat d'aquests apareixien, en segons quins indrets, alguns edificis pertanyents a negocis privats que aprofitaven el constant transit de persones i mercaderies. A més en llocs estratègics, i especialment en època baix imperial, alguns d'aquests assentaments albergaren petites guarnicions encarregades de patrullar la via i preservar-ne la seguretat.

BIBLIOGRAFIA

CASTELLVÍ G. 1991, *Le monument romain de Panissars (Trophées de Pompée?) et le franchissement Pyreneen de la voie Domitienne*, Lille.

CASTELLVÍ G., NOLLA JM. & RODÀ I. 1995, La identificación de los trofeos de Pompeyo en el Pirineo, *Journal of Roman Archaeology*, 8, 5-18.

CASTELLVÍ G., COMPS JP., KORTABA J. & PEZIN A., eds. 1997, *Voies romaines du Rhône a l'Ebre: Via Domitia et Via Augusta. Documents d'Archeologie Française*, 61, París

L'ESTABLIMENT ROMÀ DE MAS CARBOTÍ (TOSSA DE MAR, LA SELVA).

Josep BURCH Ma Francesca JIMÉNEZ Josep Ma. NOLLA

Lluís PALAHÍ Jordi SAGRERA Lluís PALAHÍ

El jaciment del Mas Carbotí se situa a uns quatre quilòmetres del nucli urbà de Tossa de Mar tot seguint la carretera de Lloret, entre aquesta carretera i la línia litoral, en una zona boscosa.

L'existència del jaciment ja era coneguda de fa temps, i havia estat objecte d'alguns sondejos incontrolats, fins que l'any 1984 s'hi va dur a terme una campanya d'excavacions sota la direcció d'Albert López i Mario Zucchitello. Aquesta excavació va posar al descobert una bona part de l'edifici. Aquest conformava, segons els parers dels arqueòlegs en aquell moment, un edifici de forma rectangular, dividit en dos sectors per un passadís. A la banda de llevant se situaria la zona de premsat testimoniada per l'existència d'una cambra rectangular, pavimentada amb rajols i amb una gran teula a llevant i dos forats de pal a l'extrem contrari.

A la banda de ponent del passadís se situaven tres estances, una d'elles de grans dimensions i pavimentada amb *opus signinum*, que no es va excavar totalment. Aquestes varen ser interpretades com l'habitatge dels obrers especialment basant-se en la troballa d'un petit nivell de cendres que varen interpretar com una llar.

Com veurem posteriorment, les nostres conclusions actuals són exactament contraries a les exposades en aquell moment.

Quant a la cronologia del jaciment, aquesta se situava segons l'equip d'excavació entre finals del s. I aC per a la construcció de l'edifici i els anys 70-80 dC per al seu abandonament, però sense que s'especifiquessin els materials en els quals es basava aquesta interpretació.

Després d'aquesta campanya de l'any 1984, el jaciment va tornar a caure en l'oblit i abandonament més absoluts, fins a la nostra intervenció. Aquesta s'inscriu dins l'estudi que la Universitat de Girona està desenvolupant referent al poblament i explotació de la vall de Tossa en època romana. Aquest estudi es va iniciar amb l'excavació d'un assentament similar al que aquí ens ocupa, el de Ses Alzines, i inclou l'anàlisi d'algunes petites explotacions, a més de la vil·la dels Ametllers com a exemple de gran propietat.

L'objectiu de l'excavació de la vil·la del Mas Carbotí era i és doble. Per una banda continuar amb l'anàlisi suara esmentada dins el programa de la Universitat de Girona i, per l'altra, recuperar un jaciment que restava a mig estudiar i en un greu estat d'abandonament.

DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES

L'excavació de l'any 1999 es va dedicar essencialment a la neteja i documentació de les estructures ja excavades en la campanya de l'any 1984, i a l'ampliació del sondeig cap a ponent i migdia.

L'edifici o edificis presenten una tècnica constructiva molt senzilla, amb murs de pedra de dimensions mitjanes lligades amb fang. Els paviments, per norma general, són de terra piconada, o amb el subsòl aplanat, a excepció de dues cambres pavimentades una amb un *opus signinum* força barroer i l'altra amb rajoles de ceràmica.

A la banda de llevant es conserven part de dues estances. La cambra que ocupa l'angle nord-est (àmbit 4) està parcialment excavada a la roca del subsòl, retallada en part per poder crear una base planera pel paviment. Només es conserven parcialment els murs de llevant i migdia, bastits amb pedra lligada amb fang (en el cas del mur sud en molt mal estat), mentre que a les bandes nord i oest s'observa només el retall de la roca damunt del qual s'assentarien els murs.

La cambra estava pavimentada amb rajoles rectangulars de ceràmica, col·locades formant files. A la banda est, encastada al mig de l'espai del mur i a una cota més baixa que el paviment, se situava una *tegula*. A l'exterior de la cambra, per aquesta banda est, es varen poder recuperar uns nivells amb gran quantitat de cendres, just al marge del terreny A la banda contrària de l'estança es conservaven, així mateix, dos forats de pal practicats a la roca del subsòl. Tota aquesta estança havia estat excavada l'any 1984 (excepte la banda de llevant a l'exterior de la cambra) i interpretada com una premsa per al processament del raïm.

Al sud d'aquesta cambra es conserva l'angle d'una altra cambra (àmbit 3), de la qual actualment només són visibles els murs oest i sud. Aquest espai també va ser excavat l'any 1984, i el més destacable és el gran desnivell que presenta el subsòl en direcció est. Això hauria obligat sens dubte els constructors de l'edifici a construir un paviment per anivellar el terreny amb un mur a la banda est que fonamentés en la roca. El farcit resulta especialment important ja que hauria permès datar el moment de construcció de l'edifici, però va ser excavat a la campanya de l'any 1984 i no disposem de dades sobre la cronologia que va proporcionar.

A ponent d'aquestes dues estances se situa un espai orientat de nord a sud (àmbit 7). Inicialment aquest espai va ser interpretat l'any 1984 com un passadís, però hi ha un element que dificulta aquesta interpretació: els murs de tramuntana dels àmbits situats a llevant se situen força més al nord que els de les cambres de ponent. Així doncs, o al nord de les cambres de la banda oest se situen noves estances, encara no excavades, o bé les cambres situades a ponent conformen un edifici independent del de la banda de llevant.

A la banda oest d'aquest espai s'han excavat, de moment, 5 àmbits. Immediatament a l'oest se situa un espai rectangular (àmbit 1) dividit d'est a oest per un petit muret que pràcticament el partia en dos espais bessons. Ambdós havien estat pràcticament excavats l'any 1984, i a l'espai de la banda sud, els excavadors hi varen identificar les restes d'una llar de foc afectada per la construcció de l'esmentat muret travesser, tot i que, segons ells, continuaria en ús després d'aquesta construcció. El paviment era, segons sembla, de terra batuda.

A l'oest d'aquesta estança doble, es troba la més gran de les habitacions excavades fins al moment (àmbit 2). Separada almenys inicialment d'aquestes habitacions no per un mur, sinó per un graó (posteriorment obliterat en construir-se un nou mur en direcció nord-sud fonamentat directament sobre el paviment), la cambra estava pavimentada amb un sòl d'*opus signinum*. A l'extrem oest de l'estança s'observen tres forats practicats en el paviment, dos de forma semicircular, i situats molt propers l'un a l'altre. També al mur d'aquesta banda es conservaven restes (concretament a l'angle nord-occidental) d'un revestiment de *signinum*. D'interpretació complexa resulta el mur de migdia de la cambra. A la banda oriental s'observa un llindar de porta, que posteriorment va ser tapiat. A l'oest d'aquesta porta s'observa un petit forat de forma quadrangular que travessa el mur de nord a sud, emmarcat per la banda septentrional per sengles mitges canyes de*signinum* en el paviment.

Al sud d'aquesta cambra se situava un altre espai (àmbit 5) que no es va delimitar completament en aquesta campanya d'excavacions. El més remarcable n'és un dipòsit semiesfèric excavat a la roca del subsòl i situat a tocar el mur sud de l'àmbit suara descrit, just per sota del forat que travessava el mur. És aquest, un dels sectors on s'observa amb més claredat l'existència de dues fases constructives en l'edifici, ja que per una banda els murs est i sud apareixen duplicats, amb murs paral·lels fonamentats a una cota més alta. A més a més, també a la cota corresponent al paviment de la segona fase, i a tocar el perfil occidental del sondeig es va poder documentar un altre dipòsit o retall de forma semiesfèrica que podria haver servit de dipòsit o per encaixar-hi un *dolium* o alguna altra mena de recipient.

A l'oest d'aquest espai es troba l'àmbit 6. Aquest espai tampoc ha estat delimitat completament, ja que per la banda oriental els murs apareixen cada cop més arrasats, fins a desaparèixer totalment. El més remarcable d'aquest espai és la gran abundància de forats de pal apareguts, excavats directament al subsòl natural. Aquests forats apareixen en un aparent desordre, sense delimitar una estructuració concreta i clara. A la banda occidental de l'àmbit es pot observar novament la duplicitat de murs, situats a diferent cota de fonamentació. En aquest sector es varen recuperar els materials més antics del jaciment, fet que fa pensar que o aquest sector no es va emprar en la segona fase constructiva de l'edifici o el terreny apareixia erosionat (i potser parcialment excavat), i no es conservaven els estrats superiors en el moment de la nostra intervenció.

Al sud de l'àmbit 6 se situa l'àmbit 8, excavat en molt poca extensió. En la part excavada, no hi apareix delimitat per cap estructura i aparentment podria tractar-se de l'exterior de l'edifici. Hi ha un element, però, que sembla desmentir aquesta teoria. A l'angle sud-oest de l'excavació varen aparèixer restes d'un paviment de *signinum* de molt mala qualitat i en un pèssim estat de conservació. Per la poca extensió recuperada fins al moment, es fa difícil saber la funcionalitat del paviment i la seva relació amb alguna estructura.

Tota la zona sud del jaciment apareix plena de desnivells i petites depressions, moltes naturals, farcides en construir-se l'edificació per tal de poder crear una base planera.

INTERPRETACIÓ DE LES ESTRUCTURES

Com ja ha quedat expressat al principi d'aquest article, les conclusions a què s'ha pogut arribar al final d'aquesta campanya d'excavacions difereixen substancialment de les establertes fins ara. Això es deu fonamentalment a la finalització de l'excavació de l'àmbit 2 i de l'espai situat a migdia -àmbit 5- que han permès una interpretació més clara d'aquestes estructures.

El primer que cal ressaltar és que sembla que la vil·la està constituïda per més d'un edifici, ja que així semblen demostrar-ho els límits de tramuntana dels àmbits 2 i 4, que no devien constituir una façana recta sinó esglaonada. Si era així, l'àmbit 7 no devia ser en realitat un passadís, sinó probablement un espai descobert entre ambdós edificis. Aquesta possibilitat

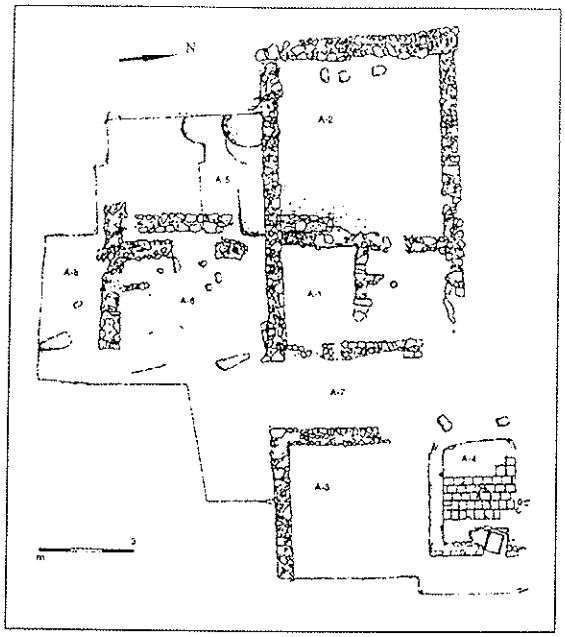

Fig. 1: Planta general del jaciment de Mas Carbotí

resulta coherent atesa la diversa funcionalitat d'ambdues construccions. L'edifici situat a llevant devia funcionar com a habitatge, gairebé amb tota seguretat ocasional, i ocupat només durant el període de verema i transformació del raïm. Per contra, la construcció del costat occidental estaria destinada al premsat i transformació d'aquests raïms.

Val a dir que cap dels edificis que componen aquest conjunt ha estat delimitat completament i potser no es conservi sencera la seva planta, a causa dels forts desnivells que presenta actualment el terreny Tots estant bastits amb una tècnica constructiva molt simple, amb murs de pedra poc carejada, lligada amb fang, i paviments de terra batuda, excepte en aquelles cambres que per la seva funcionalitat específica es va optar per una pavimentació més elaborada (rajoles) o impermeable (*opus signinum*).

L'element que distingeix i identifica l'edifici situat a llevant com a habitatge és l'àmbit 4. L'any 1984 aquest espai es va interpretar com a zona de premsa. Nosaltres diferim clarament d'aquesta interpretació per diverses raons. La primera i més clara és que la premsa se situava, com veurem, a l'àmbit 2. Per altra banda, el sistema de pavimentació, a base de rajoles força separades entre elles, no permet crear el sòl impermeabilitzat, indispensable per a aquesta mena de tasques. A més la *tegula* apareguda a la banda de llevant correspon a les restes d'una cuina.Aquesta mena de fogons construïts amb teules formant una mena de caixa (de la queal la mateixa vil·la dels Ametllers, a Tossa de Mar.

Com ja s'ha explicat més amunt, el mur nord d'aquest sector se situa força més cap a tramuntana que el de les cambres situades a ponent. Això sembla indicar, ara per ara, que l'espai existent entre ambdós sectors (àmbit 7) era en realitat un espai descobert que separaria la zona d'habitatge, a llevant, del sector industrial, a ponent.

La funcionalitat del sector de ponent ve definida per la gran cambra pavimentada amb *opus signinum*. Aquesta devia ser la zona de premsat del raïm. Són diversos els elements que així semblen demostrar-ho. Per exemple la pavimentació de l'estança, d'*opus signinum*, amb mitja canya al seu entorn, i el revestiment del mur, que presenta, a més, una certa inclinació nord-sud, fet que crea un espai impermeable ideal per treballar amb líquids. Els dos forats situats a l'extrem occidental corresponen als encaixos dels *arbores* de la premsa. El contrapès de la premsa se situaria a l'àmbit 1, que presentava la pavimentació a una cota més baixa. Això podria explicar també que ambdós espais estiguessin separats per un graó i no per un mur A més, això era necessari per accedir a la zona de premsat amb els raïms.

Al mur sud de l'estança es trobava una obertura de forma quadrangular, emmarcada per mitges canyes que comunicaria aquesta estança amb el dipòsit situat dins l'àmbit 5. A l'est d'aquesta obertura es conserven les restes d'un llindar de porta que devia comunicar ambdós espais a cota de pavimentació de l'àmbit 5; es trobava gairebé un metre més baixa que la de l'àmbit 2, i aquest desnivell es devia salvar amb una petita escala de fusta mòbil, ja que una estructura fixa hauria dificultat l'accés al dipòsit.

A l'àmbit 2 no es va detectar la presència d'una zona de pressió. Aquesta podia ser de fusta o algun material perible, tot i que la mateixa inclinació del paviment i les mitges canyes situades al voltant de l'obertura del mur sud podien actuar com a zona de recepció del líquid premsat, de forma similar com succeïa a la vil·la de Ses Alzines.

Com acabem d'esmentar, l'àmbit 5 deu orrespondre a la zona de dipòsit del most premsat. Posteriorment aquest es devia emmagatzemar a aquest mateix àmbit o, potser a la cambra situada a llevant (àmbit 6). En aquest sentit potser caldria no descartar la possibilitat que els forats de pal apareguts en aquell espai fossin en realitat encaixos per col·locar-hi àmfores. Així mateix l'abundància de fragments de *dolia* testimonia que s'empraven aquests recipients probablement per realitzar-hi una primera fermentació.

L'edifici va patir una reforma força profunda que va comportar la construcció de nous murs a una cota més alta que els de l'edifici inicial.Aquesta reforma comporta l'obliteració del dipòsit de l'àmbit 5, i de la porta que devia comunicar aquest espai amb l'àmbit 2 (en aquest cas l'obliteració es fa amb terra i algunes pedres). Tot l'àmbit 5 degué ser farcit fins a col·locar la nova cota de pavimentació a la mateixa alçada que la de l'àmbit 2. Els murs d'aquesta segona fase fonamenten a una cota més alta que els originaris, menys en el cas del mur que tanca per llevant l'àmbit 2, construït directament damunt del paviment de *signinum*. La principal característica d'aquesta reforma, que sembla concentrar-se a les cambres

de la banda occidental, és que els murs es disposen paral·lelament als ja existents, a una cota més alta, i això comporta una petita reducció de l'espai. No resulta gens clar per què no s'aprofiten els murs ja existents com a fonamentació, ni la funcionalitat de la nova reforma.

El que sembla clar és que la premsa ja no funciona, en obliterar-se el canal i el dipòsit de recepció de líquids i, tot i que a l'àmbit 5 es va trobar un retall que podria pertànyer a un nou dipòsit o una base de *dolium* de la segona fase, la seva col·locació al centre de la cambra impedeix qualsevol relació amb l'àmbit 2 i la premsa.

CRONOLOGIES

Els materials que ha proporcionat aquesta campanya d'excavacions són relativament escassos, i la majoria corresponen a ceràmiques comunes de producció local, poc útils a l'hora d'establir cronologies fiables.

Els nivells estratigràfics més clars són els de l'abandonament de l'edifici. Molt més dubtosos resulten els nivells fundacionals, localitzables només a les depressions del terreny natural o com a anivellament d'algun paviment de terra piconada.

De tota manera, els materials més antics localitzats corresponen a ceràmiques comunes ibèriques, grises de la costa catalana, algun fragment de campaniana C, parets fines republicanes i alguns fragments de TS itàlica. Tots aquests elements porten la construcció de l'edifici probablement al canvi d'era o molt poc abans.

El moment d'abandonament ve clarament marcat per la presència de TS sud-gàl·liques sense decorar L'absència de formes decorades de laTS sud-gàl·lica i de les formes més primerenques deTS africana A, porten la cronologia final del jaciment a mitjans del s. I dC, no més tard dels anys cinquanta.

Quant a la reforma de l'edifici, aquesta es devia produir poc abans de l'abandonament final, com a part d'un intent de reaprofitar l'edifici per altres tasques no relacionades amb el premsat del raïm, que finalment no va reeixir. Així els materials trobats al dipòsit o als farcits d'obliteració de l'àmbit 5 no presenten diferències tipològiques clares amb els del moment de l'abandonament.

Aquesta cronologia difereix de l'establerta l'any 1984, que situava el final de l'explotació al voltant de l'any vuitanta. Atès que es desconeix en quins materials es basaven per establir aquesta cronologia, no podem comparar els resultats.

DARRERES EXCAVACIONS A LA VIL·LA ROMANA DE VILAUBA

Pere CASTANYER Joaquim TREMOLEDA

Els treballs d'excavació a la vil·la romana han continuat també durant els anys 1998 i 1999, encara que amb una intensitat menor a la normal a causa, d'una banda, a l'esforç esmerçat en la preparació de la monografia editada el passat mes de febrer i, de l'altra, a l'inici d'un seguit d'intervencions arqueològiques en d'altres jaciments de l'entorn de Vilauba, com per exemple Can Geldeus i Ermedàs, conegudes ja d'antuvi i ara integrades dins el mateix projecte de recerca (Tarrús & Roure 1983, 26-27; Casas *et alii* 1990, 67-70). Tanmateix, la necessitat de cobrir aquests diversos fronts d'actuació fou possible mercès a la col·laboració de Quim Esteba, Rafael Dehesa i Iolanda Puigdevall, que assumiren també una part de la responsabilitat tècnica. Malgrat aquests dos factors, que limitaven l'abast de la intervenció, ens proposàvem acabar alguns sectors, especialment de les ales oest i sud de la vil·la, i obtenir així algunes dades per contrastar la interpretació arqueològica abans de la publicació definitiva dels resultats.

Les excavacions de l'estiu de 1998 es va centrar doncs novament en l'anomenat CampAlt, situat a la banda oest de la carretera que mena cap a Pujarnol, completant aquells sectors encetats durant els anys 1995 i 1996 (Castanyer & Tremoleda 1996, 205-213). La part que presentava un major interès era el conjunt d'àmbits de l'ala oest de la vil·la que, recordem-ho, delimita per aquest costat el nucli residencial de la vil·la durant l'etapa altimperial. En planta, l'estructura d'aquesta edificació és molt similar a la descoberta anys abans una mica més al nord (Castanyer, Roure & Tremoleda 1989, 63-70; Tremoleda, Castanyer & Roure 1989, 49-69) i consta d'una filada d'habitacions articulades mitjançant un corredor o galeria porticada situada a la part frontal i amb l'entrada principal, ben marcada per un enllosat de pedres, al centre d'aquest eix.

L'objectiu prioritari era finalitzar l'excavació dels nivells inferiors d'algunes d'aquestes estances i, també, comprovar si aquesta ala era veritablement el límit occidental de la vil·la fins a les acaballes del segle III, quan arrel de la destrucció sobtada d'una part de l'àrea residencial s'inicien un seguit de reformes que modifiquen completament la composició original (Castanyer, Tremoleda & Roure 1991, 157-191). Malauradament, aquestes obres, paral·leles a l'abandonament de la seva funció primigènia, comportaren també l'espoli sistemàtic de la major part de les estructures, fins al punt que, en algunes habitacions, és impossible trobar el paviment o alguns dels murs. Més que no pas conèixer la planta d'aquesta ala de la vil·la, llavors ja totalment destapada, hom pretenia excavar alguns dels estrats relacionats amb la pròpia construcció i, d'aquesta manera, recuperar alguns materials arqueològics per datar-la amb més precisió.

A priori, les dades de què disposàvem i, sobretot les diferències constructives en relació a l'ala nord, feien pensar que el braç oest es va edificar amb posterioritat a aquella i que no fou fins a partir del segle II que el pati quedà definitivament tancat. L'excavació dels estrats inferiors, fins a la capa d'argiles que forma el subsòl natural, demostra que l'edifici s'adaptava al pendent del terreny de manera que el paviment d'aquelles habitacions que hi ha més al nord es troba sempre més alt que els de la meitat meridional.

Mereixen una atenció especial els treballs realitzats a l'interior de l'àmbit 48, que es troba situat a la part sud de la galeria frontal i que constitueix, fins avui, la darrera estança d'aquest conjunt excavada totalment. La seva evolució estructural és quasi idèntica a l'habitació 47 i es caracteritza per les contínues reformes que amb el pas del temps desdibuixen la composició inicial. En aquest cas, la conservació del paviment original ens permet de refer-ne completament la planta, fet que d'altra manera hauria estat impossible de realitzar atesa la falta de la major part de les parets que el delimitaven. El procés de transformació que experimentà aquest sector després del seu abandonament afectà, per tant, a la totalitat de les estructures, condemnades a servir de material de construcció per a les noves edificacions.

El sòl d'aquesta habitació està tallat, d'una banda, per les trinxeres de robatori dels murs antics i, de l'altra, per les rases de fonamentació de les parets

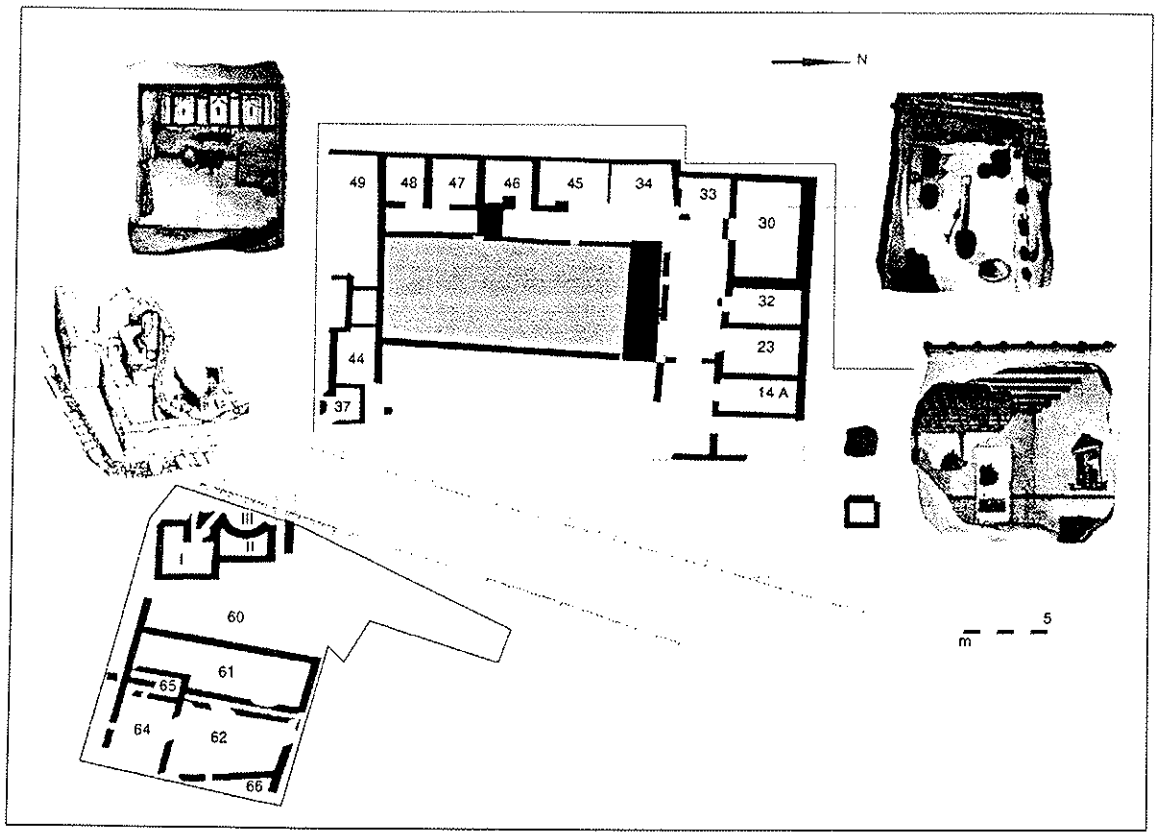

Fig. 1: Planta general de la fase altoimperial de la vil·la romana de Vilauba. Durant les darreres dues campanyes d'excavació, els treballs s'han centrat en acabar els nivells relacionats amb la construcció de les estances que configuren l'ala oest i en ampliar per la banda sud l'àrea oberta amb el propòsit de completar definitivament el nucli residencial d'aquesta edificació

sud i est d'una gran estança bastida durant l'etapa més moderna. Resulta difícil aclarir si l'espoli s'efectuà de forma contemporània a la reconstrucció esmentada o si, per contra, l'espai de temps transcorregut entre ambdues fases d'ocupació és una mica més llarg. Dels murs originals en resta només un petit tram a tocar l'angle sud-est, visible per sota de les refetes posteriors, que segueixen una orientació lleugerament desplaçada en relació a l'etapa inicial. La porta d'entrada que comunicava amb el corredor es trobava a l'extrem oposat del mateix límit est. En efecte, l'obliteració d'aquesta obertura, efectuada amb algunes pedres i terra, contrastava clarament amb l'acabat de l'obra dels murs de la fase més moderna.

El paviment, que era d'*opus signinum*, ens marca un nivell de circulació que coincideix també amb el de l'àmbit 47. La superfície d'aquest sòl era força irregular a causa d'alguns retalls i de l'esfondrament d'algunes parts que, a falta dels murs on es recolzava, havien cedit. Davant la necessitat de recuperar materials ceràmics del moment de construcció, hom decidí aixecar aquest sòl, atès que era un dels pocs punts on la seqüència es trobava completament segellada. Dessota el picadís ceràmic es documentà una potent capa de preparació feta amb un llit de rierencs, pràcticament estèril. Aquest primer nivell cobria diferents estrats d'argiles i unes bossades de color més fosc, amb algunes cendres, dipositades amb anterioritat a l'edificació de l'ala oest i relacionades amb una ocupació anterior. Els materials ceràmics més moderns són alguns bocins de terrissa africana, majoritàriament de cuina, així com alguns fragments d'africana A, que fan pensar que la data de construcció podria situar-se, *grosso modo*, vers els inicis del segle II.

La campanya d'excavacions de l'estiu de 1999 pot considerar-se com la continuació lògica dels treballs efectuats al Camp Alt fins aquell moment, atès s'inicià l'ampliació en direcció meridional, amb l'objectiu de completar així definitivament la planta del nucli residencial de la vil·la altimperial. En efecte, una vegada identificades i destapades les ales nord i oest, calia esbrinar si la construcció estava formada per un tercer braç, que en forma de U encerclava pràcticament la totalitat del pati central. A nivell arquitectònic, l'esquema final que en resulta ha de considerar-se com una de les solucions habituals en l'arquitectura rural d'època romana, com així testimonien els nombrosos exemples de plantes de vil·les que avui coneixem. Més difícil és, ara per ara, determinar si aquest programa implica una concepció

unitària de l'obra, fet que sembla estar en contradicció amb les diferències constructives existents entre les diferents parts de l'edifici.

La hipòtesi relativa a l'existència d'una tercera ala residencial es basa també en la identificació d'un petit conjunt termal localitzat a tocar la carretera, l'any 1978, just davant de l'àrea ampliada en aquesta darrera campanya, constitueix un dels elements clau per defensar l'existència d'una tercera ala associada al nucli residencial de la vil·la (Nolla, Tarrús & Chinchilla 1985, 49-98). En efecte, la connexió d'aquest complex amb les altres dependències residencials, amb les quals forçosament s'integrava, només es podia realitzar a través d'aquest nou braç de l'edifici. De no ser així, les termes formarien una construcció exempta i allunyada de la casa principal, hipòtesi que, malgrat és també possible, ens sembla poc probable (Castanyer & Tremoleda 1999, 87-93; Casas *et alii* 1995, 15-19, figs. 11-14).

Que hi havia algunes estances a l'extrem meridional del pati interior ens ho demostra també les parets que s'adossen a la part sud dels murs de contenció del pati sud i que ara només permeten intuir una sèrie d'àmbits, encara parcialment (àmbits 37 i 44), que cronològicament han de relacionar-se també amb l'etapa altimperial. Del primer d'aquests espais, que interpretem com una petita cuina per la troballa d'un fogó fet amb teules en un racó, en volem destacar algunes de les seves particularitats constructives, com són els murets fets amb petits blocs regulars de travertí, idèntics als que delimiten les conduccions que des del praefurnium alimentaven les diferents sales del conjunt termal localitzat l'any 1978 a l'altra banda de la carretera (Castanyer & Tremoleda 1999, 85-87).

En total es va encetar un nou quadre d'excavació, situat just a l'angle sud-est de l'àrea visible fins avui, d'uns 130 metres quadrats. Refer el límit meridional de la vil·la és una tasca complicada per la potència estratigràfica que es concentra en aquest sector del jaciment. La sedimentació d'aquest sector posa de manifest que el procés d'erosió del perfil de la muntanya on s'assenta la vil·la fou considerable, si fem cas del metre i mig d'argiles acumulades després del seu abandonament i que, lògicament, es va extreure amb una màquina.

En el nostre cas, l'absència de restes constructives associables a la darrera etapa visigoda, concentrada una mica més al nord, facilità l'acumulació de sediment per causes naturals. Immediatament a sota del nivell superficial, excavat parcialment amb mitjans mecànics, va aparèixer un primer nivell d'enderroc, format bàsicament per pedres i alguna teula, que sembla correspondre a la darrera freqüentació baiximperial localitzada també en d'altres estances de les ales est i oest.

Destaca l'aparició d'un bloc de pedra sorrenca, de dimensions considerables, que podria pertànyer a la motllura de base d'alguna edificació localitzada a la mateixa vil·la o qui sap si en d'altres jaciments de l'entorn més proper. Tot i l'acabat poc acurat de l'obra es tracta d'una kyma reversa, molt semblant als tipus localitzats, per posar un exemple ben proper en les bases dels podis del temple de Serapis i del fòrum d'Empúries (Sanmartí, Castañer & Tremoleda 1990, 117-144; Aquilué *et alii* 1984, 48-62, figs. 15 i 19). No hem de descartar, per tant, una possible reutilització d'aquestes peces i, més encara, si considerem la proximitat amb el nucli de Porqueres, on la troballa d'alguns elements arquitectònics ha fet pensar en l'existència d'un temple d'època romana que, més tard, hauria donat pas al recinte cultual prou conegut d'època tardoantiga (Nolla *et alii* 1999). Esperem que la continuació dels treballs el proper estiu aporti noves dades en relació a la configuració del nucli residencial de la vil·la i, en concret també, sobre l'existència d'aquests elements arquitectònics i el seu possible emplaçament.

BIBLIOGRAFIA

AQUILUÉ X., MAR R., NOLLA J. M., RUIZ DE ARBULO J. & SANMARTÍ, E. 1984, *El fòrum romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982). Una aproximació arqueològica al procés històric de la romanització al nord-est de la Península Ibèrica. Barcelona,* Monografies Emporitanes, VI, Barcelona.

CASAS J., CASTANYER P., NOLLA J. Mª & TREMOLEDA J. 1990, *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana. I. Materials augustals i alto-imperials a les comarques orientals de Girona,* Sèrie Monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, 12.

CASAS J., CASTANYER P., NOLLA J. Mª & TREMOLEDA J. 1995, *El món rural d'època romana a Catalunya. L'exemple del nord-est,* Sèrie Monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques, 15, Girona.

CASTANYER P., ROUREA. & TREMOLEDAJ. 1989, Les darreres excavacions a la vil·la romana de Vilauba: la part residencial, *Tribuna d'Arqueologia, 1988-1989,* Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, 63-70.

CASTANYER P. & TREMOLEDA J. 1996, Excavacions a la vil·la romana de Vilauba: l'ala oest, *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona,* Santa Coloma de Farners, 205-213.

CASTANYER P. & TREMOLEDA J. 1999, *La vil·la romana de Vilauba. Un exemple de l'ocupació i explotació romana del territori a la comarca del Pla de l'Estany,* Girona.

CASTANYER P., TREMOLEDAJ. & ROUREA. 1991, Un conjunt ceràmic de finals del segle III d.C. a Vilauba (Camós, Pla de l'Estany), *Cypsela,* VIII, Girona, 157-191

NOLLA J.Mª, BURCH J., SAGRERA J., SUREDA M. & VIVÓ D. 1999, *Sancta Maria in capite stagni. Els temples i cementiris tardoantics i altomedievals de Mas Castell de Porqueres (Pla de l'Estany)*, Monografies del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles, Girona.

NOLLA J.Mª, TARRÚS J. & CHINCHILLA J. 1985, La vil·la romana de Vilauba (Camós). La campanya de 1978 i els materials de 1932, *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcal de Banyoles*, 2, 49-97, Banyoles.

SANMARTÍ E., CASTAÑER P. & TREMOLEDA J. 1990, Emporion: un ejemplo de monumentalización precoz en la Hispania republicana. (Los santuarios helenísticos de su sector meridional), *Stadtbild und Ideologie. Die Monumentalisierung hispanischer Städte zwischen Republik und Kaiserzeit, Bayerische Akademie der Wissenschaften*, München, 117-144, làm. 10 i 11

TARRÚS J. & ROURE A. 1983, Un forn romà de ceràmica a Ermedàs (Cors), *El Bagant*, 22, 26-27, Banyoles.

TREMOLEDA J., CASTANYER P. & ROURE A. 1989, Vilauba: estudi preliminar del larari de la vil·la, *Cypsela*, VII, 49-69, Girona.

LA BÒBILA ROMANA D'ERMEDÀS (CORNELLÀ DEL TERRI, PLA DE L'ESTANY)

Pere CASTANYER Rafael DEHESA Quim ESTEBA Joaquim TREMOLEDA

SITUACIÓ I DESCRIPCIÓ DEL JACIMENT

El jaciment d'Ermedàs es troba situat a les coordenades UTM 4.84 i 46.59 del mapa del Pla de l'Estany a escala 1:50.000, editat per l'Institut Cartogràfic de la Generalitat de Catalunya. El jaciment es troba situat al sud, a la part baixa del veïnat d'Ermedàs, molt a prop de la divisòria entre el terme municipal de Cornellà del Terri i el de Vilademuls.

Fins avui era un jaciment molt poc conegut, tot i la bibliografia relativament abundant (Tremoleda/ Roure/Castanyer 1987; Casas *et alii* 1990; Casas *et alii* 1994, 104-106, fig. 4, 2-21; Tremoleda 1994, 79), les úniques restes i els materials que ha aportat havien estat producte de diverses troballes casuals, d'una campanya de prospecció l'any 1982, que es va completar amb un sondeig que va localitzar les restes d'un forn de terrissa. Per les condicions topogràfiques i geològiques del lloc, i a la llum de les dades que disposem avui, cal suposar que ens trobem davant d'un extens centre artesanal d'època romana dedicat a la fabricació dels diversos repertoris d'objectes de terrissa que estaven destinats a funcions diverses: vaixella i servei de taula, àmfores per a l'envasat de productes agrícoles i materials per a la construcció.

El desconeixement que tenim d'aquest jaciment en concret, però també de centres artesanals d'aquesta mena a Catalunya, fa que sigui de gran interès poder veure en extensió, i sense que estigui afectat per construccions modernes, com s'articulaven les diverses parts d'un complex artesanal i donar resposta a múltiples preguntes sobre el funcionament i organització interna, la propietat, la seva explotació i les àrees de mercat a les quals estava destinat.

Per altra banda, aquesta intervenció s'insereix en un programa que té per objectiu genèric l'estudi de les formes d'ocupació i explotació del territori rural en època romana a l'actual comarca del Pla de l'Estany, especialment d'aquella etapa que suposa la fi del model indígena i els inicis de la colonització agrària romana. El propòsit d'aquesta intervenció ha estat el d'ampliar el coneixement d'aquest procés històric a la zona, coordinada amb les altres excavacions que es realitzen a la zona, sobretot la vil·la romana de Vilauba, però també l'establiment de la vinya d'en Geldeus o la torre de guaita de puig Surís.

ANTECEDENTS I ESTAT ACTUAL

El coneixement i la parcial excavació d'un forn ceràmic, anomenat sovint de cal Menut, tot i que es troba a una distància considerable, es varen produir durant les tasques de prospecció a la comarca que es varen realitzar durant la V campanya d'excavacions arqueològiques de la vil·la romana de Vilauba el setembre de 1982, en el període de col·laboració catalano-britànica (Tarrús/Roure 1983). Ja l'any 1963 el Sr. E. Sanz hi havia recuperat material arqueològic d'interès, dipositat al MuseuArqueològic Comarcal de Banyoles, la qual cosa facilità tant el seu coneixement com la seva ubicació. Sobre el terreny s'efectuaren una prospecció superficial i una altra de geofísica que varen permetre localitzar les estructures d'un forn, posteriorment l'excavació va posar al descobert la meitat del forn i una habitació situada al seu costat.

La prospecció i l'excavació d'aquest lloc van proporcionar diversos fragments de motlle, un dels quals presenta una vora motllurada, i a l'interior una decoració incisa de cercles concèntrics; dins del més exterior trobem línies radials, decoració idèntica a la d'un altre fragment, mentre que la part conservada d'una última peça estava sense decorar Aquests motius són molt habituals sobre la terra sigillata hispànica, com ho demostren els motlles ben coneguts de Tricio o dels centres de producció d'Andújar i de Talavera de la Reina. Tenim dos fragments de peces sortides ja del motlle, en positiu, però sense envernissar, que corroboren aquesta fabricació local.

Del forn se'n conservava la graella i es trobà la boca d'entrada a la cambra de foc. L'habitació del costat es va interpretar com una sala d'enfornament i de desenfornament, on es deixava assecar la ceràmica modelada abans de la cuita i a l'inversa, per aconseguir un lent i gradual refredament del material

cuit. Tenia un sòcol de pedra que marcava el perímetre i a l'interior una solera de terracuita amb uns conductes quadrats tapats per teules que conduïen l'aire calent produït per la combustió.

Aquesta bòbila fins ara no s'ha estudiat mai de manera sistemàtica, però l'agost de 1999 ha començat un programa d'excavació que ha de permetre de valorar l'abast i la importància d'aquest centre; en aquesta intervenció s'ha pogut localitzar aquell primer forn que ja s'havia trobat el 1982 i se n'ha completat l'excavació. A uns 5 metres cap a la banda oriental s'obrí un altre gran quadre, a l'interior del qual varen aparèixer dos forns més, de dimensions més modestes, disposats en bateria i amb la mateixa orientació.

A partir d'aquests resultats és obvi que s'ha localitzat la part central de la bòbila, és a dir l'espai on es concentraven les estructures dels forns. Sembla que encara poden haver-n'hi més a la zona, i la troballa del sector on es formaven els abocadors dels forns esmentats permetrà un coneixement molt més extens de les produccions pròpies de la bòbila i, potser la pròpia de cada forn.

La matèria primera utilitzada per a l'elaboració de ceràmica era l'argila de l'entorn, molt homogènia i caracteritzada per tenir un color beix suau, una bona qualitat, amb un desgreixant molt depurat, quasi imperceptible, de puntets blancs, marrons i negres, que donava un bon acabat a les peces.

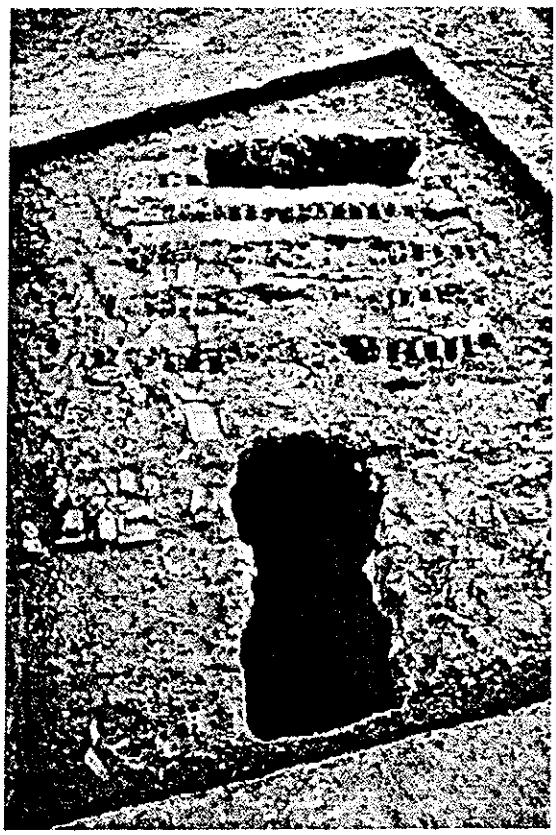

Primer forn l'agost de 1999.

L'EXCAVACIÓ

El plantejament de l'excavació es va realitzar sobre dos grans quadres de prop de 50 metres cadascun, en una zona central del camp, ben marcada i amb una topografia prominent.

L'estratigrafia del jaciment és força senzilla. Les estructures apareixen sota una capa de terra superficial, remenada en bona part pel treball agrícola del camp, en la qual és fàcil de trobar material arqueològic en superfície. L'estrat 1 identifica aquesta capa superficial en el primer sondeig, situat més cap a l'oest, per sota del qual es va localitza el fom número 1; mentre que l'estrat 3, assimilable al primer identifica la capa superficial de la cala de llevant i cobria dos forns més, que es trobaven a la part nord d'aquesta segona cala. A la part sud hi havia dos murs molt amples, paral·lels, que formaven els límits d'una nau, possiblement coberta, que manté una prolongació en sentit sud i que caldrà continuar en un futur.

Forn 1.

Aquest forn estava totalment reomplert amb un estrat de terra, barrejat amb pedres i una gran quantitat de ceràmica (UE-2). En aquesta intervenció s'ha pogut localitzar aquell primer forn que ja s'havia trobat l'any 1982 i que ha permès que es pogués completar la

Detall de la graella del primer forn d'Ermedàs.

seva excavació. La graella ocupa una superfície d'uns 15 m2, resultat d'un gran quadre de 4 metres de costat, amb la boca d'entrada oberta cap al nord, que connecta amb un corredor de més de 2 metres que tenia una coberta en volta de canó, la part central de la qual estava destruïda. La cambra de combustió està partida por un mur central que sustenta, juntament amb les parets laterals, sis bandes dobles d'arcs. Les parets del forn foren construïdes aplicant un muret de tovots contra la paret del perfil tallat que es va realitzar en el terreny per a contenir la cambra de combustió i després revestit i uniformitzat amb una capa de fang aplicat amb les mans.

Forn 2.

Farciment identificat amb la UE-4. El primer dels dos forns excavats en la cala situada més cap a l'est i disposats en bateria, separada del primer forn per un espai d'uns 5 metres, era un forn de petites, de planta rectangular, era d'una sola nau i de l'estructura conservava encara dos arcs, però no quedaven restes de la graella. Tenia una cambra petita, d'uns 2 m per 1'5 m i la boca obria cap a l'oest.

Segon forn d'Ermedàs, l'agost de 1999.

Forn 3.

Aquest forn es trobava farcit per l'estrat 5. Aquest darrer forn, situat més al sud, era de planta quadrada, amb la particularitat que tenia totes les parets perimetrals construïdes amb *tegulae* apilades i posteriorment regularitzades amb una capa d'argila; com l'anterior, la seva boca obria cap a l'oest i està ben definida per un arc de rajols. La seva estructura interna, tot i que estava destruïda i no s'ha pogut excavar en la seva totalitat, era de doble nau amb doble filada d'arcs que tenien suport en les parets laterals i en pilars centrals.

En l'aspecte tipològic hem de classificar els forns de doble cambra en el tipus 3a de Fletcher en la categoria IIb de Cuomo di Caprio o en la IIE de Le Ny; mentre que el d'una sola cambra s'inscriu en el tipus 3a de Fletcher, IIb de Cuomo di Caprio (Tremoleda 2000, 42-44).

Tercer forn d'Ermedàs, l'agost de 1999.

PRODUCCIÓ I CRONOLOGIA

La producció d'aquest taller se centraria en una àmplia gamma de productes ceràmics, que podem resumir en cinc grans grups:

Material de construcció, amb un ampli repertori de productes (*tegulae*, *imbrices*, rajols quadrats, rajols per a construir arcs, peces irregulars amb encaixos, peces de conducció, etc.). Cal esmentar l'aparició d'un segell que duu el nom d'un terrissaire que treballava a la bòbila d'Ermedàs, en el qual s'aprecien clarament els *tria nomina*: C(aius) IVLI(us)ATE(ianus) i que correspon a la mateixa marca que trobem documentada en d'altres punts de les nostres comarques (Noila/Casas 1984, làm. LXXI, 4; Burch *et alii*, 1999, 95, fig. 65, 7).

Ceràmica comuna, usada tant com a vaixella de taula com per a usos de cuina. Entre aquest grup, molt extens, hem de considerar de manera especial les imitacions de la ceràmica africana de cuina que la campanya d'enguany ha permès detectar

Ceràmica T. S. Hispànica. A pesar del seu ús com a vaixella fina de taula, per les seves característiques, acabats i procés de fabricació hauríem de considerar-la com una categoria a part de les altres. La seva fabricació a Ermedàs es verifica per la troballa de diversos fragments de motlle amb decoració de relleus i per rebutjos de cocció.

Dolia. En coneixem diverses vores motllurades que pertanyen a recipients de grans dimensions.

Àmfores, entre les que podem assegurar la fabricació de la Dressel 2-4. Possiblement es produïren també imitacions d'envasos més tardans, propis del segle II dC.

El període de funcionament, amb les dades de què disposem gràcies a la intervenció recent, devia abastar des del segle I, potser des de la segona meitat, fins a finals del segle II dC, moment d'inutilització de les estructures.

BIBLIOGRAFIA

BURCH J., NOLLA J. M., SAGRERA J., VIVÓ D. & SUREDA M. 1999, Els temples i els cementiris antics i altmedievals de mas Castell de Porqueres, *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcal de Banyoles*, 20, Banyoles.

CASAS J., CASTANYER P., NOLLA J. M. & TREMOLEDA J. 1990, *Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana. I. Materials augustals i alto-imperials a les comarques orientals de Girona*, Sèrie monogràfica del Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, 12.

CASAS J., CASTANYER P., NOLLA J. M., & TREMOLEDA J. 1994, *Les ceràmiques comunes locals del N. E. de Catalunya, Ceràmica comuna romana d'època alto-imperial a la Península ibèrica. Estat de la qüestió*, Monografies Emporitanes, VIII, Empúries, 99-127.

NOLLA J. M. & CASAS J. 1984, *Carta arqueològica de les Comarques de Girona. El poblament d'època romana al nord-est de Catalunya*, Girona.

TARRÚS J. & ROURE A. 1983, Un forn romà de ceràmica a Ermedàs (Cors), *El Bagant* 22, Banyoles, 26-27.

TREMOLEDA J. 1994, Anàlisi de l'organització dels tallers locals de ceràmica a les comarques gironines, *Ceràmica comuna romana d'època alto-imperial a la Península ibèrica. Estat de la qüestió, Monografies Emporitanes*, VIII, Empúries, 75-91, lám. III-IV.

TREMOLEDA i TRILLA, J. 2000, *Industria y artesanado cerámico de época romana en el nordeste de Cataluña (Época augústea y altoimperial), International Series, British Archaeological Reports* S835, Oxford.

TREMOLEDA J., ROURE A., & CASTANYER P. 1987, Recull i estudi dels materials romans de l'àrea de Banyoles, *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, 1986-1987. Homenatge a Pere Alsius i Torrent, Banyoles, 121-145.

INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES A EMPÚRIES (L'ESCALA, ALT EMPORDÀ)

Xavier AQUILUÉ * Pere CASTANYER * Marta SANTOS * Joaquim TREMOLEDA *

INTRODUCCIÓ

Al novembre de l'any 1998 el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries va presentar al Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya per a la seva aprovació el «Pla Director del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries. Un projecte pel Primer Centenari de la recuperació d'Empúries (1908-2008)», en el qual es recull, entre d'altres objectius, els diferents programes de recerca que es volen desenvolupar al parc arqueològic d'Empúries fins l'any 2008. Les intervencions efectuades l'any 1998 i 1999, principalment, han estat incloses dins dels programes de recerca núm. 1 (Programa de recerca a Sant Martí d'Empúries) i núm.3 (Programa de recerca al fòrum de la ciutat romana). La concepció d'Empúries com a una realitat que va més enllà del nucli grec de la Neàpolis i de la ciutat romana i que vol entendre l'evolució humana de la zona des de les primeres evidències de la seva ocupació fins a l'època contemporània, ha motivat la realització, en col·laboració amb el Servei d'Arqueologia, d'un seguit d'intervencions arqueològiques d'urgència al llarg dels anys 1998 i 1999 a diferents sectors del jaciment. Així mateix, han continuat els projectes d'adequació i presentació de les restes arqueològiques excavades, principalment a la ciutat romana. D'altra banda, Empúries com a UnitatAssociada del Centre Superior d'Investigacions Científiques ha continuat aquests anys amb el projecte «Excavacions arqueològiques i estudi històric-urbanístic de la ciutat de Tusculum (Laci, Italia) « (PB95-0030-CO5-03), finançat per la DGICYT i en el qual participen també la Escuela Española de Historia y Arqueología en Roma, el Consorcio de la Ciudad Monumental, Histórico-Artística y Arqueológica de Mérida, la Universidad de la Rioja i la Euskal Herriko Unibertsitatea (Arce *et alii* 1998; Dupré *et alii* 1998, 1999a i 1999b).

EL FÒRUM DE LA CIUTAT ROMANA

El treballs d'excavació realitzats en aquests dos darrers anys han permès finalitzar el projecte de recerca iniciat l'any 1992 al fòrum romà d'Empúries, fet que ha facilitat el coneixement de la seqüència històrica d'aquest sector de la ciutat (Fig. 1) i, també, ampliar, confirmar i corregir les interpretacions publicades anteriorment, basades sobretot en la monografia editada l'any 1984 (Aquilué *et alii* 1984). En efecte, el programa d'intervencions arqueològiques portat ençà 1992 ha permès descobrir completament algunes de les edificacions de la plaça pública que encara restaven soterrades, com per exemple totes les estructures que tancaven el fòrum pel seu sector occidental o el criptopòrtic que delimitava per la banda nord l'àrea religiosa (Aquilué *et alii* 1988, 114-121). Les noves dades extretes, encara en fase d'estudi i que seran publicades al número 12 de la sèrie *Monografies Emporitanes*, obliguen a replantejar l'esquema proposat anys abans. A l'espera de l'estudi definitiu, podem avançar que les novetats principals fan referència, d'una banda, a la configuració de l'etapa republicana del centre cívic i, de l'altra, a l'evolució i datació d'algunes de les edificacions que amb el pas dels anys integren aquest espai.

El sector de la basílica i de la cúria

A diferència dels anys anteriors, centrats en l'excavació de les diferents naus del criptopòrtic, la campanya de 1998 va suposar l'inici d'un seguit d'intervencions a la meitat sud de la plaça. Es va començar amb la neteja d'un antic sondeig realitzat al vestíbul de la cúria, l'any 1982 i, finalment també, d'un altre a l'interior de la sala, efectuat molt probablement els anys 60, quan es destaparen la major part de les estructures del fòrum. Més sorprenent fou la localització d'una tercera excavació, que abastava pràcticament tota la meitat oriental d'ambdues edificacions, a l'interior de la qual s'havien efectuat les dues primeres. Hem de descartar a causa de la seva notable extensió, la possibilitat que pugui tractar-se d'un antic forat realitzat per clandestins o buscadors.

De l'estratigrafia original en quedava, per tant, només

* (Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries)

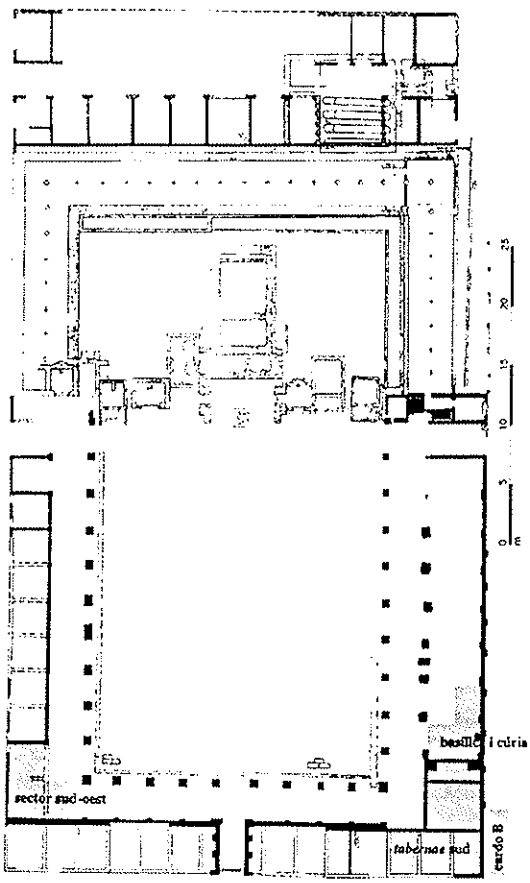

Fig. 1: Planta del forum d'Empúries

la meitat de llevant. Aquí, la major part dels nivells excavats han de relacionar-se amb els treballs d'edificació de la basílica i de la cúria que, a més dels murs que els delimiten, feia necessària l'aportació d'una enorme quantitat de terres per tapar les restes de les fases anteriors i aixecar el terreny fins al nou nivell de circulació. Els materials ceràmics recuperats en aquests farciments no ens aporten novetats en relació a la cronologia augustal proposada per ambdós monuments a partir de la intervenció de l'any 1982 i 1983. La contemporaneïtat d'ambdós espais queda confirmada per la relació entre els diferents murs i per les afinitats constructives de les seves banquetes i les trinxeres. El mur de llevant presenta algunes particularitats d'interès, com són l'existència d'uns contraforts a la part exterior i d'unes pilastres a l'interior. El paviment de la cúria era molt més alt que el de la basílica, atès que el terraplenat és aquí també més important. L'accés a l'interior de la sala es realitzava a través del vestíbul, de planta allargada i amb dues petites escales laterals, de les quals únicament en queda la base. Ens ho confirma, entre d'altres arguments, la troballa d'un nou basament d'obra, de proporcions considerables, situat just al davant del mur que separava el vestíbul de la basílica i que fa, per tant, inviable l'accés per la part central.

Per sota de l'anivellació augustea es va documentar un paviment que marcava el nivell de circulació previ a la configuració d'aquest sector del fòrum, damunt del qual descansaven les rebaves constructives dels murs la cúria. Més interessant fou la localització de nombroses sitges que cal relacionar òbviament amb una etapa anterior. En total es descobrien 8 sitges: dues a la sala de la cúria, una al vestíbul i 5 a l'àrea excavada de la basílica. Les dimensions i formes d'aquestes sitges són molt variables, encara que destaquen per la seva elevada capacitat. Es tracta, per norma general, d'uns forats mes o menys circulars excavats parcialment a la roca natural, seguint les vetes d'aquesta, d'una fondària que oscil·la entre els 2,30 i 4,50 m La superposició de diversos paviments relacionats amb aquest camp de sitges demostra que es realitzava un manteniment constant d'aquestes instal·lacions. La construcció d'aquest camp de sitges, que ara ja podem relacionar amb les sitges aparegudes a l'interior de l'ala est del criptopòrtic i en d'altres sectors del fòrum, ha de situar-se en època tardo-republicana, mentre que l'amortització definitiva cal situar-la vers el darrer quart del segle I aC., data que coincideix doncs amb l'edificació de la basílica i de la cúria (Fig. 2).

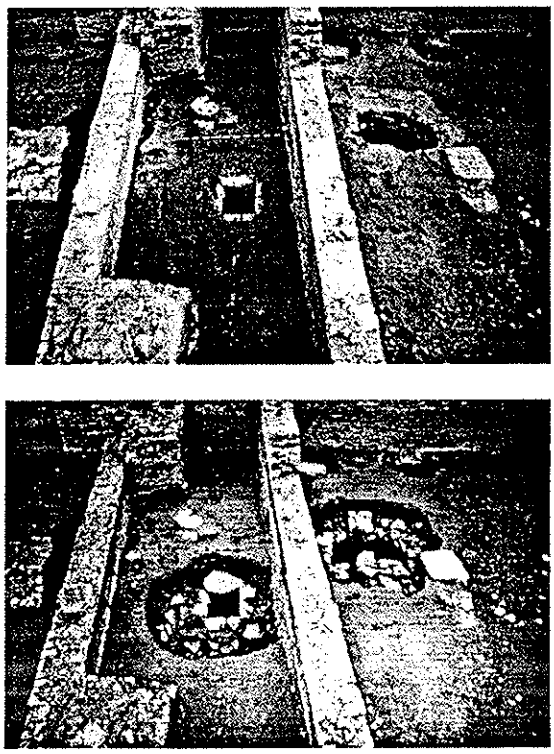

Fig. 2: detall de l'excavació d'una de les sitges del forum

La bona conservació d'aquest sector del camp de sitges va permetre documentar algunes particularitats relatives a la pròpia construcció, desconegudes fins aquest moment. En efecte, l'existència d'una sedimentació anterior, relacionada amb la primera ocupació d'aquesta part del turó emporità, obligà a

efectuar un retall considerable fins trobar la roca natural que, de vegades, apareix a uns 70 o 80 cm de profunditat. Una vegada excavada la sitja en el subsòl es completava la part superior i la boca amb diversos blocs de pedra, per aproximació de filades, i finalment es reomplia amb terra la trinxera del retall. En tots els casos conservats la boca d'entrada era de forma quadrada. Per tal d'evitar l'esfondrament de les pedres de la part superior es col·locaven dues bigues de fusta encastades al mateix subsòl, les traces de les quals són visibles encara en l'estructura d'obra i en el perfil del retall. Els treballs d'excavació dels sectors de la basílica i de la cúria finalitzaren just abans de rebaixar els nivells formats amb anterioritat a la construcció del camp de sitges.

Les *tabernae* de la part sud

El propòsit d'intervenció realitzada a la filada de *tabernae* que tanca per la banda sud el fòrum era, en primer lloc, fixar la cronologia d'aquests àmbits i, també, intentar delimitar l'extensió del camp de sitges per la banda sud. El primer dels quadres excavats, identificat amb la sigla 8700, correspon, a la pràctica, a l'àmbit situat a l'extrem est de d'aquesta filada de *tabernae* que tancava per la banda sud el fòrum. Les seves dimensions i composició no són, en conseqüència, gaire diferents a la resta. Constructivament, aquest espai és clarament contemporani a la basílica i la cúria, bastides com ja és sabut en època augustal. Deixant de banda els murs perimetrals, hem de destacar la troballa d'un dipòsit de planta rectangular, força ben conservat, que ocupa els dos terços de la part sud de l'habitació. Amida uns 4 m de llargada, 2,50 m d'amplada i uns 2,40 m de fondària. Tant l'interior com la part superior dels murs perimetrals anaven recoberts d'una capa d'*opus signinum*, avui conservat de forma irregular. L'única particularitat remarcable són els angles de la meitat inferior, que sobresurten de la línia de les parets, segurament per facilitar així els treballs de neteja posteriors.

La seva construcció obligà, molt probablement, a rebaixar una part del subsòl rocós que, a la part exterior, apareix a una cota més alta. El parament d'aquesta estructura es caracteritza per la utilització de petites pedres unides amb abundant morter. Les restes d'una petita canalització apareguda a la meitat sud-oest que recollia les aigües directament del carrer o de la vessant de la teulada i que menava directament a l'interior del dipòsit, juntament amb la seva elevada capacitat, podrien indicar que, com a mínim durant el moment final d'ús, s'utilitzava com a reserva d'aigua.

L'abandonament d'aquesta cisterna, que si fem cas dels materials ceràmics trobats en el farciment de terres i pedres que hi havia al seu interior ha de situar-se vers mitjan o la segona meitat del segle III, ens fa pensar que, malgrat les reformes de l'estructura original, aquest dipòsit es va continuar fent servir fins a la darrera fase d'ocupació i/o freqüentació de la ciutat romana, repetint així una seqüència documentada també en d'altres sectors.

A l'àmbit situat immediatament a la banda oest, identificat amb la sigla 8800, que tenia unes dimensions i una composició molt semblants a l'anterior, es va excavar les restes d'un nivell d'enderroc, amb nombroses teules, pedres i altres restes constructives que podria correspondre a l'abandonament de tot aquest sector paral·lel a la destrucció de l'ambulacre i també a la major part de les edificacions del fòrum. Cobria directament una capa de terres i un paviment, pla i força dur, conservat de forma irregular. La seva cota de circulació coincideix amb la banqueta del mur que fa de separació amb la basílica i l'ambulacre. En resum, es tracta de la reforma augustea de la plaça que, a més de l'obliteració de l'antiga obertura, va comportar també la reconstrucció de l'alçat de bona part de les parets, arrasades ja amb anterioritat. A partir d'aquest moment l'accés es realitzarà, forçosament, per la banda sud.

De l'estructura original en quedaven únicament alguns trams dels murs perimetrals: l'angle nord-est i el límit de la porta que comunicava amb la plaça i els fonaments dels murs de la banda de ponent. Malgrat aquesta planta es va mantenir sense modificacions importants, totes les parets presenten senyals de les reformes posteriors. A la superfície del nivell de circulació s'observaren diversos retalls circulars, set en total, arrenglerats en dues fileres i concentrats a la part central de l'habitació, que suposem servien per encaixar la base d'uns *dolia*. El paviment, que a la meitat sud estava format per una capa de pedres, coincidia amb el llindar de l'antic accés a plaça. L'escassa sedimentació arqueològica excavada ens impedeix datar amb seguretat aquesta etapa inicial que, si fem cas de les relacions estratigràfiques, és contemporània a la fase d'utilització del camp de sitges que precedeix a la configuració augustea de la plaça i, molt probablement també a la pròpia definició de tot aquest espai com un veritable fòrum.

Finalment, farem esment del darrer àmbit excavat, identificat amb la sigla 8900. L'estratigrafia documentada ens permet de distingir igualment diverses fases d'ocupació. El nivell de circulació més alt que s'ha conservat correspon a un sòl d'*opus signinum* conservat només en un dels angles de l'habitació, qui sap si corresponent a un petit dipòsit de característiques similars als localitzats en d'altres àmbits d'aquesta mateixa ala. Aquest paviment cobria un estrat d'enderroc, format per nombroses teules i algunes pedres, que s'estenia pràcticament a la totalitat de l'estança. Dessota d'aquest es va identificar un estrat marronós i una capa de cendres força prima i uniforme, possiblement un segon nivell de circulació, contemporani a la construcció de la basílica i de la cúria i, en definitiva al tancament de la banda est de la plaça.

L'evidència arqueològica assenyala que la reforma augustea d'aquest sector va comportar també la reconstrucció de bona part dels murs perimetrals, que devien trobar-se també molt arrasats o pràcticament desapareguts. La cota de paviment d'aquesta fase inicial era pràcticament la mateixa que la de les

reformes que acabem d'esmentar tal com demostra la trobalia d'un sòl fet amb pedres, molt dur que en alguns punts aprofitava l'aflorament de la roca natural, retocada per buscar un pla més regular que suposem funcionava amb el camp de sitges que s'estenia més al nord i que va continuar en ús fins a les acaballes del segle I aC.

El sector del cardo B

Els treballs efectuats a la banda sud-est del fòrum es completen amb l'excavació d'una part del cardo B, amb la finalitat de delimitar l'extensió del camp de sitges per la banda de llevant i de precisar el moment a partir del qual és defineix aquest espai com a carrer La superfície oberta tenia una extensió de gairebé 13 m de longitud i una amplada d'uns 4 m, entre la façana de llevant del centre cívic i els murs que delimitaven ja una nova ínsula, encara totalment per descobrir. L'existència de nombroses sitges a l'interior de la plaça i dessota d'alguns edificis, com la mateixa basílica o la cúria, ens obligava a plantejar la hipòtesis que els límits de la plaça republicana fossin diferents als de la reforma augustea, moment que recordem-ho coincideix amb l'abandonament definitiu de totes les sitges descobertes fins a l'actualitat.

L'excavació va començar amb el rebaix d'un primer nivell que ocupava pràcticament tot el sector excavat i que tenia més potència al costat est. La seva extracció ens va permetre descobrir en planta els diferents trams del mur que delimitava la ínsula que s'estén cap a llevant. S'interpreta com un possible darrer nivell de circulació una capa de terres força compactes, amb la superfície força plana, que possiblement marca la cota de funcionament del carrer durant l'últim moment de vida de la ciutat. La decadència i abandonament de la major part de les construccions es fa evident en els tapiats de les antigues portes que comunicaven els diferents àmbits adjacents amb la zona de pas.

Per sota es documentaren diverses reformes i reparacions del carrer, primer, que ocupa una franja allargada situada a la banda oest, de vegades amb una composició força heterogènia, amb fragments de teules, pedres i morter, que servien per anivellar novament la superfície de circulació, erosionada per l'ús i per les aigües pluvials que s'hi escolaven. La seqüència de paviments i reformes es conservava millor a la part est, on s'individualitzaren diferents estrats, tots ells de poca potència, ben compactats i d'una composició similar, amb nombroses restes ceràmiques dipositades a la superfície.

La diferència estratigràfica que s'observa entre ambdós costats del carrer s'explica per l'existència d'una zona de pas, la de la banda oest, que va patir un major desgast, i d'una vorera adossada a la façana de la ínsula de llevant, força ben conservada i feta amb un llit de còdols. El nivell de carrer més antic, que ocupava tota la meitat oest, amb la superfície molt plana i regular, quedava lleugerament més baix que l'esmentada vorera paral·lela a la façana de la ínsula oest i coincidia amb la rasa de construcció del mur est de la cúria.

Especial atenció mereixen, per la seva importància històrica les dues sitges trobades a la part central del carrer. L'existència d'aquests retalls va obligar molt probablement, a realitzar contínues reparacions del paviment de la via, com demostren alguns dels estrats d'anivellació excavats, atès que el farciment de l'interior anava cedint de manera progressiva. És segur que aquestes sitges es varen tapar just abans o paral·lelament a la construcció del mur i dels contraforts de la cúria i de la basílica i de les parets corresponents a la ínsula que hi ha més a l'est. S'ha de relacionar, òbviament, amb el camp de sitges excavat ja en les campanyes anteriors i que s'estén a gairebé la totalitat de l'extensió que ocupa la plaça pública. Tanmateix, l'excavació dels diferents estrats de rebliment ens permet datar la seva colmatació vers les acaballes del segle I aC., en un context idèntic, per tant, al de les altres sitges descobertes a l'interior de la plaça i, anys abans, a les exhumades a l'ala est del criptopòrtic. La coincidència de tots aquests factors reforça la idea que es tracta d'una reforma de gran envergadura, contemporània a la construcció de moltes edificacions del fòrum i, finalment també, a la pròpia definició de l'anomenat cardo B en aquest sector de la ciutat. L'estratigrafia d'aquest sector finalitzava amb uns altres dos estrats, de composició i característiques ben diferents a les capes superiors, que cobrien les irregularitats de la roca natural.

El sector sud-oest del fòrum

Es tracta de l'excavació d'una part de l'ambulacre i d'un àmbit de dimensions considerablement més grans que la resta d'estances que configuren aquesta ala oest de la plaça. A més d'intentar determinar la planta completa i la funcionalitat d'aquest espai, hom pretenia, una vegada més, fixar els límits del camp de sitges per la banda de ponent. Els treballs començaren amb el rebaix d'una sèrie d'estrats superficials, acumulats amb posterioritat a una petita cala realitzada a tocar el límit sud, on s'havia descobert i excavat anys enrera una sitja de grans dimensions, que posteriorment s'havia tornat a tapar

La sedimentació arqueològica s'iniciava amb una sèrie de nivells aportats amb posterioritat a la construcció dels murs que defineixen aquesta gran estança. Una vegada descobert una part del sòcol dels murs quedaren a la vista algunes particularitats i diferències constructives que qüestionaven el caràcter unitari de l'obra. Podem descartar ara ja definitivament l'existència d'una possible compartimentació, tal com s'havia suposat amb anterioritat. Tanmateix, les diferències de paraments que hi ha entre els diversos murs fan pensar a tall d'hipòtesi, que en origen aquest espai quedava totalment obert a l'interior de la plaça. Pel que fa a la construcció, la tècnica emprada en el mur posterior i els laterals demostra que els fonaments es realitzaren pràcticament «a sac» o dins d'una trinxera molt

estreta, omplerta amb pedres i morter A partir d'aquí es va aixecar una segona banqueta de fonamentació, en aquest cas totalment vista, amb un acabat molt més acurat i d'una amplada més gran que l'alçat dels murs, que quedava tapada per una sobreelevació de terres que es va realitzar posteriorment, atès que el nivell de circulació d'aquests àmbits era lleugerament més alt que el paviment de l'ambulacre. Els materials arqueològics recuperats en aquesta anivellació han de situar-se vers l'època augustea.

El nivell immediatament anterior a la construcció d'aquest àmbit venia marcat per un sòl molt pla i regular. En aquest moment, la plaça quedava delimitada únicament per la banda sud, mitjançant una filada d'estances de mides regulars, amb una longitud total inferior a l'amplada del fòrum augustal, que amb la construcció de la basílica i les *tabernae* de la banda oest engrandeix la seva superfície.Tots aquests àmbits obrien, en un inici, vers un primer ambulacre porticat, descobert per primera vegada durant les excavacions de 1999. La longitud d'aquesta galeria és la mateixa que el conjunt d'estances de la part posterior, atès que s'han pogut destapar els dos blocs de base de les columnes situades a ambdós extrems, un d'ells, el de la banda est, sota les restes de la cúria. Del mur que delimitava aquest ambulacre, fet amb blocs de pedra units amb una mica de morter, en quedava únicament la filada inferior. Destaca, a l'extrem oest d'aquesta paret, la troballa d'un bloc de pedra calcària, parcialment escairat i disposat en un pla perfectament horitzontal. A la superfície era visible encara l'empremta d'una columna que anava fixada a la base mitjançant un llit de morter i que possiblement fou espoliada en el marc de la gran reforma del centre cívic emporità efectuada vers les acaballes del segle I aC.

Estratigràficament, l'aparició del bloc de pedra coincidia amb l'inici d'un retall, també de forma circular, clarament diferenciat del primer, i que corresponia amb la boca d'una sitja excavada parcialment al subsòl rocós. L'emplaçament d'aquesta sitja, just a l'extrem del porticat obligà a fonamentar el bloc de base de la columna mitjançant un mur que baixa fins al fons i evitar així la possibilitat que en un futur el subsòl cedís. Els materials recuperats en els estrats que l'amortitzaven, ens permeten fixar el seu abandonament, i de retruc la data de construcció dels àmbits de la part sud, vers els primers decennis del segle I aC.

Conclusions i resum històric de les excavacions al fòrum

Els resultats de les campanyes d'aquests dos darrers anys completen doncs algunes les conclusions avançades després de l'excavació del criptòportic, apuntades ja en la IV edició d'aquestes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona. Avui sabem que la gran nau rectangular situada a la part nord del criptopòrtic funcionava, en un primer moment, amb unes altres estructures relacionades amb la gran cisterna pública i amb algunes sitges escampades a l'esplanada que s'estenia més cap al sud. Els materials arqueològics trobats a l'interior d'aquests enormes contenidors ens permeten de situar la fi de la seva utilització en època tardorrepublicana.

La fesomia d'aquest ampli espai que més endavant ocuparà el fòrum, un total de quatre ínsules, no devia canviar però gaire, atès que es continua fent servir com una àrea d'emmagatzematge pràcticament fins a època augustal. En efecte, la troballa de nombroses sitges dessota l'ala est del criptopòrtic i també en els nivells inferiors de la basílica, de la cúria i de les *tabernae* de la banda oest així semblen demostrar-ho. Malgrat delimitar l'extensió d'aquest immens graner és una tasca força difícil, tot sembla indicar que pels costats de llevant i de ponent les sitges s'estendrien més enllà dels *cardines* definits a les acaballes del segle I aC. Per l'extrem septentrional, hem de suposar que la nau nord del criptopòrtic continuava marcant el límit real, mentre que l'extrem sud quedava definit per una sèrie d'àmbits, arrenglarats i de mides regulars, oberts a l'interior d'una galeria porticada que comunicava directament al camp de sitges Les dimensions d'aquestes sitges, la tècnica constructiva, l'organització de l'espai o l'emplaçament dins la planta de la ciutat romana, demostren que es tracta d'una obra d'envergadura, que possiblement cal relacionar, com a mínim durant el moment inicial de la romanització, amb la recaptació dels tributs imposats a la població indígena.

Quan a la configuració i ús dels espais, els primers símptomes de canvis es detecten precisament a la part nord del fòrum, on es construeix una filada d'àmbits, qui sap si *tabernae*, obertes al cardo B, adossats a l'extrem est de l'ala nord del criptopòrtic. En aquest punt, fou necessari rebaixar i, en conseqüència, a destruir les restes del camp de sitges precedent. La datació d'aquestes estructures, que és possible mercès als nombrosos materials recuperats en els farcits que obliteraven aquests contenidors de gra i que servien per anivellar novament la superfície del terreny, ha de situar-se vers l'època preaugustea o augustea. Dues d'aquestes sitges tenen un mur en el seu interior, corresponent a la fonamentació de les diferents *tabernae* i que evitava així futurs esfondraments.

En una cronologia molt similar hem de situar la construcció de la basílica i de la cúria que, a la pràctica, acaben de delimitar per la banda est el fòrum i que igualment comporten l'obliteració del camp de sitges precedent. A totes aquestes obres caldria afegir-hi també l'edificació del temple principal, malgrat no podem descartar totalment l'existència d'un espai de culte més antic, i de la filada de *tabernae* de la banda oest. En definitiva de la monumentalització i definició del fòrum.

Passat el canvi d'Era les reformes d'aquest sector continuaren, tal com demostra la construcció d'una segona ala de planta rectangular al criptopòrtic, ara en forma de L, adossada a la nau septentrional, que inutilitza i destrueix el conjunt d'àmbits de la fase precedent i que segueix una evolució molt similar a

l'ala nord, també amb dos nivells de paviment però que, pel que fa a la construcció, presenta algunes diferències notables en relació als altres sectors d'aquest edifici. Caldrà esperar a l'estudi definitiu dels materials recuperats per intentar proposar-ne la datació

Finalment, vers mitja del segle I, s'afegeix una tercera ala que emmarca a l'oest l'àrea religiosa del fòrum i que implica la modificació de l'extrem oest de l'ala nord. Es desmunten els murs del costat sud i el banc del costat oest i s'hi adossa el mur de folre de la nova ala oest, que té una amplada considerable en el seu tram final al nord, que supera el metre d'amplada. La columnata central de l'ala nord també pateix notables modificacions per adaptar-se a la nova modulació provocada per la construcció de l'ala oest. És necessari desmuntar les columnes més properes a l'angle nord-est i tornar-les a situar segons la modulació de la nova ala. Aquesta remodelació de les columnes ha quedat perfectament documentada en el nivell de circulació de l'ala nord. Les noves columnes, que són diferents de les anteriors i, en canvi, són idèntiques a les de l'ala oest, estan fetes amb una pedra diferent i no anaven arrebossades. La nova modulació de l'intercolumni és més irregular que l'anterior i se situa entorn dels cinc metres. La datació d'aquestes reformes, vers mitja o segona meitat del segle I, ens la proporcionen els materials recuperats en el nivell de circulació de l'ala oest. Finalment, per acabar el repàs a la seqüència del fòrum, esmentarem els canvis que es detecten en la funcionalitat d'aquest espai al llarg del segle II dC, fins a l'abandonament definitiu de la zona vers el tercer quart del segle III dC.

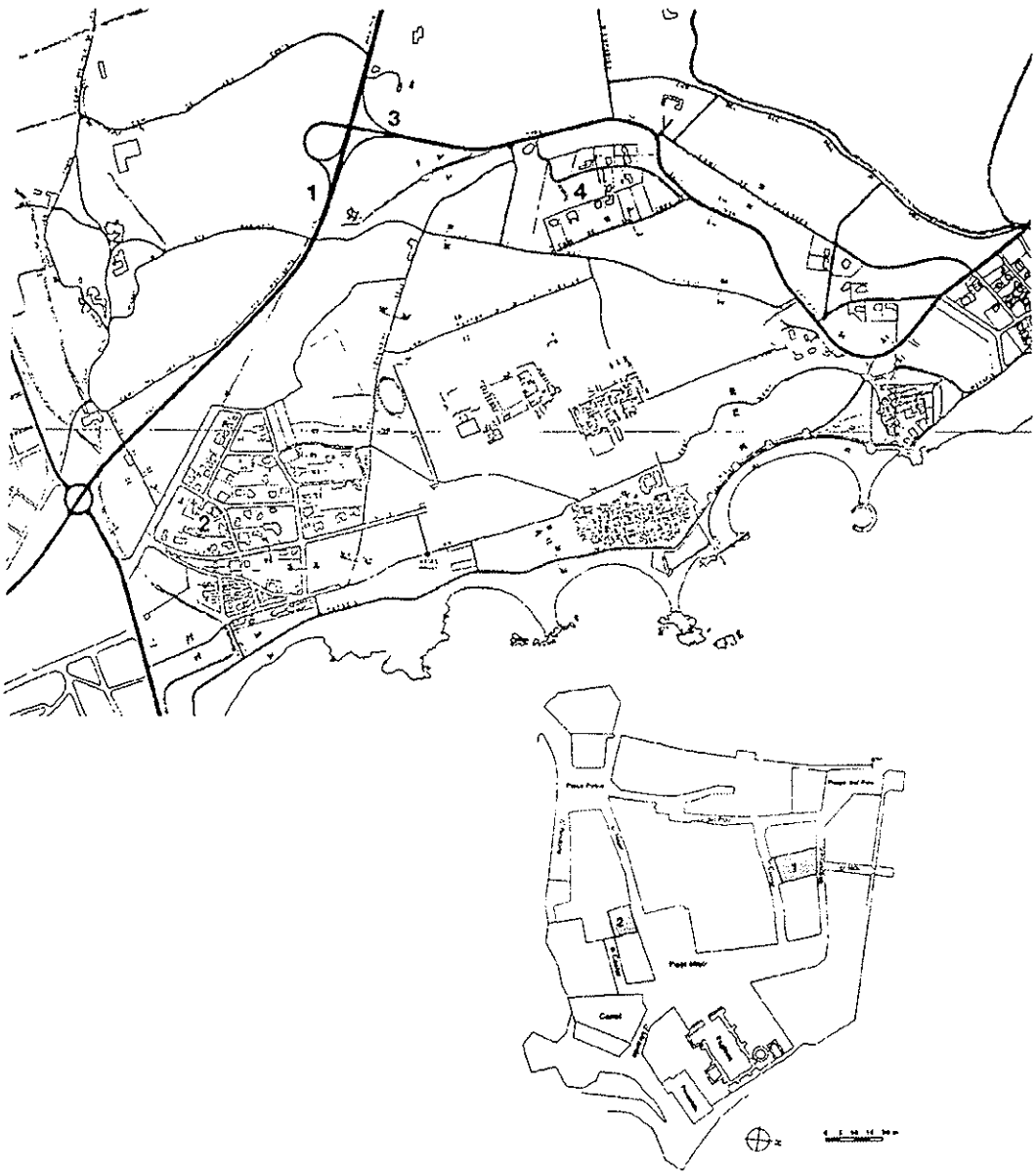

Fig. 3: Plànol de les intervencions d'urgència realitzades els anys 1998 i 1999

INTERVENCIONS D'URGÈNCIA I SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC

De les diferents intervencions d'urgència efectuades als anys 1998 i 1999 l'única que ha proporcionat dades d'interès històric ha estat l'excavació duta a terme al solar del carrer del Corral 8/10 de Sant Martí d'Empúries. La *Palaia Polis* d'Empúries constitueix un dels objectius de recerca del Museu d'Arqueologia de Catalunya-Empúries i el seu coneixement és imprescindible per a la reconstrucció històrica d'Empúries. Deixant de banda aquesta intervenció, les actuacions que s'han realitzat al llarg d'aquests anys son les següents (Fig. 3):

- Seguiment dels treballs de fonamentació de l'Oficina d'Informació Turística de l'Escala al peu del turó de les Corts. Seguiment efectuat per X.Aquilué, sense resultats arqueològics positius (Abril de 1998).

- Seguiment dels treballs d'arranjament urbanístic realitzats a la urbanització de les Tarroges, sector Mas l'Estela, on hi havia noticies de la possible existència de restes d'una *villa* romana. Seguiment efectuat per X.Amigo, X.Aquilué i P. Castanyer, sense resultats arqueològics positius (setembre-octubre de 1998).

- Seguiment dels treballs de construcció d'una piscina a la casa situada al carrer Trajà núm. 6., en una zona ocupada per enterraments d'època antiga. Seguiment efectuat per X. Amigo, sense resultats arqueològics positius (Abril de 1999).

- Seguiment dels treballs de construcció d'un giratori a la cruïlla de la carretera Orriols-l'Escala i Sant Martí d'Empúries. Seguiment efectuat per X. Amigo i P. Castanyer, sense resultats arqueològics positius (setembre-octubre de 1998).

- Seguiment de les obres de remodelació de la Pensió Can Roura, al número 10 del carrer Major de Sant Martí d'Empúries. Seguiment efectuat per P. Castanyer, sense resultats arqueològics positius (Maig de 1999).

- Seguiment dels treballs de construcció d'un habitatge al carrer del Forn núm. 14, situat a l'espai ocupat per la necròpolis Rubert d'època romana. Seguiment efectuat per p. Castanyer, sense resultats arqueològics positius (Juny de 1999).

L'excavació del solar núm. 8/10 del carrer del Corral de Sant Martí d'Empúries.

Els orígens d'aquesta intervenció es remunten als mesos de novembre-desembre de 1997, quan, en motiu de l'inici dels treballs de construcció d'una nova edificació, es varen realitzar dos sondejos previs per comprovar l'existència de restes arqueològiques. Els resultats d'aquests sondejos es publicaren ja a les Actes de les anteriors Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona (Aquilué *et alii* 1998, 123-126). La intervenció arqueològica en extensió, que afectava una superfície aproximada de 147,5 m2, entre el carrer de la Francesa i el carrer del Corral (Fig. 3), va comptar també amb la participació tècnica de l'arqueòleg Rafael Dehesa. La fondària màxima assolida fou 4,70 m. La interpretació de les restes estructurals i de l'estratigrafia ens permet d'establir la seqüència de l'ocupació històrica d'aquest sector del nucli de Sant Martí d'Empúries, i contrastar les dades obtingudes en el mateix nucli durant els anys 1994 i 1995 (Aquilué *et alii* 2000). L'estudi aprofundit dels materials arqueològics recuperats a l'excavació, que actualment es troba en curs, permetrà delimitar amb més precisió els marges cronològics que proposem, de forma provisional, per a cadascuna de les fases.

1.- Ocupació del Bronze Final IIIa

De forma semblant a la intervenció realitzada a la part alta del turó de Sant Martí en 1994 i 1995 (AA.VV 1999), l'excavació del sector 9000 ha permès constatar que la primera ocupació de l'antic illot correspon al període del Bronze Final IIIa. Les evidències consisteixen bàsicament en un conjunt relativament nombrós de fragments de ceràmica a mà, recuperats en el farcit que, de forma general, cobria les irregularitats del subsòl geològic en tota la superfície del solar. Les característiques d'aquest farcit són sempre molt uniformes: terra marronosa, solta, amb algunes pedres. El fet que els paviments de l'hàbitat posterior corresponent a l'ocupació de la primera Edat del Ferro se superposaven directament sobre aquesta primera anivellació va impedir la conservació d'estructures d'habitació clarament identificables, a excepció de dues fosses o possibles fons de cabanes retallats a la roca natural.

Les similituds, pel que fa a repertori formal i decoratiu, entre els materials ceràmics corresponents a aquesta fase i la fàcies coneguda en altres jaciments propers, especialment el poblat de La Fonollera (Torroella de Montgrí), permeten remuntar aquesta primera fase d'ocupació al període IIIa del Bronze Final, que correspon a la primera de les etapes de la transició del Bronze Final a l'edat del Ferro a l'Empordà, amb una cronologia que se situa en els segles IX-VIII aC (Pons 1984). Amb aquest mateix període es relaciona la important troballa d'un dipòsit d'objectes de bronze, enterrat en una concavitat de la roca natural, coberta amb pedres i terra, que es localitzava a prop de l'angle sud-oriental del solar. Formen part del dipòsit diversos exemplars, més o menys fragmentats, de destrals de taló amb anella lateral, una destral d'aletes subterminals, una punta de llança o virolla d'emmanegament tubular, un fragment de placa rectangular amb reblons que probablement correspon a una empunyadura i altres petits fragments de bronze. El deficient estat de conservació d'aquestes peces ha motivat un llarg procés de restauració que en l'actualitat es troba gairebé completat.

Tipològicament i cronològica, les peces recuperades encaixen en aquest mateix horitzó cultural del Bronze Final IIIa i poden posar-se en relació amb els dipòsits de bronzes trobats a la zona pirinenca, com ara les conegudes troballes de Ripoll i Llavorsí (Pons 1979-80; Gallart 1991). La seva presència en el jaciment

de Sant Martí d'Empúries constitueix una dada d'excepcional interès que reafirma la posició estratègica d'aquest enclavament indígena en relació amb les rutes mediterrànies i les vies del comerç dels metalls.

2.- Ocupació de la primera edat del ferro

Amb posterioritat a l'ocupació atribuïble al Bronze Final IIIa, la seqüència del jaciment registra, de forma semblant al que es va poder documentar a la intervenció realitzada l'any 1994 a la plaça Major (quadre 5000), un hiatus cronològic corresponent a l'etapa mailhaciana. Ara per ara, en cap dels sectors excavats a Sant Martí ha pogut trobar-se un horitzó estratigràfic corresponent a aquest període, que a l'entorn emporità el trobem representat a la necròpolis d'incineració i el possible hàbitat de Parrallí, a la vessant occidental del turó de Les Corts.

Així, directament a sobre dels farcits que cobreixen les irregularitats del terreny natural, es varen trobar les evidències pertanyents ja a l'ocupació de la primera edat del Ferro, que cronològicament pot situar-se entre la segona meitat del segle VII aC. i els inicis del segle VI aC. La seqüència estratigràfica permet d'establir també en aquest sector diversos períodes en l'evolució d'aquest assentament indígena, previ a la instal·lació focea a la *Palaia Polis*. Les restes d'estructures d'habitació semblen mostrar però, algunes peculiaritats respecte a les característiques de l'hàbitat documentat a la part alta del turó durant les excavacions del 1994.

D'una banda, es va documentar la presència de fons de cabanes, que s'associen amb llars de foc formades per capes d'argila endurida. D'una altra banda, en diverses zones del sector excavat es localitzaren per sobre altres paviments argilosos, petites restes de sòcols de pedra seca i forats de pal que, tot i l'arrasament generalitzat, deixaven entreveure una organització de l'espai força diferent. Destaca la troballa de concentracions de cendres i restes de granes carbonitzades, així com d'uns basaments elíptics, fets d'argila i delimitats a l'exterior per una fina capa de color més blanquinós, que podrien correspondre a estructures relacionades amb la mòlta de cereals.

Quant al material arqueològic, es tracta majoritàriament de ceràmica feta a mà, amb formes i decoracions idèntiques a les documentades a les anteriors excavacions a la vila en els nivells relacionats amb aquest hàbitat indígena de la primera edat del Ferro. Podem destacar la presència de ceràmiques modelades a mà amb la superfície engalbada i decorada amb bandes de pintura. La presència de ceràmica a torn, sempre molt restringida, es limita bàsicament a fragments d'àmfores d'origen fenici sud-peninsular, fragments d'àmfores i vasos de *bucchero nero* d'origen etrusc, així com envasos directament inspirats en els models fenicis i que s'atribueixen a les primeres produccions indígenes fetes amb el torn. Les importacions d'origen grec són molt escadusseres i tan sols es troben en els estrats més recents. En conjunt, els contextos arqueològics recorden de prop els recuperats a l'excavació del sector 5000 a la plaça Major de Sant Martí (AA. VV. 1999).

3.- Estructures relacionades amb la *Palaia Polis* arcaica

Per sobre dels estrats i estructures corresponents a l'hàbitat de la primera edat del ferro, les intervencions portades a terme en el sector 9000 varen permetre documentar una fase d'ocupació atribuïble a la primera etapa de l'existència de la instal·lació focea de la *Palaia Polis*, que cronològicament situem en el segon i tercer quart del segle VI aC. Malauradament, les dades que disposem per aquest període són bastant parcials ja que les evidències es concentren sobretot a la banda oriental del solar, mentre que en altres punts, les estructures i els rebaixos efectuats posteriorment havien fet desaparèixer els estrats de l'ocupació arcaica.

Durant l'excavació de la part central del solar es va documentar un sòcol de pedres i argila, refet repetides vegades, que, en direcció obliqua NE-SW travessava la superfície excavada, tot seguint una trajectòria lleugerament irregular. En ampliar l'excavació a l'angle N.E. del solar es va poder comprovar que aquest muret formava cantonada amb un altre sòcol perpendicular i funcionava amb un paviment, força consistent, format per diverses capes d'argila, i amb una llar feta amb una solera molt fina d'argila vermellosa, cuita i recremada, de forma quadrada en planta, que sortia lleugerament per sobre el nivell del sòl i estava coberta per una capa de cendres.

Més al sud, el sòcol esmentat abans es relacionava amb un altre paviment d'argila de color groguenc/ blanquinós, que possiblement correspongui a una zona descoberta, relacionada amb activitats de tipus artesanal. Efectivament en aquesta zona central del solar es varen detectar restes pertanyents a dos petits forns en l'espai situat a la banda est del mur. L'estructura millor conservada correspon a un forn de cambra gairebé circular (1/1,10 m de diàmetre), delimitada per parets d'argila, que es conservaven tan sols fins a una alçada d'uns 20 cm i una solera d'argila groguenca molt compactada. La boca del forn, d'uns 50 cm d'amplada, de forma rectangular i força mal conservada, estava situada a l'oest. L'interior del forn es trobava colgat per l'estrat de destrucció composat per restes d'argila, cendres, i fragments de blocs d'argila cuita de color verdós que formarien part de l'estructura interna de la cambra. Aquest estrat, així com el potent nivell cendrós que cobria les estructures d'aquesta fase d'ocupació, varen proporcionar un conjunt destacable de fragments atribuïbles a produccions locals de ceràmica grisa monòcroma que permet relacionar els fornets esmentats amb tallers de producció ceràmica, l'activitat dels quals pot remuntar fins i tot a un moment anterior a la meitat del segle VI aC.

En altres zones del solar, l'ocupació corresponent a períodes més recents havia fet desaparèixer en bona part l'estratificació d'època arcaica. Únicament

podem destacar la presència, a la zona nord-oest del solar, d'alguns nivells de circulació, de textura argilosa, amb restes de llars de foc formades per capes compactades d'argila, assentades a sobre d'una solera de fragments ceràmics, i algunes restes, mal conservades, que podrien formar part de petits forns similars al que abans s'ha descrit.

Altres troballes, com ara fragments de lingots de bronze i un petit motlle per a obtenir puntes de llança i sageta, ens parlen també d'activitats de fosa de metall desenvolupades durant la primera etapa de la *Palaia Polis* arcaica.

Pel que fa al context ceràmic associat amb aquesta fase d'ocupació, la seva composició és molt similar a la dels estrats de similar cronologia excavats en 1994 i 1995 a la Plaça Major (AA.VV. 1999): fragments de vasos i àmfores procedents de la Grècia de l'est, produccions de ceràmica pintada d'origen massaliota, ceràmica grisa monòcroma, àmfores i *bucchero nero* etrusc, etc. Els materials indígenes inclouen, juntament amb la ceràmica feta a mà, les primeres produccions de ceràmica pintada i d'envasos anfòrics que podem anomenar ja ibèrics.

4.- Estructures relacionades amb la sistematització urbanística de la *Palaia Polis*

Per sobre de les restes abans esmentades, les estructures associades amb el següent horitzó estratigràfic varen permetre definir amb més claredat les característiques de l'assentament, complementant, d'altra banda, les escasses dades proporcionades per les excavacions anteriors a Sant Martí, referides a l'evolució del primer establiment grec. Aquest nou període d'ocupació, en el qual podem distingir també diverses fases cronològiques que s'inicien ja en la segona meitat del segle VI aC i perduren en la centúria següent, respon a una important estructuració de l'urbanisme, de la qual doóna testimoni la sistematització d'un carrer en direcció SE-NW. A cada banda d'aquest carrer s'han documentat diversos àmbits domèstics que s'adapten al desnivell del terreny seguint una disposició lleugerament aterrassada.

La zona millor documentada és la que s'estén a la banda nord del carrer, on s'alinien tot un seguit d'unitats d'habitació de planta rectangular i molt allargassada, definides per uns sòcols, relativament ben construïts amb blocs irregulars de pedra calcària units amb argila. L'alçat superior de les parets estava format per tovots, com així ho demostren algunes restes trobades en els estrats i estructures d'aquest període. L'interior dels espais domèstics estava pavimentat amb uns sòls fets a base d'argila compactada, desigualment conservats segons les zones. En aquests sòls es podia observar encara les restes d'algunes llars i concentracions de cendres. L'accés als diferents àmbits s'efectuava mitjançant portes disposades en el mur que formava la façana nord del carrer, delimitades en alguns casos amb grans blocs calcaris. L'extrem septentrional d'aquests àmbits d'habitació, en canvi, havia desaparegut en gran part degut als rebaixos efectuats en fases posteriors de l'assentament, i sobretot degut a la presència d'un gran abocador d'època tardoromana a la banda nord del solar.

A la zona corresponent al carrer, l'estratigrafia reflectia la marcada inclinació vers l'oest que presentava el seu paviment originari. Els nivells de circulació més antics corresponien a pavimentacions compactes formades amb argila vermellosa; no obstant, la pròpia utilització del carrer devia causar un major desgast a l'eix longitudinal de la via, i sobre aquest desgast s'havien dipositat diversos nivells de circulació formats per sorres, graves, petits còdols i nombroses restes malacològiques, que contenien també ceràmiques i alguns objectes metàl·lics. De vegades s'observaven algunes reparacions, fetes també amb argila, i cobertes novament per capes de sorres i graves.

Pel que fa a les construccions existents a la banda meridional del carrer, les estructures d'aquesta fase ens assenyalen la presència de, com a mínim, dos àmbits, aterrassats i separats per un doble mur perpendicular. No obstant això, l'arrasament causat pels grans rebaixos tardo-romans podria haver fet desaparèixer també altres estructures que compartimentessin més aquest espai. L'espai corresponent a aquesta banda meridional del carrer només va poder-se excavar en una petita part, ja que continuava més enllà del límit sud del solar

L'excavació va permetre determinar una segona fase de reestructuració d'aquest hàbitat, que cronològicament sembla poder-se situar en els inicis del segle V aC. Les evidències estratigràfiques demostren una anivellació general de la zona habitada, fet que a la banda oest va comportar una certa sobreelevació, que es detectava tant en el carrer com en els àmbits domèstics, els quals, llevat d'alguns canvis significatius, mantenen les línies bàsiques de la disposició precedent. Així, en relació amb aquest segon període trobàvem tota una sèrie d'estrats aportats amb l'objectiu de sobreelevar el terreny, la majoria d'ells amb unes característiques molt similars: bossades de terra de textura sorrenca, amb partícules de carbó i presència d'abundant material arqueològic. L'elevació del nivell de circulació general motivà de vegades la refeta o el sobreaixecament dels sòcols que delimitaven els àmbits domèstics, així com canvis en la disposició de les façanes. Així, l'entrada a un dels nous àmbits d'habitació es prolonga més enllà de la façana primitiva del carrer, formant una petita avantcambra o vestíbul, precedit per una mena de vorera i separada de l'espai interior de l'àmbit per un mur transversal. En relació amb aquestes estructures, els nivells de circulació consistien en paviments força sòlids i regulars, formats per diverses capes d'argila

Per sobre dels paviments i de les estructures esmentades, diversos estrats de terra amb carbons, cendres, restes de tovots descomposats, etc., assenyalaven ja l'abandonament i destrucció d'aquest hàbitat, en un moment cronològic que sembla poder-se situar entre finals del segle V i els inicis del segle IV aC.

5.- Evidencies relacionades amb l'ocupació del turó en època hel·lenística

Aquesta fase correspon al període intermedi entre l'abandonament d'edificacions abans descrites i les construccions d'època romana baixrepublicana, que tractarem més endavant. De fet, amb aquest període únicament podem relacionar una sitja excavada a la banda oriental del solar. Es tractava d'una fossa circular en planta, amb el fons lleugerament més ample, fet que li feia presentar un perfil piriforme o en forma «de sac». Les seves dimensions no eren especialment grans, amb un diàmetre de 60/90 cm i una fondària propera a 1 m. Es localitzava just en el límit del solar, i es documentava a partir de la cota on tallava els estrats de l'ocupació d'època grega, afectant a tota l'estratigrafia subjacent, ja que el seu fons arribava gairebé a la cota de la roca natural. La fossa estava amortitzada per un farcit de terra argilosa de color marró vermellós, amb algunes pedres i un conjunt relativament nombrós de materials arqueològics. Tot i que encara cal completar el seu estudi, la cronologia sembla poder-se situar en el segle III aC. Cal esmentar que altres fosses de cronologia similar s'havien documentat també durant les intervencions arqueològiques portades a terme en 1994 / 1995, tant al sector de la Plaça Petita, com en el quadre 5000 excavat a la Plaça Major de la vila (AA. VV. 1999).

6.- Construccions d'època romana baixrepublicana

Dins la seqüència general de l'excavació, el període baixrepublicà és un dels més ben representats, tant pel que fa a estructures construïdes, com pel que fa a contextos arqueològics. La major part de les restes es concentrava a la part central del solar, atès que a l'extrem nordoest havien desaparegut a causa d'un gran retall d'època tardoromana que baixava fins a la roca natural. Igualment, a l'extrem meridional, altres rebaixos de similar cronologia retallaven l'estratificació d'aquest període.

Per sobre de la zona corresponent a l'extrem oest de l'anterior carrer d'època grega s'identificà un enllosat de pedres, que seguia també una suau pendent, amb una conducció d'uns 20 cms de fondària, parcialment trencada per nombroses fosses medievals. La presència d'aquesta canalització i de l'empedrat sembla que podria associar-se a un carrer que perpetuava el traçat viari anterior

A la banda nord del carrer, la conservació de diverses estructures feia possible distingir un mínim de tres estances. De la primera, situada a l'oest, en quedaven únicament les restes arrasades del sòcols de pedres lligades amb terra que delimitaven l'angle sud-est, així com part d'un paviment d'*opus signinum* decorat amb tessel·les de color blanc. L'esquema decoratiu del paviment dibuixava un camp central amb retícula de rombes envoltat per una sanefa de línies paral·leles, que sembla reflectir unes dimensions notables per aquesta estança. L'estat de conservació d'aquest paviment era força deficient, esquerdat i tallat per nombroses sitges medievals que havien provocat la seva desaparició vers a l'oest. D'una altra banda, l'extrem nord-est d'aquesta gran sala estava del tot escapçada degut al gran rebaix tardoromà. El paviment de *signinum* i la seva capa de preparació s'assentaven sobre un farcit de sobreelevació relativament potent, amb una quantitat considerable de materials ceràmics que permeten situar la construcció de l'estança en la segona meitat del segle II aC.

A la banda est de l'estança del *signinum* s'hi trobaven altres estructures pertanyents a altres àmbits situats també al nord del carrer, la funcionalitat dels quals resulta difícil de determinar. Alguns dels sòcols presentaven restes de revestiment de calç, la part final del qual coincidia amb una capa de morter completament horitzontal corresponent a la preparació del sòl de circulació. De vegades, sobre aquests sòcols se superposaven algunes filades, de major amplada, que semblen provar una refeta posterior.

A la part sud del solar es conservaven també restes molt arrasades d'estructures relacionables amb les construccions baixrepublicanes, situades, en aquest cas, a l'altra banda del possible carrer. En relació amb aquests murs, s'excavaren diversos estrats i farcits de sobreelevació, molt rics en materials ceràmics, que ens permeten situar, provisionalment, la seva formació a partir de la segona meitat del segle II aC.

7.- Ocupació d'època tardoromana

Aquest és un dels períodes més destacables pel que fa al nombre d'estructures descobertes, que contrasten amb l'escassa entitat de les restes pertanyents a aquest període en les anteriors excavacions realitzades a la plaça Major i també a la plaça Petita (AA.VV. 1999). Malgrat això, moltes de les parets estaven retallades per les fosses medievals (Fig. 4).

A la banda nord del solar, els murs descansaven directament a sobre del farciment d'un retall de dimensions considerables, que tallava completament els nivells més antics i que baixava fins a la roca natural. L'existència d'aquesta fossa, descoberta ja en un dels sondejos efectuats l'any 1997, ens va permetre d'obtenir una lectura vertical de l'estratigrafia relativa a les fases precedents. El farciment d'aquest gran retall estava composat per diverses bossades de terres, entre les quals destaca un estrat composat de forma gairebé exclusiva per fragments d'àmfores nordafricanes i algunes teules. Tipològicament, la forma més moderna d'aquest conjunt correspon al tipus Keay LXIIQ, que podríem situar ja dins el primer quart del segle VI. Entre les ceràmiques d'importació hem de fer esment de la T.S. Africana D i de la T.S. Grisa i Atoranjada tardoromana. Entre els materials no ceràmics assenyalarem també algunes monedes i alguns objectes de bronze. Altres rebaixos i fosses colgats amb farcits de similars característiques i cronologia es localitzaren també als angles sud-est i sud-oest del solar.

Fig. 4. Vista general del procés d'excavació a Sant Martí d'Empúries

El gruix de les estructures construïdes associables amb l'ocupació tardoromana es concentrava a la part central del solar, i especialment a la meitat sud, on la potència dels murs era també més gran. Destaca el mur aparegut a tocar el perfil sud de la primera intervenció, on la part vista quedava perfectament marcada mercès a sengles blocs quadrangulars de pedra sorrenca, que descansaven damunt d'una base de pedres unides en sec que coincidia amb l'inici de la trinxera de fonamentació. Tot i que el retall d'una de les sitges medievals havia destruït el punt d'unió, suposem que funcionava amb una altra paret, orientada de nord a sud que, encara que d'una forma irregular, sembla que continuava fins a l'extrem nord de l'excavació. En sentit transversal a aquesta llarguíssima paret hi trobàvem unes altres construccions, igualment unides en sec i fetes amb pedres de mida més petita, que podem associar a un nivell de circulació de terra, perfectament marcat per la banqueta de fonamentació.

8.- Les sitges d'època altmedieval

En tota la superfície del solar, l'excavació no va permetre identificar cap estructura construïda relacionable amb l'ocupació medieval. Les úniques evidències d'aquest període consistien en fosses o sitges excavades en el terreny, que generalment estaven escapçades sota les construccions modernes. Es varen localitzar un total de 35 estructures d'aquest tipus localitzades en tota l'extensió del solar, incloent-hi les excavades en els sondejos preliminars realitzats l'any 1997. La seva distribució mostra una especial concentració a la zona meridional i occidental, en correspondència, possiblement, amb el propi declivi del vessant del turó. De vegades trobàvem diverses sitges que es tallaven i se superposaven entre elles.

La presència d'un nombre tan elevat de fosses ha ocasionat, en alguns sectors, l'arrasament de les construccions subjacents, sobretot d'època tardoromana i baixrepublicana, tot dificultant la seva interpretació, ja que sovint les seves estructures es troben escapçades i tallades. El diàmetre de les fosses normalment oscil·la entorn de 1 m, encara que en ocasions també trobem alguns exemples de major amplada. El fons sovint és de perfil aplanat i talla sobretot estrats corresponents a l'ocupació romana baixrepublicana i a les fases més recents de l'ocupació d'època grega. Algunes de les sitges, però, presenten una profunditat notable, arribant de vegades fins a la roca natural.

Les diferents sitges excavades apareixien amortitzades amb uns farcits de terra de coloració generalment marró fosc, grisa o negrosa, de textura solta i heterogènia. De vegades el farcit contenia nombroses pedres. En altres ocasions eren molt abundants les restes d'origen culinari, com ara ossos o petxines. Era freqüent la presència, dins dels farcits, de fragments de lloses de pissarra, probablement procedents del revestiment dels fons dels dipòsits. Pel que fa als materials arqueològics, trobem una barreja de materials antics (especialment tardoromans), juntament amb materials de cronologia altmedieval, els quals consisteixen únicament en ceràmiques grises comunes i de cuina. Destaca la troballa, dins el farcit d'alguna de les sitges, d'elements arquitectònics de marbre i també d'un fragment d'una inscripció funerària d'època romana imperial, corresponent a una tomba infantil que, a més de la informació relativa al difunt, estava decorada amb una representació d'un vaixell de càrrega romà esculpit a la part inferior

9.- Construccions d'època moderna i contemporània

Amb posterioritat a les evidències, certament poc explícites, de l'ocupació altmedieval, diverses estructures situades en diferents zones del solar responen a l'ocupació d'aquesta zona del nucli de Sant Martí en època moderna. D'aquestes restes, les de cronologia més antiga es conservaven únicament a l'angle nord-oest del solar, i pertanyen a una construcció que continua per sota de l'actual carrer de la Francesa i que a la zona excavada tan sols era visible molt parcialment. Es tractava d'un mur molt sòlid, en direcció E-W, sobre el qual se superposen algunes de les estructures modernes a les quals més tard ens referirem. L'extrem d'aquest mur forma una mena de dau una mica més ample (93 cm), que talla una sitja medieval i forma cantonada amb un altre mur semblant en direcció N-S. Construïdes amb pedra calcària irregular i molt de morter, aquestes estructures, que semblen formar part de fonamentacions, presenten una alçada

AQUILUÉ X., CASTANYER P., SANTOS M. & TREMOLEDA J. 2000, Nuevos datos sobre la fundación de Emporion, Catàleg de l'exposició *Los griegos en España. Tras las huellas de Heracles* (Museo Arqueológico Nacional, febrero-abril 2000), Madrid, 89-105

ARCE J., DUPRÉ X., AQUILUÉ X.& MATEOS P. 1998, Excavaciones arqueológicas en Tusculum. Informe de las campañas de 1994 y 1995, *Serie Arqueológica* 2, Roma

DIVERSOS AUTORS 1998, *Sant Martí d'Empúries. Una illa en el temps* (Catàleg de l'exposició, Casa dels Forestals juliol-setembre 1998), Girona.

DIVERSOS AUTORS 1999, *Intervencions arqueològiques a Sant Martí d'Empúries (1994-1996). De l'assentament precolonial a l'Empúries actual* Monografies Emporitanes, 9, Girona.

DUPRÉ X., AQUILUÉ X., MATEOS P., NUÑEZ J., SANTOS J. 1998, *Excavaciones arqueológicas en Tusculum. Informe de la campaña de 1996*, Serie Arqueológica, 3, Roma.

DUPRÉ X., AQUILUÉ X., MATEOS P., NUÑEZ J., SANTOS J. 1999a, *Excavaciones arqueológicas en Tusculum. Informe de la campaña de 1997*, Serie Arqueológica, 4, Roma.

DUPRÉ X., AQUILUÉ X., MATEOS P., NUÑEZ J., SANTOS J. 1999b, *Excavaciones arqueológicas en Tusculum. Informe de las campañas de 1998 y 1999*, Serie Arqueológica, 5, Roma.

GALLART J. 1991, *El dipòsit de bronzes de Llavorsí, Pallars Sobirà*, Excavacions Arqueològiques a Catalunya, 10, Barcelona.

PONS, E. 1979-80, El dipòsit d'objectes de l'Edat del Bronze de Ripoll, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 35-36, Girona, 59-78.

PONS, E. 1984, *L'Empordà, de l'Edat del Bronze a l'Edat del Ferro*, Girona.

DARRERA INTERVENCIÓ A L'HORT D'EN BACH (MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

Joan LLINÀS i POL Carme MONTALBÁN i MARTÍNEZ Alons RAMÍREZ i GARCIA

L'agost de 1998 es va realitzar la darrera intervenció en el jaciment romà de l'Hort d'en Bach, a Maçanet de la Selva. Les zones objecte d'intervenció es trobaven molt a prop dels punts on es localitzaren restes de la vil·la romana en unes obres a l'any 1992 i en diverses excavacions d'urgència entre 1994 i 1997 (Llinàs, Montalbán & Ramírez 1998a i 1998b). La intervenció s'inseria en el marc d'un projecte d'excavació arqueològica del jaciment elaborat per tal de documentar el màxim nombre de restes possibles abans no fossin destruïdes per l'avenç de les progressives obres d'urbanització d'aquest indret. El projecte, titulat «L'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva): la primera vil·la romana documentada a la Selva interior i la seva possible continuïtat en època medieval», estava avalat i recolzat per la Universitat de Girona, l'Ajuntament de Maçanet de la Selva i el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona.

Els objectius bàsics de la intervenció van anar encaminats a documentar, en la mesura del possible, la presència en el subsòl de l'anomenada zona 9, ubicada a l'extrem sud-est del jaciment i sondejada l'any 1997, de la continuïtat de les estructures i nivells que s'hi van localitzar. Alhora, es va fer un sondeig en un altre solar (zona 10), fins aleshores inexplorat, per avaluar l'existència de possibles restes de la vil·la.

RESULTATS

Els sondejos realitzats a la zona 9 van evidenciar que aquest sector es troba ubicat de ple dins la trama constructiva de la vil·la del segle V. Efectivament, centra la zona un mur llarguíssim (U.E. 9002), orientat N-S, que exercia de paret mestra per a diverses

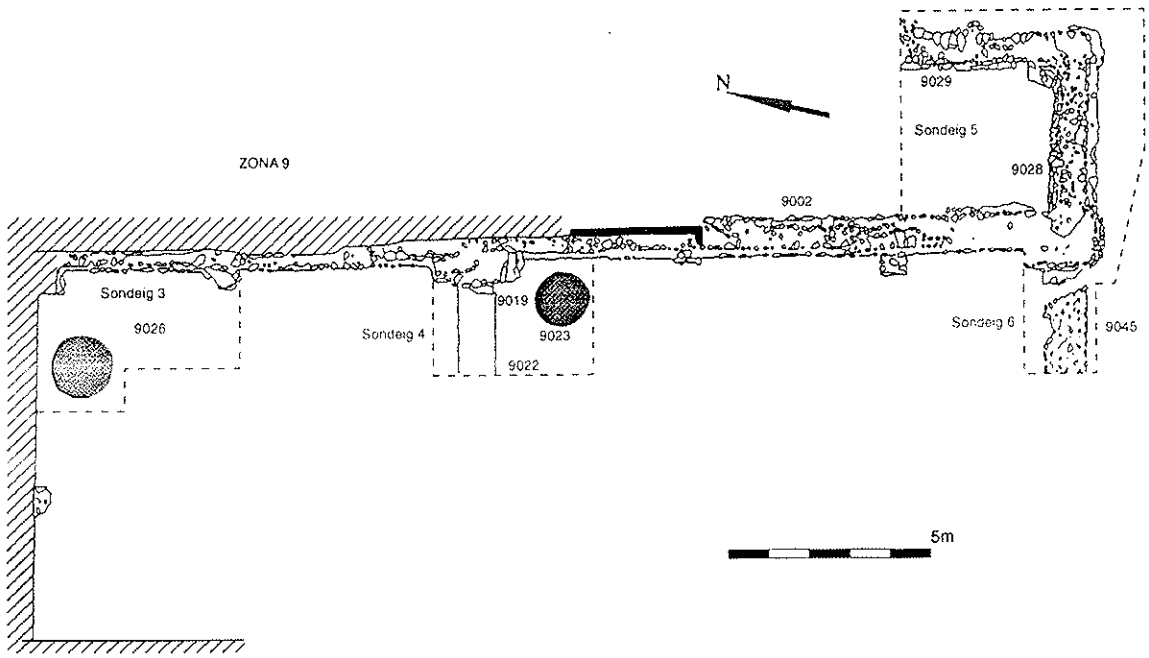

Fig.1: planta de l'excavació

cambres que s'obrien a ambdós costats. Per la banda oest n'hi havia dues, mentre que, per l'est, tan sols se'n va identificar una a l'extrem meridional a causa de la impossibilitat d'ampliar més la zona excavada.

Malauradament, tota la banda oest d'aquesta gran paret es trobava desmuntada ja des d'època medieval, tal com es va documentar en el sondeig 4. En aquest indret s'hi va documentar bé el punt d'unió, malmès, d'una paret perpendicular al mur U.E. 9002 i la seva rasa de saqueig. Al sud, en el sondeig 6, s'hi van trobar vestigis semblants, tot i que, en aquest cas, encara quedava alguna resta del corresponent mur perpendicular (U.E. 9045). Malgrat el mal estat de conservació de les restes, doncs, fou possible obtenir una mínima informació entorn de les dues habitacions que hi havia originalment en aquest sector.

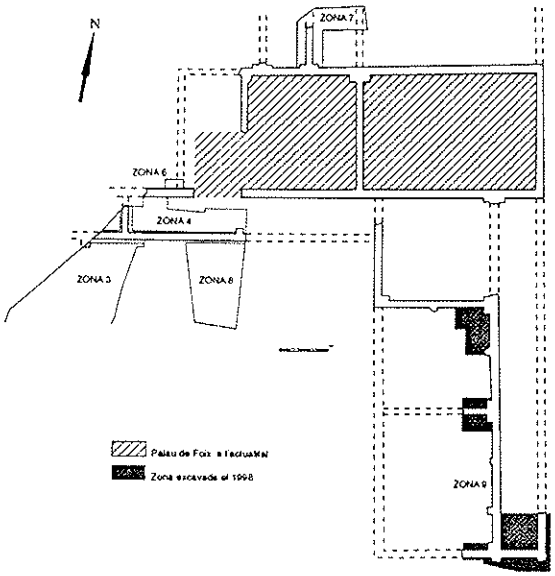

Fig. 2: Situació de les zones excavades, dins la planta general de l'edifici baiximperial

Al costat est, en canvi, sí que es pogueren documentar les estructures que delimitaven una d'aquestes habitacions (sondeig 5). L'excavació del seu interior, però, va demostrar com l'estratigrafia d'època romana havia estat remoguda amb posterioritat, possiblement a causa de la continuïtat d'ús de la cambra al llarg de l'edat mitjana i probablement més enllà.

A banda d'aquestes troballes es van localitzar excavades en el subsòl natural, dues estructures de planta circular, probablement fons de sitges. El material arqueològic que s'hi va recuperar permet situar-les en època medieval, igual que les trobades l'any 1997 a la zona 8.

Pel que fa a la zona 10, situada en un sector a ponent, molt allunyat de la resta de zones excavades a l'Hort d'en Bach, va resultar des d'un punt de vista arqueològic totalment negativa.

Així doncs, afegint aquests resultats al d'anteriors troballes, se'ns dibuixa una edificació baix imperial de gran abast, construïda unitàriament, amb nombroses estances, estesa a la zona del Palau de Foixà i terrenys circumdants, en una extensió que degué superar els 150 metres d'extrem a extrem. Malauradament, el que també es va poder confirmar fou la magnitud dels enderrocs soferts en època medieval, que malmeteren en molts punts la pràctica totalitat dels vestigis de la vil·la, possiblement a causa de la transformació d'aquests indrets en zones de conreu.

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS J., MANZANO S. & RAMÍREZA. 1995, Món ibèric i romanització al terme municipal de Maçanet de la Selva: estat de la qüestió, *Quaderns de la Selva*, 7, Sta. Coloma de Farners, 143-150.

LLINÀS J., MONTALBÁN C. & RAMÍREZA. 1996, Excavacions a la vil·la romana de l'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva, la Selva), *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners,196-204.

LLINÀS J., MONTALBÁN C. & RAMÍREZA. 1998a, L'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva). Del segle II aC. al segle XX, *Quaderns de la Selva*,10, 35-58.

LLINÀS J., MONTALBÁN C. & RAMÍREZA. 1998b, Darreres excavacions a l'Hort d'en Bach (Maçanet de la Selva, la Selva), *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, 193-203.

LLINÀS J. & RAMÍREZ A. 1994, Primeres excavacions arqueològiques a la vil·la romana de Maçanet de la Selva, *Gent*, 4, Maçanet de la Selva, 18-19.

LLINÀS J. & RAMÍREZA. 1994-95, La vil·la romana de l'Hort d'en Bach: una intervenció d'urgència, Maçanet, *Butlletí d'Informació Municipal*, Desembre 1994-Gener 1995, Maçanet de la Selva, 6.

LLINÀS J., RAMÍREZ A. & MONTALBÁN C. 1996-1997, L'Hort d'en Bach (Maçanet): una vil·la romana a la Selva Interior, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins, XXXVII, Homenatge al Dr. Pere de Palol*, 841-851.

MARQUÈS J. 1983, *Maçanet de la Selva*, Girona.

MERINO J., NOLLA J.M. & SANTOS M. 1994, *Aquae Calidae. Presència romana a la Selva*, col. Estudis i Textos, 3. Sta. Coloma de Farners.

NOLLA J.M. & RAMÍREZA. 1995, L'Hort d'en Bach. Un establiment romà a Maçanet de la Selva, dins *Taller d'Història de Maçanet de la Selva: La nostra vila*, Maçanet de la Selva.

TALLER D'HISTÒRIA DE MAÇANET DE LA SELVA (1994) Maçanet de la Selva, *Quaderns de la Revista de Girona*, 50, Girona.

L'ESTABLIMENT RURAL I LA NECRÒPOLIS DE RASET DE BAIX (CERVIÀ DE TER, GIRONÈS): PRIMERES INTERVENCIONS ARQUEOLÒGIQUES.

Maribel FUERTES Daniel PUNSETI Bibiana AGUSTI Montserrat MATARO Gisela RIPOLL

El jaciment es localitza al veïnat de Baix de Raset dins del terme municipal de Cervià deTer, a 500 m a l'est del nucli d'aquesta població. La intervenció arqueològica duta a terme el 1999[1] es va realitzar en els camps dits d'en Rufí, situats al marge nord del camí de Cervià a Raset.Al sud d'aquest camí se situa l'església de Sant Cristòfol. Per l'est de tot aquest sector corre actualment el torrent de Cinyanella que desemboca a la riera de Cinyana (afluent delTer) i que recorda el topònim antic de *Cinniana* plantejant el problema de la localització de la *mansio* en aquest indret (Nolla i Casas, 1984, p. 58-59).

De mitjans dels anys 1970 daten dues notícies de troballes puntuals al veïnat de Raset de Baix. La primera es produí en les obres d'arranjament d'una casa colindant al nord amb l'església de Sant Cristòfol on es localitzaren fragments de mosaics, avui desapareguts. La segona fou la localització d'un forn d'època romana que hauria estat destruït per les obres de construcció d'un canal de rec situat uns 300 m al nord de la mateixa església.Ambdues notícies han estat confirmades en les tasques de prospecció fetes el 1999. Les intervencions realitzades al 1999 han posat al descobert el sector productiu d'un establiment, una probable zona residencial i un petit conjunt funerari.[2]

RESULTAT DE LES INTERVENCIONS

La primera intervenció va portar a la localització i delimitació de les estructures arqueològiques en uns 12.279 m^2. El procediment fou la realització de sondejos en direcció sud-nord (9 en total) i rases (91 en total, 53 estèrils) a partir de les estructures visibles al tall que les màquines excavadores havien efectuat. Amb les tasques de prospecció es van conèixer dos aspectes rellevants sobre l'establiment: la seva extensió (3.000 m^2 aprox) i les primeres traces de la seva organització espacial. Malgrat tractar-se de sondejos i rases sense continuïtat, la distribució de les restes mostra en el «camp de dalt» (el que delimita el terreny pel nord) una construcció puntual (forn) allunyada uns 50 m de la resta de l'establiment. Les 15 rases positives practicades en aquest sector localitzaren nivells de destrucció i cendrosos, que estan en relació molt probablement amb l'esmentat forn.

El «camp de baix» (tocant al camí actual) presenta una concentració arqueològica molt més extensa i unitària, posa en evidència les estructures d'un sector productiu, que queden malmeses pel camí actual. Els 8 sondejos i 35 rases positives ocupen una extensió aproximada de 2.700 m^2 i posen de relleu que es tracta d'estructures de caire productiu amb magatzems, dipòsits d'*opus signinum*, una premsa i un possible forn metal·lúrgic, entre les quals s'insereix un petit conjunt funerari.

A l'altra banda del camí se situaria el sector residencial d'aquest establiment,[3] corroborat per la descoberta als anys 1970 de mosaics sota una casa propera a l'església de Sant Cristòfol. Sobre aquesta àrea vàrem realitzar una prospecció visual sense recollida de material, detectant restes ceràmiques i tesseles monocromes, sobretot al sud, així com la presència de diferents elements constructius de reutilització en els murs laterals de l'església i a les cases properes (fragment d'una possible inscripció de marbre, tambors de columna, carreus de sorrenca ben escairats, etc.).

1 L'excavació es va realitzar a causa de les obres d'eixamplament del camí que comunica Cervià de Ter amb el veïnat de Baix de Raset i dels treballs per a la instal·lació de la xarxa de serveis en un solar destinat a la construcció d'una urbanització. Els treballs d'excavació foren realitzats en una primera fase per M. Fuertes i D. Punseti, entre febrer i agost de 1999, els quals posaren al descobert tot el sector productiu i la necròpolis; i en una segona (agost de 1999) per B. Agustí, G. Ripoll i M. Mataró, per tal d'aprofundir en el coneixement de les estructures funeràries (s'excavaren tres de les tombes documentades).

2 L'extensió del jaciment (3000 m2) i la seva importància, han fet que les parcel·les ocupades per restes arqueològiques hagin estat requalificades com a zona verda de la futura urbanització.

3 La identificació d'una vil·la (amb totes les característiques) es difícil donada la fragilitat de la documentació arqueològica de que es disposa.

ESTRUCTURES EXCAVADES EN EL SECTOR PRODUCTIU

En el sondeig 1 (S1), situat al «camp de baix», s'ha pogut documentar l'angle nord d'un dipòsit amb revestiment hidraulic d'*opus signinum* i un mur que segueix una orientació est-oest, al sud del qual es configura una estança amb diverses bases i fragments de *dolia*. Les obres d'ampliació del camí han malmès la seva conservació.

El sondeig 3 (S3), situat també en el «camp de baix», presenta indicis d'una cubeta de combustió i un mur orientat est-oest, així com abundant d'escòria de ferro i nivells cendrosos en les rases colindants, indicant la possibilitat que existeixi un forn metal·lúrgic (sense excavar).

El sondeig 4 (S4), situat a l'angle est del «camp de baix», documenta un enderroc de teulada, d'entre 10 i 15 cm de potència, una base de pilar i abundant ceràmica del segle V d.C. Un sondeig estratigràfic al sud, documenta una ocupació continuada des del segle I d.C. al segle V d.C.

En el sondeig 5 (S5), situat en el «camp de baix» entre S2 i S9, han aparegut restes d'una premsa associada a un dipòsit d'*opus signinum*. La base de la premsa és circular i sobreelevada de la resta del paviment; al seu voltant, el canal de decantació abocava en direcció sud-est. Just al costat s'hi conserva un petit dipòsit també en *opus signinum*, de planta rectangular, que presenta mitges canyes a la part inferior, així com un petit orifici o cassoleta, destinat a l'assentament de les impureses. Malauradament l'extrem sud de la premsa va ésser malmès per les màquines excavadores.

Finalment, la presència d'abundant argila rubefactada i tovots cremats en el sondeig 8 (S8), situat en el «camp de dalt», es poden interpretar com probables abocaments d'un forn proper, del qual se'n té constància des dels anys setanta. En tot cas, les restes no es varen excavar i els materials recollits no donen una cronologia precisa.

LA NECRÒPOLIS

En el sondeig 2 (S2), situat en el «camp de baix», es varen posar al descobert les restes d'una necròpolis, de la qual s'identificaren 6 tombes. Cinc d'aquestes tombes són d'obra (T1, T2, T4A, T4B i T6) i l'altra de *tegulae* (T3).[4]

Tomba 1

Caixa d'obra, construïda amb pedra volcànica lligada amb calç. El sòl interior es troba recobert per un revestiment de calç i en els paraments laterals de la capçalera tenia adherides dues *tegulae*. L'esquelet es troba orientat amb el cap a nord. El dipòsit funerari consta d'una peça de vidre (no identificable per la seva fragmentació) localitzada sobre el crani i una moneda de bronze de Constanci II trobada entre el cúbit i el radi. Un conjunt de claus de ferro, disposats en paral·lel a les parets i distribuïts de tres en tres al llarg dels paraments laterals i de dos en dos a la capçalera i els peus indica l'existència d'una taula o caixa de fusta, deixant un espai buit que hauria propiciat el desplaçament de mandíbula. Els claus presentaven restes de fusta de roure[5]

Tomba 2

Tomba en caixa d'obra, de dimensions majors que l'anterior, amb aparell de rierencs lligats amb calç. Comparteix el mur oest amb la T1, adossada posteriorment. L'interior es trobava colmatat per reompliments successius de rierencs. L'esquelet aparegué orientat amb el cap al sud i correspon a un individu de trets masculins, mal conservat. Té associada una moneda de bronze, sense identificar i presenta la mateixa disposició de claus que la tomba T1.

Tomba 3

Tomba situada al nord-est del sondeig i orientada nord-sud. Es tracta d'una tomba de *tegulae* de planta rectangular, degut a l'arrasament només s'ha pogut documentar el llit de la tomba, la base inferior composada per 3 *tegulae* planes, sobre les quals va aparèixer disposada una gerra cilíndrica de vidre amb una nansa. Les dimensions de la tomba fan deduir que es tracta d'un enterrament infantil.

Tombes 4A i 4B

És una tomba doble de planta rectangular Cada una de les sepultures s'ha identificat amb una lletra.

Tomba 4A

Tomba d'obra orientada est-oest i situada al nord de la tomba 1. Conserva només la solera feta amb una fina capa de morter i la primera filada dels murs perimetrals. Conté un dipòsit funerari format per un ungüentari de vidre situat als peus de la sepultura (a l'est). A l'angle nord-est es localitzen dos claus de ferro i quatre més a l'angle nord-oest. No conserva cap resta humana.

Tomba 4B

Tomba d'obra orientada est-oest i adossada a la tomba 4A (pel costat sud). Conserva només el llit i la primera filada dels murs perimetrals. A l'interior es

4 S'ha de tenir en compte que la T5 no existeix, vid. infra.

5 L'anàlisi de les restes ha estat realitzada per Raquel Piqué.

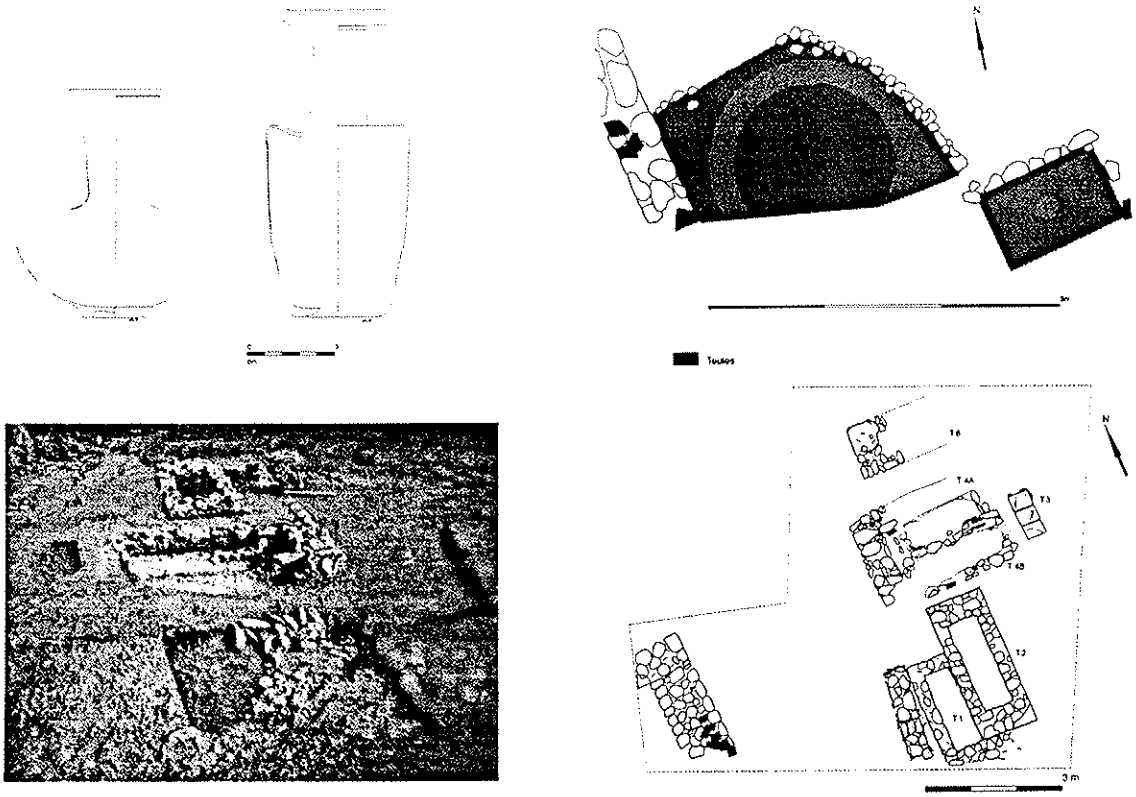

Fig. 1: Planta general del jaciment de Raset de Baix

localitzen les següents restes humanes: 1 MT1E, 1 MT1D, 1CALD i 4 fragments de diàfisi femorals. No conté cap dipòsit funerari.

Tomba 6

Tomba d'obra orientada est-oest situada al nord de la tomba 4A. Està pràcticament arrasada, conserva només part del basament dels murs de rierencs que delimiten la capçalera en la que fou localitzada una moneda de bronze no identificable degut al seu mal estat de conservació. No conserva cap resta humana.

Pel que fa a la tomba 5, situada a l'oest de la tomba 1, la intervenció feta en la segona fase va mostrar que només es tracta d'un seguit de pedres volcàniques disposades aliniadament al costat de la tomba 1 i que estan directament assentades sobre el sòl natural. És per això, i pensant que es podia tractar d'un dispositiu en relació a la litúrgia funerària, que es varen deixar en el seu lloc original.

Finalment s'ha de fer esment que en la primera intervenció duta a terme en la necròpolis es varen documentar restes òssies pertanyents a un crani humà. Aquestes restes localitzades a l'est de laT2 i sud de la T4B, poden haver estat en relació amb una fosa (completament malmesa) o bé ésser producte de l'espoli d'una de les tombes localitzades. Resta doncs el dubte si es tractaria d'una tomba més.

CONTEXTUALITZACIÓ DEL JACIMENT

La disposició espacial dels diferents conjunts inspeccionats permet entreveure l'articulació entre ells. En el sector immediat a la necròpolis, l'excavació portada a terme en la primera fase va deixar ben palès que les estructures excavades responien a uns grans àmbits destinats al treball efectuat en l'explotació que, per altra banda, deuria ser molt rica donada l'abundant irrigació de tot aquest territori. La premsa trobada a l'est de la necròpolis n'és el millor exemple.[6] Els materials arqueològics documentats permeten situar la seva ocupació des del segle I fins ben entrat el segle IV d.C., inclús inicis del segle V[7]

6 És interessant assenyalar el recent estudi del sector productiu situat al nord de la vil.la de V ilauba, que malgrat les diferencies il.lustra molt bé el funcionament (Castanyer & Tremoleda, 1999, especialment pags. 134-143)

7 Entre els materials recollits en els nivells superficials es documenta una situla de bronze (fragmentada i malmesa). Malgrat que la peça está encara en estudi es pot avançar que es tracta un tipus de recipient ben documentat sobretot a partir del segle IV i que té perduracions fins a finals de l'antiguitat tardana. Vegeu Palol, 1950 i 1970; Vallalta, 1988, i Fuentes Domínguez, 1989, fig. 24, pags. 73 i 84-85. Els paral.lels més propers es localitzen en les vil.les de l'Hort d'En Bach (Maçanet de la Selva) i la font del V ilar (Avinyonet de Puigventós). Vegeu respectivament Llinàs i altres, 1997; Casas i altres, 1993. Malgrat que d'aquesta peça no s'ha fet encara un estudi aprofundit, per a les situles decorades, vegeu Arce, 1982.

És probable que tota la zona situada al sud del camí actual de Cervià de Ter a Raset correspongui precisament al sector residencial d'aquest conjunt. Una inspecció superficial en els camps situats a l'est i sud de l'església de Sant Cristòfol que es troben a una cota de profunditat inferior a la necròpolis indica, tal com ja s'ha dit l'aparició de *tesselae*, mostra de la presència de paviments *musius*, fet característic de les habitacions destinades a la vida pública i privada del propietari d'una villa. Per tant, les sepultures es troben ubicades entre la zona residencial -a molt pocs metres d'ella- i la de treball.

Pel que fa a l'organització de les tombes dins l'espai excavat sembla indicar que aquestes, malgrat que alternen la seva orientació, presenten una alineació respecte als murs que semblen delimitar una estança situada a l'extrem oest a una distància de poc més de 4 m de la tomba 1. Desconeixem si existeix algun tancament, però és possible que alguna estructura delimités, directa o indirectament, l'espai funerari de la resta d'estructures localitzades les quals formen part d'una àrea de producció i explotació rural. Pel costat est és possible que alguna estructura separés el conjunt sepulcral de la premsa (S5), encara que no està documentat, constituint-se així una àrea ben delimitada i destinada exclusivament a cementiri.

L'arquitectura funerària de Raset de Baix -morter de calç i rierencs- formant grans caixes, resulta molt evident a les tombes 1 i 2, i és un tipus conegut d'estructura sepulcral habitual en els segles IV i V encara que poc estudiat. Una revisió ràpida al tipus d'arquitectura funerària tant en l'àmbit urbà com en el rural i amb aquesta mateixa cronologia, permet avançar que no es tracta d'un fet aïllat sinó que, ben al contrari, és una manifestació freqüent de la mentalitat, alhora que de l'espiritualitat, de la societat dels segles IV i V, que presentarà uns trets similars i continuats fins ben entrat el segle VI. Les tombes trobades a les necròpolis d'Alcalá de Henares que envolten l'antiga *Complutum*, i que poden ser datades en el segle IV, amb continuïtat fins entrat el segle VI, són els paral·lels més propers i millor estudiats, de moment, a la Península Ibèrica.[8]

Ens hem referit a la filiació tipològica de les sepultures en el segle IV, però resulta interessant insistir en el fet que es tracta de grans estructures concebudes com a lloc d'enterrament. A l'interior de les estructures construïdes s'introduiren caixes de fusta, donada l'abundant presència de claus. La presència de dues sepultures dobles (T1, T2, T4A i T4B), una individual (T6) corresponents a individus adults, i una probablement infantil (T3), sembla indicar que ens trobem davant d'un espai funerari de tipus familiar

Els dipòsits funeraris formats per dues peces de vidre, una gerra i una ampolla, juntament en una moneda, trobats a l'interior de les tombes excavades proporcionen una cronologia del segle IV[9]. La moneda trobada en la tomba 1, datada en època de Constanci II (324-361), pot donar una cronologia molt dilatada de ple segle IV per aquest petit conjunt sepulcral.[10] La gerra cilíndrica amb una nansa apareguda a la tomba 3 correspon a la forma Isings 126.[11] A Hispania trobem exemples molt similars a les anomenades «necròpolis del Duero», especialment a la tomba I de la necròpolis de Fuentespreadas (Zamora) que dona una cronologia fiable de finals del segle IV.[12] L'altra peça de vidre, una ampolla de cos globular amb peu i coll llarg, trobada a la tomba 4A, és també un tipus comú en els segles IV i V, correspon a la forma Isings 104a,[13] i tant a Hispania [14] com a la resta de les províncies occidentals apareix en contextos cronològics similars.

A més de les notícies arqueològiques, el lloc de Raset figura de manera constant en els documents que ens han pervingut sobre la via Augusta. Aquest lloc ha estat en el punt de controvèrsia sobre la localització de la *mansio* de *Cinniana* per aquells autors que han proposat un recorregut oriental per la via en el tram entre Figueres i Girona.[15] Darrerament els investigadors que han tractat el tema, situen *Cinniana* entre Cervià (La Quintana), Raset (Raset de Baix) i Viladasens (La Plana).[16] El lloc de Raset de Baix es troba a les distàncies que marquen els antics *itineraria*, 15 m.p. al sud de *luncaria* i a 12 m.p. al nord de *Gerunda*, si bé aquest paràmetre pot coincidir també amb els altres llocs propers. En aquest sentit

8 Per *Complutum* vegeu l'estudi de Méndez i Rascón, 1989. Per una visió global dels tipus d'arquitectura funerària es pot consultar: Ripoll, 1996.

9 És molt útil el recull d'articles sobre vidres d'aquesta época de Foy (ed.) 1995.

10 L'estudi aprofondit d'aquesta moneda, i de les altres dues, está encara en curs, però podrá probablement perfilar la cronologia.

11 Isings, 1957, 156-157.

12 La publicació de Caballero, 1974, s'ha de consultar per l'estudi de la peça de vidre, pp. 145-147, i tots els contextos d'aquests vidres en els segles IV i V a las dites «necròpolis del Duero», 146- 153.

13 Isings, 1957, 122-125.

14 Vegeu la troballa de Albalate de las Nogueras a la tomba 4 i l'estudi general d'aquests vidres al Duero: Fuentes Domínguez, 1989, fig. 9, pp. 41-42, 85-89 i 221-229.

15 Per tots els problemes referits al traçat de la via i localització es necesari consultar tota la documentació aportada per Casas, 1984, especialment pags. 52 i 53.

16 Mayer, Nolla i Rodà, 1997. Tota una discusió s'ha generat per intentar coneixer el propietari d'aquestes terres, vegeu també Fabre, Mayer i Rodà, 1997, nº 29, 88-89, especialment nota 72.

és interessant recalcar que la toponímia antiga que apareix als diferents *itineraria*, la *mansio* queda sempre registrada amb el nom de *Cinniana* amb totes les seves variants.[17] En canvi la Taula de Peutinger utilitza el nom de *Cerviana*, que es relaciona amb l'actual vila de Cervià de Ter.[18] Les actuacions portades a terme en el jaciment de La Quintana durant la dècada de 1980 i les de 1999 realitzades al veïnat de Raset de Baix, no permeten hores d'ara identificar les restes amb la *mansio* que coneixem a través d'aquests *itineraria*.

BIBLIOGRAFIA

AMICH i RAURICH N. 1997, *El nord-est de Catalunya a les fonts escrites d'època tardoantiga (segles IV VII)*, Treball d'investigació (inédit), Universitat de Girona.

AMICH i RAURICH N. & CASAS I GENOVER J.1997, La taula Peutingeriana i la xarxa viària al nord-est de Catalunya. Una nova lectura *Comerç i vies de comunicació 1000 aC-700 d.C. XI Col.loqui Internacional de Puigcerdà* Puigcerdà 1996, 175-182

ARCE J. 1982, La situla tardorromana de Bueña (Teruel) Estudios sobre la época tardorromana. Museo Arqueológico Nacional. Catalogo y monografia. *Estudios de iconografia* I. Ministerio de Cultura. Madrid, 113-162

CABALLERO ZOREDA, L. 1984, La necròpolis tardorromana de Fuentespreadas (Zamora). Un asentamiento en el valle del Duero, *Excavaciones Arqueológicas en España*, 80, Madrid.

CASAS i GENOVER, J. 1984, Les vies de comunicació romanes al Pirineu Català oriental, Hannibal Pyrenaeum Transgreditur, XII centenari del pas Annibal pel Pirineu, 218 a.J.C - 1982 d.J.C., *5è Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* Puigcerdà, 39-60.

CASAS J., CASTANYER P., TREMOLEDA J.& NOLLA J.M. 1993, La vil.la romana de la Font del Vilar (Avinyonet de Puigventós, Alt Empordà) *Anuari de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 26, Figueres, 341-372

CASTANYER P. & TREMOLEDA J. 1999, *La vil·la romana de Vilauba. Un exemple de l'ocupació i explotació romana del territori a la comarca del Pla de l'Estany*, Girona.

FABRE G., MAYER M. & RODÀ I. 1997, *Inscriptions romaines de Catalogne*. IV. Barcino, Paris.

FOY D. (ed.) 1995, *Le verre de l'antiquité tardive et du haut Moyen Age. Typologie - Chronologie - Diffusion, Musée Archéologique Departamentale de la Val d'Oise* - Association Française pour l'Archéologie du Verre, Guiry-en-Vexin.

FUENTES DOMÍNGUEZ A. 1989, *La necrópolis tardorromana de Albalate de las Nogueras (Cuenca) y el problema de las denominadas «necrópolis del Duero»*, Diputación Provincial de Cuenca, Cuenca.

ISINGS C. 1957, Roman Glass from dated finds, *Archaeologia Traiectina*, II, Gröningen-Djakarta.

MAYER M. NOLLA J.M. & RODÀ I. 1997, Cinniana, a CASTELLVÍ G., CAMPS J.P. KOTARBA J. & PEZIN A. (dir.), Voies romaines du Rhône à l'Èbre: Via Domitia et Via Augusta, *Documents d'Archéologie Française*, 61, Paris, 129.

MÉNDEZ A., & RASCÓN S. 1989, Los visigodos en Alcalá de Henares, *Cuadernos del Juncal*, 1, Alcalá de Henares.

NOLLA J.M. & CASAS J. 1984, *Carta arqueològica de les comarques de Girona. El poblament d'època romana al N.E. de Catalunya*, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, Girona.

LLINÀS i POL J., RAMIREZ i GARCIA A.& MONTALBAN i MARTÍNEZ C. 1997, L'Hort d''en Bach (Maçanet): una vil.la romana a la Selva interior. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins* vol. XXXVII, Girona, 841-851

PALOL P. de 1950, *Bronces hispanovisigodos de origen mediterráneo. I, Jarritos y pátenas litúrgicos*, CSIC, Barcelona.

PALOL P. de 1970, Necrópolis hispanorromanas del siglo IV en el valle del Duero. III, Los vasos y recipientes en bronce, *Boletín del Seminario de Arte y Arqueología*, XXXVI, Valladolid, 205-236.

RIPOLL G. 1996, La arquitectura funeraria de Hispania entre los siglos V y VIII: aproximación tipológica, *Spania. Estudis d'Antiguitat Tardana oferts en homenatge al professor Pere de Palol i Salellas*, Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Barcelona, 215-224, 6 fig.

VALLALTA P. 1988, Dos objetos de bronce de época visigoda en el yacimiento de Begastri (Cehegín, Murcia). *Estudio y restauración, Antigüedad y Cristianismo*, V, Murcia, 303-314.

17 Vegeu nota anterior i Amich i Raurich, 1997: en els Vasos de Vicarello com *Cilniana* o bé *Cilnianam*, en el Itinerari d'Antoni com *Cinniana* i en el Anònim de Ravenna com *Cinmana* o bé *Ciniana*.

18 Vegeu Amich i Raurich, 1997.

INTERVENCIÓ EN EL BARRI DE L'ESGLÉSIA DE LLAFRANC

María José CAJA Briasco

INTRODUCCIÓ

Aquesta intervenció arqueològica d'urgència, realitzada entre els dies 28 de gener i 24 de febrer de 1999, s'ha portat a terme en els carrers Coral i Santa Marta de Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà). També s'han fet sondejos en els carrers Fra Maure Atmetller i Doctor Robert, amb resultats negatius des d'un punt de vista arqueològic.

Cal agrair l'interès i la col·laboració de l'arquitecte tècnic de l'Ajuntament de Palafrugell, Sr Estefan Garcia, així com les gestions de la Sra. Montserrat Mataró, arqueòloga dels Serveis Territorials i la supervisió de l'arqueòleg Sr Joan Llinàs. La neteja, l'inventari i la classificació dels materials arqueològics s'han realitzat a les dependències del Museu del Suro de Palafrugell. Els materials s'han dipositat finalment en el Servei d'Arqueologia de Pedret.

L'objecte de la intervenció es troba en els carrers que limiten l 'illa de cases a l'est de l'església de Llafranc, a dalt del turó que hi ha al mig d'aquesta localitat. Des d'antic, diversos autors han parlat de restes que afloraven en aquest lloc (necròpolis, lapides, *opus signinum*, etc.). L' excavació es va iniciar al carrer Coral, on es veia en superfície part d'un *opus signinum* que descobrírem totalment i que va resultar ser una zona industrial amb restes d'una possible premsa. Després sondejàrem la resta de carrers. Així, aparegué gran quantitat de ceràmica romana al carrer Santa Marta. Ampliant aquest sondeig, ens va aparèixer un mur Per aquest motiu, conjuntament amb totes les parts implicades, decidírem ampliar la intervenció arqueològica, fet que ens permeté identificar els nivells d'ocupació més antics de la vila, amb el seu aterrassament per l'est, seguint l'orografia del turó.

Finalitzada l'excavació, és molt probable que les restes del carrer Coral quedin exposades de manera permanent en una àrea de vianants. En canvi, les restes del carrer Santa Marta (molt malmeses per les canalitzacions modernes), una vegada documentades, s'han tornat a colgar

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

L'espai excavat forma part del jaciment romà de Llafranc. Els solars a excavar es troben en el carrer Coral i l'altre al carrer Santa Marta, a dalt del turonet que s'enlaira al mig d'aquest port, a prop de la platja que queda a migjorn i entre les dues rieres que travessen Llafranc i desemboquen a la platja. La possibilitat d'efectuar troballes era segura, especialment tenint en compte que algunes restes es podien veure parcialment en superfície.

Ja des d'antic es coneix l'existència de restes romanes en el subsòl del nucli urbà de Llafranc. Pella i Forgas parla de troballes espectaculars des del segle XVIII: una poderosa construcció quadrangular diverses restes de paviments d'*opus signinum*, un mosaic, un Mercuri de bronze, una làpida sepulcral paleocristiana actualment perduda, diverses monedes del Baix Imperi, gran quantitat de ceràmica, etc. (Pella i Forgas 1883, p. 188, 210)

METODOLOGIA

L'àrea excavada se centra en dos sectors diferents:

L'anomenat sector 1, que correspon al carrer Coral, on ha aparegut una zona industrial romana, compartimentada en quatre àmbits diferents i amb probables restes de premsa.

El sector 2, que s'ubica en el carrer Santa Marta, amb tres àmbits diferenciats que correspondrien a la zona perifèrica i domèstica de la vil·la.

S'han fet sondejos en el carrer fra MaureAtmetller i en el carrer Doctor Robert (veure plànol), infructuosos des d'un punt de vista arqueològic.

Com hem dit abans, també s'han realitzat una sèrie de sondejos en els carrers adjacents.

Concretament en el carrer Fra MaureAtmetller, n'hem plantejat quatre, de sud a nord, amb una separació

de 5 metres entre ells (veure plànol) que han evidenciat un nivell de farciment de sorra, d'un gruix que oscil·la entre els 60 i els 178 cms, i que cal interpretar com un nivell recent per a la construcció de la vessant de l'actual carrer

En el carrer Doctor Robert hem fet un sondeig, amb una cala de 2 per 3 metres, que ha evidenciat un farciment d'1 metre de runa actual que es recolza directament en el sòl natural. Barrejat amb la runa ha aparegut un fragment d'enlluït romà, pintat en color púrpura.

En el mateix carrer Coral, a més de l'excavació del sector 1, també hem plantejat dos sondejos infructuosos; un, sobre les escales de baixada al turó, i l'altre, a la part més a l'oest d'aquest carrer En el segon s'hi ha trobat ceràmica romana barrejada amb runa actual.

En el carrer Santa Marta es van fer cinc sondejos numerats des del 0 al 4. En els sondejos 2 i 3 es va trobar molta ceràmicaAugustea per la qual cosa vam decidir ampliar l'excavació fet que ens permeté trobar un mur. Amb l'inici de l'excavació, aquesta zona passà a anomenar-se sector 2.

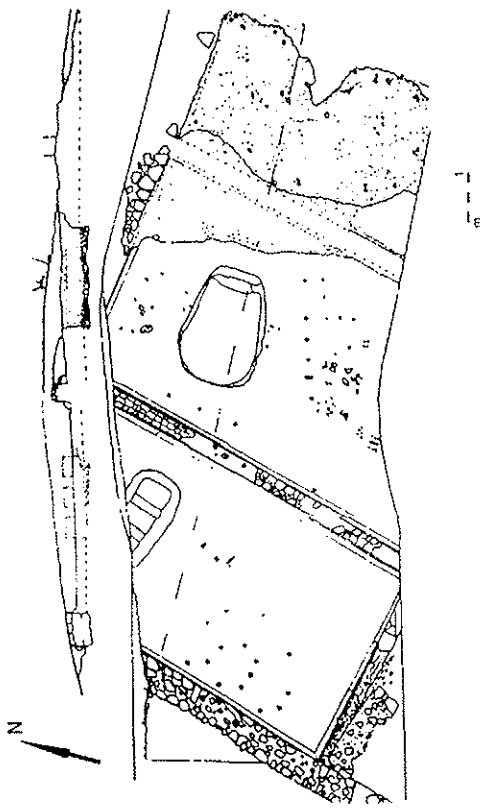

Fig. 1: Plànol general de la intervenció

CONCLUSIONS

Les excavacions dels carrers Coral i Santa Marta han permès documentar dues parts d'una mateixa vil·la, situada al turó de l'església de Llafranc i que, cronològicament, és anterior a la necròpolis Baix Imperial que, segons diversos autors, es trobava en la pujada oest, just sota l'església actual, i de la qual no n'hem trobat cap indici.

En el sector 1, que correspon al carrer Coral, hem pogut documentar el sector industrial de la vil·la amb la troballa de dues premses, possiblement per al vi, i la data d'abandonament d'aquestes instal·lacions. En el sector 2, que és el del carrer Santa Marta, s'ha trobat una part domestica, i a l'aterrassament est de l'edifici, també s 'ha documentat el nivell de circulació que es va utilitzar per la construcció de la 1a. fase de la vil·la.

Sector 1.

En aquest sector s'han documentat 4 àmbits que pertanyen a una mateixa època constructiva, assentats directament per sobre la roca mare. El paviment d'*opus signinum* dels tres àmbits conservats, es va fer-hi al mateix temps i amb diferents grossors, seguint les cotes que marcava l'orografia del terreny, el paviment de l'àmbit 1 és el de més alçada (50 cm) i el que presenta millor acabat ja que té una capa més de *signinum* feta amb ceràmica mes esmicolada que els altres, en la seva unió amb els murs tots presenten un remat semicircular fet amb el mateix *signinum* que el paviment. A més en l'àmbit 1, les parets tenen un aïllant de cendra de 1'5 cm de gruix entre el mur i l'estucat de la paret.

En l'àmbit 2, l'enlluït de la paret té aplicat sobre l'estuc, petits fragments de material ceràmic per donar-li el mateix aspecte del paviment de *signinum*. En aquests dos primers àmbits, es troben per sobre el paviment marques fetes amb morter de calç, que semblen per fixar estructures desaparegudes que tindrien relació amb les ares i els contrapesos de les premses (Veure planta del sector 1), ja que els anclatges apareguts, que foraden els dos paviments, semblen fets pels *arbores*.

L'àmbit 4 es va destruir per fer la vessant en direcció est del carrer Coral, d'aquest només resta la impronta d'un mur robat que comparteix amb l'àmbit 1, i les distintes capes del paviment de signinum que es van escalant fins a arribar a la preparació del paviment.

L'àmbit 3 està molt malmès per la construcció de la tanca, que delimita aquesta zona del carrer Coral pel sud, en el qual s'endinsen les estructures. És una zona no construïda que seria interessant excavar per obtenir les dades necessàries, per l'aclariment d'aquest àmbit.

L'estratigrafia dels àmbits 1 i 4, és poc fiable per la poca profunditat en què es troben les estructures, profunditat a vegades inexistent, ja que en algunes

parts aflorava el paviment de *signinum*. Però el que poden datar, sobretot per l'estratigrafia central de l'àmbit 2 (U.E.1008,1015) és l'època d'abandonament d'aquest sector, que ens porta a una cronologia de l'últim quart del segle I dC. La ceràmica més moderna apareguda són uns fragments de ceràmica africana de cuina, també hi ha àmfores D. 2/4 i D.7/11 no hem trobat fragments d'àmfora Pascual I, i la sigil·lata molt poc abundant i informe es T.S. Itàlica.

Sector 2.

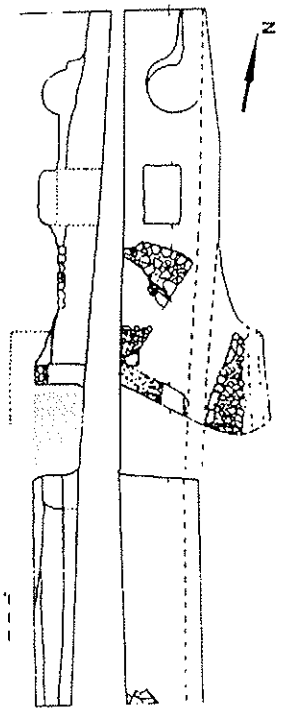

Aquest sector és el de l'excavació del carrer Santa Marta, en el qual hem delimitat tres àmbits. L'àmbit 1 és la zona entre murs, molt malmesos per les rases fetes per les conduccions d'aigües, aquests murs apareixen en cotes de profunditat molt diferents, en el mur de la U.E. 2004 tan sols resta una filada i està a 40 cm de la superfície, en el mur U.E. 2003 apareixen a una profunditat de 1m de la superfície i té 80 cm de profunditat de les quals 60 són de fonamentació, la qual cosa fa pensar que ens troben amb un mur d'aterrassament que salva el desnivell de l'orografia del turó, i que delimitava la vil·la per l'est, també trobem una petita zona en la que apareix una preparació de paviment que part de la U.E. 2003 i que es troba molt malmesa per la construcció d'un dipòsit d'aigua actual.

L'àmbit 2 és la part nord de la cala, fora dels murs, és un sector amb abundant ceràmica sobre la roca mare i amb una sitja excavada en la mateixa terra verge, que seria el nivell de circulació que es va establir per la construcció de les primeres estructures de la vil·la (els murs abans citats) els materials d'aquest àmbit ens ofereixen una cronologia, clarament del canvi d'era (T.S. Itàlica, parets fines, roig intern pompeià, i àmfores Pascual 1 i D. 2/4).

L'àmbit 3 està delimitat al nord pel dipòsit d'aigua actual, en aquest àmbit apareixen gran quantitat de ceràmica fiable en els estrats inferiors, però no s'han trobat estructures a excepció d'un anivellament del terreny (U.E. 2010) on hi ha molta ceràmicaAugustea i en la U.E. 2011 a més hi ha gran quantitat de ceràmica grollera de cuina cremada, també hem trobat una vora d'àmfora Pascual 1 amb marca (M...), i un grafit sobre ceràmica oxidada de cuina en el que posa *PRIMUS*.

El sector 2 ens dataria l'època de construcció de la vil·la, però les fases posteriors les hem trobat destruïdes per les obres d'urbanització actuals.

Ambdós sectors han sofert greus deterioraments a causa de la construcció de l'illa de cases situada al sud del carrer Coral, es tenen noticies de la destrucció de moltes estructures i de la desaparició d'un mosaic durant les obres, la qual cosa ens reafirma les sospites, confirmades durant l'excavació, de que la part central de la *domus*, ha sigut destruïda, i desgraciadament ho ha estat en els últims 30 anys. Encara resta en la cantonada N-W de l'esmentada illa un terreny tancat sense edificar en el que s'endinsen les estructures de la part industrial, que seria interessant excavar abans de que s'hi faci cap actuació.

Si es pogués confirmar que hem trobat premses per l'extracció del vi, podriem arribar a la conclusió que Llafranc es concreta en una activitat artesanal i industrial important, així seria un centre de producció rellevant, no sols per les condicions que afavoreixen l'agrupació d'unitats artesanals (Matèries primeres, combustible, comunicacions) sinó perquè totes tindrien una part de vinculació amb la producció vinícola: explotació agrícola dels *fundus* amb especialització en vinyes, terrisseria per la fabricació d'àmfores, premses per l'extracció del vi, a més d'un port per l'exportació del producte.

BIBLIOGRAFIA

BADIA J. 1966, Hallazgo de ánforas romanas en Llafranc (Girona). *Ampurias*, XXVIII, 265-266

BARTI A. & PLANA R. 1989a, Noves aportacions a l'estudi del jaciment romà de Llafranc. *Cypsela*, VII, 137-146.

BARTI A. & PLANA R. 1989b, Sant Sebastià i Llafranc: dos exemples del poblament antic al terme de Palafrugell. *Palacio Frugelli*, 1, 36-44.

BARTI A. & PLANA R. 1993, La terrisseria d'època romana de Llafranc (Palafrugell, Girona). *Cypsela* X, 87-99.

CASAS J., CASTANYER P., NOLLA J.M. & TREMOLEDA J. 1990, Ceràmiques comunes i de producció local d'època romana. *Sèrie Monogràfica 12, CIAG* Girona.

CASTANYER P., SANMARTÍ E., SANTOS M., TREMOLEDA J., BENET C., CARRETÉ J.M., FABREGA X., REMOLA J.A.& ROCAS X. 1993, L'excavació del Kardo B. Noves aportacions sobre l'abandonament de la ciutat romana d'Empúries. *Cypsela* X ,159-194.

COMAS M. 1997, *Baetulo, les marques d'àmfora* Institut d'Estudis Catalans-Museu de Badalona.

LLINÀS J. 1996, Els segles III-II aC a Sant Sebastià de la Guarda (Palafrugell). Hàbitat, sitges i abandonament. *Estudis Guixolencs XI, Homenatge a Lluís Esteva i Cruañas*, 35-46.

LLINÀS J.& SAGRERA J. 1992, Intervenció arqueològica a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà). *Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*. St.Feliu de Guíxols,107-111.

LLINÀS J. & SAGRERAJ. 1993, Una construcciódAlt-Imperial a Llafranc. Fases, estratigrafia i materials. *Cypsela* X, 105-127.

LLINÀS J. 1998, L'excavació de l'any 1997 a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà) *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* Figueres (Alt Empordà), 209-214.

MARTINEZ S., GARCIA M., MOLERA J. & VENDRELL M. 1993, Estudi arqueomètric dels forns i producció ceràmica d'un taller romà de Llafranc, *Cypsela*, X , 101-104.

MERINO J. 1996, Intervenció d'urgència a Llafranc, xamfrà dels carrers Monturiol i Xàvega (Palafrugell, Baix Empordà), *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners, 188-195.

NOLLA J.M., CANES J.M. & ROCAS J. 1982, Un forn romà de terrissa a Llafranc (Palafrugell, Baix Empordà), *Empúries*, 44, 147-183.

NOLLA J.M. & CASAS J. 1984, *Carta Arqueològica de les Comarques Gironines*. C.I.A.G., Girona.

PELLA I FORGAS J. 1883, *Historia del Ampurdán*, Barcelona.

PERICOT L. & OLIVA M. 1952, Actividades de la Comisaría Provincial de ExcavacionesArqueológicas en Gerona, en 1952, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses*,VII, 355-364.

TREMOLEDA I TRILLA J. 1998, Pvblivs Vsvlenvs Veiento, un magistrat narbonès amb propietats al nord de la Tarraconense. *XI Col·loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà*. Institut D'Estudis Ceretans, Puigcerdà.

TRIAS G. 1996, Materiales arqueológicos de Llafranc (Gerona). *Pyrenae*, I, 93-117.

PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES AL TERME MUNICIPAL DE TOSSA DE MAR (LA SELVA)

Josep BURCH Joan MUNDET Josep M. NOLLA Jordi SAGRERA

Durant l'any 1998 la Universitat de Girona, amb la col·laboració de l'Associació d'Amics deTossa-Club Unesco, va realitzar una prospecció arqueològica al municipi de Tossa de Mar (la Selva) amb la finalitat de conèixer la màxima quantitat possible de jaciments d'època romana. Aquesta prospecció s'emmarca dins un ampli projecte que ha de permetre conèixer amb una certa profunditat el poblament romà d'aquest territori, que, unitari des del punt de vista geogràfic, pot convertir-se en un model de com els romans van explotar els territoris del nord de Catalunya. D'aquest programa, doncs, ja se n'han realitzat dues de les seves fases (excavació de sesAlzines i prospecció) i se n'estan realitzant en aquests moments dues més: les excavacions de Mas Carbotí i de la vil·la romana dels Ametllers.

El poblament romà del municipi deTossa de Mar és a bastament conegut des de fa molts anys. Alguns dels jaciments que el conformen han estat publicats i donats a conèixer en diverses ocasions (els Ametllers, Mas Carbotí o sesAlzines) i alguns altres, coneguts, només són esmentats sense més ni més, (Can Font), (Burch i altres, 1998, p. 21-34; Castillo, 1939, p. 181-267; Zuchitello, 1978, p. 36-37)

Arrel de l'excavació efectuada per la mateixa Universitat de Girona, també amb la col·laboració de l'Associació d'Amics deTossa-Club Unesco, a la vil·la romana de ses Alzines durant els anys 1996 i 1997 i també de l'aparent coincidència de la seva cronologia i característiques arquitectòniques amb el Mas Carbotí, es va plantejar la hipòtesi de la possible existència d'un tipus d'establiment petit, només destinat a usos agrícoles, concretament vitivinícoles, amb una cronologia centrada en el segle I dC i localitzat en zones de muntanya.

Aquesta hipòtesi adquiria validesa davant les notícies de restes romanes localitzades en els anys 60 per un erudit local, el Sr. Fradera. Aquest anotà en una mena de diari totes les restes que anava trobant, la seva situació i els accessos. A aquesta informació cal afegir-hi la que han proporcionat persones que tot passejant pel bosc han vist algun element que podria pertànyer a un jaciment arqueològic i així ens ho han comunicat.

Així doncs, la nostra tasca ha estat enormement facilitada per aquestes notícies. Per tant, i davant la impossibilitat de poder prospectar zones de plana (pràcticament tota urbanitzada) i davant, també, de la impossibilitat de detectar en el bosc restes ceràmiques i estructurals que, localitzables en el pla, no són visibles en zones de muntanya pel dens sotabosc, la nostra prospecció ha consistit a comprovar i confirmar les notícies aportades pels mateixos tossencs sobre un indret concret i els seus entorns. En cap cas s'ha recollit material superficial. D'aquesta manera hem pogut detectar alguns establiments d'època romana, possiblement del mateix tipus que sesAlzines, i alguna estació ibèrica:

INVENTARI DE JACIMENTS LOCALITZATS

1) Nom: Vinya d'en Sintoy.
Entorn: bosc.
Tipus de jaciment: establiment rural d'època romana.
Restes visibles: paviment d'*opus signinum* i algun mur de pedres unides amb fang.

2) Nom: Can Sans 1.
Entorn: bosc.
Tipus de jaciment: establiment rural d'època romana.
Restes visibles: algun fragment de ceràmica, *tegulae*, alguns murs de pedres unides amb fang i restes de *signinum*.

3) Nom: Can Sans 2.
Entorn: bosc.
Tipus de jaciment: establiment rural d'època romana.
Restes visibles: algun fragment d'àmfora Dressel 2/4 i una gran canal retallada a la roca.

4) Nom: Can Sans 3.
Entorn: bosc.
Tipus de jaciment: establiment rural d'època romana.
Restes visibles: restes de murs de pedra unida amb fang i *tegulae*. Algunes d'aquestes porten esgrafiada una o diverses X.

4) Nom: Puig de Serra des Rei.
Entorn: bosc.
Tipus de jaciment: establiment rural d'època romana.
Restes visibles: restes de murs de pedra unida amb fang i una possible sitja

5) Nom: Puig dels Bruchs Sant Benet.
Entorn: bosc.
Tipus de jaciment: estació ibèrica.
Restes visibles: ceràmica.

6) Nom: Puig Pollastres.
Entorn: bosc. Enturonat.
Tipus de jaciment: possible poblat ibèric.
Restes visibles: ceràmica comuna ibèrica.

BIBLIOGRAFIA

BURCH J., NOLLA J.M., PALAHÍ, Ll. SAGRERA J. & VIVÓ D. 1998, L'establiment vitivinícola de Ses Aizines (Tossa de Mar), *Quaderns de la Selva*, 10, Santa Coloma de Farners, 21-34.

CASTILLO A. DEL, La Costa Brava en la antigüedad: la villa de Tossa de Mar», *Ampurias*, I, 186-267.

MUNDET, J., *Estudi sobre les vil·les vitivinícoles tossenques i sobre la vinya a Tossa, Tossa de Mar*, inèdit.

ZUCCHITELLO M. 1978, Notes d'arqueologia de Catalunya. Tossa , *Informació Arqueològica*, 16, 36-37

SEGUIMENT DE LES OBRES D'URBANITZACIÓ DE LA PLAÇA DE CRUÏLLES I ELS SEUS ENTORNS (CALDES DE MALAVELLA, LA SELVA)

Jordi MERINO I SERRA

INTRODUCCIÓ

A inicis del mes d'agost de 1999 es varen iniciar les obres d'urbanització de la plaça de Cruïlles i els carrers del seu entorn, en el nucli urbà de Caldes de Malavella (la Selva). Des d'aquell moment també es varen iniciar, a instàncies de l'Ajuntament de Caldes de Malavella, promotor de l'obra, el seguiment i vigilància dels moviments de terra que aquestes obres implicaven.

Els treballs han estat finançats per l'Ajuntament de Caldes de Malavella i han comptat amb el permís i supervisió del Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS

Des d'un primer moment, s'han vigilat tots els moviments de terra efectuats durant les obres d'urbanització. Per una banda, hi ha hagut un rebaix general, poc profund, de la plaça i dels carrers del seu entorn. En aquest cas, la prospecció ha donat resultats nuls. Sota dels nivells moderns, poc potents, apareix el sediment calcari que forma el subsòl natural del turó. Només en algun cas s'ha localitzat algun farcit modern d'anivellament format per runa procedent de l'enderroc d'alguna casa propera.

S'han obert també diverses rases per instal·lar les canalitzacions dels serveis (llum, aigua, clavegueram...), que han afectat la plaça i els carrers del seu entorn. En molts casos, aquestes rases han aprofitat obertures fetes amb anterioritat. En d'altres, se n'han efectuat de noves. El resultat ha estat sempre negatiu i en tots els casos es pot veure, en el tall de les rases, el sediment calcari que apareix a una cota molt elevada, per sota d'un petit estrat que formava l'actual nivell de circulació. En alguns indrets (carrer de l'antic Camí Ral) es pot veure com la roca aflora directament a la superfície i ha estat retallada en època moderna per fer-hi passar les canalitzacions que procedeixen de les edificacions situades a la part més alta del turó.

L'únic indret que ha proporcionat material arqueològic ha estat el carrer de Sant Grau, entre la plaça de Cruïlles i la placeta de l'ermita de Sant Grau, coincidint amb la part més alta del turó, on hi ha més sediment entre la superfície del carrer i la roca del subsòl. Es tracta de diversos fragments de ceràmica romana apareguts en un farcit molt més modern, que no es poden relacionar amb cap estratigrafia ni estructura antigues.

Cal recordar que tant aquesta placeta, com la mateixa plaça de Cruïlles, ja havien estat sondejades durant les campanyes d'excavació en el conjunt termal de Sant Grau (anys 1990-1993), sempre amb resultat negatiu. A poca distància de la superfície apareix sempre el sediment calcari. Cal tenir en compte també que a la plaça de Cruïlles, i en el seu sector de ponent, el sondeig sobrepassà els 3 metres de fondària, sempre amb el mateix resultat negatiu.

CONCLUSIONS

Una vegada més, el seguiment d'unes obres en el nucli urbà de Caldes de Malavella ha proporcionat un pobre resultat, consistent en la troballa d'un petit conjunt de ceràmiques romanes amb un ventall cronològic situat, a grans trets, entre els segles II aC i II dC. Malauradament, ha estat impossible documentar cap estructura o nivell arqueològic antic que es pugui relacionar amb aquests materials.

Aquest fet s'ha anat repetint en tots els seguiments i prospeccions que s'han fet amb anterioritat en el nucli: sondeigs a la mateixa plaça de Cruïlles i a la placeta de Sant Grau (1990-1993), coincidint amb les excavacions al conjunt termal de Sant Grau, canvi de paviment a l'interior de l'església parroquial de Sant Esteve (1991), urbanització de la plaça de Sant Esteve (1991), construcció d'un dipòsit d'aigua al costat mateix d'aquell conjunt (1994), instal·lació de les xarxes de telèfon i gas natural (1996) i fonamentacions i construccions diverses entre els anys 1987 i l'actualitat. En la majoria de casos, l'únic resultat positiu ha estat la troballa de diversos fragments escadussers de ceràmica romana. En cap

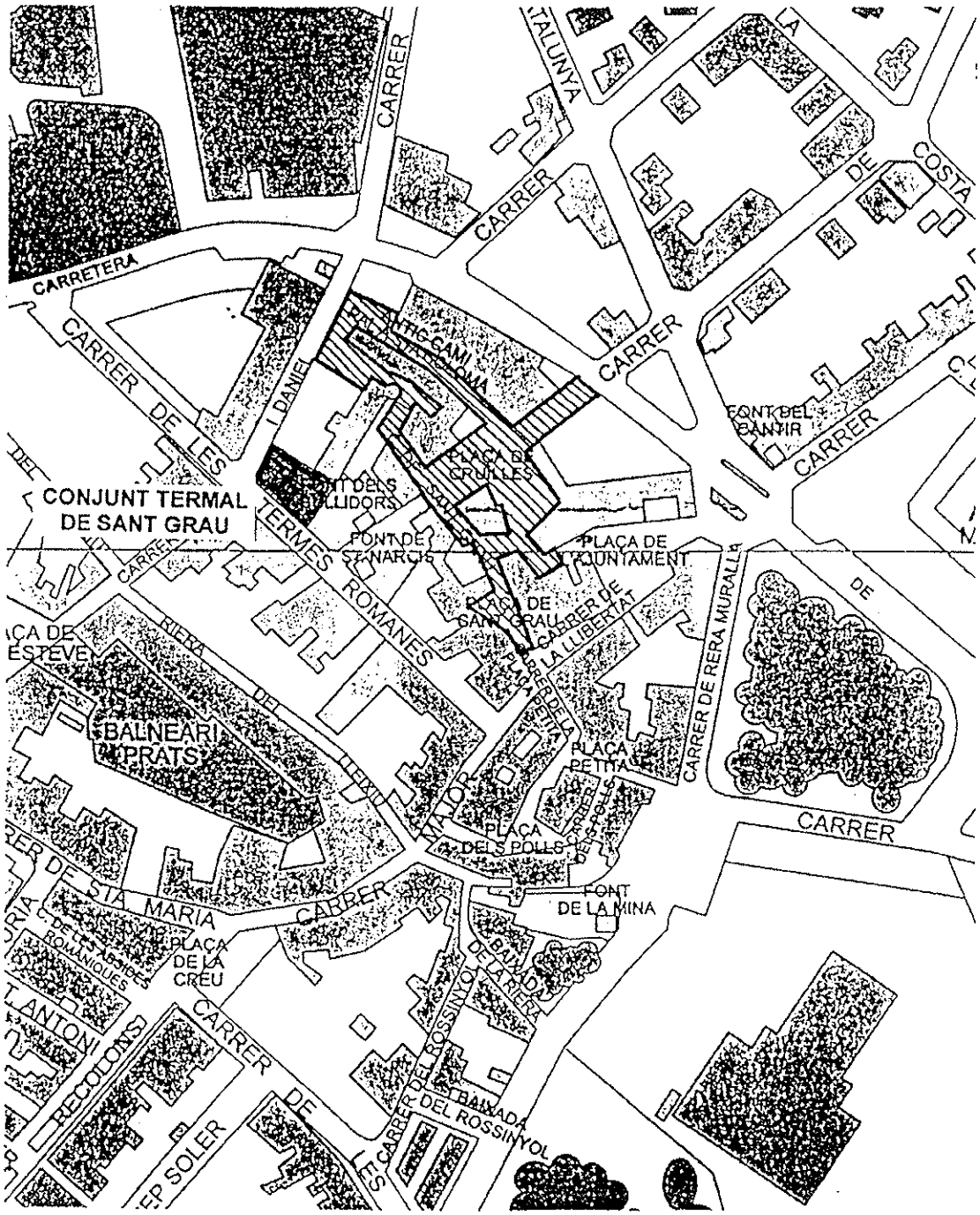

Fig. 1: Plànol del nucli de Caldes de Malavella amb la situació de la zona afectada per les obres d'urbanització de la plaça Cruïlles i el seu entorn

cas, i fora del conjunt termal de Sant Grau i la necròpolis de Sant Esteve, s'han localitzat estructures o nivells arqueològics.

Tanmateix, aquest fet contradiu la informació que ens ha proporcionat el sr. Masllorens, un conegut constructor de la població, amb una important col·lecció de material arqueològic d'època romana, que ell diu que va trobar en fer uns rebaixos a la planta baixa de la casa on resideix, a la carretera de Llagostera, entre els trencalls dels carrers Pla i Deniel i plaça de Cruïlles. Aquesta informació no s'ha pogut contrastar, i a cap de les obres que han afectat l'entorn d'aquesta casa s'hi ha fet mai cap troballa.

Tradicionalment s'ha considerat que en època medieval, l'antic municipi romà fou arrasat fins al nivell de subsòl i tornat a construir. Els resultats de les

prospeccions dels darrers anys no han permès la localització de cap estructura romana *in situ*, ni la documentació d'abocadors o escombreres amb restes d'aquell període, tal com correspondria a un suposat enderroc més tardà. Només s'ha recollit un petit conjunt de fragments ceràmics molt escadussers, sempre en nivells d'època moderna. Tanmateix, hem de recordar l'existència de la necròpolis del carrer de Sant Esteve, prova evident de l'ocupació de l'indret, com a mínim, durant l'època baiximperial romana.

A la vista d'aquests resultats, cal plantejar-se noves hipòtesis de treball sobre l'existència i situació del nucli a l'època romana, que s'hauran de complementar amb prospeccions exhaustives dels altres turons que conformen el nucli urbà actual i les zones properes a la vila.

BIBLIOGRAFIA

MERINO J., NOLLAJ.M. & SANTOS, M. 1994, *Aquae Calidae. Presència romana a la Selva* Monografies i textos 3, Centre d'Estudis Selvatans, Santa Coloma de Farners.

MERINO I SERRA J. 1996, Seguiment d'obres d'infraestructures a Caldes de Malavella (la Selva), *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners, 148-154.

PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES A LLÍVIA (LA CERDANYA)

Sara ALIAGA RODRIGO

Carrer de Santa Maria, 1

Es tractava d'un solar d'uns 600 metres quadrats en el qual es varen realitzar quatre sondejos amb resultat negatiu, ja que el nivell geològic natural apareixia per sobre del metre de fondària així com el nivell freàtic.

Carrer Bell-lloc 38-40/ Camí Ral

Solar d'uns 800 metres quadrats en el qual es van realitzar dues rases i dos sondejos amb resultat negatiu, per la qual cosa no existeix una afectació arqueològica i que, el nivell geològic natural apareix al voltant del metre de fondària.

Carrer de les Bulloses/Camí de Cereja

En un solar d'aproximadament 1000 metres quadrats es realitzaren 14 sondejos, amb resultat negatiu el nivell geològic natural apareixia al voltant del metre de fondària i el nivell freàtic entre els 70 centímetres i els 2 metres; no existint afectació arqueològica.

Carrer dels forns, 5

Aquesta es realitzà al 1999 però creiem interessant presentar-la conjuntament amb les anteriors.

Com a motiu de l'existència d'un possible comprador del solar número 5 del carrer dels Forns de Llívia

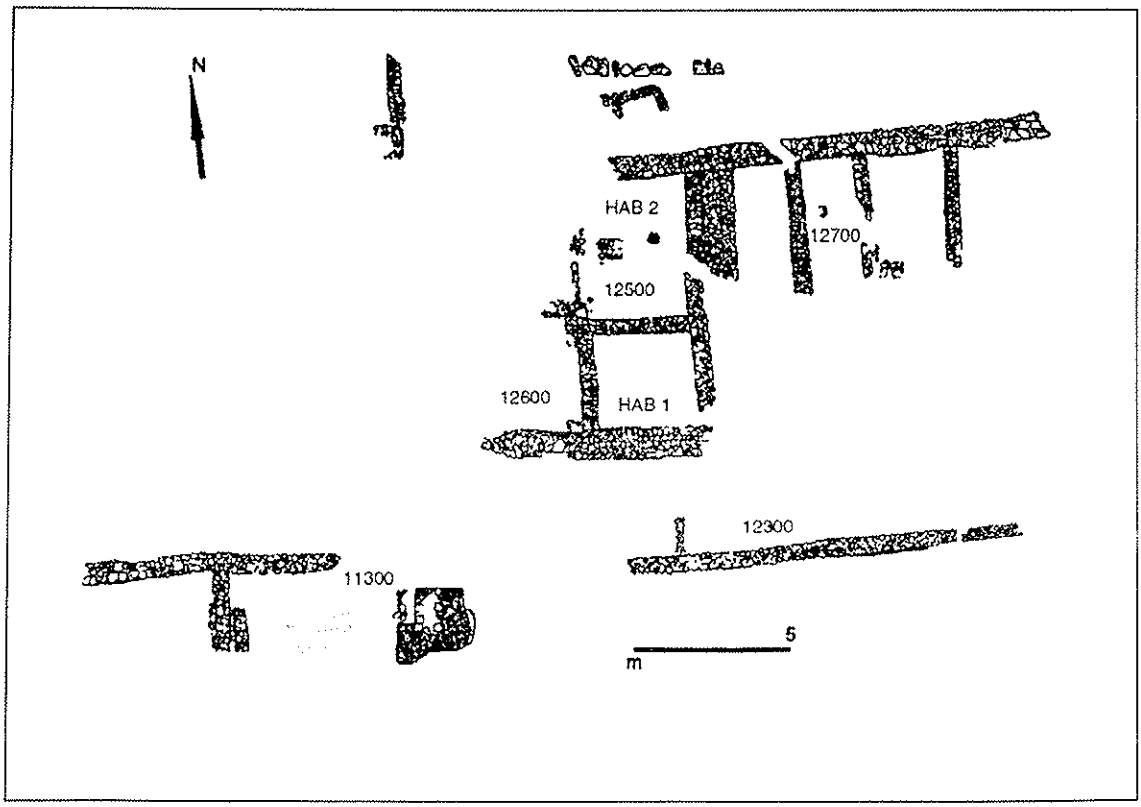

Fig. 1: Planta general del jaciment

(La Cerdanya), la propietària de l'esmentat solar es va adreçar a nosaltres per tal que duguéssim a terme prospeccions arqueològiques al solar i saber així de l'existència de restes arqueològiques. La propietària es feia càrrec de les despeses de l'arqueòleg i la màquina. El motiu era que quan es va construir el magatzem de l'Ajuntament en el solar conlindant pel nord van aparèixer restes arqueològiques que van ser excavades pel Dr. Josep Padró i volien confirmar la possibilitat de restes arqueològiques abans de la venda del solar.

Ens vam posar en contacte amb el Dr Padró, el qual ens va informar de la fondària a la qual es trobaven les restes, indicant-nos que un dels murs entrava dins dels solars a prospectar

El solar a prospectar està a uns dos metres per sobre del nivell del carrer dels forns es tracta d'un hort de perers amb un pou d'aigua a l'est; En el solar de poc més de 500 m2 es van realitzar quatre rases de prospecció longitudinals i paral·leles entre elles.

El resultat a les quatre rases fou que a 2 metres de fondària del nivell actual de l'hort i a nivell aprox. del carrer dels Forns apareix un nivell arqueològic caracteritzat per ceràmiques de terra sigil·lata que daten d'aquest moment romà aprox. del segle I d.C.

No van aparèixer estructures perquè voluntàriament no vàrem continuar baixant en fondària la proximitat de les rases i l'aparició clara a dos metres de fondària de material arqueològic denotaven l'existència clara de jaciment, per la qual cosa vàrem considerar oportú no afectar-lo amb els sondejos finalitzant la prospecció en aquest nivell.

CONCLUSIONS

Els diferents sondejos realitzats demostren clarament la concentració de restes arqueològiques al voltant de l'actual església a rampeu del castell (recordem les excavacions a la Colomina) i les restes a Cal Doctor i l'Hort del Canonge. La presència de nivells freàtics a uns nivells molt poc profunds ens fa desestimar certes zones de l'actual poble, inclús del Barri Vell (Carrer de Santa Maria,1), com llocs ocupats en època clàssica. Aquests sondejos, les informacions proporcionades pels constructors i les experiències quotidianes posen de manifest que la zona que majoritàriament ocupa l'actual poble està afectada per bosses subterrànies d'aigua molt properes a la superfície que probablement van condicionar la seva ocupació.

Creiem important el resultat d'aquests sondejos per plantejar-se el tipus d'ocupació que va representar Llívia tant en època prehistòrica com en l'època clàssica

BIBLIOGRAFIA

CAMPILLO, J.- MERCADAL, O (1996).- El paper de La Cerdanya en les relacions transpirinenques en època antiga. Annals de l'Institut d'Estudis Gironins. Vol. XXXVII. Girona.

CAMPMAJÓ, P.- PADRÓ, J. (1978).- Els Ceretans. 2n. Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. IEC. Puigcerdà.

MAYER, M.- RODÀ, I. (1990).- El Pirineu català en època romana. Alguns problemes pendents. 8è Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà. IEC. Puigcerdà.

MERCADAL, O.- ALIAGA, S.- CAMPILLO, J.- VALIENTE, P. (1995).- Noves interpretacions sobre el poblament humà a la Cerdanya (4.000 aC- s.IX dC) XCIAP. IEC. Puigcerdà.

MERCADAL, O.- ALIAGA, S.- BOSOM, S. (1995).- Poblament i explotació del territori a la Cerdanya. Assaig de síntesi: del Neolític a l'Edat Mitjana. Muntanyes i Població. El passat dels pirineus des d'una perspectiva multidisciplinaria. Comunitat de Treball dels Pirineus. Andorra.

OLESTI, O. (1990).- La Cerdanya en època antiga. Romanització i actuació cadastral. Tesi de llicenciatura.

PADRÓ, J. (1986).- Els pobles indígenes de l'interior de Catalunya durant la Protohistòria. 6è CIAP. IEC. Puigcerdà.

PADRÓ, J. (1990).- La romanització de la Cerdanya. 8è. CIAP. IEC. Puigcerdà.

TARRADELL, M. (1978).- Les ciutats romanes dels Països Catalans. Barcelona.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA VIA DEL CAPSACOSTA. TRAM DE CAN PERE SASTRE (LA VALL DE BIANYA / LA GARROTXA).

Francesc BUSQUETS Montse FREIXA

Durant el mes de maig de 1998 es portà a terme la neteja del tram de la Via del Capsacosta que discorre per l'indret de Can Pere Sastre (La Vall de Bianya). Aquesta actuació comportà la realització d'un seguiment arqueològic de l'obra.Aquesta intervenció fou realitzada conjuntament pel Servei de Monuments i pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, sota la direcció tècnica arqueològica de Francesc Busquets i Costa i Montse Freixa i Vla..

El tram de la Via del Capsacosta en el que s'actuà discorre per la finca de Can Pere Sastre, situada dintre el municipi de La Vall de Bianya, comarca de La Garrotxa, entre el P.K.6+467.500 al P.K.6+570.000 del sector de via entre Sant Pau Vell i el pas dels Traginers.

LA VIA DEL CAPSACOSTA

De la via del Capsacosta n'hem de distingir dos trams del seu recorregut totalment diferenciats: l'oriental i l'occidental. El primer anava des de la Via Augusta al seu pas per terres de l'Alt Empordà, separant-se d'aquesta a través de dos trams diferents que s'unien de nou a Esponellà per continuar en línia recta cap a Besalú. El segon tram, l'occidental, discorria des de Besalú i seguia el riu Fluvià travessant part de la Garrotxa fins St. Joan les Fonts. Es dirigia, llavors, cap a la Vall de Bianya i salvava el Coll del Capsacosta fins a St. Pau de Seguries. Allí es bifurcava: un tram en direcció Ripoll i un altre cap a Camprodon i Coll d'Ares. Travessava aleshores els Pirineus, cap al Vallespir fins el Voló on es tornava a unir amb la Via Augusta.

La part occidental de la via del Capsacosta que discorre per les actuals terres catalanes, és a dir des del coll d'Ares fins a Besalú, conserva trams discontinus de l'antic traçat. Així, just al coll d'Ares (Ripollès) encara es poden resseguir uns quant metres de l'antiga calçada, que posteriorment es perd fins a Sant Pau de Seguries. A l'est d'aquesta població, en l'indret de Sant Pau Vell comença el tram més ben conservat de la via del Capsacosta que es dirigeix vers la vall de Bianya. Allí, les restes conservades de l'antiga via es poden resseguir fins al lloc conegut com el Pas dels Traginers. Des d'aquest indret i fins a Besalú només en coneixem l'antic traçat i algunes obres de fàbrica relacionades amb el camí, però fins avui només coneixem un obra d'enginyeria que es pugui relacionar amb la Via, està situada en l'indret conegut com «La Cometa» (Montagut)[1].

Així doncs, l'únic tram de Via que encara manté obres d'enginyeria i de fàbrica amb una extensió prou considerable (7'50 Km) és el que circula des de Sant Pau Vell (Sant Pau de Seguries, el Ripollès) fins al Pas dels Traginers (vall de Bianya, la Garrotxa).

Ha estat en aquesta part que des del 1994 fins a l'actualitat, la Direcció General del Patrimoni de la Generalitat de Catalunya ha portat a terme diferents intervencions arqueològiques i de restauració que han afavorit la declaració d'aquest tram com a Bé Cultural d'Interès Nacional, en la categoria de Zona Arqueològica i que han contribuït, a més, a la publicació de varis estudis monogràfics dedicats a aquest tram de via.

La Via del Capsacosta, un antic camí natural, presenta una factura i construcció d'època romana, sense poder afinar més la seva datació concreta (podria ser de l'època baix republicana, segle I aC Durant el període de domini franc i alt medieval, la Via degué estar encara en ús, aprofitant-ne l'estructures d'època romana, com així ens ho demostren els documents existents.

Al llarg de l'època medieval, fins al segle XV continuà usant-se, sofrint alguna petita reforma i modificació, segurament a causa del seu manteniment (empedrat

[1] Aquest tram de via serà també objecte d'una comunicació en aquestes mateixes Jornades. V egeu, FÀBREGAS M.,BUSQUETS F& SINTES X *El seguiment arqueològic del moviment de terres en el desdoblament de la carretera N-260. T ram Montagut-Olot (La Garrotxa) Setembre 1999.*

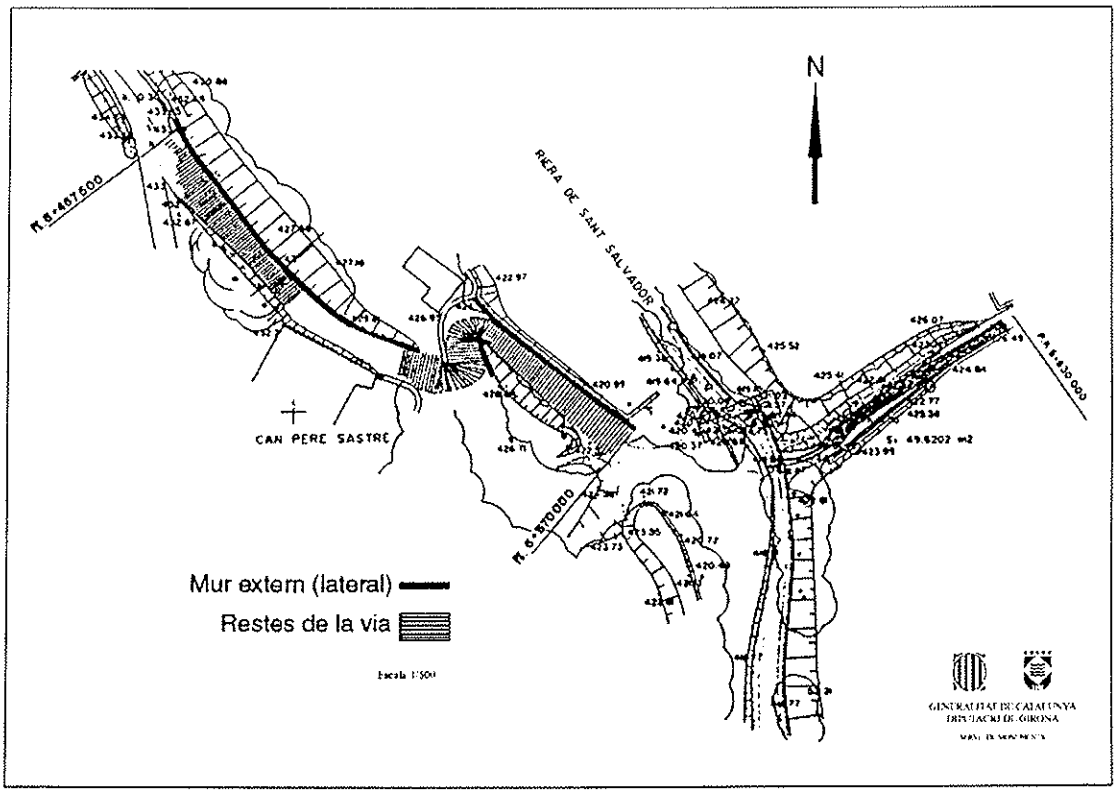

Fig. 2: Plànol de l'actuació arqueològica del tram de Can Pere Sastre de la via del Capsacosta (1998)

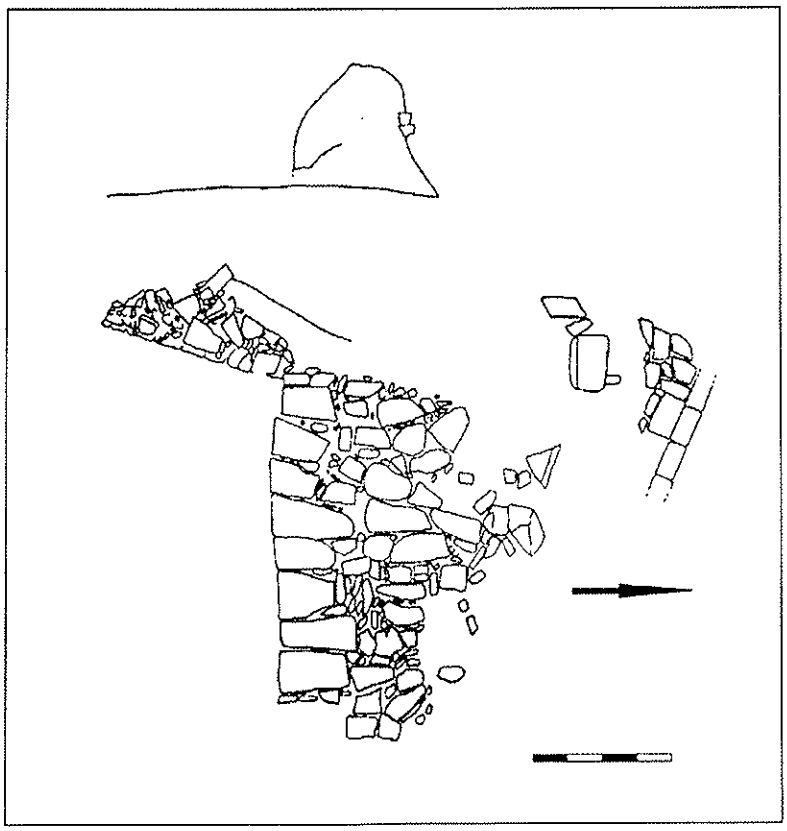

Fig. 1: Planta de la via del Capsacosta: La Cometa (Montagut)

d'*espina de peix*, reservori d'aigua, construcció dels primers hostals).

En el 1427-28 la Via es veié afectada, segurament, pels terratrèmols que hi hagueren per tota aquesta zona. Potser, quedà inservible per algun temps a causa dels enderrocs que aquests causaren, però cal suposar que molt aviat fou reparada i es pogué circular-hi. Això ens ho confirma la gran reforma que existeix en la Via, que deixa en desús antics traçats i estructures, molt malmesos i arrasats.

En època moderna, la Via es convertí en el camí ral d'Olot a Camprodon; segurament són d'aquesta època la gran majoria d'hostals al costat del camí, així com una quantitat indeterminada de reformes efectuades en ell.

En totes les invasions franceses al territori català, succeïdes des del segle XVII fins a les del XIX, els exèrcits francesos hi circularen, ja fóra en el moment de les invasions ja fóra en el de les retirades.

El 1761, s'establiren en tot l'Estat Espanyol les carreres de posta, essent la via del Capsacosta un camí molt important per a comunicar Olot (que era una administració agregada a la de Barcelona) amb Camprodon i Ripoll (que eren estafetes agregades a Olot).

Durant la invasió francesa del segle XIX (1808-1814), la Via, segurament, fou molt reformada; si més no, s'hi realitzaren obres de conservació i manteniment importants.

Lligada estretament amb la qüestió cronològica hi ha la de la funcionalitat de la via del Capsacosta, que, bàsicament, ha estat des de sempre posar en contacte, com ja s'ha dit anteriorment, les terres litorals (sobretot, les de l'Empordà) amb les de la muntanya, amb el que tot això suposa.Ara bé, una obra d'una enginyeria tan acurada no s'explicaria si no hi hagués uns motius econòmics de fons (existència de mines a la vessant pirinenca, el comerç de la sal des de la costa, comerç agrícola-ramader transhumància, aprofitament dels recursos forestals...) o militars (sobretot en època moderna en les diverses invasions franceses des del s. XVII al XIX, que utilitzaren aquest camí com a una de les vies de penetració i que, per tant, hagueren d'adequar a les seves necessitats (el pas de les tropes i el transport de l'artilleria pesada).

Amb la construcció, el 1926-27 de la nova carretera C-153 d'Olot a Camprodon, la via del Capsacosta deixà d'usar-se com a únic eix de comunicació i s'inicià el seu gradual deteriorament, de manera que es va convertir en un camí exclusivament ramader

TRAM DE CAN PERE SASTRE.

En aquest sector, s'intuïen algunes traces que feien pressuposar que la Via es conservaria en força bon estat. Aquesta constatació ja va ser apuntada arran de l'actuació arqueològica en la Via del Capsacosta (Sant Pau de Seguries, Ripollès / La Vall de Bianya, La Garrotxa), realitzada a l'any 1994[2].

Es netejaren uns 80 metres de camí i els resultats obtinguts es podrien sintetitzar dient que: les obres d'enginyeria que es realitzaren per adaptar aquest tram de camí a la topografia del terreny i les seves característiques tècniques i constructives són les habituals que s'han anat localitzant al llarg de tot el recorregut de la Via del Capsacosta.

Així, el camí està construït en «serpent» (fent zigues-zagues), és a dir, en curts fragments rectes sostinguts per plataformes més o menys quadrades, que amb un angle molt tancat fan de corba.

En aquest tram es documentaren -d'est a oest- tres rectes (una d'uns 32'5 metres; l'altra molt més curta, uns 8 metres; i la darrera d'uns 50 metres, encara que només se'n netejaren uns 30 metres) i dues plataformes que fan de corba (força deteriorades, ja que foren desmuntades parcialment per construir parets de feixa, etc.).

La calçada de la Via està construïda a base de dues filades perimetrals que limiten els extrems (interior i exterior), fetes a base de carreus lleugerament desbastats, de dimensions considerables i col·locades en sec. En la recta oriental només s'aprecia amb claredat l'encintat exterior (que conserva fins i tot un piló guarda-rodes), en canvi en l'altra petita recta (que té un desnivell força pronunciat), se n'ha conservat magníficament l'encintat interior. En la tercera recta, la més occidental, no s'han pogut localitzar cap dels dos límits perimetrals. En les plataformes, els encintats perimetrals han estat molt remoguts i quasibé no s'han conservat.

L'espai comprès entre aquestes dues cintes de carreus és empedrat amb lloses de pedra, de dimensions més petites, però bastant regulars. Se n'han conservat a trams irregulars, ja que segurament moltes d'elles s'usaren per la reconstrucció i remodelació de la finca de Can Pere Sastre. En la recta més oriental es poden apreciar encara, molts dels trencaaigües que servien per evacuar les aigües plujanes. L'amplada mitjana que té la Via en aquest tram és d'uns 3'5 metres.

Quan el camí passa just pel costat de la masia de Can Pere Sastre, en la façana nord s'hi localitza una

[2] BUSQUETS i COSTA, FRANCESC 1996, *Memòria tècnica de l'actuació arqueològica en la Via del Capsacosta (Sant Pau de Segúries, Ripollès / La Vall de Bianya, La Garrotxa)*, Inèdit.

llosa de pedra inscrita i col·locada en aquesta paret. En ella hi ha la següent inscripció: «*Província de Gerona / Partido Judicial de Olot / Distrito Municipal de San Salbador*». Essent aquesta, una de les típiques inscripcions que es col·locaven en llocs de pas públics, per informar a la gent a quina administració pertanyia el lloc.

Quan la Via arriba a la riera de Sant Salvador s'hi localitzen les restes d'un antic pont, del qual se'n conserven només els seus dos pilars o basaments.

Així doncs, aquesta intervenció arqueològica confirmà allò que ja s'intuïa: la Via del Capsacosta discorre per l'indret de Can Pere Sastre, presentant les mateixes característiques constructives que la defineixen al llarg de tot el seu recorregut des de Sant Pau de Seguries fins al Pas delsTraginers, a la Vall de Bianya.

També va servir per descobrir que part d'aquest tram de Via restà afectat per les obres de restauració i remodelació de la finca de Can Pere Sastre:

- Alguns dels encintats perimetrals es reutilitzaren per aixecar parets de contenció i altres es remogueren de lloc.

- Algunes de les lloses de l'empedrat de la calçada s'usaren per realitzar diverses obres (canalitzacions, parets...), altres es desmuntaren per instal·lar una conducció d'aigua que travessa transversalment la Via.

- Part del camí quedà tapat i soterrat per terra i runes, que sobrealçaren artificialment el nivell de circulació original.

Tot i així, l'estat de conservació que presentava el camí en aquest tram és bastant bo, conservant encara totes les seves característiques tècniques i constructives.

I ja per finalitzar, remarcar que aquest nou tram de camí posat al descobert arran d'aquesta intervenció arqueològica, mostrava unes obres d'enginyeria molt ben conservades, fet que refermava que la Via del Capsacosta és un jaciment arqueològic excepcional.

RESULTATS DE LA PRIMERA CAMPANYA D'EXCAVACIONS A L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA A LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ)

Anna Ma. PUIG Bibiana AGUSTÍ Mireia TEIXIDOR Aurora MARTÍN

La campanya realitzada entre el 15 de novembre i el 22 de desembre del 1999 s'insereix en un projecte d'estudi sobre de la colònia grega de *Rhode* elaborat per Aurora Martín i Anna Ma Puig, que contempla l'anàlisi de tots els vestigis coneguts sobre aquesta ocupació descoberts en l'espai de la Ciutadella de Roses, amb l'objecte de publicar-los en forma de monografia. La campanya, juntament amb una segona a realitzar dins del 2000, va dirigida a resoldre algunes de les llacunes existents deixades per les antigues excavacions realitzades tant a la zona de l'església com a la del pati d'armes, que compren des de l'anomenat barri hel·lenístic fins a la muralla que delimitava el nucli del turó de Santa Maria. Els treballs arqueològics estan subvencionats per la Diputació de Girona, segons un conveni signat entre aquest organisme i el Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona, amb el benentès de l'Ajuntament de Roses, propietari del solar.

La parcialitat dels treballs, ja que només s'ha realitzat una primera campanya que, a més, es troba en fase d'estudi, és un handicap a l'hora de presentar resultats concloents. A més, com era d'esperar, han posat al descobert restes d'ocupacions posteriors a les de la colònia, de manera que bona part de l'article fa referència a aquests nivells més tardans, els quals estan, en certa manera, en una fase més avançada d'estudi. No obstant això, queda encara aprofundir en la recerca documental que s'ha iniciat en els arxius de la parròquia de Roses i en el Diocesà de Girona, que estan proporcionant dades molt interessants pel que fa als nivells funeraris d'església, a més de l'estudi del material numismàtic i funerari (medalles, creus, elements de litúrgia), que esdevenen un complement indispensable per al coneixement d'aquesta fase.

La intervenció a l'església de Santa Maria s'ha limitat a un ampli sondeig a l'espai de la nau central, de 75 metres quadrats de superfície, ja que es considerava el lloc que podia donar millors resultats per ser el menys alterat per les excavacions antigues realitzades entre els anys 1934 i 1945. El fet és que el volum de runa que cobria aquesta nau a conseqüència de l'enderroc de la coberta de l'església, l'havia segellat fins als anys 60, moment en què es va procedir al seu desenrunament.

ELS NIVELLS D'OCUPACIÓ DE L'ESGLÉSIA. INTERPRETACIÓ I FASES

Els nivells d'inhumació en fossa d'obra

La fase més recent documentada en l'excavació del sòl de l'església correspon al darrer nivell d'inhumacions practicat a l'interior de l'edifici. Es tracta d'un conjunt de fosses, obertes en el paviment de la nau, reforçades interiorment amb murets de pedra i fragments de rajols lligats amb morter de calç. En l'espai excavat s'han descobert un total de quatre fosses, que amiden uns 170 cm de fondària, per una amplada d'uns 140 cm i una llargada que oscil·la entre 186 i 212 cm, les quals apareixen distribuïdes en grups de dos (Fig. 1). El sistema constructiu és idèntic en totes elles, parcialment cobertes amb volta de pedres i rajols disposades a plec de llibre la qual suportava, juntament amb els murs laterals, la llosa que tapava l'obertura; encara es conserva un paral·lel força intacte d'aquests tipus de fossa a la nau lateral sud [1].

La cronologia d'aquestes tombes s'ha pogut establir a partir de l'anàlisi del nivell de terres que, suposadament procedents dels forats fets per les fosses, foren abocades damunt l'anterior nivell d'ús de l'església i serviren com a preparació per a disposar un nou paviment, fet a base de rajols i lloses de pissarra, amb el qual funcionen les tombes que ens ocupen. Aquest estrat, de poc més de 30 cm de

[1] Es tracta, concretament, de la sepultura de Francesc Verna, director del Real Hospital de Roses, i dels seus, que destaca en el paviment de la primera capella que es trobava tan bon punt s'entrava per la porta principal, a mà dreta. Per la documentació estudiada a l'Arxiu Parroquial de Roses i a l'Arxiu Diocessà de Girona, hem pogut saber que aquesta capella estava dedicada a la Mare de Déu del Roser.

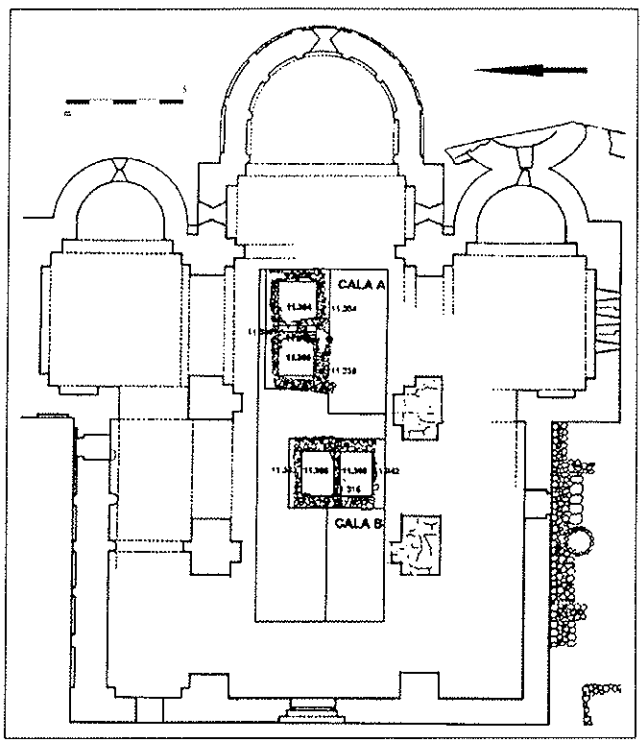

Fig. 1: Planta general de l'església amb indicació de l'espai excavat i emplaçament, en croquis, de les quatre fosses d'inhumació d'obra.

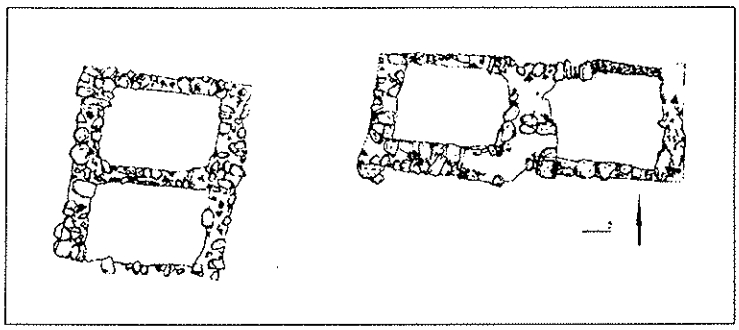

Fig. 2: Planta d'una de les fases d'inhumació en caixa de fusta corresponent a les fosses simples obertes en

potència, ens situa en un context posterior a la primera dècada del segle XVIII, gràcies al material numismàtic recuperat. Aquesta datació coincideix amb les primeres notícies de l'existència de «vasos» funeraris familiars a l'església, denominació que, malgrat no quedi prou clara en els documents consultats, creiem que s'estan referint realment a aquestes criptes. Gràcies a aquests sabem que les inhumacions realitzades en aquests «vasos» no són anteriors a l'any 1710.

L'estudi d'un dels llibres d'òbits que es conserven a l'arxiu parroquial de Roses i que correspon a l'església de l'interior de la Ciutadella, ens ha permès relacionar les dues fosses excavades al centre de la nau, molt probablement, amb les famílies dels pescadors Antoni Sastre i Joan Simon, ambdós membres del consell de la Universitat de la vila. Pel que fa a les altres dues, amb dubtes, considerem que podrien atribuir-se a Martí Coll, membre d'una de les famílies de renom de la vila de Roses, propietaris hisendats, i a les d'Antoni o Baptista Llanas, negociants. Hem de constatar que dos dels personatges esmentats,Antoni Sastre i Joan Simon, apareixen com a cònsols en el document de capitulació d'un retaule que Martí Coll, també esmentat, i la Universitat de la vila, havien de sufragar destinat a l'altar major de l'església (Serna/Serra 1997, 324-325).

El moment de destrucció de les fosses d'obra s'ha de situar al segle XVIII, segurament en les seves darreries, en el context de la Guerra Gran. De fet, sabem que un dels setges que afectaren la Ciutadella durant aquesta guerra, al febrer del 1795, el monestir va quedar inservible. Els monjos ja havien estat traslladats a Amer uns anys abans, l'any 1783, i abandonarien definitivament el monestir el 1792, any en què es començaran les obres de la nova església extramurs. Entre el material d'amortització de les tombes apareixen les típiques ceràmiques blaves catalanes d'influència francesa i una moneda del 1788 -vuit maravedís de coure de la seca de Segòvia de Carles III.

Els nivells d'inhumació en fosses simples

Anteriorment al nivell d'inhumació en sepultures d'obra, s'ha documentat una llarga fase funerària que es caracteritza per dipositar les restes humanes en caixes de fusta dins de fosses col·lectives simplement excavades en el sòl de l'església (Fig. 2). La llarga seqüència cronològica d'aquest moment funerari, que situem entre el segle XV i inicis del XVIII, ens va permetre, no obstant, observar diverses subfases, amb dos moments clars de canvi o remodelació de les fosses utilitzades.

Cal dir que aquestes fosses foren obertes en un nivell de paviment que, per les dades proporcionades per l'excavació, és el sòl que devia cobrir l'església des del darrer quart del segle XI, moment en què es consagra el temple que veiem. Les restes d'aquest paviment, extremadament alterat per les successives inhumacions fetes a l'església, són molt escasses i permeten, amb dificultat, considerar algunes reformes, sense precisar cronologia, visibles a partir de l'existència de certes capes de morter de calç i d'un *opus signinum* d'aspecte groller.

La subfase més moderna d'inhumacions s'identifica per unes fosses de forma circular o ovoide, que contenen restes de diversos individus, col·locats en caixes de fusta, la forma de les quals varia des de rectangular, a trapezoïdal o hexagonal. De la mateixa manera que no hi ha una tendència unificadora a nivell de morfologia de les caixes, cal dir que tampoc no es dóna una uniformitat en l'orientació dels cadàvers, ja que trobem tant individus disposats en sentit est/oest com nord/sud. No obstant això, hem de ressaltar, a diferència d'altres fases, que les tombes respecten la proximitat entre sí, sense destruir-ne d'anteriors. Això fa pensar que foren fetes en un lapse de temps curt o bé que hi havia elements de senyalització per a identificar-ne la posició. De ser així, aquests no s'han conservat ja que foren alterats per la fase posterior d'inhumacions. La datació d'aquesta subfase se situa en un moment entre mitjan del XVII, aproximadament, i inicis del XVIII.

Entre aquesta subfase i la més antiga, establim un moment de descontrol en l'ordre de les inhumacions que s'identifica a partir de fosses aïllades, amb les seves respectives caixes, sense determinar grans dipòsits col·lectius. Tampoc no hi ha, com en el moment anterior, una tendència uniforme en el tipus de caixes i en les orientacions. L'existència d'aquest nivell fa pensar que es degué arribar a un moment de confusió i desordre en el procés d'enterrar dins l'església que obligaria a anul·lar les fosses que fins al moment havien estat en ús i substituir-les per les de la subfase que hem descrit en el paràgraf anterior. Aquesta interfase, que sembla que hem de situar a mitjan del segle XVII per la troballa d'un escut d'argent del rei Lluís XIV de França, datada del 1649, podria emmarcar-se històricament en el període de la Guerra Civil Catalana, que afecta de gran manera la Ciutadella de Roses, en especial en el setge de 1645.

La subfase més antiga es caracteritza per la forma de les seves fosses, rectangulars o quadrangulars, ben tallades i de perfils força rectes. Són també tombes col·lectives, relativament grans, en les que, com s'observa en els nivells superiors, no hi ha cap tendència ni en el tipus de caixa ni en l'orientació dels cadàvers. Atès que l'excavació estava limitada a l'espai de la cala, només s'ha pogut recuperar una única fossa completa, la qual contenia, *in situ*, les restes de cinc individus, a més d'altres remoguts i alterats. En aquestes fases més antiga i profunda, cal observar la degradació de les restes humanes que, tant per l'alteració provocada per les inhumacions posteriors com per la pressió del sediment que hi ha al damunt, les comprimeix fins al punt de donar alçades de tres centímetres.

El moment inicial d'aquesta subfase s'ha situat dins del segle XV, tant per la ceràmica blava catalana present, com per l'existència d'una moneda, recuperada en els nivells de reompliment, identificada amb un òbol de billó d'Alfons IV el Magnànim, de Perpinyà, datada ca. 1427. En aquests moments el monestir ja havia iniciat la seva decadència i la comunitat de monjos cada vegada més anava reduint el nombre membres. Volem fer un incís en l'abundància de material antic en els nivells corresponents a aquesta fase d'inhumació, la qual es deu al fet que aquestes fosses alteren de manera substancial els nivells que es troben en el subsòl de l'església, fins arribar a destruir murs i paviments del segle III aC.

En resum, en tot el conjunt estudiat de fosses simples excavades en el sòl, per bé que podem observar una evolució cronològica del cementiri a partir de la informació estratigràfica i dels objectes recuperats, en canvi, els gests funeraris que es desprenen de la utilització de mortalles tancades amb agulles de cap, del dipòsit d'elements religiosos (rosaris, medalles, creus, plaques), no deixen entreveure cap canvi de tendència en la primera i segona subfases. Tampoc es pot fer cap associació entre la morfologia de la caixa i la cronologia; durant tot el temps en què s'utilitza el cementiri, les formes rectangulars, trapezoïdals i hexagonals s'alternen sense respondre a factors d'edat o sexe.

Les fases anteriors a l'església consagrada en el darrer quart del segle XI

L'alteració provocada per les fosses d'inhumació, juntament amb parcialitat dels treballs arqueològics pendents d'una segona campanya, actualment en curs, no ha permès obtenir dades definitives a nivell de les fases prèvies a la construcció de l'església romànica de Santa Maria. Molt escassa és la

[2] Destaca la presència d'unes pedres blanques, calcàries, que combinen amb pedres d'altres tipus, que donen un cert efecte estètic per al parament.

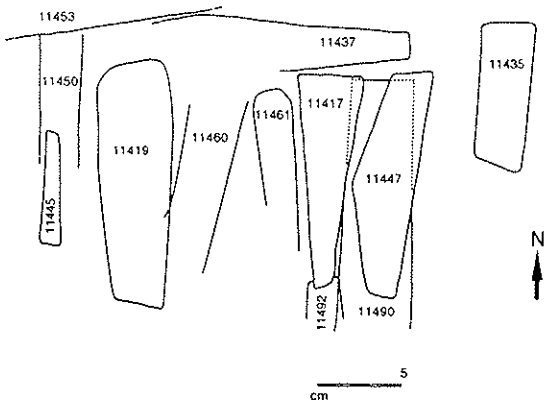

Fig. 3: 2a. fase de les tombes de l'interior de l'església. Cala B

informació obtinguda en relació al temple preromànic, el qual, cada cop més, apunten a què es trobaria construït en l'espai de la nau lateral sud, just damunt les restes de l'església tardoantiga o paleocristiana de la que se'n tenen restes sota l'absis menor del costat de l'epístola (Puig 1999). Probablement relacionades amb aquest temple, reconstruït pel comte Sunyer de Barcelona a mitjan segle X, serien les restes d'un mur que va aparèixer just en el límit sud de la cala B, del qual, per ara, només podem constatar l'existència d'una possible porta que donaria a tramuntana. Molt més dubtoses són les restes d'un altre mur que podrien atribuir-se al braç nord del transsepte, aparegudes dins l'espai de la cala A. Només una anàlisi de morters ens podrà precisar la relació entre ambdues estructures.

Prèviament al temple preromànic, s'han recuperat restes de dos murs paral·lels, amb només dues escasses filades d'alçada i una amplada entre 42 i 44 cm, que pels materials associats, bàsicamentTS africanes i àmfores africanes, sense precisar formes, ens situen en una fase que bé pot relacionar-se amb l'església excavada en els anys quaranta en el subsòl de l'absis de l'epístola. De fet la proximitat amb les estructures esmentades no supera el metre.

Els nivells més interessants corresponen a un edifici del que només coneixem el mur que el tanca pel costat de migdia, així com un altre mur de tancament a l'oest i indicis del límit est. Per les dades recollides fins al moment de finalitzar la primera campanya, no tenim més informació que la que ens dóna la qualitat de la seva construcció, a base de pedres escollides ^{2} i ben disposades, la seva llargada, a l'entorn de 9 metres, i el tipus de paviment, sòlid, d'un gruix destacable, constituït per argiles ocres-vermelloses ben premsades i anivellades. Un sondeig practicat sota aquest paviment en situa l'edifici en el segle III aC. No obstant això, caldrà esperar els resultats de la segona campanya per a conèixer les dimensions reals de l'edifici, la seva cronologia i fins i tot la seva relació, que ens sembla suggerent, amb un possible edifici de culte.

RESULTATS PRELIMINARS DE L'ESTUDI ANTROPOLÒGIC

Conjunts col·lectius de les fosses d'obra

En aquestes fosses, les més recents de la utilització del sòl de l'església com espai funerari, hem pogut reconèixer un NM de 16 individus, la majoria dels quals són adults (75%).

El grau de fragmentació és important i supera el 50% en tots els casos. La representació esquelètica varia d'una fossa a les altres, sense que es pugui establir una relació directa amb el grau de fragmentació. Mereix especial atenció la conservació de petits elements (ossos de peus i mans), mentre que elements normalment resistents com el crani i els ossos llargs dels membres inferiors estan mal representats en general. Preval en la majoria de conjunts el sector toràcic (elements costals i vertebrals), mentre el crani sol estar subrepresentat.

Pocs elements mostren signes patològics, probablement degut a la fragmentació i mala representació dels conjunts. L'alteració més freqüent és la degeneració de superfícies articulars per artrosi.

conjunt	n. elem.	fgtació.	n.individus	immadurs		adults
				<5a	>5a	
fossa 11.304	344	67'9%	4	0	0	4
fossa 11.305	186	53'8%	4	1 perinatal	1 jove	2
fossa 11.306	091	92,3%	5	0	1 jove	4
fossa 11.308	100	69,0%	3	0	1 jove	2 (M)
total	723	Mitjana 76,7%	16	1	3	12

Taula 1. Distribució de la població en les fosses d'obra

Les restes humanes dels reompliments

Han estat nombroses les restes humanes inconnexes procedents dels nivells de sedimentació i reompliments. La seva presència i la manera com apareixen ens indiquen que es tracta de restes humanes corresponents a inhumacions amortitzades en el moment en què es realitzen els dipòsits que nosaltres hem pogut reconèixer D'aquesta manera, en el moment en què es degueren fer les darreres inhumacions, aquelles, ja deteriorades i potser oblidats els individus que contenen, degueren passar a formar part del sediment del cementiri, perdent definitivament el seu valor original. És per això que no té sentit ni tan sols estudiar-les com conjunts col·lectius tancats, com succeïa amb les fosses d'obra de la darrera fase d'utilització del sòl de la nau.Així doncs, ens hem limitat a inventariar les restes i fer un recompte, per tal de considerar-ne el volum. El conjunt d'aquestes unitats correspon a 2140 elements ossis humans inconnexos.

Les inhumacions en les fosses simples

L'estudi del primer conjunt del cementiri parteix de 42 individus ben diferenciats en estructures individuals en caixes de fusta. Obtenim una distribució per edat i sexe en la que destaca el grup dels adults,

però en la que els infants menors de cinc anys també tenen una representació important.A la vegada, entre els adults, té un major volum el grup corresponent a adults entre 20 i 40 anys i el grup dels que no es pot especificar l'edat, mentre que minven els efectius a mesura que augmenta la categoria d'edat, amb només 6 adults madurs i 2 senils. La distribució per sexes varia depenent també del grup d'edat; en aquest sentit, el grup femení sembla tenir una major predisposició a la longevitat que el masculí. Totes aquestes observacions, però, seran matisades una vegada s'hagi pogut estudiar tot el conjunt antropològic de les dues intervencions i valorar conjuntament amb la documentació escrita referent a aquest espai i moment cronològic.

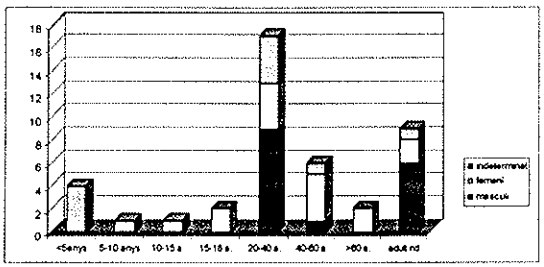

Gràfica 1. Distribució de la població de les estructures individuals dins de les fosses simples

El càlcul de l'estatura dels adults es pot estimar per a 18 individus -11 masculins i 7 femenins- les mitjanes dels quals corresponen a 165,8 cm pels homes i 153,8 cm per a les dones. Les nombroses observacions referents a aspectes patològics ens indiquen que es tracta d'una població que, per bé que amb un component molt fràgil quant a la supervivència de la primera infància, aconsegueix en tot cas la longevitat pel que fa a un sector de la població adulta.

BIBLIOGRAFIA

MARQUÉS J.M. 1986, *El cartoral de Santa Maria de Roses (segles X-XIII)*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

RIURÓ F.& CUFÍ, F. 1961-62, Prospecciones arqueológicas en Rosas, *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses,* XV, Girona, 203-224.

RIURÓ F. 1985, Diaris dels treballs realitzats dins la Ciutadella del Roses per la Delegació Local de l'antic Servei Nacional d'ExcavacionsArqueològiques en el període comprès entre juliol de 1958 i juliol de 1963, *Quaderns del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles*, II, 197-212.

PALOU H. 1991, El temple de Santa Maria de Roses. Noves aportacions als primers documents, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos,*24, 31-54.

PERICOT L., COROMINAS J.Mª, OLIVA M., RIURÓ F. & PALOL, P. 1952, La labor de la Comisaría Provincial de ExcavacionesArqueológicas de Gerona durante los años 1942 a 1948, *Informes y Memorias* 27, Madrid, 134-145.

SERNA, E.& SERRA, J. 1997, Retaules i retaulistes de l'Alt Empordà (1650-1700), *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*30, 297-33.

PUIG,A.M.0 1999, Basílica de Santa Maria de Roses, *Del romà al romànic*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

ACTIVITATS DEL CASC L'ANY 1998

Xavier NIETO Xim RAURICH

INTRODUCCIÓ

A causa de la publicació d'una nova normativa de regulació del busseig professional a l'Estat Espanyol per part del Ministeri de Foment, s'han hagut d'aturar totes les activitats científiques subaquàtiques, i per tant, les arqueològiques. En aquesta ordre ministerial s'estableix el rang de treball professional a tota activitat científica duta a terme sota l'aigua, implicant que tots els participants a qualsevol projecte científic, (estudiants universitaris, col·laboradors, estudiants estrangers, etc.) haurien de disposar de la corresponent titulació professional de busseig, al contrari que fins llavors, quan el títol mínim requerit era l'esportiu, que és el títol que es troba més a l'abast de tothom, i pel qual no cal invertir temps ni diners per a obtenir-lo.

A banda d'aquestes qüestions referents a les noves titulacions, també s'exigien un conjunt de normes de seguretat extremadament complexes, tant a nivell humà com d'infraestructura, que si bé en casos de busseig professional en entorns molt complexes podrien ser útils, no són gens adequades al tipus de treballs realitzats per la immensa majoria dels projectes científics en curs, que duen a terme treballs a escassissima fondària (com és el cas de La Draga de Banyoles i el Port d'Empúries).

De tota manera, hi ha indicis que properament, i gràcies a la mobilització dels sectors afectats per aquesta normativa, hi haurà una revisió de l'Ordre Ministerial per la qual cosa, es probable que es torni a l'anterior marc normatiu, on no s'exigia la titulació professional per a tasques de recerca científica.

Aquesta breu introducció és la raó per la qual no s'ha dut a terme noves campanyes arqueològiques dels projectes en curs, en l'estiu de 1999.

L'activitat d'aquest Centre, al marge de l'excavació de l'estiu de 1998 a La Draga, i que remetem al lector a la comunicació que s'ofereix en el present volum, i al Port d'Empúries, que no comentem donat que els resultats ja es varen presentar en les anteriors Jornades, pel que fa treball de camp, es va limitar a les dues actuacions que a continuació es presenten.

PROSPECCIONS SUBAQUÀTIQUES D'URGÈNCIA A LLAFRANC (PALAFRUGELL, BAIX EMPORDÀ)

El dia 21 de juliol de 1998, aquest Centre va ser informat per part del Grupo Especial deActividades Subacuáticas de la Guardia Civil (GEAS), amb base a L'Estartit, que s'havia portat a terme el seguiment d'un grup de submarinistes belgues que mantenien activitats sospitoses de cometre algun tipus d'acte delictiu contra el patrimoni subaquàtic, enfront de la costa de Llafranc (Baix Empordà). La Guàrdia Civil va demanar un mandat judicial de registre domiciliari per observar si aquestes persones ja havien extret algun altre objecte arqueològic. Aquest registre no va permetre trobar en la seva possessió cap objecte arqueològic.

D'altra banda, es confirmà que estaven a punt d'extreure un cep d'àncora romana, de plom. Donada aquesta situació, i havent informat al Servei d'Arqueologia, i posteriorment havent rebut el preceptiu permís administratiu per als dies 28 a 30 de juliol de 1998, es va programar la prospecció i recuperació per tal d'evitar que en el futur fos espoliat, i així documentar en quin context arqueològic es trobava aquesta peça (fig.1).

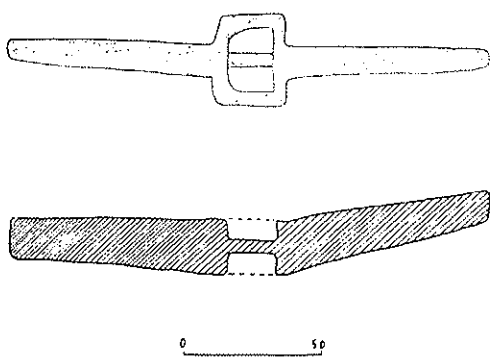

Fig. 1: Cep d'àncora romana. Llafranc, Baix Empordà

L'actuació, que en sí mateixa fou molt breu, consistí en baixar al fons on es trobava el cep, en concret a 29,9 m de fondària, embragar-lo i remuntar-lo a la superfície per mitjà d'un globus ascencional.

S'observà que el cep es trobava en un fons rocós, totalment aïllat, i sense estar en connexió amb cap altre resta arqueològica al seu entorn. Des del nostre punt de vista, sembla força evident que en aquell fons rocós, l'existència d'un derelicte és difícil donat que no estaria cobert ni per posidònia ni per sorra.

La caixa del cep, tal com s'observa en el dibuix, presenta un costat molt arrodonit mentre que l'altre presenta una cara absolutament recta. Com a element decoratiu presenta en un dels braços, una decoració incisa, consistent en quatre línies corbes que formen un espai rectangular de 11 x 9 cm, a l'interior del qual es troben dues altres línies incises, una de recte i una altra de corba (fig.2). La simbologia d'aquesta marca no ha estat determinada amb claredat, essent un motiu que no se'n coneix cap altre de similar.

Des del punt de vista arqueològic, donat que es tracta d'una troballa aïllada sense cap altre context, no ens aporta cap especial informació, i s'afegeix als nombrosos ceps d'àncora ja trobats al llarg del nostre litoral.

Finalment els mitjans de comunicació en varen donar molt de ressò per la qual cosa, també es permeté donar a conèixer a l'opinió pública que es realitza també una protecció efectiva del patrimoni arqueològic subaquàtic,

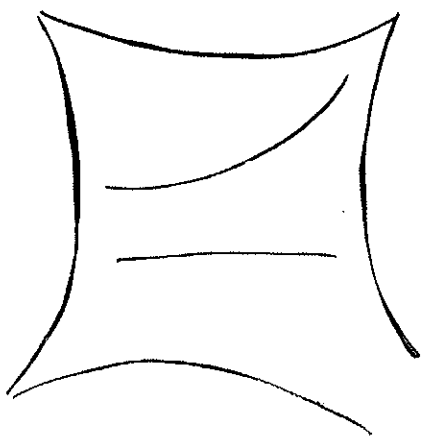

Fig. 2: Marca incisa present al cep d'àncora, Llafranc, Baix Empordà (E: 1:1)

quan en plenes vacances d'estiu, quan per raons òbvies, és quan més afluència de submarinistes hi ha a les nostres aigües, i que, per tant, evidencia que existeix un sistema de protecció de les activitats marítimes per part de les institucions corresponents, a la vegada que en demostra la bona coordinació.

PROSPECCIONS SUBAQUÀTIQUESA PUNTA CASTELL (PALAMÓS, BAIX EMPORDÀ)

El poblat ibèric de Castell, conegut i excavat parcialment des de ja fa moltes dècades, està situat en un promontori rocós, en l'extrem nord de la platja de Castell. Aquest indret, topogràficament és de molt difícil accés, ja que forma una petita península, amb un sol pas d'entrada, i envoltat d'uns alts penya-segats. Aquest fet, doncs, va condicionar l'existència d'un important poblat ibèric.

L'objectiu de la present actuació venia donada com a resultat de la realització de la CartaArqueològica Subaquàtica de Catalunya, quan es recolliren notícies que indicaven la presència de blocs de pedra, columnes i altres elements constructius, així com abundant restes ceràmics, procedents del poblat, i esllavissades fins l'aigua al llarg dels segles d'abandonament.

La recollida d'informacions era tant sols a nivell de bibliografia i també a partir d'informadors locals, coneixedors dels fons marins de Palamós. En primer lloc va ser J.C. Serra-Ràfols qui, l'any 1958, en el I Congres Internacional d'Arqueologia Subaquàtica va assenyalar l'existència d'aquestes restes. Aquestes mateixes informacions les reproduïa ell mateix al Noticiario Arqueològico Hispànico, (1962, p.213), i igualment era reproduït posteriorment per M. Roca (1970).

Sense cap comprovació *in situ* des del punt de vista arqueològic, aquestes informacions han anat esdevenint una constant a nivell popular però, sense cap altra nova informació que confirmés o desmentis les afirmacions publicades.

Finalment els dies 21 i 22 d'octubre de 1998 es van realitzar els treballs de prospecció estrictament visuals, amb l'objectiu de poder fer-nos una idea de les característiques del fons marí de l'entorn de Punta Castell. Com a resultat de la prospecció es pot assenyalar el següent:

1.- Es realitzà la prospecció visual en tot el perímetre del promontori, entre unes cotes de fondària que oscil·laven entre els 4 i els 15 m. S'observà, en primer lloc, que en la part submergida, el pendent del penya-segat continua igual de pronunciat que en la part emergida, i que per tant, qualsevol element dels caiguts des del cim, es trobarà a partir de la cota dels 4-5 m de fondària. En altres indrets, bàsicament en la part més exterior de la punta, l'inici del fons marí es troba a l'entorn del 9-11 m de fondària.

2.- En el fons marí es reprodueix l'orografia de la part emergida, atès que en la banda Nord i Est, els penya-segats són molt pronunciats, mentre que en la banda sud, aquests són molt més suaus.

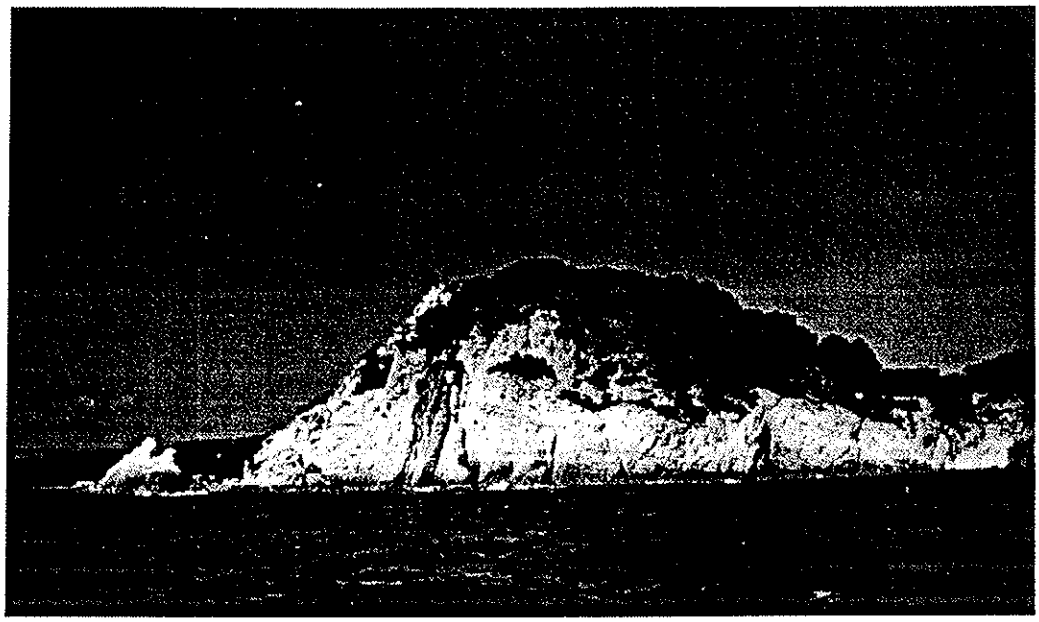

Figura 3: Vista de Punta Castell,des del Nord

3.- S'observa que en la raconada coneguda com Sa Foradada, en la banda Nord del promontori, es donen les úniques condicions favorables en tot l'indret per a la realització de tasques d'embarcament i desembarcament, amb un suficient calat per a petites embarcacions. En aquest indret és on se situa el també sovint citat embarcador tallat a la roca. Certament, s'observa que en la banda sud de la caleta de Sa Foradada, hi ha una mena de rampa, que arriba fins a nivell de l'aigua. No tenim però, les evidències per assegurar que no es pugui tractar d'una formació natural.

4.- Tot a l'entorn del promontori rocós, s'observen grans quantitats de pedres, de volums i dimensions molt diverses, algunes de les quals amb evidents formes, poc o molt aptes per a la construcció de murs i paraments diversos.Atès, però, el cobriment parcial per sorra i la típica flora marina, que emmascara les formes i volums, és difícil concretar quina proporció pot pertànyer a les construccions del poblat i quines formen part estrictament del sòl submarí.

5.- La prospecció, però, no ha permès detectar entre aquestes pedres la presència de restes de columnes i capitells tal com s'assegura que havien estat vistes en la dècada dels anys 50.

6.- La presència de material arqueològic destacable és, en aquest nivell de prospecció, pràcticament nul. Evidentment, són nombrosos els fragments ceràmics informes, de difícil atribució per la pròpia capa calcàrea que l'envolta i per la manca de formes.Tal volta, si queden restes més complerts, caldria buscar-los en aquells llocs on el sediment ho permetés, realitzar algun sondeig amb mànegues de succió, tot i que, donat les característiques del fons marí, és pràcticament impossible.

7.- Finalment, a tall de resum, es pot confirmar que algunes pedres dels paraments de l'oppidum de Castell, com a conseqüència de l'esllavissament del turó, han caigut i es troben actualment sota l'aigua, tot i que és difícil poder-ne dir el percentatge i que pel que fa a la presència de columnes i capitells, no ha estat retrobat cap indici.

BIBLIOGRAFIA

SERRA-RAFOLS J.C. 1961, Apport pour l'établissement d'une carte provisionnelle des trouvailles archéologiques sous-marines du littoral de la Catalogne, *Atti del II Congresso Internazionale di Archeologia Sottomarina*, Albenga, 1958, 252.

SERRA-RAFOLS J.C. 1965-66, Excavaciones Submarinas del Plan Nacional, *Noticiario Histórico Hispánico*, V, 213.

ROCA M. 1970, *Arqueologia Submarina de la Costa Brava*, Tesina de Llicenciatura, Universitat de Barcelona, (inèdita)

EXCAVACIÓ ARQUEOLÒGICA A LA COLOMINA (LLÍVIA, LA CERDANYA) DINS DE LA U.A. 3. ZONA B

Sara ALIAGA * Jordi GUÀRDIA*

IOULIA LIBIKA

Ja des d'època pre-romana es pot considerar Llívia com la veritable capital de la Cerdanya.Tan sols amb la fundació de Puigcerdà al 1177 d. C. Llívia va començar a perdre el seu paper preponderant, paper que va acabar de perdre amb la partició de la Cerdanya el segle XVII, fins llavors va ser el *caput cerritaniae.*

La Llívia actual està situada a 1224 m d'alçada dins d'un enclau a la plana cerdana d'administració francesa. Ocupa una posició privilegiada dins de la plana al peu del turó del castell, el qual ha estat al llarg de la seva història el punt estratègic de control.

La ciutat apareix per primer cop a la *Geografia* de Ptolomeu i se la denomina "ciutat dels ceretans" amb el nom de *Ioulia Libika* (s. II d. C.). La perduració del topònim constata la continuïtat d'ocupació a Llívia

Què en sabem de l'antiga *Ioulia Libika*?.

Per les fonts literàries ben poc ens hem de remetre a l'Arqueologia per saber més.Aquesta, com qualsevol arqueologia "urbana", s'ha vist limitada i perjudicada per el desenvolupament immobiliari i el poc respecte vers el patrimoni. El Dr. J. Padró amb l'Institut d'Estudis Ceretans van ser els primers en vetllar en la mesura de lo possible, per aquest patrimoni.

Coneixem com pincellades jaciments on es localitzaren restes. Del món pre-romà coneixem: Feixes de la Colomina, Cal Doctor, Camí Ral de Puigcerdà, Carrer dels Forns, Torre d'Estavar. Del moment romà: Camp del Canonge, Camí Ral de Puigcerdà, Cal Meranges, Cal Doctor-Carrer dels Forns.

Amb les dades arqueològiques els estudiosos (J. Padró, O. Olesti, O. Mercadal, J. Campillo) han eleaborat diferents teories sobre les característiques de la *Ioulia Libika* de Ptolomeu. Coincideixen tots en que el nucli romà s'establí sobre un de preexistent , un nucli ceretà que significativament estaria establert al peu del turó que utilitzaria com punt de control. Punt que no van menyspreuar els romans i que els permeteria controlar el pas trans-pirinenc per excelència.

El nucli romà s'establiria en un moment tardorepublicà (Augusteu?). Per Padró aquest estaria ocupat per gent de fora, es a dir un establiment colonial pur Per J. Padró la romanització arriba tardanament, en comparació a la costa, però quan ho fa és molt ràpida.

Les diferències aparèixen quan hom ha de caractaritzar l'establiment. Segons J. Padró els romans s'assenten en *villae* segons els seus interessos en un indret apte per l'activitat agrícola.

Mercadal i Campillo creuen que l'origen de l'establiment estaria al 49 a. C, el pas de Cèsar per la Cerdanya i la concessió del *Ius latii* als ceretans, al 39-36 a. C. en la revolta i posterior repressió dels ceretans pel cònsol Domici Calví i a les campanyes de *Messala Corvinus* dirigides contre els pobles de les zones altes de l'*Atax*, l'actual Aude.

Olesti creu també, que és difícil entendre l'ocupació i organització-explotació mitjançant d'unes *villae*, sense un veritable nucli "polític" central. Ptolomeu parla de la ciutat dels ceretans i l'anomena *Ioulia Libika*. Plini ens diu que els ceretans són un poble de dret llatí i en cert moment els anomena *Iulians*.

Tot fa pensar en una zona sota domini romà o que està començant a ser-ho encara que per la força militar i això implica una activitat urbanitzadora.

El Dr. Miquel Tarradell creu que probablement Llívia va ser municipi romà; la concessió del *Ius latii* per part de Vespasià que descriu Plini és una municipalització de la vida urbana, si els ceretans eren un poble de dret llatí implica que la seva capital seria municip, encara que no es pot assegurar fins a quin punt és automàtica una cosa i l'altre. Però M. Tarradell justifica la municipalitat de Llívia estudiant

* ARQUEOCIÈnCIA S.C.P.

la distribució geogràfica dels altres municipis per tal de controlar d'una forma pragmàtica el territori. Hem de pensar en l'existència d'altres ciutats romanes properes i la dificultat climatològica i de comunicacions de la zona que fan pausible l'existència a Llívia d'una centre administratiu.

L'imperialisme romà funciona al voltant dels nuclis urbans, veritables centres administratius, polítics, comercials, propagandístics, centres d'intergració del món indígena.

Marc Mayer també creu més probable l'existència d'un nucli urbà. Segons Mayer eren molt importants uns nuclis anomenats *portoria* a les zones de pas d'una provincia a un altre, aquests feien la funció d'aduana. Segons ell Llívia podria molt bé haver estat un portoria entre la *Tarraconense* i la *Narbonense*. No cal que fos una ciutat important tan sols calia que estigués ben situat.

Però el que sembla definitiu per declinar-nos per l'existència d'un nucli urbà és l'existència, segons O. Olesti, d'una centuriació a la plana cerdana, des d'Isòvol a Sallagosa.

L'excavació a **La Colomina** pot suposar pels estudiosos la possibilitat de mostrar la trama urbana i les diferents fases d'ocupació d'una zona de la ciutat antiga de Llívia.

ACTUACIONS ANTERIORS

Al jaciment de **La Colomina** es realitzaren al 1997 quatre campanyes de prospecció i excavació; el motiu era l'urbanització de la zona. La seva situació a tocar l'àrea protegida del castell i localitzant-ze els terrenys al mig de la zona antiga del poble feia obligatori un estudi de l'impacte arqueològic.

La primera campanya va constar en la realització de vint-i-quatre sondeigos amb màquina retroexcavadora dirigits per l'arqueòleg J. Campillo per detectar la presència o no de restes. Alguns d'aquests van donar positiu i obligà a l'ampliació i excavació de tres en una primara fase de construcció per la seva verificació. El mes de maig J. Campillo i S. Aliaga van realitzar l'excavació dels tres sondeigos donant com resultat un de negatiu, un altre amb material romà associat a les restes molt arrassades d'una paret de feixa i el tercer una rasa reomplerta amb material romà constructiu. La seva excavació va permetre descartar aquesta zona i començar a contruir una primera fase. Als mesos de juny i juliol s'ampliaren els sondeigos 11, 12 i 21 (J.Campillo, J. Guardia) configurant-se la zona B i el setembre es realitzaren l'ampliació dels sondeigos a la zonaA i la delimitació de la zona B (J. Guardia, M. Grau).

Com expliquen M. Grau i J. Guardia al seu informe sobre l'actuació al setembre del 1997, la zona B es configurà per l'ampliació dels sondeigos inicials realitzats per J. Campillo (11,12 i 21) l'objectiu per una banda va ser ampliar la superfície oberta fins a detectar la interrupció de totes les estructures visibles i valorar la potència dels nivells arqueològics mitjançant cales de prospecció per tal de valorar l'extensió i l'estat de conservació de les restes, així com la seva cronologia.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Els treballs arqueològics duts a terme al jaciment de **La Colomina** són una petita part del que seria un gran jaciment, el qual, en la seva major part, queda fora de la zona afectada per la construcció de les vivendes com ho demostren les prospeccions del 1997 i dins de la zona de protecció arqueològica del Castell de Llívia o dins de la zona verda més propera a l'església. Així doncs la interpretació de les estructures aparegudes s'ha de realitzar en relació a elles mateixes ja que desconeixem el context en el qual s'inclourien.

Hem d'especificar que el terreny en el qual es localitza el jaciment es troba , a la vessant SW del Turó del Castell de Llívia i que havia estat un camp de perers fins el darrer any. La plantació dels fruiters a mitjans de segle va suposar una transformació de la zona que va ser explanada per regularitzar els diferents desnivells ja que, segons testimonis, presentava importants desnivell iper la qual cosa havia estat subdividit en feixes per la seva millor explotació, tal i com s'observa actualment a la part alta del jaciment.

Aquesta zona al trobar-se en pendent ha patit l'erosió del turó i del propi castell, sota el qual es troba, així com l'erosió de l'activitat agrícola a la qual sembla va estar destinada des de molt antic, ja que al trobar-se a redós del castell queda protegida pel nord del vent fred i les rufaques i es molt apte climatològicament pels horts.

Hom ha pogut també constatar l'excavació el subsól és d'argiles miocèniques de color groc-verdós molt plàstiques, la qual cosa podria condicionar el tipus de construcció a la zona.

Centrant-nos en els resulatats de l'excavació, agafarem cadescún dels diferents sectors en que ha estat dividit el jaciment i descriurem les restes que ja eren visibles abans de l'excavació com a fruit de la intervenció del 1997 i les aparegudes durant l'excavació del 1998.

Sector 11300

És el sector de l'hipocaust. Eren visibles el paviment del hipocaust i algunes *pilae* però estava encara cobert per part d'enderroc. També era visible el MR 11-1 i MR 11-2 al costat del qual s'havia realitzat un sondeig on es constatava un important enderroc sobre un nivell de farciment que es recolzava sobre un d'esquistos amb la mateixa funció. L'excavació va posar al descobert la imprompta d'una estructura circular de terra cuita que correspondria a la sala de

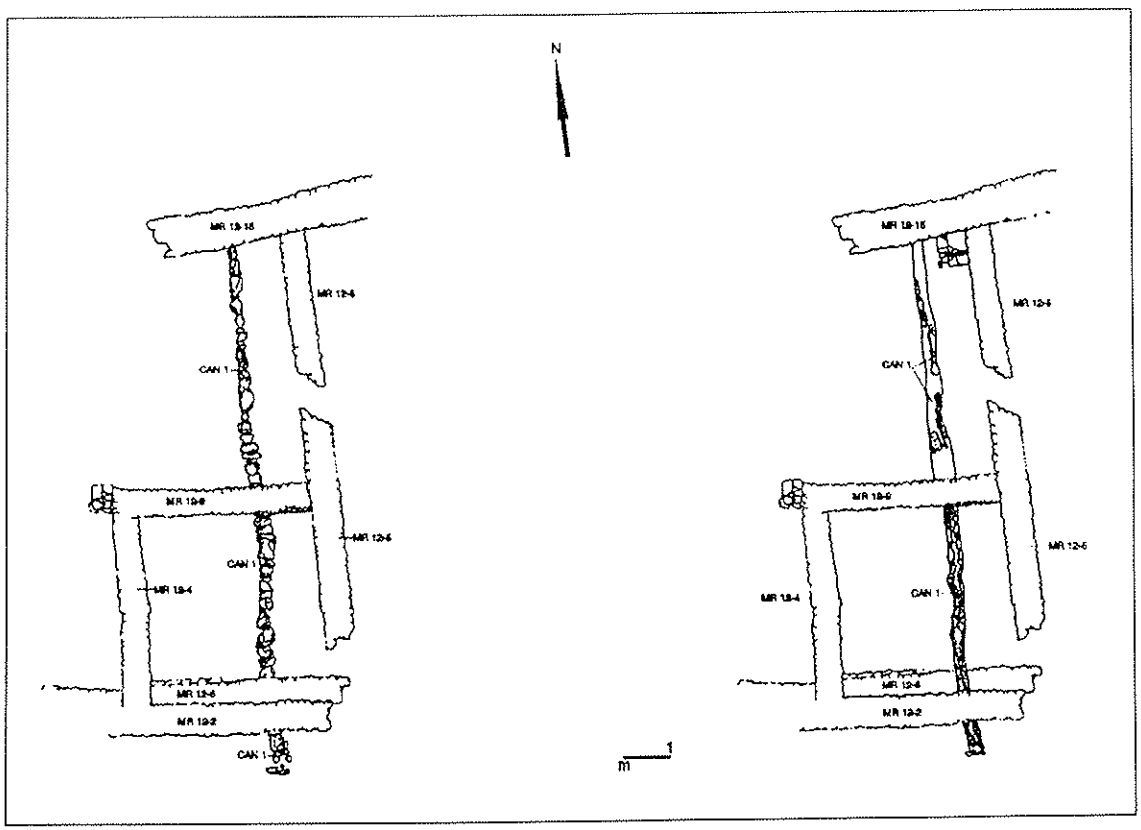

Fig. 1: Planta general del jaciment

foc de l'hipocaust.Aquesta estava coberta per el nivell d'enderroc detectat al sondeig i descansa, al igual que l'hipocaust, sobre el nivell de farciment.

La neteja del sondeig va permetre aclarir que no es tarctava d'un paviment de còdols (com havia semblat en un primer moment (excv 97) sino d'un nivell de farciment de pedres que descansava directament sobre el subsòl natural (argiles molt plàstiques) i que donava solera al farciment sobre el qual es construí l'hipocaust. També posà a la llum un mur (MR 11-3) sobre el que descansava el MR 12-2, amb una única filera de pedres i que podria tractar-se, degut a les característiques del subsòl, del basament del MR 11-2.

Les característiques del MR 11-1, que presenta una cara la meridional i una direcció NW-SE, ens poden fer pensar que es tractava d'un feixa de contenció del terreny.

Del material arqueològic aparegut cal destacar un fragment de moli i ceràmica campaniana dins del frciment.

Sector 12300

En aquest sector era visible el MR 12-1 i el sondeig 6 (excv. 97) així com el que semblava una canalització molt arrasada (CAN 1). L'actuació del 1997 detecta dos mur el 12-1 i el 12-8 cobert per aquest. L'excavació del 98 ha comprovat que es tractava del mateix mur per la qual cosa eliminà el MR 12-8 del sector 12300 i donà aquest número a un de nou localitzat al sector 12700. També comprovà que existia un nivell U.E. 12301 de farciment-anivellament que descansa sobre l'estrat original l'U. E. 12.303 de l'excavació del 97 que és el mateix que l'U.E. 12705 i 12504 dels treballs d'aquest any

En aquest sector doncs es desestimà l'existència del MR 12-8 i de l'U.E. 12302 de l'excavació del 1997.

També era visible part d'un abocament que estava tallat per la construcció d'una conducció d'aigua moderna i que havia donat important material arqueològic (T.s. sud-gàl.lica,el fragment d'un mosaic (excv. 97) *tesellae*, ceràmica de cuina, molt material constructiu, etc.)

Sector 12500

Eren visibles els murs MR 12-2,12-5,12-4, i 12-7 (excv. 97) i un sondeig (sondeig 7 excv 97) on apareixia el MR 12-6. L'excavació ha pogut diferenciar tres parts en l'anomenat MR 12-7, que corresponien a tres murs de factura completament diferent que s'empalmaven de NW a SE. Així el primitiu MR 12-7 s'ha convertit en el MR 12-15 en aquest sector.

Així mateix l'excavació posà al descobert el MR 12-9 i el que vam anomenar l'habitació 1 (Hab. 1), en la qual no va aparèixer cap nivell d'ocupació tan sols tres nivells de farciment, destacant-se de tots el 12502 que estava format exclusivament de material constructiu i pedres.

L'habitació 1 està atravessada de NE a SW per una canalització antiga fabricada amb llosetes i retallada en el subsòl natural.

Al NE del MR 12-9 vam diferenciar l'habitació 2 (Hab. 2) carent ,no obstant, de mur de tancament pel costat (NW) però on hem pogut diferenciar dos nivells d'ocupació testimoniats per dos forats de pal (FP 2,3)i un foc (F 2) en el primer (U.E. 12.507) i un foc (F 3) en el nivell de roca natural (U.E. 12504). Els dos focs estan construits amb maons quadrats i són de forma rectangular.

En aquest darrer nivell també vam localitzar la continuació cal el NE de la CAN 1 característiques semblants però en un estat de conservació més dolent.

L'excavació de l'U.E. 12507 va posar al descobert les restes d'un mur (MR 12-16) amb direcció NE-SW del qual tan sol restava una filera de pedres que es recolzava sobre les argiles naturals i que aniria relacionat amb el primer nivell d'ocupació que seria el mateix del F 3.

El material arqueològic aparegut en l'habitació 1 és bàsicament constructiu amb presència de t.s. sud-gàl.lica). Ben al contrari l'habitació 2 en les seves U.E. 12505, 12506 i 12507 és d'una gran riquesa. Gran quantitat de t.s. sud-gàl.lica, vidriada romana, vidre, ferro, bronze, dues monedes (una romana i l'altre ibèrica) de bronze, ceràmica ibèrica pintada, parets fines, ceràmica de cuina, fragments d'estuc pintat, etc.

Sector 12.600

D'aquest sector tan sols era visible la BAN 1 que un cop excavada ha resultat ser les restes d'un mur (MR 12-17) que es recolzava en el MR 12-9 i continuava direcció NW. Aquest mur presentava forts signes d'arrasament degut a la proximitat dels nivells geològics naturals que en aquest sector afloren molt amunt. És per aquest motiu que tan sols s'ha detectat un nivell de farciment amb material constructiu (U.E. 12.601) que s'entrega directament a aquest nivell natural.

Sector 12700

D'aquest sector tan sols era visible el MR 12-7, que com hem especificat abans un cop netejat i excavat ha resultat ésser la conjuntció de tres murs completament diferents però que segueixen la mateixa direcció NW-SE. Així el MR 12-7 correspon a un mur de factura extraordinària i està format per esquistos homomètrics lligats amb argamasa. Recolzat en ell continua en direcció SE el MR 12-14 de factura tosca amb còdols morrènics lligats amb terra.

L'excavació d'aquest sector posà al descobert cinc parets (MR 12-10, 12-11, 12-12, 12-13 i 12-8) que, recoltzantse en el MR 12-7 i 12-14, presentaven una direcció NE-SW. Exceptuant el MR 12-8 la resta estan fabricades amb esquistos i còdols morrènics lligats amb terra. MR 12-8 suposa una excepció ja que presenta la mateixa factura que MR 12-7 amb la que està imbricada i se li recolza el MR 12-13.

Els espais entre els murs els hem denominat Hab. 3, 4 i 5, malgrat que s'haurà d'estudiar la seva interrelació. De les tres habitacions la 3 i la 5 presenten un únic nivell amb material arqueològic que descansa sobre l'estrat natural que en aquest sector apareix molt alt; tan sols la 4 presenta quatre nivells, amb un d'ells (U.E. 12704) d'ocupació on aparegué un foc (F1) rectangular de terra cuita i un forat de pal (FP 1).

El material arqueològic aparegut és abundós en tota l'U.E. 12701, amb t.s. sud-gàl.lica, ferro, vidre, bronze, ceràmica comuna, material constructiu abundant, closques d'ostra, petxines, fragments d'estuc pintat etc.

L'excavació ha permés posar al descobert 5 espais habitacionals diferents entre la succesió dels MR 12-15,12-7,12-14 que va de NW a SE i el MR 12-1 amb la mateixa direcció. Les característiques d'aquests espais estan condicionades pel nivell d'arrasament del sector en el qual es localitzen.Així podem afirmar que el sector 12500 és el que presenta major potència estratigràfica degut a localitzar-se en una depressió dels nivells naturals. A mesura que aquest nivell natural puja de cota l'estat d'arrasament de les estructures és més important : sector 12700, 12600 i hipocaust.

L'excavació demostra que aquells murs que van ser construits o utilitzats com a feixa, que serien tots els murs amb direcció NW-SE, presenten un estat de conservació força més correcte que els murs amb direcció NE-SW els quals, presenten un nivell d'arrasament molt fort com en el cas del MR 12-5 que està clarament afectat per l'erosió de la pendent.

CONCLUSIONS DE LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

Un cop realitzada l'excavació hom ha pogut testimoniar la fluctuacións de cota dels nivells naturals que es caracteritzen per ser de dos tipus: per un costat argiles miocèniques de color groc-verdós i per un altre argiles de marró forc amb un important component d'esquistos i amb una gran duresa.

S'ha pogut constatar que ja en temps antics va haver d'adequar-se el terreny per tal de poder establir-se; es a dir, degut a la topografia del terreny (un vessant) va ser necessaria la construcció d'un sistema de

feixes que permetesin disposar de terrenys plans. Aquestes feixes amb una direcció NW-SE segueixen el tramat dels carrers de la Vila de Llívia. No volem dir que correspongui a un model d'urbanització però es podria especular amb aquesta idea.

Les restes aparegudes no semblen relacionar-se amb assentaments de tipus vivendes, cal exceptuar aquí l'hipocaust en el qual retornarem més endevant. Creiem que no cal oblidar ni la comarca en la que ens trobem, ni les seves condicions climàtiques, ni l'evolució històrica del terreny en el qual en situem. Especulant una mica i davant del tipus de restes aparegudes a la zona B podriem llençar la idea de que ens trobem en una zona (la B) que a finals del segle I i durant el segle II d.C. va estar dedicada a activitats afavorides per la situació privilegiada del lloc (completament arraserat del nord pel Turó del Castell) amb una orientació SW la qual cosa implica el sol durant tot el dia sense els efectes del fred del nord, i no per habitació.

La presència del hipocaust llença la nostra idea per terra, però hauriem d'analitzar diferents qüestions: Són les restes d'un habitatge? O d'un edifici públic?. Cal també analitzar l'adeqüació del terreny sobre el que s'asenta aquesta estructura.Aquests nivells han donat ceràmiques cronològicament més antigues d'un segle I, per la qual cosa podriem arribar a pensar en una ocupació primera protagonitzada per l'edifici al qual pertanyia l'hipocaust (sector 11300) i una segona ocupació localitzada als sectors 12300,12500,12600 i 12700.

Degut a les poques excavacions realitzades a la Cerdanya l'excavació de **La Colomina** és una dada molt important per la reconstrucció de la història de la comarca i per definir les característiques de la presència romana a la comarca i al Pirineu (no cal oblidar-lo). Sobre les característiques d'aquesta presència podem dir; i segons les restes materials aparegudes, que l'existència de gran quantitat de material ceràmic i vítric de luxe hens fa pensar en un assentament romà pur o en un assentament molt romanitzat amb un accés relativament fàcil al mercat d'aquests productes a finals del segle I i durant el segle II. No volem especular sobre la presència de moluscs ja que podrien estar més relacionats amb alguna manufactura que al seu consum colinari.

Malgrat no haver localitzat un lloc clarament d'habitació, crec que hom pot deduir una mica més sobre l'urbanisme de l'antiga Llívia i veure que la vila medieval i l'actual nucli vell són (potser?) hereus del primitiu urbanisme romà. Caldrà situar el jaciment en relació amb el cadastre romà estudiat per O. Olesti.

BIBLIOGRAFIA

CAMPILLO J. & MERCADAL O 1996, El paper de La Cerdanya en les relacions transpirinenques en època antiga. *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins.* Vol. XXXVII. Girona.

CAMPMAJÓ P. & PADRÓ J. 1978, Els Ceretans. 2n. *Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà.* IEC. Puigcerdà.

MAYER M. & RODÀ I. 1990, El Pirineu català en època romana. Alguns problemes pendents. 8è *Col.loqui Internacional d'Arqueologia de Puigcerdà* IEC. Puigcerdà.

MERCADAL O., ALIAGA S., CAMPILLO J.& VALIENTE P. 1995, Noves interpretacions sobre el poblament humà a la Cerdanya (4.000 aC- s.IX dC) X *CIAP.* IEC. Puigcerdà.

MERCADAL O., ALIAGA S., BOSOM S. 1995, Poblament i explotació del territori a la Cerdanya. Assaig de síntesi: del Neolític a l'Edat Mitjana. Muntanyes i Població. El passat dels pirineus des d'una perspectiva multidisciplinaria. Comunitat de Treball dels Pirineus. Andorra.

OLESTI O. 1990, *La Cerdanya en època antiga. Romanització i actuació cadastral* Tesi de llicenciatura.

PADRÓ J. 1986, Els pobles indígenes de l'interior de Catalunya durant la Protohistòria. 6è *CIAP.* IEC. Puigcerdà.

PADRÓ J. 1990, La romanització de la Cerdanya. 8è. *CIAP.* IEC. Puigcerdà.

TARRADELL M. 1978, *Les ciutats romanes dels Països Catalans.* Barcelona.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA ALS CLAUSTRES DEL MONESTIR BENEDICTÍ DE SANT SALVADOR DE BREDA

Gemma FONT Sandra PUJADAS

INTRODUCCIÓ

Durant els dies 21-25 del mes de setembre de 1998 es realitzà una intervenció arqueològica a la zona dels claustres de Breda. La intervenció tingué lloc en la zona afectada pel projecte de rehabilitació arquitectònica compresa entre el carrer del Convent i el carrer Corredor Negre i tingué com a objectiu la documentació de les possibles restes físiques del claustre de l'antic monestir benedictí de la població. L'excavació arqueològica ha permès descobrir el perímetre original del claustre delimitat pel fonament del podi i les parets mestres que formaven part del corredor del claustre per la banda sud.

NOTÍCIES HISTÒRIQUES. L'ORIGEN I DESTRUCCIÓ DEL MONESTIR

La vila de Breda es trobava situada en època medieval al bell mig del Vescomtat de Girona - Cabrera i a pocs quilòmetres del castell de Montsoriu.

Seguint una tendència generalitzada a l'època, el vescomte Guerau i la seva muller Ermessenda, fundaren al lloc de Breda un monestir Benedictí, per remei de les seves ànimes i la del seu fill Ponç.Aquest fet tingué lloc el 4 de juny de 1038 i el 1068 el bisbe de Girona i el de Barcelona consagraren el temple.

Al segle XIX, durant la Guerra d'Independència es visqueren els darrers anys de vida monacal. Durant aquest període, a causa dels saqueigs, els monjos i l'abat buscaren refugi en altres indrets i s'emportaren tot allò que consideraren de valor El 15 de maig de 1821 es posà en subhasta pública el monestir on s'enumeren l'església i el campanar el claustre on hi havia l'aula capitular i la biblioteca, 3 habitacions o cases de monjos simples, la infermeria, la camareria, l'hort, una peça de terra erma dins el claustre i el pati del monestir. En aquest període el temple es destinà a església parroquial i les cases monacals foren arrendades a diferents particulars

L'exclaustració definitiva tingué lloc el 1835. Els béns eclesiàstics es declararen nacionals i l'estat els anirà venent a particulars. L'església és convertida en fortificació i el seu interior destruït, a l'igual que l'arxiu i la biblioteca del monestir

Segons C. Barraquer (1906), abans de la Guerra Civil de 1870 del claustre només en quedava l'ala nord, i molt deteriorada, les ales restants ja s'havien convertit en habitatges. L'any 1897 el claustre ja era creuat per un carreró (Corredor Negre) i una de les seves parts convertida en magatzems de fusta.A principis de segle XX una part de l'ala sud del claustre fou traslladat a Blanes. La reconstrucció actual de l'ala nord del claustre, va tenir lloc l'any 1932 mercès a les gestions de M. Genovart i D. Callol, que juntament amb l'associació barcelonina Amics de l'Art Vell, encarregaren el projecte a l'arquitecte Jeroni Martorell.

DESCRIPCIÓ ARQUITECTÒNICA

Els edificis monacals de Breda mantenen la disposició observada en els cenobis de la seva congregació, és a dir el palau abacial se situa al sud-oest del temple, amb una plaça al davant i un hort al sud. El claustre se situa adherit a la nau de l'església, a la banda sud. Junt al presbiteri se situa una plaça limitada a l'oest i al sud per les cases dels monjos, darrera aquestes cases els jardins. Adherida a l'absis, o sigui l'angle nord del claustre, hi havia la casa habitada pel prior. Des d'allà seguien baixant cap al sud i l'oest: les cases del paborde, la del cambrer, la de l'infermer i alguna altra. Els monjos simples ocupaven les habitacions del pis alt del claustre.

El claustre del monestir de Sant Salvador és d'estil romànic tardà, datable entre finals del segle XII i inicis del XIII i segueix perfectament l'estil arquitectònic dels claustres romànics. Tot i les seves petites dimensions formava un quadrat quasi perfecte: de l'ala est - oest amida 18,7 metres; de l'ala nord - sud varia entre 17,7 metres i 18 metres, a causa d'una lleugera inclinació del mur del corredor El pati central és perfectament quadrat, amida 18,6 metres de costat per la part externa del podi i 11,2 metres per la part interna. Al centre d'aquest pati hi havia un sortidor del que encara és visible el basament.

L'arqueria estava composada per 7 arcs de mig punt per banda, sostinguts per parells d'estilitzades columnes, de fust alt i prim amb bases molt simples formades per un tor i senzills capitells formats només per 4 grans fulles d'acant agrupades en ram, que repeteixen un model derivat del corinti. Els capitells de l'ala sud eren historiats. De fet cada tram del claustre presentava capitells i motllures diferents, sent la part més senzilla (ala nord) la conservada.

El claustre servia com a espai de distribució dels diferents àmbits del monestir, així per entrar al temple calia baixar al claustre passar per una porta oberta a l'angle nord que donava a la meitat de la nau de l'església. El claustre tenia construït sobre les seves galeries un pis. En el primer pis de l'ala est hi havia l'arxiu i sobre el primer pis del claustre les habitacions dels monjos simples.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

La intervenció arqueològica als claustres de Breda se centrà en l'interior de tres parcel·les del Corredor Negre. Es realitzaren un seguit de cales en els indrets on, a partir de l'observació dels murs existents i les mides del claustre, podria aparèixer el podi o basament del mur del claustre. La zona excavada està dividida en tres àmbits: un habitatge (àmbit 1000), una cort (àmbit 2000) i un pati (àmbit 3000), ja que la intervenció es realitzà prèviament a l'enderrocament de cap estructura.

Àmbit 1000

En aquest àmbit es localitzà un paviment format per grans lloses de pedra, majoritàriament reaprofitades de l'antic claustre i dependències monacals. En aquest paviment aparegueren 4 fragments de capitell, 3 pertanyents a l'ala nord i un, probablement, a l'ala sud, capgirats aprofitant la seva part llisa com a llosa del paviment. Els tres capitells corresponents a l'ala nord coincideixen estilísticament i de proporcions amb els conservats in situ. Estan construïts en pedra calcaria de gra fi i la seva decoració està formada per 4 fulles de lliri força estilitzades i agrupades en ram. Un d'aquests capitells correspon a un dels angles del claustre. Cronològicament caldria situar l'ala actual que es conserva del claustre i les columnes i capitells en època final del romànic (finals segle XII-primera meitat del segle XIII).

El quart capitell aparegut en el paviment, el més malmès, presenta una decoració diferent a la dels altres i podria correspondre a l'ala sud de la galeria, que sembla que foren esculpits per un altre artista, i que presenten una decoració animal i vegetal. Segons N. Peris, els capitells de l'ala sud correspondrien a un moment no gaire allunyat de la cronologia proposada per l'ala nord.

Per sota d'aquest paviment aparegué la fonamentació del podi de l'ala est del claustre. Aquest mur té una amplada variable entre 70 i 80 cm i possiblement una petita banqueta de fonamentació a la banda interna. Aquesta estructura es troba molt arrasada per les continues remodelacions que ha patit l'indret on es troba ubicat.

Àmbit 2000

A uns 25 cm del nivell del sòl actual es descobrí el fonament del podi de l'ala sud del claustre. El tram d'aquest podi ocupa la totalitat de l'amplada de la cort amb un total de 7 metres de llargada. Mesura 85 cm d'amplada i 20 cm de banqueta de fonamentació per part externa, i una alçada màxima conservada de 55 cm. El podi està construït amb còdols de mida mitjana sense treballar o treballats en la cara externa lligats amb morter de calç.

Àmbit 3000

En aquest sector aparegué el fonament del podi de l'ala oest del claustre que passa per sota el mur que separa l'àmbit 2000 del 3000. De fet aquest mur s'assenta directament sobre el podi, que es troba a 30 cm del nivell del sòl de pati. El mur fa 36 cm d'alçada amb una amplada indeterminada fins l'eliminació del mur que el cobreix. Igual que la resta del podi, aquest tram de mur està construït amb còdols de riera poc treballats, amb una capa de morter, bastant compacte, en la qual encara es veuen les marques de la primera filada de pedres vistes. Aquest mur també presenta una banqueta de fonamentació, en aquest cas també coberta per una capa de morter.

Aquest mur es troba tallat per la construcció d'un pou d'aigua molt proper a l'angle de connexió de l'ala oest amb l'ala sud.

A banda de les descobertes arqueològiques, cal esmentar la presència de dues parets mestres de les edificacions actuals, que semblen correspondre al mur sud de tancament del corredor del claustre i el mur exterior de les dependències monacals, que donen actualment al C/ del Convent. El mur de tancament del claustre mesura 85 cm d'amplada, ha sofert diverses modificacions en practicar-s'hi obertures per finestres i portes en època contemporània i manté dempeus l'alçada dels dos pisos originals. El mur exterior mesura 55 cm d'amplada i també manté l'alçada dels dos pisos.

En el sector que delimiten aquests dos murs se situaven les dependències monacals com l'arxiu, habitacions dels monjos, etc.

CONCLUSIONS

El conjunt arquitectònic del monestir de Sant Salvador de Breda és un dels millors exemples de l'arquitectura romànica i gòtica de la comarca de la Selva. Malgrat

aquest fet tant sols es conserven alguns elements del conjunt, algun d'ells molt remarcables, com són el campanar romànic, l'església gòtica (avui església parroquial) o el palau de l'abadia.

Fins fa tant sols 100 el monestir es mantenia en funcionament amb totes les seves estructures i dependències de dempeus. Segons la documentació el deteriorament i destrucció d'aquestes estructures s'efectuà en molt pocs anys (entre 1841 i 1897). Des d'aquesta època de guerra i destrucció les dependències del monestir no tornaren a patir canvis substancials, excepte en el cas del claustre. El 1932 una part dels arcs, columnes i capitells del claustre foren desmuntades i traslladades a Blanes. L'espoli d'elements ornamentals i pedres treballades no afectà només la zona del claustre sinó tot el conjunt del monestir. De fet encara són visibles elements d'aquest tipus en edificacions properes al conjunt.

Les restes trobades en l'excavació arqueològica ens permeten delimitar amb total precisió el perímetre del claustre, alhora que l'observació visual i l'estudi arquitectònic de murs ens permeten delimitar la zona

Fig. 1 Claustre de Sant Salvador de Breda

Situació del podi del claustre i de l'ala N conservada.
Edificacions actuals on són visibles els murs de les antigues dependencies monacals.

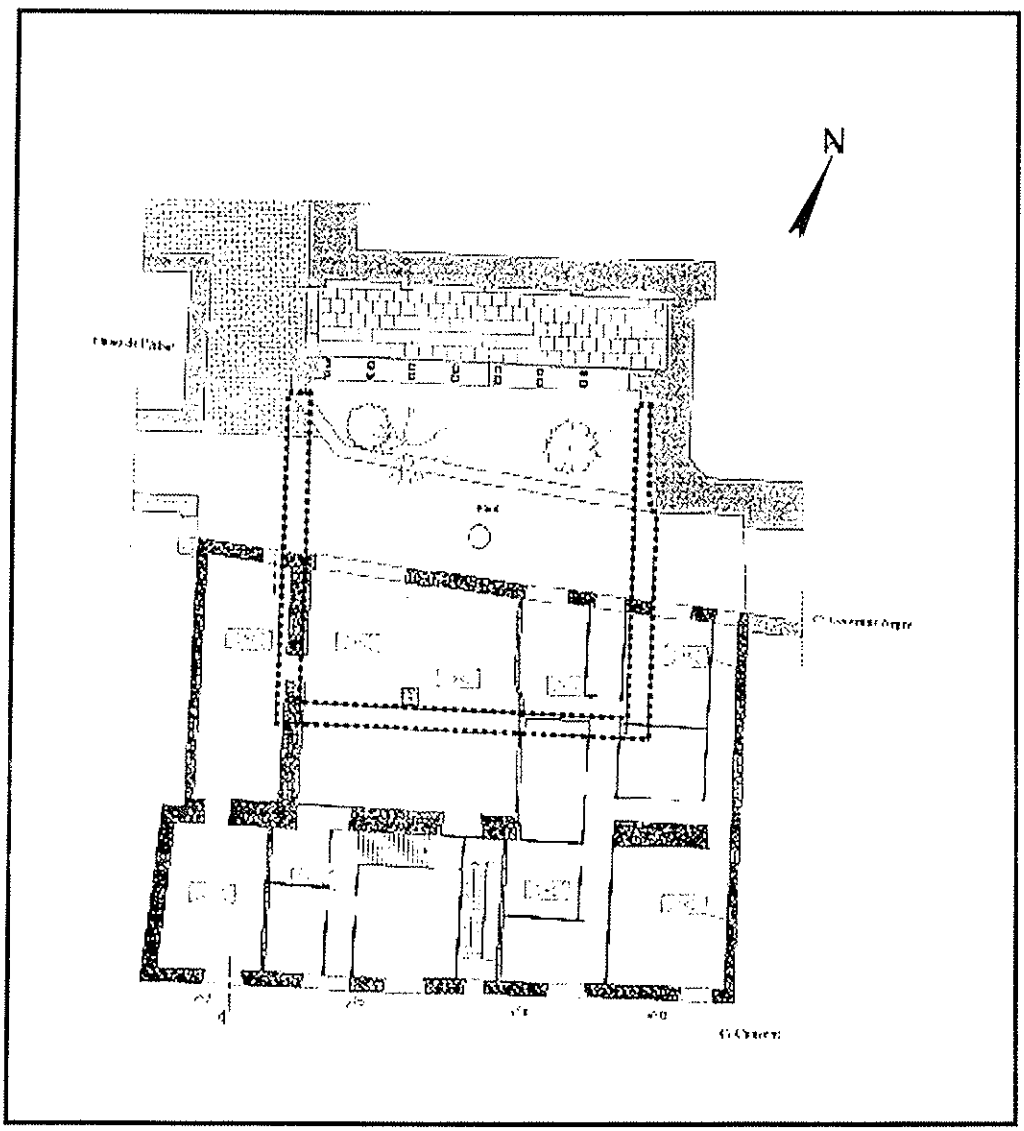

ocupada per altres dependències monacals com són les estances dels monjos i aules monacals. Així el claustre estaria format per un espai pràcticament quadrat: de l'ala est-oest mesura 18,7 metres; de l'ala nord-sud varia entre 17,7 metres i 18 metres, a causa d'una lleugera inclinació del mur del corredor El pati central és perfectament quadrat, amida 18,6 metres de costat per la part externa del podi i 11,2 metres.

Per altra banda la solidesa arquitectònica del podi, que mesura quasi bé un metre d'amplada i més

de 50 cm d'alçada, constata l'existència d'un pis situat sobre la galeria del claustre. Aquesta dada ens la corrobora tant la documentació escrita del segle XIX com les marques de l'embigat que encara són visibles en la paret sud de l'església i sobre el portal del carrer Corredor Negre, en l'ala est del claustre.

BIBLIOGRAFIA

BARRAQUER C. 1906, *Las casas de religiosos en Cataluña durante el primer tercio del siglo XIX* Tom 1, Barcelona, impremta de F.J. Altés.

BARRAQUER C. 1915, *Las casas de religiosos en Cataluña durante la primera mitad del siglo XIX* Barcelona, impremta de F.J. Altés.

COLL J. 1971 *Breda històrica i actual*, ed. Montblanc, Granollers

GOÑI J. & HERNÁNDEZ D. 1995, *Records Bredencs*, Breda, ed. Ajuntament de Breda

MONTSALVATGE F. 1904, *Los monasterios de la Diócesis Gerundense*, Olot

PEIRÍS N. 1991, Breda, *Catalunya Romànica*, vol. V, Barcelona, ed. Enciclopèdia Catalana

PLADEVALL A. 1991, La Selva. El marc històric, *Catalunya Romànica*, vol. V, Barcelona, ed. Enciclopèdia Catalana

ZAMORA F. 1973, *Diario de los viajes hechos en Cataluña*, Barcelona, ed. Curial

LA CAPELLA ROMÀNICA DE SANT PERE DE MONTSORIU ARBÚCIES - SANT FELIU DE BUIXALLEU, LA SELVA

Gemma FONT* Josep Maria LLORENS Joaquim MATEU* Sandra PUJADAS***

Josep Manuel RUEDA* Jordi TURA*

INTRODUCCIÓ

El castell de Montsoriu es troba situat en el límit dels termes municipals d'Arbúcies i Sant Feliu de Buixalleu, a la comarca de la Selva, en un dels darrers contraforts del massís del Montseny

El conjunt arquitectònic de Montsoriu està format per tres recintes emmurallats que formen el clos del castell, la Torre de les Bruixes (torre de guaita isolada situada a l'altra banda del turó de Montsoriu) i el poblat o zona de serveis situat entre el castell i la torre de les Bruixes. Des dels seus inicis el castell anirà lligat a la família vescomtal de Girona-Cabrera, que en farà la seu del seu domini.Amb la puixança de la nissaga Cabrera, el castell adquirirà majors proporcions i noblesa.

El castell que veiem actualment és el fruit d'un llarg procés constructiu que durà quasi 500 anys.

L'origen del castell se situa en la segona meitat del segle X, amb la construcció de la torre de l'Homenatge i la capella preromànica de finals de la mateixa centúria, situada als peus de la torre.A partir d'aquests dos elements es bastí el primitiu castell roquer, situat en el punt més alt del turó, en l'actual recinte Sobirà. Es tracta d'un petit clos murallat perfectament adaptat a les irregularitats del terreny i que situem cronològicament entre finals del segle X i el segle XII.

Durant el segle XIII es produeixen una sèrie de reformes al castell que suposaran un engrandiment del perímetre del conjunt. Les reformes afectaren el castell roquer, que s'amplià i paral·lelament es començà a bastir el que avui coneixem com a Pati d'Armes o segon recinte del castell, situat en un pla inferior, també en aquest període es trobava en funcionament l'àrea de serveis o poblat annex al castell. És en aquest moment constructiu que haurem de situar la construcció de la capella romànica descoberta l'any 1999 i objecte d'aquest article.

A inicis del segle XIV es produeix una altra gran reforma a Montsoriu en la qual es transformarà el castell romànic en el castell-palau gòtic. La reforma d'aquest moment afectarà tots els àmbits del castell, i donarà com a resultat l'estructuració de l'espai que veiem avui.

EL SEGON RECINTE DEL CASTELL ROMÀNIC

Tot i que la gran reforma del segle XIV, suposà l'emmascarament de les estructures anteriors, l'estudi arquitectònic i l'excavació arqueològica ha permès documentar alguns elements que formaven part del segon recinte del castell d'època romànica.

En aquesta època, entre finals del segle XII i inicis del segle XIII, es començà a bastir el recinte Pati d'Armes, delimitant el seu perímetre amb la construcció d'una muralla defensiva. En alguns punts de l'actual muralla del Pati d'Armes encara és visible una línia d'espitlleres, anul·lades amb el doblament de murs al segle XIV. Així doncs, el perímetre que s'establí en aquesta època sembla que fou mantingut en els segles posteriors.

Actualment coneixem poc la distribució de l'espai del recinte del segle XIII. Tot i això el treball arqueològic realitzat fins ara, ens ha permès documentar alguna estructura d'aquesta època al seu interior (un mur i una llar de foc associada a un paviment de terra batuda). A més, a l'angle sud-est del Pati d'Armes es conserva una habitació datada constructivament en el segle XIV (àmbit 10.600), però que conté elements arquitectònics d'època romànica (finestres de doble esqueixada), fet que feia pensar que en la seva construcció s'aprofità una estructura existent ja en el període anterior.

* Museu Etnològic del Montseny

** Museu d'Arqueologia de Catalunya-Girona

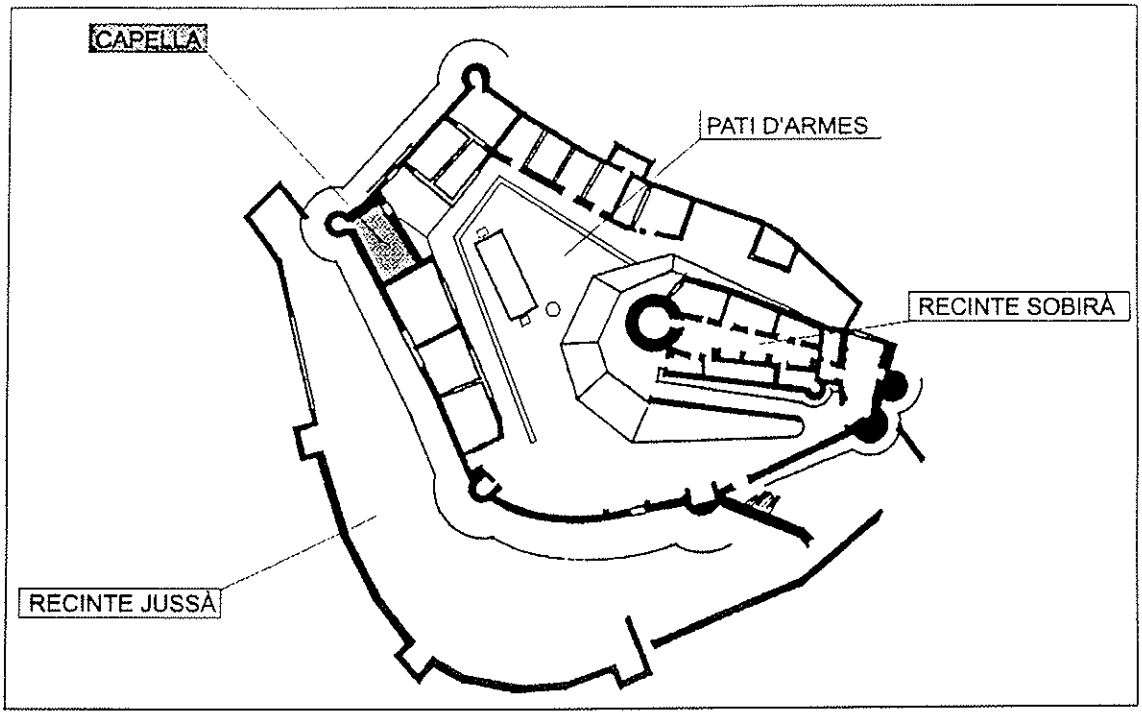

Fig. 1: Planta general del castell i ubicació de la capella

L'any 1999, un cop finalitzada l'excavació del pati i passadís porticat del Pati d'Armes s'intervingué en aquesta estança per tal de confirmar o desmentir la hipòtesis de l'existència d'una estructura anterior a l'habitació del segle XIV. Efectivament en el decurs de la seva excavació es documentà la presència de l'antiga capella romànica del castell.

LES CAPELLES DEL CASTELL: SANT PERE DE MONTSORIU

Montsoriu és un dels pocs conjunts monumentals que presenta dins el seu perímetre les restes de tres esglésies, cada una identificadora d'un estil arquitectònic propi: preromànic, romànic i gòtic.

La capella preromànica

Tot i que la primera referència documental referent a una capella dalt el turó de Montsoriu no apareix fins al segle XII, gràcies a l'arqueologia coneixem l'existència d'una primitiva capella situada al recinte Sobirà, que fou bastida a finals del segle X. La solució arquitectònica utilitzada en la seva construcció ens aporta la seva cronologia. Es tracta d'una capella castral de dimensions reduïdes (5,70 m de llargada total i 1,4 m de diàmetre en l'absis), de planta rectangular, una sola nau i absis en perfil ultrapassat o de ferradura, característic de l'arquitectura preromànica. En època romànica es recobriren les parets interiors amb pintura mural. La funció de la capella estava en relació a l'ús privat del castell i a lloc de recolliment i solemnitat per a celebracions de caire feudal (homenatge).

Aquesta petita capella fou destruïda a finals del segle XII - inicis del segle XIII, amb motiu de l'ampliació del castell, traslladant el culte a un nou edifici que s'aixecà al recinte del Pati d'Armes.

La capella romànica

El 1198 apareix per primera vegada la capella de Montsoriu a la documentació. La capella que esmenten els textos ja no és la petita capella preromànica sinó que probablement correspon a la capella romànica del Pati d'Armes, recentment descoberta en el decurs de les excavacions arqueològiques. Aquest primer document conservat ens informa que la capella estava dedicada a Sant Pere.

Aquest any Pons III de Cabrera aprova la propietat de Sant Pere de Montsoriu i vol que li sigui afegit el necessari perquè sempre sigui allí establert un prevere. Les notícies de Sant Pere de Montsoriu s'aniran repetint al llarg dels seus anys successius. Així pocs anys després, el 1205, en el testament de Guerau IV de Cabrera, primer comte d'Urgell, s'esmenta entre altres l'església de Sant Pere de Montsoriu, a la qual fa algunes deixes de masos i vol que sigui allí establert un prevere perpètuament. El testament definitiu signat el 1223 estableix la mateixa voluntat pel que fa a l'església i atorga una sèrie de vinyes situades a Montsoriu i a Riells.

El 1255 Guerau IV de Cabrera establí a la verge Maria de Montsoriu 15 sous anuals sobre certs masos de l'entorn. La capella romànica de Montsoriu presenta una capella lateral que podria correspondre a la de

la Verge Maria de Montsoriu que esmenta el document.

El primer prevere conegut de Montsoriu apareix en la documentació el 1261, de nom Guillem. El 1269 ens apareix un nou prevere anomenatAnglès.

Més endavant, amb motiu de la dècima de les croades, el 1279 s'esmenta com a formant part de l'Ardiaconat de la Selva la capella del castell de Montsoriu, que paga 21 sous i 7 diners.

La capella gòtica

Amb la reforma arquitectònica del segle XIV la capella romànica deixa de funcionar com a tal i el culte es trasllada a l'estança contigua, sala que avui encara conserva l'ull de bou i el campanar d'espadanya característic. La nova capella s'adaptarà millor a la nova distribució de l'espai que la reforma arquitectònica gòtica suposà, permetent l'accés directe des del pati central del castell-palau gòtic. La documentació no ens informa d'aquest canvi d'ubicació que coneixem gràcies a l'arqueologia.

En el segle XIV la capella de Sant Pere estava instituïda en benefici d'un prevere que residia habitualment en el monestir de Breda, també al llarg dels segles XV i XVI els capellans ja no resideixen al castell, però continuen mantenint el beneficiat de Sant Pere.

La capella gòtica de Montsoriu era el centre de la festa anual que tenia lloc al castell, de la qual tenim notícies per aquesta època, però desconeixem si es produïa en segles anteriors. En un document del 1462 s'esmenta que per la diada de Sant Pere hom celebrava la festa major del castell i que acostumava a anar-hi molta gent.

Les notícies de Sant Pere de Montsoriu continuen més enllà de l'època medieval. El segle XVII el capellà beneficiat de Sant Pere de Montsoriu obtenia les rendes de can Massaguer i de la casa d'en Malla de Sant Feliu de Buixalleu, i la tasca del Rieral d'Arbúcies. La capella de Montsoriu va restar en funcionament fins ben entrat el segle XVIII, doncs fins aquest moment encara es feien pagaments al capellà beneficiat de Sant Pere.

LA CAPELLA ROMÀNICA DE SANT PERE DE MONTSORIU

El perímetre del recinte Pati d'Armes del castell fou bastit entre finals del segle XII i inicis del segle XIII, més endavant, en època gòtica, aquest perímetre defensiu es mantindrà i es reaprofitaran antigues estructures existents, adaptant-les a una nova concepció de l'espai.

Així doncs, al llarg de la nova etapa constructiva del segle XIV, es formulà un plantejament de distribució de l'espai interior del Pati totalment nou. Es convertí el Pati d'Armes en la zona residencial noble del castell, organitzada a partir d'un gran pati central on s'ubicà la cisterna per a la recollida d'aigua de la pluja, els pous de decantació i els canals de recollida.

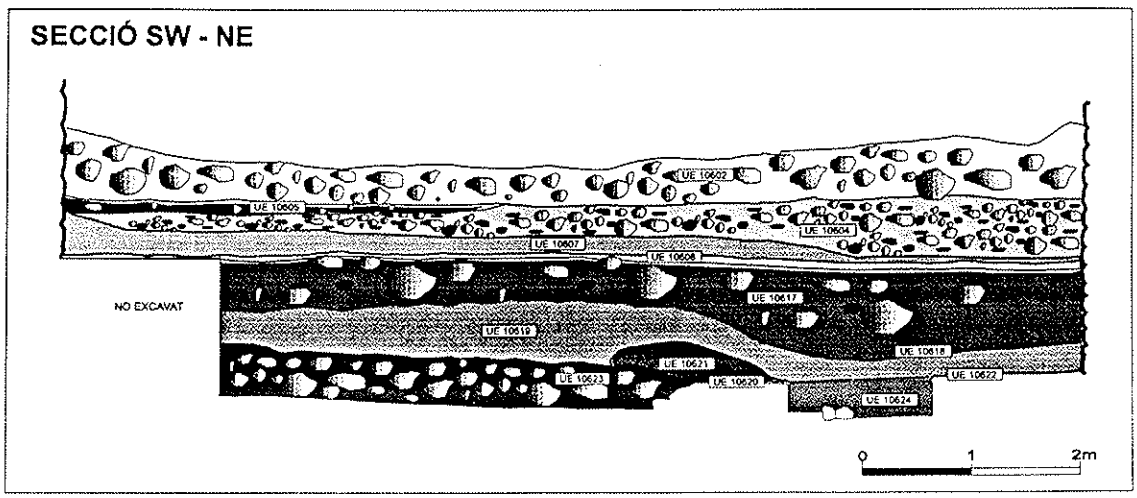

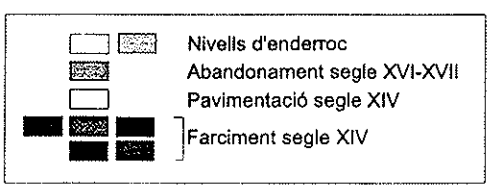

Fig. 2: Estratigrafia de la zona excavada

Envoltant el pati es construí una galeria porticada, la qual permetia l'accés directe a les edificacions i estances nobles aixecades tot al volt.

Amb motiu d'aquesta remodelació i nova concepció organitzativa de l'espai, al voltant d'un gran pati central, s'hagué d'anivellar el terreny del turó fins aconseguir un mateix pla de circulació en el Pati i en les estances nobles.

Aquesta voluntat suposà una sèrie d'obres d'anivellament importants que afectaren tota la superfície del recinte Pati d'Armes, per una banda es retallà la roca de turó (sales nobles del sector O) i per altra s'hagué de reomplir de terra les zones on el nivell original era més baix (sales nobles del sector SE). Aquest darrer procediment fou el que s'utilitzà per construir l'habitació gòtica de l'angle SE (àmbit 10.600), fet que preservà les estructures anteriors, que corresponen, com veurem, a la capella romànica del castell.

L'excavació d'aquest àmbit permeté documentar l'estança noble del segle XIV, construïda, com hem vist, sobreaixecant l'antic nivell de pas del segle XIII. L'àmbit 10.600 correspon a una habitació de planta rectangular que presenta restes de la coberta sostinguda per una arcada apuntada, possiblement amb enteixinat de fusta. El sistema de cobertura, a l'igual que a la resta de les estances del castell, és en teula, a dues vessants. L'habitació gòtica tenia una sola obertura amb finestral de tipus festejador situat en el mur SE (antiga muralla defensiva), la qual cosa denota la funcionalitat residencial d'aquest segon recinte al llarg del segle XIV, moment en què ja s'havia construït el recinte inferior o Jussà, que permeté descarregar l'antiga funcionalitat defensiva del recinte Pati d'Armes.

A través d'aquesta sala (10.600) s'accedeix a la torre angular, de planta circular i que defensava l'angle SE del recinte murallat del Pati d'Armes.

Un cop documentada l'estança noble d'època gòtica es va prosseguir a excavar el reompliment de terra que va permetre l'anivellament de la sala en relació al Pati Central del castell.

En l'excavació del reompliment situat per sota el nivell de pas de l'habitació va aparèixer material ceràmic de finals del segle XIII i principis del segle XIV datant-nos perfectament la seva construcció en aquesta època i per tant coetània a la gran reforma del Pati d'Armes. Un cop excavat aquest reompliment (d'una potència d'1'40m.), aparegueren les estructures corresponents a una capella d'època romànica.

La capella romànica de Montsoriu és de planta senzilla, de forma rectangular (10 m de llargada x 3'5 m d'amplada) formada per una sola nau amb capçalera també rectangular La capçalera s'orienta al NE, i es conserva encara la marca de l'altar en el paviment, l'ara i les restes de l'altar no aparegueren, ja que, segurament havien estat reaprofitades en la capella gòtica.

La capçalera està separada de la nau per un esglaó que presenta un banc adossat a cada mur lateral de la nau. L'accés a la capella s'efectuava per l'angle SO, mitjançant uns esglaons, i que coincideix amb el punt on se situarà la porta de l'estança d'època gòtica. La llum entrava a la capella a través de dues finestres de doble esqueixada situades a la part central dels dos murs curts de l'edifici, el mur de la capçalera NE i el de capdevall de la nau SO.

El paviment de la capella és de morter que també recobreix les parets. En l'arrebossat de la paret O de l'habitació, es descobriren una sèrie d'esgrafiats: conjunts de tres creus i un figura d'aparença femenina molt esquemàtica.

La coberta originària de la capella consistia en un teulat de dues vessants, amb embigat de fusta i coberta de teules. En el sobreaixecament de mur de la capçalera es conserva la marca de la coberta i de l'embigat.

L'edifici presenta una capella lateral oberta en el mur O, amb accés des de l'absis o capçalera de la capella. Aquesta petita capella lateral es troba coberta amb volta de pedra, lleugerament apuntada, de la qual encara es conserven les marques d'encanyissat constructiu. També en el mur O, dins la petita capella lateral, es conserva una finestra de doble esqueixada d'estil romànic.

L'estil arquitectònic i els paral·lels trobats (Sant Andreu de Bastracà al municipi de Beget i Sant Martí de Corsavell a Bassegoda) ens fan situar la construcció de la capella de Sant Pere de Montsoriu en un moment entre finals del segle XII i principis del XIII, que s'anomena segon romànic.

MATERIALS

El material aparegut en l'excavació del farciment situat per sota el paviment d'època gòtica està format per material ceràmic i fauna. Pel que fa al material ceràmic, està compost majoritàriament per grises medievals de cuita reduïda (76'9%), mentre que el conjunt de fragments de ceràmica oxidada, representa únicament el 4,2% del total i està format per vidrada en verd i manganès de producció catalana. Es tracta d'un conjunt tancat que ens permet datar el farciment entre finals del segle XIII i principis del segle XIV.

Pel que fa a les ceràmiques grises les formes globulars en perfil en S són les majoritàries. Les vores apareixen arrodonides, algunes amb encaix per a tapadora, però també es donen vores lleugerament bisellades. Les decoracions són en senzilles línies incises, generalment a bandes dobles. Les nanses

són de cinta, amb algun cas de nansa de secció circular acabada en apèndix. Les bases són invariablement planes, bastant primes al centre.

Les peces recuperades de verd i manganès corresponen a dues formes: plat o tallador i a un pot de petites dimensions. El plat presenta la vora decorada en orla que dibuixa una senzilla senefa en semicercles i punt central.

CONCLUSIONS

La construcció de la capella romànica de Sant Pere del castell de Montsoriu s'ha de veure en relació a l'abandonament de la capella preromànica situada al costat de la torre de l'Homenatge, al recinte Sobirà, destruïda amb l'ampliació d'aquest recinte, a partir de finals del segle XII. En aquest moment, el culte a Sant Pere es traslladà al segon recinte del castell, que es començà a bastir en aquesta època,.

La capella romànica de Montsoriu tingué una vida d'un segle aproximadament, doncs la gran reforma del castell d'inicis del segle XIV provocà la rehabilitació d'aquest espai. La nova planificació arquitectònica de l'espai al Pati d'Armes en època gòtica convertia la capella romànica en un àmbit sense accés directe al passadís porticat (element distribuïdor de l'espai), i amb un nivell de circulació més baix que en la resta d'estances i edificacions del recinte.

Així doncs, en aquest moment s'optà per transformar el lloc de culte en una estança noble més: es sobreaixecaren els nivells de circulació i els murs, s'obrí un finestral de tipus festejador i es reomplí part de l'interior de la petita capella lateral, possiblement perquè pogués suportar el pes del sobreaixecament del mur.

El culte a Sant Pere, però, tal i com hem vist en l'apartat històric, continuà al menys, fins el segle XVIII. La capella es traslladà a l'habitació contigua, mantenint un dels murs, on hi havia el finestral de doble esqueixada i on, un cop sobreaixecat el mur se situarà el campanar d'espadanya.

BIBLIOGRAFIA

FONT G, MATEU J. , PUJADAS S , RUEDAJ.M. & TURA J, El castell de Montsoriu, *Tribuna d'Arqueologia 1999-2000*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, en premsa.

FONT G & PUJADAS S 1998, Sant Pere del castell de Montsoriu, *Catalunya Romànica*, vol. XXVII, 222, Edicions 62, Barcelona

LA TORRE DE LA MORA, UNA CONSTRUCCIÓ D'ORIGEN ROMÀ REAPROFITADA EN ÈPOCA ALT MEDIEVAL

Gemma FONT * Montserrat MATARÓ ** Joaquim MATEU * Sandra PUJADAS *

Josep Manuel RUEDA * Jordi TURA *

La Torre de la Mora, també anomenadaTorre del Far, es troba situada dalt d'un turó al nord de Gaserans, dins el terme municipal de Sant Feliu de Buixalleu (la Selva). Des d'aquest turó (350 m d'alçada), es té un perfecte domini visual sobre una gran part de la plana selvatana i la línia costanera, a l'alçada de Blanes, així com de les planes interiors com la Vall d'Arbúcies i els plans de Gaserans i Breda, i de la zona del corredor Montseny-Montnegre per on passava la Via Augusta. Es tractava, doncs, d'un indret estratègic per al control d'una important intersecció de camins.

L'any 1996 es va realitzar una prospecció arqueològica, sota la direcció científica del Museu Etnològic del Montseny, dins del programa Castells del Montseny. La intervenció va permetre delimitar l'estructura d'un oppidum ibèric de planta rectangular (80 x 20 m), orientat E-O, i el perímetre d'una torre circular situada a la part superior del turó, a l'interior de l'estructura del poblat. Les dades d'aquesta intervenció van ser exposades a les III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona.

En el decurs de la campanya del mes de setembre de 1999, es finalitzà l'excavació interior de la torre, posant al descobert la mateixa estratigrafia ja localitzada en la intervenció del 1996.

En l'excavació de l'interior de la torre vam constatar que apareixia, per sota del nivell de caiguda de blocs, un sediment de textura compacta i de color ataronjat on es localitzaven les primeres restes ceràmiques d'època ibèrica. La presència d'aquests materials ibèrics, per damunt de restes alt medievals, i associades a aquest sediment, ens fa pensar que possiblement per sobre els grans blocs de granit hi podia haver un sobreaixecament de tàpia.

L'excavació del nivell III va permetre posar al descobert les restes d'un embigat de fusta. Segurament, la combustió lenta i somorta del sostre va permetre que es conservés extraordinàriament bé el conjunt de bigues de fusta. Es tracta de bigues de diferent mida, les més gruixudes, d'uns 15 cm de diàmetre, disposades en sentit E-O, per sobre d'aquestes n'hi havia d'altres, més planes, d'uns 7 cm de gruix, disposades en sentit N-S. En total vam poder diferenciar unes 30 restes independents, algunes amb un estat de conservació perfecte, fins i tot s'apreciava la superfície del tronc i els nusos. Sembla clar que no tan sols ens trobem davant les jasses i bigues, sinó de les llates de fustes que conformaven el sòl d'un pis de la torre. Les diferents mostres de carbons, corresponents en aquest embigat, analitzades pel laboratori d'anàlisis del Museu d'Arqueologia de Catalunya han donat el mateix resultat, Quercus caducifolis, roure.

Per sota d'aquest nivell format per les restes de troncs carbonitzats apareixien les restes ceràmiques alt medievals. Tot i que el material apareix fragmentat, durant l'excavació vam poder documentar 4 grans concentracions que corresponien a les restes de 4 peces.

Per sota trobem ja el sòl d'ocupació format per una fina capa de terra batuda de 5-10 cm de gruix, que recobreix un nivell homogeni de preparació i compactació homogeni format per pedres de 10-20 cm que ocupen tot l'espai interior de la torre.Aquest darrer estrat, que en el sector S té uns 70 cm de potència, és el que hauria servit per fonamentar i anivellar el terreny per tal de construir la torre

Finalitzada la intervenció a l'interior de l'estructura es decidí realitzar una cala per completar la secció N-S de la torre i comprovar la potència del pany exterior. En el decurs de l'excavació del sector S de la torre es posaren al descobert dues fileres de carreus de granit, un que serviria pròpiament de sòcol i l'altre format per blocs perfectament escairats d'uns 50 cm de gruix i acabats amb un encoixinat molt ben conservat. En canvi, en el sector N només s'ha conservat els blocs corresponents al sòcol, tot i que l'estat de conservació d'aquest pany sembla indicar

* Museu Etnològic del Montseny, La Gabella. Arbúcies.

** Arqueòloga territorial de les comarques de Girona (Servei d'Arqueologia, Generalitat de Catalunya)

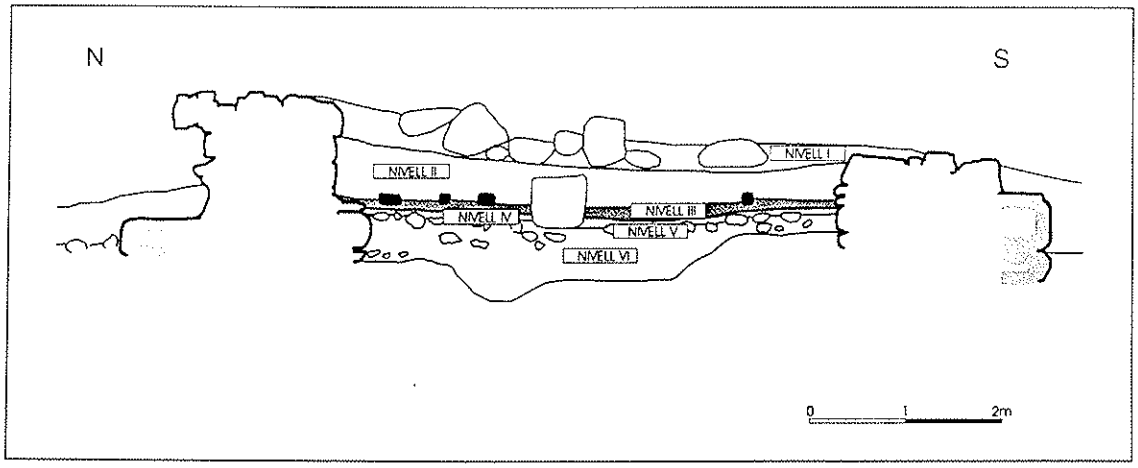

Fig. 1: Estratigrafia de la zona excavada

que el seu aspecte original estaria format per unes poques fileres més de carreus de granit, que en un moment indeterminat foren arrencats.

La descoberta d'aquest revestiment amb carreus de granit ha modificat les mides que coneixíem fins ara d'aquesta estructura. Actualment, la torre presenta un diàmetre exterior de 9,5m i un diàmetre interior de 5'70 m. L'amplada màxima pel que fa al mur és d'aproximadament 2 m. L'alçada màxima de la torre a l'interior és de 1,20 m, corresponents a 3 fileres de blocs per sobre el nivell de paviment, més 70 cm corresponents a la fonamentació del pany de mur en el sector S.

La datació d'aquesta torre presenta alguns problemes, degut a l'absència, fins el moment, de materials ceràmics d'època romana. La darrera fase d'utilització és clarament alt medieval, presència d'un conjunt homogeni de recipients ceràmics, segellat per la destrucció violenta per un incendi, de la coberta de fusta. Tot i aquesta manca d'ítems en el registre arqueològic, l'adscripció constructiva de la torre a l'època romana és més que probable.

Per referenciar la seva adscripció cronològica hem trobat dos paral·lels de torres circulars; la torrassa del Moro (Llinars del Vallès) i la torre del Far (Beuda)[1]. La primera és una construcció romana, feta amb grans carreus, encoixinats per la seva cara exterior i reaprofitada en època medieval, que presenta unes mides molt similars; 5'60 m d'amplada interior i un gruix de mur de 1'90 m. La torre del Far de Beuda és una construcció d'època romana que conserva 10 filades de carreus de mides regulars, lleugerament encoixinats, amb una alçada total de 4'8 m.Amida 4'65 m en el seu interior, amb un gruix de paret de 1'90 m.

La tècnica constructiva i el seu emplaçament estratègic són elements per incloure la seva construcció en època romana, possiblement dins el període Baix Republicà, moment en què dins el model de vertebració de l'imperi romà a casa nostra, s'edificaren un seguit de petites fortificacions, amb una doble funció; control dels principals eixos de comunicació i assentament del poder romà sobre el poblament iber. Aquest model queda reafirmat per la recent publicació de la torre romana del Puig d'Alia (Amer) 2, de gran control visual sobre una part important de la vall del Ter i de la vall del Brugent.

CONCLUSIONS

La documentació arqueològica d'aquesta torre creiem que és un element clau per entendre l'ocupació del territori i l'estructuració d'una fortificació que té el seu origen en època romana i que serà reaprofitada en època alt medieval.

Creiem que la funció de la torre estava estretament vinculada al control d'una via de pas transcendental en la vertebració del territori, el recorregut de la Via Augusta entre la Selva i el Vallès, al seu pas pel corredor natural format entre el Montseny i el Montnegre. En aquest moment en què datem la construcció de la torre, en època Baix Republicana, sembla clar que la vall d'Arbúcies era un dels punts de comunicació entre el corredor natural del Montseny-Montnegre (eix de contacte i d'intercanvi entre les planes del Vallès i de la Selva i entre ambdues i la costa) i la Plana de Vic. Torre de la Mora es trobava en l'inici d'una d'aquestes rutes careneres, la que anava fins pràcticament a Sant Marçal, passant al peu de Montsoriu i de La Feixa Llarga (jaciment del Bronze Final-Primera Edat del Ferro) i d'aquí a la Plana de Vic. Part d'aquesta ruta ja en època medieval es conegué com el camí marçaler.

Les bases de l'estructuració i organització d'aquesta vall les hem de buscar en època ibèrica. D'aquest

[1] J. TURA, 1992

Mapa de localització dels jaciments ibèrics i romans a la Vall d'Arbúcies

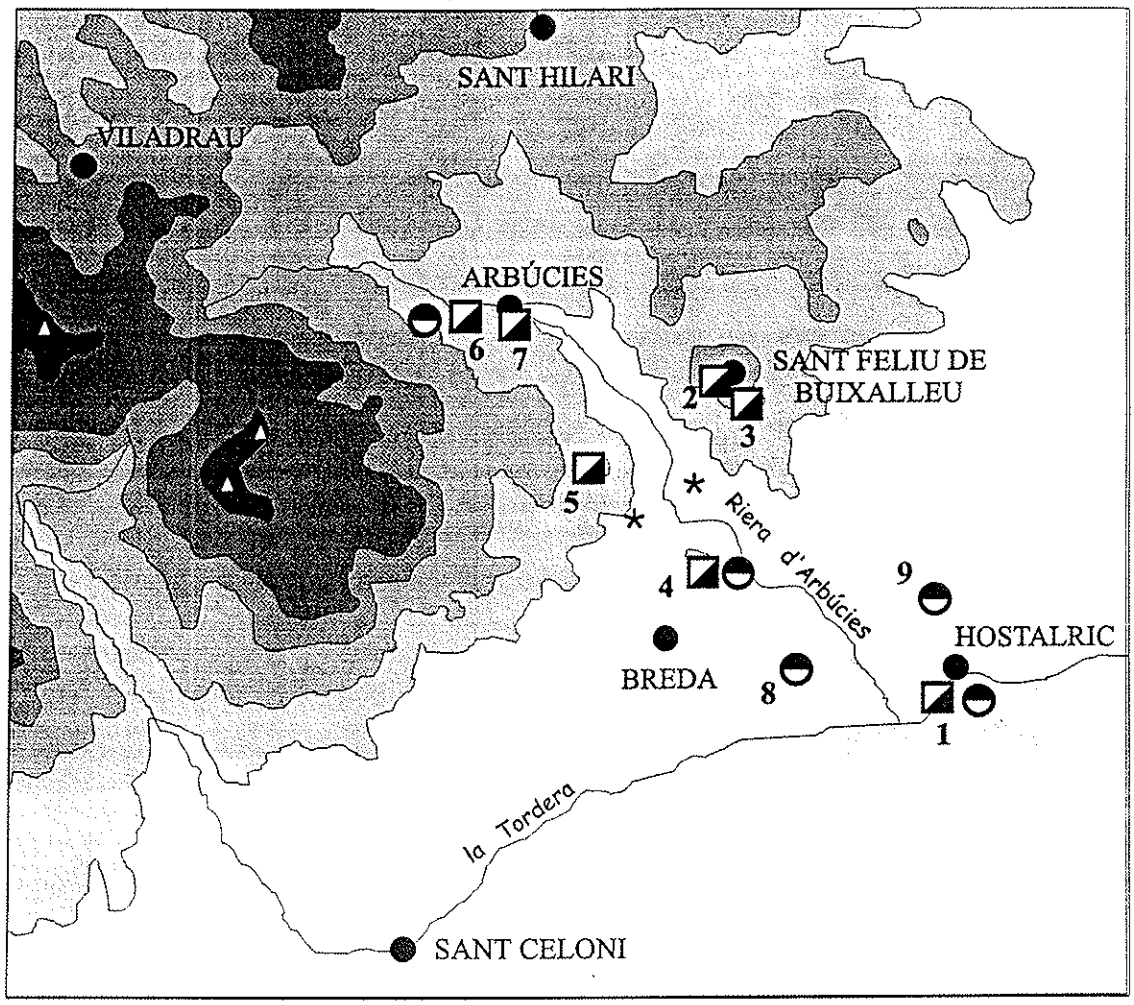

1.- Turó del castell d'Hostalric
2.- Sitges de mas Buixalleu
3.- Poblat de Buixalleu
4.- Turó de Torre de la Mora
5.- Recinte fortificat del Turó de Montsoriu
6.- Can Pons (Arbúcies)
7.- Troballes aïllades al nucli urbà d'Arbúcies
8.- Gaserans
9.- Grions

◪ Jaciments d'època ibèrica

◓ Jaciments d'època romana

✶ Explotacions de ferro

moment tenim localitzats fins el moment 7 jaciments de diferent configuració (Fig.2). Aquest conjunt de jaciments semblen respondre a una estructura d'ocupació del territori perfectament definida. La presència d'un oppidum-Torre de la Mora-, un assentament a Buixalleu, també amb una important situació estratègica, situat molt a prop de l'anterior a l'altre costat de la vall, i finalment un possible recinte fortificat (segurament de petites dimensions) ubicat al Turó de Montsoriu a uns dos quilòmetres de Torre de la Mora seguint la mateixa carena. Aquests tres assentaments ocupen la part central de la vall de la riera d'Arbúcies, una zona amb plans agrícoles, tant a la mitja muntanya, com a les terrasses fluvials i que era al mateix temps punt d'arribada de dues rutes transhumants. Finalment, no cal oblidar que en el centre d'aquest territori es coneixen almenys dues importants extraccions metal·lúrgiques, sobretot de mineral de ferro, explotades secularment.

Diacrònicament, aquesta important estructura de poblament que observem fins el segle III, canvia en el segle II i I a.d.C, desplaçant el centre de poder territorial vers la part baixa de la vall de la riera d'Arbúcies i la vall mitjana de la Tordera. En aquest moment sembla desenvolupar-se un nucli principal a Hostalric, amb una posició estratègica excepcional, en un turó al bell mig de la via més important de comunicació -la futura via Augusta - . Vinculat amb aquesta nova configuració territorial trobem una estructura d'hàbitat dispers -mas de Can Pons- a Arbúcies, que respon al model d'un mas ibèric, que possiblement tindrà continuïtat amb una vilae, ubicada en un indret proper. En un moment posterior, possiblement en època imperial, s'incorporarien nous centres, probablement vilae, que gràcies a algunes troballes realitzades en els darrers temps, situem en els plans del curs baix de la riera d'Arbúcies a Grions i Gaserans, en indrets propers al traçat de la via Augusta.

La darrera utilització de la torre és produí en època alt medieval (segles VIII-X). S'ha de considerar que tot i que entre els segles VIII i IX el límit entre l'imperi carolingi i l'Islam passà de l'eix Montseny - Montnegre a la vall del Llobregat, les campanyes i ràtzies en aquestes terres no finalitzaren pràcticament fins a finals del segle X, amb les accions d'Al-Mansûr sobre Girona (any 982), i per tant la funció de domini visual de la torre de la Mora continuava vigent. L'evidencia que ens ofereix el registre arqueològic, sobre la fi de la utilització de la torre, deguda a un incendi violent, podria vincular-se amb alguna acció bèl·lica que posà fi a la utilització militar d'aquest indret. El paper de control i domini territorial el desenvolupà, a partir de finals del segle X, el castell de Montsoriu, bastit en un turó proper.

Bibliografia

TURA J. 1992, Castell de Falgars, una torre romana a la Garrotxa *CYPSELA IX*, Centre d'Investigacions Arqueològiques, Generalitat de Catalunya, Diputació de Girona, Girona

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A LA MURALLA MEDIEVAL D'OLOT (LA GARROTXA) ENTRE ELS CARRERS VALLS VELLS I PROA (JUNY DE 1999)

Marta FÀBREGAS Francesc BUSQUETS

La ciutat medieval d'Olot és un tema essencialment desconegut. Les primeres dades sobre la formació del nucli primitiu són del s. IX, quan es parla d'un nucli a l'entorn de l'església de Santa Maria delTura, el qual més tardanament es coneixerà amb el nom de Vila Vella, la qual quedarà emmurallada a partir de l'any 1221.

Durant el segle X Olot es trobava sota els dominis del comtat de Besalú, però l'any 1097 passa a dependre del monestir de Santa Maria de Ripoll, obtenint l'exercici del domini públic dels veïnats olotins. A partir de l'any 1251, la vila d'Olot s'integra a la vegueria de Camprodon, però a principis del segle XIV, comencen els conflictes per la competència de la vila entre la Corona i el monestir els quals s'aniran succeint fins a l'any 1480, quan signen una concòrdia que posa fi a les desavinences[1].

Cal ressaltar el fet de la importància de la ciutat d'Olot a partir del segle XIV. Es transforma en la capital, a nivell pràctic de la comarca, tot i que no és, ni serà, ni ha estat mai la capital del comtat, ni tampoc la seu del bisbat. Aquesta efervescència de la vila d'Olot és fruit d'una llarga trajectòria que es remunta al segle XII, amb l'aparició de diversos factors: el mercat, la notaria local, les fires anuals, l'hospital, l'Almoina, etc... És a dir, Olot va adquirint totes les característiques pròpies d'un capital en època medieval.

El gran canvi urbanístic d'Olot es produirà arran dels moviments sísmics que tingueren lloc durant els anys 1427 i 1428. Aquell mateix any, el rei Alfons IV va concedir el permís de reedificar la vila en un lloc diferent, que era propietat de l'Almoina i que es trobava entre la Vila Vella i el burg de Sant Esteve.A partir d'aquesta gran reforma, la ciutat anirà creixent i s'anirà adequant als nous canvis que es van succeint a tot el país. Ara bé, són molt poques les dades conegudes sobre la trama urbana d'aquesta ciutat en època medieval (anterior a 1427-1428). Aquest desconeixement general també es fa palès en el cas concret de la muralla, de la qual se'n té ben poca informació. Es coneix l'existència d'una fortificació de l'incipient nucli, iniciada l'any 1209 i realitzada pels propis habitants (a partir de 1221) i que va consistir en una muralla, la qual és l'objecte d'aquesta memòria. Aquesta havia de tenir tres entrades flanquejades amb torres i havia d'encerclar des de l'església de Santa Maria fins a l'actual plaça Palau [2].

Les causes d'aquest desconeixement són vàries. En primer lloc trobem una característica específica d'aquesta zona geogràfica i que es tracta, evidentment, dels terratrèmols que es van produir amb intermitència i certa intensitat durant els anys 1427 i 1428. Malauradament però, no s'han conservat llibres de l'obra del mur, ni manuals del Consell de la vila ni tampoc descripcions de la fortificació (mesures, portals, ponts, valls...)[3]. I finalment, tot i que la manca de grans obres al recinte de la Vila Vella no ha estat mai gaire important i ni tan sols en aquestes últimes dècades, això ha provocat que no es posessin al descobert restes antigues i que per tant l'arqueologia esdevingui una cosa totalment desconeguda.Ara bé, aquests últims anys sembla que hi ha una tímida revalorització de la Vila Vella, mitjançant algunes obres per a la millora del casc antic, les quals han permès posar al descobert dos trams de la muralla medieval del segle XIII.

La intervenció arqueològica objecte d'aquesta memòria, es va dur a terme durant els dies 2 i 3 de juny de 1999, per part de l'empresa especialitzada ATICS, SL i sota la direcció de l'arqueòloga Marta Fàbregas i Espadaler. La zona on s'actuà arqueològicament es troba situada en un solar del nucli antic d'Olot, entre els carrers de l'Aigua i del Mont Carmel (al nord) i els carrers de la Llosa i Proa (al sud). Es tracta d'un solar en el que recentment

[1] PUIGVERT GURT X. 1996, *L'època medieval*. Quaderns d'Història Local, 3. Ajuntament d'Olot, Diputació de Girona. Olot.

[2] PUIGVERT GURT X. 1996, Op. Cit. Nota 3: 28-29.

[3] PUIGVERT GURT X. 1998, *La muralla medieval d'Olot (La Garrotxa)* Publicacions Eventuals d'Arqueologia de la Garrotxa. Museu Comarcal de la Garrotxa, Olot: 12.

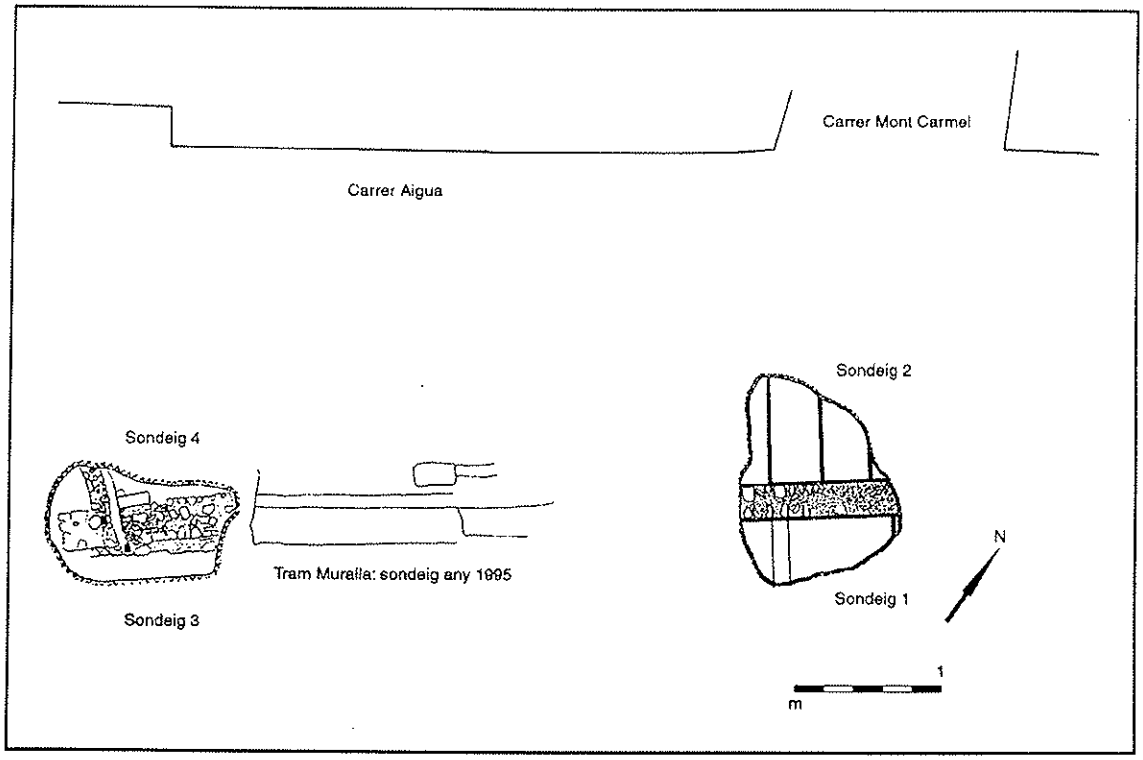

Fig. 1: Esquema dels sondejos realitzats a la muralla medieval d'Olot

s'han enderrocat diferents edificis que l'ocupaven i en el qual està prevista una nova adequació urbanística.

La realització de la intervenció arqueològica, promoguda pel Museu Comarcal de la Garrotxa i finançada per GUOSA, tenia un únic objectiu clar i explícit: la documentació d'algun tram de la muralla medieval d'Olot. Aquesta premisa venia donada per una anterior troballa, l'any 1995, d'un tram de l'esmentada muralla en un indret del mateix solar Amb aquesta intervenció arqueològica, sota la direcció del Sr. X. Puigvert i Gurt, es va poder detectar un tram d'uns 7 metres de llargada, proper als 2'10 metres d'alçària i d'1'4 metres d'amplada (1 metre un cop eliminats tots elements que l'emmascaraven). Tot i que la cronologia no es va poder precisar a causa de la manca de material ceràmic associat, sembla que es tractaria d'una construcció realitzada durant el segle XIII, possiblement reformada durant la segona meitat del segle XIV.

Cal esmentar, que gràcies a la realització d'aquesta actuació es va promoure un estudi exhaustiu de la muralla medieval d'Olot, emprant tant les fonts documentals escrites com les arqueològiques. L'autor d'aquest fiable i acurat treball és el mateix Sr X. Puigvert i Gurt[4].

Així doncs, davant de la importància de la troballa es va decidir realitzar aquesta segona actuació arqueològica per tal de poder documentar més trams de la muralla medieval d'Olot i així poder conèixer millor, mitjançant la seva tipologia, el moment de la seva construcció, les possibles fases constructives i en definitiva el seu recorregut, és a dir l'espai de la vila medieval que quedava encerclat entre muralles.

Es cregué convenient realitzar aquesta comprovació arqueològica obrint diversos sondejos, en els extrems est i oest del solar, així com també a la part més central d'aquest (just al costat occidental del sondeig realitzat a l'any 1995). S'efectuaren un total de 5 sondejos, d'est a oest, obtenint resultats positius a nivell arqueològic en quatre d'ells, els més orientals i els centrals.

Així, en els sondejos 1 i 2 (part est del solar), 3 i 4 (part central del solar) es descobriren dos fragments d'un ample mur rectilini. El primer de 5'25 metres de llargària per 1'05 metres d'amplada, amb una alçària excavada de només uns 30 cm. El segon, de 6 metres de llargària per 1'40 d'amplada i 1'75 metres d'alçària en la seva cara sud. Ambdós panys muraris presentaven les següents característiques constructives:

* Portaven una orientació NE-SW;

* Estaven construïts amb blocs de pedra volcànica, segurament extreta del mateix lloc (terreny natural) de formes i mesures irregulars, units amb morter de calç;

[4] PUIGVERT GURT X. 1998, Op. cit.

* Estaven formats, segurament, per un doble full de paredat, és a dir, presentaven cara interna i externa, tot i que aquesta última no es va poder excavar;

* El seu rebliment o espai interior estava format per pedruscall, terra i nòduls de calç, tot i que en el tram oriental restava pràcticament emmascarat per una capa de morter i formigó d'època recent;

* La cara interna del tram de mur situat més al centre del solar, presenta una banqueta de fonamentació, que sobresurt de forma atalussada. Està formada per tres filades de grans blocs de pedra volcànica, lligats amb morter de calç i una alçària d'uns 75 cm;

* Per altra banda, el caràcter prospectiu d'aquesta intervenció, va fer que no es pogués investigar si existia un possible fossat o vall relacionat amb la fortificació;

* En definitiva, els dos panys presenten una qualitat constructiva i arquitectònica bastant mediocre, però molt en concordança amb el caràcter de vila de jurisdicció senyorial que tenia Olot en època medieval.

Si comparem aquestes característiques constructives i formals amb les del llenç murari localitzat a l'any 1995, ens adonem que són molt semblants, per no dir idèntiques.

Així doncs, la localització d'aquesta tramada de muralla i l'orientació que agafa (NE-SW), confirma la interpretació del recinte emmurallat de la primitiva Vila Vella d'Olot realitzada durant el segle XIII i possiblement reformada durant la segona meitat del segle XIV. Aquests límits resten fossilitzats en el perímetre que marquen els carrers Valls Vells i de l'Aigua, l'antic fossar que tancava el nucli pel nord, i els marges de la plaça Palau, a l'extrem oriental. Les portes principals que tenia aquest recinte fortificat (amb les seves bestorres rectangulars) eren el Portal del Capsarroca, el portal del Pont i el Portal de Santa Maria. Aquest mateix clos es va mantenir durant molts anys, fins que s'amplià vers el carrer Valls Nous, cap a l'any 1362 [5]. També cal afegir que els constructors i responsables d'aquesta fortificació foren els mateixos habitants de la vila i que la seva fundació i edificació va respondre a una estratègia política, no militar, fet que es demostra amb la poca qualitat arquitectònica que té l'obra en sí mateixa[6].

D'altra banda, cal destacar també que en l'extrem occidental del solar que ara ens ocupa, s'hi portà a terme un altre sondeig (Sondeig 5). El resultat que s'obtingué fou negatiu a nivell arqueològic, al no localitzar-se cap indici de la muralla. Això, ens fa a pensar, com a hipòtesi, que el recorregut d'aquesta sofreix en aquest punt alguna mena de canvi d'orientació, tot i que ha de dirigir-se vers l'església de Santa Maria d'Olot (el Tura), extrem occidental de la vila vella medieval d'Olot.

Lligat amb aquest fet ara descrit, del canvi d'orientació del pany murari en la part oest del solar podria estar relacionat la troballa en el Sondeig 4 de dues estructures adossades a la muralla. Es tracta d'una mena de plataforma o gran mur fabricat a base de lloses i calç i d'un mur que pren una forma circular o semicircular, el qual no es va poder excavar Podria tractar-se d'una estructura que formés part de la muralla (tot i que la documentació medieval no parla mai d'aquesta mena d'edificacions), o també podria tractar-se d'algun tipus de construcció que reaprofita la muralla, una vegada aquesta ja està amortitzada (es diposa de varis documents que parlen d'aquesta mena de pràctica) .

Aquestes suposicions, però, només poden contrastar-se si es realitza una intervenció arqueològica més extensiva i es poden documentar totalment les estructures, les seves relacions estratigràfiques i esbrinar la seva cronologia, realitats aquestes, ara com ara desconegudes.

Així, doncs, en conclusió, arran d'aquesta nova intervenció arqueològica s'han localitzat dos nous trams de la muralla medieval que encerclava la vila vella d'Olot abans del segle XV. Aquesta troballa, juntament amb la realitzada a l'any 1995, fan que en aquest indret es conservin amb total seguretat uns 20 metres de llenç murari, de gran importància pel coneixement històric d'Olot, ja que és un dels pocs testimonis materials (immobles) que resten dempeus de la vila medieval anterior als terratrèmols del s. XV.

[5] PUIGVERT GURT X. 1996, Op. Cit. : 28-29.

[6] PUIGVERT GURT X. 1996, Op. Cit. : 29.

EL CASTELL DEL MALLOL (LA VALL D'EN BAS-LA GARROTXA)

Montse FREIXA*

La vila del Mallol i més concretament les restes del seu castell es troben situades en el punt més alt de l'elevació del terreny, a 530,59 m.s.n.m., i a l'esquerra del Gurn (prop del seu aiguabarreig amb el riu Fluvià). Des del puig es domina tota la vall d'en Bas i el pla d'Olot, esdevenint per tant, un punt d'importància estratègica des de l'antiguitat.

Arran de la compra per part de l'Ajuntament de la Vall d'en Bas d'uns terrenys situats a la cota més alta del Puig del Mallol, s'endegaren unes tasques arqueològiques destinades a localitzar les restes del castell. S'iniciaren amb una prospecció sistemàtica de la zona, per acabar finalment en l'excavació de quatre sondejos arqueològics, en les zones que donaren els resultats més positius després de la prospecció.

El fet de disposar d'informació documental, si bé que poc abundant, el suficientment aclaridora en termes generals, ha permès una aproximació prou concloent pel que fa a una datació en termes absoluts de la construcció i la posterior destrucció del castell.

La resta d'informació ens ve de la mà de l'arqueologia: l'estructura del castell, és a dir la planta, les diverses reconstruccions d'aquest i l'estudi de la construcció i funcionament de la cisterna. Les dades aportades pel material ceràmic ens han donat en aquest cas una datació relativa de la història del castell al llarg de cinc segles.

La informació a nivell escrit centra el moment de construcció del castell durant la segona meitat del s. XII. En un document de l'any 1127 no se cita encara el castell, però en un document notarial del 1204 se n'especifica ja la seva existència. Per tant el moment en què es basteix bascula entre aquestes dues dates.

Aquests primers moments de vida del castell venen confirmats arqueològicament en alguns sondejos:

El tercer sondeig, efectuat a la banda est del jaciment i a tocar del mur del castell, ens confirma l'antiguitat d'aquesta construcció que es veu encara actualment. S'excavà la seva cara interna, arribant fins la rasa de fonamentació i recuperant el material ceràmic d'aquesta. Tant la tècnica constructiva com les restes materials ens confirmen l'antiguitat del castell del Mallol. Aproximant tant les dades documentals com la informació de les restes ceràmiques, la construcció del castell voreja el final del s. XII i l'inici del s. XIII.

També el quart sondeig (situat a la banda meridional del jaciment) ens aporta informació, fins aquests moments inèdita, sobre l'estructura del castell en els primers moments del seu funcionament. El tram de mur documentat podria tractar-se del perimetral del castell, tot formant part del mateix tram de mur recuperat en el sondeig tres. En aquest cas tan sols s'ha localitzat i excavat la fonamentació d'aquest. Algunes de les seves parts han desaparegut (documentant-se només el negatiu de la fonamentació), degut probablement a l'espoli que es produí posteriorment al seu enderroc. La datació proposada per aquest mur és la mateixa que pel tram excavat del sondeig tres.

Cal citar en aquest cas el primer sondeig, situat a l'extrem nord occidental del jaciment. En aquesta àrea intervinguda es van arribar a documentar dos estructures muràries, indicatives de dos moments diferenciats en el temps. Tot i que hi ha una problemàtica afegida pel que fa a l'estat de les estructures, creiem que es pot situar la construcció d'un primer mur (el més allunyat del marge) en època medieval i posteriorment se'n va bastir un de més modern darrera d'aquest.

Així, creiem haver localitzat la primera estructura del castell datable d'època medieval. Pensem que no hi hagué una doble cinta de muralles (una primera que envoltava el poble i la segona circumdant el castell) sinó que aquest restava inclòs dins la vila, essent la muralla d'aquesta la que li donava la protecció necessària. El mur del castell s'ha documentat en la seva banda nord, est i sud (malauradament el sector oest va desaparèixer després de la construcció del dipòsit de les aigües durant els anys 60).

*ATICS S.L.

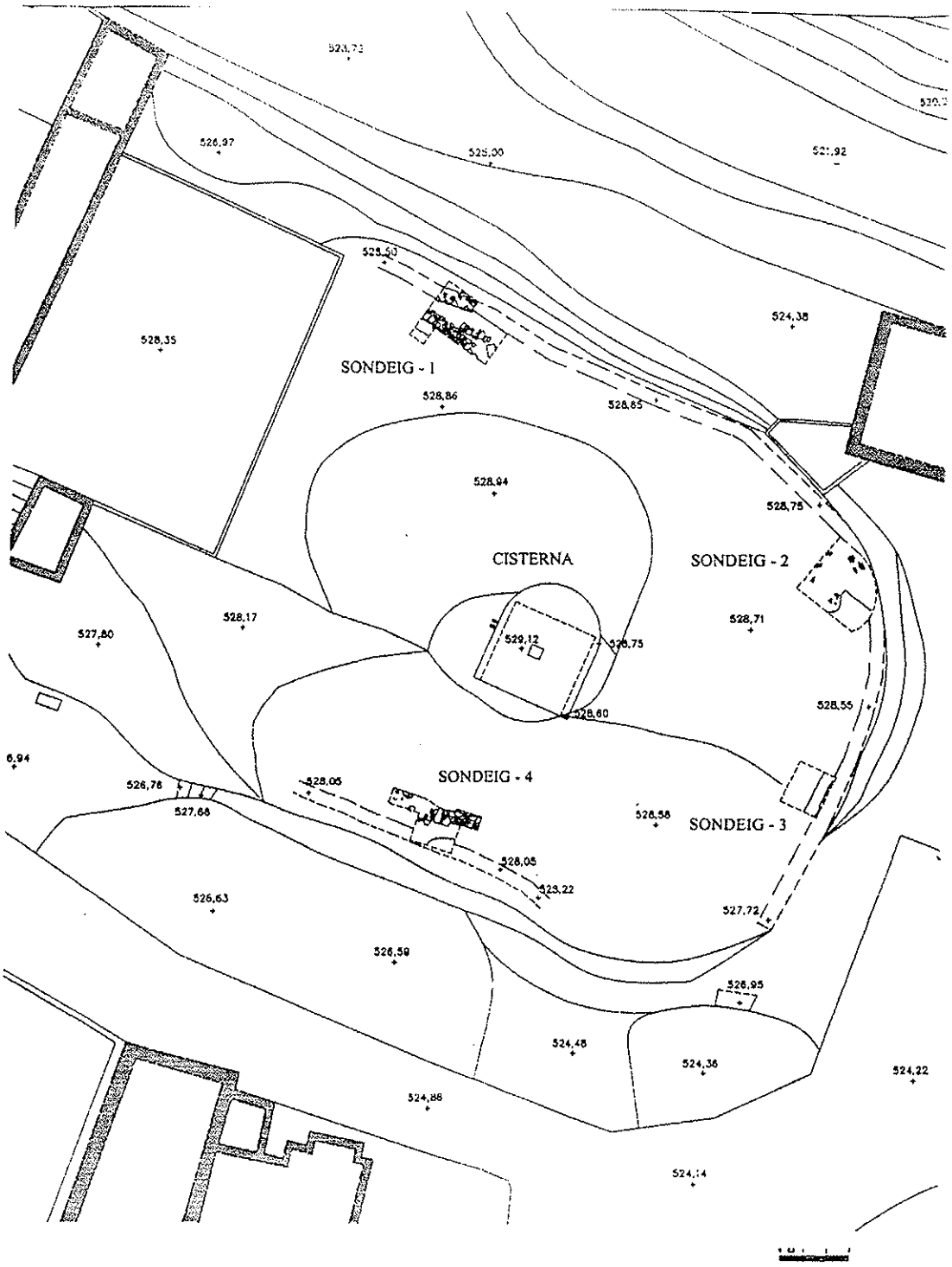

Fig. 1: Planta general del castell del Mallol, amb indicació de les zones excavades

Pel que fa a la planta i per tant a la distribució de les diverses estances del castell, ben poca cosa se'n pot dir. Caldria obrir en extensió la zona central (ara que ja s'ha documentat el seu perímetre) per obtenir més informació. Tan sols podem dir que en efectuar el sondeig dos (situat en l'extrem nord oriental del jaciment) es posà a la llum la pavimentació del que hauria estat una habitació de la planta baixa del castell. El terra es trobava pavimentat amb morter situat directament sobre el terreny natural.A pesar que el material no ha aportat gaire informació a nivell cronològic, tot fa pensar que ja hauria funcionat en els primers moments de la història del castell.

La cisterna del castell ja formaria part d'aquest des del moment en què es va bastir Aquesta, construïda retallant la roca mare i situada en el centre del castell té unes mesures prou considerables (3,85 x 3,85 x 3,50 metres de profunditat) i una capacitat aproximada de 50 metres cúbics, podent abastir d'aigua no tan sols al castell sinó també a la resta de la vila, en cas de necessitat. La cisterna se situaria en el que nosaltres considerem que devia ser el pati del castell (una esplanada al voltant de la qual es distribuirien les sales del castell i del que n'és un testimoni el fragment amb paviment trobat en el sondeig dos). L'aigua de pluja es recollia per mitjà d'unes canalitzacions que baixaven a través dels teulats de les edificacions que envoltaven el pati (que aniria cobert). Aquests canals baixarien pels murs per anar finalment soterrats (com es pot apreciar en un tram d'un metre de canalització a tocar de la cisterna) per sota el paviment del pati central (actualment desaparegut)*. La cisterna és, doncs, un dels elements que delimiten més clarament l'estructuració i organització a nivell funcional del castell.

Dels darrers moments de vida del castell del Mallol i del seu posterior destí, de nou tenim referències documentals que ens ajuden a la comprensió de l'estat en què aquest va quedar i de com se'l coneix en l'actualitat.

Cal parlar de nou dels terratrèmols que assolaren la nostra comarca (i algunes de les més properes) a començaments del s. XV i més concretament al llarg dels anys 1427 i 1428. Aquestes sacsejades provocaren entre d'altres destrosses, la caiguda de la capella del castell (de la que no n'hem documentat cap resta al llarg d'aquesta intervenció) i l'esfondrament quasi literal del castell. El document recuperat (datat de l'any 1439) parla d'aquest fet (tot i que del que en realitat parla són dels impostos que s'han de pagar per la reconstrucció d'aquest castell) i cita quin era el seu estat de conservació poc després dels sismes: «...castrum ville de Maliolo quod est quasi omnino dirutum et prostatum ratione terremotus...» (...castell de la vila del Mallol el qual fou quasi del tot destruït a causa del terratrèmol...).

Sembla ser que els terratrèmols foren causa de l'arribada a la vila del Mallol del vescomte Bernat Joan de Cabrera, el 28 de maig de 1428, per tal de solventar els problemes més urgents. Les seves gestions foren prou importants com per estar solucionat el problema l'any 1431, data en què el castell ja estava reconstruït, mentre que un altre document de l'any 1432 parla de que la capella del castell ja estava bastida de nou per aquestes dates (aquesta vegada a la plaça de la vila, on es pot veure encara actualment).

Les darreres noticies del castell ens diuen que durant el s. XVI encara funcionava i s'utilitzava també per a empresonar-hi delinqüents. En el mes de març del 1657 el castell fou atacat pels miquelets (dins les seqüeles del conflicte de la Guerra dels Segadors). El resultat de les lluites fou l'enderrocament del castell, documentat l'any 1658. A partir d'aquell moment i com ha succeït en nombroses ocasions (i encara actualment) les restes del castell van ser utilitzades com a pedrera per bastir cases en el poble i masos al voltant d'aquest.

A manera de clausura, es pot dir que la intervenció arqueològica ha estat molt fructífera quant a les fites proposades en el moment d'iniciar la intervenció arqueològica. S'ha pogut documentar el perímetre que ocupava el castell, s'han posat a la llum restes arqueològiques inèdites i s'ha netejat, documentat i estudiat la cisterna.

FONT G., MATEU J., PUJADAS S., RUEDAJ.M.,& TURA J. 1998, El castell de Montsoriu (Arbúcies-Sant Feliu de Buixalleu, la Selva). Resultats de les darreres campanyes d'intervenció arqueològica *Iv Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (Figueres , Alt Empordà), 234-245.

EXCAVACIONS AL CASTELL DE BUFALARANYA (ROSES, ALT EMPORDÀ)

Marc SUREDA Gemma VIEYRA Jordi SAGRERA Josep BURCH Josep Ma. NOLLA

Des del 28 de juny fins el 18 de juliol d'enguany ha tingut lloc la primera intervenció arqueològica al Castell de Bufalaranya, situat al terme municipal de Roses (Alt Empordà).

Aquesta actuació, la primera realitzada al monument, s'emmarca en un conveni signat entre l'Ajuntament de Roses i la Universitat de Girona. Aquest conveni de cooperació contempla la realització d'excavacions arqueològiques, manteniment i consolidació de les restes que conformen el conjunt patrimonial de la vila alt-empordanesa. La continuïtat de la investigació s'està regulant actualment a través d'un projecte integral d'excavació i condicionament a mig termini.

La campanya es dugué a terme amb la col·laboració de deu estudiants de primer curs d'Història i d'Història de l'Art de la Universitat de Girona. Els treballs tingueren per tant un vessant científic i un altre pedagògic.

El castell de Bufalaranya és un BIC segons el decret 22/49 sobre protecció de castells (BOE 5-5-1949), R-I-51-6055 i disposició addicional primera, punt 2 de la Llei 9/93, de 30 de setembre del Patrimoni Cultural Català. Està inclòs en el Catàleg del Pla general d'ordenació urbanística dins de la categoria d'edificacions i indrets d'interès arqueològic (secció 7a, zona 18, subzona b, art.196); i de la categoria d'edificacions i indrets d'interès històric i arquitectònic (secció 7a, zona 18, subzona a, art. 195).

L'aproximació al monument es fa pujant per un camí que té el seu origen a la carretera comarcal GE-614, uns 50 metres més enllà del quilòmetre 6. Les seves coordenades geogràfiques, segons la quadrícula quilomètrica UTM, són 4682770 de latitud i 516120 de longitud. Les restes es localitzen a uns 244 m S.N.M., a l'extrem elevat d'un replà que es forma a la vessant nord d'una de les muntanyes que formen el que es coneix com a serrat de can Berta, a la serra de Rodes.

DESCRIPCIÓ

El castell és un recinte de planta irregular seguint els accidents naturals del terreny tot envoltant la part superior del puig, que es presenta en planells esglaonats. Al punt més alt, a l'extrem de tramuntana, hi ha el sector on les estructures s'han conservat en millor estat. És, doncs, en aquest sector on es troba una construcció de planta rectangular d'uns 11 per 7 m, bastida amb murs de vora 1'80 m de gruix. D'aquesta estructura, que hem anomenat convencionalment «la torre», se'n conserven els murs de llevant i tramuntana amb una alçada exterior superior als 4 m, mentre que els altres murs tot just amb la present campanya han assegurat la seva presència. A l'interior de l'estança hi ha una ferma pilastra central, i els murs perimetrals tenen una banqueta enlairada que forma un desgruixament per a un trespol. Al mur de llevant hi ha un gran finestral allargat i també una petita obertura rectangular comparable a una mira, que enfoca la vista directament al cim llunyà del Penì. La torre es construí amb lloses de llicorella de la contrada, allargades i primes, sense treballar, travades amb morter de qualitat i disposades molt ajustadament. En general la disposició de les lloses tendeix a ser horitzontal, però destaquen algunes filades de llosetes inclinades en un sol sentit i, sobretot, trams excel·lents d'un *opus spicatum* perfecte i espectacular, sorprenent per les seves dimensions (prop dels 70 cm d'alçada). Davallant a migdia d'aquesta estructura trobaríem una altra aula rectangular, més estreta, de la qual només en conservem les filades inferiors. Més cap al sud trobem un espai de planta triangular, convencionalment anomenat el «pati», a l'oest del qual hi ha encara una altra aula llarga i estreta, possiblement amb subdivisions internes, que clou el recinte per l'extrem sud-oest i obre una porta vers llevant. La resta de la terrassa del castell està delimitada per un corredor perimetral que va de l'extrem nord de l'aula descrita ara mateix fins la punta sud del recinte, envoltant totes les altres estructures.

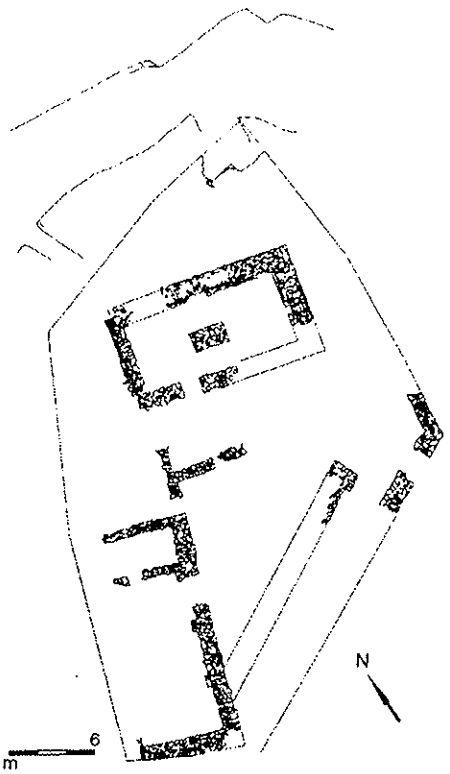

Fig. 1: Planta general del castell amb indicació de les zones excavades

La muralla que envoltava el recinte està força enderrocada, però encara se'n pot seguir el perímetre complet, que s'adapta a les irregularitats del terreny. Els paraments més visibles són el de llevant i especialment el de tramuntana, on trobem un pany de paret de lloses de llicorella amb nombroses espitlleres que es conserva amb una certa espectacularitat; les sageteres, molt apropades entre elles, es troben disposades en dos nivells intercalats i cadascuna d'elles es delimita amb simples lloses més grans que emmarquen l'obertura. A llevant s'identifica l'entrada al recinte, a la qual s'arriba per un camí que fa giragonses, protegit amb murs d'espiga, i que s'uneix a la construcció mitjançant una rampa adossada al mur sud-est. Completant el sistema defensiu, al nord i extramurs, en l'istme que enllaça aquest puig amb la serralada, hi ha un doble fossat excavat a la roca natural, que també degué servir de pedrera per aixecar la fortalesa.

TREBALLS REALITZATS

Els objectius de la present campanya consistien en condicionar el lloc de cares a optimitzar els esforços d'investigació i iniciar l'estudi del monument des del punt de vista arqueològic; en principi no es pretenia encara realitzar intervencions estratigràfiques. Els treballs realitzats inclogueren una primera fase de neteja i desbrossament del recinte a càrrec de la brigada municipal, amb la qual cosa la superfície del monument va quedar a punt per a l'inici de les activitats arqueològiques. Aquestes es van concretar, per una banda, en la neteja de la superfície dels murs (imprescindible per a la realització d'una planta general exacta), seguiment i delimitació d'estructures i retirada de l'enderroc més superficial (runa i pedres). Per altra banda, òbviament, aquestes tasques van permetre la documentació gràfica i planimètrica de les estructures, tant de les ja visibles com de les identificades en aquesta campanya. Això ha constituït el principal resultat de l'excavació del 1999: la planta general s'ha realitzat de cap i de nou, així com tres seccions generals, la planta detallada de gairebé totes les estructures i també l'alçat de les estructures de la part superior del castell, que, com hem vist, es conservaven en una alçada de vora 4 metres.

CONTEXT HISTÒRIC

Malauradament, no són gaires les notícies documentals que trobem sobre aquest edifici, i encara així, les poques localitzades no contribueixen decisivament a la seva datació. Ni el castell ni cap topònim associable, sembla ser, apareixen en la documentació del s. X relativa a la termenació dels dominis del monestir de St. Pere de Roda. S'havia pensat que el castell de *Pinna Nigra*, que sí que hi apareix, podria identificar-se amb el de Bufalaranya, però posteriors investigacions han adjudicat aquest topònim al castell de la Monegra, prop de St. Salvador de Verdera. És en notícies puntuals dels segles XVII a XIX que trobem el topònim sota formes diverses (Brufaganyes, Bufagranges, etc.), i encara sense que se n'especifiqui expressament la ubicació.

La problemàtica històrica que envolta aquest jaciment cal cercar-la en els moments finals de l'antiguitat tardana. En el període comprès entre la desintegració del regne visigot de Toledo (finals del s. VII) i la incorporació definitiva del nord de Catalunya a l'Imperi carolingi (finals del s. VII-inicis del IX), la zona pirinenca en general i l'Albera i la serra de Rodes en particular esdevenen zones molt concorregudes (revoltes visigodes, resistència al domini musulmà, primeres estribacions de la frontera carolíngia, etc.). Per això hi trobem una considerable quantitat d'establiments relacionables amb la funció militar, molts dels quals, més tard, queden obsolets i per tant deixen de tenir-se en compte en la documentació. És el cas, per exemple, del Puig de les Muralles, que sabem que estigué en ús, probablement intens, a finals del s. VII. Algunes de les fortificacions bastides o aprofitades en aquest moment potser s'hagueren de recondicionar i reutilitzar a finals del segle VIII, amb el descens de la frontera franca. Les futures intervencions ens faran veure amb quina precisió hem de situar el castell de Bufalaranya dins d'aquest esquema.

CONSIDERACIONS FINALS

Malgrat que la primera campanya d'intervencions arqueològiques al castell de Bufalaranya (neteja, seguiment d'estructures i documentació planimètrica) no ha comportat una excavació estratigràfica estricta, els treballs realitzats han permès recollir una sèrie d'informacions referides a les característiques arquitectòniques del monument i a la naturalesa del sediment (potència, línies de dipositació, morfologia, etc) que són de gran utilitat per organitzar i programar futures intervencions.

Una de les dades més interessants que s'ha pogut constatar gràcies als esmentats treballs és la diferència bàsica de tipus constructiu que s'observa en almenys tres menes d'estructures; s'observen tècniques edilícies heterogènies aplicades, pel que sembla, a diferents sectors del monument, sense que de moment es pugui determinar amb certesa quin és el motiu d'aquesta diversitat. La muralla està construïda amb pedres sense treballar de mides mitjanes-petites, lligades amb morter que, majoritàriament, estan disposades sense formar filades regulars; amb tot, en algun punt s'observen filades d'*opus spicatum*. L'edifici superior o sector 3 es caracteritza per unes parets construïdes amb carreus grossos o mitjans sense treballar i grans lloses de pissarra. La secció transversal de les seves parets mostra una tècnica constructiva basada en l'aixecament de dos paraments, acuradament realitzats, i un reompliment interior format per pedres irregulars i morter, abocats. S'observa una clara diferència entre el parament exterior i l'interior: a la cara exterior, les grans lloses de pissarra han estat col·locades formant filades d'un *opus spicatum* monumental, mentre que el parament interior no presenta un aspecte tan acabat, les pedres no formen filades regulars ni s'hi observa una homogeneïtat en les mides o formes.

Altres parets que delimiten els diferents àmbits del castell estan construïdes amb pedres petites-mitjanes lligades amb fang. La presència puntual de morter en aquestes estructures coincideix amb les estructures de pas (portes dels sectors 2, 3 i 6; finestres i espitlleres dels murs 5, 6, 15 i 13). Una possible explicació és que aquests reforços tinguin a veure amb sistemes de tancament dels accessos. Igualment, al sector 6, han estat descobertes el que podrien ser estructures de suport del teulat o sostre, a tall de pilarets adossats.

Finalment, un cop s'ha netejat el recinte han aparegut nous elements que permeten definir la planta general amb rigor. Les novetats podrien estar en la configuració de l'espai central o pati del recinte. La idea primera sobre la seva forma podria veure's modificada ja que no ha estat localitzat l'angle SE, fet que podria significar l'existència d'un espai sense solució de continuïtat amb el passadís perimetral intramuralla.

De totes maneres, i com ja hem dit, la present exploració ha permès garantir la presència de potència estratigràfica en la majoria d'indrets del castell, en alguns llocs com la torre fins i tot notable, la qual cosa indueix a esperar resultats rellevants de les campanyes que s'hi duguin a terme més endavant.

Vist tot això, la present campanya ha corroborat que l'estudi del castell de Bufalaranya té serioses possibilitats de fornir un conjunt de dades molt importants per al coneixement i definició d'una problemàtica històrica a hores d'ara més o menys esbossada com és la de les fortificacions de la serra de Rodes entre els ss. VII i X. Malauradament, no s'han pogut precisar encara criteris de datació ferms, però notem, a tall gairebé de curiositat, la presència (si bé migrada) de ceràmica amb decoració de verd i manganès en estrats superficials procedents de la neteja d'estructures. Això podria ser indici de freqüentacions en la baixa edat mitjana, contràriament al que s'ha cregut fins ara.

BIBLIOGRAFIA

BADIA I HOMS J. 1977-1981, *L'arquitectura romànica de l'Empordà*. 3 vol. Diputació de Girona, Girona

BADIA J. 1992, El castell de Bufaganyes o de Bufalaranya, *Programa de Festa Major*, l'Ajuntament de Roses, Roses, .8-9.

BOLÒS J. & HURTADO V. 1999, *Atles dels comtats d'Empúries i Perelada (780-991)*, Ed. Rafael Dalmau, Barcelona

D.A. 1989, El marc històric a L'Empordà , *Catalunya Romànica*, vol. VIII, Enciclopèdia Catalana. Barcelona

D.A.1990, Roses a L'Empordà, *Catalunya Romànica*, vol. IX, Enciclopèdia Catalana. Barcelona

D.A. 1990-1993, *Els castells catalans*. Vol. II. Dalmau, Barcelona

D.A. 1992, *Gran geografia comarcal de Catalunya*. Vol 4: Alt Empordà. Baix Empordà. Enciclopèdia Catalana, Barcelona

LA INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL DE LLÍVIA (LA CERDANYA). CAMPANYES 1998-1999.

Sara ALIAGA Gemma CABALLÉ Carme SUBIRANAS

INTRODUCCIÓ

Davant l'interès històric del castell de Llívia i de les possibilitats turístiques que ofereix, l'Ajuntament de la vila de Llívia, amb el finançament del Consell d'Europa, va endegar el projecte d'excavació arqueològica i de consolidació de les estructures conservades del fortí.

Tant en el castell com al turó on està emplaçat aquest s'han localitzat, de manera fortuïta, restes materials que abarquen des d'època romana fins al segle XVII. Pel que fa a les referències documentals que ens mencionen l'existència d'una fortificació les trobem ja a l'any 627, continuant com a plaça forta fins l'any 1479, quan, segons la documentació escrita, fou destruït pel rei francès Lluís XI. A partir d'aquesta data s'utilitzarà com a plaça forta el castell, ja sense la seva funció administrativa, fins al segle XVII, moment en què s'abandona definitivament.Aquesta ocupació del castell en època moderna s'ha pogut constatar a partir dels resultats de l'excavació arqueològica portada a terme en el castell. Els murs i elements del castell també foren aprofitats, el segle XIX, amb finalitats ramaderes, per aixoplugar-se i abastir d'aigua el ramat.

A partir del 1994, l'Ajuntament va tirar endavant el projecte, iniciant-se les campanyes d'intervenció arqueològica. Aquestes s'han dut a terme durant un mes, amb la presència de quatre arqueòlegs i amb l'ajut d'una màquina excavadora. Els anys 1998 i 1999 han estat tres els arqueòlegs directors de l'excavació, amb la incorporació recent d'un tècnic especialista en documentació per realitzar les tasques de recerca documental referent al castell. La intervenció compta amb el suport científic del Departament d'Història Medieval Paleografia i Diplomàtica de la Universitat de Barcelona, que proporciona diversos grups d'estudiants per al treball de camp.

Pel que fa a la consolidació de les estructures aparegudes, que es contemplava en el projecte d'excavació, va ser assumida per la Diputació de Girona. Tal i com ja es va assenyalar a les Quartes Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona (Aliaga, *et alii* 1998, p.230), les tasques de consolidació de les diverses estructures no han seguit el ritme requerit per l'excavació. Les tasques de consolidació estan en el mateix punt que s'indicava l'any 1998, sense haver-se fet cap actuació des d'aleshores, amb l'evident degradació de les diverses estructures pel pas del temps i les inclemències meteorològiques.

Resultats de les campanyes dels anys 1994-1997

Els resultats de les primeres campanyes foren presentats en les Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona (Aliaga *et alii*, 1998, 230-233), tot i això ens sembla important esmentar-les per poder veure com s'han pogut complementar i ampliar aquests primers resultats.

L'excavació arqueològica al castell de Llívia ha permès documentar una ocupació des d'època alt medieval (s. IX-X) fins a època moderna (s. XVII). Aquesta successió cronològica s'observa bàsicament a la meitat sud del fortí, a la zona nord, la roca natural aflora en cotes molt elevades i pràcticament no s'han conservat nivells d'ocupació.

Com a més destacable de les primeres campanyes d'excavació es constatava l'existència de tres fases clares pel que fa a estructures, instal·lades directament sobre els enderrocs de les fases anteriors. La primera, que definiria una fortificació orientada de manera diferent a les posteriors, dataria vers els segles IX-X. La segona, que es correspondria als segles XI-XIII, s'estructuraria ja a partir de la planta quadrangular del fortí que s'ha conservat. La tercera, també estructurada a partir de la planta quadrangular se situaria vers els segles XIII al XV, amb un aprofitament de les estructures fins al segle XVII.

A més de l'excavació de les habitacions interiors del fortí, l'any 1996 s'engegà l'excavació del fossat exterior al castell. Cal destacar-ne la seva espectacularitat, ja que té 8 metres d'ample (a la part

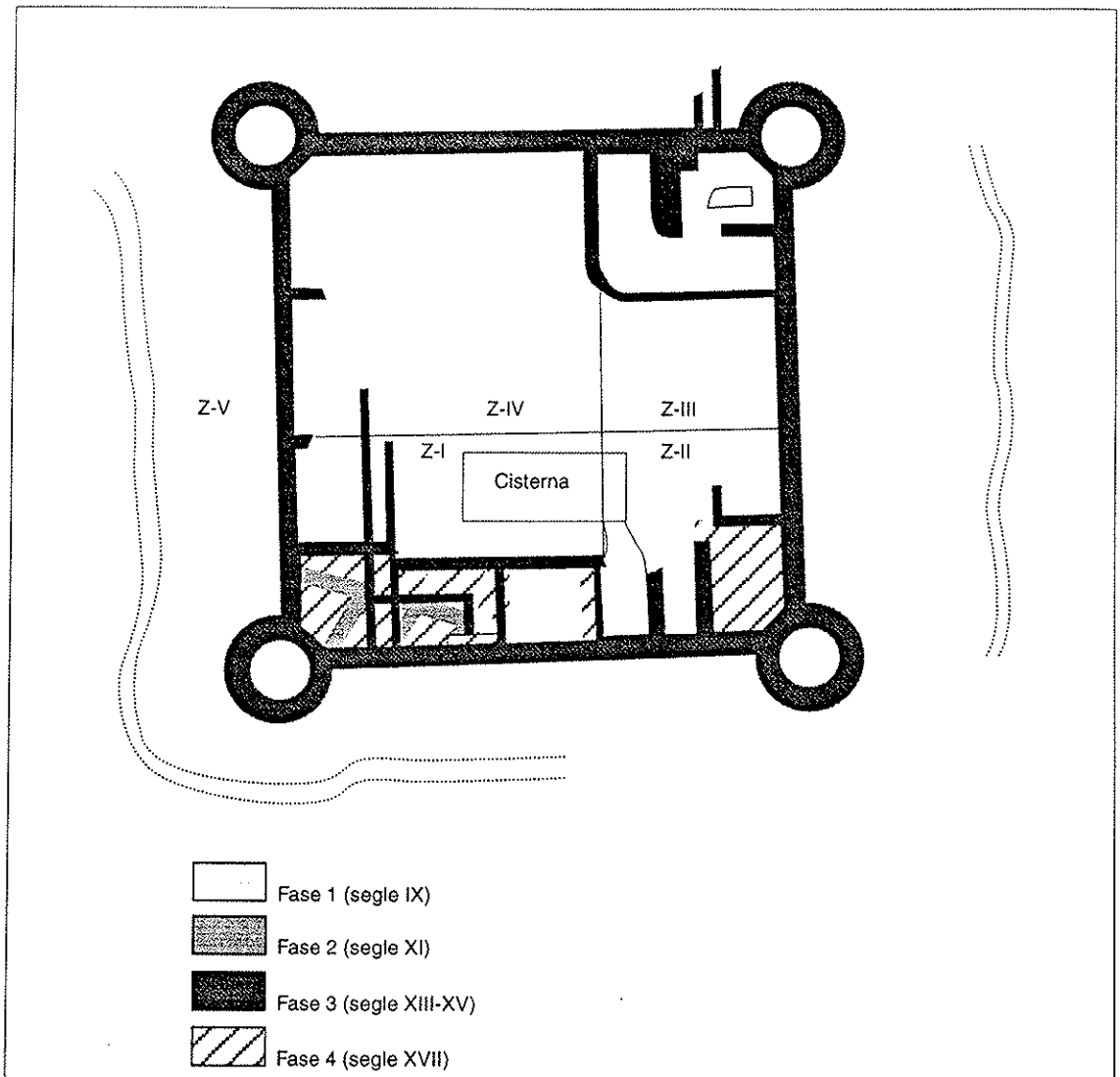

Fig. 1: Planta del castell de Llívia. Senyalització de les zones i de les fases cronològiques

superior) per 5 metres de profunditat, situant-lo cronològicament en la darrera fase constructiva del castell (segles XIII-XV). Les seves parets externes es defineixen a partir del treball a la roca natural, tallada en forma d'una gran paret, combinant amb la construcció de murs on la cota més baixa de la roca els fa necessaris, per donar una alçada uniforme.

En els primers resultats de la intervenció arqueològica es destacava l'existència de dues cisternes localitzades en l'interior del fortí. La primera, situada a la zona central del castell, destaca per les seves grans dimensions. La segona, situada al sector nord est del fortí, és de dimensions més reduïdes tot i que el sistema constructiu utilitzat és molt semblant a la cisterna central (excavada a la roca, amb volta d'esquists disposats *a plec de llibre* i parets recobertes amb morter hidràulic).

CAMPANYES D'EXCAVACIÓ DELS ANYS 1998-1999

Treballs realitzats

Durant les dues darreres campanyes d'intervenció portades a terme en el castell de Llívia els objectius bàsics han estat els de la continuació dels treballs realitzats en els anys anteriors, finalitzant l'excavació en els sectors ja començants i iniciant-la en nous sectors.

S'han continuat les tasques d'excavació a la zona I, definint nous espais de la primera fase constructiva. A la zona II, en el sector 213 (on es localitzà la plataforma de canó), s'ha continuat també l'excavació dels nivells anteriors, així com també s'han excavat els sectors 211 i 212.

Pel que fa a la zona de la cisterna localitzada al nord est del fortí, la manca d'una consolidació va fer que, tant per les inclemències del temps, com per accions humanes indiscriminades, la volta d'aquesta s'esfondrés i ens permeté poder iniciar l'excavació.

En la mateixa zona que la cisterna (al nord est del fortí) es localitzà un fossat interior que tenia unes característiques molt semblants al fossat exterior però que conservava un sediment de terra i fang a la part inferior. Aquest nivell s'ha començat a excavar també en aquestes dues campanyes. Cal destacar que per iniciar l'excavació d'aquest fossat s'ha de retirar, mitjançant una màquina excavadora, un enderroc de 4 metres.

S'ha continuat l'excavació al fossat exterior aturant-se en la zona nord est. Aquesta excavació es reprendrà un cop la torre perimetral i la resta d'elements d'aquesta zona hagin estat excavats, finalitzant-se tot el perímetre del fossat un cop s'hagi excavat tot l'interior del castell i s'hagi concretat un sistema per poder accedir a l'interior del recinte, salvant la dificultat que presenta aquest fossat.

Durant la campanya de 1999 s'ha iniciat l'excavació de dues de les torres perimetrals del fortí, la torre sud est (sector 241) i la nord oest (sector 441).

Nous elements localitzats

Durant aquestes dues campanyes s'han pogut localitzar dos nous elements molt importants per al conjunt del castell, per una banda al nord est del fortí s'ha localitzat la torre sobirana, que vindria definida per l'espai que tanca el fossat interior localitzat en aquesta zona i tindria en el seu interior la cisterna ja localitzada en campanyes anteriors. L'altre element important que s'ha documentat són els arrencs de les arcades, situades al fossat exterior al nord est, que ens marquen un accés al recinte.

-la torre sobirana

Aquest espai definit com a torre sobirana se situa a la zona III del castell. Aquesta torre és la zona més protegida del recinte, i es troba mot ben definida per

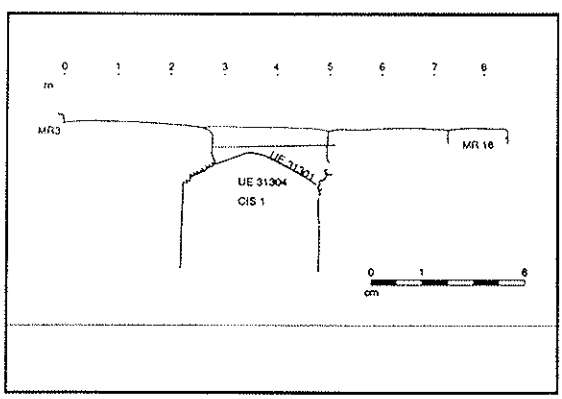

Fig. 2: Sector 311. Secció de la cisterna de la torre sobirana (N-S)

diverses estructures que alhora que aïllen aquesta àrea, també la defensen. La localització de la torre sobirana a l'extrem nord est del fortí té una relació directa amb estratègies de defensa. Així és en aquesta zona on l'orografia del terreny presenta una major alçada, que ja és una primera defensa natural de la torre. Aquesta defensa es reforça amb la corresponent torre rodona de l'extrem nord est del fortí i els dos fossats (interior i exterior) que l'envolten. Cal destacar que és des d'aquesta zona des d'on es controla un dels passos naturals cap a la plana de la Cerdanya.

La cronologia d'aquesta torre i dels seus elements la situem a la darrera fase constructiva del castell, ja a la baixa edat mitjana (segles XIII-XV). La seva funció com a torre sobirana (la zona més ben protegida del castell) ja no continuà a partir del segle XV però sí que s'utilitzaren part dels seus elements fins al segle XVII, amb funcions clarament defensives.

Definint pel nord i l'est aquesta torre sobirana s'ha localitzat el fossat interior que està excavat a la roca natural. Dels seus murs tan sols se'n conserva part del seu perímetre, la resta se'ns marca en el retall al sòl natural. L'excavació d'aquest fossat s'inicià l'any 1998, donant una potència estratigràfica aproximada d'uns 4 metres, formada per un primer nivell d'enderroc, molt semblant al del fossat exterior format per esquists irregulars i amb material de granit treballat destinat a diversos elements constructius i algun projectil de granit per a les catapultes. Sota aquest enderroc es documentà un nivell de terra de farciment, amb gran quantitat de material arqueològic format principalment per restes de ceràmica i fauna, aquest nivell ens indicaria la utilització com a abocador d'aquest fossat, si més no en la seva darrera fase de funcionament. La cronologia d'aquest fossat interior la situaríem, igual que el fossat exterior en la darrera fase medieval del castell (segles XIII-XV), tot i que segurament continuà essent utilitzat en el segle XVII. La finalització de l'excavació d'aquest fossat permetrà confirmar aquesta hipòtesi que ens donen aquests primers resultats.

Situat ja a l'interior de la torre sobirana hi ha la cisterna, ja localitzada a la campanya de 1996. La seva funció és la d'abastir d'aigua la torre sobirana, assegurant-se aigua en aquesta àrea en cas de setge. Aquesta està excavada a la roca natural i coberta per una volta amb esquists disposats en plec de llibre (fig.2). Per tal de fer impermeable l'estructura té les seves parets interiors recobertes amb morter hidràulic. Tal i com ja hem esmentat anteriorment, diversos factors aliens a l'excavació provocaren l'esfondrament de la major part de la volta. Aquest esfondrament permeté l'excavació de part d'aquesta cisterna. En el seu interior es documentà un nivell de farciment de pedres, d'esquists irregulars, combinat amb un gran nombre de projectils de granit per a catapultes. Es finalitzà temporalment l'excavació a 2 metres de profunditat, donada la dificultat de continuar els treballs. La seva cronologia aniria relacionada amb el funcionament de la torre sobirana, en la darrera fase constructiva (segles XIII-XV). El fet de presentar un farciment de bombardes de granit,

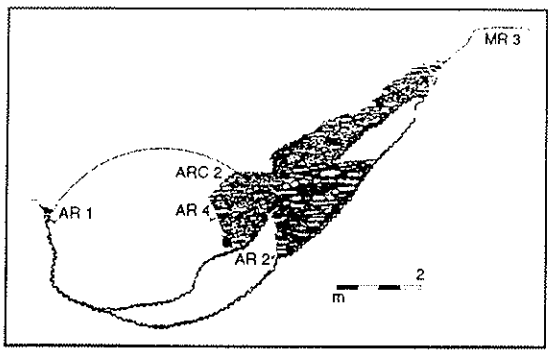

Fig. 3: sector 512. Secció de les arcades 1 i 2 (S-N)

ens indicaria que hauria estat reomplerta intencionadament per a la seva desamortització com a cisterna, probablement a finals del segle XV Cal destacar que per la tipologia constructiva tan semblant que presenta aquesta cisterna amb la situada a la zona central del castell, probablement funcionarien les dues alhora (l'una abastint el recinte en general i l'altra destinada a la torre sobirana).

-l'accés al castell

S'han localitzat al nord est del fossat que volta tot el fortí, a la zona on hi ha la torre sobirana, dues arcades paral·leles (fig.3). Aquestes arcades, de les quals tan sols se'n conservaven part dels seus arrencs a banda i banda, serien la base d'un element mòbil pel qual s'accediria a l'interior del castell. Aquestes estan construïdes a base de pedres i esquists irregulars lligats amb calç, definint un arc rodó i a una distància de 1'5 metres entre elles. Dels quatre arrencs els que estan a la banda sud, lligats amb la paret de la muralla del castell, són els que se'ns conserven més, tot i que estan al mateix nivell d'arrasament del mur exterior del castell.

La localització d'aquestes arcades a la mateixa zona de la torre sobirana, la zona més ben protegida del recinte, té una funció clarament estratègica. Així el control i defensa de l'accés a l'interior del castell queda molt ben definit.

La cronologia d'aquestes arcades estaria directament relacionada, igual que la torre sobirana, amb el moment de construcció de tot el perímetre emmurallat del fortí, del fossat i de les diverses estructures interiors que el conformaven durant els segles XIII-XV, moment de màxima esplendor i monumentalitat del castell.

Malgrat que en el moment que foren localitzades aquestes estructures, l'any 1997, presentaven un estat de conservació força bo, la manca d'una actuació arquitectònica de salvament que encara avui està pendent de realitzar-se, implica un important perill d'enderrocament total i pèrdua definitiva d'aquesta estructura. En aquest sentit la rigorositat climàtica del lloc i la seva situació a la intempèrie agreuja i requereix de manera urgent una actuació.

Resultats de la intervenció

A més de la localització dels nous elements que hem presentat anteriorment, cal destacar que la continuació dels treballs durant les campanyes de 1998 i 1999 han permès corroborar la majoria de les dades obtingudes en les anteriors campanyes. La inclusió de nous elements ha servit per a un millor coneixement i interpretació del fortí.

Pel que fa a l'excavació dels diversos sectors configurats pels murs interiors del castell, cal destacar la documentació d'un nivell d'ús de la primera fase d'ocupació del recinte. Es tracta d'un paviment de terra trepitjada, localitzat just sota l'enderroc d'aquest sector, damunt la roca natural. El material extret durant l'excavació d'aquest nivell, principalment ceràmica, confirma la cronologia d'aquesta primera fase vers el segle IX.

La continuació dels treballs realitzats en el sector 213, on s'havia localitzat la plataforma defensiva del segle XVII, han permès localitzar diversos nivells anteriors a aquesta fase moderna. D'aquests destacarem un paviment fet amb calç, d'una potència i consistència molt destacable, que seria utilitzat probablement en la darrera fase medieval d'utilització del castell (s. XV). Sota d'aquest paviment i de dos nivells de preparació i d'abandonament anteriors, s'han localitzat dos murs que defineixen un espai que podria correspondre's a la primera fase d'ocupació del castell, o fins i tot a un moment anterior Els nivells corresponents a aquests murs no han estat encara excavats, així doncs serà l'excavació d'aquests nivells en la propera campanya, la que ens aproximarà a la seva cronologia.

Cal destacar que s'ha documentat una darrera fase d'ocupació, que no es correspondria a una ocupació del castell com a tal, amb una finalitat defensiva, sinó a un reaprofitament d'alguna de les seves estructures, principalment la cisterna central, amb finalitats de caire ramader. Així a la zona II, en el sector 212, s'ha documentat el trencament de diversos murs del castell (el mur de tancament sud i dos murs interiors), seguint una direcció molt concreta, tenint com a finalitat l'obertura d'un camí, per oferir un accés al bestiar per poder-se abastir de l'aigua de la cisterna. Això es concreta amb l'obertura de la cisterna per la seva banda sud est, trencant una part del seu mur Aquesta activitat ramadera es dugué a terme al segle XIX, observant-se encara alguna estructura tipus cabana, situada al voltant dels murs perimetrals del castell i construïda en sec, per ser utilitzada com a refugi.

L'inici de l'excavació de dues de les torres del castell ha permès constatar, en la torre situada al sud est, la utilització d'aquesta en època moderna, amb la localització de diverses reparacions fetes amb totxo massís, que ens indiquen una activitat constructiva d'època moderna, corroborada a partir de la localització de materials arqueològics d'aquesta mateixa cronologia.

Pel que fa a la continuació de l'excavació del fossat exterior, a més de les arcades localitzades, ens ha permès confirmar l'estratigrafia del seu farciment, formada per un primer nivell d'enderroc, molt potent, amb pedres irregulars de grans dimensions que correspondrien a l'enderrocament de part de les parets del fortí. El segon nivell, presenta una abundant presència d'elements de caire decoratiu de la façana -muntants, bases de columna, etc.- fets en pedra granítica i també bombardes per a catapulta, de caire més defensiu. Cal destacar que en aquest nivell d'enderroc es localitzà un casc. Estava fet amb ferro i el seu deficient estat de conservació va fer que l'Ajuntament finances la seva restauració immediata, estant en aquests moments en tractament.

Per acabar volem destacar que a mesura que la intervenció arqueològica va avançant es confirma que la destrucció del castell no fou paulatina, sinó que fou portada a terme en un moment concret i de manera ben intencionada. Si aquesta destrucció hagués estat paulatina no hi hauria el nivell de murs conservats tan uniforme com els que tenim en tot el recinte. Tot i tenir referències documentals que ens parlen d'una destrucció del castell en el segle XV que arqueològicament queda reflectida, hem de tenir molt en compte la utilització del castell durant el segle XVII. Si bé aquest ja no s'utilitzava com a centre administratiu, la seva funcionalitat defensiva continuava essent molt important. Així aquesta ocupació aprofità i reparà estructures existents de fases anteriors, destacant la zona sud del castell, on s'han localitzat més restes materials d'època moderna així com de més reparacions fetes amb totxo massís a la muralla i a la torre sud est. Cal destacar, en aquesta fase moderna, la importància que prengué el Tractat dels Pirineus (al 1659) per la vila de Llívia, del qual destaquem la prohibició expressa del rei francès de permetre tornar a emmurallar la vila i el seu terme (potser aquesta prohibició implicava una destrucció inicial dels recintes emmurallats).

BIBLIOGRAFIA

ALIAGA S., CABALLÉ G., CAMPILLO J.& SUBIRANAS C. 1998, *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al castell de Llívia (la Cerdanya). Campanyes 1995-1996.* Servei d'Arqueologia. Inèdita.

ALIAGA S., CABALLÉ G., & SUBIRANAS C. 1998, La intervenció arqueològica al castell de Llívia (la Cerdanya), *IV jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (Figueres,Alt Empordà) 228-233.

ALIAGA S., CABALLÉ G.& SUBIRANAS C. 1999,La intervenció arqueològica al castell de Llívia (la Cerdanya)», *Tretzè Quadren d'Informació Municipal* Vila de Llívia, 105-112.

ALIAGA S., CABALLÉ G. & SUBIRANAS C. 2000, *Memòria de la intervenció arqueològica realitzada al castell de Llívia (la Cerdanya). Campanyes 1997-1998.* Servei d'Arqueologia. Inèdita.

ALIAGA S., CABALLÉ G. & SUBIRANAS C. 2000, La perduració d'un enclau estratègic: el castell de Llívia, Actes del I *Congrès d'Arqueologia medieval i moderna a Catalunya.* ACRAM. (Igualada 1998),356-363.

ANGLADA M. 1962, *Vint-i-cins anys a Llívia.* Biblioteca Selecta, 332. Barcelona.

BARAUT C. 1985, *El Llibre Ferrat. Privilegis i ordinacions de la vila de Llívia.* Patronat del Museu de Llívia.

COROMINAS J. 1965, *Estudis de toponímia catalana.* I. Barcelona.

DELCOR M. 1972, Livia, ancienne capitale de la cerdagne. De l´antiquité à l´occupation arabe d´après les témoignagess litteraires. Extrait des *Melanges offertes a E.Griffe* Toulosse.

MARTÍ I SANJAUME J. 1926-28, *Dietari de Puigcerdà amb sa vegueria de Cerdanya i sotsvegueria de Vall de Ribes.* Vol. I.

MIQUEL I ROSSELL F. 1947, *Liber Feudorum Maior.* Barcelona.

SANABRE J. 1956, *La acción de Francia en Cataluña en la pugna por la hegemonía de Europa (1640-1659).* Real Academia de las Buenas Letras de Barcelona. Barcelona .

SERRA I VILARÓ J. 1950, *Baronies de Pinós i Mataplana.* III. Barcelona.

VILLANUEVA J. 1821, *Viaje literario por las iglesias de España.* X. Valencia.

Els Castells Catalans 1973, Vol. IV. 698

Catalunya Romànica 1995, Enciclopèdia Catalana. Vol. VII. Barcelona.

PRIMERA CAMPANYA D'EXCAVACIONS AL CASTELL DE TORCAFELLÓ (MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

Cristian FOLCH Joan LLINÀS, Carme MONTALBÁN Alons RAMÍREZ Marc SUREDA

L'agost de 1999 van tenir lloc les primeres intervencions arqueològiques efectuades en el recinte del castell de Torcafelló, que foren sufragades per l'Ajuntament de Maçanet de la Selva. Ubicat dalt del turó de Sant Jordi, de 181 m d'alçada i 1 km al sud del nucli urbà de Maçanet, el jaciment té un excel·lent camp visual sobre la plana de la Selva i elevacions circumdants.

RESULTATS

La intervenció de 1999 no tan sols va servir per evidenciar la presència física de l'esmentat castell medieval, sinó que va permetre confirmar l'existència al turó de Sant Jordi d'ocupacions més antigues i, alhora, la important incidència que en època moderna i contemporània han tingut sobre el castell medieval diverses activitats antròpiques posteriors.

Preexistències

Durant la restauració efectuada a l'indret a principis dels anys 90 es van recuperar, descontextualitzats, diversos materials arqueològics que abastaven des d'època ibèrica tardana fins al baix imperi romà (Llinàs, Manzano i Ramírez 1994; Nolla i Ramírez 1995). Cal destacar-ne un fragment de ceràmica campaniana, àmfora tarraconense de la forma Pascual 1, algun fragment de *dolium* i quatre monedes de bronze del segle IV.

A l'excavació de 1999 es va documentar un nivell d'època d'August per sota de la cota de circulació de la torre mestra del castell (U.E. 2011). Juntament amb material divers aparegut fora de context, la ceràmica que s'hi va recuperar conforma un conjunt de datació molt homogènia (T.S. itàlica, parets fines, emporitana tardana, vernís roig pompeià, àmfora tarraconense Pascual 1 i ceràmica comuna diversa) que podem ubicar sense gaires problemes vers el canvi d'era. Ara com ara, no s'ha localitzat cap estructura que puguem relacionar amb aquest material, tot i que cal tenir present que, cas d'existir, la mateixa construcció del castell la degué malmetre en gran part. Mentre s'espera que continuïn les excavacions, podem parlar de moment de la certesa d'una ocupació del turó que roman indefinida, però que com hem vist podem ubicar d'una manera molt precisa en el temps.

Així mateix, totalment fora de context, van aparèixer alguns fragments de ceràmica romana baiximperial, entre els qual destaca una base de DSP grisa. És evident que podem relacionar-los amb les monedes del segle IV abans esmentades, però tal com passa amb la fase augustea desconeixem actualment a quin tipus d'ocupació pertanyen.

El castell de Torcafelló

Conegut en els seus inicis com aTorcafelon o també en la forma llatina *Torchafellon*, el castell va construir-se abans de l'any 1080, data en què apareix esmentat per primera vegada. Fou una creació dels vescomtes de Girona, els quals havien adquirit el terme de Maçanet unes dècades abans -vers l'any 1002- mitjançant una permuta amb els comtes de Barcelona Ramon Borrell i Ermessenda, a qui cediren una gran finca que els vescomtes de Girona posseïen al comtat de Besalú. Al darrer quart del segle XI els vescomtats de Girona i de Cabrera fusionaren el seu patrimoni, i per aquelles mateixes dates, poc més o menys, sembla que es fundà el castell.

Les excavacions van permetre per primera vegada la identificació física incontestable de l'existència al cim del turó de Sant Jordi del castell medieval de Torcafelló. A la cala de la zona 2 es van localitzar les restes de la torre mestra del castell i d'un tram del mur que tancava el recinte sobirà pel sud.

Pel que fa a la torre, assentada directament sobre la roca mare, es conserva en una alçada màxima de 130 cm, la paret té un gruix d'entre 145 i 155 cm i el seu diàmetre màxim és de 5'85 metres, amb un espai interior buit de 2'90 metres de diàmetre.

Per la seva banda, el mur es va descobrir en una llargada de 8'60 metres, té una amplada d'1'20 metres i se'n desconeix l'alçada, ja que l'excavació dels estrats que s'hi relacionen està inacabada. Força malmès a la part central, on no seria estrany que hi hagués hagut una entrada, sembla que ens trobem

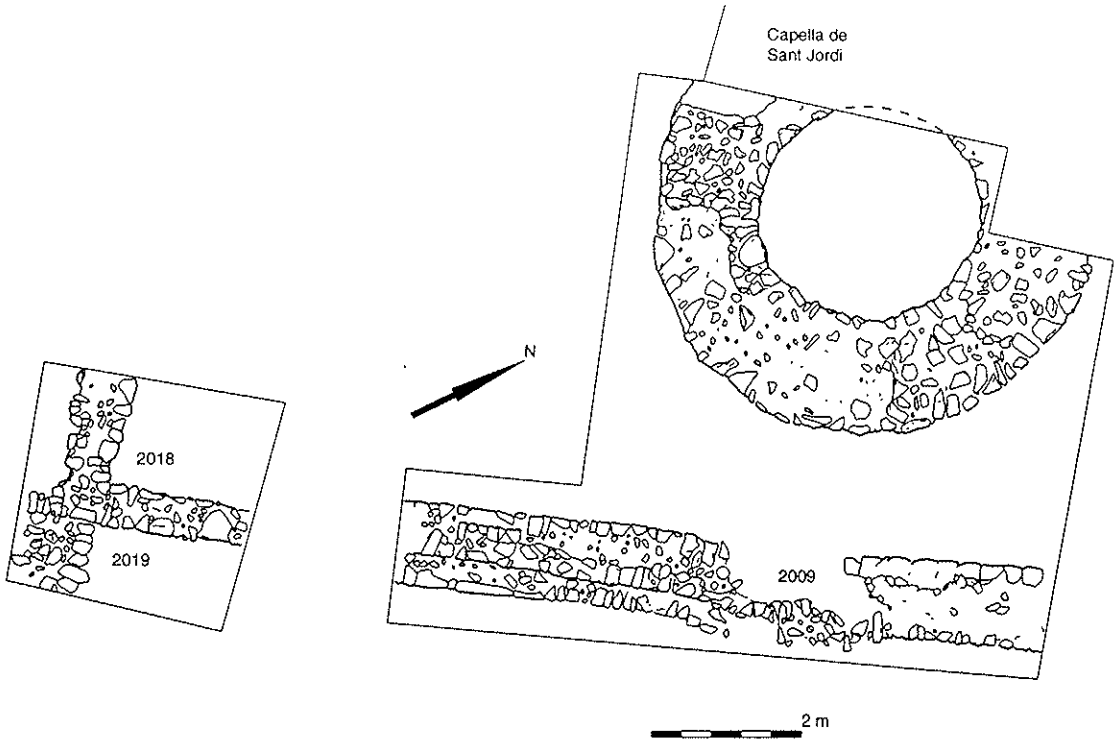

Fig. 1: Planta de la Zona 2

ja davant de fonaments, atès que el tram més ben conservat presenta la darrera filada del que podria ser una paret vista, considerablement més prima. Aquesta estructura funcionava a ponent amb un altre mur, descobert en el sondeig SE, i que té la mateixa orientació que el tram de paret on s'assenta la capella posterior (s. XV) per la banda oest.

Tot plegat ens esbossa la planta del recinte sobirà del castell, que devia tenir les característiques pròpies de molts recintes fortificats contemporanis de l'àrea: un clos murallat més o menys quadrangular i una torre mestra a l'interior.

La datació d'aquest conjunt es pot establir de moment, atenint-nos a les referències documentals (1080 i 1106 com a dates més antigues) i el context històric general, que el situaria en els segles X-XI. El material arqueològic aparegut (ceràmica espatulada i grisa amb decoració de línies horitzontals paral·leles) permet confirmar aquesta cronologia.

Al sud-est d'aquest recinte, i en una cota una mica més baixa (zona 1), hi havia la cisterna, que hem de relacionar, sens dubte, amb el castell. És un dipòsit de planta quadrangular de 5'05 per 3'80 metres i uns 3 metres d'alçada, amb l'interior revestit completament d'*opus signinum*. D'aquesta construcció es conserven els murs nord i est, mentre que la volta i el mur sud han desaparegut d'antic quasi del tot. Pel que fa a la banda oest, l'excavació va permetre documentar una part del paviment i del mur que tancava la cisterna per aquest costat, el qual recolzava per la banda exterior en un altre mur. Aquesta doble paret també la trobem a la banda nord, i no resultaria estrany que aquesta pauta es repetís en la totalitat de l'estructura. En qualsevol cas, ara com ara, no estem en condicions d'afirmar que aquest doble parament fos realitzat en una mateixa fase constructiva; en tot cas, sí que hem de remarcar que el mur interior és fet amb morter i l'exterior no.

L'abandó del castell i la construcció de la capella de Sant Jordi

Se sap que l'any 1450 fou erigida la capella de Sant Jordi. L'excavació ha posat en evidència que part de la capella s'assenta directament sobre els fonaments de la torre mestra del castell, prova evident de l'estat de ruïna i enderroc en què el recinte fortificat medieval es trobava ja en aquells moments.

Les darreres referències conegudes al funcionament explícit de la senyoria de Torcafelló daten de l'any 1362, moment a partir del qual les fonts callen definitivament. Degué ser en aquest període, fins al 1450, quan la fortalesa caigué en l'abandó i la ruïna, tot i que les excavacions assenyalen ja un segle XIV molt poc actiu: els nivells d'abandó i enderroc de la torre mestra i del recinte sobirà, prou explícits, són rics en ceràmica grisa pròpia del segle XIII, però les evidències clares de materials immediatament posteriors, caracteritzats per l'aparició de les primeres

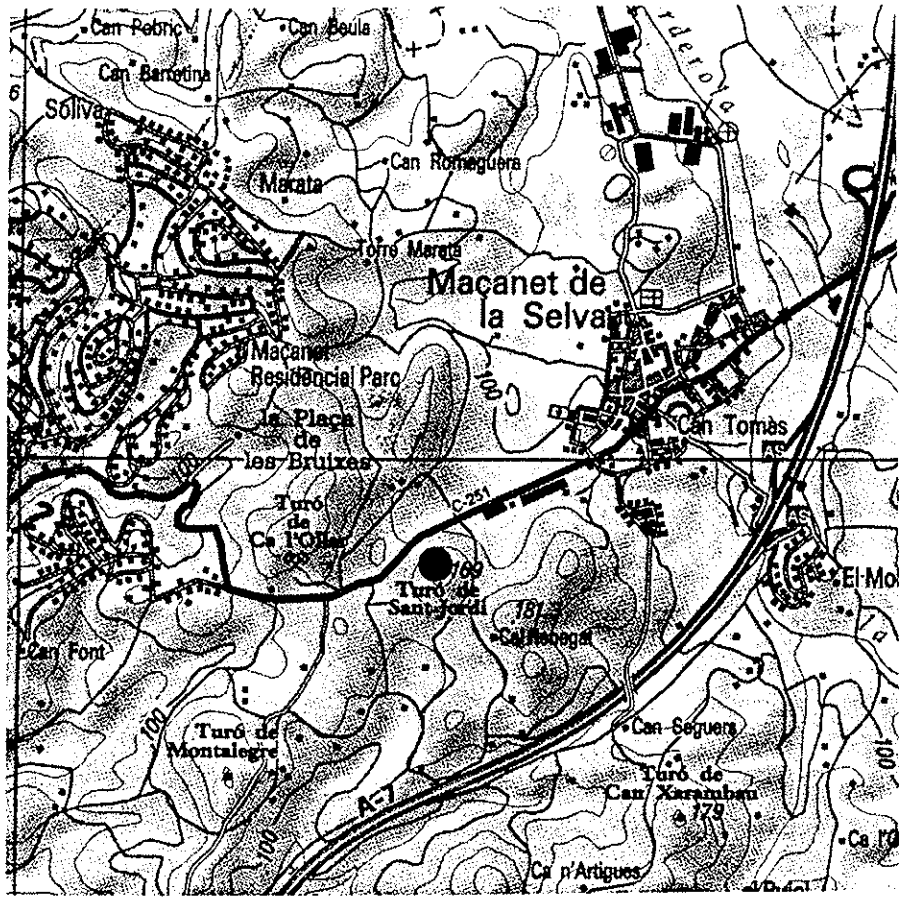

Fig. 2: Situació del jaciment

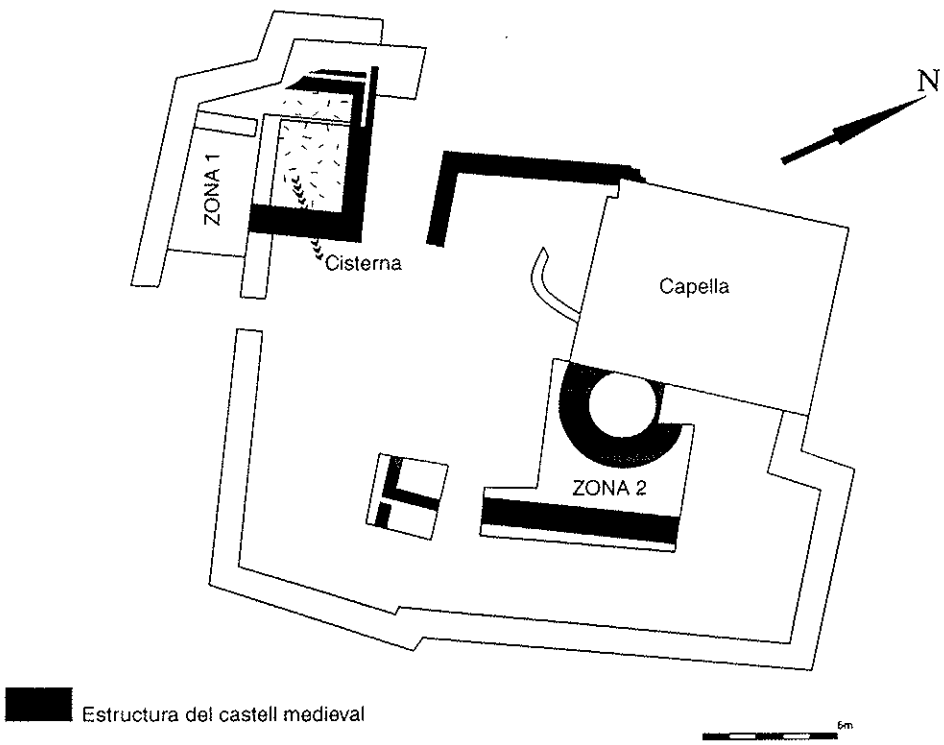

Fig. 3: Planta general del castell de Torcafelló

ceràmiques esmaltades i vidrades, es redueixen a una única peça esmaltada en blanc estannífer apareguda entre l'enderroc de la torre. Sens dubte, caldrà esperar la continuació dels treballs arqueològics per poder precisar el procés d'abandó i ruïna del castell de Torcafelló.

Pel que fa a la capella, única activitat humana al turó de Sant Jordi des del segle XV fins al XIX, l'excavació no va proporcionar cap altra dada que la ja esmentada construcció de l'edifici sobre les restes arruïnades del castell.

La torre del telègraf

A l'any 1849 s'instal·la al turó de Sant Jordi una estació de la línia militar de telegrafia òptica que comunicava Barcelona amb la frontera de França. Els treballs de construcció consistiren en el bastiment d'una torreta (avui desapareguda) sobre la teulada de la capella, l'alçament de les parets mitjançant un parapet espitllerat i l'excavació d'un fossat a tot volt. Per a l'excavació d'aquest fossat es reaprofitaren en part algunes estructures del mateix castell, que foren realçades i consolidades, però també, evidentment, se n'hagueren de destruir d'altres que obstaculitzaven el funcionament òptim de l'estació.

L'excavació de la zona 1 va posar de manifest com es van aprofitar les parets nord i est de la cisterna per delimitar el fossat per la cara interior mentre que s'aixecaren, per a la cara externa i seguint la forma de la cisterna mig enrunada, els murs U.E. 1012, 1013 i 1014. L'espai intermedi fou convenientment rebaixat, de manera que es van malmetre en bona part les estructures allí preexistents. Afortunadament, van salvar-se les darreres filades, de manera que l'excavació les va poder documentar

El telègraf òptic estigué en funcionament tan sols fins l'any 1862. A partir d'aleshores, la capella serví d'habitatge precari fins que, definitivament abandonada, inicià (igual com la resta de construccions) un procés d'enrunament que cessà arran de les obres de restauració empreses a finals de la dècada dels vuitanta pel Taller d'Història de Maçanet de la Selva.

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS J., LLORENS J.M. & MERINO J. 1996, La telegrafia òptica a la Selva (1848-1862), *Quaderns de la Selva*, 9, 143-150.

LLINÀS J., MANZANO S. & RAMÍREZ A. 1995 Món ibèric i romanització al terme municipal de Maçanet de la Selva. Estat de la qüestió, *Quaderns de la Selva*, 7, 143-150.

LLINÀS J. & MERINO J. 1999, *El patrimoni de la Selva*. Vol. 2, fitxa 370.

LLINÀS J., RAMÍREZ A. & MONTALBÁN C. (1996-97). L'Hort d'en Bach (Maçanet): una vil·la romana a la Selva interior, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, vol. 37, 841-851.

MARQUÈS J. 1983, *Maçanet de la Selva*. Girona.

MARQUÈS J. 1985, Localització definitiva del castell de Torcafelló, *Revista de Girona*, 110, 48-51.

NOLLA J.M. & RAMÍREZ A. 1995, L'Hort d'en Bach. Un establiment romà a Maçanet de la Selva, *Taller d'Història de Maçanet de la Selva. La nostra vila*, Maçanet de la Selva, 55-82.

RAMÍREZ, A. 1998, El Castell de Torcafelló: estat de la qüestió. *Quaderns de la Selva*, 10, 59-74.

ROIG J., COLL J.M. & MOLINA J.A. 1994, Ceràmica d'època carolíngia i comtal al Vallès. *Taula rodona de ceràmica medieval catalana*, p. 37-62.

TALLER D'HISTÒRIA DE MAÇANET DE LA SELVA 1988, *El nostre poble de pagès*. Maçanet de la Selva.

TALLER D'HISTÒRIA DE MAÇANET DE LA SELVA 1994, Maçanet de la Selva. *Quaderns de la Revista de Girona*, 50. Girona.

L'ESGLÉSIA DE SANT PERE DELS VILARS (ESPOLLA, ALT EMPORDÀ)

Paula SANTAMARIA

INTRODUCCIÓ

L'església de Sant Pere dels Vilars (Espolla, Alt Empordà) es localitza a 1'25 km a l'est del veïnat que li dóna nom, en un petit replà del marge occidental del riu Orlina i a tocar la carretera, en construcció, que uneix Espolla amb França pel coll de Banyuls.

Aquesta construcció, actualment, es pot considerar la darrera església descoberta a la serra de l'Albera, anys després de l'etapa més important de troballes i de revalortizar el romànic de l'Empordà. Aquest esdeveniment va donar-se a principis de 1993, gràcies a un procés de recerca documental i sobre el terreny realitzat per membres del GESEART i publicat l'any següent (BADIA *et alii* 1994). Part de les estructures del jaciment, però, es trobaven soterrades per un pedregar que n'impedia la correcta interpretació i la feble estructura de les parets recomanava una consolidació.

Aquest fet, junt amb la construcció de la carretera d'Espolla al coll de Banyuls al seu costat van fer veure la necessitat d'iniciar les excavacions i fer visitable l'edifici. La campanya arqueològica es va portar a terme al juliol i agost de 1999, en el marc dels camps de treball que es realitzen cada any a l'Albera, amb joves d'entre 15 i 26 anys. Posteriorment, s'ha consolidat l'edifici is'hi ha col·locat un cartell interpretatiu.

RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ

En el moment previ a la intervenció s'apreciaven unes estructures enrunades, amb uns murs de 3 m d'alçada màxima. Aquestes restes ens permetien reconèixer una església d'una nau amb un absis ultrapassat (encara que només en quedava un fragment d'1'5 m). Però, tot i l'aparent senzillesa d'aquesta configuració, les excavacions van revelar que en realitat havia patit moltes modificacions.

Fase I

Sembla que en aquest primer moment l'església disposaria d'una sola nau, sense absis. Ens ho fa pensar la troballa de l'encaix del peu de l'altar a l'interior de la nau. Es tracta d'una cavitat excavada a la roca mare (70 x 70 x 30 cm) situada sobre l'eix de simetria i a 1'50 m de la capçalera.

La nau és una estructura de planta rectangular (10'4 m per 5'35 m), orientada a sud-oest, que presenta una porta (d'aproximadament 1 m d'ample) al mur sud-est. A causa de la poca alçada de les estructures només hem pogut localitzar la base d'una finestra. Es tracta d'una obertura d'una esqueixada i escanyament, situada a la cara nord-est. Caldria destacar, també, la presència d'una petita fornícula (30 x 30 x 40 cm) a l'interior del mur nord-oest. Les parets presenten poc gruix, 65 cm, de manera que segurament haurien suportat una coberta plana, de bigues. Estan formades per un aparell irregular amb els angles reforçats amb blocs de granit disposats un de llarg i un de través. Es troben unides bàsicament amb fang, tot i que presenten restes d'un morter de mala qualitat a les parts exteriors.

Pel que fa a la tipologia i localització de l'encaix de l'altar, trobem un paral·lelisme amb l'església de Santa Margarida de Sagàs, al Berguedà (BARRAL 1981 i D.D.A.A. 1985) Es tracta d'un edifici de planta rectangular i sense absis que encara conserva el peu d'altar al seu lloc original, de manera que les seves dimensions i situació dintre la nau coincideixen perfectament amb el retall del de Sant Pere. Pel que fa a la datació, la Catalunya Romànica i X. Barral la consideren preromànica, encara que modificada en èpoques posteriors.

Trobem altres esglésies de planta rectangular que mostren semblances amb Sant Pere dels Vilars. Per exemple, l'església de Sant Lliser o Lleïr al municipi d'Alins, al Pallars Sobirà, va ser construïda també amb un aparell irregular unit amb fang (D.D.A.A. 1993). Es considera preromànica, encara que no hi

ha cap element que ho justifiqui. La coincidència més important pel que fa a la planta la trobem amb l'església de Sant Martí de Mata, a Mataró, al Maresme (D.D.A.A.,1992). Presenta una mida més gran, però la situació de la porta, l'orientació i el tipus de parament s'assemblen molt a la que hem excavat. L'edifici seria dels s. IX-X, encara que el lloc ja era ocupat des d'època romana.

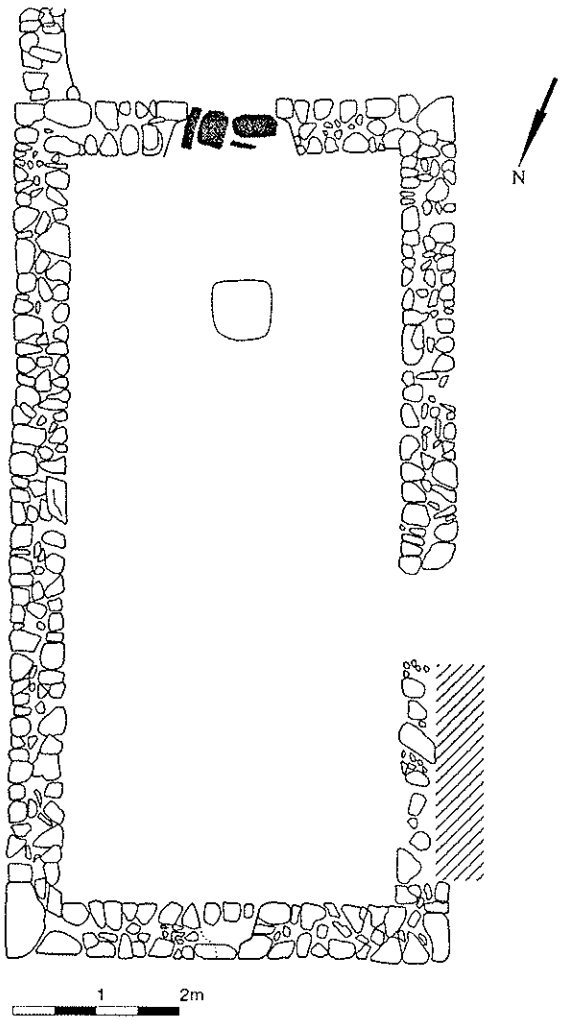

Fig. 1: Planta de Sant Pere dels Vilars

A partir d'aquests exemples i sense material arqueològic que ens ho demostri, podem suposar una datació corresponent al preromànic, del segle X o anterior, per aquesta etapa de l'església de Sant Pere dels Vilars.

Fase 2

En aquest moment s'adossaria l'absis de ferradura a la capçalera de l'església. Aquest nou element presenta el mateix parament irregular lligat amb fang que la resta dels murs, però amb un gruix inferior (55 cm). La seva construcció, com correspon a les esglésies de la mateixa classe, implicaria l'obertura del mur de tancament i l'aixecament d'un arc triomfal.

Com a exemples d'esglésies amb absis ultrapassat trobem, centrant-nos només a l'Alt Empordà: Santa Margarida d'Empúries, el Terrer de Llançà i Sant Pere del Pla de l'Arca, a la Jonquera (BARRAL 1981, JUNYENT 1983 i NOLLA *et alii* 1996). Aquesta tipologia tradicionalment es data a la segona meitat del segle X, encara que ja apareix a la tardo-antiguitat, com a la basílica de l'amfiteatre de Tarragona (GODOY, 1995).

Fase 3

Canvia l'ús de l'edifici. Es converteix en un petit mas o borda, el Mas de les Granyotes, com diu el registre de la propietat (BADIA *et alii* 1994). Es devia tancar l'arc triomfal i al seu lloc es construeix una porta que dóna a l'exterior. Es posen uns muntants de blocs quadrangulars per tancar l'entrada. Aquests blocs estan retallats de manera que la porta és més ampla per dins que per fora. També construeixen un llindar que presenta un petit orifici circular per instal·lar-hi la xarnera de la porta. D'aquesta etapa s'han localitzat una gran quantitat de teula i restes de rajoles de terrissa de paviment

Malauradament, no tenim dades per datar el final del període litúrgic de l'edifici i el moment de construcció del mas, però pel que sembla l'església ja devia fer força temps que estava abandonada quan es va tornar a utilitzar. El fet de construir una porta al mur sud-est i de col·locar el llindar sobre la roca mare indica que l'absis ja estava destruït.

D'aquesta etapa s'han localitzat una gran quantitat de teula i restes de rajoles de paviment.

Fase 4

El mas s'abandona i els murs s'aprofiten per construir una barraca de conreu al seu interior. La ceràmica trobada durant l'excavació correspon, segurament, a aquest període, ja que apareix en un nivell d'obliterament de la porta i a l'interior de la nau, però sense trobar cap nivell de circulació clar. La datem als segles XVIII-XIX.

CONCLUSIONS

L'estructura apareguda després de l'excavació demostra que l'església va patir diverses modificacions al llarg dels segles. En un primer moment, l'església sembla que disposava d'una sola nau sense absis. Més tard va sofrir una modificació considerable amb la incorporació d'un absis ultrapassat. No sabem fins quan va durar la seva vida litúrgica, però es va abandonar i anys més tard va ser aprofitada com a mas o similar fins una data anterior als segles XVIII-XIX.

Pel tipus d'estructures (ja que malauradament no ha aparegut ceràmica corresponent al període litúrgic), creiem que probablement la datació de Sant Pere dels Vilars deu ser dels segles IX-X. Tampoc, però, es pot descartar totalment una datació anterior ja que als segles V-VI, amb la ràpida proliferació del cristianisme, es construeixen moltes esglésies i ja apareix l'absis de ferradura.

En definitiva, ens trobem davant d'un exemple d'església rural que probablement deu tenir els seus orígens en el període de domini carolingi. Una etapa posterior a la inseguretat i destrucció de la invasió sarraïna que va portar una gran activitat constructiva en tots els camps, el religiós inclòs. D'aquesta manera, gran quantitat d'esglésies van ser consagrades als segles IX o principis del X. Moltes, però, al cap de poc temps, van ser refetes. Per exemple, l'acta de consagració de Sant Germà de Cuixà, del 953, ens diu que l'església substitueix una d'anterior feta de pedra i fang, o bé, l'acta del monestir de Sant Quirze de Colera, del mateix any indica que es fa una reconstrucció en pedra d'un edifici anterior cremat pels pagans (DE PALOL 1999). Aquestes dades ens poden indicar que la mala qualitat de l'estructura de Sant Pere dels Vilars era un fet comú a l'època, així com la seva reforma, producte del desgast de l'edifici, d'una destrucció (potser una incursió) o bé de la voluntat d'adequar-se als nous corrents estilístics.

BIBLIOGRAFIA

BADIA-HOMS J. *et alii* 1994, Les ruïnes de Sant Pere dels Vilars (Espolla, Alt Empordà) i les esglésies alt-medievals de pedres i fang, *I.E.G*, Girona.

BARRAL X. 1981 , *L'art pre-romànic a Catalunya. Segles IX-X*, ed. 62, Barcelona.

BATLLORI A. & LLUBIÀ L. 1949 , *Ceràmica catalana decorada*, Barcelona.

D.A. 1985, *Catalunya Romànica*. Berguedà, Vol. XII, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

D.A. 1992, *Catalunya Romànica*. Barcelonès, Baix Llobregat i Maresme, Vol. XX, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

D.A. 1989, *Catalunya Romànica*. L'Empordà I-II, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

D.A. 1993, *Catalunya Romànica*. Pallars, Vol. XV, Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

DE PALOL P. 1999, *Del romà al romànic. Història, art i cultura de la Tarraconense mediterrània entre els segles IV-X*, Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

GODOY C. 1995 , *Arqueología y liturgia. Iglesias hispánicas (s.IV al VIII)*, Universitat de Barcelona, Barcelona.

JUNYENT E. 1983, *L'arquitectura religiosa a Catalunya abans del romànic*, Curial/Abadia de Montserrat, Barcelona.

NOLLA *et alii*. 1996, Les esglésies de Santa Margarida i Santa Magdalena d'Empúries (l'Escala, Alt Empordà), *III Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners.

SOLER N. 1984 , *La terrissa de la ciutat de Girona*, Girona.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA A L'ESGLÉSIA DE SANT VÍCTOR DE DÒRRIA. TOSES. EL RIPOLLÈS.

Dolors CODINA

INTRODUCCIÓ

L'església de Sant Víctor es troba situada a la localitat de Dòrria, municipi de Toses (el Ripollès). S'hi accedeix per la carretera N-152 entre les poblacions de Ribes de Freser i Puigcerdà, a l'alçada de Fornells de la Muntanya. (fig. 1).

La capella de Sant Víctor de Dòrria fou consagrada l'any 903 pel bisbe Nantigís d'Urgell. D'aquell primer edifici original només en queda la nau. Actualment l'edifici està tancat a l'est per un absis rectangular flanquejat per dues capelles també rectangulars. La nau fou coberta amb una volta de canó.[1]

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA

L'excavació fou emmarcada dins el projecte de consolidació i restauració de l'església portat a terme pel Servei de Restauració de Monuments de la Diputació de Girona.

En el moment d'aixecar el paviment aparegueren unes estructures muràries, l'obra s'aturà i es posà en marxa la intervenció que tingué lloc entre els dies 1 i 2 de desembre de 1998, aquesta es limità a la realització de la planimetria de dos murs situats sota els murs de la capçalera de l'església i a l'excavació d'una tomba localitzada en el creuament entre la nau i el creuer (fig. 2).

DESCRIPCIÓ DE LES ESTRUCTURES

E.F. 1: Estructura funerària tallada a la roca de 1,90 cm de llarg per 1 m d'ample i per 0,80 cm de profunditat. Aquesta fossa contenia restes humanes

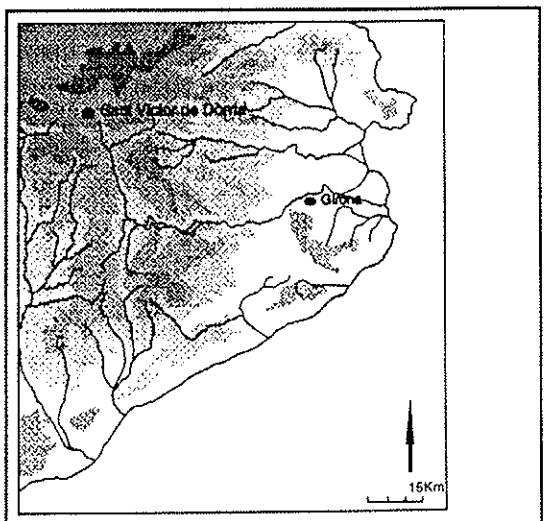

Fig. 1: Situació geogràfica del jaciment

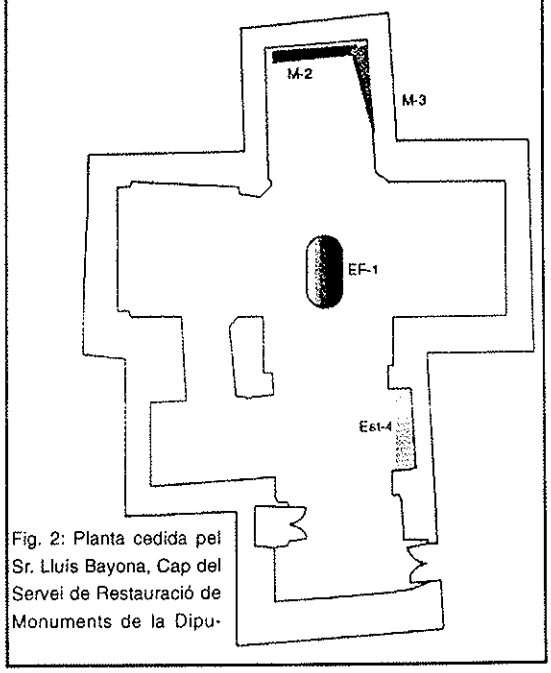

Fig. 2: Planta cedida pel Sr. Lluis Bayona, Cap del Servei de Restauració de Monuments de la Dipu-

[1] PLADEVALL i FONT A. & CASAS M. LL.1987. Sant Victor de Dòrria, *Catalunya Romànica*, v. X, El Ripollès, p. 438

modernes, inconnexes i pertanyents a varis individus. A més d'aquestes restes hi aparegué també fragments de morter caiguts del sostre, pintats de blau i de vermell, elements dels taüts de fusta i vàries monedes modernes.[2]

Creiem, doncs, que aquesta fossa fou utilitzada com a abocador durant una de les moltes refaccions del sòl de l'església.

M-2: Mur paral·lel al tracepte, localitzat a tocar del mur est de l'absis, composat per pedres de grans dimensions algunes ben escairades. Només presenta una filada, excepte al costat sud on en trobem dues. És un mur de pedra seca assentat directament sobre la roca natural.

M-3: Mur localitzat sota el mur sud de l'església al seu costat est i que passa per sobre de M-2 en la seva part nord. Presenta un parament lligat amb morter i només en resta una sola filada. Es fonamenta directament sobre la roca natural.

Estructura 4: Estructura de lloses de grans dimensions posades planes, aquestes estan lligades amb morter. Apareixen entre el primer i el segon pilar del costat sud de la nau.

CONCLUSIONS

Els resultats de la intervenció arqueològica a l'església de Sant Víctor de Dòrria són molt minsos, el fet de no trobar cap tipus de material en relació amb les estructures, tret del material modern de la tomba, ha fet impossible datar-les, tant sols podem dir que es tractaria probablement d'un o de varis edificis anteriors a l'església actual.

BIBLIOGRAFIA

BOTET i SISÓ J. 1909, *Les Monedes Catalanes*, Institut d'Estudis Catalans, I, II, III, Palau de la Diputació, Barcelona

PLADEVALL i FONT A. & CASAS M. LL. 1987 Sant Víctor de Dòrria, *Catalunya Romànica*, vol. X, El Ripollès, 438

CRUSAFONT i SABATER M. 1982, *Numismàtica de la corona catalano-aagonesa medieval (785-1516)*, editorial Vico, Madrid

FONTECHA i SÁNCHEZ R. 1968, *La moneda de vellón y cobre de la monarquía española. (años 1516 a 1931)*, Madrid

2 Les monedes trobades dins la fossa són les següents: 2 Ardits de coure de 1709 de l'Arxiduc Carles d'Àustria. Botet n. 991, 2 cèntims del Govern Provisional de 1870. Fontecha 1098, 4 meravedissos de coure encunyats a la sèquia de Segòvia de Carles III. Any 1777. Fontecha 692.

L'ESGLÉSIA DE SANT FRUITÓS D'OSSINYÀ (SANT FERRIOL, LA GARROTXA)

Bibiana AGUSTÍ

INTRODUCCIÓ

L'església de Sant Fruitós d'Ossinyà es troba al municipi de Sant Ferriol, (la Garrotxa), en el vessant esquerre del riu Junyell i a l'est de la serra del Mor; actualment s'hi arriba des de la carretera general de Girona a Besalú, partint de la trenca que queda davant la fàbrica Pedres Blanques i seguint una pista que corre al costat del riu Junyell. El camí que hi arriba és el que uneix la zona de Besalú i la vall del Fluvià amb la de Mieres i Santa Pau; és, per tant, una antiga connexió entre les terres de l'Empordà i la Garrotxa.

La seva situació en la proximitat de la vila de Besalú degué incidir en el fet que aparegués esmentada en un bon nombre de documents, almenys en els segles que veuen la major activitat comtal. El recull documental referit en l'obra de la Catalunya Romànica (D.A. 1990) parteix dels més antics datats l'any 977: una donació de l'església a la canònica de Santa Maria de Besalú per part de Miró Bonfill, comte de Besalú i bisbe de Girona i d'una concòrdia establerta entre Miró Bonfill, com a bisbe de Girona, i l'abat de Santa Maria, segons la qual aquest es comprometia a oferir hospedatge al bisbe i set dels seus acompanyants a canvi de donar els sants olis a la parròquia de Sant Fruitós i les seves sufragànies. La resta de documents posteriors on s'esmenta Sant Fruitós solen referir-se a donacions de textos testamentaris i tenen lloc en els anys 998, 1000, 1161 o s'hi refereixen només de passada en els anys 1280 (*Rationes decimarum*), 1362 (*Llibre Verd*), 1691 (*Sinodals*).

L'estructura arquitectònica és molt simple, d'una sola nau, i es troba ben descrita perA. Noguera i Massa i J. A. Adell en l'obra de Catalunya Romànica (pàg. 332-333). La volta de l'església havia estat ja restaurada en una altra ocasió almenys, substituint l'original per l'encavallada de fusta sobre arrencaments d'obra i acabats de guix. La decadència recent de l'edifici es pot associar al despoblament de les zones de muntanya, arran de la industrialització de la zona.

En el moment de la intervenció arqueològica la visió de l'edifici ja havia canviat pel que respecta al mal estat de conservació al que es refereixen aquells autors, puix que les obres de restauració ja estaven en les acaballes. Aquestes obres comportaren l'extracció del paviment de rajoles per tal de renovar-lo. Fou aleshores quan aparegueren les restes d'una estructura murària que motivà la intervenció i el registre arqueològic. El projecte ha respectat alguns elements de les diferents fases constructives, com ara el campanar quadrangular, la porta a migdia i la finestra en el mateix mur, i, a l'interior, els elements de rajola de l'arrencament de volta de la nau.També l'aparell del mur nord, que no és pas l'original, s'ha mantingut visible, per bé que difereix notablement del de la resta de murs, de carreus ben escairats, visible un cop extreta la capa de guix. En contrapartida, s'ha eliminat la sagristia, petita cambra que havia estat afegida al mur de migdia, així com l'accés a través d'aquest mur, arran de l'absis.

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

El nostre treball consistí en registrar i delimitar les estructures aparegudes durant les obres i en seguir l'anivellament del sòl de la nau per tal d'enregistrar altres possibles troballes.

Així reconeguérem una estructura murària integrada en la base interna de l'absis i l'interpretàrem com la fonamentació d'un edifici religiós anterior al del romànic. La seva morfologia respon igualment a un absis semicircular, de dimensions menors a l'actual i amb una disposició desplaçada lleugerament cap al nord, guardant però la mateixa orientació est-oest.

La continuïtat d'aquesta estructura es reconeix en les unitats estratigràfiques de la nau, que semblen respondre a la fonamentació dels murs laterals de la nau de l'edifici anterior. Aquests queden integrats posteriorment com a estructures de fonamentació en la construcció dels pedrissos laterals, actuant de seients adossats als murs nord i sud de la nau de l'església.

[1] El responsable de l'obra va estar l'arquitecte Lluis Bayona Cap del Servei de Monuments de la Diputació de Girona.

En el sòl de la nau es va registrar un nivell funerari alterat i una fossa funerària reutilitzada en diverses ocasions. El nivell funerari respon a l'amortització de diverses estructures funeràries anteriors, que degueren veure's afectades per la pavimentació del sòl de la nau en algun moment de la seva utilització. Per bé que les restes humanes apareixien relativament concentrades en diverses zones de la nau, presentaven les articulacions completament desconnectades i es trobaven molt fragmentades. El nombre mínim d'individus resultant és de 5, repartits en grups amplis d'edat: 2 adults-madurs, un de trets masculins i un de trets femenins; un immadur d'entre 15 i 18 anys, un infant d'entre 3 i 5 anys i un infant perinatal o nadó prematur. Els individus madurs presenten trets patològics corresponents a patologies degeneratives de les articulacions, pròpies de l'edat madura i senil.

L'estructura funerària correspon a una fossa rectangular, amb els caires arrodonits, tallada en el sòl natural de terra. Pel que fa a les restes humanes, hem recuperat únicament les restes més superficials del reompliment, coincidint amb les que es veurien afectades per les obres, donades les condicions de la intervenció. Aquestes corresponen a un individu adult de sexe femení representat pel neurocrani, la mandíbula i elements toràcics; totes les restes aparegueren desconnectades i barrejades amb el reompliment.

BIBLIOGRAFIA

AGUSTÍ i FARJAS B. & LLORENS I RAMS J.M. 1995. La intervenció arqueològica a SantAndreu del Coll (Olot, la Garrotxa) 1991-1994. *Vitrina*, n. 7. Olot, 42-50.

CODINA D., AGUSTÍ B. & TEIXIDOR M. 1998, El monestir de Sant Quirze de Colera (Rabós d'Empordà, Alt Empordà). Estructures arquitectòniques i funeràries. *IV Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* Figueres, 245-258.

D.A. 1990. *Catalunya Romànica* la Garrotxa.

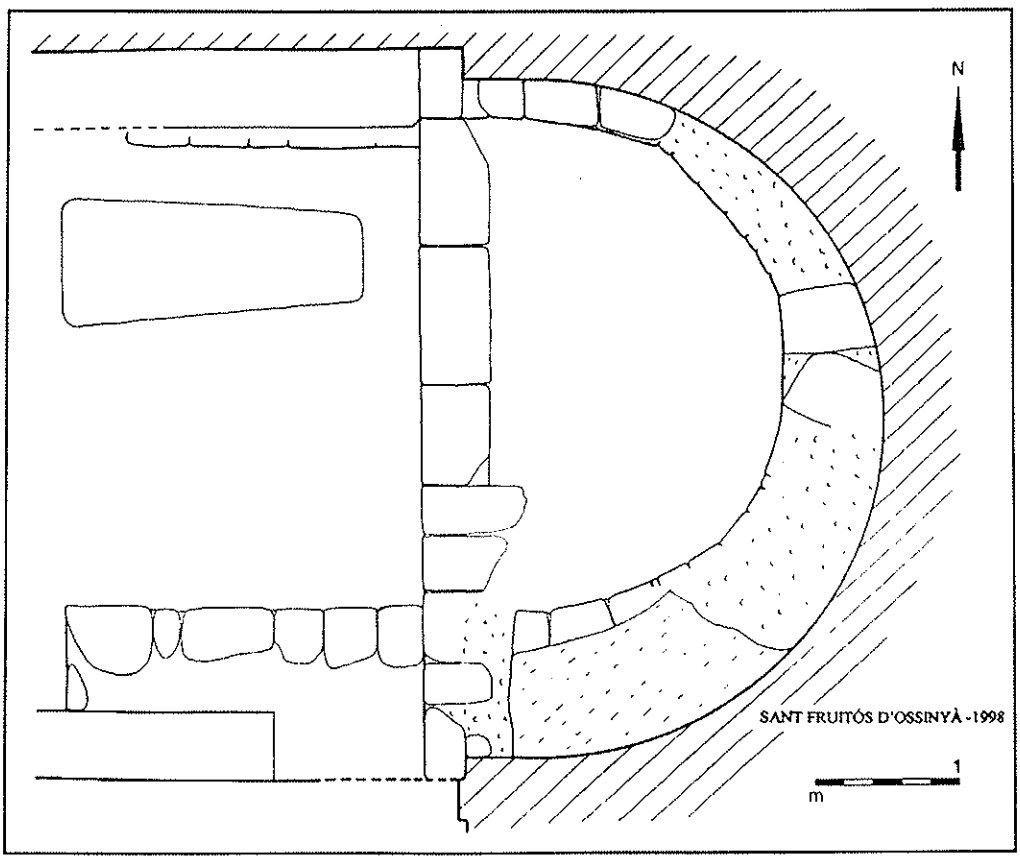

Fig. 1: Planta del jaciment.

ESGLÉSIA DE SANT MIQUEL DE SORIGUEROLA (SORIGUEROLA, FONTANALS DE CERDANYA, LA CERDANYA).

Oriol MERCADAL [1] Sara ALIAGA [2]

INTRODUCCIÓ

La intervenció d'urgència que presentem es va dur a terme durant el mes d'abril de 1999 i fou dirigida per l'aquí primer signant amb la col·laboració de la Sara Aliaga i Rodrigo. El pagament dels treballs van córrer a càrrec de l'empresa que gestionava el Pla Especial d'Urbanització del Golf de Fontanals.

Els estudis arquitectònics i documentals existents daten el temple original d'inicis del s. XI, sense destacar gaire ni fixar cronologies concretes per a les remodelacions fetes durant els segles posteriors, tret de la destrucció i l'incendi que haurien dut a terme els seguidors dels comtes de Foix i els vescomtes de Castellbò a les darreries del s. XII (DA, 1995). L'església presenta una planta de nau única molt senzilla capçada per un absis semicircular i tota ella és aparellada de forma desigual i força barroera, amb obra de reble i alguns carreuons a les cantonades, i les juntes d'argamassa ben diferenciades. La coberta és en volta de canó peraltat o una mica apuntada, lleugerament deformada, i la paret del frontispici mal escairada respecta a la resta.

El plantejament metodològic escollit durant l'excavació fixà tres sectors d'intervenció, que alhora es relacionarien amb les UE establertes: 1. El parament de l'absis 2. El sòl i subsòl de l'espai presbiterial i 3. El sòl i subsòl de la nau. Pel que fa al primer, la nostra actuació es limità a documentar les restes de pintura aparegudes en repicar els paletes el guix superposat i mirar de garantir la seva conservació i restauració en la mesura del possible [3]. En els altres dos sectors s'excavaren tots els nivells fins assolir l'estrat geològic de base ("roca mare"). D'altra banda, el paviment de lloses de marbre vermell de l'absis es conservà intacte per voluntat del constructor, així com una petita àrea a tocar la paret oest, que restà per excavar Hem considerat presentar el text dividit per sectors, atès que el tractament històric rebut a cada espai no ha estat idèntic i per tant tampoc no ens permet fer un discurs totalment lineal, a part de resultar més entenedor, per bé que sí es presenten unes conclusions unitàries a la fi de la comunicació.

LES PINTURES DE L'ABSIS

Es tracta de dues petites zones localitzades a banda i banda de l'absis, gairebé a tocar l'arc en degradació que el connecta amb la nau, i a una alçada d'entre 2 m i 2,5 m, en el sector d'arrencament del quart d'esfera que cobreix l'espai presbiterial. Pel que pot deduir-se, dues sanefes superposades abastarien tota la longitud d'arc de l'àbsida. La superior estaria conformada per un motiu seriat, a manera de zigazaga, format per un triangle negre a la base i dues franges amples verticals a sobre d'ell, aparentment una de color blanc i l'altra, ocre. La separació entre motius es fa mitjançant dues línies primes, paral·leles, de color negre. A sota, una segona sanefa potser de fons vermellós integrava una línia de grans punts negres. A sota d'elles i al camp inferior s'observa un predomini del color vermell, que deuria conformar el fons de les diverses escenes explicades, on són visibles dos o tres asteriscos (estels celestials) també vermells i algunes bandes negres que surten en diagonal vers el centre de l'absis, a part d'altres motius més dubtosos a causa de la seva deficient conservació.

L'ESPAI PRESBITERIAL

Les fotografies que amablement ens van ser facilitades pel sr. X. Forga mostren que tot just abans de la nostra intervenció hi havia hagut un altar central fet de ciment enguixat. Per la seva factura cal situar-

[1] Arqueòleg i director del Museu Cerdà de Puigcerdà.

[2] Arqueòloga i dinamitzadora cultural del Consell Comarcal de la Cerdanya.

[3] Avisats els responsables de l'obra, així com les autoritats competents, la nostra proposta fou que es portés a terme la neteja, consolidació i en la mesura del possible, la restitució de la part conservada. La feina fou duta a terme per la sra. Meritxell Izquierdo, restauradora professional especialitzada en pintura i instal·lada a la veïna població de Ger.

lo dins del s. XX i el seu encarament cap al centre de la paret absidal -a l'est- ens fa pensar que fou aixecat abans dels canvis litúrgics introduïts pel Concili Vaticà II (1962-65). Relacionat amb ell es va fer un terra de ciment polit i fresat que cobria la part no enllosada (UE 2002), atès que el sector frontal llindant amb la nau presentava grans lloses de calcària *griotte* vermella o grisa -localment dita "marbre"- (UE 2001). Dessota el paviment de ciment aparegué el nivell de preparació corresponent (UE 2003) bàsicament constituït per graves industrials.

Al centre de l'espai absidal i un cop enretirat l'altar pels paletes, aparegué una estructura de planta quadrada (UE 2004) on s'observaren quatre petits encaixos rectangulars a cadascun dels vèrtex, amb un afegitó rectangular a la seva part davantera i disposada al damunt d'una solera de pedres grosses. Era feta de grans còdols sense desbastar lligats amb morter de calç i ja havia estat rebaixada, com ho palesaven les empremtes deixades per alguns dels blocs. Als seus laterals hi havia sengles bigues de fusta encaixades entre ella i el paviment de lloses descrit, molt probablement emprades per fixar una estructura aèria relacionada amb els retalls esmentats.

Alguns nivells d'ocupació es restringien a un sector de l'espai, en part condicionats per l'existència de la nomenada estructura.Així, el nivell UE 2005, datable del s. XVII-XVIII; una taca relacionada amb una combustió (UE 2008) i associada a una escudella d'orelletes de reflexos daurats (2a 1/2 s. XVI-s. XVII), així com un nivell de terra inferior (UE 2009) corresponent a la 1a meitat del s.XVI (amb un diner de Perpinyà de Ferran II i un ardit puigcerdanès de Carles I)[4]. Igualment, es va localitzar una fossa subrectangular potser datable dins de la primera meitat del s. XVII (amb un diner de Puigcerdà, de Felip II, i un ardit barcelonès de Felip III entre el seu farciment).

En relació amb les ocupacions anteriors a l'existència de l'estructura central esmentada, vam determinar tres nivells: la UE 2013, un probable paviment de terra piconada barrejada amb calç, i la UE 2014, un nivell de freqüentació, fixables vers el 1r quart del s.XVI, i la UE 2019, corresponent a les restes de diversos paviments de calç, el primer d'ells disposat al damunt de les graves naturals, però difícilment relacionables amb una cronologia concreta (s. XI-XV?).

LA NAU

El nivell d'ocupació més recent (UE 3001), d'uns 5 cm de gruix, fa referència a la barreja de graves industrials i paviment de ciment amb objectes diversos (ferro, escòria de bronze, restes òssies, etc.). Abastaria un període que oscil·laria entre la 2a meitat del s. XIX i les darreries del s. XX. Immediatament dessota seu hi havia un segon nivell, d'uns 20 cm de potència, compost de terra sorrenca amb algunes fraccions més argiloses, el qual també integrava còdols i pedres de mida mitjana, així com elements i objectes molt diversos tant formalment com cronològica: lloses de pissarra, ceràmiques oxidades, grises i vidrades, fauna, restes humanes, ferro, escòria de bronze, vidre, dues medalles religioses i vint-i-quatre monedes datables entre el s. XIII i l'any 1853. Així doncs, es tractaria d'un nivell on gairebé es veurien reflectits tots els moments de freqüentació de l'església, si bé mostrant un evident desordre tan estructural com temporal.

Aquest nivell cobriria parcialment i estaria en contacte amb una sèrie de bigues de fusta (UE 3005 a 3008 i 3033) -disposades paral·lelament al llarg de la nau, unes, i tangencialment una altra-, les quals presentaven un retall fet al seu nivell inferior corresponent: en uns casos, un paviment d'argila (UE 3009), i en un altre, les restes d'un/s de calç (UE 3017). La seva utilització caldria situar-la entre la 2a meitat del s. XVI i el s. XIX.

Abans de la instal·lació del terra de fusta -o en algun cas, potser fins i tot amb aquest ja col·locat- s'haurien obert diverses fosses al sòl de la nau. En una d'elles (UE 3020) només vam localitzar fragments de restes arquitectòniques (paviment de calç, lloses, petits carreus...), mentre que altres (UE 3003, 3018 i 3025) haurien tingut un caire funerari, almenys en el seu origen -fet certificat tant per l'existència de restes humanes en connexió o bé desconnectades anatòmicament, com pels claus de ferro amb restes de fusta trobats al seu costat.

Finalment, tenim els nivells més antics -que corresponen a les unitats UE 3009 i 3017, ja citades-, els quals se superposen directament a la roca mare i l'anivellen. No tenim elements vàlids per datar-los, però amb tota seguretat són anteriors al s. XVI.

INTERPRETACIÓ DEL CONJUNT

Pel que fa a les pintures, la conservació general del conjunt resulta molt deficient. Tot i això, per la morfologia, la disposició i els colors dels pocs elements visibles actualment (estels, punts, zigazaga) apuntaríem una cronologia d'entorn al s. XIII, en base a les valoracions fetes per diversos autors referents als conjunts pictòrics sobre paret o sobre taula geogràficament veïns i propers estilísticament de Sant Andreu d'Angostrina, Sant Andreu de Baltarga, Sant Romà de Càldegues, Sant Martí de Tost o Sant Sadurní de Tavèrnoles, o el propi frontal

[4] La determinació de tot el conjunt numismàtic va ser fet per la Maria Clua i Mercadal, del Gabinet Numismàtic de Catalunya, a qui agraïm molt sincerament el bon treball realitzat.

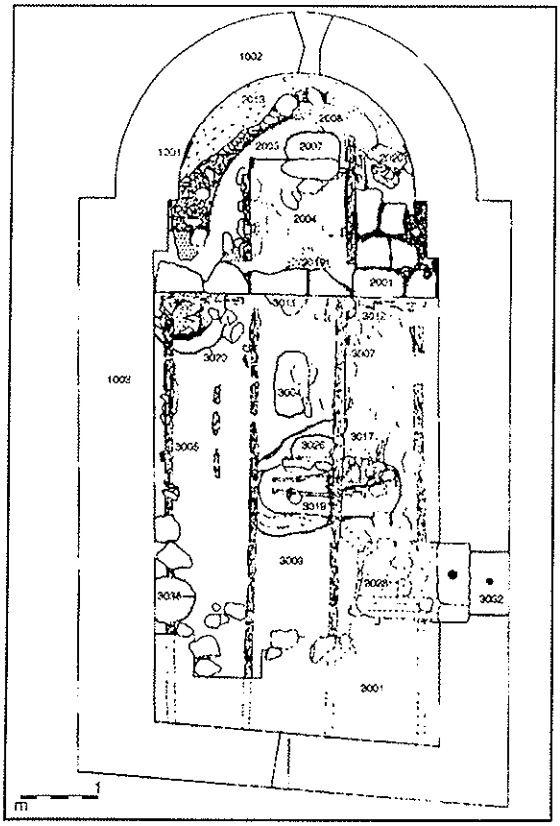

Fig. 1: planta de l'església amb els sectors excavats

o taula d'altar de l'església conservat al MNAC (GUDIOL, 1929; COOK i GUDIOL, 1980;AINAUD, 1954-55 i 1973; CARBONELL, 1981; DA, 1995).

El resultat de les excavacions no anul·laria la datació proposada per a l'aixecament original del temple (s. XI), o si més no, sembla clara la inexistència d'una construcció anterior que hagi conservat almenys la seva fonamentació. L'aparell observat a la base dels murs i a les banquetes de fonamentació, així com als repicats que han posat al descobert algunes estructures apunten més aviat una cronologia romànica inicial, per bé que el peraltat de la volta i un cert atalussament dels murs podrien fer pensar en un moment més avançat (darreries del s. XII - s. XIII).

Si fem cas de les escasses restes de paviment de calç conservades en les cotes més baixes tant de l'absis (UE 2011, 2019) com de la nau (UE 3010, 3011, 3017...) - que descansen directament sobre la roca de base-, semblaria que aquest fou el primer sòl de l'església - o potser inicialment la roca mateixa fou emprada com tal-, refet diverses vegades al llarg dels segles, però no tenim materials associats que ens permetin datar-lo amb certesa. Només dos diners de Barcelona datats als s. XIII-XIV i determinats fragments de ceràmica grisa-marró medieval o de vidre apareguts fora de context (UE 3002, molt posterior) podrien relacionar-se amb els primers segles. Immediatament per sobre i en contacte amb aquests hi havia un irregular nivell d'argila piconada marró rogenca i plàstica, similar a l'absis (UE 2014) i a la nau (3009), però que aparentment no tindrien una correspondència cronològica directa, interpretable com les restes d'un sòl. En principi, el desnivell entre l'absis i la nau vindria donat per un pendent del terreny probablement accentuat artificialment a la nau, sense constatar-ne estructures clares de separació -tot i que malauradament el fet d'haver de conservar el paviment de grans lloses calcàries no ens va permetre observar la relació directa entre ambdós espais-.

Amb posterioritat a aquestes ocupacions s'hauria instal·lat una estructura rígida al centre de l'absis. El nostre primer pensament fou el que probablement s'hauria aixecat per tal d'acollir l'altar i un baldaquí de templet. I de fet, tenim coneixement de l'existència de baldaquins tant a la pròpia comarca (Sant Climent de Grèixer) com a terres veïnes (Sant Martí deTost, Sant Serni de Tavèrnoles, Sant Vicenç d'Estamariu, Sant Cristòfol de Toses?, etc.), per bé que en alguns casos es tracti d'un tipus diferent (el cobricel o baldaquí pla) on la taula restava fixada a la conca absidal mitjançant dues bigues. Per als casos citats els diversos autors situen les peces, majoritàriament, entre la fi del s. XII i el s. XIII.A Soriguerola, si fem cas de la troballa de dues monedes en el sector més alt i extern de la UE 2014 -que passa dessota- el nostre exemple hauria de ser, per força, alguns segles més tardà, però el tipus d'estructura ens porta a pensar el contrari. La segona hipòtesi, que ha anat prenent cos, defensaria que el dit "frontal d'altar de Sant Miquel", un exemplar inusual i excessivament llarg per fer d'antipendi, i relacionat amb l'anomenat Mestre de Soriguerola, datat de la fi del s. XIII o vers el 1300, fos en realitat una taula d'altar, atès que coincideix en la seva amplada amb l'existent entre els encaixos localitzats a l'estructura UE 2004 del centre de l'absis i destinats a encabir les potes d'una estructura aèria.

A partir del s. XVI i fins al s. XVIII veiem com s'obriren diverses fosses tant a l'absis com a la nau. Tres d'elles estaven disposades tangencialment respecte a la nau (UE 2006, 3018 i 3025); la primera es data dins el primer quart del s. XVII i les altres dues a la 2a meitat del s. XVI (amb dos ardits puigcerdanesos de Felip II entre altres materials del farciment i com a possible aixovar), mentre que una tercera -UE 3003- seria paral·lela a aquella i cronològicament també més tardana (ardit barcelonès del 1710, de l'arxiduc Carles). Una explicació plausible a l'orientació diferent d'aquesta última podria haver estat el fet que el terra de fusta de la nau -i per tant, les bigues de base- ja hi fos col·locat a lloc. En la majoria dels casos es tractava de fosses funeràries que acolliren enterraments en caixa de fusta: en una (UE 3006) hi hagué un nen d'un mes d'edat aprox., mentre que l'altra (3018) hauria acollit una dona molt jove (d'uns 16 anys) amb un nadó col·locat al damunt del seu pit i un segon disposat en una petita fossa retallada dins la primera, a més d'un home jove d'entre 17 i 25 anys, disposat als seus peus i en desconnexió anatòmica.

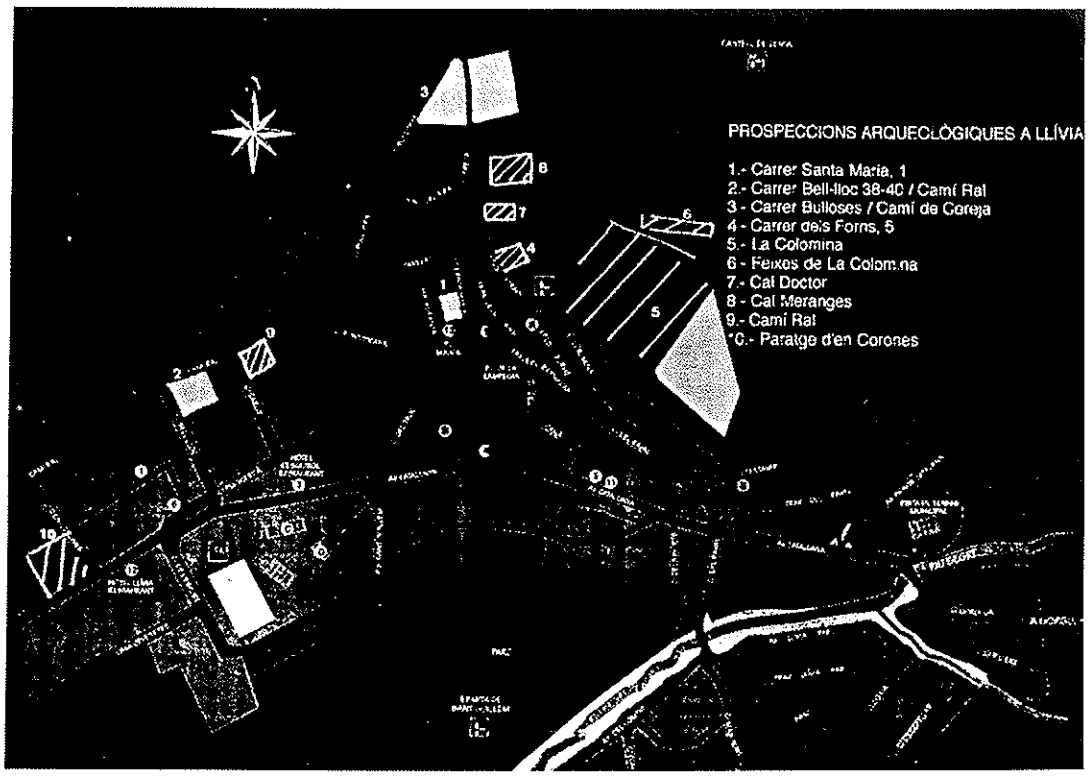

Fig. 2: planta general de la situació del jaciment

Finalment, el nivell UE 3002, datable a partir del s. XVIII i probablement, fins a la 2a meitat del s. XIX, molt ric en materials, però absolutament alterat, podria haver-se format, en part, com a conseqüència d'una aportació de terra per tal d'anivellar el sòl després de desafectar l'estructura de fusta existent. I per sobre d'ell encara restava un darrer nivell format, bàsicament, al llarg del s. XX, i on trobàrem barrejats materials constructius i arqueològics, remenats durant aquesta darrera rehabilitació del temple.

BIBLIOGRAFIA

AINAUD i DE LASARTE J. 1954-55, El maestro de Soriguerola y los inicios de la pintura gótica catalana. *Goya*, núm. 2, pàg. 75-82. Madrid.

AINAUD i DE LASARTE J. 1973 *Art romànic.* Guia. Ajuntament de Barcelona.

CARBONELL E. 1981, L'ornamentació en la pintura catana romànica. *Artestudi*, col·l. Materials, núm. 2. Barcelona.

COOK W. W. S. & GUDIOL i RICART J. 1982, *Pintura e imaginería románicas*, dins *Ars Hipaniae*, vol. VI. Ed. Plus Ultra. Madrid.

D.A. 1992, L'Alt Urgell. Andorra. *Catalunya Romànica*, vol. VI. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

D.A. 1995, La Cerdanya. El Conflent. *Catalunya Romànica*, vol. VII. Enciclopèdia Catalana. Barcelona.

GUDIOL i CUNILL J. 1929, La pintura sobre fusta, *La pintura mig-eval catalana. Els primitius* vol II. Ed. Barbra. Barcelona.

LES EXCAVACIONS A LA CATEDRAL DE GIRONA (1998-1999)

L. PALAHÍ P. FREIXAS J.M. NOLLA J. SAGRERA M. SUREDA

Arrel del projecte Picasso s'efectuaren a l'àrea de la catedral de Girona un seguit de prospeccions geofísiques de llarg abast el resultat de les quals foren presentats a les Terceres Jornades, a Santa Coloma de Farners (Nolla, 1996). Tanmateix, era indispensable efectuar excavacions al subsòl per confirmar i validar les dades fornides pels físics i geòlegs o per permetre, a partir dels errors, millores en els aparells, en la programació i en les interpretacions corresponents. Això fou possible gràcies a la decisió de l'Ajuntament de Girona que sol·licità i aconseguí de la Unió Europea un projecte anomenat PROGRESS (Prospection geophysique, recherche et excavation selective du sous-sol. Application des nouvelles technologies à l'Archéologie) amb la participació de les ciutats de Bàstia (illa de Còrsega), Càllers (Sardenya) iAtenes. La intenció final del projecte era la de fer evident les enormes possibilitats, de cara a la millora de la gestió del patrimoni arqueològic urbà, de les prospeccions geofísiques del subsòl. Tot i que inicialment Girona havia proposat altres indrets de la ciutat per dur a terme les prospeccions i les comprovacions arqueològiques subsegüents (entorns i interior de l'església de Sant Feliu i cementiri jueu del Bou D'Or), va semblar raonable començar per explorar el subsòl de la seu a partir dels indicis de 1994. Avançàvem temps i, segons els resultats, podrien fer-se les correccions oportunes. La primera campanya es realitzà el mes de febrer de 1998, amb resultats extraordinaris que obligaren els geofísics a realitzar una nova prospecció del lloc (amb l'escala exterior inclosa), i la segona entre febrer i març de 1999, explorant uns llocs determinats que foren triats per poder restituir la planta de l'edifici romànic amb el màxim de precisió.

SONDEIG A (1998) (FIG. 1)

Situat en la darrera tramada de la nau actual on se sabia l'existència de la Galilea i del Cloquer Vell i on les prospeccions de 1994 assenyalaven algunes de les evidències teòriques més clares. Immediatament sota les poderoses lloses del sòl del temple actual apareixien els murs de l'edifici romànic i colgant l'interior de les estructures, un rebliment de terra, calçobre i pedruscall generat pel propi enderrocament del lloc. Aquest reompliment ho omplia tot fins a nivell de circulació. Queda clar, doncs, que l'excavació no plantejà cap problema estratigràfic facilitant en gran manera la velocitat dels treballs.

Aquest sondeig posà al descobert la façana occidental de la seu romànica, amb la porta, la Galilea, una mena de pòrtic cobert monumental amb vàries funcions i a cada costat, dues torres simètriques en planta i d'alçada diferent, a les quals s'hi accedia des de la Galilea. La meridional, més alta, corresponia al «cloquer vell» dels documents de l'època mentre que l'altre hem suposat que seria el baptisteri. És interessant deixar constància que l'excavació provà la unitat absoluta de l'obra: nau, Galilea i torres de flanqueig.

La façana del temple, de quasibé 15 m d'amplada, era bastida amb grans carreus de gres ben tallats i escairats. L'espai central era ocupat per la porta de 3'30 m de llum situada uns 2 m per damunt del nivell de circulació de la Galilea, emmarcada per unes mitges columnes que reposaven damunt d'un plint cúbic, també de gres. La diferència de cota era superada per una escala que havia estat objecte d'un saqueig sistemàtic que va fer desaparèixer els graons i deixà exclusivament l'ànima interna de pedruscall i morter de calç. L'alçada de cada graó era de 15 cm. Una observació acurada va permetre posar de manifest que aquesta escalinata no era l'original sinó una reforma posterior que no s'ha pogut datar Anteriorment n'existí una altra, amb els graons fets de pedra de Girona i amb alçades entre graó i graó de 25 cm. A cada costat de l'escalinata i formant part de la façana es disposaven dues fornícules de planta rectangular que, en el seu moment, foren ocupades per sengles sarcòfags, suposadament sostinguts per unes columnes o unes mènsules on reposaven les despulles de la comtessa Ermessenda i del seu besnét el comte Ramon Berenguer II, Cap d'Estopes, que Pere el Cerimoniós manà traslladar a l'interior de la seu actual on encara es conserven. En un moment indeterminat, aquests nínxols foren pintats de blau. Davant per davant de la porta del temple i d'igual amplada es localitzà la porta de la Galilea que comunicava aquest espai amb l'esplanada exterior on hi havia el Pedró i on moria l'escalinata

monumental que connectava, salvant un considerable desnivell, el Mercadell i la Seu. Tal com succeïa amb la façana, a cada costat de la porta es localitzaren dues fornícules idèntiques que a més de fer, suposadament, funció funerària, eren també dos grans finestrals, protegits per unes reixes de ferro que il·luminaven l'interior del nàrtex. Aquest pòrtic de parets sòlides i de gran gruix -en algun lloc superior al 1'50 m-, de planta rectangular, acabava de ser definit per dos costats més curts on hi localitzàvem, més cap a ponent i disposats simètricament, dos nínxols funeraris. Una mica més enllà, i també afrontades, hi havia dues portes que comunicaven aquest espai amb les torres septentrional i meridional. La del costat sud conservava en bon estat el sòl de lloses de pedra de Girona, mentre que el sol de l'espai central de la Galilea havia desaparegut essent evident l'existència d'inhumacions que no foren explorades.

No s'excavà la part interior de la nau del temple en trobar-se farcida per un abocament intencionat de morter de gran duresa. Tanmateix, poguérem observar que el mur era disposat sobre un sòcol de 1'5 m d'amplada damunt del qual s'alçava el mur vist d'1 m de gruix, que el mur era recobert d'un remolinat de guix i que del llindar de la porta calia baixar un parell de graons per trobar el nivell de circulació interior.

Al costat est del cloquer vell també pogué observar-se els murs exteriors d'aquesta torre i de la nau de la Seu, bastits amb un carreuat força regular de mides petites, de calcària nummulítica, amb grans blocs de gres ocupant les cantonades o la part inferior del sòcol.

SONDEIG B (1999) (FIG. 1)

La intenció d'aquesta cala, com de fet les altres realitzades aquell any, pretenien aconseguir el màxim de dades possibles per aconseguir restituir amb el més gran rigor la planta del temple consagrat el 1038. Treballarem, només, al costat de tramuntana de la nau única acceptant que l'altre costat seria idèntic. Aquest sondeig s'obrí davant de la capella de la Puríssima que queda immediatament a migdia de la torre de Carlemany. Aquí suposàvem l'existència del braç septentrional del creuer, l'extrem del qual hauria ocupat el campanar romànic.

Les restes recuperades consistiren en un gran mur orientat d'est a oest, de pedruscall i morter de calç, que s'imbricava amb un altre de perpendicular en el qual s'hi podia observar una porta. Es posà de manifest l'existència de dos enllosats de característiques diferents de plaques de pedra de Girona, un de mides considerables i l'altre més petites. Sembla clar que ens trobem davant del mur oest del creuer i d'una sala exterior adossada (l'aula capitular?), que a través de la porta consignada comunicava directament amb l'interior de l'església. Totes aquestes restes se situaven damunt d'un gran mur orientat est/oest que fou usat de fonamentació. Quedava clar que es tractava d'una preexistència que fou utilitzada per la fàbrica romànica a la qual condicionà.

Pel costat intern de la nau del temple romànic fou trobat sota el nivell de preparació de l'enllosat actual una capa de sorres de 0'50 m de potència, modern, disposat quan fou retirat el cor. Per sota aparegué una UE molt compactada sota de la qual se situaria l'autèntic nivell de circulació de la seu romànica i per sota, s'identificaren dues capes de reompliment d'època romana. El superior es dataria al segle tercer amb un material idèntic al localitzat al reompliment superior de Casa Pastors (Nolla, 1988, 87-88 i 106), mentre que l'inferior semblava que podria datar-se en les primeres dècades del segle primer.

SONDEIG C (1999).

Per acabar de concretar les dades aconseguides en el sector B, s'obrí una altra cala uns 4 m cap a llevant amb l'objectiu de mirar de trobar el costat oriental del mur del creuer i les restes d'un basament del pilar de sosteniment de la columna de la nau gòtica quan, abans d'imposar-se la idea de la nau única, s'havia optat per una solució més convencional.

Aquí trobàrem part d'un angle format per dos murs orientats nord/sud i est/oest, respectivament que interpretem, ara, com una compartimentació interior del braç septentrional del creuer. Un i altre reposaven directament sobre un paviment *opus signinum* molt fi i depurat. Només a l'extrem de llevant on apareixia parcialment malmès s'aprofita l'avinentesa per explorar-ne les capes inferiors, amb troballes escasses però significatives: tot era romà i baix republicà, destacant-ne un fragment de campaniana i una vora de *kalathos* pintat.

SONDEIG D (1999) (FIG. 1)

Es va obrir davant de la porta actual Sant Miquel, on, segons suposàvem, es disposava, també, la porta de tramuntana de l'edifici romànic. L'èxit fou total. En efecte, just per sota de l'enllosat actual descobrírem el mur nord de la Seu romànica i pel sud, dins del temple, una escala de tres graons que comunicava la nau amb l'exterior. De l'escala, definida a ponent i a llevant per uns murets, només en quedava l'ànima interior de pedruscall i morter. Per la banda exterior, un mur situat just al límit oest, adossat perpendicularment a l'estructura romànica, constituïa el límit occidental d'una plataforma elevada bastida en aquest sector en un moment indefinit, que obligà a edificar l'escala interna per permetre salvar el desnivell entre el sòl interior i l'exterior. Tanmateix, l'excavació posà de manifest que en un primer moment el paviment exterior i l'interior de l'església es trobaven a la mateixa alçada tal com palesà, a un costat i altre de la porta, la preparació dels enllosats corresponents amb les empremtes perfectament conservades. No som capaços d'explicar el per què de la creació de la plataforma enlairada que obligà a

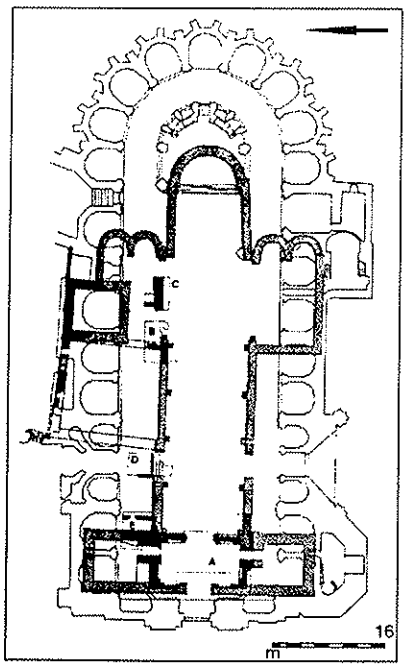

Figura 1.- Planta de la seu actual a l'interior de la qual observem els sondejos A, B, C, D i E i la proposta de restitució del temple romànic.

l'afegit intern d'una escala. Interessa assenyalar que la llum de la porta de tramuntana era idèntica a la de ponent i, segur, a la de migdia, disposada davant de l'actual dels Apòstols.

Per sota del paviment enllosat i com a base del mur del temple romànic hi havia un altre mur que s'usà de ferma fonamentació que deu situar-se directament sobre la roca. Nosaltres rebaixàrem el reble més de 3'5 m sense arribar al seu final. Aquest reompliment era de pedruscall i calçobre que semblava procedent d'una construcció anterior o rebuig d'obra nova. Presentava una marcada inclinació sud/nord cosa que fa suposar un altre mur paral·lel que actuaria de contrafort.

SONDEIG E (1999) (FIG. 1)

Fou el més complex de tots amb una complicada sobreposició d'estructures i modificacions. Aquesta cala pretenia explorar el sector septentrional de la Galilea, la torre nord on suposàvem, per indicis textuals, l'existència del baptisteri de la Seu. Calia, doncs, ampliar el sondeig A (1998) (fig. 1) fins a l'alçada de les capelles actuals dels Dolors i del beat Dalmau Moner, cosa que obligà a alçar tres enormes làpides funeràries i excavar-ne les tombes subjacents que havien malmès parcialment les estructures conservades a sota fins a una fondària aproximada de 1 m. Aquestes circumstàncies han fet difícil la interpretació d'algunes de les restes recuperades. Recordem que aquest sector de l'edifici romànic va ser el darrer en ser enderrocat, el que tingué una vida més llarga i, pel que sembla, una més gran quantitat de transformacions.

De l'edifici romànic es conservava el mur de la façana de tramuntana que limitava, pràcticament, el sondeig pel sud, i una gran paret orientada, també, d'est a oest, que es corresponia simètricament amb el mur de llevant del «cloquer vell» i que presentava algunes peculiaritats la més interessant de les quals era la seva amplada, de quasi 2 m i el trobar-se disposat damunt d'una poderosa banqueta que sobresortia més de mig metre en relació a la seva vertical. Una part del mur romànic havia quedat molt afectada en obrir-se les dues tombes modernes i un desguàs que el travessava d'est a oest i que comentarem més endavant.

L'explicació d'aquest sondeig no és fàcil. Cap a ponent trobem un sector definit per un mur diagonal que sembla força reduït si acceptem -i sembla raonable fer-ho així- que en planta aquest espai seria idèntic al de la torre meridional. Pensem -i caldrà provar-ho més endavant- que aquesta paret diagonal definiria una piscina baptismal, de forma romboïdal, més llarga que ampla. A aquesta estança s'hi hauria accedit des de la Galilea a través d'una porta que patí vàries reformes entre les quals el doblament dels murs laterals, la modificació del sistema de tanca, un canvi en l'alçada del sòl de circulació i, finalment, el seu paredat. No descartem, ans al contrari, que hi hagués un altre accés des de llevant. Tanmateix, tot el sector es troba prou masegat per poder-ho considerar totalment provat.

En aquell sector, a l'orient del suposat baptisteri, fou descobert un desguàs parcialment conservat que travessava l'espai de llevant a ponent, cobert parcialment per lloses de calcària local molt ben tallades i polides. No s'aturava en el mur est, romànic, que travessava tal com feia, més enllà, amb la paret diagonal del (suposat) baptisteri. A partir d'aquí es perdia. A més d'aquesta conducció d'aigua es posà al descobert una cambra que és, clarament, obra d'un segon moment de la història de l'edifici romànic. En efecte, el mur que la definia per llevant s'adossava a la paret nord de la seu de Pere Roger en la part del mig del qual s'obria una petita porta amb el brancal de gres i el llindar de calcària nummulítica, just per sota del qual circulava el desguàs que ja hem descrit. El costat nord de l'obertura havia estat destruït per una de les tombes. Al nord, fent de fonamentació de l'actual capella, es localitzà el mur septentrional de l'estança bastit amb blocs ben escairats formant filades uniformes i nucli intern de morter de gran solidesa. Contra aquesta paret s'observava una estructura petita formada per una filada de pedres del país ben escairades, amb algun element reaprofitat, de planta rectangular i amb una mena d'encaix a la part central.

La meitat nord de la cambra era pavimentada amb lloses que, parcialment, feien de coberta del desguàs. A la meitat sud, el sòl era d'argila piconada amb restes de morter de calç. La diferència de pavimentació

potser s'explicaria per l'existència d'una imatge o d'un element constructiu indeterminat en aquest espai meridional. De fet aquest sector de l'estança, concebut com un encaix, recorda una capelleta o gran fornícula.

Ens trobem, segons semblen indicar tots els indicis, davant d'una habitació bastida quan l'estructura originària, lligada a la Galilea, era fora d'ús i quan l'obra actual ja era iniciada. Una possibilitat seria que hagués funcionat un temps com a baptisteri. En aquest sentit, l'encaix del costat nord de la sala és adequat per posar-hi la base d'una pica. Les reduïdes dimensions de l'estança ens il·lustren sobre la provisionalitat de la seva concepció. El desguàs serviria per conduir les aigües pluvials del sector nord de l'església abans de l'acabament de la tramada corresponent de la volta gòtica.

SONDEIG F (1999)

S'obrí al replà superior de l'actual escalinata. En aquesta ocasió l'objectiu era, simplement, d'intentar localitzar el que quedés de l'escala anterior i, si era possible, establir-ne la datació. Fou localitzada a poc més de 2 m de fondària i aparegué parcialment destruïda en bastir-se els fonaments de l'actual façana que féu desaparèixer el darrer metre de l'escala per poder-hi col·locar els pals i els taulons de l'encofrat del gran mur de contenció. El més interessant aparegué una mica més avall. En una cota propera als 3 m de fondària, el sistema constructiu d'aquest mur variava i s'observaven filades de blocs de pedra rectangulars, allargassats, conformant filades uniformes i regulars de poc més de 20 cm d'alçada cada una. Era clar que aquesta part del mur havia estat, en una època, obra vista. Aquesta part de l'obra s'havia de relacionar amb l'escalinata antiga, de pedruscall i morter de calç, que en aquest punt dibuixaria una volta que deixaria vist, per sota, el mur on es recolzaria, fent possible, per sota, passar a una banda i altra de l'escala sense necessitat de fer un carregós i llarg tomb.Aquest fet explica que el fonament modern destruís la part de dalt de l'antiga escala, en cercar els constructors de la nova façana, recolzaments més segurs, damunt mateix del mur antic, i alçant-lo fins on calia.

SONDEIG G (1999)

S'obrí una cala nova al replà immediatament inferior Fou necessari rebaixar més de 4 m de farciment, però, finalment, es tornaren a localitzar les restes de la vella escalinata. En quedava el nucli de pedruscall i morter de calç damunt del qual s'observaven amb claredat les impromtes de les lloses arrancades en quedar fora de servei per fer-les servir en algun altre lloc. No es pogué anar més enllà, en ser el sondeig molt profund i poc segur el reompliment que l'envoltava.

CONCLUSIONS.

Aquesta excavació extraordinàriament interessant ha servit per entendre amb dades segures com funcionà, en època antiga, aquell sector central de la ciutat de Girona i fer-nos una idea extraordinàriament precisa de la planta i dels volums de l'edifici romànic que desconeixíem quasi del tot.

Ja sabíem que tota la zona nord de la ciutat emmurallada, a un costat i l'altre de la prolongació del carrer de la Força fins al portal, antic, de Sobreportes (el *cardo maximus*), corresponia al fòrum urbà. A la part baixa, a l'antic Mercadell i actual plaça de la Catedral, es localitzaria el sector cívicopolític; la part enlairada que ara ocupa la Seu, correspondria a l'àrea sacra, amb el gran temple ciutadà simètricament disposat dominant la ciutat i el territori de l'entorn. Una situació excepcional facilitada per una orografia favorable. Una quantitat significativa de grans blocs de gres decorats pertanyents a un edifici cultual romà de mides considerables que foren usats com a blocs en la fàbrica romànica en són prova irrefutable. Un sector i altre es connectarien per una escalinata monumental. Tanmateix, una obra d'aquesta magnitud exigia una modificació de l'espai a base de murs de sosteniment que domestiquessin l'espai i el fessin ocupable i regular Uns murs de contenció que hem localitzat, uns en sentit est/oest i altres, nord/sud, d'*opus caementicium*, regularitzaren el sector fent-lo adequat per bastir-hi el fòrum. Aquesta obra, imponent, continuà en ús sense, aparentment, modificacions significatives fins que fou decidida l'erecció de la catedral romànica, de grans dimensions. Tanmateix, es tocà el menys possible i, de fet, l'obra medieval queda fortament condicionada pels precedents romans que en determinaren llargària, amplada i orientació. Les modificacions foren puntuals i sempre en sectors perifèrics. Queda clar que la plataforma del fòrum sacre romà seria doble, amb una primera esplanada on arribaria la gran escalinata i, més a llevant, una plaça més alta amb el gran temple en posició central rodejat per un porticat en U, parcialment sostingut, segons pensem, per un criptopòrtic. El desnivell entre la Seu romànica i la Galilea no faria altra cosa que reproduir amb fidelitat i aprofitament, una situació anterior favorable. L'escala antiga, localitzada, de la que sabem que l'amplada era la mateixa que la nau romànica i dels murs de contenció definidors de la plaça del temple romà, ens és coneguda documentalment del 1035, poc abans de la consagració (1038), i ens apareix com a límit nord d'una corrua de cases que s'hi adossaven. Aquest fet, la ubicació i mides, les característiques tècniques i el fet, significatiu, que,

fins ara no apareix esmentada en relació a la fàbrica romànica, ens permeten proposar com a versemblant l'origen romà i foral d'aquest element absolutament imprescindible.

La inexistència de dades relatives a l'etapa que s'escola entre l'alt imperi i els primers anys del segle XI ens fa pensar -i és una hipòtesi que caldrà acabar de definir a partir de nous sondejos, que l'església catedral preromànica, coneguda a partir del 842, no hauria estat altra cosa que l'aprofitament del vell temple pagà per part dels arquitectes carolingis cosa que, ara com ara, millor explica la poca incidència d'aquesta llarga etapa sobre l'esplanada de la Seu i la manca de peces reaprofitades assimilables a aquest moment. Això també, entre moltes altres causes, explicaria la necessitat poc després de l'any 1000 d'alçar un temple nou prou gran i prou bell, digne d'una diòcesi antiga i important i d'una ciutat aleshores d'un considerable pes polític i econòmic en el context dels comtats catalans.

A partir de les dades fornides per l'excavació i d'altres que hem anat aplegant procedents de documents i textos diversos estem en disposició de reconstruir amb força precisió la planta i els alçats de l'edifici romànic en el benentès que per la restitució de la capçalera, concretament per la suposició de l'existència de dos parells d'absidioles a cada costat de l'absis principal, profund i enlairat, cal dir que no són sinó hipòtesis de treball fonamentades amb notícies indirectes que poden interpretar-se en aquesta direcció i en la solució d'alguns edificis que són germans i coetanis de la nostra Seu (com per exemple la catedral de Vic, consagrada tres anys abans que la de Girona.

L'edifici és de planta basilical més llarg que ample, amb un creuer que pel nord integrava la torre de Carlemany, un dels dos cloquers o campanars que tingué el temple i que, en aquest cas, es conserva quasi intacte fent de contrafort de l'obra gòtica. La capçalera era constituïda per un absis principal, llarg i profund, del qual en coneixem una part de l'obra de fonamentació directament encastada en el sòl geològic descoberta el 1997 en alçar el paviment del presbiteri. És interessant ressenyar que els blocs reutilitzat en aquesta obra eren sempre de gres i corresponien a edificis romans del fòrum sacre, alguns amb decoració i restes d'un arrebossat de calç pintat de vermell. Aquestes evidències i la cota de circulació de la nau romànica, ben coneguda per les exploracions de 1998 i 1999 ens permeten assegurar que el sòl del presbiteri de la Seu de Pere Roger es trobava considerablement més alt que el paviment del creuer i aquest a una cota superior que el de la resta de la nau. En aquest punt s'hi situaria el gran altar bellament decorat amb arcuacions que continua essent una de les joies de la catedral i un dels elements litúrgics de l'edifici romànic conservats.Al fons, sobre l'eix longitudinal de simetria s'hi disposà, en el seu moment, la càtedra episcopal, que rep el nom popular de cadira de Carlemany que en el segle XIV s'integrà a l'obra gòtica. Els braços laterals del transepte serien acabats, com s'ha dit -i és una qüestió hipotètica-, per dos parells d'absidioles a la manera de la capçalera de la seu d'Oliba a Vic. És clar, també, segons les dades d'excavació que, almenys el braç septentrional, que aquest sector es trobaria compartimentat a la manera dels grans temples carolingis avançats i del primer romànic, constituint capelles gairebé autònomes. Pel que sabem, el sòl hauria estat primitivament d'*opus signinum* part del qual, almenys, perdurà fins a la substitució per l'obra gòtica.

La nau, d'uns 15 m d'amplada comptant-n'hi el gruix dels murs, era única i era coberta d'una volta de punt rodó de morter i pedruscall, molt llarga, quasi tant com l'actual, cosa que accentuava la sensació d'estretor. Tenia tres portes principals que es localitzaven al mateix lloc que les de l'edifici actual, d'idèntica llum -una mica més de 3 m- i que degueren ser bellament ornamentades amb alts relleus d'excel·lent factura, tal com palesen algunes mostres que hem recuperat procedents de la càrrega del darrer tram de volta. Queda clar que les tres eren principals amb una preeminència de l'occidental, sobre l'eix longitudinal i davant de l'escalinata. La septentrional ha estat substituïda per l'actual de Sant Miquel i la meridional per la delsApòstols.

Davant de la façana occidental se situava la Galilea que és la part més novedosa del conjunt i que, atenció, cal recordar que forma part de l'obra inicial, tal com palesà l'excavació. Es tracta d'un poderós pòrtic que s'adossa i, amaga, la façana, amb funció distribuïdora i funerària, en aquest cas per conservar els sepulcres d'alguns personatges privilegiats com pogueren ser la comtessa Ermessenda, germana del bisbe Roger i una de les persones que més va fer per veure bastida la nova Seu, o el seu besnét, Ramon Berenguer II, «Cap d'Estopes», el comte assassinat prop d'Hostalric, entre altres, i com a sosteniment de la capella de Sant Sepulcre que ocupava tot el pis superior i des d'on s'obria a la nau del temple. L'accés es feia pel cloquer vell, a migdia. La Galilea tenia una porta principal i dues grans finestres protegides per reixes a cada costat que, internament eren també fornícules funeràries. Dues més, les principals, es trobaven a cada costat de la façana de la Seu i dues més obertes en les parets laterals, més curtes. Precisament aquí unes portes, comunicaven amb dues poderoses torres, de poc més de 9 m de costat, idèntiques en planta a la de Carlemany, que flanquejaven la Galilea, al sud, el cloquer vell i al nord, el baptisteri, en aquest cas de menor alçada. Aquest sector occidental del temple romànic amb clars paral·lels fins i tot de nom amb Cluny II, constituïa un autèntic «westwerk, amb una gran importància litúrgica bona part de la qual se centrava en la capella superior del Sant Sepulcre.

Recordem, per acabar, que la façana romànica i la Galilea romangueren dempeus fins a principis del segle XVIII quan fou bastida la façana del temple actual i acabades les obres es procedí a desmantellar les restes antigues fins al nivell de l'enllosat del sòl actual. En aquest cas, en trobar-se el paviment original de la Galilea uns 2 m per sota del de la nau del temple, ha permès una molt bona conservació de les restes.

BIBLIOGRAFIA

FREIXAS P., NOLLA J.M., PALAHÍ L., SAGRERA J & SUREDA M. 2000, *La catedral de Girona. Redescobrir la seu romànica. Els resultats de la recerca del projecte Progress*, Girona.

NOLLA J.M. 1988, Gerunda: dels orígens a la fi del món antic, *Fonaments. Prehistòria i Món Antic als Països Catalans*, 7, Barcelona, 69-108 més 5 làmines.

NOLLA J.M. 1996, Prospeccions geofísiques a la catedral de Girona, *Terceres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Santa Coloma de Farners, 388-394

SONDEJOS A LA PLAÇA DE SANT FELIU DE GIRONA

Lluís PALAHÍ Mª Jose LLOVERAS Mª Francesca JIMÉNEZ Antoni ROJAS

David VIVÓ Pere FREIXAS

Dins del programa europeu PROGRESS destinat a l'estudi de l'aplicació de noves tecnologies en el món de l'arqueologia es va dur a terme una campanya de prospeccions geofísiques tant a l'interior com a l'exterior de l'església de Sant Feliu. Posteriorment es va decidir dur a terme una campanya d'excavacions arqueològiques per tal de verificar els resultats obtinguts a la mateixa.

Davant de les dificultats inherents a la realització de sondejos a l'interior de l'edifici de culte es va optar per obrir cales a la part exterior de la mateixa, a la plaça situada a migdia del mateix.A tal efecte es va realitzar un sondeig a la banda septentrional de la plaça, a tocar la vorera situada davant de la façana sud de l'església.Aquesta cala mesurava tres metres i mig de nord a sud i cinc metres d'est a oest.

Posteriorment i atenent als resultats obtinguts en el primer sondeig es va decidir realitzar una segona cala a la banda de ponent de la plaça, a tocar la vorera occidental de la mateixa. Les dimensions d'aquesta segona cala eren similars a les de la primera però, malauradament, l'existència d'un cable elèctric en servei, situat a la banda oest de la cala va reduir en més d'un metre la llargada de la mateixa.

Els resultats obtinguts al primer sondeig ens permeten fer tot un seguit de reflexions respecte a l'evolució històrica del sector. Efectivament en aquesta zona només es varen trobar un gran nombre d'enterraments, disposats en diverses capes d'una potència total de poc més d'un metre. Immediatament per sota es va trobar una gran solera formada per grans roques irregulars situades entremig d'un nivell argilós, groguenc i molt compacte, totalment estèril en materials arqueològics.

El primer objectiu del sondeig consistent en identificar la natura d'una «anomalia» detectada en aquest indret pels radars geofísics va quedar així aclarida. Es tractava efectivament com indicaven els radars d'una zona amb abundància de pedres, però, malauradament no era cap estructura sinó una potent solera de pedres que desconeixem si era natural o col·locada com a part de la fonamentació de l'actual església.

En quan als nivells d'enterraments aquests també varen permetre aclarir algunes qüestions.

L'ús de tot aquest sector com a cementiri fins almenys el s. XVII era un fet ja conegut per la diversa documentació existent. De fet tot sembla indicar que el seu ús com a necròpolis es remunta fins pràcticament la fundació de la ciutat romana de Gerunda. De fet és emmig del cementiri pagà que naixerà al Baix imperi el martyrium destinat a honorar al màrtir Fèlix que convertirà aquesta zona en un important cementiri cristià, com ho demostren els diversos sarcòfags romans conservats a la capçalera del temple actual. Un cop establert l'edifici de culte cristià sembla que l'ús cimenterial del sector es mantindrà de forma ininterrompuda. És probable que a partir del s. XI, amb la gran expansió urbana que conclourà primer amb la creació del burg de Sant Feliu, i, posteriorment, al s. XIV, amb la construcció d'una nova cinta de muralles, l'espai destinat a cementiri es redueixi. I això és important. Per contra del que en un principi es podria pensar el cementiri de Sant Feliu no està composat per una successió de capes plenes d'enterraments de les diferents èpoques. De fet la potència de la zona ocupada per enterraments no supera pràcticament el metre d'alçada. I a la part inferior es troba la potent capa de pedres i argiles que fa difícil pensar en l'existència de nous enterraments a cotes més baixes.

De fet aquesta poca potència de la zona d'enterrament explica en gran mesura, per una part el gran nombre d'ossos recuperats formant part del farcit i per l'altre el mal estat de conservació dels enterraments que es varen poder identificar Cada cop que es duien a terme nous enterraments es retiraven, o simplement s'arraconaven, les restes dels anteriors. Aquest fet, la continua i successiva realització de fosses d'enterrament ha provocat la destrucció de molts dels enterraments, amputats per la col·locació de nous cadàvers. Aquesta circumstància també explica el fet que els únics enterraments conservats siguin els més moderns ja que els anteriors varen ser destruïts al col·locar aquests.

Els enterraments recuperats constituïen en realitat pràcticament només dues capes.A la capa superior

es varen posar al descobert un grup d'enterraments (6 concretament), pertanyents a nens i nadons, tots ells col·locats dins de caixes de fusta (de les que es conservaven molts claus) a l'interior de petites fosses. Aquesta alta densitat d'enterraments infantils concorda perfectament amb algunes dades històriques respecte a l'elevadíssima mortaldat existent a la parròquia de Sant Feliu entre els «albats» (nens de menys de set anys), fruit dels setges i de les epidèmies, entre elles la pesta, al llarg dels segles XVI i XVII.

Efectivament són diversos els estudis realitzats sobre l'evolució demogràfica de la ciutat de Girona, duts a terme en gran mesura a partir dels registres parroquials, on es consignen els naixements i defuncions succeïts entre els feligresos. En aquests estudis apareix una dada especialment interessant en el que es refereix a la parròquia de Sant Feliu[1]. Així en l'anàlisi realitzat de la mortaldat de la població, en un període, s. XVI-XVII, en què la ciutat pateix diversos setges i greus epidèmies, s'observa que la mortalitat infantil supera tot sovint el 50 % dels morts totals, especialment a les parròquies de Sant Feliu i de la Catedral. De tal manera que aquesta mortaldat, especialment entre «albats» (menors de 7 anys) fa que entre 1553 i 1630, a la població d'ambdues parròquies es produeixi un estancament i, fins i tot, una pèrdua de població.

Per sota d'aquest nivell es trobaren tot un seguit d'enterraments, pertanyents a adults, la majoria dels quals se situaven arrenglerats de nord a sud al llarg de la façana. L'espai existent entre ells era molt escàs, però no es trobaven sobreposicions, raó per la qual sembla clar que els enterraments devien estar almenys durant un temps, indicats en superfície.

Tots els enterraments recuperats es poden datar entre els s. XVI i XVII, i algun, com l'enterrament E-2, al fons d'una fossa que retalla els altres nivells d'enterrament, podrien ser fins i tot un xic posteriors. De tota manera restaven a l'indret indicis de l'ús de la zona amb anterioritat com ho demostren no només la gran quantitat d'ossos dispersos recuperats, sinó per la presència de materials d'època medieval (com ceràmica de verd i manganès) o fins i tot romana (com un fragment de ceràmica campaniana). Materials però que no són definitius ni molt menys per a establir cronologies.

El segon sondeig es va realitzar a la banda de ponent de la plaça, en un sector on no semblava existir la gran solera de roques i per tant es podria comprovar la potència de la zona d'enterrament.

Efectivament també en aquest segon sondeig es varen localitzar diversos enterraments. Les condicions de conservació eren similars a les trobades en el primer sondeig, si bé en aquest cas

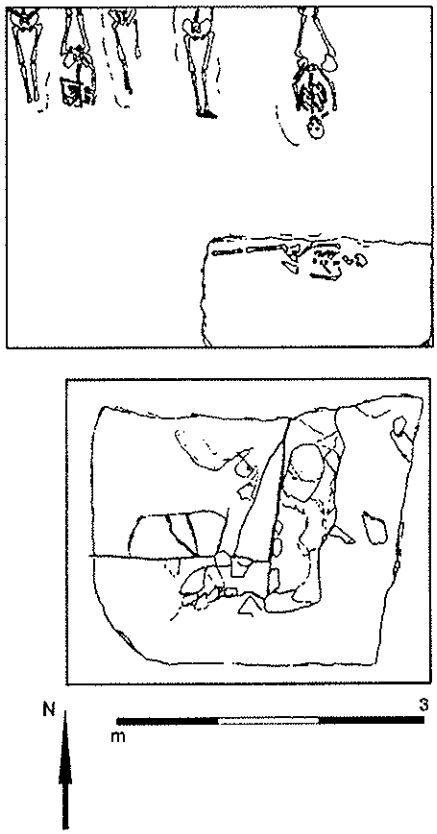

Fig. 1: Plantes dels sondejos 1 i 2 de la plaça de Sant Feliu a Girona

no es varen trobar enterraments infantils. Els esquelets es trobaven fragmentats i en molt mal estat de conservació, i en el farcit hi havia gran quantitat d'ossos dispersos. La datació dels enterraments era també dels s. XVI-XVII.

La principal troballa d'aquest sondeig varen ser les restes d'una estructura recuperada per sota dels enterraments. De fet per fer la fossa d'un dels enterraments es va malmetre parcialment el mur de llevant de l'estructura.

Aquesta cambra de la qual es va descobrir només l'angle sud oriental, estava delimitada per sengles murs construïts a base de pedra lligada amb morter

La funcionalitat de l'estructura resulta difícil de concretar. L'espai delimitat per la mateixa estava pavimentat amb un sòl de morter Aquest no era perfectament pla ja que algunes de les pedres situades per sota, afloraven entremig del mateix.A més el mur de llevant emprava com a fonamentació una gran pedra arrodonida, que sobresortia de la vertical del mur, i finalitzava a la cota en la qual es va trobar el paviment de morter

[1] SIMON, N., ALBERCH, R. L'evolució demogràfica a Girona en els s. XVI-XVII, a través dels registres parroquials, Estudi General, 2, Girona 1982, ps.11-32. Simon, A. La crisis del antiguo regimen en Girona, Bellaterra,1985.

El mur de migdia havia estat construït amb una rasa de fonamentació, trobada per sota del paviment, i estava recolzat al damunt de tot un seguit de pedres disposades dins la rasa de fonamentació. L'únic element destacable trobat a l'interior de la rasa de fonamentació varen ser l'abundància de fragments de teula aràbiga emprats com a farcit.

Aquesta rasa de fonamentació havia estat retallada dins un nivell argilós rogenc i estèril.

En el farcit recuperat per sobre del nivell de pavimentació hi havia abundant presència de fragments de paviment d'opus signinum i trossos de revestiment d'estuc, fabricat amb una factura força grollera.

Com ja hem dit la funcionalitat de l'estructura no és clara. És possible que el sòl de morter no actués com a paviment sinó com a solera de base del mur de llevant i el paviment anés a una cota superior Cal valorar en aquest sentit els abundants fragments de paviment d'opus signinum recuperats. La datació de la cambra és probablement d'època medieval. Els estucs recuperats no tenen una aparença en absolut antiga, i els paviments d'opus signinum es varen seguir emprant fins a època medieval en determinades construccions. Per altra banda els fragments de teula recuperats a la fonamentació de l'edifici són de teula aràbiga i no pas teula romana. (imbrex).

Els únics materials ceràmics recuperats a l'excavació són d'època moderna i pertanyen a les capes superiors del farcit i, més concretament, als enterraments recuperats.

L'excavació de la plaça de Sant Feliu ha permès aclarir algunes qüestions relatives per una banda a les prospeccions del programa PROGRESS, objectiu primordial d'aquesta campanya d'excavacions, i per una altra referents a la topografia i estratigrafia del sector.

En quan al primer element, les prospeccions geofísiques, a pesar de les distorsions que provoquen l'abundància de fosses d'enterrament varen aportar dades correctes, especialment en el cas del primer sondeig.

Efectivament els radars detectaven una zona de major resistivitat a una cota aproximada de metre i mig de profunditat. Aquest nivell existia, però malauradament no corresponia a cap estructura construïda per l'home sinó a un nivell de roques, però això els radars no podien pas discernir-ho.

En quan a la topografia i estratigrafia del sector sembla prou clar, atesos els resultats d'ambdós sondejos que si bé la zona va ser ocupada com a necròpolis durant més de mil cinc cents anys poca cosa es conserva dels nivells més antics de la mateixa. La constant acumulació d'enterraments en uns nivells arqueològics de poca potència ha acabat malmetent fins a fer desaparèixer en la seva totalitat els nivells més antics del sector No cal oblidar a més que en aquesta plaça s'hi varen realitzar al llarg del s. XIII tot un seguit de fossats de caire defensiu per protegir les muralles de la ciutat.

Per altra banda és molt probable que la zona ocupada per l'església conservi una millor estratigrafia ja que el nombre d'enterraments realitzats a l'interior de la mateixa devia de ser molt menor A més l'actual edifici existeix des del s. XII-XIII i el seu subsòl no s'ha modificat pràcticament des del moment de la seva construcció. Especialment interessant sembla ser la zona ocupada per la capella de Sant Narcís on s'havia d'ubicar anteriorment el claustre gòtic i abans d'aquest, un parell de vivendes d'època medieval.

EXCAVACIONS AL CEMENTIRI JUEU DE GIRONA

Lluís PALAHÍ M. Francesca JIMÉNEZ Antoni PRADOS Pere FREIXAS

Al llarg de l'any 1998, i dins el programa europeu PROGRESS, destinat a l'estudi de l'aplicació de noves tecnologies en l'arqueologia, es varen realitzar tot un seguit de prospeccions geofísiques a l'indret conegut com el Bou d'Or, a la ciutat de Girona.Aquest indret se situa al vessant occidental del turó de Montjuïc, al barri del Pont Major, i actualment és una zona de camps, propietat quasi tots del senyor Narcís Prades i destinats al conreu de la userda.

L'elecció d'aquest indret per dur-hi a terme les prospeccions geofísiques venia determinat per tot un seguit d'indicis (troballa de làpides i restes òssies, documentació antiga, el mateix mite del Bou d'Or que dóna nom a l'indret...) que semblaven indicar la possible localització en aquest solar de l'antic cementiri jueu de la ciutat.

El cas és que els resultats aportats per les prospeccions geofísiques no eren gaire clars, ja que varen delinear tres sectors. A la banda nord es detectava una zona de forta resistivitat.Aquesta era molt menor a la part central del camp i semblava repetir-se al sector sud. La zona central apareixia delimitada com un sector molt quadrat amb límits clars i angles força rectes, la qual cosa va portar a pensar en la possible existència d'una edificació.

Davant aquests resultats calia realitzar una petita campanya arqueològica per tal d'aclarir a què responien els diversos sectors detectats i l'existència o no d'una edificació, i en cas positiu, saber-ne la funcionalitat.

L'excavació es va desenvolupar al llarg del mes de novembre de 1999 i es va dur a terme en tres fases successives:

1) Realització de tres petites rases, per tal de confirmar la presència de restes arqueològiques.

2) Unió de dues de les rases, creant un sondeig d'uns 80 m², on es va dur a terme una excavació estratigràfica.

3) Un cop confirmada l'existència de restes d'una necròpolis es varen dur a terme tot un seguit de rases (fins a 22) tant dins la propietat Prades, com al camp situat a llevant (propietat Ochoa, posteriorment adquirida per l'Ajuntament de Girona) per tal de delimitar l'extensió de l'esmentat cementiri i confirmar la raó dels diversos sectors detectats per les prospeccions geofísiques.

Les tres primeres rases, de poc més de 10 m de longitud es varen realitzar a l'angle nord-est de la propietat Prades

Les tres rases varen donar com a resultat la localització de diverses sepultures. Per aquesta raó es va optar per unir les dues primeres rases realitzades creant un espai d'uns 80 m² que es va excavar quasi totalment per tal d'aclarir tot un seguit de qüestions importants.Aquestes eren la certificació de l'existència d'una necròpolis, la seva distribució, densitat en els enterraments, tipologia, estat de conservació, recerca d'elements que en permetessin una atribució clara...

Els resultats d'aquest sondeig, i la importància de la necròpolis identificada varen aconsellar finalment, la realització de tot un seguit de rases, fins a 22, tant al camp Prades, com al camp Ochoa, situat immediatament a llevant del sector excavat, per tal de delimitar l'extensió del cementiri.

RESULTATS DEL SONDEIG

En el sondeig es varen identificar un total de 25 tombes de les quals finalment se'n varen excavar 20.

Tipologia de les tombes:

Les tombes excavades eren de tres tipus

Tomba de lloses: aquesta és la tipologia majoritària, amb un total de tretze casos, dels quals se'n varen excavar 9. Es tracta de tombes de forma antropomorfa, amb el cap ben ressaltat i el cos de forma trapezoïdal. Totes elles estan excavades en l'argila del subsòl i anaven cobertes amb lloses

irregulars de pedra local. Aquestes lloses presentaven unes dimensions molt variades, essent més petites les dels extrems. Tots els enterraments estaven orientats d'est a oest, amb el cap situat a ponent. Tant per la cota en la qual apareixen com pel fet que en els casos d'existir sobreposició, la tomba de lloses ocupa sempre la part inferior, sembla que aquesta tipologia correspon a les tombes més antigues del cementiri.

Tomba de fossa simple: aquesta tipologia, corresponent a la realització d'una fossa senzilla excavada a l'argila, on es diposita directament les despulles del finat, es dóna en 9 casos. En dos d'ells es tracta de nens de poca edat. Com en el cas anterior, tots els enterraments estan orientats est-oest, amb el cap situat a occident. Normalment apareixen en una cota superior a les de lloses, o, en el millor dels casos (tombes E-4 i E-8) en la mateixa cota que la part superior de les lloses. En tres casos hi ha sobreposició de tombes. En dos d'ells (tombes E-1 i E-25) se sobreposen a sengles tombes de lloses (E-10 i E-14, respectivament), mentre que en el tercer la tomba E-18 se sobreposa i talla parcialment una altra tomba de fossa (E-25). Tant aquest fet com la seva cota d'aparició denoten que es tracta de tombes posteriors a les de lloses. Algunes d'aquestes tombes estaven marcades per la col·locació de pedres, algunes d'elles clavades verticalment, a la part superior i al farcit de la fossa. El problema en aquest cas és que el rebaix inicialment realitzat amb màquina va eliminar algunes d'aquestes pedres senyalitzadores.

Tomba de cova o de fossa amb galeria lateral: d'aquesta mena de tomba només en vàrem localitzar un cas en el sondeig (si bé les rases realitzades posteriorment en varen posar al descobert algunes més). La realització d'aquesta mena de sepultures consisteix en la realització d'una fossa, i, un cop s'arriba al fons, l'excavació d'una petita cambra lateral, amb una petita volta, en la qual es diposita l'enterrament. Posteriorment aquesta cambra se segella amb la col·locació de lloses verticals per separar-la de la fossa anteriorment excavada. La cota d'aparició és similar a la de les tombes de fossa. L'enterrament, com en les tipologies anteriors, estava col·locat est-oest, amb el cap a ponent.

Una darrera tomba va ser individualitzada, però no excavada. Efectivament, a la banda sud-est del sondeig es varen trobar algunes lloses i pedres col·locades verticalment, fet que semblava indicar la presència d'una tomba, probablement de fossa. De tota manera, com que no s'ha excavat, s'ha preferit no atribuir-la a cap tipologia concreta, ja que la de cova, per exemple, també tenia pedres verticals clavades per indicar-ne la localització.

DISPOSICIÓ DELS ENTERRAMENTS

Tots els enterraments excavats presentaven la mateixa orientació. Tots ells se situaven d'est a oest, amb el cap vers ponent, mirant cap a l'est. La posició de l'esquelet era sempre de decúbit supí, amb les cames estirades i amb els braços situats al llarg del cos, i només en alguns casos amb una mà sobre un dels malucs o al damunt de la pelvis. En cap dels casos l'enterrament va aparèixer amb els braços plegats.

L'estat de conservació era irregular, ja que s'hi barrejaven enterraments que es conservaven sencers amb d'altres on alguns dels ossos havien desaparegut.

L'AIXOVAR

Aquest era per norma general inexistent. Només en dos casos es varen trobar elements acompanyant el cadàver i, en un dels casos potser es tracta de quelcom accidental i no d'aixovar pròpiament dit. Efectivament, en l'enterrament E-16 es va trobar un didal de bronze, amb una decoració de petits rombes entrellaçats a la part inferior. El curiós és que aquest didal es va trobar entre les costelles del difunt i és probable que caigués accidentalment a alguna de les persones que li col·locaven la mortalla. Si fos part de l'aixovar, el més lògic és que es trobés a la zona més propera a les mans, per exemple.A més, un didal no és un element habitual com a aixovar

L'altre element són les petites restes de fil d'or trobades a l'os frontal de l'enterrament E-17. Aquestes semblen pertànyer a alguna mena d'ornament o diadema que duria el difunt.

En ambdós casos es tracta d'elements no gaire habituals en un enterrament, però, a més, d'elements poc significatius amb vista a realitzar una atribució a l'estatus o religió dels difunts; si bé és cert que un ornament d'or pot parlar de certa categoria social, no deixa de ser un element puntual.

ATRIBUCIÓ RELIGIOSA DEL CEMENTIRI

Val a dir, per començar, que l'excavació no ha aportat cap element que permeti atribuir sense cap mena de dubtes el cementiri a la comunitat jueva de Girona, però tot un seguit d'elements, alguns d'ells de forma indirecta, porten de manera clara cap a aquesta conclusió.

Documentació: són pocs els documents d'època medieval que fan referència al cementiri jueu de la comunitat gironina i la seva ubicació. Especialment destacat resulta el que parla d'una permuta realitzada el 13 de juny de 1207 entre el bisbe Arnau de Creixell i Bernat de Palau, d'una finca que el segon posseïa a *Monte Judaico*, on s'esmenta el cementiri jueu, ubicat entre dues rieres i que segons el document era *alodium hebreorum*[1].

La toponímia: efectivament poques coses poden resultar tan indicatives com el mateix nom de l'indret on se situa el cementiri. D'una banda el nom del turó, Montjuïc, que deriva, com s'acaba d'esmentar de *Monte Judaico*. Una cosa similar succeïa al turó del mateix nom de Barcelona, indret on precisament es va excavar als anys quaranta part del cementiri jueu de la ciutat barcelonina. De l'altra, el lloc donat a una de les rieres i de fet al conjunt de l'indret, com a Bou d'Or. Aquest nom donat per la veu popular deriva de tot un seguit d'històries i faules que parlen de l'enterrament de riqueses en aquest indret (riquesa que sol acompanyar la majoria d'històries que fan referència als jueus). Per finalitzar algunes notícies orals ens indicaren que aquest indret era conegut encara a principis d'aquest segle, com «el fossar», topònim que indicava clarament l'existència d'un cementiri.

Tipologia de les sepultures: de fet, la tipologia de les diverses tombes, especialment les tombes antropomorfes amb coberta de lloses i la fossa simple, són presents també habitualment a les necròpolis cristianes medievals. Menys habitual és l'enterrament en tombes de cova, fet que sí que es produeix al cementiri jueu de Montjuïc, a Barcelona. Aquesta tipologia apareix descrita a més en documents de la ciutat barcelonina[2]. En cementiris cristians podríem trobar-ne un cert paral·lel en els arcosolis, però es tracta d'enterraments d'obra, construïts, i no excavats, almenys no totalment, en el subsòl. La tipologia localitzada en el cementiri gironí és la mateixa que també es va trobar en el paral·lel més proper i millor conegut, la necròpolis jueva de Barcelona.

Disposició dels enterraments: totes les sepultures es troben orientades d'est a oest, amb el cap del difunt situat a ponent mirant cap a llevant. Aquest fet s'adequa perfectament al costum hebreu que especifica que quan el dia de la resurrecció dels morts arribi aquests s'hauran d'encaminar cap a Jerusalem, cap a l'est. Tots els difunts, a més foren enterrats sense aixovar, o amb un aixovar mínim, fet que un cop més respon a les exigències de la religió jueva. És cert que aquesta disposició és també habitual en els cementiris cristians, però, especialment en el referent a l'orientació, aquesta és molt més irregular ja que s'adapta a l'espai, o al voltant d'un nucli central, com una església o altar. En el cas que ens ocupa no només els 20 enterraments excavats sinó també tots els localitzats en les 22 rases realitzades (que superen la cinquantena) estan col·locats en aquesta orientació. I aquesta es manté fins i tot en els casos on hi ha sobreposició d'enterraments.

Notícies de troballes en l'indret: efectivament, des de fa ja dècades hi ha notícies de troballes de restes òssies i, molt especialment, de làpides amb inscripcions hebraiques en aquest indret. Aquestes foren trobades especialment durant la construcció, a finals del segle XIX, de la via fèrria, que encara actualment circula a ponent del camp Prades. Però també els pagesos propietaris del camp, especialment en el cas de la propietat Ochoa, parlen de la troballa accidental de fragments de làpides amb inscripcions durant els treballs agrícoles. A més, també es varen localitzar dues tombes durant la construcció d'una de les torres de la línia d'alta tensió, concretament la que es troba situada a l'extrem nord del camp Prades.

Les notícies negatives: tan important com les dades de què disposem poden arribar a ser-ho aquelles que no tenim. En aquest cas en concret, es pot argumentar que no hi ha cap notícia de l'existència en aquest indret d'un cementiri cristià. A més, cal tenir present que les rases de delimitació dutes a terme han demostrat que es tracta d'una necròpolis de grans dimensions, que podria superar fàcilment alguns centenars d'enterraments i és indubtable que un cementiri medieval cristià d'aquestes dimensions hauria deixat un record en la documentació i la tradició locals.

Probablement cap d'aquests elements sigui suficient per si sol per atribuir la localització del cementiri jueu de Girona en l'indret objecte d'aquesta excavació, però junts conformen un conjunt d'elements que fan pràcticament impossible cap altra possibilitat.

LES DIMENSIONS DEL CEMENTIRI

Un cop realitzades les diverses rases per tal de determinar les dimensions del cementiri, val a dir que aquestes han superat en principi tota expectativa. Efectivament, es poden distingir grosso modo tres grans sectors. El primer, ocuparia el terç nord del camp Prades i del camp Ochoa, i s'hi detecta una gran densitat d'enterraments. També és en aquest sector on s'ha localitzat una sobreposició d'enterraments. Tot això sembla indicar que en aquesta àrea es trobaria el nucli central de la

[1] CANAL J., CANAL E., NOLLA JM. & SAGRERA J. 1995, Els jueus a la ciutat de Girona, dins *Història urbana de Girona, reconstrucció cartogràfica*, 1, 10.

[2] Noticia oral que ens va ser proporcionada per J. Casanovas.

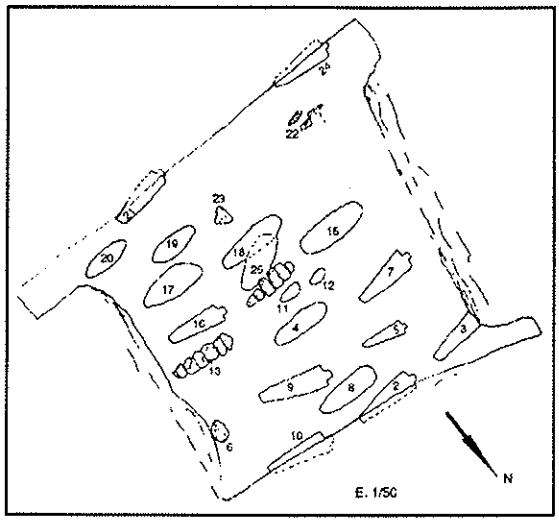

Fig. 1: Planta del sondeig realitzat al cementiri jueu de Girona

necròpolis. Cal valorar a més altres elements. D'una banda, cal tenir present que l'antic camí de França passava una mica més cap a ponent de per on circula actualment la via fèrria. De l'altra, cal afegir les notícies orals que parlen de l'existència d'un camí entre l'antic camí de França i el solar que ens ocupa, precisament pel seu sector septentrional. Si fos així resultaria lògic que el nucli principal del cementiri se situés en la part més propera a l'entrada del cementiri i prop del camí d'accés.

Podríem, a més, avançar una altra teoria a forma d'hipòtesi de treball. Si a ponent del camp passava el camí que portava cap a la ciutat i tenint en compte que durant la construcció de la via ferrea, que circula uns metres a ponent del camp i a una cota molt més baixa, es varen localitzar diverses làpides hebraiques i restes ossees, podríem pensar que el cementiri s'estenia cap a ponent tot resseguint el camí d'accés, fins al camí de França. La troballa de diverses làpides amb inscripció en aquell sector occidental podria fer pensar fins i tot que en aquella zona se situarien les tombes més importants. Però tot això és, ara per ara, només una hipòtesi de treball sense demostrar (i, potser no es podrà comprovar mai si la construcció de la via fèrria i d'altres construccions han malmès molt el sector).

Un segon sector, corresponent a grans trets a la part central i la meitat sud dels dos camps objecte d'estudi, sembla formar part també del cementiri, però les tombes hi apareixen de forma més dispersa i irregular potser fins i tot formant diversos nuclis (qui sap si pertanyents a diversos grups humans o famílies) amb amplis espais sense enterraments.

El tercer i darrer sector seria ocupat per l'extrem meridional dels camps i l'angle sud-oest del camp Prades, on la roca del subsòl, majoritàriament desintegrada en el que es denomina comunament com a cervell de gat, aflora a poca profunditat (poc més de mig metre) i no s'hi ha localitzat cap enterrament.

Si el cementiri hebreu només ocupava els tres quarts de la banda septentrional dels camps Prades i Ochoa estaríem parlant d'una necròpolis d'entre deu i dotze mil metres quadrats.

BIBLIOGRAFIA

CALVO M. & LERMAJV. 1996, El fossar dels juheus, *Saitabi*,46, 261-275

CANAL J., CANAL E., NOLLA JM.& SAGRERA J. 1995, *Els jueus i la ciutat de Girona, Història urbana de Girona, reconstrucció cartogràfica*, vol.1, Girona,

CANTERA F. 1953, Cementerios hebreos de España, *Sefarad*, vol. XIII, fasc.2, Madrid, 362-367

CASANOVAS J. 1986, Arqueologia judía medieval en la Península Ibérica, *Revista de arqueologia* nº61, 45-54

CASANOVAS J. 1987, Necrópolis judias medievales en la Península Ibérica, *Revista de arqueologia* nº71, 46-55

DURAN A. & MILLÀS JM. 1947, Una necrópolis judaica en el Montjuich de Barcelona, *Sefarad*, vol. VII, fasc.2, 231-259.

GÓMEZ J. 1971, Algunos datos sobre el cementerio judío de Toledo, *Sefarad*, vol. XXXI, fsc.2, 367-373

LLORENS JM. 1994, La col·lecció lapidària hebraica de Sant Pere de Galligants, *Guies del Museu Arqueològic de Sant Pere de Galligants*, 1, Girona

PÉREZ E. 1978, Apuntes para el estudio de las necrópolis judias de época medieval o ensayo de tipologia sepulcral, *Sefarad*, Madrid,vol. XXXVIII, fasc.2, 333-355

ROMANO D. 1960, Restos judios en Lérida,*Sefarad*, vol. XX, fasc.1, Madrid,50-65

ROMANO D. 1988, *Per a una història de la Girona jueva*, Girona, 2 vols.

SANTANA I. & MANTERO A. 1995 La muerte en la aljama judía de Sevilla, dins *La muerte en Sefarad*, Sevilla, 81-108.

EL PONT SOBRE LA RIERA DEL BOU D'OR.

Jordi SAGRERA Marc SUREDA

La intervenció arqueològica sobre la riera del Bou d'Or de Girona va tenir lloc el dia 28 d'abril de 1998. Els treballs van consistir en l'aixecament topogràfic de la planta a escala E:1/50, de les restes d'un antic pont de pedra.

El Bou d'Or és un petit pla enturonat que s'obre al nord de la muntanya de Montjuïc. És l'indret que els jueus de la ciutat de Girona utilitzaren com a cementiri durant tota l'edat mitjana fins a l'expulsió de 1492. Està flanquejada per tramuntana i per migdia per dues rieres que baixen de les Gavarres. La meridional és una torrentera coneguda com la riera del Bou d'Or. L'accés més fàcil i planer es fa per Pedret. Des de la carretera, a l'alçada de la fonda de can Punxa i a tocar la benzinera del Pont Major hom pot trobar-ne la llera quasi sempre eixuta.

L'interès arqueològic per aquestes restes ens ve donat pel fet que ens permeten localitzar l'emplaçament exacte d'un tram de l'antiga Via Augusta. Més concretament, el que discorria des de la porta nord del *municipium de Gerunda* fins al Pont Major, on el camí travessava el riu Ter.

El camí, com l'actual carretera de Pedret, seguia una trajectòria paral·lela al riu Ter. A diferència del modern vial, passava uns metres més allunyat de la riba del riu, enfilant-se pels primers pendents de les muntanyes. La cartografia històrica reflexa aquesta disposició encara en el segle XVIII. En el segle XIX es va rectificar el traçat per deixar-lo si fa o no fa com l'actual.

L'existència del pont ens era coneguda de vell. No obstant això, la seva visualització resultava complicada per l'espessa vegetació de bardisses que en cobria les restes. El desbrossament i neteja del sector feta per part de la brigada municipal va possibilitar-ne l'observació i el dibuix en planta.

La part descoberta ens permet copsar una estructura d'un sol ull de 5 metres de llum aproximadament. L'amplada de la via que hi passava pel damunt no excedia els 3 m. Es tracta d'una obra sòlida de la que només se'n conserva l'arrancament de l'arc. Els murs consten d'un parament extern de carreus escairats provinents de les pedreres de Girona. Es veuen col·locats en filada i a trencajunts. La secció interna està formada per un reble de rierencs lligats amb un morter de calç molt consistent. Per la banda de ponent, es conserven les restes de contraforts - versemblantment adossats al mur- que testimonien alguna refecció a l'obra original.

L'estructura que s'ha pogut deixar al descobert ens indica una obra medieval (segles XIII-XIV?) per la fase més antiga. Hi ha, alguns elements, com els mateixos contraforts i algunes tramades internes dels pilars del pont que poden insinuar l'existència d'una fase anterior.

Molt possiblement hi deuria haver un altre pont semblant a aquest que hauria travessat la riera que delimita el Bou d'Or pel nord. Les seves restes s'haurien perdut allà on ara s'alça la benzinera de Pedret.

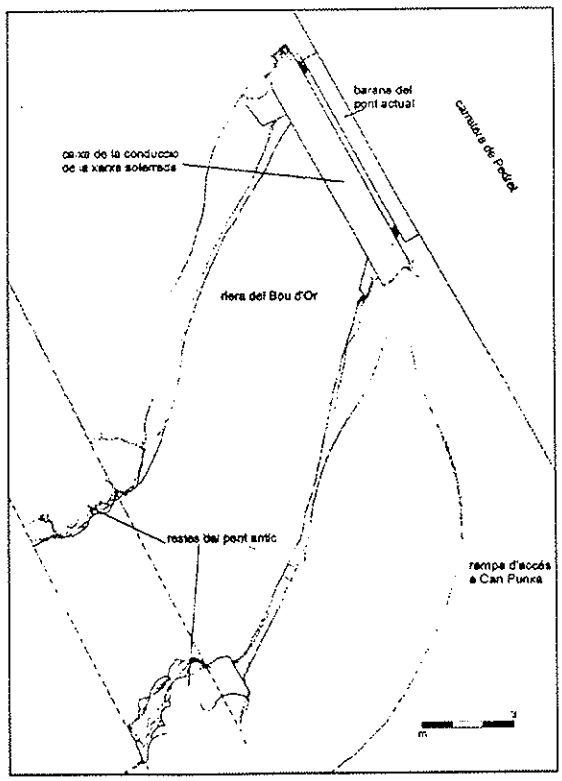

Fig. 1: Plànol de la situació del jaciment

INTERVENCIÓ ALS BANYS ÀRABS (GIRONA, GIRONÈS)

Quim ESTEBA Joan LLINÀS

Els mesos de març i abril de 1998 va tenir lloc una excavació arqueològica als Banys Àrabs de Girona, finançada pel Consell Comarcal del Gironès, entitat pública que gestiona el monument. Els treballs es van centrar en els darrers sectors del monument que romanien sense excavar, localitzats al vestuari (zona 1) i al *caldarium* (zona 4). Al vestuari s'intervingué en un sector allargassat adossat al mur est, que romania sense pavimentar i que presentava el que semblaven els fonaments d'un banc corregut i adossat al mur aixecat sobre trams de volta de canó, com el que es conserva encara en el mur nord de la mateixa sala. Al *caldarium* la intervenció es va centrar en el terç occidental, on la desaparició ja d'antic de les estructures de la mateixa cambra permetia l'excavació del subsòl sense problemes.

ELS BANYS ÀRABS

Els Banys Àrabs de Girona és un edifici d'estructura rectangular que desenvolupa una planta de recorregut lineal. L'entrada, a llevant, dóna pas a un petit vestíbul des d'on una rampa permet baixar a l'*apodyterium*, sala d'estar i vestidor, una gran sala quadrangular amb una piscina central vuitavada. Des d'aquí es passa al *frigidarium*, allargassat i estret; a continuació al *tepidarium* i, més enllà, al *caldarium*, que està connectat directament amb les dependències del forn i les calderes, ubicades al final de l'edifici.

La primera menció escrita dels banys data del 1194, però l'edifici original tingué una vida curta. L'any 1285, durant el setge de Girona per part de Felip l'Ardit, foren pràcticament destruïts i restaren uns anys fora de servei. Es van reconstruir entre 1294 i 1296, pràcticament de nova planta, ja que moltes de les malmeses estructures anteriors no es van poder aprofitar, i és aquesta edificació la que, amb algunes reformes, ha pervingut fins a l'actualitat.

L'any 1416 els banys formaven part d'una propietat particular més àmplia, que passà per diverses mans fins que l'adquirí una comunitat de monges caputxines de clausura, que hi establiren un convent l'any 1618. A partir d'aquest moment la clausura amagà l'edifici de la coneixença de la major part de la població, alhora que la pobresa en què vivia l'orde fou la causa principal que no s'hi realitzessin reformes d'importància. Aquestes dues causes foren vitals per a la conservació del monument, que va ser objecte de diversos estudis al llarg del segle XIX i a la primeria del XX. L'any 1929, finalment, s'exclaustrà l'edifici a les monges, que van restar recloses a la part de la finca que no pertanyia exclusivament als Banys, on encara continuen avui.

Immediatament es va procedir a la rehabilitació i restauració del monument, que es va allargar fins al 1931. De 1931 a 1939 fou gestionat per la Generalitat de Catalunya i després per la Diputació de Girona. L'any 1991, finalment, va ser traspassat al Consell Comarcal del Gironès, coincidint amb l'inici de les excavacions arqueològiques que havien d'acabar de documentar del tot el monument, endegades els anys 1991-92 i concloses amb la intervenció que presentem.

L'APODYTERIUM

L'excavació a la zona 1 o *apodyterium* va quedar limitada a la banda est de la sala, en un espai de 5,84 metres per 1,20 d'amplada seguint la direcció i a tocar del pany de mur de llevant. La primera fase constructiva estava conformada per cinc murs direcció est-oest, ben definits i que es lliuraven al mur de llevant de la sala. Aquests paraments, d'un gruix de 60 centímetres, estan realitzats en pedra local i travertínica lligada amb morter de calç, i definien quatre subespais de 60 per 80 cm que van aparèixer obliterats amb diferents capes d'argiles.

Es tracta de tot un seguit de farcits d'amortització de l'espai efectuats durant la reconstrucció de finals del segle XIII. Aquesta opinió vingué recolzada per la troballa de material ceràmic corresponent a les fàcies d'aquest segle, amb la presència de vaixella reduïda i, sobretot, per la documentació de ceràmica en verd i manganès.

Respecte a les estructures murades que vam documentar, creiem que es tracta, en definitiva, de les fonamentacions de les arcades on s'assentaria el banc per als banyistes, tal com observem en el

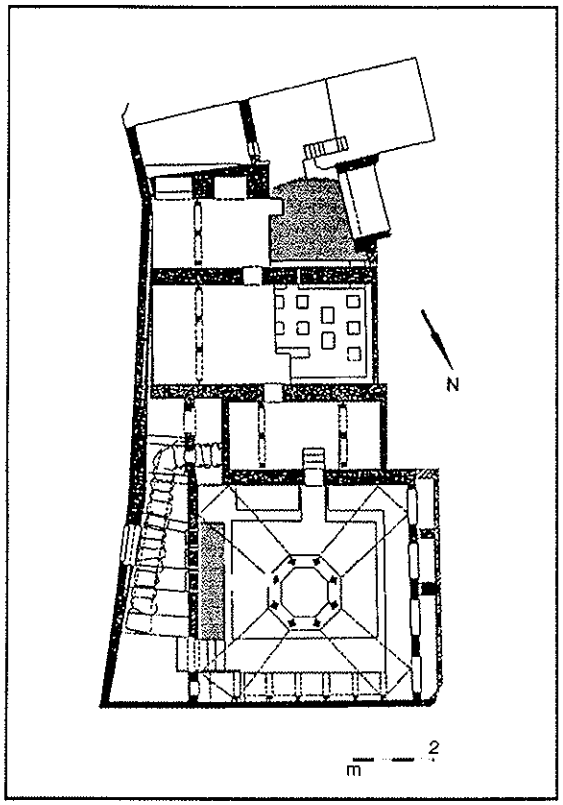

Fig. 1: Planta dels Banys Àrabs, amb la situació de les zones excavades el 1998 (puntejat)

pany septentrional de la sala, i que segurament es perllongaria a la resta de parets.Aquest aspecte ens vindria ratificat per les restes de fonamentacions visibles tant en el pany de ponent com en el meridional i que, possiblement, corresponguin a l'edifici anterior a la destrucció del segle XIII.Aquests espais entre els murs de fonamentació deurien actuar com a conductes per tal de fornir la sala d'un ambient càlid, ja que era el lloc on les relacions socials entre els banyistes deurien ser més importants; una estructuració de l'espai que, per una qüestió o altra, sembla que no continuaria després de la reconstrucció de finals del segle XIII, vistos els diferents farcits d'amortització efectuats en aquest moment.

Una segona fase es va definir en el moment de la clausura del complex dels Banys per la comunitat de les caputxines. Si bé a nivell superficial constatàvem la presència d'un seguit de trams de mur transversals respecte al de llevant, aquests quedaven pràcticament coberts per una capa molt dura i prima de calç que ocupava tot l'espai a excavar Es tractava de la preparació del paviment d'enrajolat testimoniat, només, a l'extrem nord i que formaria part del nivell de circulació en el moment en què els Banys van quedar integrats a l'estructura monàstica a partir de la primera meitat del segle XVII. És en aquest mateix indret on es documentà una superposició, encara que senzilla, de dos paraments que utilitzaven com a fonamentació dos dels vells murs transversals i que, respecte d'aquests, es desviaven lleugerament. Sembla que podria tractar-se d'una mena de limitació d'una entrada de la qual, si bé en l'actualitat no en tenim cap testimoni visual, en coneixem l'existència a partir dels gravats efectuats per Laborde durant el segle XIX i que correspondrien a un accés habilitat per les caputxines a partir d'una de les tres fornícules conservades en aquest pany.

EL *caldarium*

En aquesta zona s'hi van localitzar diverses restes preexistents a la construcció romànica. El vestigi més antic era un simple nivell de freqüentació que es pot portar ben a prop dels inicis de l'existència de la ciutat de Girona, vers el segle I aC avançat o el canvi d'era, ja que hi va aparèixer material propi d'aquest moment, com ceràmica campaniana B, comuna ibèrica i àmfora itàlica i tarraconense.

Sobre aquest nivell s'hi va construir una estructura molt probablement quadrangular de la qual en coneixem el quadrant nord-est. Estava constituïda per parets de rierencs lligats amb fang, d'una amplada de 60 cms i dels quals se'n preservaven les dues filades inferiors (40 cm d'alçada), ja que la resta fou

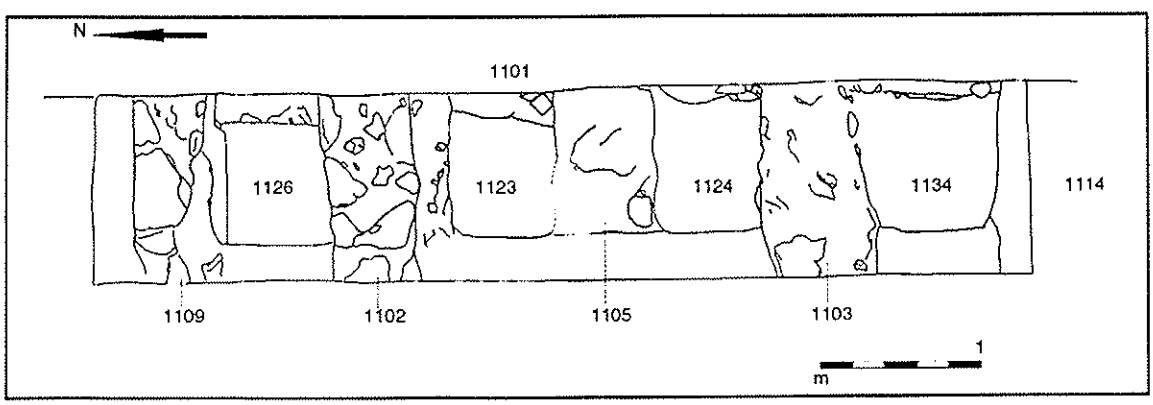

Fig. 2: Planta general corresponent a la zona dels vestidors.

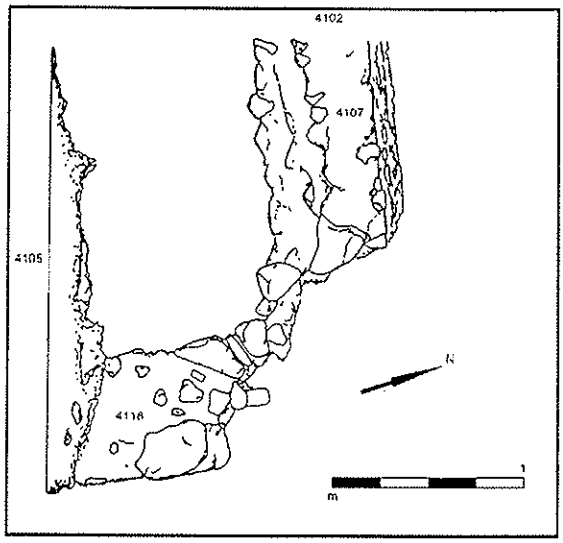

Fig. 3: Planta de la zona 4, amb les estructures romanes

desmuntada posteriorment. L'estrat que s'hi relacionava, a l'interior de l'estructura, era un anivellament que alhora va servir de fonamentació, i es va poder datar vers el tercer terç del segle I dC gràcies a la presència de T.S. sudgàl·lica i ceràmica de parets fines, entre d'altres.

Vers el segle II avançat (o potser més tard) aquesta construcció va patir una reforma important. Es va desmuntar tota, llevat dels 40 cm inferiors, i es va realçar ara amb una obra de pedres irregulars lligades amb morter de calç i amb un nou anivellament intern. La datació, insegura a causa de la poca representativitat del material aparegut, va venir donada per alguns fragments de ceràmica africana (comunes i àmfora).

No podem dir gaire res d'aquesta estructura. Per ponent s'endinsava en el subsòl de les construccions veïnes, mentre que al nord i a l'est les excavacions van posar de manifest com diversos retalls i construccions de totes les èpoques havien destruït del tot les restes d'època romana que podien haver-hi existit. A migdia, l'estructura estava retallada pels fonaments del mur U.E. 4105, de l'edifici dels banys, però la presència de restes romanes a l'altra banda del mur, a la zona 5 (Casellas 1992), fa pensar que podríem trobar-hi allí la continuació i qui sap si alguna explicació a la seva funcionalitat. La troballa fa temps en aquest indret d'una estructura de rierencs lligats amb morter i de restes d'enterraments en fossa, en àmfora i en tegula fan pensar en l'existència d'una necròpolis (Nolla & Sureda 1999, p. 33-36), de la qual les restes localitzades l'any 1998 en podrien formar part.

L'esmentat mur que delimitava la cala pel sud és l'única resta que pertany als primers banys, de finals del segle XII. Es tracta del mur que amb tota probabilitat separava el *caldarium* de la zona del forn (Marquès, Mirambell i Sagrera 1994, p. 89), i és una estructura de grans dimensions, de pedra lligada amb morter, molt ferma i ben fonamentada en el subsòl, de manera que malmet les preexistències d'època romana allí presents.

A la reconstrucció del segle XIII pertany sens dubte, la fesomia del *caldarium* tal com avui el coneixem. En el sector excavat per nosaltres, però, aquesta cambra es trobava enormement malmesa, i només se'n conservaven vestigis a l'extrem sud-oest. Consistien en la meitat d'una piscina quadrangular excavada literalment en el que quedava del mur anterior, i en les restes d'un gran mur de pedra lligada amb morter que, fonamentat en part en el mateix mur del segle XII i perpendicular a ell, potser continuava en direcció nord, malgrat que no es pot assegurar del tot.

Aquestes estructures van destruir-se arran de la construcció posterior d'unes dependències que s'ha dit que pertanyien al convent, però que l'excavació provà que eren lleugerament anteriors. Ens referim al mur que delimitava la cambra pel nord-oest i que es fonamentava, mitjançant una banqueta, a l'argila del subsòl. En aquest punt fou localitzat el sòl de paleta utilitzat durant la construcció del mur i l'estrat d'anivellament immediatament posterior que fou finalment segellat per una pavimentació de calç. Els materials proporcionats per aquests nivells no són més moderns del segle XVI i ens indiquen també que en aquest moment la meitat oest del *caldarium* ja estava desmuntada.

Més endavant, quan la comunitat de monges ja habitava l'edifici, hi hagué una nova reforma que va alçar considerablement la cota de circulació de la cambra i l'escapçà per la banda de ponent mitjançant la construcció d'un nou mur, que encara avui separa la part recuperada dels banys de les estances conventuals. L'anivellament detectat ha proporcionat prou material arqueològic per datar aquesta reforma al segle XVIII.

Resulta difícil copsar l'abast de la destrucció provocada durant les restauracions de 1929-1931 a l'indret amb la finalitat de deslliurar l'antic *caldarium* de les construccions posteriors que l'emmascaraven. La troballa de retalls d'època contemporània que assolien el mateix subsòl natural fa pensar que fou aleshores quan s'acabaren d'eliminar definitivament les evidències que podien haver sobreviscut fins aquell moment. En qualsevol cas, hem de destacar la sort increïble que va tenir la construcció romana de l'angle nord-oest, que es va tornar a salvar de la destrucció segurament perquè cap estructura moderna s'hi havia fonamentat i perquè el nivell de circulació artificial que es construí l'any 1931 tenia una cota més alta.

BIBLIOGRAFIA

D.A. 1991, *Catalunya Romànica*, vol. V, Barcelona, 171-174.

CASELLAS LL.E.1992, Intervencions arqueològiques als Banys Àrabs de Girona (1991),*Primeres Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona* (Sant Feliu de Guíxols), 156-160.

GIRBAL E.C. 1888, *Estudio histórico-artístico acerca de los llamados Baños Árabes de Gerona*, Girona.

MARQUÈS J., MIRAMBELL E & SAGRERA J. 1994, *Els Banys Àrabs de Girona*, Consell Comarcal del Gironès, Girona.

NOLLA JM. & SUREDA M. 1999, El món funerari antic, tardoantic i altomedieval a la ciutat de Girona. Un estat de la qüestió, *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XL, 13-66.

PUIG I CADAFALCH J. 1913-14, *Els Banys de Girona*, Barcelona.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES EN EL POU RODÓ (GIRONA)

Jordi MERINO Carme MONTALBAN

INTRODUCCIÓ

La urbanització i construcció d'un aparcament subterrani en el sector del Pou Rodó (Girona) varen propiciar una intervenció arqueològica prèvia en el solar per tal de determinar l'existència d'estructures i nivells d'ocupació anteriors a les edificacions que s'acabaven d'enderrocar i, si s'esqueia, efectuar la seva excavació i interpretació històrica.

La intervenció s'efectuà en tres fases. Les prospeccions inicials es varen efectuar entre els dies 20 i 24 de març de 1998. L'excavació en extensió i els diversos sondeigs es varen fer entre els dies 7 d'abril i 2 de juny. Finalment, es va continuar fent un seguiment de tots els rebaixos de terra fins a la seva finalització, el novembre del mateix any

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I CONTEXT HISTÒRIC

El sector del Pou Rodó es troba situat al nord del barri vell de Girona i, més exactament, al nord-oest de l'església de Sant Feliu. Els seus límits són el carrer de la Barca a l'oest, el carrer Bellaire al nord, la pujada del rei Martí a l'est i la placeta de Sant Feliu al sud. L'eix central del solar afectat per les obres era el carrer del Pou Rodó.Aquest carrer començava davant de l'església de Sant Feliu, travessava el carrer del Portal de la Barca i, fent un colze, acabava en el carrer de Bellaire. Fins a mitjans dels anys seixanta, el tram del carrer entre Sant Feliu i el Portal de la Barca (el tram que actualment ha quedat dempeus) s'anomenava carrer de Sant Narcís i una travessia que l'unia amb el carrer de la Barca, s'anomena encara carrer de les Mosques.Ambdós noms fan referència a la llegenda de Sant Narcís i les mosques durant el setge de Felip l'Ardit, l'any 1285.

Les primeres referències històriques documenten l'existència d'un temple martirial dedicat a Sant Feliu en el segle VII i que, probablement, ja existia en el segle anterior. En el segle IX, i fins a la construcció de la catedral romànica en el segle XI, va ser cocatedral juntament amb l'església de Santa Maria.

A la segona meitat del segle XI es detecten els primers indicis d'activitat constructiva en el burg de Sant Feliu. Es pot considerar, juntament amb el burg de Sant Pere, el primer creixement urbanístic ordenat de la ciutat, que s'inicià a finals del segle XI a l'entorn de l'església, que va patir una important remodelació, i anà creixent progressivament cap al nord i a l'oest, fins a ocupar totalment l'espai que defineixen el riu Onyar a ponent, el Galligants al nord i les muralles de la ciutat a llevant i a migdia. Els darrers sectors que s'urbanitzaren són els més propers a l'areny de l'Onyar, a principis del segle XIII, coincidint amb la construcció d'un mur de contenció al costat del riu i la creació d'un nou camí que, resseguint el riu, voltava la muralla de la ciutat per ponent, estalviant els desnivells de l'interior (Nolla, 1998, p.214 i ss.).

RESULTATS DE LA INTERVENCIÓ

S'han pogut establir quatre grans fases dins l'evolució històrica i urbanística del sector del Pou Rodó, amb uns precedents d'època romana.

Precedents.

En els diversos àmbits del sector 2 i en el nivell de llims d'aportació al·luvial del subsòl, s'ha pogut recollir una certa quantitat de ceràmica romana (Terra Sigil·lata Itàlica, Sud-gàl·lica i Marmorata, africana de cuina, Terra Sigil·lata Africana A i C, àmfora africana baiximperial), sempre en petits fragments molt escadussers, que indiquen una ocupació a les zones properes durant aquell moment històric.Aquest fet era ja conegut. L'any 1986 es varen localitzar, en una excavació arqueològica a la propera placeta de Sant Feliu, una claveguera i diversos enterraments d'època romana (Bastit *et alii*, 1986 i 1987). Excavacions molt recents fetes en els Banys Àrabs i que també es presenten a aquestes Jornades han permès documentar una estructura quadrangular d'aquell període.

Els materials apareguts en el Pou Rodó són residuals i no es poden relacionar amb cap estructura ni nivell

d'ocupació d'aquella època i, per tant, no ofereixen cap nova informació al coneixement de la ciutat durant aquell període històric.

Fase I.

Les estructures documentades corresponents a aquesta fase estan situades en el sector 2. Són els arrancs de dos arcs, amb orientació nord-sud i un mur perpendicular que tancaria l'espai pel sud, parcialment excavat. La forma en què es relacionen els arrancs dels arcs i el mur permet veure que els arcs no correspondrien a la línia de façana d'un edifici, sinó que estarien en el seu interior. A nivell del paviment de circulació corresponent a aquesta fase hi ha una estructura quadrangular fonamentada amb una pedra de molí, que possiblement actuava com a base d'una estructura de fusta. Al nord del sector, i amb orientació d'est a oest, hi ha un gran mur de gairebé 3 metres d'alçada, que podria correspondre també a aquesta primera fase. La proximitat de les edificacions veïnes no ha permès la seva excavació.

L'únic element localitzat en el sector 1 que es pugui situar cronològicament en aquesta fase és una moneda: un òbol d'Alfons I, datable entre els anys 1162 i 1196 (Crusafont, 1982). Malauradament, ha aparegut en un estrat sense cap altre material arqueològic i que no es relaciona amb cap estructura.

Cronologia: s. XIII-XIV.

Fase II.

Respectant el mateix nivell de circulació de la fase anterior, es construeixen uns nous espais en direcció cap a ponent. L'entrada d'aquestes noves edificacions estaria situada a l'est, en un indret que actualment desconeixem i no tindrien comunicació cap a l'oest, on fins fa poc hi havia el carrer del Pou Rodó.

En un dels àmbits s'observa una remodelació que comporta l'amortització d'una porta per a la construcció d'una escala d'accés a un pis superior i l'obertura d'una nova porta en el mateix mur més al nord. També en aquest mur, i a la zona nord, hi ha un petit fornet domèstic amb un dipòsit per a les cendres als seus peus, excavat en el paviment.

En el sondeig al sud-est del sector 2 s'ha localitzat un mur nord-sud i un arc est-oest, escapçat per l'escala gòtica a llevant i per una claveguera moderna a ponent, que podrien pertànyer a aquesta fase.

Tot i l'abundosa documentació que parla de l'ocupació d'aquesta zona en època medieval i que mostra el progressiu creixement del sector des del segle XI (Canal *et alii*, 1998; Nolla, 1999), no ha estat possible descobrir cap resta que s'hi pugui relacionar excepte les comentades.

Totes les estructures d'aquesta fase foren aprofitades, després de l'amortització de totes les obertures, com a fonamentació dels nous edificis corresponents a la fase següent, la gran remodelació del segle XVI.

Cronologia: s. XIV-XV.

Fase III.

Documentada en els dos sectors excavats i en tots els sondeigs fets en el solar. Correspon a una gran remodelació de tota la zona del Pou Rodó. S'elevà el nivell de circulació entre 1,2 i 1,5 metres, possiblement per guanyar alçada respecte als rius veïns (Onyar i Galligants) i protegir el barri de les seves crescudes. La nova estructura urbanística és la que es va conservar, amb moltes remodelacions, fins al moment de l'enderroc, el mes de gener de 1998. La documentació d'aquell moment, entre la que destaca un document conegut amb el nom d'»Estima», (Canal *et alii.*, 1995) permet conèixer de forma força exacta la topografia d'aquell indret a l'any 1535 i que, a grans trets, coincideix amb l'actual.

La construcció de les noves edificacions, que semblen correspondre a un projecte unitari, va comportar, tal com semblen indicar els resultats de l'excavació, una neteja i anivellament previs de tota la zona, amb la pràctica eliminació de qualsevol vestigi anterior, a excepció de les estructures que hem comentat en el sector 2, que s'aprofiten com a fonamentació dels nous edificis.

Cronologia: s. XVI.

Fase IV

Dins d'aquesta darrera fase s'inclouen totes les modificacions fetes en el sector del Pou Rodó des del segle XVI fins al moment del seu enderroc, el mateix any 1998. En el sector 1 s'ha documentat una important remodelació de l'edifici corresponent al c/ Portal de la Barca 7, amb la construcció d'una nova fonamentació i d'una complexa xarxa de recollida d'aigües residuals.

Els sondeigs que es varen fer en diversos punts del solar varen permetre documentar diverses modificacions de les estructures originals del segle XVI. Pel que fa a la neteja de les estructures del carrer del Pou Rodó 13, 15, 17, han permès documentar les diverses modificacions i reformes que han patit aquests edificis des de la seva construcció en el segle XVI.

Cronologia: s. XVII-XX.

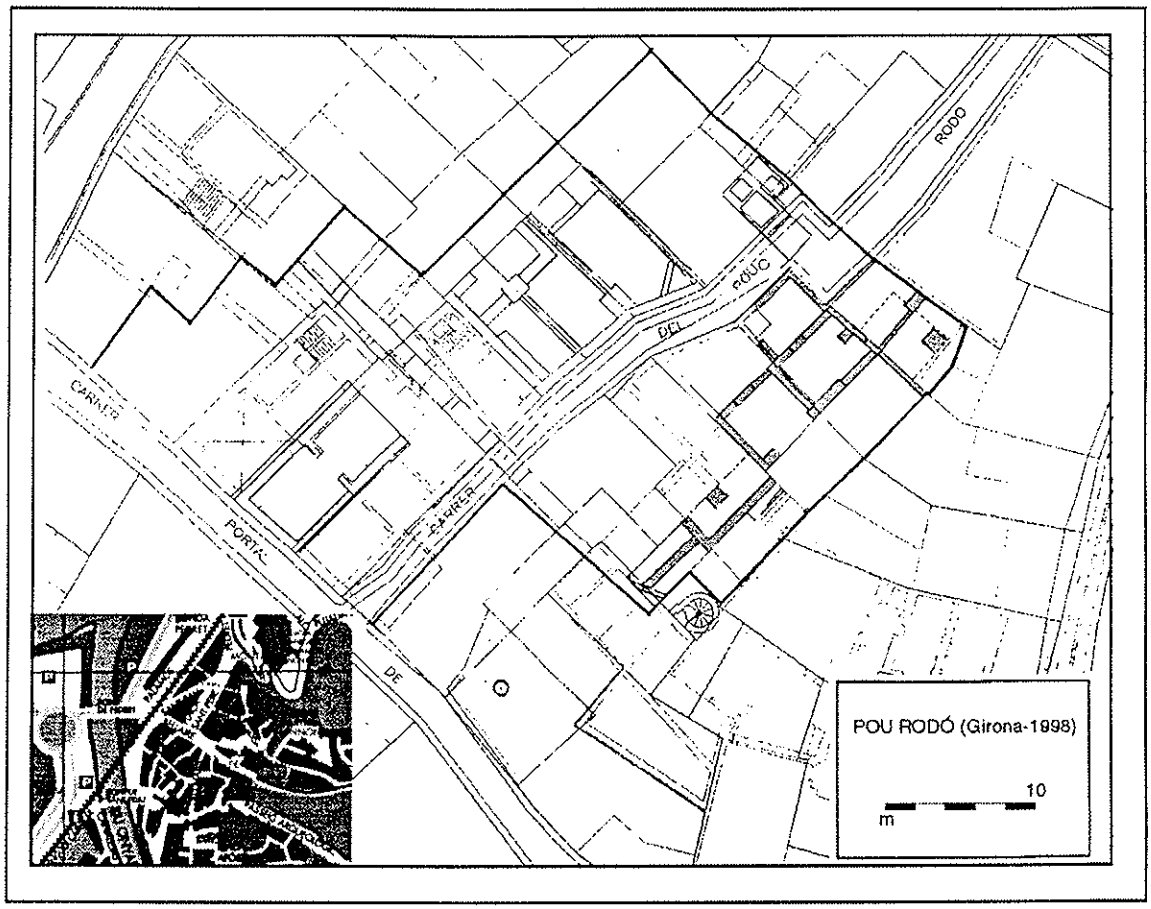

BIBLIOGRAFIA

BASTIT C., GENÍS M.T., LLORENS J.M. & RODRÍGUEZ A. 1986, Vint segles d'història sota terra, *Revista de Girona*, 118, 15-17.

BASTIT C., GENÍS M.T., LLORENS J.M. & RODRÍGUEZ A. 1987, Les intervencions arqueològiques a la Plaça de Sant Feliu (Girona), *Tribuna d'Arqueologia 1986-1987*, Generalitat de Catalunya, Barcelona, 91-98.

CANAL J., CANAL E., NOLLA J.M. & SAGRERA J. 1995, *La ciutat de Girona l'any 1535. Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica*, Ajuntament de Girona.

CANAL J., CANAL E., NOLLA J.M. & SAGRERA J. 1998, *La ciutat de Girona en la primera meitat del segle XIV, Història Urbana de Girona. Reconstrucció cartogràfica*, Ajuntament de Girona.

CRUSAFONT I SABATER M. 1982, *Numismàtica de la corona catalano-aragonesa medieval (785-1516)*, Editorial Vico, Madrid.

EQUIP DE SANT FÈLIX 1987, Aproximación a la cronoestratigrafia de la Girona medieval , III*Congreso de Arqueologia Medieval Española*, Madrid, 688-695

FABRE J. 1986 , Una obra discutida i un futur compromès, *Revista de Girona*, 118, 18-25.

FABRE J. 1986, *Girona entre quatre rius*, Ajuntament de Girona.

MARQUÈS I CASANOVAS J. 1979, *Girona Vella II*, Ajuntament de Girona.

NOLLA J.M. 1999, El urbanismo de la ciudad de Gerona en la Alta Edad Media, *La Península Ibérica y el Mediterráneo entre los siglos XI y XII: el urbanismo de los estados cristianos peninsulares* (28-31 Julio 1998). *Codex Aquilarensis* 15, Aguilar de Campoo.

PUNSETI D., Intervenció arqueològica al carrer de la Barca núms. 2, 4, 6 i 8 (Girona, el Gironès), *IV Jornades d'Arqueologia de les comarques de Girona* (Figueres, 1998), 328-334.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES A L'ENTORN DEL CASTELL I L'ESGLÉSIA DE CASTELL D'ARO (BAIX EMPORDÀ)

Gabriel de PRADO

INTRODUCCIÓ

Al llarg de l'any 1999 es van realitzar al nucli històric de Castell d'Aro diverses intervencions arqueològiques d'urgència, la primera de les quals va sorgir arran de la troballa de diferents restes materials quan la parròquia va iniciar unes obres al cementiri vell de la població. Les obres van quedar aturades immediatament i en aquesta primera intervenció, realitzada la darrera setmana de febrer es va procedir a la recollida dels materials descontextualitzats que van quedar disseminats per l'àrea afectada per la màquina excavadora.Alhora, es va realitzar l'oportuna documentació de les restes que havien quedat visibles.

Una vegada finalitzada aquesta primera intervenció, es fa palesa la necessitat de realitzar una excavació arqueològica en extensió prèvia a qualsevol altra actuació. L'Ajuntament de Castell-Platja d'Aro, d'acord amb el Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya, va assumir aquesta necessitat i va finançar el cost total de l'excavació, que es va portar a terme entre el 24 de maig i el 30 d'agost.

Amb motiu de les obres de reforma i arranjament que s'han d'efectuar durant aquest any als carrers adjacents al castell de Benedormiens, les mateixes parts esmentades anteriorment decideixen realitzar una altra intervenció a la zona, concretament al carrer del Castell i a la pujada de l'Església, que es porta a terme entre el 21 de setembre i el 31 de gener d'enguany.

Aquesta darrera excavació esdevé, en el camp arqueològic, una continuació de l'anterior perquè les restes estructurals i materials aparegudes constitueixen indubtablement una mateixa unitat. És per aquest motiu que a l'article el resultat de les dues intervencions ha estat tractat de manera conjunta.

Cal tenir present que la fase d'investigació i estudi posterior a l'excavació es troba encara en un estadi inicial, ja que la darrera excavació fa pocs mesos que es va finalitzar. Tot i això, es poden avançar ja uns primers resultats que poden servir per fer-nos una idea de l'evolució cronològica del jaciment que, a grans trets, s'ha de dividir en tres grans períodes: baix medieval, modern i contemporani-actual.

PERÍODE BAIX MEDIEVAL (SEGLES XII-XV)

El castell de Benedormiens apareix documentat per primera vegada el 1041 i, a partir d'aquest primer document, es pot deduir que la primera fortificació és d'una data no gaire anterior a la del mateix document. D'aquest primer castell, mai no se n'ha pogut identificar cap element atribuïble amb seguretat a aquest moment; de fet, la majoria d'estructures que es poden observar avui en dia corresponen a construccions posteriors al segle XVI. La part més antiga conservada correspon a la situada a la façana oriental del castell, amb una porta amb arc de mig punt fet de dovelles ben treballades i un fragment de mur al voltant de la porta, així com un mur que va des de la porta fins a l'església, on encara es poden observar diverses espitlleres originals de l'època. Els murs estan fets amb un aparell format per carreus força regulars d'aspecte típicament romànic, datats al segle XII o inicis del XIII.

Estructures defensives extramurs del castell

Les restes arqueològiques més antigues que hem pogut documentar a l'excavació corresponen a una estructura defensiva avançada al castell que, cronològicament, està funcionant amb la fortificació del segle XII o XIII, les restes de la qual es conserven a la banda oriental del castell tal com s'ha pogut veure anteriorment.

Aquesta estructura defensiva avançada està formada per un vall o fossat excavat a la roca natural, del qual hem pogut descobrir un tram, d'una llargada aproximada de 50 metres, que transcorre paral·lel als murs del castell pels costats est i sud. El fet que el fossat també ressegueixi els murs d'èpoques més modernes ens indica que aquests estan construïts en la mateixa línia que ocupaven els murs originals.

Les característiques dels dos trams de fossat excavats difereixen del situat a la banda oriental respecte al que trobem a la banda meridional.A l'est, l'amplada és aproximadament de 4'5 m a la part superior i la profunditat màxima no supera els 2'5 m. Al tram sud, l'amplada arriba fins als 6 m mentre que la profunditat és d'uns 3 metres, als quals s'han d'afegir uns 0'75 m que van ser retallats en obres realitzades a la meitat d'aquest segle per anivellar el carrer. També cal ressaltar el fet que en aquest tram sud el grau d'inclinació de la cara del fossat oposada al castell és molt més abrupte que a l'altra banda; en aquest cas, la inclinació és superior als 70 graus, mentre que al costat est no sobrepassa els 50 graus en els punts de més inclinació.

Juntament amb el fossat s'ha pogut documentar el sistema d'accés al castell que, combinat amb el mateix fossat, està projectat per protegir i defensar la porta d'entrada, situada a la façana oriental. La necessitat de dotar la porta d'un elaborat sistema defensiu respon a l'evidència que normalment aquest és el punt més feble d'una fortificació en cas d'un atac.

Aquest accés està format, en un primer terme, per un pont de pedra de petites dimensions situat a davant de l'angle sud-oest del castell que permetia salvar l'obstacle del fossat. D'aquest pont, només se n'han trobat dos pilars fonamentats a banda i banda del fossat, amb una separació entre pilars de 2 m i una amplada de 2'30 m.

Constructivament aquest pont està fet amb pedres sense treballar lligades amb morter de calç, excepte als angles de les cantonades on els carreus són regulars. La part superior del pont va ser destruïda en època indeterminada i és difícil saber si hi havia una construcció permanent de pedra formada per un arc o bé una estructura de fusta.Aquesta estructura de fusta podria ser també permanent, fixada sobre els pilars, o de tipus mòbil, conformant un pont llevadís. La part superior que falta es devia aixecar uns 75 cm per sobre de les restes conservades, la qual cosa permetria hipotèticament qualsevol de les tres opcions. Tot i això, no haver trobat cap element de l'arc (no hi ha cap indici d'arrencament als fragments de pilars conservats), així com el fet que les dimensions totals del pont fan difícil pensar que fos del tipus llevadís, ens porta a inclinar-nos per l'opció d'un pont construït amb una estructura de fusta recolzada i/o encaixada en els mateixos pilars, que tindrien un alçat vertical des del basament fins a la part superior.

El pont constitueix un primer element que dóna accés a un passadís en rampa que el dirigeix cap a la porta. Aquest passadís, amb una amplada que oscil·la entre 3 i 4 m depenent del lloc, estava delimitat pel costat oest per la mateixa muralla del castell i pel costat est per un mur construït a sobre i adossat a la paret occidental del fossat. És per aquest motiu que només té com a cara vista la que dóna al fossat.

Aquest mur, destruït parcialment per l'inici de les obres, està fet de pedres lligades amb un morter de calç extremadament sòlid. El tipus de pedra i de morter és el mateix que l'emprat en els fragments de muralla originals d'aquesta època que encara es conserven i, tot i que el tipus d'aparell no és tan regular, la seva similitud és òbvia.

La funció d'aquest mur, a més de delimitar el passadís d'accés a la porta, és donar una major verticalitat a la part superior de la paret del fossat, tot i que sabem que no devia aixecar gaire més del que s'ha conservat, perquè si no hauria estat incompatible amb la primera línia inferior d'espitlleres que s'obren a la muralla. L'allargament del mur més enllà de la porta ens permet suggerir que potser també donava pas cap a una altra edificació que podria ser l'església.

El tram d'aquest mur situat més al nord presenta la peculiaritat que està recolzat contra la roca, com la resta de mur, però la part inferior (feta de carreus molt ben treballats) està suspesa a l'aire, conformant una mena d'arcada, però no constitueix una volta, sinó que és completament horitzontal. Sembla que van deixar aquest espai buit per sota el mur per permetre la sortida d'aigües d'un desguàs, excavat a la mateixa roca en el moment que es va construir el mur, i que devia permetre que les aigües acumulades a la part superior s'evacuessin al fossat. Aquesta explicació, però, no és plenament satisfactòria, ja que el tram de mur que presenta aquesta peculiaritat és més llarg que no l'estrictament necessari per permetre la sortida de l'aigua.

Amb aquest passadís, un cop creuat el pont, s'obligava l'hipotètic atacant a passar arran de muralla de manera que podia ser repel·lit des d'aquesta part superior. En el cas que pogués arribar a les proximitats de la porta, aquest podia ser atacat frontalment des de la muralla que, al costat de la porta, sobresurt formant un angle que devia fer les funcions de torre avançada.A més, un cop arribat a aquest punt, i en situació d'anar contra la porta, l'atacant es devia trobar en una posició en la qual el seu flanc dret quedava descobert. En aquest sentit, cal fer notar que les espitlleres, que encara es poden observar en aquest tram de muralla, estan estratègicament orientades per cobrir eficaçment l'entrada. La presència del fossat a davant de la porta impedia també la utilització d'un ariet per anar contra la porta amb garanties d'èxit, ja que l'espai que hi queda a davant no permet agafar l'embranzida suficient.

No és possible establir una datació directa d'aquest conjunt d'estructures defensives aparegudes a l'excavació (formades pel fossat, el pont i la rampa d'accés a la porta), però sembla clar que aquestes són construïdes en relació, i per tant al mateix temps, amb la porta i el fragment de muralla més antics conservats i que deuen ser del segle XII o XIII.També tenim un altre element que ens aporta una datació *post quem* del fossat, i en definitiva de tot el conjunt. Aquest element es pot observar a la part nord-est de l'excavació, on el fossat al seu extrem nord no segueix la mateixa línia que traça la muralla i es desvia cap a l'est, de manera que sembla voler envoltar l'església. L'església actual és del segle XVII,

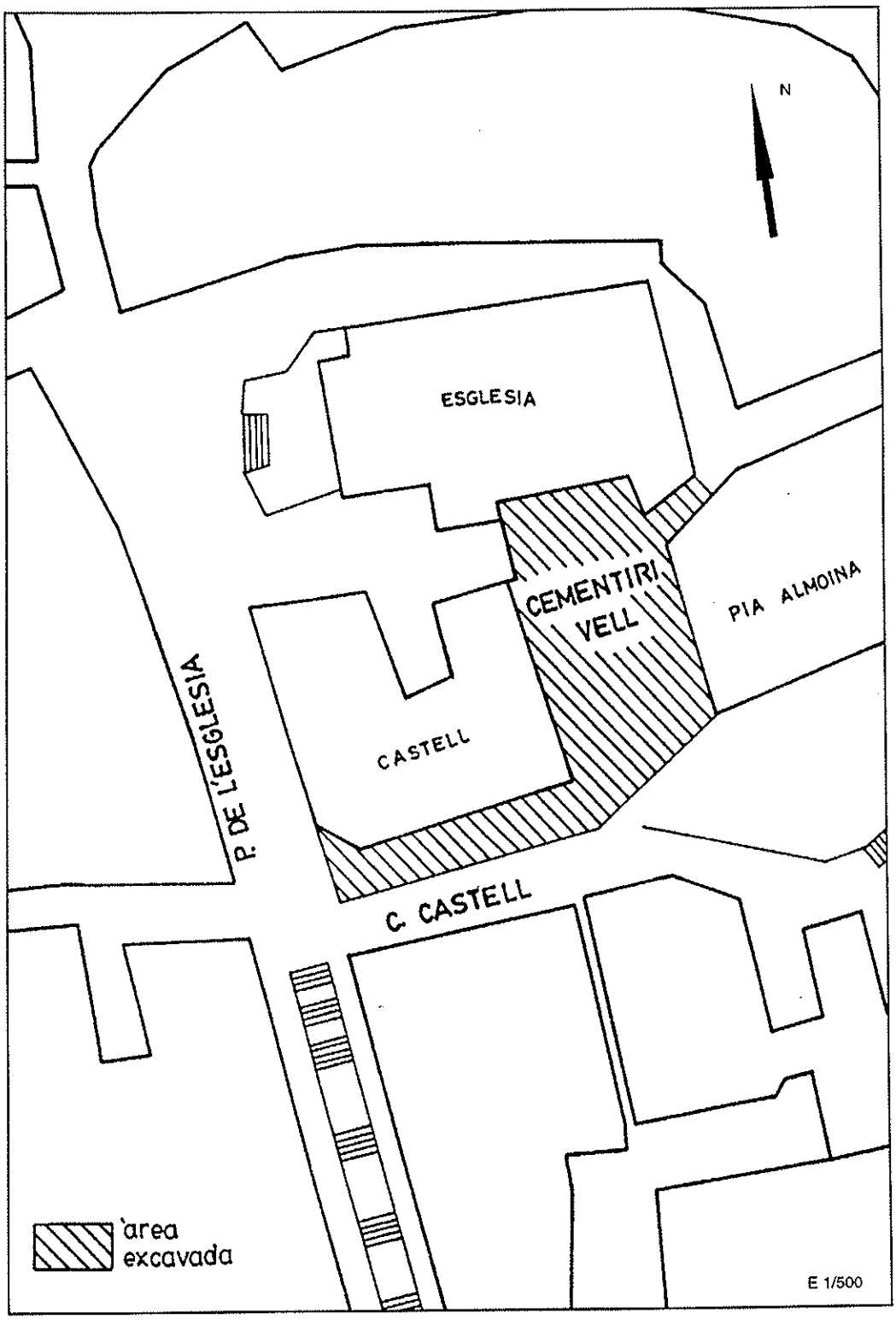

Fig. 1. Planta general de situació de la zona excavada

però sabem per documentació de l'època que aquesta es va bastir sobre l'antiga capella romànica del castell construïda a finals del segle XI. Per tant, si el fossat es desvia per envoltar la capella, això deu voler dir que és posterior, molt probablement ja del segle XII o posterior.

El primer nivell que apareix sobre el fons del fossat és un estrat de sorra, d'una potència d'uns 10 cm, que apareix de manera aïllada en alguns punts del tram est del fossat i que data probablement del segle XIV, segons el material ceràmic aparegut. El nivell que el cobreix és un estrat format per un important enderroc que abasta bona part del tram est del fossat fins, aproximadament, a la corba d'unió amb el tram sud. Aquest enderroc, d'una potència d'uns 80 cm, està format per fragments de teula, pinyols de morter i una gran quantitat de carreus de pedra ben tallats, alguns amb restes del morter que els unia, que provenen, sens dubte, de l'enderroc d'alguna part del castell. La datació d'aquest enderroc sembla de la segona meitat del segle XV, la qual cosa ens porta a pensar que aquest enderroc segurament prové de la destrucció parcial del castell provocada per l'atac dels *remences* el 1462 (Pella i Forgas, 1883, p. 678). Sembla, doncs, que a partir d'aquest moment el fossat, tot i que només està farcit parcialment, deixarà de ser operatiu. Paral·lelament a aquest fet, el castell, que va haver de ser reconstruït, deixarà de tenir una funció de fortificació per adquirir unes funcions més properes a les de residència.

El forn o estructura de producció metal·lúrgica

A la paret del fossat oposada al castell, a tocar el pont per la banda nord, va aparèixer una estructura semblant a un forn, però de difícil catalogació. Aquesta estructura està excavada parcialment a la roca, i l'aprofita com a paret de fons, amb un mur semicircular d'uns 70 cm d'amplada que devia tancar per la part davantera. Aquest mur és fet de pedres de diferents mides lligades amb argila, que ha quedat molt endurida i amb un to vermellós intens per efecte de la combustió. L'estructura presenta una obertura delimitada per dues pedres ben escairades a banda i banda, de les quals només ha aparegut una *in situ*. Aquesta obertura té en la seva base una canal feta de morter de calç, que presenta un suau pendent i que comunica l'espai interior de l'estructura amb l'exterior. L'espai que teòricament constituïa l'interior de l'estructura també està connectat, per mitjà d'una canal excavada a la roca, amb una mena de cubeta situada en un nivell superior.

El funcionament d'aquesta estructura es troba encara en fase d'estudi, no obstant això, és difícil d'establir ja que estava molt arrasada. Sembla clar que estava relacionat amb una producció metal·lúrgica, ja que la gran amplada de les parets respon a la necessitat d'assolir elevades temperatures de funcionament, necessàries per a aquests tipus de produccions. Cal destacar que la roca que formava part de l'estructura

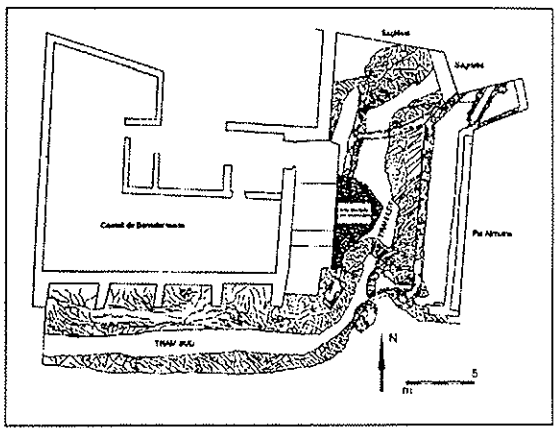

Fig. 2: planta de l'excavació

interna on es devia produir la combustió tenia unes tonalitats vermelloses que evidencien les altes temperatures que abans comentàvem i que ajuden a delimitar el perímetre original de l'estructura. També tenim un potent nivell d'escòries de ferro, aparegut al nord d'aquest tram de fossat, que podrien provenir d'aquest espai, però que no podem relacionar directament, ja que l'àrea entre les escòries i l'estructura va ser destruït a l'inici de les obres que van motivar la nostra intervenció. D'altra banda, desconeixem l'ús de la cubeta i la canal que la connecta amb l'espai interior, així com el tipus de cobertura de l'estructura.

Pel que fa a la seva datació, només es pot apuntar que està funcionant en algun moment en què el fossat és operatiu, ja que l'estructura està assentada directament en el fons del fossat i l'obertura amb la canal situada a la part davantera està situada a un nivell a pocs centímetres del sòl. Això implica que, en el moment que es treballava en aquest espai, el fossat encara no estava farcit. El moment en què aquesta estructura queda inutilitzada tampoc queda clar; només podem establir que ja ha deixat de funcionar a la segona meitat del segle XV, perquè l'enderroc de pedres que apareix a la part inferior del fossat també cobreix les restes de l'estructura, que ja havia estat arrasada. Tenim per tant un àmbit cronològic molt ampli, durant el qual podia haver funcionat, que va des del segle XII fins a la segona meitat del segle XV.

La troballa d'estructures de tipus industrial instal·lades a l'interior d'un fossat no és gens habitual i només se n'han documentat alguns casos aïllats, sense que ara per ara s'hagi pogut trobar un paral·lel d'aquesta estructura. El fet que es construís a l'exterior del castell és explicable pel perill i les molèsties que comporta una estructura d'aquest tipus a l'interior d'un nucli de població, però és difícilment explicable que la seva ubicació fos a la part inferior del fossat, amb les dificultats que aparentment devia comportar per maniobrar i treballar còmodament.

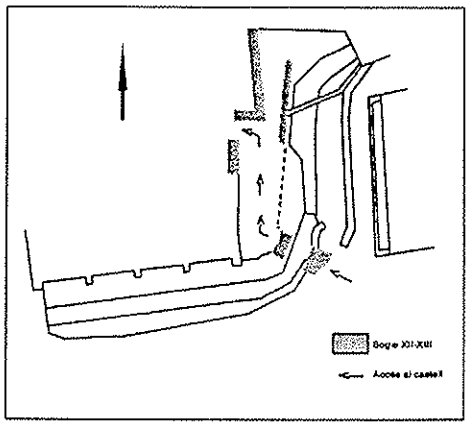

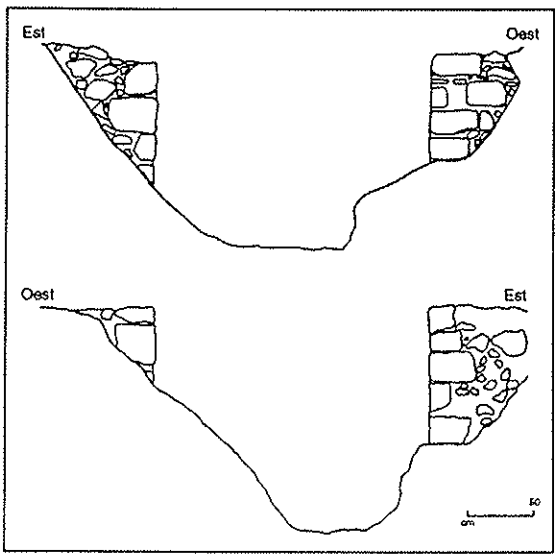

Fig. 3: Seccions vàries de les zones excavada

PERÍODE MODERN (SEGLES XVI-XVIII)

La pèrdua de funcionalitat del fossat comporta la seva utilització per a altres usos, especialment com a espai per abocar tota mena de runes.

Al segle XVI, la part oriental del tram de fossat situat al sud és reaprofitada com a bassa o dipòsit per amarar calç. Aquest espai ocupa una superfície aproximada d'uns 25 metres quadrats i apareix per sobre de nivells d'enderroc. Aquests nivells són coberts per una fina capa de calç, que feia les funcions de sòl, a sobre la qual van aparèixer encara restes de fragments de calç sense dissoldre. Les parets del fossat apareixen tacades de calç i devien haver quedat esquitxades en llençar els fragments de calç a l'aigua. Per sobre d'aquest nivell de calç es va localitzar, en alguns punts, acumulacions de sorra que segurament servien per barrejar-la amb la calç i així elaborar morter. L'espai, doncs, devia servir tant per amarar la calç com per fabricar el morter de calç.

El fet que s'utilitzi una àrea tan extensa per amarar calç i fer morter, i que es trobi a tocar el castell, sembla indicar que aquest material podria haver servit per les importants obres de reconstrucció i remodelació realitzades al castell al segle XVI, i que li van donar en una part important l'aspecte actual.

Per sobre d'aquest nivell per amarar calç, i en general per tot aquest tram sud, es van abocar diversos nivells de reompliment que van cronològicament des del segle XVI fins al XVIII.

A principis del segle XVI, a la part nord del fossat (a davant de la porta), es construeix un mur que utilitza la roca i l'enderroc del segle XV com a basament. S'adossa al mur medieval que delimitava i protegia el passadís d'accés a la porta, es dirigeix amb una marcada curvatura cap a l'est, i queda a sota de l'actual sagristia i, per tant, fora dels límits de l'excavació.

Constructivament presenta una base de més d'un metre realitzada amb pedres irregulars lligades amb morter de calç, per sobre de la qual són lligades amb argila. A una alçada d'1'5 m hi ha una finestra de petites dimensions delimitada per carreus de pedra treballats.

Aquest mur ens delimita un espai de forma irregular amb una funció difícil d'establir que, per la troballa de diverses mandíbules d'èquid, podria correspondre a una quadra que no va estar gaire temps en funcionament. En un moment encara indeterminat del segle XVI, es deixà d'utilitzar i es va colgar amb successius nivells de cendres i d'enderroc.

Aquest mur és parcialment desmuntat per la construcció d'un nou mur que ressegueix el perímetre extern del fossat en el seu tram est. Desconeixem si continuava també pel tram sud, ja que en arribar a aquest punt està arrasat i és impossible saber fins on arribava.

Constructivament és d'una gran solidesa, amb una amplada aproximada de 70 cm. La cara exterior del mur, que devia tenir funció de façana, està construïda amb filades de carreus bastant ben treballats, lligats amb morter de calç. La cara interna, en canvi, és feta amb pedres irregulars sense cap treball.

Molt probablement la funció d'aquest mur era delimitar la propietat del castell, incloent-hi, encara que ja no funcionava com a tal, el que n'hauria estat el fossat.

El cementiri vell

A finals del segle XVI es comença a plantejar la necessitat d'una nova església ja que, amb el temps, l'augment de la població havia deixat petita l'antiga capella del castell. Fruit d'aquesta necessitat, a principis del segle XVII es realitza la construcció de l'actual església parroquial, que va ser bastida a sobre

l'antiga capella romànica, tal com consta en un document de l'època. La construcció de la nova església ocupà també bona part de la sagrera i per tant el cementiri de l'antiga església. Aquest fet obligarà a habilitar un altre espai com a cementiri. L'únic espai lliure d'edificacions situat a tocar l'església era l'espai localitzat a davant de la façana oriental del castell; per aquest motiu es decidí instal·lar-lo allà.

L'establiment del cementiri en aquest lloc va comportar una sèrie d'obres que van consistir bàsicament en la construcció d'un mur (actualment enderrocat), que va tancar el solar per la banda inferior, i va abocar al seu interior diversos nivells de reompliment per salvar d'aquesta manera l'important desnivell existent. Entre aquests nivells de reompliment n'hi ha un que probablement correspon a l'enderroc de la capella romànica. El fossat i els murs construïts posteriorment foren parcialment desmuntats i coberts, i el nivell superior passà a ser utilitzat com a cementiri.

El cementiri es trobava en un estat de conservació pèssim. Només en un petit nombre de casos es van poder trobar els enterraments intactes; la resta apareixen amb els ossos completament desconnectats i dispersos, de manera que no es podien individualitzar. Cal destacar que hi havia una gran densitat de restes motivada pel poc espai disponible, cosa que va obligar amb el temps que, en cada nou enterrament, en fer la fossa, s'haguessin d'apartar les restes dels enterraments anteriors per encabir el que s'enterrava en aquell moment. Això ens explica, en part, que tot el conjunt s'hagi trobat molt remenat.

Els enterraments intactes apareixen orientats en sentit nord-sud (el cap al sud i els peus al nord) i tipològicament són inhumacions en taüts de fusta. Aquests apareixen en posició decúbit dorsal a l'interior dels taüts, amb les cames i els peus estirats, i els braços estirats al costat del cos o amb les mans una sobre l'altra a la zona púbica. En aquest darrer cas tenien un rosari entrelligat a les mans. També es van trobar alguns elements de la vestimenta, com per exemple botons i sivelles de cinturó.

PERÍODE CONTEMPORANI-ACTUAL (SEGLES XIX-XX)

Pel que fa al cementiri, l'obligació d'enterrar fora de les poblacions per motius sanitaris (promulgada ja al segle XVIII i amb especial èmfasi al segle XIX) va portar a la construcció d'un nou cementiri i a la prohibició, ja als darrers anys del segle XIX, d'enterrar en aquest.

El lloc utilitzat com a cementiri restà abandonat, fins que a mitjan segle es va efectuar un rebaix d'entre 0'75 i 2 m, depenent del lloc, per connectar i permetre l'accés des de la porta del castell, que havia quedat semisoterrada, fins a la part posterior de l'església. Aquest rebaix comportà la retirada de la major part d'enterraments que s'havien efectuat al llarg del segle XIX. L'espai fou enjardinat amb diferents tipus d'arbres i passà a ser utilitzat per a les representacions del pessebre vivent, amb la conseqüent destrucció de la major part d'enterraments que encara restaven intactes.

L'espai del sector on va aparèixer el tram de fossat sud, que va ser farcit en diferents moments amb successius nivells de reompliment, va ser aprofitat al segle XIX i principis del XX per a activitats relacionades amb la indústria del suro.

A la meitat d'aquest segle, la realització d'unes obres per anivellar el carrer van comportar el rebaix dels nivells superiors que farcien el fossat, així com de la part superior de la paret del fossat oposada al castell. Un cop fetes aquestes obres l'espai ha funcionat fins a l'actualitat com a carrer.

BIBLIOGRAFIA

BADIA J. 1977, *L'arquitectura medieval de l'Empordà*, vol. I (Baix Empordà), Diputació Provincial de Girona, Girona, 139-141.

CATALÀ P. 1969, *Els castells catalans*, vol. II, Rafael Dalmau Editor, Barcelona, 636-639.

ESTEVA L. & PALLÍ L. 1995, *Els llocs de la Vall d'Aro, Gissalis i el Monestir Guixolenc (881-1199)*, Amics del Museu Municipal de Sant Feliu de Guíxols, Sant Feliu de Guíxols, 48-56.

NEGRE P. 1967, El antiguo Castillo de Benedormiens, después llamado Castell d'Aro, *Revista de Girona*, núm.40, Girona, 69-72.

OLIVA M. 1972, El castillo de Benedormiens y su zona de influencia, *Revista de Girona*, núm. 58, Girona, 20-42.

PELLA i FORGAS J. 1883, *Historia del Ampurdán*, Lluís Tassó i Serra (impressor), Barcelona, 422, 678-679.

PRADO G. de 1999, Excavacions arqueològiques a l'entorn del Castell de Benedormiens, *Programa de Festa Major*, Ajuntament de Castell-Platja d'Aro, Castell d'Aro.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL CASTELL D'ESPONELLÀ (PLA DE L'ESTANY).

Rafael Dehesa Quim Esteba

El Castell d'Esponellà, es troba ubicat en el municipi del mateix nom, a la comarca del Pla de l'Estany Antigament, aquest castell fou un edifici emblemàtic i representatiu del municipi que en els darrers anys ha entrat en un procés d'abandonament considerable.

Per tal d'evitar aquesta degradació continuada, l'ajuntament d'Esponellà encarregà un estudi al Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles per a obtenir informació suficient i fiable per tal de definir de manera adequada les actuacions que resultaven necessàries. El dictamen del centre fou que eren necessàries totes les mesures que es poguessin prendre per tal d'evitar una major degradació del recinte, així com posar-hi tots els mitjans, no tant sols des de l'ajuntament d'Esponellà, sinó de diferents Institucions per tal de recuperar l'edifici.

Posteriorment, l'ajuntament d'Esponellà es posà en contacte amb el Museu Comarcal de Banyoles per veure si era possible d'endegar-hi una campanya d'excavacions. En posteriors converses entre els responsables municipals i del Museu Arqueològic Comarcal de Banyoles s'arribà l'acord de redactar un projecte per realitzar-hi una excavació programada d'una durada inicial de tres anys, renovables. Per la seva banda l'ajuntament d'Esponellà és en un acord de ple, a destinar-hi una quantitat fixa d'un milió de pessetes per a les despeses.

Durant els mesos d'abril i de setembre del present any es van iniciar les intervencions arqueològiques centrades a dues habitacions ubicades a la part més alta de la fortalesa per la seva banda nord oest tal com vàrem reflectir en el mateix projecte un cop va ésser aprovat pel Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura.

Les habitacions ja intuïdes a través dels diferents paraments perimetrals estaven cobertes per un potent estrat d'abandonament definit per una quantitat important de rierencs, teules i argila. Els treballs en aquest sector, després de baixar aquest primer estrat, homogeni pels dos espais, han permès diferenciar dues fases bastant clares.

En un primer moment ens trobem davant un únic àmbit rectangular amb un paviment de travertí treballat el qual només es conserva a l'habitació 1200 després de les reformes posteriors (segle XVI?). Aquestes es caracteritzen per una partició de l'espai en dos àmbits ben definits a través d'un mur a manera d'envà, menys sòlid i compacte que els perimetrals però, com aquests, de pedres lligades amb morter de calç, dels quals no s'han conservat cap resta de terra, en tot cas una fina capa de calç com a preparació del mateix coberta pel potent estrat d'abandonament que cobria l'excavació en la seva totalitat.

Des del punt de vista cronològic, l'excavació no ofereix el material adequat per tal d'oferir un marc concret ja que tota la ceràmica exhumada, poca quantitat, es defineix per la grisa medieval.

En les posteriors campanyes els treballs arqueològics se centraran, bàsicament, en l'habitació 1100 per tal de concretar com l'àmbit juga respecte el tram de muralla per aquesta banda oest i com tanca per la part sud que, després de realitzar un petit sondeig, sembla que el mur que li corresponia fos espoliat a partir de la segona fase.

PROSPECCIÓ ARQUEOLÒGICA A UN SOLAR DE LA PLAÇA DEL CASTELL (MONELLS, BAIX EMPORDÀ)

Carme MONTALBÁN

Aquesta prospecció es va dur a terme del 5 al 7 d'agost de 1999 a un terreny situat a la Plaça del Castell, al sud del nucli de la població de Monells, degut a un projecte per construir-hi un habitatge.

EL CASTELL DE MONELLS

Monells es troba situat a banda i banda del Rissec, a les darreres estribacions de les Gavarres i al lloc on aquest torrent, afluent del Daró, s'eixampla per entrar a la plana. La formació d'aquest nucli de poblament es va desenvolupar al voltant del Castell i encara queden restes de les muralles que encerclaven els carrers i places porxades que recorden el mercat que s'hi celebrava en època medieval (tot i que malmeses per edificacions posteriors).

En un turó situat a la riba dreta, enlairat sobre el poble, es va construir aquest castell, defensant el pas natural des del Baix Empordà a Girona.

El primer document que esmenta aquest indret és de l'any 922. Va ser cobejat durant tota l'edat mitjana pel fet de trobar-se a la frontera entre els dominis del Comtat d'Empúries i el de Girona, i per trobar-se molt proper als dominis dels bisbes de Girona: La Bisbal i Corçà. Degut a això va patir nombrosos canvis de possessor. També fou lloc de lluita entre la Generalitat i Joan II, i va patir l'assalt dels remences el 1485. I a partir d'aquest moment el castell entrà en decadència fins quedar reduït a un munt de runes.

Del recinte que formava la part central d'aquesta edificació encara es conserven algunes restes: al nord un llenç de muralla que forma el límit de tramuntana de la finca que ens ocupa, conservat en una alçada d'entre 2 a 2'5 metres i en una llargada de 15 a 20 metres; i a llevant s'endevina part d'un mur entre la vegetació que actualment emmascara aquesta part del turó. El fragment de muralla construïda amb carreus i amb espitlleres és la part més ben conservada de les restes del castell.

LES TASQUES DE PROSPECCIÓ

La finca objecte de la prospecció limita pel nord amb la Plaça del Castell i pel sud amb la carretera que porta cap a Cruïlles. El terreny sobresurt de forma irregular cap aquesta zona, on també és el lloc amb un pendent més pronunciat i que manté una cota més baixa. Degut a tot això en aquest sector no es va realitzar cap rasa de prospecció.

En total s'hi van obrir 5 rases, 4 d'elles paral·leles i en direcció N-S, la cinquena es practicà a tocar del límit oest, i en direcció NW-SE. Totes elles assoliren una amplada màxima d'uns 60 - 65 cm (sempre amb les limitacions que suposava treballar amb una màquina excavadora).

La primera se situà a 1'5 metres del límit est de la finca i a 50 cm del llenç de muralla que forma el límit nord. Amidava 60 cm d'amplada i 17 metres de llarg, i es va arribar fins una fondària màxima de 2'15 metres sense registrar-se cap estructura ni material remarcable. L'única cosa que es va poder documentar fou un farcit format per pedres, teules i calç que s'aniria repetint en totes les rases. Aquest farcit devia provenir amb tota seguretat de l'enderroc i caiguda de les estructures internes del castell.

A la segona rasa, a uns 3'5 metres de la primera en direcció a l'oest i a 1'50 metres de la muralla, aparegué un possible mur molt proper al límit nord de la rasa (a 1'20 metres d'ell). Aquest resultà l'únic indret on es podria confirmar la possibilitat d'estructures. I arreu el mateix farcit de teules, calç i pedres que ja s'apreciava a la rasa 1. A partir de 1'80 metres en alguns punts ja es detectà el terreny natural: un sediment argilós i estèril. Aquesta segona rasa de prospecció amidava 19'5 metres de llarg i la seva fondària màxima arribava als 2'80 metres.

La tercera de les rases seguí a 3'5 metres de l'anterior i a 2'50 del límit de la muralla, aquesta fou la rasa on es va poder apreciar més acuradament el farcit. No es localitzaren estructures i el material ceràmic que

es recuperà era poc nombrós i sense cap element destacable. La fondària màxima assolí els 2'50 metres i recorria una llargada aproximada de 21 metres.

La rasa nº 4, oberta a 1'75 metres de la muralla del castell i 3'5 de la rasa 3, presentà diferents zones on l'amuntegament de pedres semblava més consistent però que apareixien a primer cop d'ull sense lligar podrien formar part simplement del mateix farcit. Aquesta rasa arriba a 2 metres de fons i 20'15 de llarg.

La rasa 5 seguí el límit oest de la propietat, separant-se d'ella en 2'5 metres al seu inici i 3'5 metres a la part final. La seva fondària màxima arribà de 2'5 metres. Igual que passava amb la rasa 4, semblà observar-se alguna zona on el farcit contenia una quantitat més important de pedres.

En cap de les cinc rases van aparèixer restes destacables, i tampoc el material ceràmic resultà digne de fer cap esment especial: bàsicament es tractava de ceràmica grisa medieval (reduïda de cuina), excepte algun fragment de vidrada, i un petit bocí del que podria ser un blau indeterminat. Però tenint en compte la llargada i fondària de les rases, la quantitat que es va recuperar era ínfima.

Les prospeccions arqueològiques realitzades semblaren demostrar que aquest terreny no contenia cap resta arqueològica, malgrat tot s'ha de tenir en compte el fet de treballar amb unes rases que tenien una amplada molt limitada i que no abarcaren tota la superfície de la futura construcció.

BIBLIOGRAFIA

BADIA I HOMS,J. 1977, *L'arquitectura Medieval de l'Empordà, vol. I Baix Empordà* Diputació Provincial de Girona.

Els Castells Catalans, vol. II, 1967, Rafael Dalmau ed., Barcelona.

Catalunya Romànica, vol. VIII. L'Empordà I, 1989, Fund. Enciclopèdia Catalana, Barcelona.

L'ABOCADOR DEL MONESTIR DE SANT FELIU DE GUÍXOLS (SANT FELIU DE GUÍXOLS, BAIX EMPORDÀ)

Carme Montalbán

Des del 1960 el Monestir de Sant Feliu de Guíxols ha estat objecte de diferents intervencions arqueològiques degut sobretot a obres de millora de l'edifici i restauracions. Aquestes tasques han permès conèixer de forma més completa l'ocupació del lloc on s'ubica actualment el Monestir, així com la seva evolució al llarg de la història.

La darrera excavació va tenir lloc l'any 1998 en dues campanyes que es varen desenvolupar del 23 de març al 14 d'abril i del 19 de novembre al 15 de desembre. Aquestes intervencions es van dur a terme com a conseqüència d'un projecte per dotar d'ascensor el conjunt i millorar les seves prestacions i la comoditat d'accés als seus visitants.

L'indret triat per la col·locació de l'elevador era una estança que es localitza sota l'actual sala III del Museu, i que es troba adossada a l'escala nord de l'edifici, des d'on s'hi accedeix.

Es tracta d'un espai que fa aproximadament uns 6 metres de costat i en el que ja s'havia fet una petita excavació el 1975-76 pel Sr. Lluís Esteva, durant les obres de remodelació del Museu Municipal. L'erudit local va poder documentar una quantitat gens menyspreable de ceràmica que el va dur a pensar en un abocador d'època moderna. Tot i que aquesta antiga excavació va donar una quantitat important de material ceràmic, es va concentrar en l'angle sud-oest de l'habitació, i no va arribar a descobrir la part inicial i central de l'abocador.

Amb l'actual estudi, aquesta possibilitat ha quedat totalment demostrada, i ja es pot confirmar que realment es tracta d'un abocador ceràmic del Monestir benedictí.

Però a més de la gran concentració de restes ceràmiques i òssies que va donar l'excavació, apareixia ja en iniciar les tasques un mur que va assolir una envergadura considerable en deixar-lo totalment al descobert. Es tracta d'un mur atalussat d'uns 4'5 metres de llarg que ocupa l'angle nord-est de l'habitació i que gira cap el nord, en direcció a l'indret que actualment ocupa l'arc de Sant Benet. Per la seva tècnica constructiva, amb carreus que formen filades irregulars per la banda exterior però sense polir per la part interna, fa pensar en una estructura de caire defensiu o de contenció. L'excavació el va descobrir en uns 4 metres d'alçada, just al nivell freàtic, on quedava assentat sobre el terreny natural sense cap tipus de fonamentació.

La documentació conservada en l'Arxiu Municipal va resultar de gran ajuda per consultar diferents escrits que donaven noticies de les obres de fortificació i defensa de la zona del Monestir i l'església. I, tot i que les dades de vegades resulten vagues o no ubiquen de forma clara els espais que es fortifiquen o construeixen, se sap per un pergamí que el s. XIII ja existia una muralla i també es coneix la presència d'un mur de contenció per les aigües d'una riera propera ja documentat el 1305. Aquest darrer es relacionaria amb el cementiri de la Mota, una zona d'enterraments que diferents documents situen prop de la Porta Ferrada, a la banda de ponent, però que actualment resultarà impossible de confirmar degut a la gran quantitat de moviments de terres, rebaixos i obres de construcció que s'han efectuat en l'indret que avui acull l'Arc de Sant Benet.

Tenint en compte aquesta documentació el mur atalussat es relacionaria de forma més clara amb alguna de les dues funcions que abans s'han esmentat.

A banda de l'angle nord-est, ocupat per aquest mur la resta de l'espai d'aquesta estança de l'escala nord estava colgat per una gran quantitat de material ceràmic, que es concentrava a mida que es rebaixaven els diferents estrats al costat de llevant.

L'excavació de l'abocador ha permès observar de forma clara l'evolució dels diferents tipus ceràmics que es produeixen i es comercialitzen en terres catalanes del s. XV a l'inici del s. XVIII.

Cronològicament i partint dels estrats més moderns trobem que el tipus ceràmic més representat és el blau català, amb un ampli repertori de decoracions centrals i d'orles que mostren la seva època de major esplendor, que tindria lloc des del primer terç del s. XVII, quan la ceràmica de reflex metàl·lic desapareix i comporta un augment de la producció en blau i una millora de la seva qualitat. Juntament amb aquest

tipus i sempre en els estrats més moderns apareixen les anomenades orles de Poblet, que s'inicien com una producció amb composicions més austeres i senzilles cap a la fi del s. XVII.

Les decoracions de les orles de ceràmica blava catalana són molt diverses però s'haurien de destacar les de roda de carreta, d'ull creuat amb volutes contraposades, de la ditada, figuetes i pinces, martell o de la botifarra. I el fons més representats en l'abocador són de plantes de tres pètals, figuetes, pinces, cases, rams de cireres i ocells.

Mentre que els blaus ocupaven totalment els estrats inicials de l'excavació, a mida que s'anà rebaixant el terreny es va poder veure com aquest tipus ceràmic era substituït mica en mica per la ceràmica de reflex metàl·lic.

La ceràmica daurada catalana va iniciar la seva producció al s. XVI, quan la ceràmica daurada valenciana que havia ocupat el mercat català fins aquell moment i que havia influït de forma molt important en les produccions locals (que presentaven una gran similitud amb els originals valencians) començà el seu declivi. A partir d'aquest moment tingué lloc un canvi en l'estil decoratiu que s'anà deslligant de les manufactures valencianes.

Malgrat que la ceràmica de reflex metàl·lic és la que s'ha conservat de forma més precària en l'abocador del Monestir (molts dels fragments que es van recuperar sols deixen intuir de forma molt minsa les traces del reflex), es poden copsar les decoracions més habituals en aquestes formes, com són els enreixats, la decoració geomètrica de pinzell-pinta, la geomètrica radial o la de tipus floral i d'enfilall de punts.

El tercer tipus ceràmic que cal destacar és la ceràmica que s'ha anomenat blava de Barcelona, que rep aquest nom per diferenciar-la dels blaus valencians i per no haver-se establert de forma clara els seus centres productors.

Els blaus de Barcelona són el relleu de la ceràmica decorada en verd i manganès (amb la que conviuen durant el s. XV) i assoliran una certa importància a partir de mitjan del s. XV. Aquest tipus té dues produccions ben diferenciades: una luxosa i una altra més modesta o comuna. Les peces que apareixen a l'abocador del Monestir pertanyen amb tota seguretat al segon d'aquests grups. Mostren decoracions senzilles en les que predomina l'espai buit amb traços geomètrics, lineals o vegetals molt esquematitzats.

Apareixen motius centrals en forma d'estrelles, molinets, angles oposats, palmetes, lianes o fulles polilobulades, combinats amb sanefes d'alàfies, d'un o dos filets concèntrics complementats amb traços cap endins que es poden presentar sols o en grups de dos a cinc.

Aquest tipus ceràmic ocuparà bàsicament tot el s. XV i serà substituït per la producció en reflexos metàl·lics a partir de mitjan del s. XVI.

També en els darrers estrats s'han localitzat diverses peces de ceràmica blava valenciana amb els motius més típics, sobretot de Paterna, amb escudelles amb palmetes de cinc puntes alternades amb fulles ratllades que surten d'un centre en forma d'aspa o roda de radis. Aquests exemplars podrien fer recular la cronologia de l'abocador cap a la fi del s. XIV o principis del s. XV.

Tots aquests tipus tenen un ventall de formes (amb poques diferències pel que fa a les vores o als peus) que no s'aparten massa dels plats o plates de grans dimensions i les escudelles, i que estan representats amb escreix en l'abocador del Monestir

A banda d'aquests tipus ceràmics que podríem anomenar com a vaixella de taula, també apareixen en aquest abocador les formes de ceràmica reduïda de cuina i vidrada més habituals i comuns, tot i que en uns percentatges menors. Així com diferents fragments de copes o ampolletes de vidre, i una quantitat important de fauna que necessitaria un estudi específic per esbrinar quins eren els hàbits alimentaris dels monjos en aquella època.

L'abocador, que queda tallat per a construcció en forma de L que es pot veure actualment, és, per tant, anterior a aquest edifici i devia ser amortitzat durant els primers anys del s. XVIII (la construcció del nou edifici s'inicià el 1723).

El fet que l'abocador quedi tallat per l'aixecament del nou Monestir fa que en molts punts al voltant de l'edifici s'hagin localitzat restes ceràmiques relacionades amb ell (gran quantitat de ceràmica blava catalana i amb orles de Poblet), i que ajudarien a fer-se una idea aproximada de la important superfície que devia ocupar mentre va estar en funcionament.

BIBLIOGRAFIA

ESTEVA LL. 1962, Excavaciones en el Monasterio Benedictino de San Feliu de Guixols, *Revista de Gerona*, nº 19. Girona.

JIMÉNEZ A. 1990, *De la ciutat medieval: Notaria i més noticies de la Capella de Sant Nicolau* Informatiu de l'Arxiu i Museu de Sant Feliu de Guíxols

JIMÉNEZ A. 1990, *El Monestir de Sant Feliu de Guíxols*, Informatiu de l'Arxiu i Museu de Sant Feliu de Guíxols.

LÓPEZ A. *et alii* 1998, Torre del Baró, Viladecans, *Monografies del Servei de Patrimoni Arquitectònic* 4. Barcelona

MARQUÈS J.M. 1981, *Sant Feliu de Guíxols el 1602,* Estudi General, vol. 1. Girona.

TELESEA. 1991, *La vaixella blava catalana de 1570 a 1670.* Barcelona.

SONDEIG REALITZAT AL CARRER PERE ROURE-PASSEIG DE DINTRE DE BLANES

Susanna Manzano

Des de l'any 1997 s'ha endegat a la població de Blanes una línia de treball, impulsada des de l'Arxiu Municipal, centrada en la recuperació del patrimoni arqueològic i històric. Aquesta recuperació es materialitza en el seguiment de l'enderroc d'edificis, ja sigui de titularitat pública com privada, on es pugui tenir indicis de possibles restes arqueològiques, i si s'escau, es planifica una intervenció d'urgència per tal d'exhumar i documentar el material aparegut.

En aquesta línia de treball s'emmarca la intervenció realitzada en el solar situat entre el carrer Pere Roure i Passeig de Dintre, situat al vell mig del centre històric, en una zona on havia de passar el tram emmurallat que tancava la vila per la banda de mar L'evidència de muralla medieval a la planta subterrània d'una edificació propera[1], a uns metres al nord d'aquest solar, apuntava, clarament, la possibilitat de poder documentar arqueològicament l'existència de la mateixa.

Degut a que els objectius de la intervenció se centraven en confirmar el traçat del recinte emmurallat, no es va plantejar una excavació en extensió, sinó que només es va obrir una petita cala a l'extrem nordest del solar. Aquest fet ha condicionat, indubtablement, les conclusions a les quals s'ha arribat i ens ha deixat molts interrogants encara pendents de resposta.

Durant el mes de març de 1.998 s'inicien les obres d'enderroc de la casa actual per a la posterior construcció d'un edifici de nova planta. Tot i que aquesta nova edificació no contemplava la construcció de cap planta subterrània destinada a pàrquings, i per tant, no implicava el rebaix del terreny la promotora va estar d'acord en permetre que es realitzés un sondeig per tal de documentar l'existència de la muralla.

Una vegada documentada la seva existència i recollida tota la informació arqueològica, es planteja una solució conjunta amb la direcció tècnica de l'obra, per la qual, el tram de muralla serà respectat per la fonamentació del nou edifici. Aquesta seria coberta amb sorra neta i una capa de plàstic per tal d'aïllar-la de la sabata de fonamentació que se situa a l'oest de la mateixa.

La forma del solar és en L, amb una superfície total de 111,6 metres quadrats. El sondeig arqueològic es va centrar en un punt molt concret a l'extrem est del mateix, obrint una rasa amb mitjans mecànics. L'amplada definitiva, una vegada localitzat el punt per on passava la muralla va d'un metre vers el sud, resseguint el propi traçat, mentre que als costats est i oest de l'estructura es va obrir un espai d'uns 60-70 cms per tal d'excavar els estrats relacionats amb la muralla.

A nivell arqueològic, des del nivell de carrer es va buidar un metre de runa de la casa actual, la qual s'havia fonamentat directament sobre la muralla. El nivell superficial no va proporcionar cap element arqueològic. Una vegada s'arriba als estrats relacionats amb la muralla, U.E. 1002, es va diferenciar dos Unitats Estratigràfiques, 1003 que s'entrega a l'estructura per la cara externa (est) i 1004 que ho fa per la part interna. Ambdós nivells són força homogenis i no presenten cap tipus de canvi fins arribar a la fonamentació pròpiament dita, realitzada directament sobre un nivell de sorres, net de material, que hem individualitzat amb la U.E. 1006.

Des del punt de vista constructiu, la muralla es composa de parament extern i intern, fet amb blocs de pedra de mida mitjana-gran lligades amb morter de calç i petites falques, metre que el farciment es reomplena amb pedres de mida petita, també lligades amb morter de calç. La fonamentació és diferent en totes dues bandes; a la part externa, vers el mar es conserva un tram de 1,50 m d'alçada i a partir d'aquest punt es documenten 50 cms lleugerament atalusats. La part interna conserva 1,45 m d'alçada i

[1] Agraïm la col·laboració del Senyor Joan Bota Buixeda, gerent del Cafè dels Terrassans, que ens va mostra la planta subterrània, destinada a magatzem , on una de les parets era de muralla.

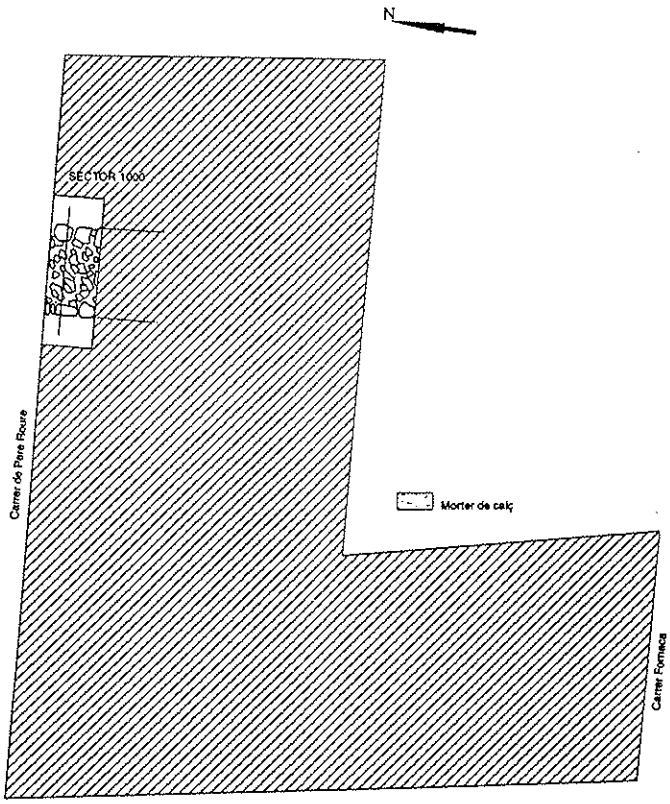

Fig. 1: Planta general del solar, amb la situació del sector 1000

una banqueta de fonamentació de tres filades de pedres que fan una alçada de 45 cms i que sobresurten uns 10-15 respecte el tram murari.

A nivell cronològic, els materials exhumats als estrats 1003 i 1004 són irrisoris, quatre fragments ceràmics pel que fa a la U.E. 1003 i quatre més al 1004. De tots vuit fragments, només una petita base de blau català (Nº inventari 1003-1) ens proporciona alguna dada.

CONCLUSIONS

És evident que amb les dades que ha proporcionat l'excavació, són molts els interrogants que resten pendents de resposta. L'àrea oberta en extensió, de només un metre d'amplada, no dóna dades sobre el moment de construcció de la muralla, degut a que el nivell relacionat amb pròpia fonamentació és de sorres exemptes de material arqueològic.

Les U.E. 1003 i 1004 que es relacionen a la muralla són nivells posteriors al moment fundacional de la mateixa, situant-se cronològicament en el segle XVI, o com a molt a finals del segle XV, i que podrien pertànyer a una fase posterior de reconstrucció. En aquest sentit, les fonts documentals, ja des del segle XIV, donen referències sobre la destrucció i reconstrucció de les muralles de la vila.

En definitiva, tot i que l'excavació en si no ha proporcionat uns resultats definitius, creiem que ens ha marcat una línia de recerca força interessat, que de mantenir-se en un futur, ens permetrà respondre a moltes de les qüestions aquí plantejades. El seguiment d'aquelles intervencions urbanístiques al centre històric ens permetrà, no només, documentar el traçat del recinte emmurallat, sinó també contrastar les fonts documentals amb les dades arqueològiques, aprofundint en el coneixement i revaloració de la història local.

BIBLIOGRAFIA

BATLLORI A.& LLUBIÀ LL. 1949, *Ceràmica catalana decorada*, Barcelona.

CROUS J. 1994, *Cronologia Històrica s III aC- S. XX i l'Hospital de Sant Jaume 1423-1993.*

LLORENS J.M. & MANZANO S. 1994 , El Castell de Sant Joan de Blanes, *Quaderns de la Selva*, 7, Santa Coloma de Farners.

TELESE COMPTE A. 1991, *La Vaixella Blava Catalana de 1.570 a 1.670*, Barcelona.

INTERVENCIÓ A LES SITGES DE CAN SIMON (SANTA COLOMA DE FARNERS, LA SELVA).

Maribel FUERTES Daniel PUNSETI

Durant l'última setmana del mes de setembre de 1998 es va dur a terme una intervenció d'urgència al polígon industrial de Can Simon, en fase de construcció. Situat a l'est del municipi de Santa Coloma de Farners, just al costat de la carretera comarcal C-253 que comunica aquesta població amb Riudarenes i Sils. El motiu de la intervenció fou la descoberta de diverses sitges tallades en secció per les obres d'adequació de la xarxa viària que subdivideix el polígon.

La intervenció es va dur a terme en dues cales diferenciades una de 15 m2, situada a la part nord de l'illa 2 del polígon i una segona de 5 m2 just al cantó de la C-253. A l'extensió que s'ha intervingut es varen localitzar cinc sitges, de les quals només es van excavar quatre, la cinquena (SJ5), en part sota la carretera C-253, resta per excavar tot i estar documentada i dibuixada (veure fig. 1).

Les sitges, apareixen excavades en un subsòl d'origen metamòrfic i sedimentari amb abundància de granits (sauló o gresa) i argiles llimoses, provinents de l'antic curs de la riera de Riudarenes. El nivell d'arrasament de les estructures només ha permès documentar el cos inferior de les sitges. Aquestes presenten planta circular, malgrat només es conservi sencera la planta de la sitja SJ3, ja que les estructures SJ1 i SJ2 es trobem malmeses en la seva part sud, a causa del rebaix de terreny, així mateix, la sitja SJ4 resta afectada per la part nord (veure fig. 1).

Tanmateix l'excavació de les estructures ha permès establir, segons la seva construcció, dos subtipus de sitges: les sitges de fons còncau; SJ1 i SJ2 i les sitges de fons pla; SJ3 i SJ4. Particularment la sitja Sj3, de fons pla, presenta una petita concavitat central. (veure fig. 2)

Els rebliments de caire antròpic que obliteren les sitges es composen per argiles i blocs grossos de sauló amb una presència minsa de fragments ceràmics, teules, fauna o restes de carbons.

SITJA 1

Localitzada al sud-est del sondeig situat a l'illa 2. De planta circular, es troba malmesa en la seva part nord. De secció oval i fons còncau presenta un diàmetre màxim de 120 cm i una fondària màxima de 55 cm. L'estrat d'aportació antròpica que obliterava la sitja es composava gairebé exclusivament per argiles i blocs de sauló o gresa. Amb una presència minsa de fragments de ceràmica.

SITJA 2

Localitzada al sud-oest del sondeig situat a l'illa 2. De planta circular, es troba malmesa en la seva part nord de secció oval i fons còncau. Presenta un diàmetre màxim de 81 cm i una fondària màxima de 30 cm. El primer nivell de reompliment documentat a la sitja es composava bàsicament per argiles de color grisos-marronós. Amb nul·la presència de ceràmica, però sí amb abundants carbons. El segon nivell, presentava una concentració de rierencs o còdols, de mida mitjana, que responen litològicament a còdols polimentats de granit, menys dos que són de pedra sorrenca. (veure fig.2) El darrer nivell es composava bàsicament de sauló, molt homogeni, amb presència d'un petit carnívor, conservat íntegrament.

LA SITJA 3

Localitzada a nord-est del sondeig situat a l'illa 2. Conserva la totalitat de la planta, de forma circular, el seu fons és pla. Presenta un diàmetre màxim de 90 cm. Cal destacar la seva poca fondària (- de 10 cm) i la presencia d'una concavitat circular en el fons. L'obliteració de la sitja es composa per una terra força homogènia i molt argilosa (amb petits grànuls de sauló) de color gris-marronós. Amb total absència de materials arqueològics.

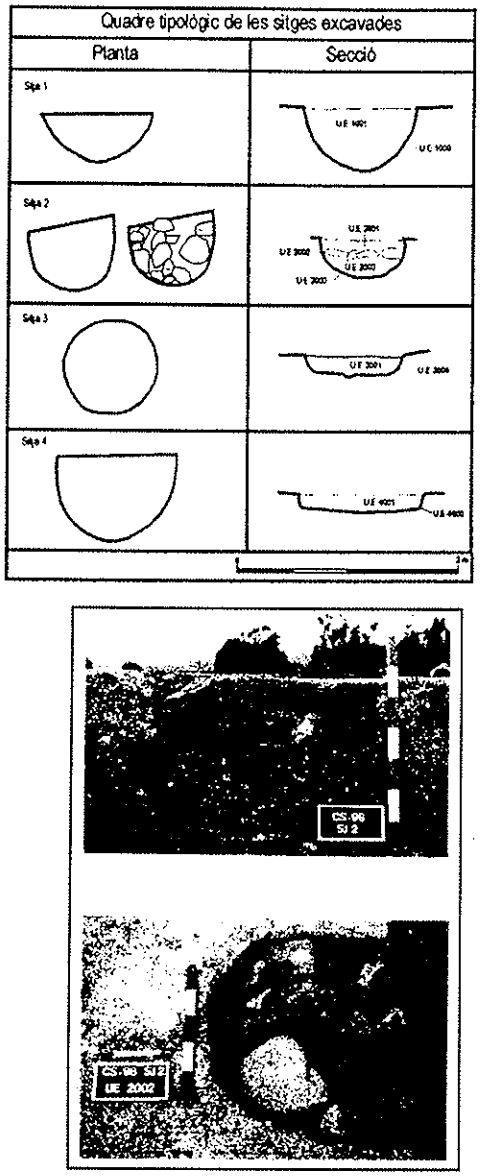

Fig. 1: Plantes, seccions i fotografies de les sitges excavades

LA SITJA 4

Localitzada al sondeig situat a sud de la C-253. de planta circular, malmesa a la part nord, presenta un diàmetre màxim de 115 cm i una fondària màxima de 10 cm. De secció indeterminada i fons pla. El nivell arqueològic que l'obliterava es composava per un estrat de terra força homogeni, de color verdós-negrós i amb presència de carbons, fauna, ceràmica grollera i teules (*imbrex*).

EL MATERIAL ARQUEOLÒGIC

De les restes que es van recuperar a l'interior de les sitges, tant sols, una de les estructures, la sitja SJ4, ha donat material sensible d'ésser classificat i objecte d'estudi. Donant un petit conjunt de ceràmica de cuina, de formes senzilles i acabats no polits. La resta d'estructures presentaven en els seus nivells minsos fragments informes de ceràmica grollera.

La ceràmica apareguda a la sitja 4 és del tipus de cuina, ceràmica grollera amb un desengreixant força vistós de nòdols de quars. De les formes que hem pogut reconstruir destaca una olla globular de fons còncau, carena força marcada i vora exvasada. Es tracta d'una producció típica que es remunta a època alt imperial i perdura gairebé fins als nostres dies. Si hem de fer cas a la tècnica, possiblement correspondria a una manufactura medieval, d'entre els segles IX i XI d.C, ja que no és gens visible el punt de torn.

Un segon tipus ceràmic documentat a la mateixa sitja també podria emmarcar-se dins la mateixa cronologia. Es tracta de dos fragments de ceràmica de cuina reduïda, possiblement es tracti d'una altra olla, que a diferència de l'anterior seria carenada, de parets molt gruixudes i pasta ben cuita, però amb desengreixant molt vistós fet amb nòduls de quars.

A part d'aquestes produccions ceràmiques també es varen recollir diversos fragments de teules (*imbrex* o teula mediterrània). Les característiques morfològiques de la peça no difereixen massa de les actuals. Són de secció semicircular i més amples de la part superior que la inferior. Estan fetes d'argila, a motlle, amb un desengreixant de quars molt vistós i a foc oxidant.

CONCLUSIONS

Ens és gairebé impossible determinar la cronologia del jaciment i més impossible resulta saber el moment d'obliteració de cada sitja. *A priori* hem datat el moment de colmatació de la sitja 4 entre els segles IX-XI d.C i per manca de dades materials també s'ha establert aquesta cronologia a les sitges restants.

Pel que fa a la distribució espacial tenint en compte el reduït espai en què s'ha intervingut hi ha una concentració força considerable d'estructures. És aquest l'indicador que ens fa pensar que entre les sitges 1,2 i 3 (situades a l'illa 2) i les sitges 4 i 5 (situades al sud de la C-253) n'hi devien haver més. Si aquest fet fos corroborat, ens trobarien davant d'un camp de sitges d'època medieval. Les concentracions d'estructures d'emmagatzematge seria una de les conseqüències directes del canvi social, econòmic i poblacional que pateix la Catalunya vella entre els segles IX i XI d.C. A les acaballes del s.VIII i inicis del segle IX, els pagesos que amb anterioritat habitaven les muntanyes, començaran a conrear i a repoblar les terres de la plana, és el moment en què la majoria de comtats catalans de la Catalunya vella donen el dret d'aprisió a les petites comunitats rurals i també és el moment d'un increment considerable de la població. (SALRACH,1990). En aquest sentit, fem referència a l'estudi publicat per Llorens, Font, Pujadas, 1994 on s'analitzen diversos documents de

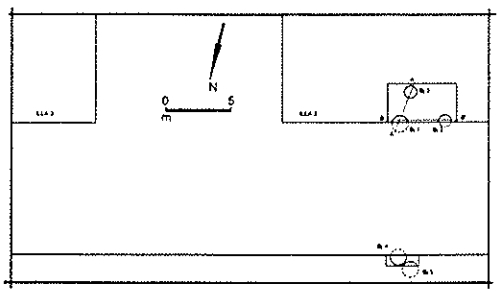

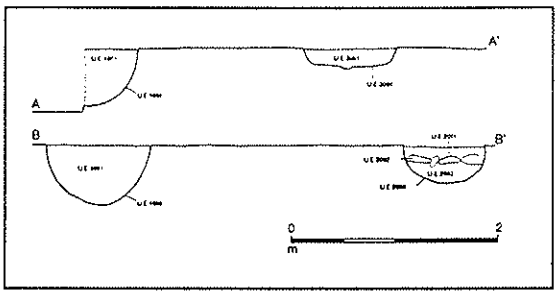

Fig. 2: Planta general amb indicació de les seccions A-A' i B-

l'Alta Edat Mitjana referents a les contrades colomenques. Aquests semblen reflectir una forta densitat de nuclis poblacionals amb una economia agrícola creixent.

En tot cas les restes documentades no ens permeten elaborar hipòtesis històriques sobre l'activitat econòmica d'aquesta zona.

BIBLIOGRAFIA

LLORENS J.M., FONT G., PUJADAS S. 1994, Santa Coloma de Farners a l'Alta Edad Mitjana; La vila, l'ermita, el castell. *Annals d'Estudis Gironins*, vol. XXXIII Girona.355-377.

SALRACH & AVENTÍN 1990, *Conèixer la història de Catalunya, Dels orígens al segle XII*, Editorial Vicens-Vives, Barcelona.

EL FORN DE LA CARRETERA D'HOSTALRIC (MAÇANET DE LA SELVA, LA SELVA)

Joan LLINÀS Jordi MERINO Alons RAMÍREZ Marc SUREDA

En el marge nord de la carretera C-251, a uns 3 quilòmetres al sud-oest del nucli de Maçanet de la Selva i 6 quilòmetres al nord-est del d'Hostalric, molt a prop dels accessos principals a la urbanització Maçanet Residencial Park, s'hi troben, seccionades, les restes d'un antic forn de ceràmica.

Tot i que la carretera va ser construïda l'any 1922, el forn no fou afectat seriosament fins unes obres d'ampliació que es dugueren a terme força més tard. En donà notícia Jaume Marquès, al 1983, i l'identificà com a romà, tenint en compte que a simple vista s'apreciava la clàssica graella i part de la cambra de foc (Marquès 1983, p. 64). Des d'aleshores, els breus esments al forn seguiren situant-lo amb més o menys convenciment a l'època romana (TH.M.S. 1988, p. 264; T.H.M.S. 1994, p. 19; Llinàs, Manzano & Ramírez 1994, p. 144; Nolla & Ramírez 1995, p. 79; Tremoleda 1995, p. 81; Llinàs & Merino 1998, fitxa 341).

Però des de la seva descoberta i destrucció parcial no s'hi havia fet cap intervenció per tal de documentar-lo o preservar-lo de l'erosió natural del marge on es trobava. En una fotografia publicada l'any 1988 es pot apreciar com l'estat de destrucció d'aleshores no era tan acusat com en el moment de la nostra intervenció, atès que s'hi aprecia perfectament com es conservaven perfectament cinc dels respiralls de la graella i, parcialment, tres més (T.H.M.S. 1988, p. 264). Onze anys més tard només restaven sencers dos respiralls i un altre es conservava de manera parcial.

La intervenció arqueològica, que va tenir lloc el mes de desembre de 1999, va ser sufragada pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya i es va comptar amb la col·laboració de l'Ajuntament de Maçanet de la Selva, de l'associacióTaller d'Història de Maçanet de la Selva i de Jaume Compte, llicenciat en història.

EL FORN

L'excavació arqueològica del forn va posar en evidència tant el seu avançadíssim procés de destrucció com el fet que les hipòtesis que l'ubicaven en època romana eren errònies.

Del forn, malmès per l'ampliació de la carretera i per l'erosió natural posterior, se'n conservava tan sols el seu extrem més septentrional. Quedava *in situ* un petit fragment de graella, on, com hem dit, es podien apreciar dos respiralls i part d'un tercer, així com part de la cambra de cocció, delimitada a l'oest per un muret, on no seria estrany que hi hagués hagut la boca, i retallada al nord i a l'est en el subsòl natural, argilós, que estava revestit per una capa d'argila endurida pel mateix foc. Aquesta cambra es va abandonar buida i hi va caure després part de la graella, del revestiment i del muret.

La part superior del forn estava enormement malmesa d'antic. Del laboratori només es conservaven les restes quasi inapreciables de la hipotètica volta, així com runa diversa entre les quals aparegueren fragments de l'única producció coneguda del forn: teula aràbiga. A sobre, finalment, hi havia un estrat de sedimentació natural sense materials i el nivell superficial.

Aquest fet descarta totalment les hipòtesis que s'havien apuntat entorn d'una cronologia romana per a aquest forn, que estaven basades exclusivament en l'observació visual de l'estructura. Li atorguen, en canvi, una datació que hem de portar estirant molt, a època medieval o baixmedieval, i, més probablement, moderna. La manca de qualsevol altre tipus de material arqueològic impedeix precisar més la cronologia i tan sols podem dir que a primeries del segle XX aquest forn ja estava totalment oblidat, donat que fa pocs anys cap dels naturals del lloc en preservava ni tan sols el record.

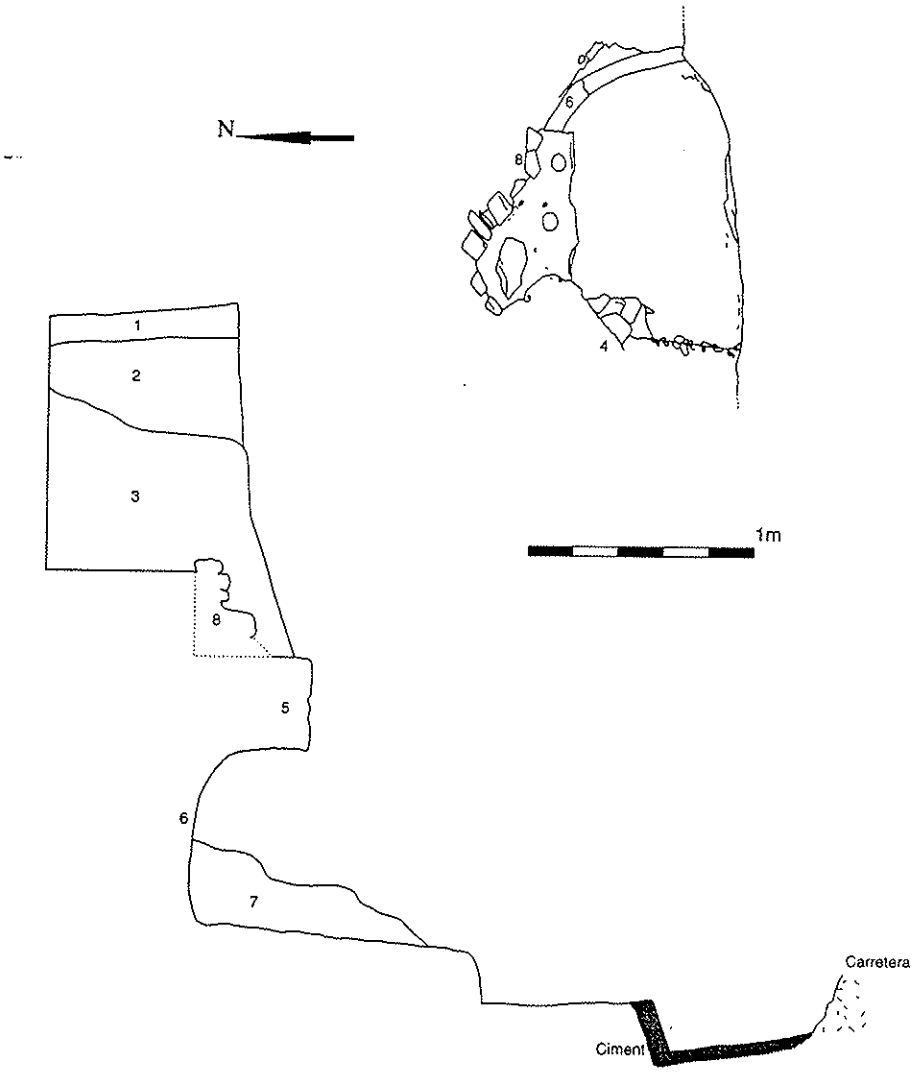

Fig. 1: Planta i secció nord-sud del forn de la carretera d'Hostalric, a Maçanet de la Selva

BIBLIOGRAFIA

LLINÀS J., MANZANO S. & RAMÍREZ A. 1994 , Món ibèric i romanització al terme de Maçanet de la Selva. Estat de la qüestió, *Quaderns de la Selva*, 7, 143-150.

LLINÀS J. & MERINO J. 1998, *El patrimoni de la Selva*, vol. 2.

MARQUÈS J. 1983, *Maçanet de la Selva*.

NOLLA J.M. & RAMÍREZ A. 1995 L'Hort d'en Bach. Un establiment romà a Maçanet de la Selva, dins *Taller d'Història de Maçanet de la Selva, La nostra vila*. Maçanet de la selva, 55-82.

TALLER D'HISTÒRIA DE MAÇANET DE LA SELVA 1988, *El nostre poble de pagès* Maçanet de la Selva.

TREBALLS ARQUEOLÒGICS DEL CONDICIONAMENT DE LA CARRETERA GI-681 LLAGOSTERA-TOSSA DE MAR DEL P.K 0+000 AL 7+500 (GIRONÈS I LA SELVA).

Antoni Palomo* Montserrat Buch* Montserrat Carbó* Sílvia Comellas* Joan Llinàs

A l'any 1998 a conseqüència de les obres del condicionament de la carretera Gi-681 de Llagostera a Tossa de Mar pels municipis de Llagostera, Caldes de Malavella i Tossa de Mar (Gironès i La Selva), s'inicià el treball de control de moviments de terres.

Els treballs s'han desenvolupat des del mes de desembre del 1998 fins al mes de juny de 1999.

DESENVOLUPAMENT DELS TREBALLS.

Els treballs de prospecció i seguiment de les obres de condicionament es van endegar amb un treball previ de documentació de possibles restes arqueològiques. Aquesta recerca prèvia es va desenvolupar en diferents sentits:

Recerca bibliogràfica de possibles jaciments arqueològics en l'àrea afectada per les obres.

L'anàlisi bibliogràfica, i especialment de la carta arqueològica, va contrastar l'absència de jaciments arqueològics coneguts i només vam localitzar alguna referència de troballes en superfície d'indústria lítica al costat de la carretera (Solet 1986)

És per això que s'inicià una prospecció sistemàtica de la zona per tal de localitzar possibles jaciments en superfície d'indústria lítica.

Entrevistes amb aficionats i estudiosos de l'arqueologia de Llagostera i contrades.

Cal destacar que a Llagostera existeix un grup d'aficionats molt actiu i que tenen un coneixement del patrimoni de les contrades molt acurat. Cal agrair l'ajut i el suport de l'Arxiu de Llagostera per part de la seva responsable, a l'hora de posar-nos en contacte amb aficionats locals.

Aquestes entrevistes van permetre localitzar i salvaguardar una sèrie de fites de terme i les restes del pont vell del camí de SantAndreu de Tossa (P.K. 4+763.746, costat dret). Aquestes troballes van ser transmeses als responsables de les obres de condicionament, per tal que les respectessin i senyalitzessin convenientment.

Anàlisis dels resultats del seguiment de la carretera Gi-681 de l'any 1997.

L'any 1997 sota la direcció tècnica d'Antoni Palomo Pérez es dugué a terme el seguiment arqueològic de la carretera Gi-681 del PK 7'5 al PK 16'4.

Seguiment arqueològic.

La metodologia del seguiment arqueològic va estar condicionada parcialment per les dades prèvies recollides de la recerca bibliogràfica, de les entrevistes i dels resultats de l'any 1997.

La metodologia general emprada pel seguiment va consistir en el control visual durant el desbrossament, control de les excavacions fetes per les retroexcavadores i verificació de que en les seccions/ talussos no hi restessin evidències d'estructures construïdes. Consideràvem acabat el seguiment quan s'arribava al sauló compactat.

En les zones on existien dades sobre possibles troballes es va efectuar una prospecció més acurada abans de ser afectades per les obres de condicionament de la carretera, realitzant una recollida sistemàtica de materials arqueològics. Per exemple, es va fer una recuperació de tot el material lític que apareixia.

Estratigrafia.

Pel que fa a l'estratigrafia general de la zona prospectada, aquesta es caracteritza per un sòl

* Arqueolític. S.C. Serveis i propostes didàctiques de ciències socials. Estudi i difusió del patrimoni.

desenvolupat sobre material silícic àcid, la qual cosa ens dóna un sòl constituït bàsicament per proporcions variables de quars, feldespats i miques, això i l'acció predominant d'un clima de tipus mediterrani, genera una alteració física que, en el cas particular del granit o similars, origina un material arenós poc consistent al que anomenem sauló.

El color és bru amb tonalitats vermelloses més o menys intenses, a causa del baix contingut en matèria orgànica, de la presència variable d'òxids de ferro i de les condicions climàtiques de caràcter estacional contrastat.

L'estratigrafia general observada en la zona és:

* capa vegetal

* terra vegetal

* sauló de textura arenosa i poc estructurat

* sauló compactat

RESULTATS.

Els treballs de prospecció i de seguiment de les obres han permès localitzar diferents evidències arqueològiques:

Fites de terme.

S'han localitzat tres fites que podien ser afectades per les obres de la carretera. Es tracten de petits monòlits calcaris de secció quadrada d'aproximadament 80 cm d'alçada vista. Una part important no coneguda està colgada sota terra.

La seva cronologia és incerta, tot i que les divisions termenals que constaten són d'origen medieval. La seva cronologia aproximada podria situar-les a mitjans del segle passat.

Es van localitzar abans de començar els treballs cosa que ha permès que la direcció de les obres les senyalitzessin correctament, impossibilitant la seva destrucció.

Pont del camí de Sant Andreu.

És una obra d'infraestructura viaria de cronologia incerta. La seva antiguitat es remunta a la construcció de la carretera actual realitzada a finals del segle passat, principis d'aquest segle.

Es van localitzar abans de començar els treballs cosa que ha permès que la direcció de les obres les senyalitzessin correctament, impossibilitant la seva destrucció.

Estacions en superfície d'indústria lítica.

Les cites bibliogràfiques i les informacions donades pels aficionats de Llagostera van permetre localitzar zones on apareixien restes lítiques elaborades en roques locals (quars, quarsita). Malgrat això, tot i que alguna referència esmentava la troballa d'indústria lítica elaborada sobre sílex, no es va localitzar cap element en aquesta roca.

El conjunt lític recuperat es caracteritza per una indústria d'esclats produïdes mitjançant un mètode levallois i/o discoïdal.

Aquestes troballes es van localitzar en els plans conreats anteriors al començament dels desnivells de la Muntanya de Llobatera.

Can Pelet Ferrer.

El seguiment de les obres a la zona del mas de Can Pelet Ferrer situat en el P.K. 1+200 va permetre localitzar les restes de 11 estructures excavades en el sauló (granit). Aquestes fosses es van detectar en el talús esquerre tocant al mas actual.

El jaciment pertany al terme municipal de Llagostera, se situa al sud de la muntanya de Can Llobatera (244 m snm), en el límit entre la plana i l'inici dels desnivells de muntanya. La zona on es troben les estructures arqueològiques es localitza a l'extrem oest d'un pla actualment conreat davant per davant de la façana del mas abans esmentat. Les seves coordenades UTM són 462778/48885/170 m snm

Una decisió consensuada entre la direcció de les obres de condicionament de la carretera, i l'arqueòloga dels Serveis territorials del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya van concretar la conveniència d'excavar les estructures documentades i d'altra banda excavar totes les evidències arqueològiques que es trobessin en una banda de tres metres des del talús de la carretera. Aquesta àrea és la superfície expropiada per la carretera i que pot ser afectada en el futur per obres de neteja de talussos, zona de servei de la carretera...

Es va treballar en dos sectors:

1-Una àrea de 38 metres per 3 metres d'amplada en el sector on apareixien la concentració d'estructures en el talús (11 estructures). Aquesta zona coincideix amb la cota més alta de la petita elevació on se situa Mas Pelet Ferrer.

En aquesta zona es van localitzar 18 estructures més, excavades en el sauló. El total d'estructures localitzades és de 29. Es va decidir excavar només les estructures conservades totalment en planta i es van deixar aquelles que es trobaven parcialment tallades per la secció de l'àrea oberta (Fig.1)

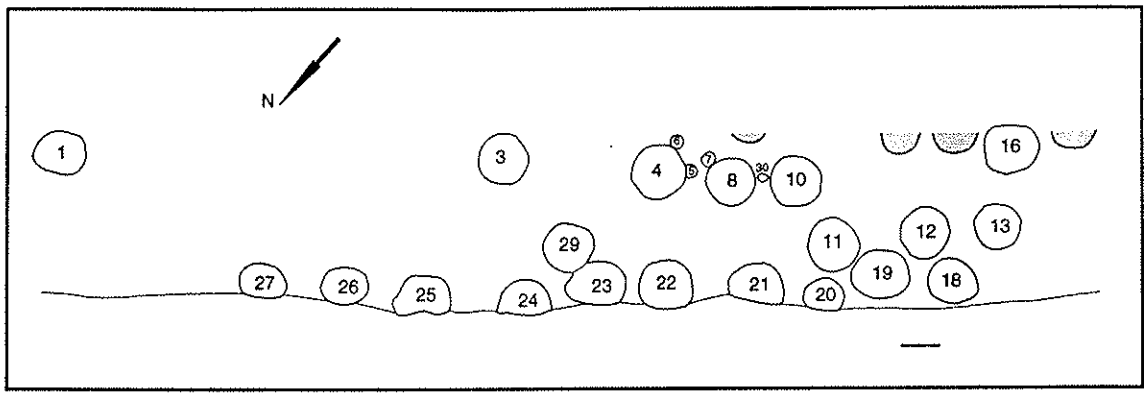

Fig. 1: Planta general de la zona excavada

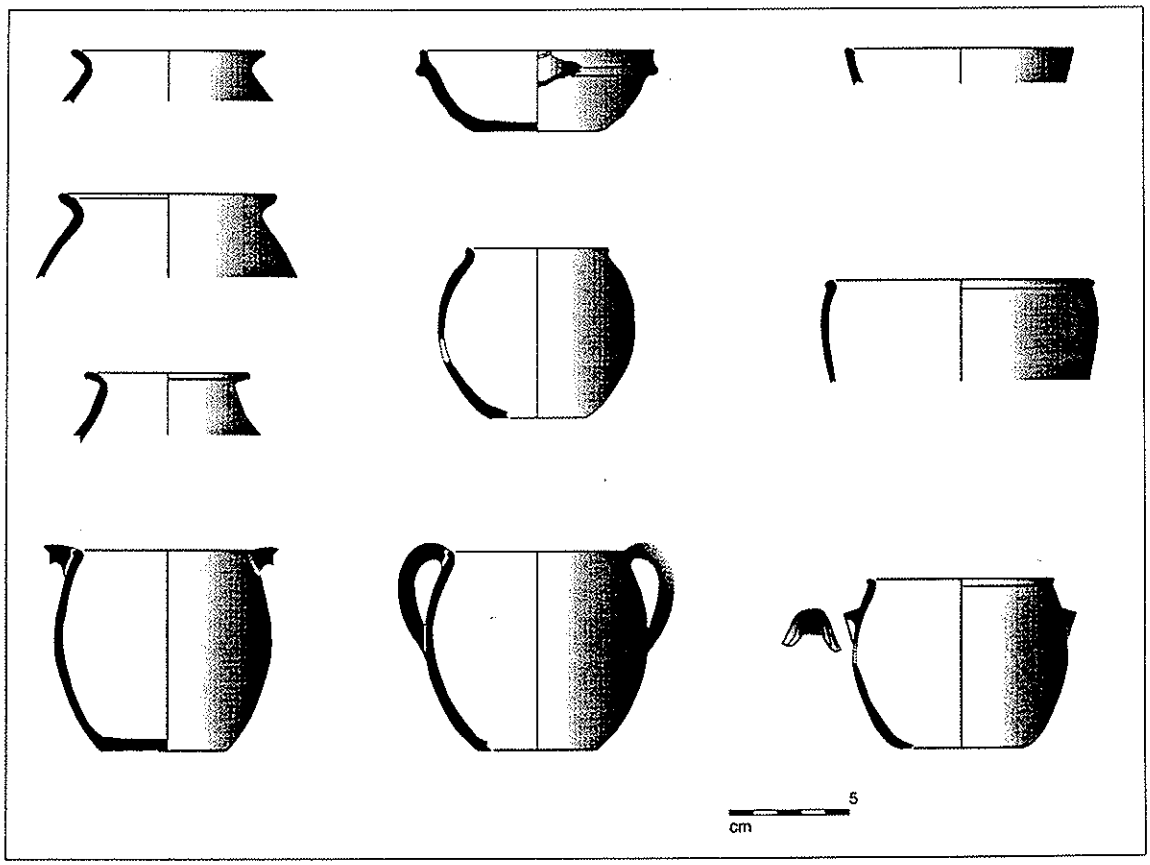

Fig. 2: Material ceràmic trobat a l'actuació

2-Una àrea que se situa a uns 35 metres al sud-oest del mas, on es van localitzar materials en superfície i una gran fossa retallada en el talús (E28).

Totes les estructures localitzades són fosses de planta circular excavades en la roca i petits forats associats a les anteriors. Les podem agrupar segons la seva secció, en fosses cilíndriques i esfèriques. Els seus diàmetres varien entre 100 cm i 176 cm, tot i que el grup més important és el que oscil·la entre 120 i 140 cm. La majoria de fosses estan molt rebaixades, conservant-se només una part de les estructures. Les fondàries oscil·len entre 70 i 20 cm.

Cal destacar que un bon número de les fosses estan molt malmeses atès que es troben seccionades per les obres en el talús. Cal dir també, que en les prospeccions anteriors al desbrossament i

sanejament del talús, aquestes estructures no van ser localitzades. Aquest fet fa pensar que ja van ser afectades per la construcció de la carretera original, així com la desaparició d'un bon número d'estructures més.

El reompliment de les estructures és força homogeni:

* Una capa de pedres (bàsicament d'origen local), restes d'elements constructius (tegulae, ímbrex) i restes ceràmiques.

* Una segona capa de sediment més argilós, orgànic, de color fosc on apareix la majoria del material arqueològic. Cal destacar la gairebé absència de fauna i d'altres categories de material arqueològic (metall, vidre...).

La possible funció de les fosses, a espera dels treballs més definitius, és d'estructura d'emmagatzematge (sitges) amortitzades com a fosses d'abocament de deixalles.

D'altra banda, hem documentat 4 petits forats (E5, E6, E7 i E30) relacionats directament amb les fosses de difícil interpretació. Malgrat tot, nosaltres creiem que podrien ser una mostra del procés de construcció de les fosses. Per tal de facilitar l'excavació d'una fossa en un subsòl dur es practiquen diversos forats que permetran trencar més fàcilment la roca. Si analitzem les estructures 5,6 i 7 podem comprovar que el diàmetre que existeix entre aquestes és aproximadament el mateix diàmetre de les fosses documentades a Can Pelet Ferrer Per tant, podríem interpretar que aquests forats són l'inici de la construcció d'una fossa.

Materials arqueològics.

De les 23 fosses excavades, 18 han proporcionat materials arqueològics, es tracta, majoritàriament, de conjunts poc significatius; ceràmica escassa i la resta de materials (fauna, metalls, lític...) pràcticament inexistent. Un percentatge gens menyspreable de materials són de caire residual (d'època ibèrica i romana) i només les fosses núm. 1, 25, 28 i 29 han proporcionat conjunts útils.

Cronològicament, la pista principal la dóna una providencial moneda de Lluís el Pietós (814-840) localitzada a la fossa 1 i que ens acosta a un context crono-cultural que recolzen els materials que no són residuals. Ens trobem en un moment posterior al segle VII per la pràctica inexistència de materials africans (T.S. Africana D i àmfores) i orientals i, la pràctica inexistència d'espatulats fa que no puguem parlar d'una data posterior al segle X.

La ceràmica és, en general, tova i poc depurada amb desgreixant de quars de gran volum, facturada a torn lent i cuita en atmosfera reductora. Les formes són típiques del repertori de ceràmica altmedieval; olles i gerres de perfil en "S" i fons pla (Figura 2, núms. 1,2 i 3) i els acabats i les decoracions, llevat d'algun polit esporàdic i força imperfecte, són quasi inexistents.

La fossa 28 ha permès reconstruir un mínim de set peces localitzades dins un mateix reompliment amb un grau molt fiable de contemporaneïtat. Tècnicament, són molt similars a la resta de ceràmiques altmedievals recollides a les altres fosses, a excepció d'una peça clarament oxidada (Figura 2, núm. 9). De les set peces, cinc són olles globulars, de vora lleugerament engruixida i remarcada i fons pla, tres d'elles amb nanses (Figura 2, núms. 7, 8 i 9) i un plat o una petita cassola (Figura 2, núm. 10). També s'ha localitzat un morter que s'inspira clarament en els típics morters tardoromans, fet que podria pujar la cronologia del conjunt, és una peça de parets rectes i obertes, fons pla, llistell atrofiat i vessador (Figura 2, núm. 4).

L'absència de materials de tradició romana li atorguen un terme post-quem de segle VII avançat, i es pot proposar la datació de 814-840 de la fossa 1 com a terme ante-quem per al conjunt de la fossa 28 i com a data de referència per a la resta de fosses amb materials fiables.

Conclusions.

Entre la segona meitat del segle VII i mitjan segle IX, hi ha un lapse de quasi 200 anys prou convulsos; l'ensorrada del regne visigòtic, el període musulmà i la conquesta franca. Un període històricament prou fosc, hi hagué trencaments significatius arran de la conquesta musulmana?, hi hagué realment una repoblació amb l'arribada dels francs?. El buit de coneixements entorn els jaciments i els materials arqueològics del període no ajuda a resoldre aquests interrogants.

No coneixem, ara com ara, estratigrafies paral·leles que presentin materials com els de Can Pelet Ferrer conjunt que podem ubicar amb les degudes reserves, més a prop del segle IX que del VII. Aquest conjunt pot servir com a punt de partida per obrir un nou front d'estudi d'aquest període actualment tan desconegut.

Tot i que nosaltres només hem excavat una petita part d'un pla (114 m²) que se situa al voltant de Can Pelet Ferrer, s'ha pogut constatar una alta densitat d'estructures per metre quadrat (1 estructura per 4m²). Això fa pensar en la possibilitat de trobar-nos davant d'un jaciment de grans dimensions, tipus camp de fosses, que es podria estendre en el pla de Mas Pelet Ferrer.

BIBLIOGRAFIA

CRUSAFONT M. 1982, *Numismática de la Corona Catalano-Aragonesa medieval (785-1516)* Madrid, 1982.

SOLER N. 1986, *Les indústries del Paleolític superior en el Nord de Catalunya*, Tesis Doctoral, Dpto. de Prehistoria, Hist. Ant. y Arqueología, Universitat de Barcelona, 4 vols., 1.237 pp, Barcelona.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC DE LES OBRES DE PAVIMENTACIÓ DEL CARRER DELS ALBERGUERS I DE LA PLAÇA COSTA A SANT ISCLE (SERRA DE DARÓ, BAIX EMPORDÀ)

Mireia TEIXIDOR

El nucli medieval de Sant Iscle està situat al cim d'un pujol que emergeix a la plana al·luvial entre els rius Ter i Daró, a dos quilòmetres a ponent del seu cap de municipi, Serra de Daró (Baix Empordà).

El seguiment arqueològic que s'hi va realitzar el mes d'octubre de 1998 va consistir en l'obertura d'un seguit de rases al llarg del carrer dels Alberguers i de la plaça Costa, per tal de determinar l'existència de possibles restes de la muralla medieval que en el seu moment hauria tancat el recinte de Sant Iscle i de la qual actualment només en resten dempeus dues torres -una d'elles encara en perfecte estat de conservació, i l'altra conservada en part i reaprofitada per a la construcció d'una casa.

Els treballs varen començar en el carrer dels Alberguers, situat just entre les dues torres de la muralla, distanciades entre sí per uns 60 metres. En aquest -a diferència de la plaça- ens vàrem trobar condicionats pel circuit del clavegueram, que obligà a obrir en uns determinats punts i no en uns altres per evitar no fer malbé el circuit de clavegueram. És per això que també vàrem decidir obrir més rases de les que haguéssim obert, per tal de controlar tots els possibles llocs per on podia passar la muralla. D'aquesta manera s'hi varen fer un total de 6 rases, totes elles orientades de nord a sud, d'uns 40 cm d'amplada, per uns 50 cm de fondària i entre 2,50 i 7,70 cm de llargada. En 5 de les 6 rases no es van poder documentar ni restes d'estructures ni material ceràmic, excepte dos fragments apareguts en una de les rases: un fragment de ceràmica de reflex metàl·lic i un fragment de ceràmica comuna vidrada indeterminada.

Les úniques restes que varen aparèixer foren les d'una sitja en la rasa situada més al nord-est del carrer, oberta a uns 2,5 metres de la façana de la casa que el delimita. Aquesta sitja -que va quedar parcialment malmesa per la màquina en obrir la rasa- fou parcialment documentada, delimitada i fotografiada. En els primers 70 cm de fondària va aparèixer terra molt solta, fosca, amb material de construcció -teules- i material ceràmic variat -fragments d'oxidades vidrades i reduïdes de cuina, que podríem incloure dins d'una cronologia molt àmplia. A partir d'aquest punt començaren a aparèixer alguns carbonets i va augmentar la quantitat de teules, ara col·locades expressament en posició horitzontal; per sota, un nivell de terra cremada, molt compacta i de color vermellós. En aquest moment es va deixar d'excavar per motius d'urgència. Però tot i no haver-se acabat de buidar, podem dir que era una sitja tallada en el sòl natural, de mides considerables: la seva boca feia 56 cm d'amplada, la panxa just en el punt on es va arribar a buidar en feia 1,03 m i l'alçada era de 75 cm fins al nivell excavat.

El seguiment va continuar a la plaça Costa -situada al nord del carrer dels Alberguers- on s'hi excavaren 2 rases més, orientades d'est a oest, de 40 cm d'amplada i de 7 i 11 m de llargada. En cap cas varen aparèixer restes relacionades ni amb la muralla ni amb cap altre tipus de construcció. Tampoc material ceràmic, només evidències d'una foguera molt moderna amb algunes restes òssies, en una de les dues rases.

En resum, no hi ha cap mena d'indici que la muralla que hauria tancat el recinte de Sant Iscle en època medieval, resti encara, si més no en part, soterrada en el sòl. L'aparició del que la gent del país anomena ***lleco*** -sòl natural- a menys de 20 cm en molts dels punts sondejats, fa pensar que les cases estan construïdes directament sobre aquest, que per la seva textura argilosa i compacta, evitaria la necessitat de fonaments. Pel mateix motiu, la muralla hauria estat aixecada de la mateixa manera, per tant, pensem que si encara en quedessin alguns vestigis serien visibles tot i que fossin en poca quantitat. Per altra banda, l'aparició de la sitja lligaria amb els diversos comentaris fets per gent de la zona, i que fan referència a l'existència de diverses estructures del mateix tipus als voltants d'aquests espais públics, dins de cases particulars.

BIBLIOGRAFIA

TEIXIDOR, Mireia (1998) Memòria d'excavació, Centre d'Investigacions Arqueològiques de Girona, inèdita.

ELS COSSOS DE GUÀRDIA DEL PORTAL DE MAR I ELS TÚNELS DE DESGUÀS DE LA FAÇANA DE MAR DE LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ)

Anna Ma PUIG

Del 10 de març al 21 de maig del 1998 es va portar a terme el seguiment arqueològic previ a la construcció de l'edifici del *Cos de Serveis* a banda i banda del Portal de Mar de la Ciutadella de Roses. Els treballs foren subvencionats per l'Ajuntament de Roses i consistiren en controlar el rebaix de terres i la fonamentació d'aquest edifici, a més de l'enderroc d'unes estructures modernes, conegudes com a cossos de guàrdia. Malgrat que no aparegueren restes arqueològiques corresponents a les antigues ocupacions del lloc, els resultats foren interessants pel que fa a l'evolució arquitectònica dels esmentats cossos de guàrdia i altres construccions contemporànies.

L'ÀMBIT D'ENTRADA AL PORTAL DE MAR I ELS COSSOS DE GUÀRDIA

Atès el volum de documentació conservada, ens vàrem permetre completar l'estudi arqueològic amb les dades proporcionades per les planimetries militars existents, les quals varen proporcionar una cronologia força absoluta pel que fa a les fases constructives d'aquests edificis.

L'estructura original: segona meitat del segle XVI o principi del segle XVII

Tal com apareix en un plànol del 1643 (CASTELLS, CATLLAR & RIERA 1994, 382, fig. 244), i d'acord amb les restes descobertes, l'estructura original consistia en una construcció rectangular de 20 metres de llargada -d'est a oest- per 14 d'amplada, amb una obertura a l'extrem nord-oest que permetia l'accés al pati d'armes.Aparentment, aquesta àmplia nau no s'ocupa amb la construcció dels cossos de guàrdia fins poc després; els plànols dels anys 1645 i 1693 (CASTELLS, CATLLAR & RIERA 1994, 382, 390-395, figs. 245, 254, 256, 258 i 259) deixen veure clarament l'existència de dos edificis de dimensions diferenciades: el més gran s'adossa al mur nord, en tota la seva llargada, mentre que l'altre ho fa al mur est. Aquesta distribució es mantindrà sense canvis fins a la primera meitat del segle XVIII; únicament es desplaçarà l'entrada al pati d'armes cap al centre d'aquest àmbit.

La reforma de la primera meitat del segle XVIII

En un moment indeterminat dins de la primera meitat del segle XVIII, entre els anys 1720 i 1741, segons els documents estudiats, es produeix una reforma que transformarà la planta original fins a donar-li la forma que ens ha perdurat. Agrans trets, el cos de guàrdia dels oficials, que era el de menor superfície, seguirà en el seu lloc, mentre que el cos de guàrdia dels soldats s'enderrocarà i es construirà, de nova planta, al costat oest de l'entrada.

L'edifici dels oficials ampliarà l'anterior construcció fins a convertir-se en un cos d'uns 10 metres de llargada -nord-sud- per uns 2'5 metres d'amplada, subdividit en dues estances, àmbits B i C, cadascuna d'elles amb una porta d'entrada des de l'àmbitA. El nou cos de guàrdia dels soldats serà un edifici més gran, de 12 metres de llargada -nord-sud- per una amplada d'uns 6'5 metres, subdividit en tres estances comunicades entre si, àmbits D, E i F, i amb entrada des del pati o àmbit A a través d'un espai porxat i amb portes per cadascun dels àmbits[2] (Fig. 1).

Les construccions d'aquesta fase, en ambdós cossos, es caracteritzaven per la seva uniformitat: els murs, sòlids, estaven fets a base de pedres de format divers ben lligades amb morter i tenien una amplada

1 El límit de l'antiga estructura es va poder entreveure gràcies a una línia de carreus, disposats a trencanjunt, que definien una cantonada, la qual havia quedat absorbida en la nova façana. Aquest detall va permetre considerar la planta original de l'edifici, limitada a l'espai de l'àmbit B.

2 Va ser difícil poder observar els murs d'aquest moment constructiu ja apareixien doblats i reforçats per uns aplacats recents.

aproximada de 50 cm; els brancals de les portes i els arcs del porxo, en canvi, estaven fets de rajols. Si bé no fou possible determinar el tipus de sòl que pavimentava aquests àmbits -tot i que sembla que seria de rajols-, sí que es varen recuperar restes del paviment de còdols del pati d'entrada.

En base a la planimetria consultada, també durant aquesta fase s'havia procedit a construir uns murs, adossats als angles externs de l'entrada -només es conservava el del costat est-, els quals feien de suport de la rampa de terra que servia per pujar els canons a les plataformes instal·lades al damunt del talús de la muralla, a ambdós costats del Portal de Mar

Sembla que els cossos de guàrdia foren destruïts a conseqüència de la Guerra Gran; així s'intueix per un plànol de l'any 1795 (*Ministère de la Défense* SHAT. *Archives du Génie.* Article 14. *Château de Vincennes*) en el que es pot llegir: *Corps de garde ruiné par les soldats, Idem ruiné pour les officiers* Posteriorment els edificis es restauraran, ja que en un plànol del 1836, conservat a la biblioteca de l'Archivo Histórico Militar (CASTELLS, CATLLAR & RIERA 1994, 436, fig. 292), reapareix el cos de guàrdia de la tropa i el cos de guàrdia de l'oficial -amb el calabós-, mentre la resta d'edificis de la plaça estan enrunats.

Les reformes del segle XX, durant la Guerra Civil

Les darreres reformes observades s'han de relacionar amb l'aprofitament de la Ciutadella durant la Guerra Civil Espanyola. L'edifici del cos de guàrdia dels oficials veurà doblats els murs de les façanes oest i sud, tant per la cara interna com per l'externa, fins assolir una amplada superior als dos metres. Aquestes reformes provocaran l'anul·lació de les obertures per accedir als àmbits B i C, que seran substituïdes per una única porta situada a l'extrem nord-oest de l'edifici. Potser també en aquest moment l'àmbit B se subdivideix en dos, el B i el B1, separats per un envà de rajols, amb un porta per passar d'un àmbit a l'altre. El conjunt de les reformes atribuïdes a aquest moment són molt sòlides, amb murs lligats amb formigó recent. No s'han conservat, però, restes de la volta que degué cobrir l'edifici; no sabem si es va arribar a construir, o si s'enderrocà i la runa fou totalment retirada del lloc. Pel que fa als paviments, no es va observar una uniformitat: mentre l'àmbit B era de rajols, el B1 l'havia perdut i l'àmbit C presentava un modern paviment de porland.

Pel que fa al cos de guàrdia dels soldats, es va observar el mateix procés que en el dels oficials: doblament de la façana[3] i dels murs que separaven els àmbits D, E i F, fins arribar al metre i mig d'amplada. Aquests reforços es degueren fer per suportar el pes de les voltes de formigó que cobrien els àmbits de l'edifici. D'aquestes voltes només ens han arribat les dels àmbits E i F, mentre que la de l'àmbit D suposem que fou enderrocada. En un moment determinat també s'anul·la l'accés de l'àmbit D a l'E, i s'hi disposa una llar de foc (més tard se substituirà per un armariet d'obra). Pel que fa al paviment de porland dels tres àmbits, encara avui ens ha arribat en bon estat.

EL FOSSAT DEL PORTAL

Gràcies a uns dibuixos de l'any 1766, conservats a l'arxiu del Servicio Histórico Militar (PUIG 1997, figs. 5, 6 i 7), coneixíem l'existència d'un petit fossat, cobert amb un empostissat de fusta, que ocupava tota l'amplada del portal, al qual es podia baixar per una escala, a través d'un petit registre. Per la seva situació, sembla que aquest fossat tenia una doble funció: recollir l'aigua plujana del pati d'entrada i formar part del sistema d'elevació del pont de la barbacana exterior.

L'excavació va permetre recuperar el registre d'entrada al fossat, l'obertura del qual, de 120 per 56 cm, estava emmarcada amb grans pedres damunt les quals s'hi degué encaixar una trampa de fusta. També es va documentar l'escala, de quatre graons, que permetia baixar a l'interior, que consistia en un petit àmbit de planta lleugerament trapezoïdal, tancat només per tres costats, el nord, l'est i l'oest, de 1'84 metres de llargada per una amplada màxima de 60 cm, construït enterament amb carreus de pedra de Figueres.

La cara oberta del registre donava a un fossat d'uns 2'5 m de llargada -nord-sud- per 3 m, el qual va aparèixer totalment reblert de runa, barrejada amb sorra fina de platja; al fons es va constatar l'existència de grans pedres que feien la funció de drenatge de les aigües. Les parets del contorn estaven fetes de forma poc acurada, amb pedres i fragments diversos, lligats amb morter. En l'accés del registre cap al fossat es va observar una llarga pedra que feia les funcions de biga i que suportava tant la trampa del registre com l'empostissat de fusta que cobria el fossat.

LES MINES D'AIGUA DE LA FAÇANA DE MAR

L'esmentat plànol de l'any 1643, al que ens hem referit més amunt, també ens va proporcionar dades sobre l'existència de tres mines obertes a la base del talús de la façana de mar: dues a l'oest del portal i una a l'est. D'aquestes tres mines només es conservava la situada més a ponent, la qual havia estat netejada per la brigada d'obres de la Ciutadella;

3 La façana perd el porxo i es tapen les anteriors portes d'entrada als àmbits.

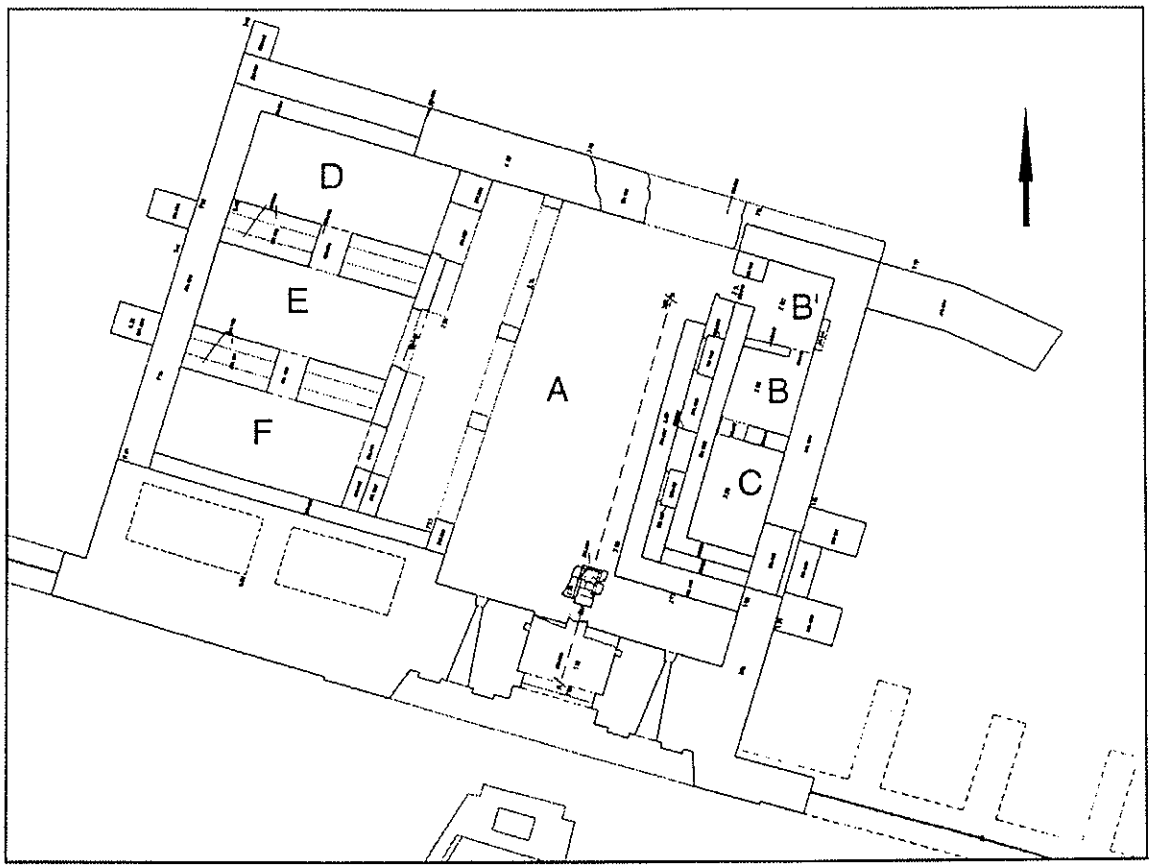

Fig. 1: Planta general de l'estructures corresponents als cossos de guàrdia adossats al Portal de Mar de la Ciutadella de Roses.

s'ignorava, però, l'emplaçament de les altres dues, segurament colgades per l'enderroc de la muralla als anys 60. El rebaix de terres va permetre localitzar aquestes dues estructures i excavar l'entrada de la del costat de llevant[4], de manera que fou possible observar la seva construcció, coberta amb volta, i l'acusada pendent que feia en direcció a la muralla.

La manca d'espitlleres obertes en el front de la muralla i l'hermetisme de l'estructura varen descartar la seva identificació com a túnels de defensa. Es tracta, sens dubte, de mines per recollir l'aigua de pluja o canalitzar el nivell freàtic que podia acumular-se a la façana de mar. La seva construcció se suposa relativament posterior a la muralla, en un moment entre la segona meitat del segle XVI o inicis del XVII.

BIBLIOGRAFIA

CASTELLS R., CATLLAR B., & RIERA J. 1994, *Atles. Ciutats de Girona*, Col·legi Oficial d'Arquitectes de Catalunya, Demarcació de Girona.

PUIG A. Ma 1997, *Memòria d'Excavació. La barbacana del Portal de Mar de la Ciutadella*, març-abril 1996, Servei d'Arqueologia.Inèdita.

DÍAZ C., PALOU M., PUIG A. Ma 1998, La Ciutadella de Roses, *Quaderns de la Revista de Girona* 77, Diputació de Girona.

4 L'altre de les mines, a ponent de la entrada, quedava just en el límit de l'edifici a construir , per la qual cosa només es va descobrir parcialment l'inici de la volta, per tal de comprovar que es tractava d'un estructura idèntica a l'anterior .

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC A L'ESGLÉSIA DE SANT GENÍS (TORROELLA DE MONTGRÍ, BAIX EMPORDÀ)

Antoni ROVIRAS Joan MARGALL

El seguiment arqueològic va venir motivat per les obres que es dugueren a terme els mesos d'abril i maig a l'església de Sant Genís de Torroella de Montgrí. S'instal·là en el subsòl de la nau principal un sistema d'aire condicionat pels concerts del Festival Internacional de Música que es realitza cada any al municipi de Torroella de Montgrí.

L'ESGLÉSIA DE SANT GENÍS

No disposem de cap document que ens confirmi la hipòtesi que existia una església romànica en el mateix emplaçament on avui trobem la gòtica. Però sí tenim algunes referències indirectes.

La primera cita d'un temple parroquial aTorroella de Montgrí es remunta a l'any 1209, on s'esmenta que l'església està dedicada a Sant Genís.A més sabem que en aquest segle tres personatges torroellencs vinculats al comte de Barcelona estableixen beneficis i funden capellanies a l'església de Sant Genís de Torroella de Montgrí. L'any 1305 el bisbe Bernat de Vilamarí fa una estada de deu dies a la vila amb la conclusió que els vilatans tenien abandonada i descuidada la parròquia, ja que aquesta amenaçava ruïna. Josep Vert apunta que és molt probable que aquest fos el punt de partida per a la construcció d'una nova església.

Vuit anys més tard un altre bisbe, Guillem de Vlamarí, fa una visita a la parròquia i esmenta que Ramon Dalmau havia pagat una capella i establert un benefici a l'altar de Sant Joan, i en Perico de Llabià n'havia establert un altre.

Tot sembla apuntar, doncs, que entre els anys 1305 i 1314 s'aixeca a Torroella un nou temple.

Malauradament, les crisis econòmiques com les que se succeïren a partir de l'any 1333, anomenat «lo mal any primer», les guerres i les pestes frenaren els avenços que havia experimentat la vila durant els últims anys. Això afectà la construcció de la nova església, que va patir moltes aturades, i que no es va poder inaugurar fins l'any 1609, 300 anys després d'iniciar-se la seva construcció.

Els documents ens esmenten un seguit de fets que cal comentar. En aixecar-se el nou temple es respectaren l'altar major, el presbiteri i la capçalera de l'absis de la primitiva església. Al llarg dels anys hi ha notícies de canvis soferts en el retaule i l'altar fins que l'any 1607 són enderrocats tots aquests elements i s'aixeca un nou presbiteri. Això ens fa pensar que durant tots aquests anys encara es conservava part de la primitiva església, com l'altar major, que serviria, encara, per a fer-hi el culte.

LES TROBALLES DOCUMENTADES

Les obres fetes a l'església van consistir en unes rases que afectaren l'interior de la nau principal i part d'una capella lateral. Hem dividit la zona afectada per les obres en quatre zones per tal de fer més fàcil l'explicació.

Zona 1

En aquesta zona s'hi va efectuar una gran rasa d'1,5 m d'ampla i 1'6 m de profunditat. S'hi documentaren 7 tombes de diversos tipus. D'aquestes duess eren molt senzilles i consistien en dos forats d'1,5 m d'ample i 1 m de profunditat en els quals s'hi enterraren dos individus. La cronologia de les tombes no la podem situar, però considerem que són molt modernes

Les altres cinc tombes eren construïdes i bastant complexes. La part inferior de les parets estaven formades per pedres irregulars de mitjanes dimensions unides amb morter A la part superior, quatre o cinc filades de teules planes de mida mitjana (20 cm x 10 cm) servien de plataforma de suport per posar-hi les lloses. En les tombes de dimensions més grans hi havia una petita volta de teules que impedia que les lloses de grans dimensions que les cobrien es trenquessin. A la part del mig hi deixaven un espai buit per on es podia dipositar el cadàver

Totes aquestes tombes estaven cobertes de runa i no s'hi va trobar cap resta òssia. Sembla que durant la Guerra Civil l'església va servir de magatzem i les tombes foren saquejades.

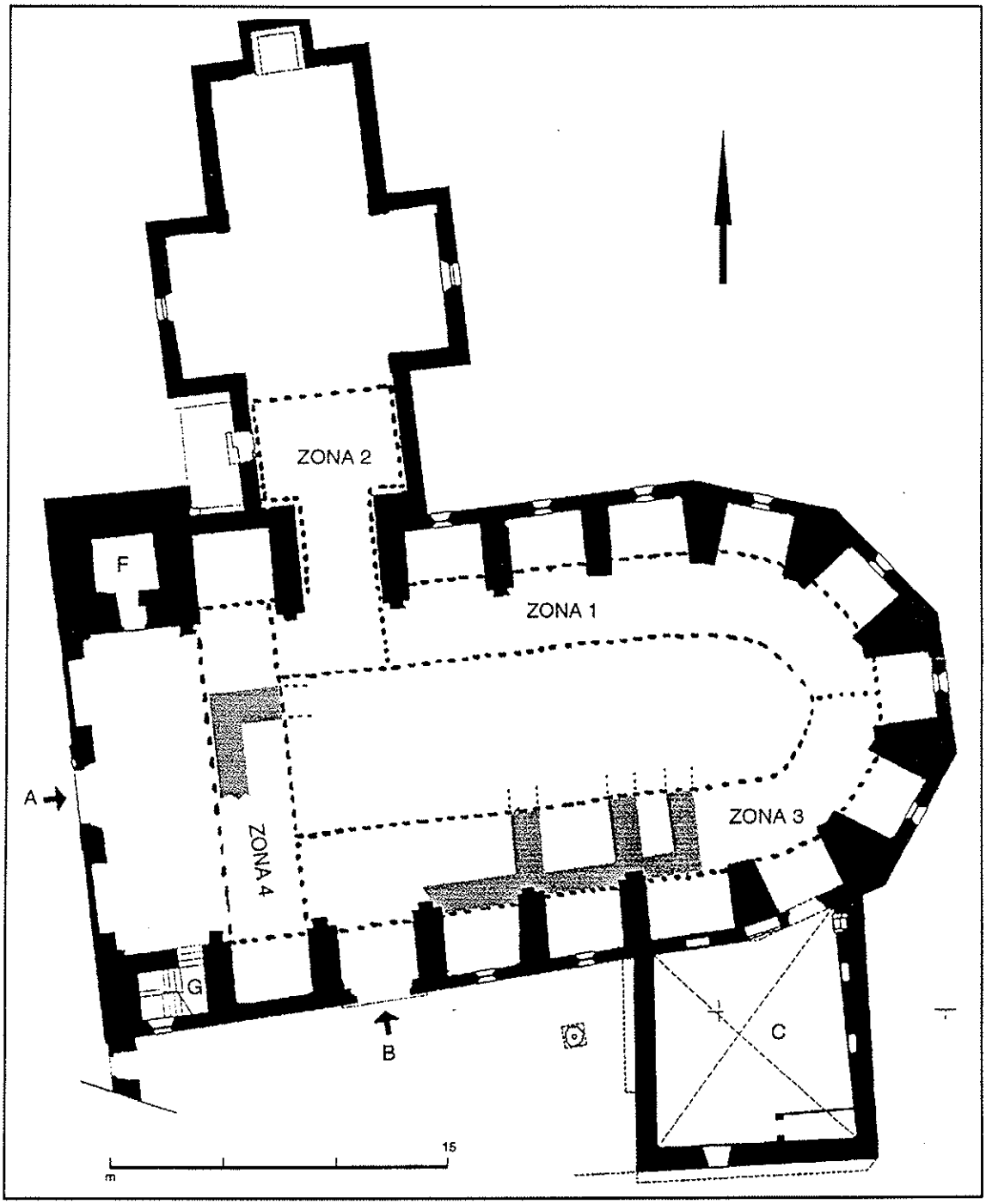

Fig. 1: Planta de l'església de Sant Genís amb les zones objecte de seguiment i la planta dels murs trobats.

El moment de construcció d'aquestes tombes no el podem saber. No ens podem guiar per les inscripcions que porten les lloses ja que ens surt un ampli ventall cronològic. La inscripció més antiga que trobem data de l'any 1575 i la més moderna és de l'any 1813. De totes maneres podem afirmar que la seva construcció no va ser fruit de la improvisació, sinó que van ser planejades, ja que trobem els mateixos criteris constructius arreu de les tombes documentades.

Zona 2

Hem denominat zona 2 a les rases fetes a la capella lateral de l'església denominada «Capella Fonda».

En aquesta zona s'hi documentaren tres grans tombes de la mateixa mida i característiques constructives. Cada tomba amidava 1,5 m d'amplada, 3 m de longitud i 3 m de fondària. Les parets eren

molt robustes i estaven compostes de pedres de mida mitjana lligades amb morter i teula petita. De la part superior de les parets en sortien dues voltes de teula que servien per sostenir les grans lloses que les cobrien. Tal com havíem documentat en altres tombes, entre volta i volta quedava un espai buit per on es podien dipositar cadàvers.

Al seu interior s'hi localitzaren restes de diversos individus i runa. Dins d'una d'aquestes tombes van aparèixer fragments d'un retaule de guix d'estil gòtic catedralici; el fragment d'una inscripció de mitjan segle XIV amb restes de policromia en la qual si observa un lleó rampant amb una flor de lli al llom; i un basament de columna de dimensions considerables, d'estil gòtic, decorat amb relleus amb motius vegetals i geomètrics.

Zona 3

La rasa feta en aquesta zona tenia una profunditat de 2 m i una amplada d'1,8 m Només s'hi localitzà una tomba que tenia les mateixes característiques que les tombes explicades anteriorment.

La troballa més sorprenent d'aquesta zona són un seguit de murs d'una amplada d'1,6 i 1,7 m d'ample i uns 40 cm d'alçària, que podrien pertànyer a un edifici anterior a l'església gòtica. Aquest edifici estava compost per un gran mur d'uns 14 m de llarg, paral·lel a l'actual línia de façana. Un cop destruït va servir de fonament dels pilars de l'església gòtica. D'aquest gran mur en naixien tres més, un dels quals estava rebentat per una tomba, separats, successivament, per una distància d'1 m i 4,5 m. Eren murs formats per pedres de grans dimensions lligades amb morter.

Sembla clar que podria ser un edifici anterior a l'actual església gòtica, probablement l'antiga església romànica. Seria interessant fer-hi una petita excavació per acabar de dibuixar la planta i extreure'n més informació.

Zona 4

En aquesta zona s'hi va efectuar una rasa de 5 m de llarg i 2 m d'ample paral·lela a la porta oest de l'actual església. S'hi localitzà una gran tomba de 3,5 m de llarg i 2 m de profunditat de les mateixes característiques constructives que les altres. En el seu interior s'hi localitzaren fragments d'una font baptismal, d'estil renaixentista, que els documents ens diuen que fou inaugurada l'any 1576.

En aquesta zona també s'hi localitzaren dos murs, que formaven una cantonada, formats per pedres de grans dimensions unides entre elles amb morter Com que tenen les mateixes característiques constructives que els murs de la zona 3 pensem que podrien formar part de l'edifici anterior a l'actual església gòtica.

CONCLUSIONS

Creiem que els murs documentats en les diferents zones pertanyen a un edifici anterior a l'actual església gòtica, probablement l'església romànica. La potència dels murs i la seva disposició en planta així ho fan pensar. A més, els documents referents a l'església de Sant Genís ens fan suposar que existia un temple romànic en el mateix lloc on hi ha l'actual. La ràpida destrucció dels murs a causa del ritme frenètic de les obres ens van impedir extreure més informació del seguiment.

BIBLIOGRAFIA

VERT PLANAS J. 1984 *El temple parroquial de Sant Genís. Monografies montgrinenques* 4. Museu del Montgrí i del Baix Ter.

AUDIVERT, M 1983 *Torroella de Montgrí. Una vila singular.* Ed. M. Audivert,

Papers del Montgrí, 15, (ed. especial): La Guia de Torroella de Montgrí i L'Estartit. Museu del Montgrí i del Baix Ter, 1998.

INTERVENCIÓ ARQUEOLÒGICA AL MONESTIR DE SANT DANIEL (GIRONA, GIRONÈS)

Daniel PUNSETI

INTRODUCCIÓ

La intervenció arqueològica al monestir de monges benedictines de Sant Daniel es va desenvolupar en dues fases. Una primera fase d'excavació arqueològica es va dur a terme durant els mesos de novembre i desembre de 1998, i una segona fase de seguiment durant el mes d'abril de 1999.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA I CONTEXT HISTÒRIC

El solar que ha estat objecte d'intervenció es troba situat a l'interior del monestir de monges benedictines de Sant Daniel (Vall de Sant Daniel, municipi incorporat al de Girona el 1962). Situat a llevant de la ciutat de Girona el seu antic terme envoltava des del castell de Montjuïc fins al cementiri, al capdevall del carrer del Carme. Compren gairebé tota la Vall del Galligants (vall de Sant Daniel), territori d'orografia molt accidentada (contraforts nord-occidentals de les Gavarres, amb els vessants occidentals del pic de la Mare de Deu dels Àngels), amb predomini de boscos de pins, alzines i alzines sureres.

El monestir de monges benedictines de Sant Daniel el fundà la comtessa Ermessenda, que al 1015, amb el seu marit Ramon Borrell, comprà aquesta església al bisbe de Girona. (A l'arxiu del monestir es guarden dos pergamins que testifiquen amb detall la seva fundació. Un, amb data del 16 de juny de 1015, és l'escriptura de la venta de la capella de Sant Miquel amb les seves terres a la comtessa Ermessenda. L'altre pergamí, amb data del 15 de març de 1018 és l'escriptura en què Ermessenda i el seu fill Ramon Berenguer fan donació de diversos alous a «*la comunitat que viu a la casa i capella de Sant Daniel*». La comunitat s'hi establí el 1018, presidida per una abadessa amb clergues al seu servei, i fou dotada per la mateixa comtessa i el seu fill Berenguer Ramon amb béns a Montfullà, Vilablareix, Vilademuls i altres indrets.

Inicialment constava d'unes sis monges, que al segle XIII ja eren dotze i arribaren més tard, (1342), a una vintena, totes elles filles de la noblesa o de cases benestants.

Guarda en una cripta el cos de Sant Daniel, màrtir traslladat d'Arles (Provença), en un sarcòfag construït el 1345 pel mestre Aloy (MARQUÉS 1981). Al segle XV hom li donà les rendes dels antics monestirs femenins de Matella i Vilanera, de l'Empordà, i el 1550 el Papa li uní el priorat de Valldemaria, prop d'Hostalric.

El 1640 les monges hagueren d'abandonar el monestir i refugiar-se a Girona, igual com a l'època de la Guerra del Francés (1793-95) que fou convertit en hospital per les tropes franceses. L'any 1790 el viatger Francisco de Zamora afirmava que hi havia setze monges, que tenien massa llibertat, i què l'hòstia consagrada miraculosa anomenada el Sant Dubte, que hi era venerada, no era autèntica.

El monestir fou confiscat per l'Estat el 1835, però l'exclaustració fou molt passatgera i la comunitat, que mai no es va dispersar, hi retornà tot seguit i aconseguí superar força bé els efectes de la desamortització.

Durant la Guerra Civil de 1936-39 el monestir fou altra vegada abandonat, però les monges hi retornaren després. Actualment si manté una comunitat d'unes vint monges.

El monestir de Sant Daniel és actualment un conjunt complex d'edificacions d'èpoques diverses, que conserva part de les estructures originals, especialment l'església i el claustre.

El seu conjunt monumental alberga l'església romànica (ss.XI-XII), coronada amb un cimbori octogonal, planta de creu grega i absis central. La restauració recent d'aquesta ens permet apreciar la bella austeritat del temple. Un altre element remarcable és el claustre, de planta rectangular i amb dues galeries. La planta baixa és coberta amb volta de canó del segle XIII, austerament decorada als capitells. La galeria superior és del segle XV (1427-30) i té arcs ogivals només en dues bandes, amb capitells de figuració floral i geomètrica, segons el cànon de l'arquitectura del segle XV.

L'església del monestir guarda el magnífic sepulcre de Sant Daniel que el bisbe Arnau de Mont-Rodon

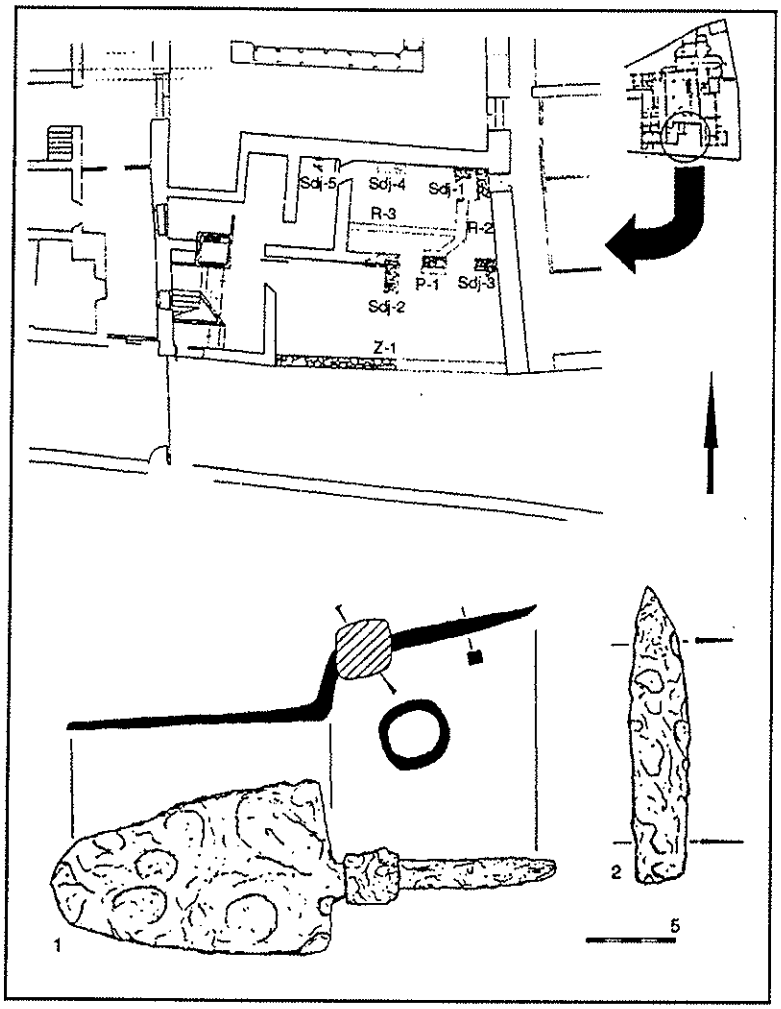

Fig. 1: Planta general i útils de ferro localitzats a la intervenció

encarregà al mestre Aloy l'any 1345 (MARQUÉS 1981). La peça és de marbre policromat, amb escenes de la vida del sant en baix relleu i l'escultura de Sant Daniel jacent sobre la tapa.

Al voltant del monestir es formà el primer nucli de cases del futur poble, que s'anava fent a mesura que el cenobi creixia gràcies a les successives donacions, privilegis reials, episcopals i dels senyors de la comarca.

CONCLUSIONS

Les conclusions arqueològiques.

El sondeig núm. 1 i les riostres núm. 2 i núm. 3

Aquest sondeig, juntament amb el núm. 2, ha permès do-cumentar tota la potència estratigràfica fins a uns 2 metres de profunditat. Es tracta d'un sondeig estratègic situat a la cantonada més nord-oriental del pati que ha d'ésser objecte d'intervenció arquitectònica. (Veure planta general).

Tot i ésser un sondeig de mesures força reduïdes les conclusions arqueològico-documentals que se n'han pogut extreure són, històricament, força interessants.

Per sota del nivell de circulació actual s'ha documentat un mur que segueix una orientació nord-sud, perpendicular a la paret sud del claustre (U.E 1004). Aquest mur, d'aparell regular de pedra calcària numulítica (pedra de Girona) i construït seguint la tècnica de trencajunts, és datat de finals del segle XVI inicis del segle XVII. Aquesta data de construcció ens és determinada pel material ceràmic recuperat de la U.E 1008 i U.E 1009a. De la rasa de fonamentació d'aquest mur s'ha recuperat poc material ceràmic, però de l'estrat d'anivellament fet per tal de construir el paviment U.E 1006 i aportat contemporàniament a la construcció del mur han aparegut varis fragments de ceràmica de reflexos metàl·lics, ceràmica de reflexos metàl·lics amb decoració de triple pinzell-pinta, algun blau català, blau valencià, ceràmica vidrada,...

El sondeig núm. 2 i el pilar núm. 1

Juntament amb el sondeig núm. 1 ha servit per comprovar la potència estratigràfica del pati objecte d'intervenció arquitectònica.Aquest es troba situat a la cantonada sud-oest del solar just al costat d'una paret semienderrocada (Veure planta general).

S'han baixat entre 150 i 200 cm i s'ha pogut documentar perfectament el moment en què es terraplena aquest indret per tal de convertir-lo en pati. Efectivament, en aquest sondeig s'ha documentat un mur orientat est-oest (2001) i que faria de tanca de l'habitació paral·lela al claustre. Possiblement aquest mur tingui una datació de finals del segle XVI-XVII (no s'ha pogut datar amb precisió).També s'ha pogut documentar un altre mur (2002).Aquest segon resta orientat nord-sud i està construït posteriorment al mur 2001. Adosat a aquest hi ha un muret fet amb rajol i que també segueix una orientació nord-sud (2003). Perpendicular a aquest i paral·lel al 2001 hi ha una canal moderna (2005).

A banda d'aquestes estructures s'ha pogut excavar un estrat de runa de més d'1m de potència (2004). Aquest estrat restava ple de pedruscall petit, pedres

de mesures considerables, bales de carrabina (calibre 22mm) i cap fragment de ceràmica. Un cop analitzat curosament la situació històrica que va patir aquesta zona del monestir i el material aparegut en aquest sondeig podem concloure que possiblement aquest estrat de runa va ésser aportat durant la Guerra Civil del 1936-39 o en un moment posterior

El sondeig núm. 3

Aquest sondeig es va practicar per tal de poder assegurar-se de la continuació del mur 2001 documentat en el sondeig núm. 2. La profunditat d'aquest sondeig no és considerable, ja que tant sols es van rebaixar uns 15 cm des del nivell de circulació actual.

Com era d'esperar es va poder documentar un mur orientat est-oest (3002). Sens dubte és tracta del mateix mur localitzat en el sondeig núm. 2 (2001). Té la mateixa tècnica constructiva i la mateixa amplada. Per sobre d'aquest mur hi havia un paviment fet de formigó i que mesurava uns 8 cm de gruix (3000). A la conjunció entre el mur 3002 i el mur 3001 es va documentar una canalera moderna que segueix una orientació nord-sud.

El sondeig núm. 4

Es tracta d'un sondeig practicat davant d'una porta oberta a la paret del claustre. La intenció de realitzar aquest sondeig va venir motivada perquè l'arquitecte de la Comissió de Patrimoni volia documentar la cota de circulació de la porta oberta al claustre.

Un cop practicada la intervenció es va poder localitzar el paviment- nivell de circulació de la porta.Aquest coincideix amb el nivell de circulació-paviment documentat en el sondeig núm. 1. L'estratigrafia d'aquest sondeig també és idèntica a la del sondeig núm. 1; un estrat de runa aportat durant la segona meitat d'aquest segle i per sota d'aquest el paviment-nivell de circulació de la porta.

El sondeig núm. 5

Aquest sondeig es troba situat davant d'una porta oberta a la paret sud del claustre, en una cambra lateral del pati on s'han practicat els sondeigs núms. 1, 2, 3 i 4. Aquest sondeig s'ha practicat per tal d'esbrinar la cota del nivell de circulació que funcionaria amb la porta oberta a la paret sud del claustre.

Aquí hem pogut documentar que el nivell de circulació que funcionaria amb la porta no s'ha alterat al llarg del temps. El paviment actual fet amb «portland» (5003) conserva la mateixa cota de circulació que el paviment que hi devia haver amb anterioritat. La cota de circulació d'aquest paviment coincideix amb la cota de circulació dels paviments documentats en els sondeigs núms. 1 i 4.

Per sota d'aquest paviment s'ha localitzat la banqueta de fonamentació de la paret sud del claustre (5004), una canal de teules feta amb ímbrex (teula mediterrània) i que resta orientada nord-sud, una pasterada de morter i pedres (5007) i un estrat negrós que no s'ha excavat en la seva totalitat.

2. Les fases cronològiques

LA FASE 1 (Finals segle XVI- principis del segle XVII).

Es tracta de la fase més antiga documentada i resta representada per vàries estructures. D'aquest moment és el mur 1004 i el paviment 1006 del sondeig núm. 1, el mur 2001 del sondeig núm. 2, el mur 3002 del sondeig núm. 3 i el paviment 4004 del sondeig núm. 4 (Tot documentat a les riostres núm. 2, núm. 3 i Pilar núm. 1). Per relació arquitectònica podríem dir que tant la porta davant la qual es va realitzar el sondeig núm. 4 i la porta davant la qual es va realitzar el sondeig núm. 5 són obertes a la paret del claustre durant aquest període cronològic.

La ceràmica que ens ha servit per determinar la cronologia d'aquestes construccions ve representada per varis fragments d'escudelleres de reflexos metàl·lics, i escudelleres de reflexos metàl·lics amb decoració de triple pinzell pinta.

LA FASE 2 (Segles XIX i XX).

Aquesta és la fase més moderna que hem pogut documentar. Es tracta d'un aportament de runes i pedruscall que serveixen per sobreelevar la cota de circulació del pati que ha d'ésser objecte d'intervenció.

3. Les conclusions històriques

És interessant poder documentar i contrastar històricament les evidències arqueològiques documentades en aquesta intervenció. Normalment, i volem referir-nos en el sentit merament arqueològic, només interessa documentar les estructures aparegudes i el material recollit (ceràmica, monedes,...). Aquest és un procés imprescindible per tal de poder datar amb fiabilitat qualsevol estructura, però per arribar a un veritable estudi històric cal poder contrastar totes les fonts documentals, tant les arqueològiques com les històriques.

Quin és el context històric de la fase I ?

Sembla ser que durant aquest període comprès entre finals del segle XVI i inicis del segle XVII es construeixen annexos a la paret sud del claustre. És el moment en què s'obren les dues portes a la paret del claustre i s'edifiquen els murs 1004 i 2001, però, ¿A què responen aquestes noves construccions?, ¿Hi ha un creixement de la comunitat monàstica?, i les rendes, ¿Hi ha un creixement dels ingressos que rep la comunitat que permet endegar noves obres de millora i condicionament del monestir? ¿Quin és el context històric en què es desenvolupen aquestes reformes?.

En iniciar-se el segle XVI, la població de Catalunya feia prop de cent cinquanta anys que no havia parat de disminuir, però durant la segona meitat d'aquest segle i els inicis del segle següent el moviment general de la població catalana anà en alça, fins arribar a un òptim poblacional molt a prop dels nivells demogràfics anteriors a la pesta negra. (No cal oblidar el trencament puntual produït el 1650-53, però que no va afectar considerablement aquesta alça poblacional).

És també durant el segle XVI i possiblement a causa de la Sentència de Guadalupe que comença una etapa de creixement i prosperitat pel camp català, ja que a l'empara d'un moviment dels preus de tendència alcista combinat amb uns costos relativament baixos de les explotacions i de la mà d'obra, l'agricultura catalana feu un salt endavant durant aquest segle XVI que permeté un increment de la població i una millora de la condició de vida rural. En tenim encara testimonis directes que proven aquesta recuperació a les nombroses portes i finestres de les masies que indiquen llur construcció al segle XVI.

És, doncs, una època de reconstrucció i recomposició de la geografia de la propietat de la terra.

És en aquest procés de recomposició social i de rendes que cal emmarcar la construcció de les noves dependències del monestir de Sant Daniel. Possiblement l'augment de població i com a conseqüència l'augment de les rendes que les classes camperoles han de donar a les institucions religioses que permeten una reestructuració de diferents àmbits del monestir i la seva ampliació cap a l'est, vers la riera de Galligants. És interessant destacar un fet puntual que no deixa de corroborar aquest fet, i és que es té constància documental que a finals del segle XV va ésser incorporat el priorat benedictí de Sta. Maria del Mar de Calonge i a la segona meitat del segle XVI el priorat cistercenc de Valldemaria ubicat a la comarca de La Selva.

BIBLIOGRAFIA

D.A. 1983, *Girona i els seus barris*. Ajuntament de Girona.

COL.LEGI OFICIAL D'ARQUITECTES DE CATALUNYA 1980, *Guia d'arquitectura de Girona*, La Gaia Ciència, Barcelona.

CARBONELL E. & GUMI J. 1975, *L'art romànic a Catalunya, s. XII*, Edicions 62, Barcelona.

CATALUNYA ROMÀNICA, Vol. V, Gironès, Garrotxa i Pla de l'Estany, 62-62, 177-183.

DOMÈNECH, Fray Vicente 1607, *Historia General de los Santos de Catalunya*, 32, Barcelona.

FREIXAS P. 1980, El monestir de Sant Daniel. Reformes i ampliacions gòtiques, *Estudi General, Miscel·lània del Col·legi Universitari de Girona* núm. 1, vol. I,Girona, 113-118

FREIXAS P. 1983, L'art gòtic de Girona, *Monografies de l'Institut d'Estudis Gironins* 9, Girona.

GRAN ENCICLOPÈDIA CATALANA, Vol. 13, 212.

MARQUÈS J.M. 1981, El sepulcre de Sant Daniel del Mestre Aloy, *Revista de Girona* 96, Girona, 195-201

MARQUÈS J.M 1985, Noves dades sobre la comtessa Mafalda, *Revista de Girona* 111, Girona, 67-71.

MONTSALVATGE F 1904, *Los monasterios de la Diócesis Gerundense*, Tom. XXIV, Olot, 305

MONASTERIO de Sant Daniel durante la Guerra de la Independencia (el) (1959), *Revista de Girona* 8,Girona, 59-62, .

OLIVA i PRAT M. 1959, El monasterio de Sant Daniel, *Revista de Gerona* 7,Girona, 57.

PLA i CARGOL J. 1951, *Gerona arqueológica y monumental*, Dalmau Carles ed., Girona.

PLADEVALL A 1968, *Els monestirs catalans*, edicions destino.

PUIG i CADAFALCH J., FALGUERA A., GODAY J. 1909-18, *L'arquitectura romànica a Catalunya*, 4 vols.

RAHOLA C. 1929, *La ciutat de Girona*, Vol. 1, Editorial Barcino, Barcelona.

ROIG i JALPÍ J. 1678, *Resumen historial de las Grandezas y Antigüedades de la ciudad de Gerona*, Barcelona, 188-190, 276, .

ROURA G. 1985, La sepultura de la comtesa Ermessenda, *Revista de Girona* 112,Girona 69-73.

WHITEHILL W.N. & GUMÍ J. 1973, *L'art romànic a Catalunya. s.XI*, Edicions 62, Barcelona.

LA BISBAL D'EMPORDÀ 1999-2000. CONTROL ARQUEOLÒGIC A LA PLAÇA MAJOR

Xavier ROCAS

La Plaça Major de la Bisbal ha sofert al llarg del temps moltes modificacions que fan que a l'actualitat presenti una imatge ben diferent a la que devia tenir en època medieval. La construcció de l'enorme edifici parroquial a principis del segle XVIII (de fet, les obres es perllongaren durant tota la primera meitat d'aquest segle) i la reforma que això comporta, suposa un canvi molt important per a aquest sector el qual transcendeix l'àmbit estricte de la plaça per afectar a tot el costat de llevant de la població. Durant el segle XIX la Plaça patirà un seguit de noves reformes urbanes que acabaran per conformar a grans trets la imatge actual, les més importants de les quals seran l'enderroc del cobert porticat que l'embellia i la demolició de la casa del Vidriaire.

Antigament la Plaça Major de la Bisbal era coneguda com la plaça "porticada" o "coberta", fent referència a la galeria amb arcades que la devia presidir molt corrent en viles de mercat. D'aquest pòrtic ben poca cosa coneixem: no sabem la data de construcció (tot i que ja a les darreries del segle XV es té constància de la seva existència), ni com era, ni les dimensions que devia tenir, ni el seu emplaçament exacte; a migdia de la plaça, davant l'actual pastisseria Massot, sembla que es trobava un dels grans arcs d'entrada al recinte (Frigola, 1993, p. 38). Era a la Plaça Major on se celebraven els mercats i fires, les principals festes i balls del carrer, on els condemnats a penes menors sofrien suplici; a la plaça hi havia, en el lloc més vistent, una cadena on eren lligats i exposats a la vergonya pública els malfactors (Frigola & Matas, 1986, p.24). A causa del perill d'esfondrament del seu teulat, el pòrtic (o "cobert de la plaça" com preferien anomenar-lo els antics habitants de la Bisbal) fou enderrocat l'any 1820 (Lloberas, 1969, p. 65).

Davant l'escalinata de l'església i tancant la plaça pel cantó nord, es localitzava una edificació coneguda com a casa del "Vidriaire", demolida l'any 1879 per tal d'allargar la plaça (Lloberas, 1969, p. 230). Estava en molt mal estat i la van comprar els mateixos veïns, amb el permís de l'Ajuntament, per poder-la enderrocar, eixamplar la plaça i ventilar aquell sector (Matas, 1999, p.10).

L'actual projecte d'ordenació de la Plaça Major proposat pels arquitectes Carles Bosch i Joan Lluís Frigola, segueix per aquest sector (de fet, dos sectors: Escalinata Església i Plaça Major) els criteris d'intervenció i els materials ja previstos en el Pla Especial de Protecció del NucliAntic (Rocas, 1995, p. 15). Aquestes obres inclouen un nou replanteig de les escales de l'església, una pavimentació unitària de la plaça, i l'ordenació de les diferents xarxes de serveis.

L'ESCALINATA DE L'ESGLÉSIA

Els treballs a la plaça s'inicien a mitjans de novembre de l'any 1999, començant les obres per la remodelació de l'escalinata de l'església. Segons les previsions del Pla Especial per a aquest sector la intervenció suposa d'una banda la modificació de la disposició actual per obtenir una millor entrega amb l'estret passatge ja existent situat a la dreta de la façana de l'església i, de l'altra, la substitució parcial de les actuals escales (de carreus de granit al centre i totxos col·locats a plec de llibre en els laterals) i els paviments de rierencs dels replans per un nou enllosat.

Les obres en aquest sector, amb l'enderroc dels murs existents en el sector del passatge per tal d'ampliar-lo i el rebaix de terreny que comporten, es realitzen sense cap tipus de control arqueològic; avisat d'aquesta circumstància el Centre d'Investigacions Arqueològiques, n'ordena el seguiment. Personats al lloc, els arqueòlegs es troben que els treballs en aquest sector estan molt avançats, amb un mur de sosteniment de nova construcció que impossibilita el poder documentar les restes descobertes.

Testimonis orals confirmen l'existència d'una graderia anterior sota la que fins avui coneixíem (construïda a mitjans dels anys 40, tal com ho corrobora el Sr Joan Rasós, contractista d'aquella obra) que correspondria, molt probablement, a l'escalinata original d'època barroca. El desgavell produït amb les obres recents sens dubte l'ha afectat; malgrat

això, l'abast limitat del rebaix així com el fet que l'actuació a la resta d'escala s'hagi reduït a desmuntar i substituir part dels graons existents per d'altres de nous, assegura una destrucció menor i pressuposa la conservació de la major part de l'antiga graonada dessota l'actual. En fotografies d'època, es pot apreciar com era aquesta primera escalinata, de disposició molt similar a la que fins avui coneixíem.

Les rases efectuades en aquest sector per tal de soterrar els diferents serveis s'han demostrat estèrils arqueològicament, havent aparegut l'argila natural tot just iniciar el rebaix.

LA PLAÇA MAJOR

El segon àmbit d'actuació de les actuals obres d'ordenació de la plaça corresponia a la plaça pròpiament dita. Tal com hem assenyalat, els coneixements que d'aquest espai posseïm ens indicaven l'existència d'un pòrtic, molt probablement a migdia, i una antiga illa de cases al costat nord.

Els treballs en aquest àmbit s'iniciaren a principis de gener d'enguany, aquest cop ja amb un seguiment efectiu per part de l'arqueòleg que subscriu. La substitució de les xarxes de serveis realitzada els anys 1993 i 1994 (visible en la pavimentació actual) feia pressuposar, especialment pel costat nord-oest i sud de la plaça, una estratigrafia molt malmesa.

Sector Nord de la Plaça

Ben aviat, al costat nord-est i resseguint una de les rases efectuades per a enterrar-hi les noves xarxes de serveis, van aparèixer restes d'estructures. Avisats el Centre d'Investigacions Arqueològiques, l'Ajuntament i l'empresa constructora Floret SL., s'acordà de mutu acord aturà les obres en aquest sector de la plaça per tal de realitzar-hi la corresponent intervenció arqueològica.

Els treballs han consistit en descobrir el que restava de l'antic edifici que ocupava el sector nord de la plaça, i documentar-lo gràficament i fotogràfica. El fet que els treballs d'ordenació de la plaça en aquest sector no afectessin directament a les restes de l'edifici ha permès una intervenció limitada, reduint el control arqueològic a documentar les restes estructurals aparegudes en rebaix superficial sense necessitat de realitzar pròpiament una excavació. Un cop realitzada aquesta tasca, les restes s'han tapat amb un plàstic per tal de protegir-les i han estat cobertes pel nou paviment.

El primer que es va poder constatar és que la planta descoberta concorda amb l'edificació representada en un plànol datat l'any 1861 (plànol d'urbanització de l'Horta d'en Serradell), on se'ns dibuixa una illeta de planta general trapezoïdal adaptada a la topografia urbana del lloc que perllongaria els carrers de la Riera i Alta Riera fins davant mateix de l'escalinata de l'església, amb un carreró a la seva part posterior (Lloberas, 1969, p. 158). Aquesta planta general vindria confirmada, aquest cop amb mides incloses, en un plànol de la Bisbal conservat a l'Arxiu Comarcal de la Bisbal d'Empordà (ACBE, plànol de la Bisbal, escala 1/500, 270 x 137 cm) el qual, malgrat no portar data, caldria situat entorn el tercer quart del segle XIX. No hi ha dubte que l'edificació (o conjunt d'edificacions) descobertes s'han de relacionar amb l'edifici conegut com a Cal Vidriaire.

Tal com era previsible, les restes localitzades ens ha aparegut parcialment destruïdes per les diferents actuacions de millora de les xarxes de servei realitzades darrerament. L'abast d'aquest deteriorament és prou important en el costat de tramuntana i total en el de ponent, fet que dificulta el poder conèixer la planta general amb tota seguretat. Tot i això, les mides que ens proporcionen els murs conservats i la seva confrontació amb les referides en el plànol de l'ACBE permeten restituir amb algunes reserves, la forma general i les dimensions de l'espai ocupat per aquest conjunt d'edificacions.

La relació estructural que estableixen les diferents parets descobertes suggereix almenys quatre fases constructives diferents. El fet que el material arqueològic trobat durant els treballs sigui de procedència superficial impossibilita el poder precisar la datació d'aquestes fases; de tota manera, la comparació de les diferents estructures i les relacions que s'estableixen entre elles permeten precisar almenys, una cronologia relativa, de més antigues a més modernes.

Fase 1: En un únic cas es constata una paret (UE. 1030) que presenta l'aparell lligat en sec, sense argamassa, la qual correspon a aquella que es localitza a l'interior de l'estança nord-est de l'edificació. Aquesta paret, tallada per les construccions posteriors, es diferencia també de la resta en la direcció que porta, la qual no segueix les pautes marcades per l'edifici principal. Una i altra característica ens porten a pensar que es tracta de les restes d'una construcció anterior, la qual només es podria redescobrir en excavació; ara per ara només podem constatar la seva existència.

Fase 2: Corresponen a aquesta fase la pràctica totalitat de les parets descobertes en el sector nord-est, obrades amb pedres sense escairar lligades amb un durissim morter fet de calç i sorra (UE. 1014, 1026, 1032, 1034, 1043). Les mides d'aquestes varien de 70 cm les més amples a 50 cm les més estretes. Val a dir que la majoria de les parets d'aquesta fase es troben a nivell de fonaments, arrasades quan la reforma de la plaça a finals del segle XIX, d'altres, especialment la que tanca l'edifici pel cantó nord (1026), es troben destruïdes parcialment per les obres recents de canalització de xarxes de servei. La troballa afortunada d'una pedra cantonera (UE. 1025) que marca la cantonada nord-est permet delimitar amb seguretat les dimensions de l'edifici per aquella banda.

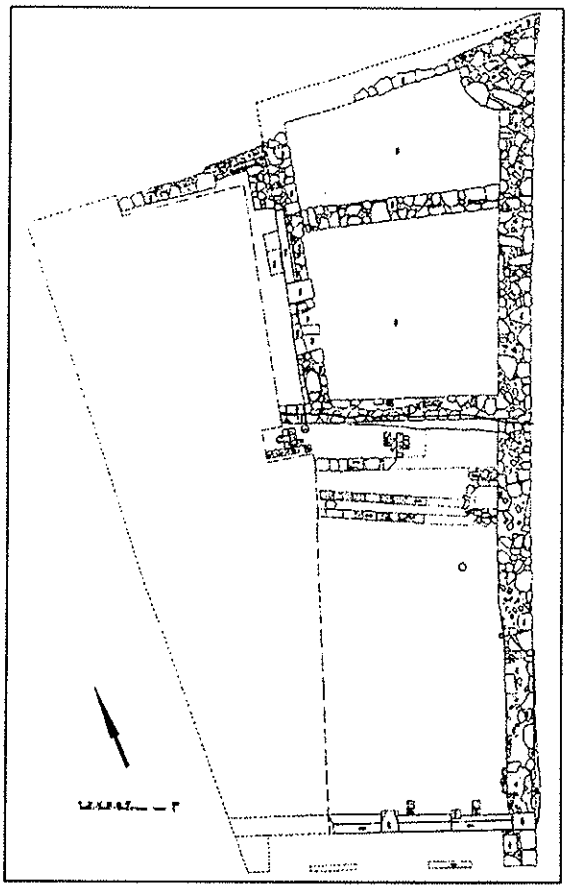

Fig. 1: Planta general de la zona excavada

L'illa que conformen les diferents parets descobertes seguiria a grans trets la disposició ja descrita, amb murs perimetrals que marquen fals escaire dibuixant un planta de forma trapezoïdal. L'imponent reforç a l'interior de la cantonada nord-est, les restes d'un tub cilíndric de terracuita (UE. 1020) empotrat a la paret de llevant (sens dubte provinent d'una canonada vertical) i una possible caixa d'escala (UE. 1044) suggereixen l'existència de més d'un pis.

Els murs descoberts no aporten suficients dades per poder conèixer amb total certesa la planta general de l'edificació en aquesta fase, ni tampoc permeten assegurar que la façana principal s'obrís a la plaça. La lògica, però, pressuposa que el portal major estigués encarat a migdia, i així semblaria provar-ho el fet que el mur 1014 continuï vers la plaça, malgrat no haver-se identificat cap altra paret que formi angle en el seu final. Potser aquesta paret resta destruïda (o amagada) pel compacte sòl de morter de ciment (UE. 1003) que anivellava i feia de llit al paviment asfàltic de la Plaça. Les restes d'un registre (U.E. 1046) amb canal de desguàs (UE. 1048), així com la caixa d'escala localitzades a migdia de la gran habitació, demostren l'extensió de l'edificació per aquella banda.

L'entrada a la gran habitació es realitzaria a través d'una porta forana oberta a la paret de ponent (UE. 1035), de la qual es conserven el llindar amb el marxapeu (UE. 1036), i que fou tapiada posteriorment. Al costat d'aquesta porta, la paret presenta dos forats de planta rectangular separats per un carreu (UE. 1041 i 1042). De difícil interpretació, suggerim a tall d'hipòtesi, i tenint molt en compte la denominació de l'edificació, la possibilitat que es tractin de les restes de glaies, petits forats oberts en la part inferior dels forns de vidre tradicionals usats per retirar les cendres.

Fase 3: En un moment indeterminat la casa o grup de cases de la fase 2 s'amplien cap el nord-oest. Clarament recolzades als murs de la fase precedent, les parets d'aquesta fase (UE. 1051, 1053, 1054) es diferencien per la menor amplada respecte a aquelles de la Fase 2 i per una fàbrica menys sòlida, barreja de pedres sense desbastar i material de construcció.

Malgrat que tant el sector nord com el nord-oest de l'edificació han sofert una destrucció important (instal·lació de canonades d'aigua potable, xarxes d'aigües plujanes i de clavegueram), les restes conservades permeten deduir una clara reculada de la façana nord respecte de l'alineació marcada per l'edifici de la Fase 2. Aquesta reculada, ben visible en la nostra planta, no es troba reflectida en cap dels plànols coneguts, malgrat que les evidències arqueològiques ho demostren.

El menor gruix de les parets de la Fase 3 suggereix la possibilitat que es tractin de parets de tanca, les quals limitarien presumiblement un espai obert. A destacar, en aquest sentit, les restes d'un enrajolat de cairons d'era (UE. 1055), paviment típic d'exteriors. És també aleshores quan es tapia la porta de l'habitació nord-est (UE. 1039) i s'obra una altra al costat nord (UE. 1052); aquest nou pas, obert just a tocar l'inici de la reculada, permetria l'accés al nou solar des del carreró posterior

Fase 4: Assimilen a aquesta fase l'ampliació que rep l'edificació vers la Plaça per tal de dotar-la d'un pòrtic contigu a llur fatxada. L'anàlisi acurada dels fonaments conservats del mur de llevant 1014 permet fer-nos evident un canvi en l'obra, marcat per una banqueta exterior (UE. 1013) d'una llargada de tres metres i mig, sobre la qual s'assenta una paret menys gruixuda que la resta (UE. 1012), fruit, sens dubte d'una diferencia en la càrrega que suporta.

Les restes d'aquesta galeria coberta han estat també destruïdes parcialment per les obres recents d'condicionament de xarxes de servei; es conserven, però, elements suficients per poder-nos imaginar com podria haver-se aquest espai (cal suposar que a la part no conservada es repetiria la mateixa distribució). L'apèndix lateral (UE. 1004) marca les dimensions de la vorera exterior, delimitada també per un carreu longitudinal (UE. 1015) que n'assenyala el límit de la plataforma. L'entrada a l'edificació es realitzaria a

través d'un pòrtic adossat a la façana de la casa, conformant una galeria coberta sostinguda per dues grans arcades.

Els dos arcs d'entrada es recolzen en un estrep (UE. 1005) situat a l'extrem de les parets laterals i en un pilar central (UE. 1007), obrint dues entrades (amb una llum de 2'5 metres cadascuna) amb marxapeu (UE. 1006 i 1008). Les restes d'una polleguera (UE. 1009) marca (almenys pel costat conservat) l'existència de portes de dues fulles; el fet de poder tancar les dues entrades indica la més que probable privacitat d'aquest espai, obert de dia i tancat durant la nit. L'interior de la galeria resta gairebé tapat pel sòl de morter de ciment que anivella i fa de llit al paviment asfàltic de la Plaça, tot i que en algun punt es pot entreveure l'antic enrajolat de cairons d'era (UE. 1010).

Sector Sud de la Plaça

Un cop fet el seguiment en el sector nord, el control arqueològic s'ha dirigit vers el costat sud de la Plaça on, recordem-ho, es coneixia l'existència d'un porticat. Malgrat que les evidències documentals n'asseguren la seva existència, fins al punt de considerar-lo una de les meravelles de la Bisbal (Frigola, 1993, p. 38), les diferents rases obertes no han permès identificar cap resta. De fet, la zona on molt probablement s'hauria localitzat el pòrtic ha estat gradualment destruïda per la instal·lació de les diferents xarxes de serveis (clavegueres, distribució elèctrica, sanejament...), apareixent l'estratigrafia totalment perduda i fent impossible qualsevol intent d'estudi i interpretació de les restes.

BIBLIOGRAFIA

FRIGOLA J. 1993, Les sis meravelles de la Bisbal. *El Drac,* 24, La Bisbal d'Empordà, 38-39.

FRIGOLA J. & MATAS J. 1986, Aspectes de la Bisbal, cap a les darreries del segle XV, *Llibre de la Festa Major de la Bisbal* La Bisbal d'Empordà, 7-25.

LLOBERAS P. 1969, *Un segle de vida bisbalenca* La Bisbal d'Empordà: Gràfiques Gispert.

MATAS J. 1999, Notícies d'un antic negoci força transparent: la fabricació del vidre , *Llibre de la XXIena Marxa de l'Arboç* La Bisbal d'Empordà, 9-15.

ROCAS X. 1995, El Pla Especial de Protecció del Nucli Antic de la Bisbal d'Empordà. *El Drac* 25 La Bisbal d'Empordà, 14-15.

SEGUIMENT D'OBRA A L'ÀREA DE LES PITES (PALAMÓS, BAIX EMPORDÀ) I QUE IMPLICA LES ANTIGUES EDIFICACIONS DEL SEGON CONVENT DELS AGUSTINS, L'HOSPITAL I EL BALUARD DE SANT JOAN.

Mª José CAJA

Pretenem donar els resultats del seguiment de les obres realitzades en el paratge anomenat Les Pites (Palamós, Baix Empordà). Aquestes obres les hem seguit de manera intermitent des de finals del mes de febrer a finals de maig d'enguany Ens hem hagut d'adaptar al ritme de l'obra, ja que quan no hi havia moviment de terres no calia la nostra presència.

ANTECEDENTS

El dia 12 de febrer ens van comunicar que feien obres en el solar on hi havia hagut l'antic convent dels Pares Agustins. En una primera aproximació visual, vam poder constatar que, efectivament, el moviment de terres era important i, per tant, avisàrem al Servei d'Arqueologia de Girona.

Els motius pels quals calia intervenir en aquest paratge eren:

1. Perquè a la zona hi havia hagut fins a la seva demolició (1991) el segon convent dels Pares Agustins, la segona església de Nostra Senyora de Gràcia i, anteriorment, el segon hospital de la vila, així com restes dels antics emmurallaments de Palamós

2. Per l'aparició d'abundants restes humanes, que ens feia pensar en un antic cementiri.

3. Perquè feia temps que s'havia informat que a la zona podien aparèixer restes d'interès arqueològic.

SITUACIÓ I ESTAT INICIAL

El solar en obres es troba a Palamós (Baix Empordà), sobre els penya-segats del Padró, on la península s'uneix a terra ferma pel nordest, en el paratge anomenat les "Pites". Actualment la zona és un gran vessant que puja des del peu del carrer Xaloc fins a la part més alta, en el carrer Padró. Al nord té el carrer de Salvador Albert i Pey i una fàbrica de discos de suro i pel sud està delimitat per la Marina de Palamós i la plaça del Padró.

Està previst construir-hi tres fileres de cases adossades i una zona verda en la part més alta, així com un passeig per sobre de l'actual camí de ronda de cara al mar (veure plànol). Les obres que es porten a terme en l'actualitat són les de la urbanització del terreny: traçat de carrers, canalització de l'aigua, pous, xarxa de clavegueres, conduccions d'electricitat, línies de telèfons. Per això es fan rases d'uns 70 cms d'ample i d'una profunditat variable (entre 35 i 160 cms segons les zones; a la part més baixa del terreny s'ha fet una rasa de 4 m d'ample per 6 m de profunditat).

El paratge ha estat ocupat des del segle XVI per l'hospital dels pobres, la seva capella i el seu cementiri, les muralles, el segon convent dels Agustins, la segona església de Nostra Senyora de Gràcia i diverses fàbriques de suro. L'hospital i la capella quedaren integrats a principis del XVIII dins segon convent i l'església. De les muralles no es tenia cap constància material. L'església es va enderrocar a finals del XIX, després d'haver sofert un incendi quan formava part d'una fàbrica de suro. El segon convent dels Agustins i els edificis de la fàbrica s'enderrocaren l'any 1991.

Les darreres obres d'enderrocament es van fer amb una gran màquina de cadenes (1993) que va arrencar entre 50 i 150 cms de sòl, segons els llocs, (aparegué, entre d'altres, la pedra fundacional del convent, actualment en el Museu Cau de la Pesca). Igualment, el terreny per on passen els nous carrers s'ha reduït uns 50 cms més en la part més alta.

Aquestes remocions deixaren a la vista molts ossos humans, escandalitzant els veïns. Aleshores es pogué constatar la presència de varis esquelets superposats arran de superfície.

PLANTEJAMENT DEL TREBALL

L'actuació ha estat fonamentalment de vigilància i registre d'estructures que s'han trobat en les rases que es feien (veure plànol) per posar tubs de conducció d'aigües. Aquestes rases han oscil·lat en amplada i profunditat, segons les necessitats de

l'obra. També s'han traçat dos carrers, un d'est a oest i l'altre d'oest a nordest. Aquests carrers tenen un rebaix de 2 m d'ample per 1 m de fondària en les voreres per passar la instal·lació elèctrica i telefònica.

Després de presentar un avenç de la memòria, amb data 8 d'abril, s'ha donat llum verda per poder excavar la part d'un mur del baluard del darrer terç del segle XVII. La metodologia ha estat l'habitual. S'han obert dues cales seguint la direcció dels fonaments per posar al descobert el màxim possible de l'estructura, seguint l'estratigrafia.

L'HOSPITAL DELS POBRES I EL CEMENTIRI

Segons les ordinacions de 1417, el personal de l'hospital era laic, a excepció del Prior de la població, que era un Prevere.

No es coneix amb precisió la data en què es va a traslladar l'hospital del centre de la vila al Padró. L'historiador local Pere Trijueque creu que va ser al voltant de l'any 1538.

Aquest hospital era l'únic de Palamós i com tots els de l'època era un centre en el que acollien homes i dones pobres o malalts, així com nens abandonats, orfes, pelegrins, vagabunds, boigs i tota mena de necessitats i desvalguts. L'índex de mortaldat era del 50 per cent, bé que en anys d'epidèmia de pesta moria el 94 per cent dels interns.

Els edificis on es trobaven els hospitals eren generalment petits i finançats pel municipi.

De l'edifici de l'antic hospital de Palamós s'han trobat algunes cimentacions de murs sota l'església del convent (veure croquis) i hem pogut estudiar la seva evolució per la cartografia antiga. També s'ha pogut constatar l'extensió del seu cementiri, malgrat el pronunciat rebaix del terreny que es va a portar a terme abans de la nostra intervenció.

El cementiri té una progressió de nord a sud en la part alta del paratge i està limitat a l'est per l'emmurallament. De fet es poden distingir dues èpoques diferenciades, si ens atenem a l'estat de conservació de les restes trobades: les que pertanyen a l'hospital apareixen més fragmentades i remogudes per la construcció del convent i, de vegades, apilades amb ceràmica en les esquerdes de la roca natural; i les dels enterraments sota el claustre del convent, que és on apareixen els esquelets complerts en direcció oest-est, uns enterrats en solitari i altres superposats de forma que el crani d'un descansa sobre les cames del de sota. Tots dos cementiris tenen en comú la forma d'enterrament, simple i desproveïda d'aixovar, de vegades senyalada per alguna pedra o petits fragments de ceràmica comuna i de ceràmica vidrada.

Volem remarcar el fet que els ossos apareixen sota la cimentació del convent i de l'església i que la majoria s'han traslladat del lloc original i estan molt deteriorats, així com que la limitació per l'est és el mur del convent (posterior a l'hospital), fet damunt o aprofitant la línia de muralla, la qual cosa ens confirma que en el segle XVI l'emmurallament en aquesta zona ja era una realitat.

Quant a l'evolució de l'edifici de l'hospital, es poden determinar dues èpoques diferents: la més antiga de principis del XVI, quan l'hospital era una petita edificació de planta basilical tripartida, rematada en la seva nau central amb un àbsid; i la segona, des de finals del XVI fins al XVII, durant la qual aquest edifici s'amplia allargant les tres naus per l'oest fins a la vora de l'actual carrer Padró.

La fi de l'hospital de Palamós comença dos anys després del setge posat a Palamós pel general francès Noailles durant el qual es va destruir el primer convent dels Agustins a Sa Punta. Segons un acord del Consell de 27 de desembre de l'any 1696, en què es concedeix llicència al Prior "Que per falta d'habitació, podien habitar a l'hospital com fins avui han habitat (des de l'any anterior) també considerem que se les hi doni l'hospital per a poder construir el nou convent, a canvi els religiosos hagin d'assistir als malalts i fer els sermons de la vila"[1]

Aquesta situació era provisional i l'any 1704 el Vicari General, en visita pastoral a Palamós, troba l'altar de la capella de l'hospital dels pobres dins l'església parroquial i recrimina als frares el canvi sense permís del Bisbat, ordenant-los que reconstrueixin l'antic convent en el seu lloc original. Els frares obeïren (a partir de 1724) però durant les obres visqueren a l'hospital al qual feren les modificacions necessàries per al seu allotjament.[2]

EL CONVENT DELS AGUSTINS

De 1741 a 1742 es treballa en la reconstrucció del primer convent a Sa Punta, però una ordre reial suspèn les obres per posar en aquell lloc una caserna d'artilleria per a la defensa de Palamós (1751): d'aquesta manera, els frares tornen a ser com al principi.

El 14-11-1742 es redacten els pactes per a la construcció del nou convent en l'hospital. Aquestes

[1] AMP . C4; 27/12/1696.(Arxiu Municipal de Palamós).

[2] La vila va quedar sense hospital fins l'any 1768, quan es van redactar uns nous pactes per a la construcció del nou hospital i de l'església del Carme, en l'actual carrer Mossèn Miquel Costa, gràcies al testament del mateix Mossèn Miquel Costa (1761). Trijueque, P., "El convent dels Agustins de Palamós" p. 42.

obres van retardar-se molt per la penosa situació econòmica de Palamós (Guerra dels Segadors, Guerra de Successió, setges, baix nivell demogràfic, pestes). Les obres es financen sobretot amb la venda de les propietats dels frares a la vila i fora d'ella.

L'edifici del convent era de planta i pis construït originàriament al voltant d'un claustre de planta rectangular del que solament manca íntegra l'ala occidental de 24 m per 2'7 m i un arc a l'ala sud. Aquest claustre, que mai sabrem si estava destruït en part o si mai es va acabar, era d'arcada de mig punt sobre columnes toscanes amb un sostre de pedra polida, de volta d'aresta creuada, dividida per arcs travessers. Tot aquest conjunt es va guardar l'any 1991 per a la seva posterior reconstrucció. Hi ha indicis que a final del segle XIX es van fer obres en el claustre deixant-lo en forma de L invertida.

En la present actuació s'han trobat ciments d'alguns murs (veure plànol), així com un soterrani i un aljib omplerts amb runes, ambdós sota el pati del claustre. Els murs són de morter de calç i pedra amb una mida que va de 61 cm a 80 cm. Tots estan sobre restes de l'antic cementiri de l'hospital, a excepció dels enterraments del pati del claustre.

L'any 1835 la desamortització expropia el convent als frares, i aquell acaba convertit en fàbrica de taps de suro.[3]

LA SEGONA ESGLÉSIA DE NOSTRA SENYORA DE GRÀCIA

El 1742, en els pactes també s'atorga potestat als frares per reedificar l'església en cas que la de l'hospital dels pobres fóra insuficient i 30 anys després, el 1772, es realitza la benedicció de la 1ª pedra de la nova església. Aquesta pedra fou recuperada en la demolició de 1991 i actualment es conserva en el museu Cau de la Pesca. Es tracta d'una caixa de pedra paral·lelepipèdica amb tapadora en forma de coberta a quatre aigües gravada per fora amb una creu amb restes de policromia vermella. A dins contenia els fragments d'una ampolla de vidre amb còpia de l'escriptura (desfeta) i unes monedes. La pedra fou col·locada a la vessant sud de la futura església, o sia, a la part nord del convent, ja que a l'est hi havia els emmurallaments de la vila i a l'oest l'actual carrer Padró.[4]

Suposem que l'església ja funcionava l'any 1771 (per uns documents en què un veí es querella contra els frares per un enterrament a dins de l'església). L'enterrament de gent de Palamós dins l'església era corrent: s'han trobat indicis (un mur exterior) de la ubicació de la cripta (veure plànol) que estaria sota l'enquitranada del carrer en fase de construcció (veure croquis).

Quant a l'exterior, tenia un frontispici barroc amb un portal presidit per Nostra Senyora de Gràcia (actualment en la façana sud de l'església parroquial) (veure dibuix). El portal es conserva desmuntat per l'Ajuntament de Palamós, que el va guardar quan l'edifici va patir un incendi a principis de segle, va ser enderrocat i en el seu lloc es va construir un nou magatzem.

En la present actuació es va trobar la cimentació de diversos murs de morter de calç i pedra (veure plànol) i en la façana principal algunes pedres del portal conservat que es van donar a l'Ajuntament, perquè es posessin amb les altres conservades.

LES FORTIFICACIONS

La Història

La gran activitat bèl·lica dels segles XVI i XVII va determinar la necessitat de perfeccionar els antics recintes emmurallats medievals, fenomen que es produí durant la primera etapa bèl·lica del segle, la guerra de Separació (una nova frontera amb França i la militarització del territori amb tropes aquarterades).

Es poden determinar dos sistemes defensius principals:

1- Territoris sota domini catalanofrancès o temporalment conquerits per aquestes forces: fortifiquen a "l'interior", el perímetre del recinte perifèric és continu (Errand Bar-le-Duc 1554-1610), amb baluards i gran alçada (perfeccionat el segle XVIII per Vauban).

2- Territoris sota poder realista castellà: fortifiquen a "l'exterior", el perímetre perifèric és fragmentat (enginyers al servei de la Corona espanyola formats a Flandes i Itàlia), obert i amb elements exteriors deslligats del perímetre.

Aquests dos models, que provenen de les fortificacions renaixentistes italianes ("Trace italienne"), aporten l'adaptació plena del baluard i la modernització de les fortificacions medievals a Catalunya.

El model defensiu amb baluards i ciutadella situada en lloc preeminent (com el que ens ocupa) fou adoptat pels francesos quan controlaven militarment l'aliança (contra Felip III) ja que la població els

[3] De 1841 a 1848 el convent és destinat a escoles d'ensenyança primària. El 1843 l'Estat lliura el convent a l'Ajuntament. El 1848 s'hi instal·la la fàbrica de taps de suro.

[4] P. Trijueque-El convent dels Agustins de Palamós, p. 43.

refusava i havien de controlar l'enemic a fora i el poble a dins. Aquest model va ser aplicat posteriorment per Felip IV i Carles II a Catalunya.

El 1639, abans de la Guerra dels Segadors, s'iniciaren les obres de modernització a l'Empordà però, en el cas de Palamós, aquesta s'endarrerirà fins a l'últim terç del segle XVII.

El Baluard de Sant Joan

La troballa

Durant l'excavació de la segona rasa (veure plànol) ens van trobar un mur de 2'40 m d'amplada a 1 m de profunditat des de l'actual superfície.Aquest mur estava fet de pedra i morter de calç. Vam decidir resseguir la seva direcció, fent una rasa per determinar la seva alçada a 4 m al sud i vam descobrir 3,30 m en planta del mateix mur podent determinar que la seva alçada conservada era d'aproximadament 1m (veure planta i alçats).També van poder determinar a l'est d'aquest mur l'existència d'un fossat de 10 m aproximadament i, a l'oest, la terra que omplia el baluard, de color marró fosc i textura argilosa.

Més endavant vam localitzar en la rasa 1, una part d'aquest mur caiguda sobre el fossat i, en el marge que hi ha sobre aquesta rasa, l'última filera de pedra que descansa sobre la gressa. El rebanc de fundació d'aquest mur ha estat excavat a la gressa, que és la pedra natural que forma el substrat del sòl.

De fet, creiem què la gressa és part important en la formació d'aquest seguit de defenses, sobretot en la formació de la primera cortina, i també pot ser el material on s'excava el fossat (veure secció hipotètica).

Gràcies a la cartografia antiga, vam poder saber que aquest mur formava part de l'anomenat baluard de Sant Joan i que aquest tram en concret era de la tercera meitat del segle XVII.

L'evolució del Baluard, segons la cartografia antiga

El mapa més antic al què hem tingut accés és un de francès de 1650 en el que es veuen projectats dos petits baluards al nord i al sud de les muralles de llevant. En un altre de 1678 es dibuixen clarament aquests petits baluards. En ells s'observa que les muralles ja estaven construïdes, així com la torre coneguda com el baluard d'en Gallart (en altres llocs s'anomena dels Alemanys, dels "Almacens" i, en una ocasió, la Grossa), que més tard seria dotada d'artilleria.[5]

En un mapa de 1684 el baluard de Sant Joan ja apareix amb la configuració que hem trobat actualment, és a dir, com un únic bastió apuntant al nordest amb doble cortina i fossat, tot i que, curiosament, conserva a la part que marca el camí de ronda el que sembla ser la separació dels dos petits baluards antics.

La primera vegada que apareix citat com a baluard de Sant Joan és en un mapa de 1685, aquest nom és molt corrent en els baluards ja que el trobem a Figueres, Roses, Perpinyà i Barcelona (segurament té a veure amb l'apòstol, situat a la dreta de Déu [nord] a l'est). També apareix citat en mapes de 1715 a 1725 , la ultima vegada que apareix amb aquest nom és l'any 1737.

La cartografia més abundant és la de 1694 any del setge del general Noailles. En aquesta es dota la segona cortina del baluard amb artilleria: en uns apareix solament al costat esquerra i en altres en tots dos costats.

En el segle XVIII el denominador comú és que el recinte, quan apareix està marcat com ruïna. En aquest segle el comte de Palamós, va decretar que tots els terrenys ocupats per murs, baluards, fossats, i quarters es cedissin per la construcció de cases.

L'any 1738 Miquel Marín fa un projecte de millora de les defenses de Palamós, que no sembla que es porten a terme quan a les muralles,També hi figurava l'allargament del port.

L'última vegada que apareixen les fortificacions, és en un mapa francès de 1760; a partir de 1783 ja no s'hi dibuixen més.

L'EXCAVACIÓ DEL MUR DEL BALUARD DE SANT JOAN

L'excavació de les rases dóna resultats desiguals dels quals el més destacat és un tram de mur del baluard de Sant Joan del què no es tenia constatació material.

El més de maig després de presentar al Servei d'arqueologia de Girona, una pre memòria amb data de 8 d'abril, es va aprovar l'excavació d'un nou tram del mur interior del baluard de Sant Joan, per documentar-lo en la seva màxima extensió. Es van determinar dues cales, una al nord del 1er carrer traçat (veure Plànol).

Que va posar al descobert uns altres 15 m d'extensió d'aquest mur (veure dibuixos i fotos) fet de morter de calç i pedra i uns 240 cm d'amplada i de 60 cm a 110 cm d'alçada. El mur presenta cada 5m aproximadament indicis d'un impacte o voladura per la part del fossat (cara est) on presenta la cara exterior una mica atalisada; en ella s'aprecien tant els impactes

[5] S'han trobat indicis de la possible ubicació dé aquesta torre adossada a la muralla per l'exterior ,(veure croquis).
Tenim noticia de la construcció del baluard de Sant Joan al final del segle XVI,però amb la fesonomia que l'hem trobat,la seva construcció dataria de1684-85 aprox.

com l'enderroc de pedres en el fossat. Per l'altre costat (l'interior, a l'oest) apareixen les pedres inconnexes però no caigudes, ja que el baluard per aquest costat era omplert amb terra.

La primera cortina del baluard l'hem detectada pel final del fossat en el seu costat est, i en el costat oest per l'apilament de grans pedres ciclòpies caigudes, (veure plànol).

Quant a la segona cala al sud del segon carrer traçat (veure plànol) apareix el final conservat del mur que ens ocupa (veure dibuix), amb unes pedres que conserven la forma del mur a l'interior del baluard i pedres soltes i construccions superposades més recents. El que si apareix és la plataforma allisada de gressa on s'assentava el mur, però aquest ha desaparegut degut l'important rebaix que al llarg del temps a sofert el paratge, que ha estat de més de 250 cm, amb respecte al nivell original. Aquest fenomen es repeteix en tot el sector nord del paratge.

CONCLUSIÓ

La principal informació que hem extret al paratge, en quant a novetats, és el descobriment del mur del baluard, ja que és la constatació material que veritablement Palamós havia tingut emmurallaments de tipus renaixentiste a fora de les muralles medievals. En definitiva és la prova que la cartografia antiga no es va equivocar i el baluard de Sant Joan existia.

Hi ha proves que el baluard es va destruir intencionadament.

També hem pogut determinar que el cementiri en realitat en son dos, que pertanyien a dues institucions ben diferenciades en el temps i per la seva activitat.

Hem seguit l'ampliació i definitiva ubicació de l'hospital dels pobres del segle XVI al XVII.

S'han trobat indicis de la possible ubicació de la torre grossa que estaria adossada a la muralla per fora, però a dins del baluard (veure plànol).

Respecte a les edificacions de finals del segle XIX i del XX, és a dir les que pertanyien a les diverses fàbriques de suro, aquestes van modificar les estructures ja existents bé reutilitzant-les bé absorbint-les. Una de les edificacions que es va absorbir va ser l'antic escorxador, com ens diu Barceló i Bou en un escrit conservat al museu Cau de la Pesca de Palamós: "En 1844 el municipio vende el local de la carniceria y corrales situados en la plaza del Horno al sr Juan Andrés Balenchana por 800 libras barcelonesas y con el importe se construyó el matadero antiguo que estaba en las peñas,al lado de la plazoleta del Pedró.Ahora forma parte de una dependencia de la fabrica el Convent."

BIBLIOGRAFIA

-Atles històric de Girona,De. Diputació de Girona.Palamós.

ALBÓ A. Plànol de surperposició antic i modern.1994.

BAÑERAS I GODAY S. 1984 El Convent *Revista Proa* núm 170, 28-29.

BARCELÓ I BOU LL. 1949 Notas referentes al convento de los Agustinos de Palamós separata de los *Anales del instituto de estudios Gerundenses*

BOTET I SISÓ,J, *Geografía general de Catalunya Girona* 640,641.

COSTA Mª MERCÈ 1982, Palamós Medieval:Aspectes de la defensa de la vila *Estudis sobre temes del Baix Empordà* núm 1, 139-154.

MADURELL I MARIMON J.M. 1970-71, 1517 - Les obres del port i les fortificacións de Palamós 1517-1726 *A.I.E.G* XX ,75-103.

MERCADER R., Plánols generals del paratge.1998.

MEDIR R & SAPENA C, Palamós *Quaderns de la Revista de Girona*, núm 15, 36-37.

PARADERA I ROBERT, F, *Monografía Histórica de la Villa de Palamós y sus alrededores* Girona 1901.

PELLA I FORGAS J. *História del Ampurdán* ,720.

TRIJUEQUE P. 1989 La capella de Ntra Sra de Gràcia ,*Revista Proa* n´m 41, 8-9.

TRIJUEQUE P. 1991 El convent dels Agustins de Palamós *Quaderns del Museu Municipal Cau de la costa Brava*, núm 1

ZARAGOZA I PASCUAL E. 1984"El convent dels Agustins de Palamós I, II ,III," núms 174,175,176.

ZARAGOZA I PASCUAL E 1984 Els Agustins a l'Empordà *Revista Proa* núm 182,

SEGUIMENT D'OBRES A LA PLAÇA DEL FORN I AL CASC ANTIC DE PALAMÓS

M. José CAJA

INTRODUCCIÓ

En el mes de maig de 1999, aprofitant les obres de canalització i pavimentació de carrers que portava a terme l'Ajuntament de Palamós, a l'oest del carrer Major, en els carrers del casc antic de la Vila, es va considerar d'interès fer el seguiment de l'obra, a més d'una oportunitat per documentar les troballes estructurals i materials. Passat l'estiu, es va començar una segona fase, aquesta vegada a l'est del carrer Major, per la qual cosa es va demanar una ampliació del permís de vigilància d'obres.

La Regidoria de Cultura de l'Ajuntament de Palamós va tramitar la intervenció i el pressupost, per la seva aprovació, en Comissió de Govern. Així mateix, en data 18- 5-99, el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya va concedir el permís de seguiment d'obres (núm. 969) i la seva posterior ampliació amb data del mes d'octubre del mateix any

UBICACIÓ

En la seva primera fase, l'obra objecte del seguiment es realitza a l'oest del carrer Major de Palamós (Baix Empordà), comprenent la plaça del Forn i els carrers Mauri i Vilar i Notaries.

Aquests carrers comprenen les primeres àrees ocupades, fins i tot, abans de la formació de la vila. Per exemple, el Palau, construït abans de la publicació de la Carta Pobla l'any 1279. El sector sud-oest de Palamós és un dels primers que es va emmurallar a l'edat mitjana. Començava en el Portal de Mar (l'accés a la vila des del port) i continuava paral·lel al carrer Major, en el barri que encercla l'església Parroquial i que, a la vegada, era encerclat i enlairat per les muralles. Els baluards d'aquesta zona, ja en el segle XVII, eren el d'en Baulida (situat en les actuals escales del carrer del Perill), el dels Preveres (també anomenat dels Capellans, ubicat en l'actual plaça Murada) i el baluard del Quarter (situat al sud-oest de la plaça del forn i que prengué aquest nom perquè a l'any 1695 es reconvertí l'antic palau en quarter de caballeria).

En la segona fase del seguiment es treballà en una zona a l'est del carrer Major comprenent els carrers Enrajolat, Quarter, Pagès i Ortiz, Albèniz, Montjuïc, Adrià Alvarez, Mossèn Miquel Costa, Espasa, Molins, Arc, Martell, i la pujada del carrer Mauri i Vilar.

Aquests carrers són de pujada fins el Padró i configuren una zona d'expansió de la vila dins de l'antic emmurallament. A l'est hi havia el baluard de Sant Joan i, al nord, la porta i el baluard deTerra així com el quarter d'infanteria del segle XVII. La part més enlairada d'aquests carrers fou, durant molt de temps, una zona d'horts i camps que separaven la població, primer, de l'antic hospital i, després, del convent dels Pares Agustins i de les fortificacions a llevant de la vila.

MARC HISTÒRIC

Les dades històriques que tenim d'aquesta zona del casc antic (Fase 1) són abundants. Destaquen les referides al Palau situat a dalt dels Miradors i que limitava per tramuntana amb la plaça del Forn i amb altres edificacions destacades de la zona.

"Cuando se firmó la Carta Puebla (1279) Palamors, se llamaria asi al modesto barrio de pescadores, en torno al Palau fortaleza que estaba situado frente al puerto"[1]. L'any 1290 el Palau fou concedit a Guillermo Baster "para obrarlo conservarlo y mejorarlo" amb l'obligació de posar-ho a disposició del rei al seu pas per Palamós.[2]

[1] Pella i Forgas: Historia del Ampurdán, 2ª edició, Olot 1980.

[2] Archivo de la Corona de Aragon reg 83-fol 122. Citat per ,Barcelo i Bou en Marinada núm 103. 1922

Al 1327 el rei Jaume II es refereix a Palamós anomenant-lo *"Hospicium sive Palatium nostri loci de Palamós"*[3].

L'any 1371 es comencen les obres de la primitiva capella sobre la que, l'any 1439, s'edificarà l'església parroquial de Palamós. Per poder-la construir es demanà permís per utilitzar les terres del cementiri, per la qual cosa pensem que aquest data, com a mínim, de l'època de la primitiva capella. Al 1486, quan Palamós esdevingué comptat amb Galceran Requesens, es va acabar la construcció de l'església parroquial amb la intervenció de la filla del compte, Isabel de Requesens.[4]

L'any 1396 es començaria a bastir la muralla que envoltava el perímetre de la vila. Al 1407 s'iniciaria la construcció dels murs del sud fins al Palau i d'aquest fins al Padró. En aquesta data el Palau era de la casa de Cruïlles.[5]

Al segle XIV ens trobem amb un nucli urbà format pel carrer Major, la plaça del Forn, la plaça de la Vila, el carrer Notaries, el carrer de Munt (actual Pagès i Ortiz), el Portalet i les cases del Raval de Mar amb una configuració diferent a l'actual, com veurem més endavant.

A principis del segle XVI, s'acabà la construcció de les muralles, exceptuant l'anomenada Bretxa L'any 1543 atacà Palamós el lloctinent de Barbarrosa. Palamós es destruí. Feren falta 20 anys i la intervenció del Papa per superar el daltabaix.

Entre els anys 1565 i 1568 es bastí el baluard d'en Baulida, reforçant també els murs des del baluard fins al Palau. Igualment es construïren trams de muralla a la Plaça Murada i a la dels Miradors.

L'any 1622, una part del Palau es vengué a Jaume Fortuny i a Francesc Vidal. En l'altra part es feren reparacions. L'any 1685 el Palau s'habilita com a quarter de caballeria.

Amb el setge de Palamós per part del general Noailles, l'any 1694, s'arrasen les muralles de la vila.

Al 1700 el Compte de Palamós estableix que tots els baluards, fossats i quarters es donarien a la vila per fer-hi cases.[6] L'any 1706 es va instal·lar al Palau, antic baluard del quarter, la camisseria nova. Aquesta camisseria, figura en el cadastre de 1720 a 1740 com un lloc per vendre carn "al menudeo " i que té corrals per guardar el bestiar.

L'any 1744 el municipi compra a Joan Andreu Balenchana, metge de la casa real, els corrals (posant l'escorxador al Padró). El metge viu al carrer Notaries (a l'actual can Pauet).

L'any 1809 el general Fontaine assetja per darrera vegada Palamós. Per atendre a la defensa de la població s'havien rehabilitat alguns baluards.

PLANTEJAMENT DEL SEGUIMENT D'OBRES.

L'obra ha consistit l'aixecament de l'asfalt dels carrers i en la realització de rases per a la conducció de diversos serveis per tornar a pavimentar la zona i deixar-la com una àrea de vianants.

L'actuació ha estat fonamentalment de vigilància i registre d'estructures que s'han trobat en les rases que es feien per posar els tubs de conducció d'aigües i clavegueram. L'amplada i la profunditat d'aquestes rases ha oscil·lat en funció de les necessitats de l'obra per la qual cosa ens hem hagut d'adaptar a aquestes ja que quan no hi havia moviment de terres no calia la nostra presència

S'ha fet una reconstrucció aproximada, per sectors, de l'estratigrafia apreciable, amb les dificultats inherents a uns estrats molt malmesos per totes les obres que s'han realitzat al llarg del temps.

L'actuació s'ha ordenat en 20 sectors diferents pertanyents a les dues fases de les obres descrites abans. S'han descrit 27 elements estructurals i s'ha fet inventari dels 646 fragments ceràmics i altres materials recollits en aquesta actuació.

CONCLUSIONS

Els carrers del casc antic de Palamós tenen una estratigrafia molt alterada per les canalitzacions anteriors. La que més ha incidit és la xarxa de clavegueres i pluvials de l'any 1912 que trobem en tots els carrers de la present actuació.

En la plaça del Forn podem apreciar una concentració d'aljubs de llarga permanència ja que alguns es van abandonar a començaments del segle XX i la seva construcció podria remuntar-se, en alguns casos, al segle XVI.

[3] Archivo de la Corona de Aragon reg 234-fol 119. Citat per ,Barcelo i Bou en Marinada núm 107 .1922.

[4] Pere Trijueque:L'Església parroquial de Santa Maria de Palamós.Notes inedites.Estudis del Baix Empordà.V ol 12.pp 93-99. 1993.

[5] Joan Sernella contra Bernat de Cruïlles-AHM de Palamós núm 44.

[6] Trijueque Fonalleras ,Pere."Emplaçament del Palau reial de Palamós". Estudis del Baix Empordà ,vol 10,1991

[7] Barcelo i Bou,Ll,"Notas referentes al convento de Los Agustinos de Palamós" separata de los Anales del Instituto de Estudios Gerundenses, Girona ,1949.

Igualment hem pogut constatar restes de murs que conformen un carrer amb una amplada de 4 metres i que són testimoni que la part est de l'actual plaça del Forn ja existia abans del segle XVII. Altrament tenim notícies de que el sector que va del carrer Major als voltants de la parròquia de Santa Maria era al segle XIV el pati del Palau que es va edificar del carrer Major fins l'oest.

En el sector oest de la plaça del Forn trobem a 60 cms de profunditat restes de pavimentació de l'antiga plaça, feta amb morter de calç disgregat i de color rosat. A 140 cms de profunditat apareixen restes de clavegueres que podrien ser anteriors al segle XIV En aquest mateix lloc hi ha indicis de l'existència d'un carrer, actualment desaparegut, que comunicava el cementiri de l'església amb el Palau (on ara hi ha la ferreteria de Can Cateura), així com d'un altre carrer que sortia de l'oest de la plaça en direcció cap als "miradors".

En el carrer Mauri i Vilar (antic carrer de Camarassa), a l'oest del carrer Major, en la cantonada amb la plaça Murada, hem trobat restes d'enterrament que ens indiquen el límit sud del cementiri de l'església. En aquesta cantonada, entre els anys 1499 i 1538, hi hagué el segon hospital de la Vila. El primer hospital s'ubicava a la plaça de la vila entre 1412 a 1499; el tercer es va construir a dalt el Padró i va funcionar entre els anys 1538 i 1750 i el quart es va construir l'any 1771, conjuntament amb l'església del Carme, promogut per mossèn Miquel Costa, en el carrer que actualment porta el seu nom.

En el carrer Notaries, a la cantonada amb el carrer de l'Església, hi ha estrats de farciment per anivellar el carrer que provenen del cementiri. Davant de la que va ser, des de 1339, del notari (actual bar el Campanar) s'hi trobaren ossos humans, ceràmica i runes.

En la zona nord del casc antic hem trobat un mur que formava part de l'emmurallament del portal de Terra. En general, a tots els carrers de la segona fase s'han evidenciat restes d'antics paviments de terra batuda. La principal característica d'aquest sector est de la Vila, en la part més enlairada, és l'existència d'abocadors anteriors al creixement urbanístic. El principal d'aquests abocadors es troba davant i sota l'església del Carme (1771) i ofereix una interessant seqüència de pisa i terrissa que va des del segle XV al XVIII, que actualment estem estudiant per fer-ne una publicació pormenoritzada.

BIBLIOGRAFIA

-BARCELO I BOU LL. 1949, Notas referentes al convento de los Agustinos de Palamós Separata de los *Anales del Instituto de Estudios Gerundenses* Girona .

COSTA Mª M. 1982, Palamós medieval :Aspectes de la defensa de la vila, *Estudis sobre temes del Baix Empordà* núm 1,Sant Feliu de Guixols,139-145.

BOTET I SISÓ J. *Geografia General de Catalunya. Gerona*, 640-641

ESTEVA CRUAÑAS LLUÍS 1974, Las pipas seudo-romanas de Ampurias fueron obradas en Palamós. *Miscelanea arqueològica*, tomo I. Barcelona

FRIGOLA G. 1988, Les fàbriques de Palamós *Proa de Palamós* III època núm 31.Palamós

TRIJUEQUE FONALLERAS P.1991, Emplaçament del palau reial de Palamós *Estudis del Baix Empordà*, vol 10, Sant Feliu de Guixols

TELESE COMPTE A. 1991, *La vaixella blava Catalana de 1570 a 1670*, Barcelona

SEGUIMENT D'OBRA A LA PLAÇA DELS ARBRES (PALAMÓS - BAIX EMPORDÀ).

Mª José Caja

INTRODUCCIÓ

La intenció d'aquesta comunicació és recollir les dades de la vigilància d'obra, enderroc i excavació de fonaments que es va fer des del mes de maig de 1999 fins a primers de juny del mateix any a la plaça dels Arbres de Palamós.

Les raons per la nostra intervenció foren les següents:

1) Que L'edifici s'ubicava al casc antic de Palamós, dins del perímetre de les muralles.

2) Que hi havia la sospita que la muralla que encerclava la vila, per la part interior del baluard de Terra (també anomenat de Sant Benet), passava per la línia de la façana de l'edifici.

3) Que es tenia notícies que l'antic oratori de Sant Sebastià, bastit per pregar pels malalts de pesta, s'ubicava a la zona.[1]

4) Que estava situat en aquesta àrea l'antic quarter d'infanteria que vigilava la porta de Terra i el portal de la Bassa (en l'actual carrer Enrajolat).

5) Que hi havia constància de troballes abundants de ceràmica d'època clàssica en la construcció del refugi que es va fer a la Plaça delsArbres durant la Guerra Civil.

UBICACIÓ I DESCRIPCIÓ.

L'edifici està ubicat a Palamós (Baix Empordà), en un extrem del casc antic, en la Plaça delsArbres. Ocupant la part central de l'illa sud de dita plaça, amb una extensió d'uns 500 metres quadrats. La façana del darrere està limitada pel carrer Enrajolat , per l'oest s'adossa a una farmàcia (Can Prat) que fa cantonada amb el carrer Major i per l'est s'adossa a una casa antiga (Can Galtabrut) que fa cantonada amb el carrer del Salt .

L'empresa Monturiol S.A., propietària de l'immoble, va obtenir de l'Ajuntament de Palamós, prèvia presentació d'un estudi de conjunt, el permís d'enderroc per fer-hi un nou edifici d'habitatges.

L'antic edifici enderrocat era una casa de planta i dos pisos, amb murs de maçoneria i coberta a una aigua. La façana principal, el segon pis, els embans interiors i les cobertes estaven clarament alterades per la darrera modificació, després de la qual l'edifici funcionà com a restaurant (veure alçats i plantes)[2]

BREU HISTÒRIA.

La Plaça dels Arbres antigament tenia el portal de Terra al nord-est i el portal de la Bassa al nord-oest La plaça feia de passadís entre ambdós portals i la muralla que encerclava el perímetre de la Vila .

Els primers murs de defensa del sector nord daten de 1396, moment en el qual ja s'havia construït el portal Nou o de la Bassa.[3]

Durant la segona meitat del segle XV es feren obres de reforç en els murs més antics. L'any 1486 Palamós esdevingué comtat amb Galcerà Requesens. Diuen les cròniques que el Comte entrà a Palamós pel Portal de la Bassa. A començaments del segle XVI les muralles de la Vila estaven pràcticament acabades, només restaven les que havien d'anar del portal de la Bassa a l'església Parroquial (Bretxa).

La segona meitat del segle XVI fou el moment en el qual es feren més millores a les defenses de

[1] Font :Pere Trijueque.

[2] Cedits per el sr. Narcís Seras.

[3] Costa Mª Mercè,"Palamós medieval:Aspectes de la defensa de la V ila", Estudis sobre temes del Baix -Empordà , núm 1 ,1982,pp139-154.

Palamós. S'inicià la construcció dels primers baluards així com el pas cobert del baluard de Terra. En el segle XVII es procedí a la modernització del sistema defensiu de Palamós, en el context del gran procés de militarització degut a les guerres frontereres amb França de l'època de Felip IV. Palamós esdevingué una plaça d'armes i es construïren, per proporcionar allotjaments a les tropes, els quarters de cavalleria i d'infanteria (aquest darrer al carrer Enrajolat).

L'any 1694, les tropes franceses del general Noailles assetjaren Palamós. La població va resistir durant nou dies. Van morir quasi tres mil soldats dels "tercios" napolitans. Lluís XIV féu batre una moneda amb la llegenda "*Palamo vi capta*". L'any 1695 els Miquelets espanyols sotmeteren la població a un bloqueig naval, després de totes aquestes incidències bèl·liques les muralles de la vila i de la ciutadella restaren enrunades.

En el segle XVIII el Comte de Palamós va decretar que tots els terrenys ocupats per murs, baluards, fossats i quarters se cedissin per a la construcció de cases.

L'any 1809 el general Fontaine assaltà Palamós. La Vila en aquells moments quasi no tenia muralles però, tal com es pot veure en els mapes de l'època, s'havien bastit uns punts de resistència en l'àrea del baluard de la Plaça dels Arbres.

L'ENDERROC

L'enderrocament de l'immoble es va començar pel carrer Enrajolat, on hi havia el pati. Des d'allí s'inicià el buidat de l'edifici fins a l'interior La darrera paret en caure fou la de la façana principal.

Vàrem comprovar que els únics murs antics que estaven per sobre el nivell del sòl eren el de la façana (A), el mitjaner (B) i el de la façana posterior (C), així com els murs paral·lels, a l'alçat oest en direcció nord-sud.

Les voltes estaven reomplertes amb sorra i amb alguns fragments de ceràmica vidrada de cronologia incerta. Vàrem poder comprovar que els forjats del segon pis i la majoria dels embans eren modificacions molt recents, segurament pertanyents a la darrera restauració de finals dels vuitanta. També observàrem un canvi del nivell en l'alçada del sòl del segon pis.

En quant a la relació d'aquesta casa amb l'immoble de llevant (el més antic), podem dir que part de la façana posterior que tanca el patí (G), compartia paret (de terra i pedra) amb la del garatge d'aquesta casa, situada a l'est de l'immoble, i és anterior a l'edificació de la casa que s'ha enderrocat. La resta de les parets s'adossen sobre aquesta casa veïna, fet que ens indica que la casa enderrocada era més moderna.

També hi ha indicis de que el carrer del Salt no existia i es va traçar més tard, partint les parets de Can Galtabrut.

EL FORN

Durant l'enderroc va quedar al descobert, en el pati que dóna al carrer Enrajolat, un forn de terrisser (F), cegat amb una simple fusta i farcit de peces ceràmiques i motlles de terrisser per fer elements decoratius (angelots, greques, cares) i vaixella (plats, teteres, nanses, tapadores, etc.)

El forn, fet amb rajoles refractàries de tipus àrab, tenia una planta i una secció rectangulars de 180 cm d'ample per 95 cm d'alçada. Al costat d'aquest aparegué un altre forn (F1), més petit i buit, de 60 cm d'ample per 50 cm d'alçada. (veure alçats).

Fent indagacions vam avariguar que aquest forn pertanyia al Sr Joan Baqué[4], natural de Breda que va a viure a La Bisbal d'Empordà i, més tard, es va afincar a Palamós. Amb els seus motlles portats de La Bisbal, va continuar treballant per una fàbrica d'allí. Aquest terrisser morí l'any 1934, moment a partir del qual es devia cegar el forn.

L'EXCAVACIÓ DELS FONAMENTS DEL GARATGE

L'excavació del sòl per sota el nivell d'ús ens oferí els següents resultats:

1) Trobàrem set paviments diferenciats (cinc dels quals són del segle XX). Estaven assentats en l'estrat de terra marró fosc i estèril que precedeix a l'estrat de sorres granítiques de diferent duresa que conformen el sòl natural. Aquests paviments, en conjunt, suposen un gruix de 50 a 70 cm segons les zones.

2) Documentàrem quatre fonaments de murs en direcció nord sud (1,2,3,4.) que s'adossaven a la fonamentació de la façana principal. D'aquests quatre, tres no es corresponen amb les compartimentacions de l'edifici (veure planta). Entre el segon i el tercer mur, la fonamentació de la façana és més inconsistent, com si les pedres fossin més soltes i amuntegades.

3) La fonamentació de la façana, que creiem que és la de l'antic emmurallament de la Vila, té 2 metres de profunditat per 80-83 cm d'ample i queda alineada amb la façana (totalment superposada) per la seva part interna. Per la part externa sobresurt sota la vorera de la plaça (veure planta i alçat). Aquesta fonamentació està feta de pedra i morter de calç i els murs que surten d'ella en direcció nord -sud , en

[4] Aquesta informació ens la va donar el seu nét el Sr. Serrat.

realitat estan adossats a la mateixa. És a dir no formen part d'aquesta construcció que és d'una fase constructiva anterior a l'edificació de la casa enderrocada. Aquest fet quedaria confirmat per un fragment de plat decorat amb orla de semicercles concèntrics en blau sobre fons blanc, identificat com ceràmica catalana en blau cobalt que es pot datar en el segle XVI principis del XVII,[5] quan l'edifici enderrocat és del segle XVIII.

CONCLUSIONS

1.- Creiem que la fonamentació de la façana nord era, en realitat, la fonamentació de la muralla que encerclava la Vila, les raons en què ens basem són:

* La mida de l'amplada: uns 80 cm que equivaldria a mitja cana de Barcelona (una cana està dividida en vuit pams).[6] Està documentat que altres parts de la muralla tenien aquesta mida.

* Que la façana principal estigui alineada amb la fonamentació per l'interior. Sense ésser un argument definitiu, seria més lògic que estigués centrada en la fonamentació.

* L'estudi de la cartografia antiga (Veure mapes).

* La ceràmica de la fonamentació, extreta d'estrats fiables, que és més antiga que la de l'època de la construcció de l'edifici enderrocat.

2.- També poden determinar que els àmbitsA1 i A2 (veure planta) són d'una època constructiva distinta a la resta de l'edifici.

3.- Hi ha indicis que entre els murs 2 i 3, en alguna època de la utilització de la muralla, podria haver-hi hagut un accés a la Vila en aquest punt.

4.- En quant a l'oratori de Sant Sebastià i als fragments de ceràmica romana... , no hem trobat cap evidència material de la seva existència en aquest indret.

[5] Batllori i Llubià Ceramica catalana decorada 1949 pp 94 làm 79.

[6] Batlle i Prats Lluis, "La reducció dels pesos, mides i mesures de Palafrugell, Mont-Ras, Llofriu i Palamós en el segle XVI", Estudis sobre temes del Baix-Empordà. Núm 1, 1981.pp 93-99.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC EN EL CENTRE HISTÒRIC DE LA VILA DE CASTELLÓ D'EMPÚRIES (ALT EMPORDÀ)

Anna Ma Puig

El primer d'octubre de 1998 començava el seguiment arqueològic paral·lel a l'obertura de rases i moviments de terres que s'havien d'efectuar en diversos carrers i places del centre històric de la vila de Castelló d'Empúries (Alt Empordà) -carrersAntoni Agramont, Prat de la Riba, Alfons XIII i Mestre Blanch, i les places dels Homes, de les Cols i del Joc de la Pilota (Fig. 1)-, en motiu del soterrament dels serveis de llum, gas, telefonia i televisió per cable, i la substitució de les xarxes d'aigua i clavegueram. Els treballs es varen perllongar, de forma intermitent, per espai de sis mesos i finalitzaren el 19 de març del 1999. Els treballs arqueològics foren subvencionats per l'Ajuntament de Castelló d'Empúries, a instàncies de la regidoria de Cultura, i amb el suport dels serveis tècnics del mateix ajuntament.

El seguiment realitzat va proporcionar resultats concloents a dos nivells. Per una banda, amb un major volum de documentació, hem d'esmentar l'aportació relativa a les característiques orogràfiques del subsòl de la vila. A un segon nivell, amb resultats més parcials, es varen obtenir dades sobre l'antiga configuració urbana del lloc i els seus usos. Malgrat les dificultats de treballar de forma molt limitada, ja que s'intervenia exclusivament en l'espai de les rases, que, a la vegada, ja havien estat alterades per anteriors modificacions de serveis, fou possible recuperar dades interessants sobre les quals hem elaborat les hipòtesis que resumirem a continuació.

L'OROGRAFIA DE L'ÀREA URBANA MEDIEVAL

És sobradament conegut que la vila de Castelló es va situar en una zona del subsòl irregular de suaus depressions i replans, en la que destacaven tres turons: el puig Salner, el puig del Mercadal i el puig de l'Era Mala. Aquests tres puig, de poca alçada, es trobaven dins dels límits de l'actual Centre Històric; fora d'ells, en àrees d'expansió urbana més tardana, s'elevaven altres turons: el puig de la Cavalleria, el puig de la Muga, etc. Davant d'aquesta peculiar orografia, hem d'imaginar les dificultats que tingueren els habitants de la vila per adaptar l'urbanisme al lloc i les solucions que hagueren de prendre per a facilitar el trànsit d'unes àrees a les altres.

Sabem que a l'època altmedieval, en els orígens de la població comtal emporitana, la vila es reduïa a l'àrea que ocupen el puig Salner i el puig del Mercadal, amb dos nuclis diferenciats tant físicament com políticament: el primer, el del Salner, era el centre del poder del bisbat de Girona, amb l'església de Santa Maria com a edifici cabdal, i el segon, el del Mercadal, era el centre del poder comtal, al voltant del castell dels comtes. Amb el creixement urbà baixmedieval i l'annexió dels dos nuclis en un de sòl, amb una única muralla, hagueren d'ocupar-se les depressions entre ambdós turons i les àrees immediates, amb totes les implicacions d'adaptació a l'espai que això degué suposar (Puig, 1998).

Aquestes particulars característiques del sòl urbà de Castelló es varen observar en el seguiment arqueològic dels diversos carrers i places on es va intervenir. En bona part d'ells s'acusaven els destacats pendents naturals del lloc, que repercutien en els nivells dels paviments, sense indicis de cap tipus d'aportació de terres per tal d'aconseguir un sòl anivellat. És el cas del carrerAntoni Agramont, el carrer Alfons XIII, el carrer Mestre Blanch o en bona part del carrer Prat de la Riba. En tots ells, els paviments dels carrers reposaven pràcticament al damunt de l'argila natural del subsòl. Només es varen observar actuacions d'anivellament en el carreró Antoni Agramont, en la part més baixa del carrer Prat de la Riba i en el carreró que va de la plaça dels Homes a la de les Cols. En tots els casos esmentats es varen documentar aportacions de terres, les quals es caracteritzaven, singularment, pel seu elevat component orgànic, amb gran quantitat de restes malacològiques, que podrien procedir molt probablement, dels marges de l'estany de Castelló o dels seus recs[2].

[1] No obstant això, és de suposar, tal com es va observar en el carrer Prat de la Riba, que s'hagués realitzat, si s'esqueia, alguna mena de rebaix, per tal de matisar alguns desnivells.

[2] Creiem probable l'extracció de terres d'aquest lloc, molt proper a la vila pel costat de llevant, ja que, a la vegada, afavoria la neteja d'aportacions que podien cegar l'estany pels recs d'entrada i sortida.

En els dos espais on es va observar una major actuació a nivell d'adaptació i adequació del subsòl fou a la plaça dels Homes i en el punt de connexió entre la plaça del Joc de la Pilota i el carreróAntoni Agramont. En el primer dels casos, el desnivell era extremadament acusat a l'extrem sud-est de la plaça, formant una mena de depressió en direcció al carrer Comas i Solà i la plaça de la Llana, més al sud. Per aconseguir una superfície relativament plana i suavitzar el pendent de la plaça, s'havia procedit a reomplir aquest extrem amb runes diverses, elevant el sòl original més de dos metres, actuació que, per contra, accentuava el desnivell del carrer Comas i Solà. En el segon dels casos esmentats, en el tram que connecta el carreróAntoniAgramont amb la plaça dels Homes, enlloc d'aportar terres s'havia procedit a fer un rebaix d'uns tres metres d'alçada[3].

En relació al tema d'intervencions a nivell del sòl, cal parlar dels soterranis que es conserven en moltes cases de l'àrea que va des del carrer Prat de la Riba, passant per la plaça dels Homes, carrerAlfons XIII, fins al carrer Mestre Blanch. Aquests soterranis es troben entre dos i tres metres sota el nivell del carrer fets a base de potents murs d'encofrat, de parament poc acurat, coberts amb voltes de mig punt i arcs de rajols com a elements de separació interna. La seva construcció sembla que fou ideada com a solució tècnica per salvar el desnivell de les cases que donaven sobre dos carrers de diferent alçada, i així evitar una intervenció costosa i feixuga de rebaix i moviments de terres. La solució, a la vegada, permetia disposar d'un nou espai hàbil per als habitatges, el qual sabem fou utilitzat bàsicament com a magatzem. Descartem, com s'ha suposat en alguna ocasió, que fossin segments d'un túnel -dels que tenim nombroses referències a nivell popular-, que s'hauria privatitzat i repartit entre els ocupants de les cases que viurien al damunt.

La intervenció que es va fer en algun d'aquests soterranis no ens va permetre precisar la seva cronologia, ja que en cap cas fou possible treballar a altre nivell que no fos el de neteja i estudi de la seva estructura. Creiem, però, que podem recular sense marge de dubtes, almenys a l'època baixmedieval, atès que es troben en una àrea que fou reordenada urbanísticament ben entrat el segle XIV.

APUNTS SOBRE L'ANTIGA TOPOGRAFIA URBANA

Aquest nivell de resultats és el més interessant que ens podia aportar el seguiment arqueològic realitzat a la zona del Centre Històric que ens ocupa. Tot i que les dades recollides són minces, disposem d'informació prou interessant per a suggerir una sèrie d'hipòtesis sobre alteracions de l'antiga topografia urbana en determinats espais on s'ha intervingut. Només ens limitarem a exposar, a grans trets, les principals observacions que s'han fet.

La plaça dels Homes, antiga plaça Major

Les aportacions de terres a l'extrem sud-est de la plaça, les restes de possibles aterrassaments en aquest sector i la peculiar topografia del subsòl, juntament amb les restes arqueològiques documentades, han aportat indicis sobre la seva antiga configuració urbana. L'element arqueològic més important al respecte és la troballa d'un mur que, des de l'extrem oest del porxat de la façana sud de la plaça, la travessava de nord a sud (Fig. 2) i seguia en direcció a l'entrada d'un antic carreró, avui ocupat per cases, que s'obria al costat de l'antiga casa de la Llotja -avui edifici de l'àrea de Cultura, de la ràdio local i del jutjat de pau- i que portava de la plaça dels Homes a la plaça del Vi. Aquest mur, a la vegada, establia dos sectors diferenciats a nivell del subsòl, amb un comportament estratigràfic diferent a cada banda: a l'oest apareixien una successió de paviments, anteriors al darrer sòl de formigó de la plaça, que no es repetien a la cara est del mur a partir de la qual només es documentaven nivells d'aportació de terres per salvar l'important desnivell del lloc.

Aquesta sèrie de detalls, especialment per la coincidència del traçat del mur amb el final del porxat de la plaça i amb l'entrada del carreró esmentat, varen portar a analitzar amb profunditat el tramat urbà de la zona, a partir del qual es platejaren les següents hipòtesis:

-És possible que la plaça dels Homes, l'antiga plaça Major, fos inicialment de menor superfície. La seva actual planta, de forma trapezoïdal, més llarga que ampla, podria haver estat el resultat d'unes reformes urbanes que haurien modificat una anterior estructura de planta quadrangular, de costats aproximadament iguals. Aquesta planta es pot entreveure si recuperem el traçat dels antics carrerons, avui desapareguts, que circuïen l'edifici de la Llotja (Fig. 2; carrers en línia de punts). Si observem el traçat d'aquests carrerons, veiem com el que va en sentit est-oest, que ve des de la placeta del carrer Prat de la Riba, va paral·lel a la façana porxada sud de la plaça dels Homes, mentre que el que va en direcció nord-sud, ho és a la façana porxada oest. Si seguim el traçat dels carrers en relació a aquestes façanes porxades i descartem la meitat est de la plaça -la que queda en el costat oposat del mur que ens delimitava el canvi del subsòl del lloc-, en resulta una plaça de forma quadrada, la qual s'hauria desfigurat en ser ocupada per la construcció de l'edifici de la Llotja, obra realitzada a la fi del segle XIV.

-Si observem el traçat de l'antic carreró que portava de la plaça dels Homes a la plaça del Vi (Plaça de Pi

[3] Aquest canvi sobtat d'alçada -inapreciable ja que en el lloc s'hi trobava construïda una casa- fou substituït recentment per una escala.

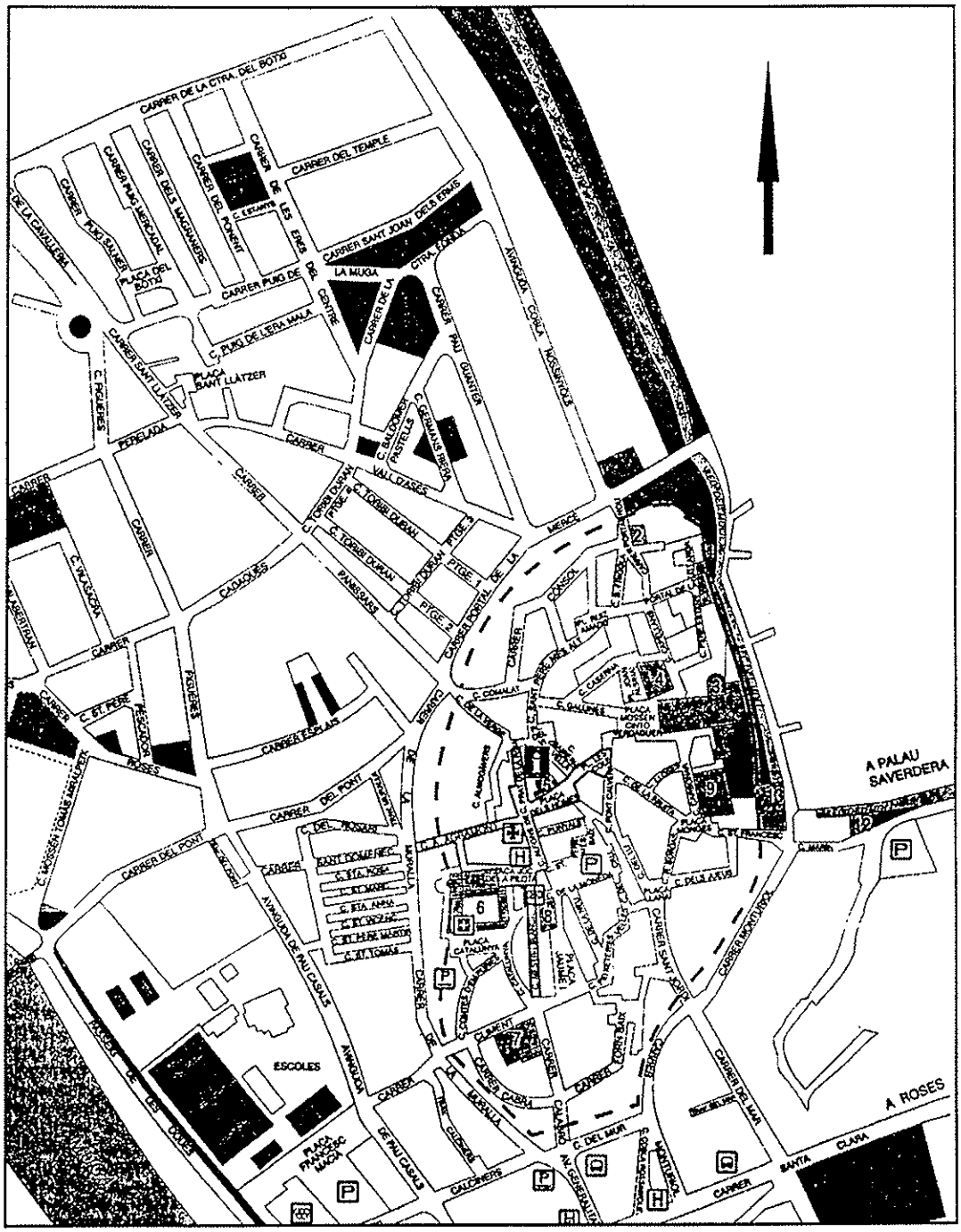

Fig. 1

i Margall, Fig. 3), veiem com resulta ser una perllongació del carrer Ruiz Amado, al nord, que connecta amb el carrer Comas i Solà, al sud. Cal dir que aquest recorregut coincideix, precisament, amb un segment de la muralla del Puig Salner, que tancava el recinte altmedieval presidit per l'església de Santa Maria. D'aquesta manera, la plaça dels Homes, en la suposada planta original, quedaria justament extramurs, davant l'antiga muralla del puig Salner, probablement en les proximitats d'un dels portals de sortida del recinte, que situem al final del carrer de les Cols (Fig. 3). Sembla que la plaça dels Homes s'hauria generat en una zona molt activa, de mercat que s'hauria desenvolupat extramurs del recinte del puig Salner, en una cruïlla de carrers que coincidiria entre la sortida de l'esmentat portal i el camí que des del puig del Mercadal es dirigia a Vilanova de la Muga i Peralada -actual traçat dels carrers Mestre Blanch, Alfons XIII, Prat de la Riba i de la Verge. Hem de comentar que en el lloc encara

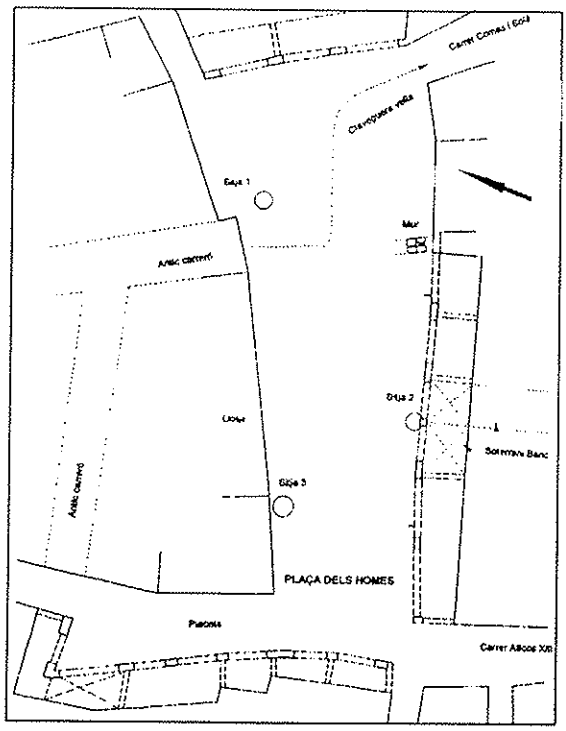

Fig. 2

es conserva el topònim de carrer de la Paireria Vella (Fig. 3), ja que en ella es trobava establert l'antic mercat o àrea de paraires de la vila. La seva formació urbana és antiga, anterior, amb certesa, al segle XIV, ja que la que després s'anomenarà paireria nova, establerta prop de la nova plaça del Gra, és producte de les reformes d'aquesta zona durant el segon terç del segle. Aleshores, l'antiga paireria, o espai de mercat, cal considerar-la en un context urbà antic, probablement en una zona més comercial del puig Sainer, propera a la muralla, on es formaria també la plaça del Vi, la de les Cols o la de les Gallines (davant de l'església).

-Hem de recordar que en època medieval, aquesta plaça rebia també el nom de Major i, com a tal, ens indica que havia de ser un dels centres neuràlgics de la vila. De l'activitat que s'hi podia desenvolupar en seria un indici les restes de tres sitges, dues d'elles de grans dimensions, que foren descobertes en el traçat de les rases obertes (Fig. 2). L'excavació de les sitges no va aportar dades relatives a la seva cronologia; només podem assegurar que foren anul·lades durant la reforma urbanística de la plaça en època baixmedieval.

-Sembla que les reformes urbanes de la plaça, que situem probablement a la fi al segle XIV per la data de construcció de l'edifici de la Llotja, podrien haver alterat uns antics porxats, construïts amb columnes lleugerament vuitavades i robusts capitells en forma de prisma, de les que se'n trobaren restes disperses en diversos punts del subsòl de la plaça, i com a rebliment d'alguna de les sitges descobertes, i, fins i tot, com a material constructiu reaprofitat en cases properes a la plaça. Un residu d'aquest porxat podrien ser les restes de dos arcs recolzats sobre una columna que encara avui es poden veure a l'interior del Banc Bilbao-Vizcaya, a la façana sud de la plaça.

La placeta del carrer Prat de la Riba

L'extrem sud el carrer Prat de la Riba, a tocar la plaça dels Homes, presenta un eixample, una mena de petita placeta, porxada en la seva façana oest i en l'angle nord-oest, que no té res a veure amb el traçat general del carrer (Fig. 2). Topogràficament, aquesta àrea ocupa la zona més plana del carrer, un espai on el subsòl d'argila és força anivellat, abans de prendre el fort pendent que es dirigeix cap el carrer de la Verge[4]. A l'extrem nord de la placeta, tal com ja hem comentat al parlar de la plaça dels Homes, hi desembocava un carreró que connectava amb el que des de la plaça dels Homes portava a la plaça del V (Fig. 3; places que aquí reben el nom de la Constitució i de Pi i Margall, respectivament). Si acceptem la hipòtesi de la planta quadrada que hauria tingut la plaça dels Homes anteriorment a la reforma que ens ha perdurat, hem de considerar que la placeta del carrer Prat de la Riba no és altra cosa que un residu d'aquell urbanisme antic.

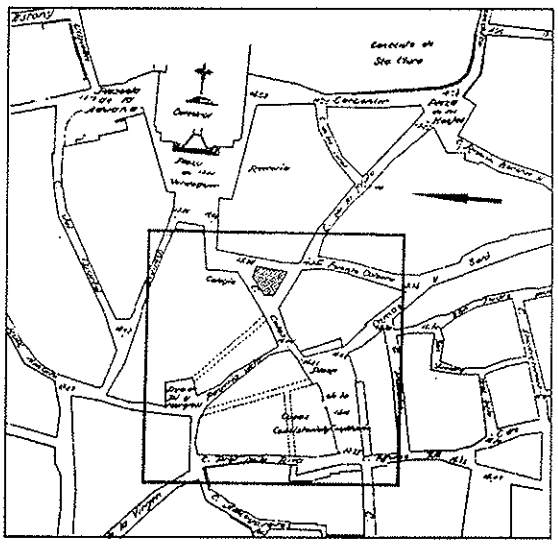
Fig. 3

La plaça de les Cols

L'excavació no va fer més que posar de manifest que l'actual plaça de les Cols no té res a veure amb la topografia urbana original del lloc. Com veiem en un plànol de la vila de l'any 1929 (Fig. 3), aquesta plaça no era tal, ja que en el seu lloc hi havia una casa que ocupava tot l'espai central (veure parcel·la tramada en punts). En el plànol esmentat no ens consta el topònim de plaça de les Cols, sinó el de carrer de les

[4] Aquest carrer connecta amb el camí que, sortint pel portal de la muralla també anomenat de la V erge, prenia la direcció de Vilanova de la Muga i Peralada.

Cols. No hi ha un acord d'on es trobava emplaçada exactament aquesta plaça en època medieval, si a l'extrem nord-est de l'actual, en el gir que fa abans d'arribar a la plaça de l'església, o bé a l'extrem nord-oest, en el petit eixample que hi ha a l'entrada de l'actual plaça, antic encreuament de carrers. En aquest punt, concretament, hi desembocava un antic carreró que portava a la plaça del M (Fig. 3; plaça Pi i Margall al plànol). Si observem el seu traçat, el carreró seguia la tirada del carrer de la Fruita, al sud-oest, travessant la plaça de les Monges fins arribar al portal del Sant Francesc, on hi havia un dels portals de sortida de la vila.

BIBLIOGRAFIA

COMPTE A. 1976, Geografia urbana de Castelló d'Empúries, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 15-100.

PUIG A.M. 1996, La villa Castillione en el territorio Petralatense. La seva topografia urbana i el castell de Castelló, *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos* 29, 47-77.

PUIG A.M. 1996, L'emplaçament dels palaus comtals a la vila de Castelló. Des del castell del puig del Mercadal fins al palau d'Enric II, *El Salner* 2, 13-24.

PUIG A.M. (en premsa), L'urbanisme planificat altmedieval a l'Empordà: l'exemple de les viles de Roses i Castelló d'Empúries, *I Congrés d'Arqueologia Medieval i Moderna a Catalunya* Igualada, novembre 1998.

PUIG A.M. 1999, *Memòria d'Excavació. Seguiment arqueològic dels carrers Antoni Agramont, Prat de la Riba, Alfons XIII i Mestre Blanch i de les places dels Homes, de les Cols i del Joc de la Pilota* inèdita.

Fig. 1: Plànol topogràfic del centre històric de Castelló en el que es ressalten els carrers i places afectats per les obres

Fig. 2: Detall de la plaça dels Homes i la placeta del carrer Prat de la Riba, amb la reconstrucció dels antics carrerons que hi desembocaven. Se situen els diversos elements descoberts en el seguiment arqueològic

Fig. 3: Plànol topogràfic de la vila de l'any 1929 on s'han requadrat alguns dels carrers afectats per les obres. Les línies de punts reconstrueixen el traçat d'antics carrerons, avui desapareguts. La parcel·la tramada correspon a la casa que es trobava construïda antigament en el lloc de la plaça de les Cols.

EXCAVACIONS ARQUEOLÒGIQUES AL MOLÍ D'EN FRIGOLA (CRUÏLLES, MONELLS, SANT SADURNÍ DE L'HEURA, BAIX EMPORDÀ)

Daniel PUNSETI

INTRODUCCIÓ

La intervenció arqueològica al Molí d'en Frigola es va desenvolupar durant el mes de setembre de 1999 i principalment va venir motivada per l'inici de les obres que preveien restaurar tot l'edifici del molí i repavimentar-ne la planta baixa.

SITUACIÓ GEOGRÀFICA

El molí d'en Frigola es troba situat a la finca del mas Ral, entre el mas de can Seniqueda i l'antic molí d'en Ribes, al costat del riu Daró, entre les últimes estribacions de les Gavarres baix empordaneses i just on comença la plana de l'Empordà, al terme municipal de Cruïlles, Monells i Sant Sadurní.

ELS RESULTATS

Les conclusions arqueològiques

La zona nº1 (Figs. 2 i 3)

En aquesta zona, juntament amb el sondeig practicat a la zona 2, s'ha pogut documentar tota la potència estratigràfica i l'evolució arquitectònica del molí.

Tot i ser una zona amb una potència estratigràfica no massa rellevant els resultats obtinguts permeten extreure unes conclusions arqueològico-documentals interessants.

La zona nº1 es troba situada a l'extrem nord del molí, dins d'una habitació que possiblement, i tal i com demostra la U.E 1003 devia haver estat utilitzada d'estable.

Per sota del nivell de circulació actual (U.E 1009 i 1010) s'ha documentat un mur que segueix una orientació est-oest. No té cap mena de relació arquitectònica amb les actuals parets del molí. És perpendicular a les parets U.E 1006 i 1007.Aquest mur, d'aparell regular de pedra pissarrosa i construït seguint la tècnica de trencajunts, possiblement cal datar amb anterioritat al segle XVII. La ceràmica recuperada dels estrats de colmatació d'aquest i en els estrats d'anivellament de l'actual sòl de circulació ha proporcionat una datació més moderna, però per relació arquitectònica cal datar aquest mur (U.E 1004) amb anterioritat al segle XVII, ja que el segle XVII és el moment en què es construeix l'actual molí.

Aquest mur (U.E 1004) està fonamentat sobre la roca mare amb una rasa de fonamentació, tècnica utilitzada en construccions de grans dimensions per tal d'evitar possibles desplaçaments. D'aquesta rasa de fonamentació (U.E 1004a i 1004b) no s'ha pogut recuperar cap material ceràmic que permeti donar una datació absoluta.

Sense cap mena de dubte aquest mur és l'únic testimoni que conservem i que evidencia la presència d'un edifici anterior en aquest mateix lloc.

En aquesta mateixa zona també es conserven altres vestigis arquitectònics força més contemporanis i que cal datar el seu moment de construcció entorn del segle XVII. Es tracta dels murs U.E 1005, 1006, 1007, 1008 i la banqueta o mur corregut 1003. (Figs. 1, 2 i 3). Tots aquests murs formen l'única habitació que conserva l'actual estructura del molí a la planta de les moles, i delimiten tot el perímetre de l'excavació en aquesta zona 1. Aquests murs conserven l'amplada i l'alçada original. El mur U.E 1003 semblaria ser un abeurador o menjadora ja que és en la seva part superior conserva vàries rajoles, la impromta d'un pal i vàries argolles de ferro en el mur U.E 1007.

De la ceràmica recuperada en els estrats contemporanis a aquests murs podem dir que es van construir en el segle XVII i que aquesta estança va estar en funcionament fins a l'abandó del molí fa uns 40 anys.

La zona nº 2 (Fig. 1)

Aquesta zona es troba situada a la sala de les moles, just davant per davant de les escales que pugen al primer pis (Veure planta general, Fig. 1). Es va obrir

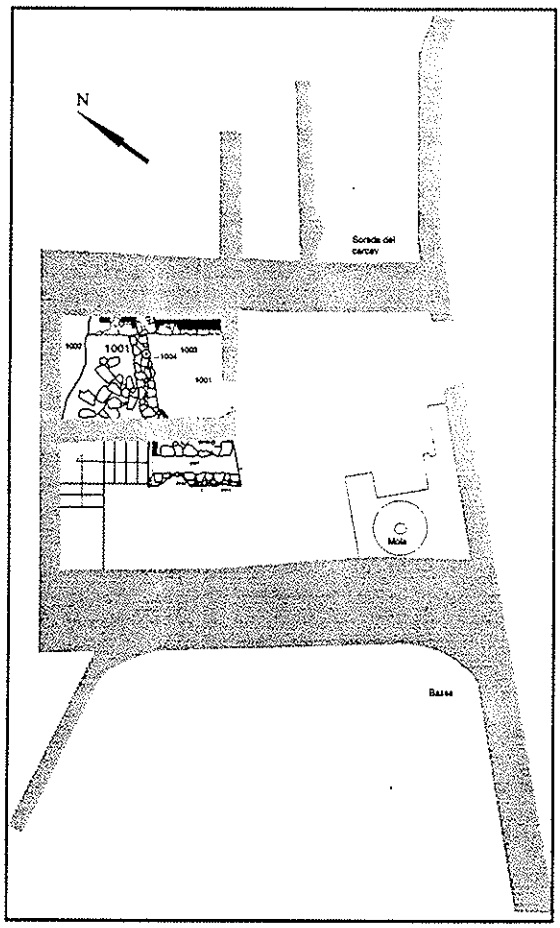

Fig. 1: Planta general del molí.

aquesta zona per tal de veure si el mur U.E 1004 tenia continuïtat.

El nivell de circulació-paviment, U.E 2001 estava fet a base de fragments de moles trencades. Al nord, aquest paviment tenia una mena de canal feta de rajola en alguns trams i en d'altres s'aprofitava la mateixa fractura de les moles trencades. Aquesta canal, sense cap desguàs clar, restava obliterada únicament de terra i no es va poder recuperar cap fragment de ceràmica, tant sols una moneda d'Alfons XII.

Just sota del paviment va aparèixer un mur U.E 2006 (Fig.13). Es tracta del mur que tanca el carcavà per la zona nord i que serveix de recolzament de la volta del mateix carcavà, situat en un pis inferior

Els estrats que es van poder excavar en aquesta zona 2 no ens han permès establir una datació absoluta ja que no va aparèixer cap fragment ceràmic. De totes maneres és lògic suposar que els estrats aportats en aquest indret són estrats de rebliment per tal de donar consistència a la fonamentació de la paret del carcavà i per anivellar el sòl de circulació-paviment U.E 2001.

Les fases cronològiques

LA FASE 1 (Anterior al segle XVII, Fig. 2)

És tracta de la fase més antiga documentada i està representada per molt poques estructures. D'aquest moment seria el mur U.E 1004 i la rasa de fonamentació corresponent (U.E 1004a i 1004b). Possiblement també podríem dir que és d'aquesta fase o anterior la fosa-dipòsit inacabat (U.E 1012 i 1013, Fig.5).

Dels estrats contemporanis a aquest mur no s'ha pogut recuperar cap fragment ceràmic, per aquest fet s'ha datat aquesta fase per relació arquitectònica i per la ceràmica recuperada dels estrats posteriors, escadussera, però amb presència de vàries escudelleres i cassoles vidrades típiques del segle XVII i de principis del segle XVIII.

La fosa-dipòsit que datem d'aquesta època està excavat a la roca i sembla inacabat. Si realment es tracta d'un dipòsit tant sols es va fer un angle, de mesures regulars, l'interior del qual estava reblit amb vàries pedres.

LA FASE 2 (Segles XVII-XX, Fig. 3)

Aquesta és la fase més moderna que s'ha pogut documentar i es representa tant a la zona 1 com a la

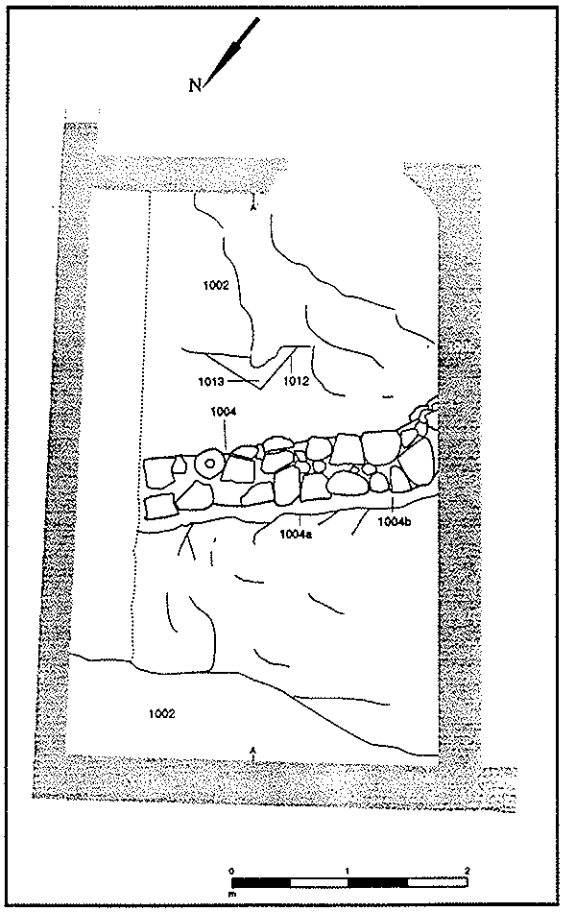

Fig. 2: 1a. fase. Planta de la intervenció arqueològica

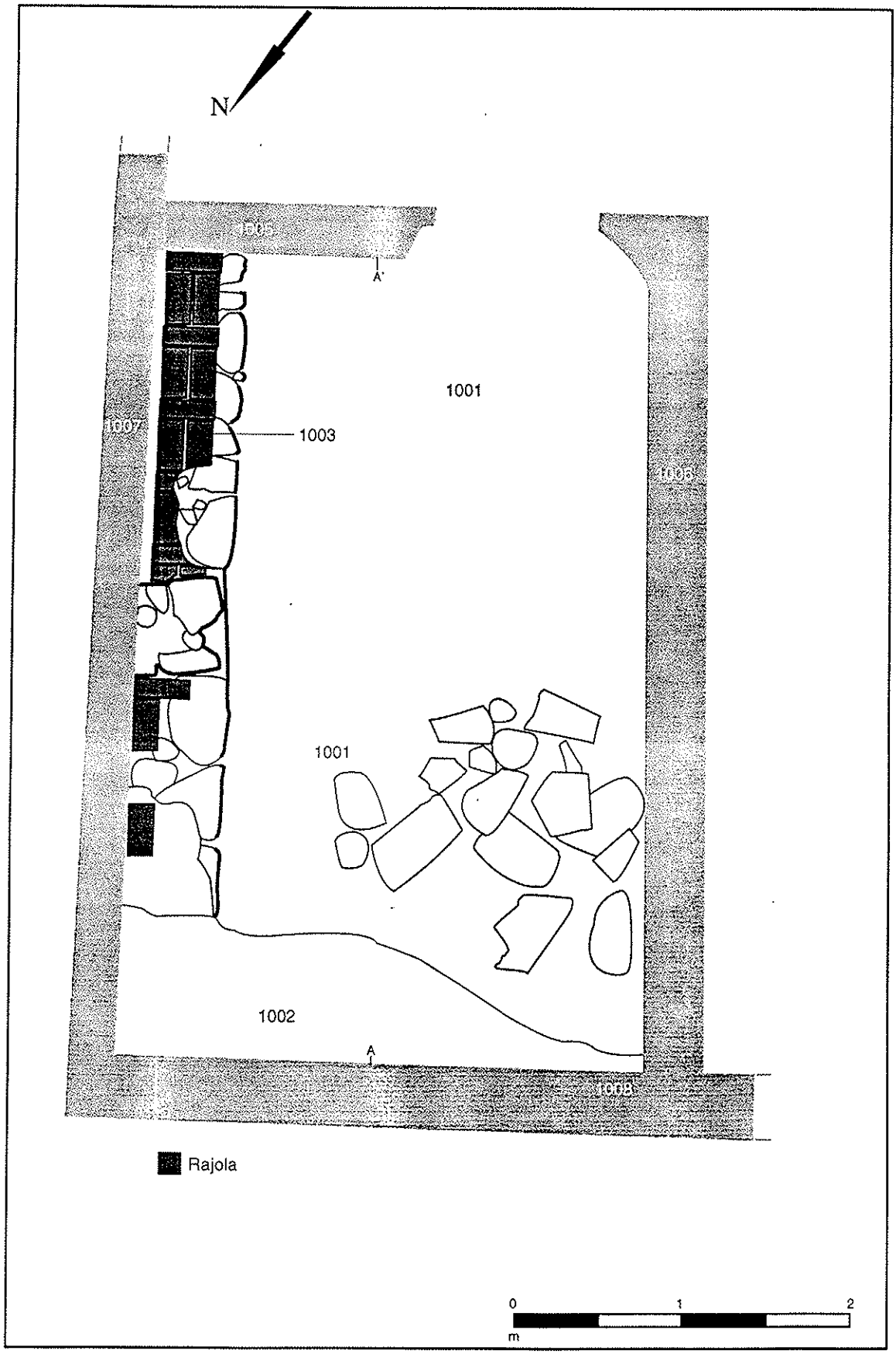

Fig. 3: Fase 2a. Planta de la intervenció arqueòlogica (zona 1)

zona 2. Es tracta de la construcció del molí tal i com es conserva en l'actualitat (veure planta general, Fig. 1).

D'aquesta fase a la zona 1 en són les parets U.E 1005, 1006, 1007 i 1008 i la banqueta o mur corregut 1003. És interessant veure com el mur 1006 talla al mur de la fase anterior (U.E 1004).

A la zona 2 totes les estructures documentades pertanyen a aquesta fase.

La ceràmica

La ceràmica, a part de permetre datar amb més o menys fiabilitat qualsevol estrat, també permet arribar a determinar la funcionalitat de qualsevol estança sempre i quan es trobi in situ i l'estança s'hagi abandonat per causes fortuïtes i en un moment determinat. Aquest no és el nostre cas, però podem fer un estudi ceramològic en el sentit funcional i metrològic.

A diferència d'altres jaciments en què la ceràmica recuperada es representa amb un tant per cent molt elevat aquí s'han pogut recuperar molt pocs fragments, un centenar, la gran majoria dels quals són informes. Aquest fet evidencia que l'estança que ha estat objecte d'excavació no devia ésser utilitzada com a habitatge, sinó que la vida quotidiana del molí durant la segona fase es feia en el pis superior En aquest pis superior encara es conserva la cuina,...

De totes maneres la gran majoria de fragments ceràmics recuperats corresponen a atuells de vaixella dedicats al consum, ja siguin utilitzats per veure, menjar i servir, però també hi ha algun fragment destinat a la cocció. Cal evidenciar que no hi ha cap fragment de material de construcció i gairebé cap fragment d'atuell utilitzat per a l'emmagatzement com podria ser algun tupí,...

Cal destacar que tots els fragments recuperats són de ceràmica vidrada, comuna o grollera, amb cap presència de fragments esmaltats o de reflexos metàl·lics.

Metrològicament tots tenen la mateixa fractura i una composició argilosa similar, fet que possiblement revelli un aspecte de producció local.

BIBLIOGRAFIA

CIRIT 1994, *Trobada amb la ciència 1994 a l'Empordà, Pla de recerca de Catalunya*, Comissió Interdepartamental de Recerca i Innovació Tecnològica (CIRIT).

BARCELÓ M. 1984, *Arqueología medieval en las afueras del "medievalismo"*, Editorial Crítica, Barcelona.

MALLORQUÍ i GARCÍA E. 1997, *Un territori en evolució: Cruïlles i la conca mitjana del Daró. Del segle IX als inicis del segle XIV*, Tesis de llicenciatura presentada a la Universitat de Girona, en premsa, Girona.

MARTÍ R. 1984 , Hacia una arqueología hidraulica, dins BARCELÓ M. 1984, Arqueología medieval en *las afueras del "medievalismo"*, Editorial Crítica, Barcelona.

MATAS i BALAGUER J. , Els molins de les Gavarres, dins *Llibret de la VIII Marxa de l'Arboç*, La Bisbal d'Empordà.

A.D. 1997 ,Associació d'Acció pel patrimoni, *Inventari del patrimoni etnològic del massís de les Gavarres, Gavarres, Memòria i Futur*, Departament de cultura de la Generalitat de Catalunya, 1994-1997.

NETEJA DELS FOSSATS I DELS BALUARDS DE SANT ANDREU I SANT JORDI DE LA CIUTADELLA DE ROSES (ALT EMPORDÀ)

Anna Mª Puig

Els treballs de seguiment arqueològic de la neteja dels fossats de la Ciutadella i dels baluards de Sant Andreu i Sant Jaume varen començar el 18 de març del 1999 i varen finalitzar al cap d'un mes, el 19 d'abril, i foren subvencionats íntegrament per l'Ajuntament de Roses, des de l'àrea d'Urbanisme. El seguiment s'inseria en el *Projecte de condicionament del fossar de la Ciutadella de Roses i del seu tram de connexió amb el rec Fondo. Fase 1ª*, redactat per Miquel Fort, i contemplava el control dels moviments de terres que s'havien de fer durant l'execució d'aquest projecte.

Els espais afectats per l'obra eren el tram nord-est del fossat, entre els baluards de Sant Jaume i de Sant Andreu, el tram nord, entre els baluards de Sant Andreu i de Sant Jordi, i el tram oest, entre els baluards de Sant Jordi i de Sant Joan. En els altres dos trams restants no calia intervenir-hi: el sud, davant la façana principal de la muralla, ja s'havia condicionat l'any 1996, en un anterior projecte, mentre que el sud-est, per on passa actualment el rec Fondo, ja havia estat objecte d'una reforma en la canalització del rec l'any 1993.

Malgrat que l'espai a excavar era molt gran -uns 800 metres lineals de llargada per una amplada entre 30 i 50 metres-, el rebaix de terres que calia fer però, no era important. Per això, es va optar per fer una sèrie de cales orientatives que permetessin després treballar amb més seguretat amb les màquines excavadores. Enlloc es va poder determinar la presència de nivells arqueològics intactes; només capes de runa i escombraries modernes diverses i aportacions de sorres procedents de les rieres que vessen en els fossats. En realitat, les esperances de trobar restes arqueològiques eren escasses ja que, d'haver-hi estat, ben segur haurien estat destruïdes per l'obra de la Ciutadella. En conseqüència, l'exigència del seguiment va ser menor i es va reduir a recuperar materials tals com projectils de canons i bombardes, o elements dels acabats en pedra de les muralles i dels baluards: cornises i carreus.

LA INTERVENCIÓ EN ELS BALUARDS

Després de la voladura d'aquestes defenses l'any 1814, durant la retirada de l'exèrcit francès, la seva degradació havia anat en augment i l'aspecte d'abandonament que oferien, cobertes de runes i brosses, era lamentable.

El baluard de Sant Andreu

Aquest baluard es troba a l'extrem nord-est de la fortificació, molt proper a la porta de Terra, entre els baluards de Sant Jaume, ja restaurat i el de Sant Jordi. El procés de neteja va començar pel seu flanc sud-est, desenrunant i piconant els grans blocs de runa que s'hi trobaven caiguts, sense connexió, separant les pedres bones de la cornisa[1] i dels angles; el mateix procés es va seguir en la resta de cares del baluard. Tant l'esmentat flanc sud-est, per on es va començar, com la cara est del baluard, varen aparèixer en molt mal estat; en ambdós llocs pràcticament no quedaven restes dels seus escaires. El mateix passava amb l'angle nord-oest, encara més malmès que els altres dos, ja que es trobava totalment desplaçat i desencaixat del seu lloc.

Paral·lelament a la neteja de les cares del baluard, es va procedir també al desenrunament d'aquelles estructures internes que havien quedat descobertes amb l'esllavissada dels flancs i de la terra que reomplia l'interior. La intenció era aconseguir deixar in situ els fragments enderrocats i conservar intactes totes aquelles estructures que formessin part de l'obra original. En conseqüència, es varen anar formant suaus talussos de terra allà on hi havia les

[1] Entre els blocs motllurats de la cornisa es va poder observar que n'hi havia de dos tipus: els que constituïen una única peça sencera, i els que estaven formats per dues peces, la superior, amb la motllura en forma de bocell, i la inferior, amb la motllura en forma de mitja canya.

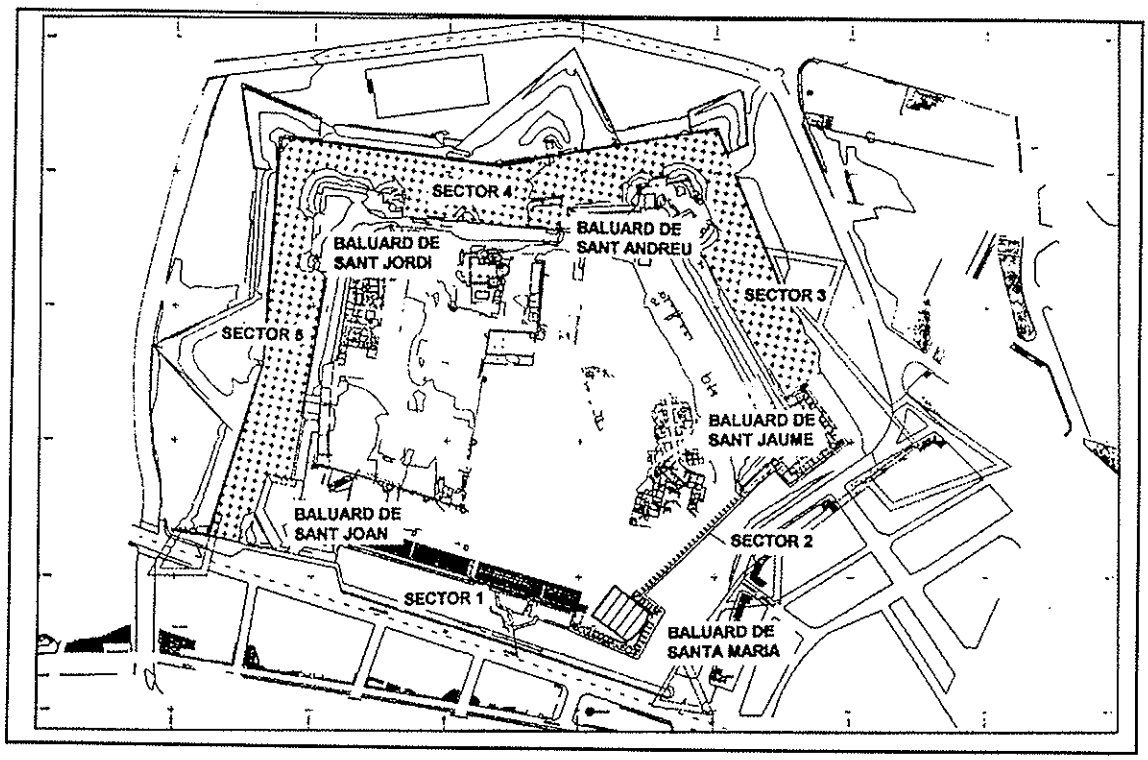

Fig. 1. Planta general de la ciutadella de Roses, amb indicació de sectors i baluards

parts més esbotzades del baluard, matisant els pendents dels enderrocs caiguts i posant de relleu els fragments que es conservaven en el seu lloc.

El baluard de Sant Jordi

Aquest baluard és el que constitueix l'angle nord-oest de la fortificació de la Ciutadella, entre els baluards de Sant Andreu i Sant Joan. El procés de neteja i desenrunament es va realitzar de la mateixa manera que en el baluard anterior: piconant els blocs de runa aïllats, matisant els talussos de terra caiguts de l'interior i mantenint el màxim possible les restes en el seu emplaçament original.

A diferència del baluard de SantAndreu, el de Sant Jordi presentava una estructura molt sòlida, amb murs de gran amplada, especialment en els flancs. Això havia fet que els efectes de la voladura fossin menors i que es poguessin recuperar els murs en una major alçada. Excepte l'angle nord-est del baluard que es trobava destruït de forma espectacular, amb enormes fragments despresos del seu lloc, que es varen mantenir en el lloc com a testimoni de la voladura, la resta es va recuperar en relatiu bon estat. La part més malmesa va resultar ser aquella que presentava el sistema de construcció menys sòlid.

La intervenció va permetre observar com la cara oest del baluard presentava unes reformes que corresponien, constructivament, a un moment posterior a l'obra original, probablement resultat d'una reconstrucció feta a conseqüència d'alguns dels setges soferts per la Ciutadella. No podem precisar la cronologia, però sabem que durant el setge del 1645 aquest fou un dels baluards pel qual els francesos intentaren obrir-hi bretxa per entrar a la plaça, i minar-lo per a fer-lo esclatar.

LA INTERVENCIÓ EN EL FOSSAT

Un cop retirats els amuntegaments de runa i les maleses que havien crescut arreu de la zona es va actuar en els fossats. Tal com ja havíem comprovat a partir dels sondejos fets en començar el seguiment, els moviments de terra no afectaven de cap manera nivells arqueològics, per la qual cosa el control es va reduir a visitar els sectors netejats amb la finalitat de recuperar aquells materials interessants.

La neteja del portal de Terra

En l'espai del fossat que es troba davant del portal de Terra es va procedir al desbrossament i desenrunament de les estructures externes que en formaven part. Al mateix temps es va enderrocar el tapiat modern que tancava el portal deTerra, amb la finalitat que algun dia es pogués connectar la visita de l'interior de la Ciutadella amb la dels fossats.

La font dels Cirerers

En el mateix sector del fossat, davant del portal de Terra, la neteja va deixar al descobert un dipòsit

d'aigua i altres estructures que formaven part de l'antiga font dels Cirerers, de les que ja en coneixíem la seva existència per anteriors desbrossaments. Sabem que en aquesta font hi havia hagut un escut de pedra, que actualment, després de diversos trasllats, es troba a l'interior de la Ciutadella.

L'escala de baixada al fossat per la contraguàrdia de Sant Genari

Davant el baluard de Sant Jordi es varen recuperar les restes d'una escala que permetia l'accés als fossats des de la contraguàrdia de Sant Genari. Aquesta escala estava parcialment coberta de terra, amb els graons força malmesos. Un cop neta, la brigada municipal va procedir a la seva consolidació, refent els graons destruïts i reforçant els que estaven en perill de desmuntar-se.

Els túnels dels flancs del baluard de Sant Jordi

La neteja dels fossats també va incidir en els túnels que es troben en els flancs est i sud d'aquest baluard, desliurant-los de terres i maleses. El túnel del flanc est ja havia estat netejat anteriorment per la brigada de la Ciutadella quan, fa uns anys, s'havia redescobert la seva entrada pel costat interior de les muralles. Des d'aleshores, s'havia desenrunat i adequat per a facilitar el trànsit de visites: s'havia buscat el sòl original, s'havien col·locat alguns graons per salvar el desnivell i recuperat el llindar de la poterna exterior.

PUIG CASTELLAR D'ESPASENS, FONTCOBERTA 1998-1999 (PLA DE L'ESTANY) RESULTAT DELS PRIMERS TREBALLS

Ma. Carme DOMÈNECH

SITUACIÓ DEL LLOC

El Puig Castellar es troba al sector occidental del terme de Fontcoberta, prop del veïnat d'Espasens. Per anar-hi cal agafar la carretera de Banyoles a Bàscara, i a l km aproximadament abans d'arribar a Vilavenut, s'ha de trencar per una carretera secundària en direcció nord que porta a Santa Caterina d'Espasens i al Mas Ginebreda, passant per sota el Puig, per arribar a dalt cal fer un 150 metres a peu. El promontori es troba a 201 m d'alçada. El lloc està representat en l'Atles topogràfic de Catalunya, volum I pag. 62.

És propietat del senyor Joan Samsó, amo també del Mas Ginebreda i té subscrit un document amb l'Ajuntament de Fontcoberta, perquè s'hi puguin realitzar treballs arqueològics sense cap mena de dificultat.

ANTECEDENTS

Vistos els informes de la campanya de prospecció al terme municipal de l'any 88 i la carta arqueològica de desembre del 1995. Es dedueix que els primers van prospectar el lloc atrets pel topònim, però cap indici ceramològic ni constructiu els va permetre de corroborar la hipòtesi d'un possible jaciment arqueològic. El que degué motivar que en la carta arqueològica del 95 no surti mencionat el Puig.

Fig. 2: Detall de l'excavació

EL JACIMENT

Una mica guiats pel terreny i també després d'escoltar veïns del poble, bons coneixedors de l'indret, van decidir desbrossar la cima del turo, per veure si en superfície era possible detectar quelcom d'interès. La vegetació i el sotabosc era abundant i podia amagar qualsevol vestigi. Un cop net es va veure que tal com indicaven en l'informe de la prospecció del 1988, cap troballa superficial feia pensar en un possible jaciment arqueològic. Amb el terra net i agafant com origen la fita geodèsica vàrem marcar les primeres cales.

Poc significatives varen ser la cala 2 i la 3, portades a poca profunditat, als 60 cm ja aflora la roca natural, que en aquest indret és un xaliò molt descompost, blanquinós que fa pensar més d'una vegada amb morter de calç hidratat. La presència de material és del tot inexistent.

Molt més interès té la cala I que està situada a l'est de la fita i esdevé el nucli principal de l'excavació i el centre neuràlgic de l'altiplà. És molt probable que aquesta part ja anteriorment hagués estat objecte d'algun sondeig ho ratifica el fet d'haver trobat una trinxera rectangular reomplerta amb terra diferent de la U.E.-4 i amb algun material modern així com pinyes a 100 cm de profunditat poc malmeses. Inicialment tenia una superfície de 4x2 metres, que s'ha anat modificant a mesura que ha convingut.

Buscant documents que aportessin informació del lloc, dons corria la veu que per les vessants del Puig Castellar s'hi havia trobat indicis i materials que podien fer pensar en un camp d'urnes o de sitges. Vàrem trobar uns papers signats per J. Coromines, Figueres i J. Butinyà, tots tres personatges molt coneguts al Pla de l'Estany i estretament lligats a l'arqueologia de camp. En aquests apunts i esborranys, van deixar constància de les sitges del poblat del puig de l'Ermita de Sant Miquel de Fontcoberta. Però el curiós del cas és que en el terme de Fontcoberta no hi ha cap ermita dedicada a aquest Sant ni cap lloc designat amb aquesta denominació, ni ara ni temps enrera.

Actualment estem interpretant i situant sobre terreny aquests apunts de l'any 1933, per comprovar la possibilitat que hi hagués alguna correspondència amb el Puig Castellar o voltants.

La rellevància de la cala rau en l'estructura muraria trobada i seguida en superfície. Aquesta paret que correspon al fet M-I.I és una construcció d'una amplada que oscil·la entre 130 i 150 cm molt potent, són visibles a la part més alta 110cm. Té un parament interior i exterior irregular de pedres petites i mitjanes, i grans a les arestes, algunes són ben escairades però en general força mal treballades amb diverses textures i variades procedències, totes fortament unides amb argamassa de calç i formigó en massa, el reompliment intern és a base de còdols de les rieres properes. La pedra està fortament rejuntada, però no presenta signes de remolinat ni estucat. És un acabat groller i poc cuidat.

L'angle de gir és de 90 graus ben escairat amb un bloc de 40x60 cm la paret continua fins arribar a la cala 2, s'assenta a la roca natural i va perdent categoria constructiva a mesura que s'allunya de la pendent i discorre pel pla.

El fet d'apenes haver excavat en profunditat, fa que l'absència de material sigui total i absoluta. El que dificulta considerablement la datació de la construcció. Enrasant el mur es pot veure part d'un paviment de morter amb trimxim de materials constructius ceràmics batut i aplanat utilitzant molta calç, no obstant l'espai que s'ha aixecat per veure a sota no canvia en res la consistència i qualitat del terra.

Podem afirmar que a intra murs de l'edificació cal fer un rebaix estratigràfic en tota la seva amplitud per delimitar espais i establir si les condicions ho permeten una cronologia aproximada del fet constructiu. Per les seves característiques tècniques i arquitectòniques les parets trobades fins ara semblen d'un mateix període, malgrat la paret anomenada fet M-I.2 constructivament al menys sembla anterior al mur M-I.I perquè les seves arestes hi són adossades no fan lligada..

Sembla que les condicions milloraran quan rebaixem la zona d'intramurs anomenada U.E.(4), ja a nivell superficial hem constatat un canvi d'estrat i un terra de sediment arqueològic amb guixos o estucs descompostos, carbons i cendres en abundància acompanyats per primera vegada d'algun fragment petit i informe ceràmic, molt difícil de datar de moment. Però en la seguretat que quan aquest recinte interior es rebaixi donarà sorpreses.

CONCLUSIONS

Tenint en compte la poca dedicació que s'ha prodigat al Puig Castellar, els resultats han estat altament positius: Hem sortit de dubtes i podem afegir el Puig Castellar d'Espasens com a lloc interessant en la Carta Arqueològica Provincial.

L'absència de ceràmica i altres materials arqueològics fa pensar en una edificació defensiva i no domèstica.

Cal remarcar que estem davant unes estructures arquitectòniques potents, que molt bé podrien correspondre a un assentament militar a més tenint en compte la situació privilegiada del turo.

Analitzant la topografia del lloc, aquestes parets també podrien haver actuat de mur de contenció per salvar el desnivell del terreny i sobre aquest mur haver-hi aixecat una construcció efímera per una defensa o necessitat puntual.

En el moment que es rebaixi la U.E.-4 s'han de solucionar molts dels interrogants presents.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC AL CARRER VERGE MARIA DE SANTA COLOMA DE FARNERS (LA SELVA). ANÀLISI DEL SISTEMA D'ENCLAVAMENT D'UNA PREMSA DE TORN O DE LLIURA (SEGLE XVII).

Anna Ma Puig

A inicis del mes de novembre de l'any 1999 es va portar a terme un seguiment arqueològic al carrer Verge Maria de Santa Coloma de Farners l'objectiu del qual era l'observació del sistema d'enclavament al sòl d'una antiga premsa, de les anomenades de torn o de lliura, que es conservava en un solar propietat de l'ajuntament de la vila. La premsa, fins aleshores, havia ocupat els baixos d'una casa particular ubicada en l'esmentat carrer; però des de l'enderroc de l'edifici per part de l'ajuntament, després de la seva compra, la premsa es trobava a l'aire lliure, sense coberta, en perill de degradació. Aquest fet, juntament amb l'interès del municipi per conservar-la i restaurar-la, i valorar el seu possible trasllat a un lloc més visible -atès que el carrer on es troba és estret i poc cèntric-, va propiciar la intervenció del Servei de Restauració de Béns Mobles de la Generalitat de Catalunya, el qual va considerar oportuna la intervenció d'un arqueòleg per tal d'estudiar el sistema de fixació de la premsa al terra, a més de reconèixer i recuperar aquells elements originals que estiguessin relacionats amb el seu funcionament.

Els treballs foren subvencionats per l'ajuntament de Santa Coloma, el qual també es va fer càrrec de la mà d'obra necessària, procedent de la brigada municipal, així com del tècnic del Servei de Restauració, Pere Rovira, que era el qui, en definitiva, requeria els resultats proporcionats per l'excavació per tal d'incorporar-los en la posterior restauració de la premsa.

La premsa en qüestió, segons referències de l'antic propietari de la casa on es trobava situada, el Sr Antoni Planas Pujol, data del segle XVII, i és un interessant exemple del tipus anomenat de torn o de lliura, la qual actuava per l'acció manual d'un cargol de fusta que movia una gran palanca amb el pes de la qual, a l'extrem oposat, es premsaven els cofins o esportins -una mena de plats de teixit vegetal, sovint d'espart- que contenien els raïms o la pasta de les olives ja aixafades[1]. Es tracta d'un antic sistema -utilitzat tant per a vi com per a oli-, l'origen del qual s'ha de buscar en els invents del mecànic-matemàtic grec del segle I dC, Heró d'Alexandria, constructor de diversos tipus de premses de torn, algunes combinades amb palanca. Són poques les premses d'aquesta mena que es conserven a Catalunya; no obstant això, coneixem altres exemplars contemporanis o, fins i tot, relativament anteriors, similars a la del carrer Verge Maria de Santa Coloma, algunes de les quals també han estat restaurades i exposades en llocs públics. És el cas, per exemple, de la que es troba a l'entrada de la població de Vilafranca del Penedès, idèntica a la que ens ocupa.

MECANISME DE LA PREMSA I PARTS CONSERVADES

No disposem de cap il·lustració completa de la premsa, ja que en el moment d'actuar arqueològicament estava tapada amb un tendal per a la seva protecció, però adjuntem un simple croquis (Fig. 1) el qual ens ha de servir per a comprendre el seu funcionament i quins eren els elements que la integraven. Malgrat que l'actuació que es va fer fou només a nivell de paviment, presentem una síntesi del seu mecanisme, la qual caldrà tenir en compte a l'hora de la seva restauració i posterior col·locació en un altre emplaçament, si es dóna el cas.

La premsa, construïda enterament amb fusta de roure, amb alguns elements de ferro, conservava perfectament les quatre bigues que feien de peus, les quals anaven fortament clavades al terra per a assegurar un bon ancoratge de tot el mecanisme. Es conservava també el braç de la palanca, que consistia en una gran biga que basculava damunt dels peus, col·locada transversalment, la qual estava

1 En cas de ser una premsa d'oli, caldria suposar l'existència d'un trull per molturar les olives abans d'introduir la pasta resultant en els esportins o cofins destinats a la premsa. N'inclino per creure que la premsa del carrer V erge Maria es tracta d'una premsa de vi, més encara si tenim en compte que a la vila de Santa Coloma, fins els anys anteriors a la fil·loxera, hi havia una certa extensió de conreu de la vinya.

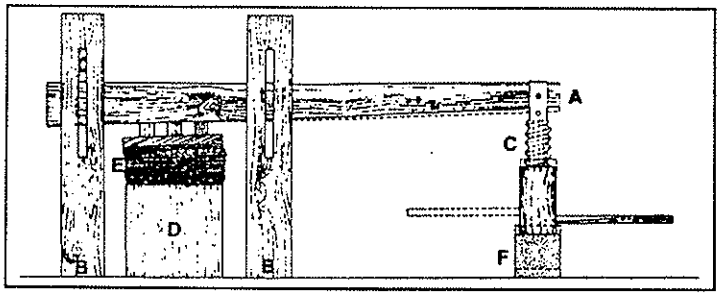

Peu de foto: Croquis d'una premsa del tipus de cargol o de lliura. Elements que la integren: A. braç o palanca; B. peus d'ancoratge; C. cargol; D. base de la premsa; E. cofins o esportins; F. pes de pedra.

bifurcada a l'extrem on anava el cargol o torn, singularment tota d'una sola peça. El cargol, també de fusta, estava en pitjor estat, partit en dos trossos; el tram inferior presentava un encaix que aniria clavat a un pes, possiblement de pedra[2], el qual no s'ha conservat. En el sondeig fet just en el lloc on el cargol recolzaria al terra, fou impossible veure cap element relacionat amb aquest pes, que, de ben segur hi hauria estat. Tampoc s'han conservat els pals travessers que es feien servir per fer girar el cargol.

Desplaçada del seu lloc, també es conservava encara la gran mola de pedra que era la base damunt la qual es col·locaven els cofins per a ser premsats. Aquest bloc, de forma quadrangular, presenta al centre un cercle amb radis marcats i un regueró tot volt, per on passava el suc del raïm o de l'oli que sortia del premsat. Des d'aquí aquest vessava a un dipòsit o tinell, del qual tampoc se'n va recuperar cap indici en els sondejos realitzats; desconeixem si es tractava d'una pila de pedra, o bé d'un simple dipòsit d'obra, excavat al terra, o d'algun recipient ceràmic. La mola de la premsa i el dipòsit en qüestió anaven disposats damunt d'un paviment de lloses de pedra, del qual encara en quedaven algunes traces.Aquest sòl, de major consistència que el nivell de terra que pavimentava la resta de la cambra, evitava que la mola s'enfonsés durant el procés del premsat.

Per últim, queda esmentar l'existència d'un pou, arran de la paret de la casa, a tocar la premsa, i que pel tipus de brocal cal considerar-lo antic, segurament del moment del conjunt, i que probablement tenia relació amb el procés d'elaboració del vi o de l'oli.

Sistema d'enclavament dels peus

Atès que interessava veure l'estat de conservació i fondària a la qual estaven clavades les bigues que feien de peus de la premsa, es va fer un sondeig a l'extrem oposat al torn, just davant la paret que constituïa la façana de la casa. En el sondeig no va aparèixer el paviment de pedra que hem comentat més amunt, de manera que es va seguir aprofundint per sota el nivell del sòl. A pocs centímetres es va observar com les dues bigues quedaven travades per una fusta que les travessava de banda a banda per un encaix[3]; el conjunt, a més, estava fortament falcat amb pedres. Les bigues seguien endinsant-se en el subsòl, on el seu estat de conservació era pitjor ja que la humitat les havia anat podrint. No obstant això, i malgrat no ésser convenient baixar a més profunditat per tal de no desestabilitzar la premsa, es va poder observar com aquestes bigues estaven relativament tallades en forma de punta, segurament per clavar-se més fàcilment al terra.

[2] En certes representacions antigues es veu una gran pedra circular unida al torn que, a mesura que es feia girar , s'introduïa en un forat fet en el sòl.

[3] De fet, aquest sistema és el mateix que trobem a la part superior de la premsa; la biga o braç central recolza damunt uns travessers que foraden els peus de banda a banda.

SEGUIMENT ARQUEOLÒGIC A L'EXTERIOR DE L'ESGLÉSIA DE SANTA MARIA. CAMÓS, PLA DE L'ESTANY.

Dolors CODINA

INTRODUCCIÓ

L'església parroquial de Santa Maria es troba situada en el terme municipal de Camós, Pla de l'Estany sobre un petit turó, entre les rieres Matamors i Revardit. S'hi accedeix des de la carretera que uneix Banyoles amb Palol de Revardit. (Fig.1).

És una capella d'origen romànic (finals del segle XII-principis del segle XIII), no obstant la primera notícia que en tenim data de 1359; més tard, l'any 1362 apareix en el Llibre Verd de la catedral de Girona amb el topònim de *Sancte Marie de Camonibus* i l'any 1372 la trobem inclosa dins una relació d'esglésies contribuents a l'estat de Pere III. En el segle XVI pateix gran nombre de modificacions i finalment l'any 1906 es reedifica i es deixa tal com la coneixem actualment.[1]

ACTUACIÓ ARQUEOLÒGICA

Seguit a una sèrie d'articles publicats en el Punt Diari del dia 8 de gener de 1998, es posà en marxa un seguiment arqueològic a l'exterior de la capella de Santa Maria. Aquest tenia com a objectiu determinar si les restes humanes aparegudes en el talús durant unes remodelacions del terreny tenien interès arqueològic. Val a dir, que en les fotos publicades en aquests articles les restes humanes eren molt evidents, però quan ens vam desplaçar a Santa Maria, aquestes o bé havien desaparegut o bé havien estat tapades.

El seguiment d'obres tingué la durada d'un dia; la brigada de l'ajuntament procedí a la realització de 6 forats de 50 cm per 50 cm per plantar moreres (fig. 2). Entre forat i forat excavaren uns petits reguerons de 30 cm d'ample per 20-25 de profunditat per plantar-hi boixos. En els forats 1, 2 i 3 el resultat fou positiu i hi aparegueren restes humanes molt remenades i totalment inconnexes, barrejades amb fragments de fusta i claus pertanyents a taüts moderns. En canvi en els forats 4, 5 i 6 els resultats foren negatius. Pel que fa als reguerons els resultats foren sempre negatius.

CONCLUSIONS

Per concloure direm que les restes humanes trobades en els treballs d'enjardinament, que tingueren lloc a la banda de llevant de l'església de Santa Maria de Camós, són restes modernes, molt probablement de mitjans de segle XX i que en cap moment no es va arribar a nivells més antics.[2]

BIBLIOGRAFIA

MONER i CODINA J. & RIERA i MICALÓ J. 1991, Santa Maria de Camós, *Catalunya Romànica*, v. 5 El Gironès, La Selva, El Pla de l'Estany 406

[1] MONER i CODINA J. , RIERA i MICALÓ J. (1991) Santa Maria de Camós, Catalunya Romànica, v . 5 El Gironès, La Selva, El Pla de l'Estany. p. 406

[2] El cap de la brigada ens va explicar que l'última inhumació a terra tingué lloc entre els anys 1930-1940 i que fou el senyro Salvi de can Salvi.

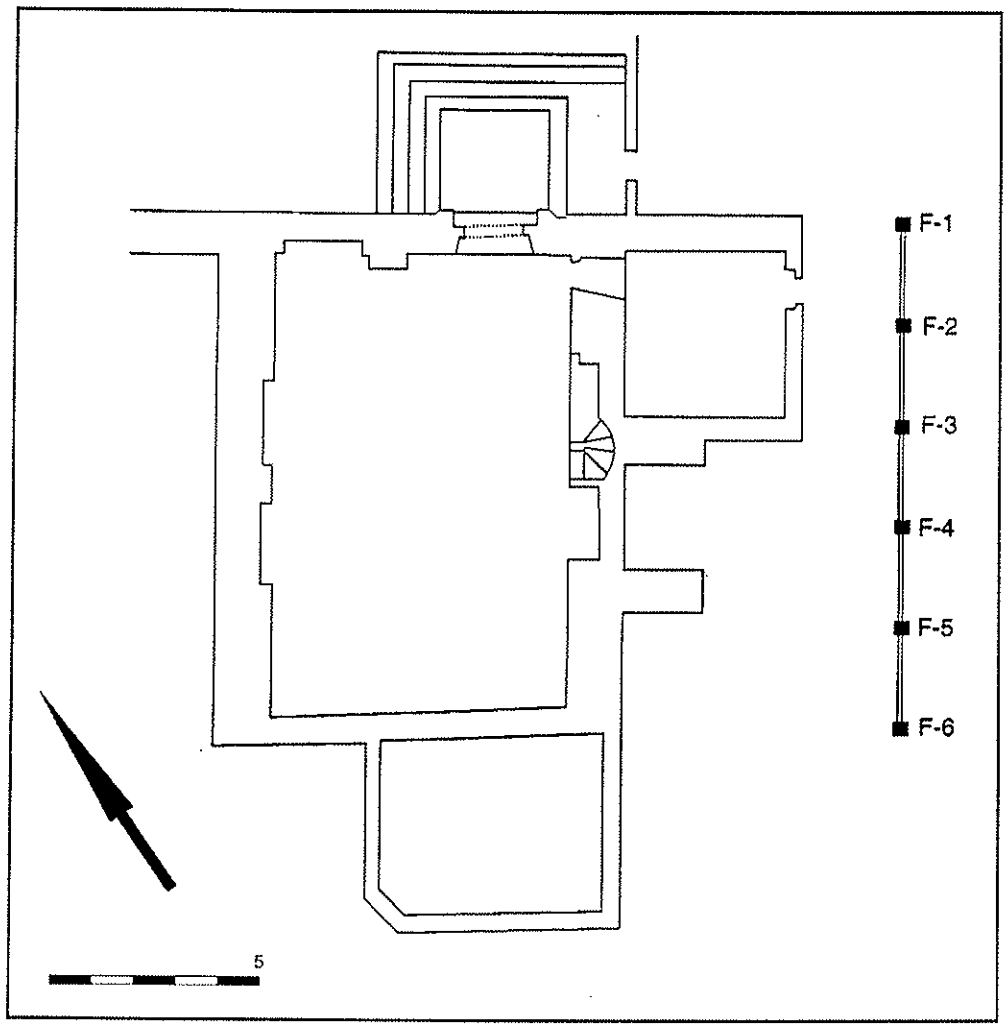

Fig. 2: Sondejos per a l'enjardinament

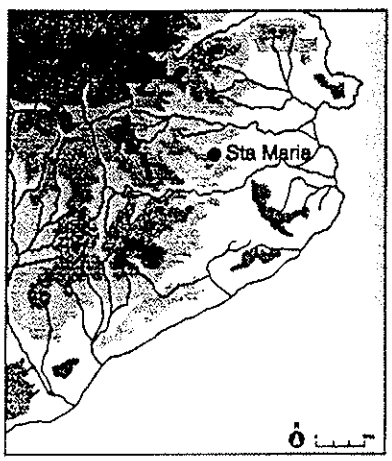

Fig. 1: Situació geogràfica del jaciment

RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ A L'ESGLÉSIA DE MARE DE DÉU DE QUADRES, ISÒVOL, LA CERDANYA

Dolors CODINA

INTRODUCCIÓ

L'església de la Mare de Déu de Quadres està adscrita a la parròquia d'All, dins el terme municipal d'Isòvol (la Cerdanya). S'hi accedeix des de Puigcerdà per la N-260 en direcció Bellver de Cerdanya. El santuari està situat a l'alçada d'All, entre la carretera i el riu Segre. (fig.1)

La bibliografia [1] ens parla d'una església d'origen romànic datada de finals del segle XII, d'una sola nau, amb volta de canó i amb un absis semicircular aquesta, enclavada en el camí vell que anava cap la Seu per la Solana, hauria estat en els segles XIII i XIV una *domus hospitalis*, prenent més tard el caràcter de santuari i passant a dependre del bisbe d'Urgell.

El tret distintiu de l'església de Quadres és el progressiu soterrament a que s'ha vist sotmesa. Aquest ha estat degut per una banda als successius desbordaments del Segre i per l'altre a l'aportació constant de sediment provinent de la torrentera d'All. Aquest tret ha fet que des de sempre s'hagi parlat de l'existència d'una capella d'origen romànic sobre la qual s'hauria aixecat en el segle XVII aquesta nova església. Aquest fet vindria recolzat per la presència a la paret de l'absis d'una finestra de doble esqueixada de tipus romànic i per la presència a l'interior de l'edifici d'una cornisa d'imposta de la volta. Ambdós elements estarien situats molt baixos en relació amb el paviment actual, fet doncs que corroborava l'existència d'aquesta capella anterior

RESULTATS DE L'EXCAVACIÓ

L'excavació arqueològica s'englobà dins del projecte de restauració i consolidació de l'església realitzat pel Servei de Restauració de Monuments de la Diputació de Girona, i tingué lloc entre el 15 de desembre de 1998 i el 30 de gener de 1999.

La intervenció tenia com a objectiu trobar les restes de l'antiga església romànica. Per localitzar-les es van realitzar 4 sondejos situats 1 a l'absis i els 3 restants al llarg de la nau (fig.2). Els resultats obtinguts poden apreciar-se en la secció longitudinal que presentem en aquest article. (fig.3).

Les restes més antigues corresponen a un paviment de morter de calç que trobem a les cales 1, 2 i 4, aquest apareix entre 65 i 75 cm per sota del sòl actual. A la cala 4 aquest està relacionat directament amb el mur oest de l'església, mentre que a la cala 2 està en relació amb els esglaons d'accés al cor El *datem post quem* en el segle XVI-XVII, pel material ceràmic de reflexos metàl·lics.

Aquest paviment el trobem rebentat tant a la cala 1 com a la 4 per sepultures. Només es va excavar la de la cala 1 amb el resultat d'un individu adult amb trets masculins inhumat en decúbit dorsal, amb els membres superiors semiflexionats i les mans sobre els coxals, els membres inferiors quedaven fora de la cala. Individu en molt mal estat de conservació. No es van trobar traces ni de fusta ni de claus; malgrat això, l'estudi tafonòmic i la disposició actual de les restes òssies ens indiquen que l'individu va ser inhumat en espai vuit. No tenim cap material per datar les sepultures.

Després d'aquesta utilització sepulcral de la nau (no s'ha trobat cap sepultura al cor) comencen les refaccions a l'interior de l'església. Hem de diferenciar a partir d'aquest moment el que succeeix a la nau del que succeeix al cor. Tant al sondeig 1 com al 4, l'estratigrafia que observem és la mateixa. Per sobre del nivell sepulcral trobem un gran paquet de sorres sense material, per sobre un estrat de preparació de paviment, i per sobre el paviment de lloses.Aquest

[1] VENTOSA I SERRA E. 1995, Mare de Déu de Quadres, *Catalunya Romànica*, v. VII, La Cerdanya i El Conflent, Barcelona, 164.

Situació geogràfica del jaciment

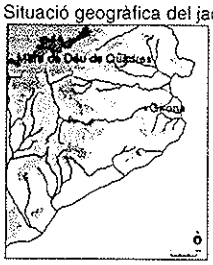

Planta de l'església de la Mare de Déu de Quadres

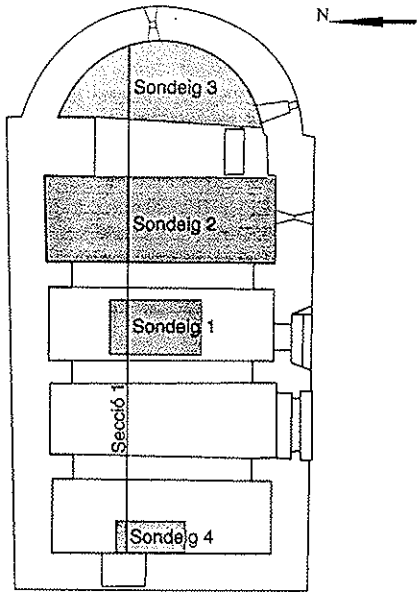

nivell de circulació és uniforme a tota la nau. Finalment es col·loca per tot el sòl del santuari un paviment de rajols de terra cuita.

En el sondeig número 2, situat entre la base d'altar moderna i l'esglaó d'accés al cor, és on es va trobar tot el material ceràmic i numismàtic[2] de l'excavació. Hi vam localitzar per sobre del paviment de morter (segle XVI), un mur (marcat com a 4 en la secció) orientat nord-sud de pedres sense desvastar lligades amb morter, que suposem tenia com a funció la d'estrebar els dos murs de l'església que en aquells moments ja deurien començar a catxar Per sobre vam observar un estrat de reompliment que va servir de base per l'estrat de preparació del paviment de lloses.

En el sondeig número 3 els estrats que observem no tenen res a veure amb la resta de l'església, aquests apareixen alterats per la construcció d'un mur de tres filades disposades en forma de banqueta (marcat com a número 6 en la secció) que tingué segurament una doble funció, d'una banda la d'estrebar els dos murs (nord i sud del santuari) i per altra banda la de fonamentar els pilars de nova construcció de l'arc triomfal.

CONCLUSIONS

Si bé, tal i com ens diu la Catalunya Romànica, al segle XVII s'aixeca una nova església sobre els murs de l'anterior, el cert és que els resultats obtinguts al llarg de l'excavació ens demostren que no hi ha cap evidència material de la presència d'aquesta capella romànica.

És possible que les banquetes de fonamentació i la part inferior dels murs corresponguessin a aquesta antiga església, però en aquests trams el parament està molt mal lligat, amb pedres sense desvastar i posades de qualsevol manera; la qual cosa ens fa pensar que eren trams de paret que no anaven vistos. A més, la línia que separa aquest tipus de parament sense desbastar del parament acurat amb pedres ben posades coincideix amb la línia del paviment de morter de calç del segle XVI-XVII. A part, veiem que en el sondeig número 4 la rasa de la banqueta de fonamentació del mur oest de l'església està en relació directa amb aquest paviment.

Tanmateix, un cop trobades les fonamentacions de l'edifici es va continuar baixant per comprovar si hi havien o no d'altres restes més avall, el resultat fou negatiu, només vam trobar capes i més capes de llims i sorres completament estèrils.

Pel que fa a la presència d'una finestra de doble esqueixada a la paret de l'absis i a la presència d'una cornisa a l'interior de la nau, situades ambdues molt baixes en relació amb el paviment actual, podem dir que aquestes podrien funcionar perfectament amb el paviment del segle XVI-XVII, essent, doncs, molt probablement, la finestra de doble esqueixada una imitació de les romàniques.

Sembla, doncs, evident que el primer moment de funcionament de l'església el podem situar a partir del segle XVI-XVII i si anteriorment hi havia hagut una capella romànica, d'aquesta no en quedaria cap rastre, almenys a l'interior de l'actual santuari.

[2] Les monedes trobades són le següents: 5 cèntims de coure del Govern Provisional de 1870 (Fontecha 1097), 1 menut de Perpinyà de Ferran II (curs de la moneda 1495-1516) (Botet i Sisó 464-471 / Crusafont 557), 1 menut de coure de Perpinyà o Puigcerdà de Fepil I d'Aragó i II de Castella de l'any 1558-1998 (Botet i Sisó 576-578), 1 menut de Perpinyà en molt mzlt estat de conservació i una moneda reial francesa.

Secció Est-Oest. Interior de l'església de la Mare de Déu de Quadres

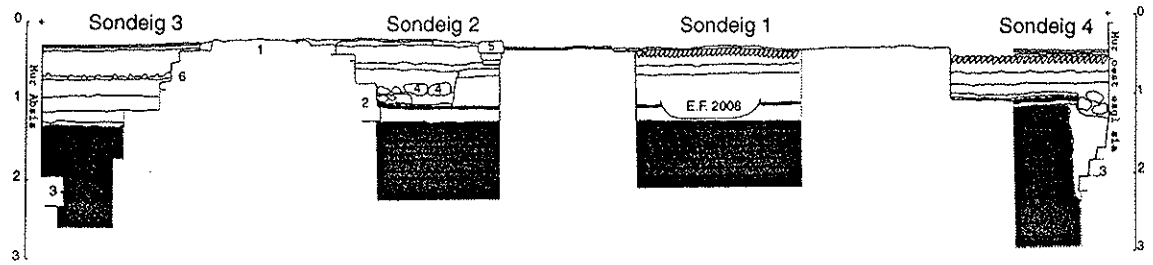

Fig. 3

Paviment de rajols modern
Paviment de lloses
Paviment de morter de calç. Segle XVI-XVII
Estrats estèrils

1- Base d'altar moderna
2- Esglaó d'accés al cor, en relació amb el pav. de morter
3- Banqueta de fonamentació de l'església
4- Mur de servia d'estreb
5- Esglaó d'accés al cor modern
6- Banqueta de fonamentació dels pilars de l'arc de triomf modern

BIBLIOGRAFIA

BOTET i SISÓ J. 1909, *Les Monedes Catalanes,* Institut d'Estudis Catalans, I, II, III, Palau de la Diputació, Barcelona

VENTOSA i SERRA E. 1995, Mare de Déu de Quadres, *Catalunya Romànica, v.* VII, La Cerdanya i El Conflent, Barcelona, p. 164

CRUSAFONT i SABATER M. 1982, *Numismàtica de la corona catalano-aragonesa medieval (785-1516)* editorial Vico, Madrid

FONTECHA i SÁNCHEZ R. 1968, *La moneda de vellón y cobre de la monarquía española. (años 1516 a 1931),* Madrid

EL FORN DE CAN GELDEUS, CAMÓS (PLA DE L'ESTANY).

Pere CASTANYER Rafael DEHESA Quim ESTEBA Joaquim TREMOLEDA

L'excavació del forn conegut amb el nom de Can Geldeus, Camós (Pla de L'Estany) fou duta a terme durant el mes d'agost de 1998, conjuntament amb les excavacions de la Vil·la romana de Vilauba, també ubicada dins el terme municipal de Camós, i comptaren amb la col·laboració d'una vintena d'estudiants d'arqueologia que també participaven en la 21 campanya d'excavacions de Vilauba.

Els camps on s'ubica el jaciment, són actualment, propietat de Josep Estañol, alcalde de Camós, a qui volem agrair per les facilitats i el suport que ens ha donat per tal de poder dur endavant aquesta primera campanya d'excavacions.

Al jaciment s'hi pot accedir per la carretera local que uneix el veïnat de Can Pigem amb el poble de Camós, just davant del primer, s'hi pot veure un camí de terra que és el que mena al jaciment.

La descoberta dels forns de Can Geldeus, va tenir lloc arran de les prospeccions efectuades a la vall de Vilauba entre els anys 1980-1981, per part d'un equip catalano-britànic, dirigit pel professor R.FJ. Jones de la Universitat de Bradford.[1]

Les coordenades del jaciment són: X= 479.865 Y= 4.660.395.

Els resultats d'aquesta primera campanya, foren la descoberta de tres forns d'època moderna, i l'excavació completa d'un d'aquests.

El procés d'excavació s'inicià amb l'obertura d'una cala de 4 x 4 metres en un indret del camp on s'hi podia apreciar una taca de color vermell en superfície. Un cop extret el nivell superficial (U.E. 1001), ens trobarem amb els nivells d'enderroc-abandonament del forn formats bàsicament per pedres, fragments de la volta que havia de cobrir el forn, argila cremada i nombrosos fragments de teules, totxos i rajoles que havien de formar part de la darrera càrrega o fornada produïda en el forn abans del seu esfondrament o abandonament. També fou possible delimitar el perímetre. Es tracta d'un forn de planta quadrangular que amida 2'50 x 2'70 metres amb la boca d'entrada a les cambres de combustió orientades vers el sud, mirant a la riera de Matamors, que al mateix temps fa de límit natural al camp on s'ubica el forn.

La part del forn on anava dipositada la càrrega - laboratori- està excavada en el terreny natural (argiles i xalió) i les parets es troben endurides per l'acció continuada del foc.

L'engraellat o graella, part del forn on es dipositava la càrrega per a la seva posterior cuita, està construïda amb argila endurida pel foc i presenta el característic color groguenc de l'argila de la vall de Vilauba i un excel·lent estat de conservació. La graella presenta un seguit d'orificis quadrangulars per tal d'afavorir la correcta distribució de l'aire calent produït per la crema de la fusta a les cambres de combustió. Alguns d'aquests orificis, havien estat retocats per tal de distribuir millor l'aire calent mitjançant l'introducció de fragments de totxos que el compartimentaven en dos o quatre orificis de dimensions més reduïdes.

Una dada molt interessant que va proporcionar l'excavació, fou que es va poder identificar la possible distribució de la càrrega. Les successives fornades, bàsicament de teules, deixaren la imprompta de la seva distribució sobre la graella del forn.Així, podem dir que les teules es dipositaven sobre de la graella formant una ziga-zaga en forma d'ones intercalades, aprofitant al màxim la capacitat del forn, fet que es pot copsar a la planta del mateix. L'engraellat presenta una amplada mitjana d'uns 15 centímetres i es trobava cobert per un nivell força potent, d'entre 17 i 30 centímetres, de teules provinents de la darrera cuita. El sistema de suport d'aquesta graella, està format per 6 arcs units mitjançant 3 pilars que separaven les dues cambres de combustió de que consta el forn.

La boca d'entrada a les cambres de combustió es troba orientada vers el sud. Per tal de poder copsar la forma de l'entrada a les cambres, fou necessària l'ampliació de la cala practicada inicialment. Es va

[1] ROURE *et alii*, 1988, La vil·la romana de Vilauba (Camós), C.I.A.G, *Sèrie Monogràfica* nº 8, Girona, 23-24

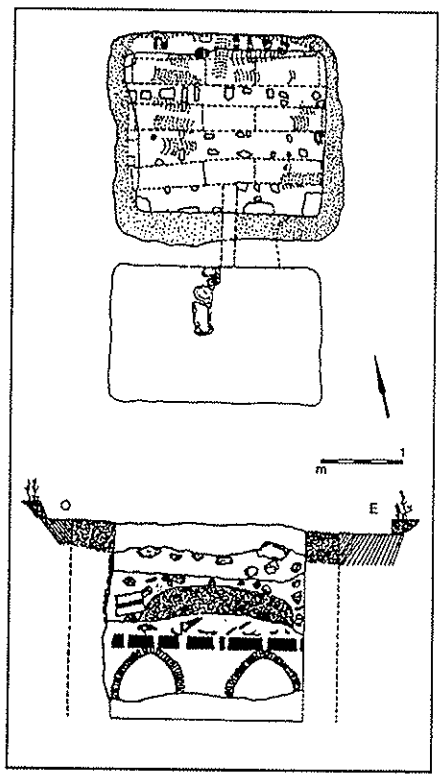

Fig. 1: Planta i secció del forn de Can Geldeus

dur a terme una ampliació de 2 x 2'50 metres vers el sud. La boca d'entrada és de forma semi-ovalada tot i que no fou possible completar la seva excavació en la seva totalitat per manca de temps.Tanmateix, tampoc fou possible completar l'excavació dels sediments dipositats a l'interior de les cambres de combustió i arribar a la solera de les mateixes, però cal dir que no estava compactat amb terra, sinó que l'estructura dels arcs de la cambra de combustió va permetre que aquesta quedés pràcticament buida.

A l'exterior de l'estructura del forn, i separant les dues boques d'entrada a les cambres de combustió, s'hi ha detectat un petit mur de pedres calcàries que havia de separar les dues boques d'entrada a les cambres de combustió.

Pel que fa a l'estructures que havien de complementar els forns (abocadors, basses de decantació de l'argila, etc...) no en sabem res, degut a que no ha estat possible detectar-ne cap mena d'indici, malgrat que ha d'ésser bastant segura la seva presència en algun indret dels camps on s'ubica el jaciment.

La matèria primera per al correcte funcionament dels forns, argila, fusta i aigua, es troben ben a prop. Pocs metres al nord hi trobem el bosc que havia de proporcionar la fusta. Pel que fa a l'aigua, la riera de Matamors discorre pocs metres al sud d'on s'ubiquen els forns, i l'argila es podia extreure fàcilment dels camps circumdants, ja que és molt abundant (encara en l'actualitat es produeixen extraccions d'argiles que utilitzen bòbiles modernes molt properes al jaciment), producte del reompliment col·luvial de la vall. En relació a aquest fet, s'ha de fer esment a l'existència d'un topònim al vessant oest del turó que marca el límit nord dels camps on s'ubica el jaciment. L'esmentat topònim és "la Rajoleria" i dóna nom a uns camps separats tant sols uns dos-cents metres dels camps de Can Geldeus.

Tot i que el material recuperat en el curs de l'excavació ha estat relativament abundant, no ofereix gaire informació. Es tracta sobretot de material de construcció i només n'hem guardat alguna mostra amb defectes de cocció. Podem assegurar que el forn coïa corbades teules de grans dimensions (23 x 45 cm), i dos mòduls de totxos (17 x17 cm) o rajoles (15 x 25 cm).

La cronologia del forn, basant-nos en el material recuperat durant l'excavació, l'hem de situar en època moderna, sense que puguem precisar-la amb més exactitud.

Dels dos forns restants en els camps de Can Geldeus, un d'ells malmès per la construcció relativament recent d'un camí forestal, n'hem desestimat l'excavació, degut a la cronologia moderna del jaciment.

APROXIMACIÓ A LES CONSTRUCCIONS DE PEDRA EN SEC AL MASSÍS DEL MONTGRÍ. (TORROELLA DE MONTGRÍ, BAIX EMPORDÀ).

Joan MARGALL Candi MUNDET Antoni ROVIRAS

INTRODUCCIÓ

El massís del Montgrí, és un bon arxiu a l'aire lliure que guarda una part important de la història de la gent de la contrada. Afortunadament, part d'aquest arxiu ja s'ha començat a estudiar: els caus paleolítics varen servir per endegar el Museu del Montgrí i del Baix Ter; Malgrat tot, però queda encara un llarg camí per fer. Aquí tractarem d'un tema, fins avui mal conegut però prou interessant com per parlar-ne molt més a fons: els elements fets amb la tècnica coneguda com pedra en sec. Tenen com a característica l'ús de la pedra sense pràcticament cap lligam per a dur-los a terme i inclou barraques de pedra, forns de calç, aixarts (així és com s'anomena als murs de tancament de finques), marges i camins.

Es tracta d'uns testimonis sorprenents d'arquitectura tradicional que es poden trobar a qualsevol racó del massís, fet que demostra una ocupació intensiva de la muntanya i que la gent del país aprofitava els recursos que aquesta li proporcionava.Aquest fet va portar a posar en funcionament terrenys extraordinàriament magres situats a més de 200 metres d'alçada i amb pendents esgarrifosos com és el cas de l'Olivar d'en Margall. Un Montgrí humanitzat, ple d'activitats: agricultura de secà, ramaderia, activitats industrials com l'extracció de la calç, aprofitament forestal... Tot un brugit d'activitats que ha quedat registrat per sempre a les marques que han deixat les roderes de carro a la roca... un tipus d'arquitectura molt ben documentada arreu de Catalunya però totalment desconeguda a nivell bibliogràfic a casa nostra. De fet, crec que aquesta és la primera referència d'aquest tipus d'arquitectura.

Aquesta visió contrasta, i molt, amb l'actual que ofereix el massís, reduït bàsicament a una zona de zona de reserva de massa forestal i de lleure. La plana, amb tots els seus recursos li ha guanyat el pols definitivament i avui, la muntanya resta ignorada per la gent de la contrada que l'anem a veure per motius especials: l'excursió al castell, l'anada a Santa Caterina...

El grau de desconeixement d'aquests elements arquitectònics i de l'explotació vinculada al seu darrera és sorprenent. Senzillament han quedat a l'oblit. L'estiu de l'any 1998 el Museu del Montgrí i del Baix Ter va dur a terme el primer camp de treball per recuperar del passat aquests testimonis muts i espectaculars que formen part, sens dubte, del patrimoni cultural de casa nostra i que per tant cal conèixer, valorar i defensar. En el mapa que ve a continuació hem anotat les cabanes detectades fins ara. L'any 1999 dos camps de treball varen continuar les tasques d'inventari i estudi i aquest any 2000 comptem ja amb tres camps per intentar donar una primera avaluació de l'estat de la qüestió.

Ara per ara hi ha recollits prop d'una cinquantena de barraques i forns de calç al massís.

UNA ARQUITECTURA DE PEDRA

Les barraques i els aixarts utilitzen la pedra com a element principal de construcció. El massís del Montgrí, per la seva naturalesa càrstica, presenta un gran nombre de roques que s'acumulen al damunt de la seva superfície com a resultat d'un procés de disgregació.

Sens dubte, aquesta gran quantitat de pedra escampada homogèniament al massís dificulta una de les activitats bàsiques vinculades amb les barraques i aixarts: l'agricultura; i més concretament l'agricultura de secà.

El primer pas per utilitzar un terreny era la seva neteja i condicionament. Les pedres s'empraven per delimitar una explotació i s'acumulaven formant uns murs, els aixarts. A part de delimitar la superfície de treball, els murs tenien l'avantatge que protegien els conreus del vent, de la sorra i dels ramats que sabem eren molt nombrosos al massís. En aquest sentit, aquesta arquitectura de pedra s'adapta harmònicament a les condicions de medi.

Una observació dels aixarts permet copsar que la majoria tenen una forma i una mida semblant. La majoria són rectangulars i no solen ser d'una grandària excessiva. Això fa pensar que es tracta de petites finques tancades lligades a petits pagesos que extreuen els magres recursos del Montgrí.

Al costat de l'Aixart sol haver-hi en molts casos la barraca. Com els murs està feta bàsicament en pedra seca encara que de vegades es reforça la seva estabilitat amb calç, com és el cas de l'Aixart d'en Vidal a la muntanya Gran. Més modernament alguna barraca ha estat recoberta amb ciment com és el cas d'una barraca a les Dunes. La majoria però estan construïdes en pedra seca amb l'ajut, això si, de l'argila dels camps del voltant com a únic element de subjecció de les pedres.

Molt sovint la barraca s'integra a l'Aixart, generalment en una cantonada i d'aquesta manera es rendibilitzen els esforços de construcció ja que els murs de la barraca fan alhora de mur de l'aixart.

Com a característiques més rellevants la barraca té només una porta d'entrada orientada sempre que es pot a migdia, d'esquenes a tramuntana i al fred i de cares a l'escalfor del sol de migdia. Des de l'entrada s'accedeix a l'interior de la cabana seguint una petita galeria. A mesura que s'avança l'accés es va fent cada cop més estret. El sostre d'aquesta galeria el formen lloses triades expressament i que formen en la majoria dels casos un dintell. L'accés a l'interior sovint s'ha de fer ajupit.

El pes que exerceix el gran volum de pedra per sobre de la galeria d'entrada, seria suficient per trencar les lloses que formen el dintell. Aquest problema se soluciona mitjançant la col·locació d'unes pedres de descàrrega que fan que el pes de la construcció no incideixi directament sobre la galeria sinó sobre aquestes grans pedres que desplacen lateralment el pes cap a zones més sòlides.

Exteriorment la barraca té molt sovint una forma esglaonada. Això obeeix a necessitats tècniques i recorda molt a l'estructura de les colles castelleres. Així a la base és on trobem el primer esglaó, molt gruixut i amb amplades que poden arribar als quatre metres. D'aquesta manera s'assegura que l'estructura no es col·lapsarà. De manera semblant els grups castellers tenen en la pinya la base de tot el castell. Un segon esglaó/pis, menys gruixut es recolza en l'anterior. D'aquesta manera l'edificació va guanyant alçada sense perill d'esllavissar-se. Per últim, un tercer esglaó/pis encara més prim corona la barraca. És, sens dubte, un altre exemple d'una utilització sapientíssima de la pedra que permet alçar la construcció i repartir els pesos sense perill de col·lapse.

L'interior de la barraca és encara més sorprenent. L'esglaonament extern permet a l'interior realitzar una falsa cúpula que continua una tradició antiquíssima. Es tracta d'una falsa cúpula ja que s'entén com a cúpula aquella construcció que tant des de l'interior com a l'exterior té una forma de mitja circumferència.

En el cas de les barraques la sensació de cúpula només és a l'interior. La majoria de vegades, al centre de la cúpula hi ha un petit orifici que pot tapar-se o deixar-se descobert. La seva funció és la d'escapament de fums en el cas que es faci foc a l'interior de la barraca. Sovint també trobem a la paret interna de la barraca una mena de lleixes per posar els estris. Una de les barraques més grans fins ara descobertes té dos calaixos.

Fig. 1: Imatge d'una de les barraques del massís del Montgrí

Una anàlisi visual permet copsar una tècnica constructiva molt acurada que selecciona les pedres més llises i planes per a l'entrada, la galeria i el sostre adintellat del passadís d'entrada. Les pedres s'aguanten entre elles per la pressió que exerceixen una al damunt de l'altre. La col·locació, doncs, era clau. La sofisticació i la forma d'alguna d'elles fa pensar en la contractació de barraquistes professionals.

És, doncs, l'expressió una arquitectura arrelada al medi i que fa un ús intel·ligent dels seus recursos; capaç de transformar una nosa, la pedra que es troba al camp, en una construcció d'admirable perfecció.

INTERPRETACIÓ HISTÒRICA DE LES BARRAQUES

Qui va construir les barraques i els aixarts? Aquesta és ara per ara una pregunta complexa que ara per ara no estem en condicions de respondre. No obstant si que tenim alguns elements que ens fan reflexionar-hi.

1. El massís és una àrea massa gran com per ésser ignorada. Això implica un ús al llarg de totes les èpoques, amb jaciments i indrets ja des d'època paleolítica fins al segle XX. En el nostre cas, però creiem que els testimonis més antics són com a molt d'època medieval.

2. A partir de la concessió reial del rei Felip III, El 29 de juny de 1601, en què es va concedir a la Universitat i singulars de Torroella l'establiment i concessió de la Muntanya Gran pel seu domini útil y con reserva del directo bajo la prestación o censo anual de 20 lliures barceloneses, l'accés a la muntanya és possible que s'incrementés.

3. L'enginyer Primitiu Artigas comenta la presència de propietats agrícoles que pagaven un cens a l'Ajuntament des de l'any 1714. Una altra dada d'interès és la construcció d'un forn de calç a prop de Santa Caterina per dur a terme unes obres importants a l'ermita. Aquest forn, del segle XVIII va ser descobert l'any 1999 amb motiu d'un camp de treball.

4. El llibre de pesquers parla al llarg de l'edat moderna de molts contractes entre individus foranis i l'Ajuntament de Torroella de Montgrí per a l'establiment de ramats al massís, símbol inequívoc d'una transhumància que s'hostatgeria als masos propers al massís i que utilitzaria les carrerades d'accés a la muntanya i que molt sovint aprofitaria les barraques com a lloc d'estada temporal.

5. L'auge de la vinya, al segle XIX, hauria contribuït i molt a la multiplicació de finques al massís, en un moment en què el seu accés era poc restringit. Contribuiria a aquest fenomen el fet que l'any 1856 l'Ajuntament demanés permís a l'Estat per obtenir que aquesta muntanya fos declarada muntanya d'aprofitament del comú, permís que és concedit poc més tard.

6. Quan es redacten els plans de fixació de les Dunes, a finals del segle XIX, moltes de les finques estan en estat d'abandó i ja no es tornaran a utilitzar mai més.

7. Aquesta simbiosi ramaders/pagesos era bona per tothom ja que al pastor se li permetia l'accés a tancats i pastures i el pagès a canvi trobava les seves finques adobades.

LES PROSPECCIONS ARQUEOLÒGIQUES REALITZADES PER L'ESTUDI D'IMPACTE AMBIENTAL DEL PARC EÒLIC DE L'AULEDA (TM LA JONQUERA I CANTALLOPS, ALT EMPORDÀ) I LA LÍNIA ELÈCTRICA 132 KV EN EL TRAM DELS TM DE LA JONQUERA I AGULLANA (ALT EMPORDÀ).

Marta FÀBREGAS i ESPADALER Francesc BUSQUETS i COSTA

Arran de l'elaboració del Projecte d'Impacte Ambiental de l'obra del Parc Eòlic de l'Auleda (TM La Jonquera i Cantallops, Alt Empordà) i la línia elèctrica 132 Kv, en el tram comprès entre elsTM de La Jonquera i Agullana (Alt Empordà) realitzat per l'empresa Entorn, s.l., enginyeria i serveis, calia complementar un treball més complert de l'impacte de l'obra, sobre el PatrimoniArqueològic. Aquesta mateixa empresa encarregà les tasques de prospecció arqueològica a l'empresaAtics, s.l., una vegada obtingut el vist i plau del Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya.

Els treballs es portaren a terme del 9 al 14 de desembre de 1998, sota la direcció dels arqueòlegs Francesc Busquets i Costa i Marta Fàbregas i Espadaler.

Així doncs, es tractava de realitzar una prospecció arqueològica visual en dues zones diferenciades:

1. El Parc Eòlic de l'Auleda (TM La Jonquera i Cantallops, Alt Empordà).

2. Línia elèctrica 132 Kv, en el tram comprès entre els TM de La Jonquera i Agullana (Alt Empordà).

Els treballs els portàrem a terme de manera diferenciada, però seguint pràcticament la mateixa metodologia. Així, primerament realitzàrem un buidatge de l'Inventari del PatrimoniArqueològic dels TM de La Jonquera, Cantallops i Agullana, de la comarca de l'Alt Empordà (Servei d'Arqueologia del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya).

Amb tota aquesta informació es dugué a terme la prospecció arqueològica sobre el terreny afectat. Aquesta prospecció arqueològica va consistir en la realització d'un pentinat sistemàtic i visual de tota la zona, per així constatar l'existència de possibles restes arqueològiques.

A continuació, es van situar els jaciments que d'alguna manera quedaven afectats pel projecte, en plànols a escala 1:5.000 realitzant un petit estudi de cadascun d'ells, i finalment es van proposar les mesures correctores que es van creure necessàries, en aquells jaciments que podien quedar afectats per l'obra.

EL PARC EÒLIC DE L'AULEDA (TM LA JONQUERA I CANTALLOPS, ALT EMPORDÀ).

J.A.-1. **Pla de l'Arca.** És un jaciment arqueològic situat a l'entorn de l'església preromànica de Sant Pere del Pla de l'Arca. Actualment resten visibles diverses estructures que deurien formar part d'un poblat contemporani a l'església i que, cronològicament, es podria situar a partir del segle X. Altres restes que apareixen disperses i més allunyades de l'església, formant un ampli perímetre podrien formar part de primitius masos d'època alt medieval, així com també una possible torre de defensa situada al puig que es troba al sud-est de l'esmentat pla.

Menció a part mereix la necròpolis que, com succeeix en totes les esglésies d'època alt medieval, se situa a l'entorn de l'església, i que malgrat que a nivell superficial no es pugui detectar, de ben segur que el subsòl de l'exterior de l'església de Sant Pere del Pla de l'Arca en conserva enterraments.

Gràcies a les prospeccions realitzades durant aquests darrers dies, s'ha localitzat algun fragment

dispers de ceràmica i àmfora, d'època romana, fet que obre l'expectativa d'existir un establiment en aquest pla, molt més antic i que se situaria durant aquesta època.

E.P.A.-1. **Sant Pere del Pla de l'Arca** Església que es troba en un estat de conservació força malmès i que per les seves característiques constructives es data del segle X. Durant els segles XVI i XVII el temple va ser notablement modificat per a convertir-lo en un mas.

J.A.-2. **Dolmen dels Pedreguers o del Pla de l'Arca**. És un megàlit que es troba en un estat de conservació bastant bo. Així doncs, després d'haver realitzat una prospecció visual exhaustiva en tota la zona que ocuparà el futur Parc Eòlic de L'Auleda, no s'han documentat altres restes de jaciments arqueològics ni d'elements del patrimoni arquitectònic destacables, que no fossin coneguts fins aquest moment.

LÍNIA ELÈCTRICA 132 KV, EN EL TRAM COMPRÈS ENTRE ELS TM DE LA JONQUERA I AGULLANA (ALT EMPORDÀ).

TM DE LA JONQUERA

J.A.-1: **Forn del Vidre**. Espai que es troba a l'entorn de l'església de Sant Martí del Forn del Vidre, i que malgrat la manca de restes visibles actualment, el seu subsòl podria amagar testimonis arqueològics: necròpolis, hàbitats...

E.PA.-1: **Sant Martí del Forn del Vidre**. Petita església emmascarada per la construcció d'una masia posterior, però que per la tècnica constructiva de l'absis de l'església, es pot datar del segle X.

J.A.-2: **Via Augusta** (tram del Forn del Vidre). Antic camí que es podria identificar amb la coneguda Via Augusta, d'època romana. Durant les nostres prospeccions vàrem identificar algun tram que conserva encara restes de l'empedrat de la calçada, sobretot just abans de creuar la carretera N-II.

E.P.A.-2: **Torres de guaita de La Jonquera** A ponent i a llevant de la vila de La Jonquera, en dos turons enlairats hi ha dues torres de planta circular, possiblement d'època medieval, que han estat recentment restaurades.

T.M D'AGULLANA

J.A.-3: **Possible Dolmen de la Serra de la Plaça** Durant les nostres prospeccions s'ha pogut localitzar al lloc proper de la Serra de la Plaça una possible estructura megalítica. Estaria formada per grans blocs de pedra granítica i la disposició d'alguns d'aquests ens recorden les lloses característiques d'aquest tipus de construccions. Ara bé, al tractar-se d'una troballa inèdita i per la manca d'un estudi arqueològic no es pot afirmar amb seguretat que es tracti d'un dolmen.

J.A.-4: **Dolmen de Rocalba**. Es tracta d'un megàlit situat també en la Serra de la Plaça, en la carena d'un turó d'aquesta.

J.A.-5: **Via Augusta** (tram de Palaus). Antic camí que es podria identificar amb la coneguda Via Augusta, d'època romana. Durant les nostres prospeccions vàrem identificar algun tram que conserva encara restes de l'empedrat de la calçada i dels murs perimetrals exteriors.

J.A.-6: **Pla de Palaus**. Es tracta d'un jaciment arqueològic datable de l'època romana, que alguns autors han identificat amb la *mansio* de la Via Augusta coneguda amb el nom de *Deciana*.

Durant la prospecció arqueològica superficial duta a terme aquests dies, hem pogut detectar la nombrosa presència de material arqueològic adscrit a l'època romana (tègules, fragments d'*opus signinum*, algun fragment de ceràmica comuna i algun fragment d'àmfora) dispers per un seguit de camps o parcel·les, a més de nombrosos blocs de pedra (alguns escairats i desbastats lleugerament) sobretot concentrats a les zones de cotes més baixes d'aquests camps o parcel·les.

Aquest seguit de troballes ens fan concloure que, amb quasi total certesa, ens trobem davant d'un establiment d'època romana del qual a hores d'ara en desconeixem les seves dimensions reals, la seva funcionalitat i la seva cronologia. Ara bé, per la seva situació física (al costat d'un tram de Via Augusta) i geogràfica (la distància fins a la *mansio* de *Summum Pyrenaeum* -situada a Panissars- correspon a la que indiquen les fonts literàries clàssiques) creiem que amb moltes probabilitats podria tractar-se efectivament de la *mansio de Deciana*.

J.A.-7: Camí de Pla de Palaus. Tram de camí, que discorre per l'angle sud-est del J.A.-6 i el voreja per la seva part sud. A tall d'hipòtesi, creiem que podria tractar-se d'un antic vial que comunicaria el camí principal (J.A.-5: Via Augusta) amb l'establiment abans citat (J.A.-6: Pla de Palaus).

Durant les nostres prospeccions vàrem documentar un fragment d'aquest camí que mostrava restes de l'empedrat de la calçada.

J.A.-8: **Menhir de Pla de Palaus**. Es tracta d'un megàlit bastant ben conegut. Es troba situat en un indret carener entre l'Autopista del Mediterrani A-7 i l'indret conegut com els Plans d'en Palauet.

Gràcies a les prospeccions es van poder documentar algunes troballes fins al moment inèdites. En primer lloc, als entorns del Pla de l'Arca, es va documentar material d'època romana. En segon lloc, al jaciment del Pla de Palaus, es va poder observar un tram de camí empedrat, del qual només amb l'actuació prospectiva no se'n va poder determinar la seva cronologia. I finalment, en tercer lloc, es va descobrir un possible dolmen al lloc conegut com la Serra de la Plaça, el qual no era visible en la seva totalitat a causa de la tupida vegetació, i per això a hores d'ara és difícil assegurar que aquesta estructura es tracti realment d'un dolmen.

Així doncs, en l'estudi d'Impacte Ambiental i després d'haver realitzat les prospeccions, es va detallar les mesures correctores necessàries per tal de preservar el PatrimoniArqueològic. Aquestes consistien en un seguiment arqueològic als entorns de cadascun dels jaciments i en alguns casos s'aconsellava una excavació arqueològica, en aquelles zones on les obres estaven molt properes als jaciments. A més, en la majoria d'aquests jaciments, no es coneix amb certesa els seus límits i per això també s'aconsellava l'excavació per tal de conèixer i així poder valorar amb més certesa la magnitud de cadascun d'ells.

L'INVENTARI DEL PATRIMONI DE LA SELVA: NOUS JACIMENTS ARQUEOLÒGICS. II-SECTORS NORD I OEST DE LA COMARCA.

Joan LLINÀS i POL Jordi MERINO i SERRA

Durant els anys 1998 i 1999 va concloure l'inventari del patrimoni històric, artístic i arqueològic de la comarca de la Selva, promogut pel Consell Comarcal. Els principals objectius anaven destinats a fer un catàleg unitari de tots els elements que formen aquest patrimoni, facilitar posteriors treballs de recerca, garantir la seva protecció i salvaguarda, permetre'n una millor gestió i rendibilització i donar-los a conèixer d'una manera atractiva i rigorosa. L'inventari inclou tots els jaciments arqueològics, els edificis religiosos i militars i tots aquells elements civils anteriors a l'any 1939 que, en base a les seves característiques arquitectòniques o a la seva importància històrica, tenen un interès especial.

Els fruits d'aquest treball són significatius. L'inventari ha aplegat 901 elements i ha estat la base de quatre itineraris temàtics sobre el patrimoni històric de la comarca. Així mateix, s'ha continuat la seva publicació en forma de fitxers. L'any 1998 van aparèixer els volums 1 (sector est: Caldes de Malavella, Riudarenes, Riudellots de la Selva, Santa Coloma de Farners, Sils i Vilobí d'Onyar) i 2 (sector sud: Blanes, Fogars de la Selva, Lloret de Mar, Maçanet de la Selva, Massanes, Tossa de Mar i Vidreres). L'any 1999 va sortir publicat el volum 3 (sector oest: Arbúcies, Breda, Hostalric, Riells i Viabrea, Sant Feliu de Buixalleu i Sant Hilari Sacalm) i a l'actualitat es troba en premsa el volum 4 i últim (sector nord: Amer, Anglès, Brunyola, la Cellera de Ter, Osor, Sant Julià de Llor-Bonmatí i Susqueda).

El procés de confecció d'aquest inventari ha comportat la documentació de nous jaciments arqueològics, alhora que ha permès revisar o modificar en part la informació que es tenia d'altres jaciments que ja es coneixien. L'any 1998, a les IV Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona, celebrades a Figueres, vam comentar les novetats arqueològiques que la confecció de l'inventari havia propiciat als sectors est i sud de la Selva (volums publicats 1 i 2) (Llinàs & Merino 1998b). Ara esmentarem les novetats dels sectors oest i nord (volums 3 i 4). Hem de donar les gràcies per la informació proporcionada sobre alguns d'aquests jaciments a Josep Manuel Rueda i Joaquim Mateu (Arbúcies), Joan Mascort (Brunyola), Lluís Llagostera (la Cellera), Montserrat Mataró (Sant Feliu de Buixalleu) i Joan Grabulosa (Sant Julià del Llor-Bonmatí).

LLISTAT DE JACIMENTS

Torre de Sant Silvestre (Amer)

Restes d'una torre circular medieval encimbellada a la carena que separa les valls del Brugent i del Ter. D'un diàmetre que voltaria els 5'50 metres, la part més ben conservada, al nord, arriba a assolir una alçada màxima d'un metre. Construïda a base de pedres lligades amb un morter de calç molt sorrenc, se l'ha considerat com una part del proper castell d'Estela (AADD 1991, p. 256). Tanmateix, donada la distància que separa els dos monuments, prop de mig quilòmetre, és evident que la torre és una estructura autònoma, encara que no seria il·lògic que hagués estat un punt de guaita del mateix castell, fet ara com ara indemostrable.

Puig d'Alia (Amer)

Al cim del Puig d'Alia, al sud-est d'Amer, hi ha un jaciment arqueològic a bastament publicat (Oliva 1965), que s'ha identificat com un poblat ibèric. Però, sense negar la possible existència d'aquest assentament, hem de remarcar que l'element més destacable que avui es pot veure al Puig d'Alia és una interessant torre quadrangular exempta de 9'70 per 7'75 metres, construïda a base de grans blocs de pedra calcària, que arriba a conservar-se en una alçada màxima de 3 metres. Tenint en compte les característiques d'aquesta estructura, la seva ubicació estratègica dominant importants vies de comunicació cap a Girona, Osona, la Garrotxa i la Selva i el material arqueològic que fins ara s'ha recuperat a l'indret, provinent de recollides superficials i situable entre els segles II aC i el I dC, és molt possible que es tracti d'una estructura de vigilància i control del territori lligada amb la primera

fase del domini romà (Llinàs *et alii* 1999). És evident, però, que per a poder-ho confirmar del tot hi cal una intervenció arqueològica.

Pla de Palomeres-Pla de Tions (Arbúcies)

A ponent del terme municipal, en ple massís del Montseny, s'han recollit fragments de ceràmica a mà, avui conservada al Museu Etnològic del Montseny-La Gabella, que podrien pertànyer a l'Edat del Bronze. A l'indret s'hi aprecien també alguns amuntegaments de pedres, que tan sols una excavació arqueològica podria confirmar si són o no túmuls.

Torre de Montfort (Arbúcies-Riells i Viabrea)

Torre circular ubicada al cim del turó homònim, a la serralada que separa les valls de la riera d'Arbúcies i de Breda. De pedra lligada amb morter i amb un diàmetre exterior de 6'6 metres, es conserva en una alçada màxima de poc més de tres metres. S'hi pot apreciar alguna espitllera i la porta d'entrada, així com part del recinte quadrangular; força malmès, que l'envoltava. Possiblement, es tracta d'una torre de guaita dependent del proper castell de Montsoriu.Tot i que sempre ha estat coneguda, el seu primer esment publicat és de data recent (Collell i Escudé 1998, p. 18-19).

Castell Vell (Brunyola)

Torre circular d'època medieval, fins ara inèdita, ubicada dalt d'un turó abocat a la plana de Sant Martí Sapresa. Bastant enrunada, la seva alçada màxima no supera els 3 metres, mentre que el diàmetre és d'uns 5 metres. Al seu voltant més immediat s'hi veu molta runa, coberta per la vegetació, que caldria avariguar si amaga altres estructures relacionades amb la torre o és part del seu mateix enderroc.Així mateix, encercla una part del conjunt un possible fossat, que aprofita el relleu de la zona. Podria tractar-se d'un punt de vigilància relacionat amb el proper castell de Brunyola.

Camps d'en Carreres (la Cellera de Ter)

Als camps de davant de can Carreres, a tocar del Pasteral, s'han recollit diversos materials d'època romana imperial que podrien indicar l'existència d'una vil·la. Fins ara, aquests materials havien estat publicats com a procedents d'un indret desconegut o amb la denominació genèrica de "El Pastera!" (Nolla & Casas 1984, p. 206; Pujol & Llagostera 1990, p. 13; Llinàs & Merino 1991, p. 21-22); per això, identificat el punt de procedència, hem donat al jaciment el nom, més precís, de "Camps d'en Carreres".

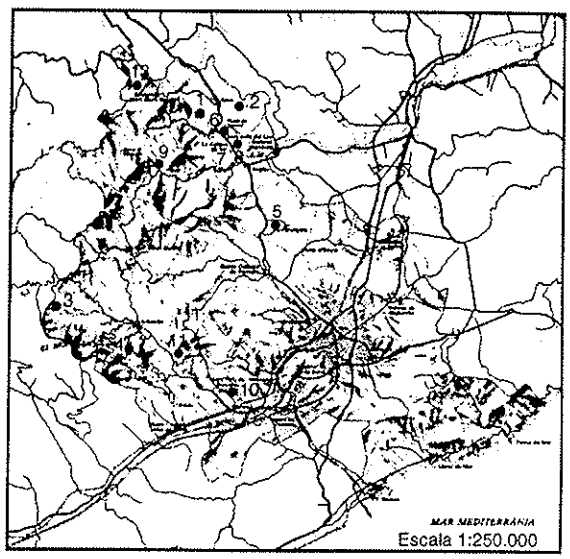

Fig. 1: Localització dels jaciments estudiats

Les Feixes d'en Vinyes (la Cellera de Ter)

En unes feixes a tocar de can Vnyes, un mas situat a llevant del nucli de la Cellera, hi fou localitzat i excavat ja fa uns anys un enterrament d'època tardoromana. Estava constituït per una tomba de tegulae, que contenia un individu adult i una gerreta de ceràmica comuna com a aixovar Se'n coneix només una petita notícia (Pujol & Llagostera 1990, p. 13) i és molt possible que noves investigacions arqueològiques en aquell indret permetin la descoberta de noves tombes o, fins i tot, d'un assentament d'aquesta etapa històrica.

Santa Margarida de Puigpardina (la Cellera de Ter)

Antiga capella que en el segle XIII està documentada ja com a "vella i abandonada" (Llagostera 1996).Tot i així, va subsistir encara fins al segle XIX, però avui ha desaparegut. A l'indret on es trobava s'hi poden apreciar petits trams de murs de pedra lligada amb morter, mig enterrats i ocults per la vegetació. Hi caldria una excavació arqueològica urgent, atès que es troba situada a tocar d'un dels eixamples del nucli urbà de la Cellera.

Turó d'en Bosc (Osor)

Jaciment inèdit, ubicat en un esperó sobresortint que es troba envoltat per un ampli meandre de la riera d'Osor, a 1 km. al nord-oest del poble. Entre l'espessa vegetació s'hi poden apreciar restes de murs que semblen pertànyer a un hàbitat d'època medieval que faria servir de defensa la seva extraordinària ubicació topogràfica, amb la riera de fossat natural.

Camps de Grions (Sant Feliu de Buixalleu)

Restes d'un assentament d'època romana, probablement una vil·la, ubicat en una plana de la vall mitja de la Tordera, a prop del pas de la Via Augusta i a la sortida de la vall de la riera d'Arbúcies. S'hi ha efectuat tan sols una recollida superficial de materials i se n'ha publicat una petita referència (Font & alii 1994, p. 135). La denominació que l'identifica, a manca de cap altra, se li ha donat en realitzar-se aquest inventari.

Sitges de Buixalleu (Sant Feliu de Buixalleu)

Camp de sitges ibèric ubicat a prop del mas Buixalleu, que roman inèdit, tot i que ja s'hi ha realitzat alguna investigació. Dues sitges foren descobertes i excavades l'any 1962 i actualment es poden veure, buides, en uns marges. L'any 1966 se'n trobaren unes quantes més, uns 100 metres a migdia, que foren destruïdes, però de les quals es va recollir el material arqueològic, conformat per ceràmica diversa (àtica, campaniana, comuna ibèrica, grisa de la costa catalana, dolium, pondera...), una moneda de Nemausus i un dàdal de bronze. Probablement es tracti d'un camp de sitges dependent del proper poblat ibèric del turó de Buixalleu, i no seria estranya la futura localització de més fosses en els terrenys circumdants.

Les Cavorques (Sant Julià del Llor-Bonmatí)

Les Cavorques són dues estructures quadrangulars de pedra lligades amb morter molt properes entre si, localitzades a prop del Ter, entre els veïnats Vell i Nou de Sant Julià del Llor. Tot i que el seu estat de conservació és bastant deficient, alguns dels seus panys de paret assoleixen una alçada d'entre 2 i 2'5 metres i s'hi aprecien els arrencaments de voltes internes. La que es troba més al sud, al pla, està construïda amb un aparell de pedres molt regulars, que recorda l'"opus certum", mentre que la situada al nord, al marge d'un camp, presenta una cornisa feta amb teula plana. S'ha dit que podrien ser dos monuments sepulcrals romans (Calzada 1976), tot i que hi caldria una investigació a fons per a comprovar tant la seva cronologia com la seva funcionalitat. És cert, tanmateix, que procedents d'un lloc indeterminat del municipi es coneixen alguns materials d'època romana (ceràmica comuna, grollera i africana de cuina) (Llinàs & Merino 1991, p. 24), que podrien fer pensar en l'existència d'una vil·la que les Cavorques, en cas de ser romanes, acabarien de ratificar

Sant Pere de Fornils (Susqueda)

Restes d'una església romànica, possiblement centre d'una parròquia medieval, de la qual només se sap que l'any 1560 ja estava sense culte i enrunada (Pladevall 1981, p. 189). Es troba en un indret avui deshabitat situat sota els cingles del Far i de Rupit, al nord-oest del terme municipal i molt a prop del mas abandonat de les Gleies. Se'n pot veure bé una part de l'absis, semicircular, que arriba a assolir una alçada de 2 metres i conserva una finestra. La resta del temple està enrunada o enterrada.

BIBLIOGRAFIA

A.D. 1991), *Catalunya Romànica*, vol. V, Barcelona.

CALZADA J. 1976, *Sant Julià de Llor, Boletín del Colegio de Médicos de la provincia de Gerona*, 67.

COLLELL J. & ESCUDÉ C. 1998, *Riells i Viabrea, Quaderns de la Revista de Girona*, 74, Girona.

LLAGOSTERA L. 1996, Santa Margarida de Puigpardina, *Programa de Festa Major* 1996, la Cellera de Ter, 26-27.

LLINÀS J. & MERINO J. 1998a, *El patrimoni de la Selva. Inventari històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca*. Vols. 1 i 2, Sta. Coloma de Farners.

LLINÀS J. & MERINO J. 1998b, L'inventari del patrimoni històric, artístic i arqueològic de la comarca de la Selva: nous jaciments arqueològics, *Quartes Jornades d'Arqueologia de les Comarques de Girona*, Figueres, 433-437.

LLINÀS J. & MERINO J. 1999, *El patrimoni de la Selva. Inventari històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca*. Vol. 3, Sta. Coloma de Farners.

LLINÀS J. & MERINO J. (en premsa) *El patrimoni de la Selva. Inventari històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca*. Vol. 4, Sta. Coloma de Farners.

LLINÀS J.; MERINO J.; NOLLA J.M.; SAGRERA J. & SUREDA M. 1999, La torre romana del Puig d'Alia (Amer), *Quaderns de la Selva*, 11, Sta. Coloma de Farners, 97-108.

NOLLA J.M. & CASAS J. 1984, *Carta Arqueològica de les Comarques de Girona*, Girona.

OLIVA M. 1965, Recintos fortificados de tipo ciclópeo en tierras gerundenses, *Arquitectura megalítica y ciclópea catalano-balear*, Barcelona, 89-109.

PLADEVALL A. 1981, Osona i el Ripollès, *Gran Geografia Comarcal de Catalunya*, vol. 1, Barcelona.

PUJOL D. & LLAGOSTERA L. 1990, La Cellera de Ter, *Quaderns de la Revista de Girona*, 28, Girona.

L´INVENTARI DEL PATRIMONI HISTÒRIC, ARTÍSTIC I ARQUEOLÒGIC DEL GIRONÈS: NOVETATS ARQUEOLÒGIQUES.

Joan LLINÀS & Jordi MERINO

Entre el setembre del 1999 i el març del 2000 s'ha realitzat l'inventari del patrimoni històric, artístic i arqueològic de la comarca del Gironès, promogut pel Consell Comarcal. Els objectius principals d'aquest treball han anat destinats, sobretot, a fer un catàleg unitari de tots els elements que formen aquest patrimoni. Aquest catàleg té diverses funcions, entre les que destaquen afavorir la protecció dels elements inventariats, permetre'n una millor gestió i rendibilització, donar-los a conèixer al gran públic i facilitar treballs d'investigació que s'hi puguin relacionar. L'inventari inclou tots els jaciments arqueològics, els edificis de caire religiós i militar i tots els elements civils anteriors a l'any 1939 que tenen interès degut a les seves característiques arquitectòniques o a la seva importància històrica.

L'inventari, que no ha inclòs de moment el terme municipal de Girona, ha aplegat més de vuit-cents elements. Entre altres dades d'interès evident, el seu procés de confecció ha comportat la documentació de nous jaciments arqueològics, alhora que ha permès actualitzar, revisar o modificar en part la informació que es tenia d'altres jaciments que ja es coneixien. La intenció de la nostra comunicació és la de donar a conèixer totes aquestes novetats, a les quals hi hem sumat algunes troballes que, tot i que ja havien estat objecte de publicació, aquesta és molt recent o bé s'ha efectuat tan sols en publicacions de difusió molt restringida, sovint de caire local. Hem de donar les gràcies, finalment, a Narcís M.Amich (Celrà), Joaquim Mundet (Cassà de la Selva) i Emili Soler (Llagostera) per la informació proporcionada.

CASTELL VELL (BESCANÓ)

Restes d'una construcció enrunada ubicades al cim d'un turó de 182 metres d'alçada, afrontat a la plana de Bescanó, en direcció cap a Estanyol. Conegudes popularment amb el nom de Castell Vell, caldria un estudi aprofundit per detectar-hi vestigis incontestables de fortificació. A primer cop d'ull semblen les restes d'una casa, bastida amb un aparell constructiu que no pot ser anterior al segle XVI. Malgrat tot, tant la seva situació com els vestigis d'una estructura circular que caldria verificar si són o no els d'una torre, mantenen obertes totes les possibilitats.

TORRE DEL TELÈGRAF (BESCANÓ)

Restes d'una estació de la línia general de telegrafia òptica situades a la part d'alta d'un turó situat entre Bescanó i Estanyol, al que s'accedeix per un camí que surt d'aquesta carretera. Aquesta torre fou construïda l'any 1849 i es comunicava visualment mitjançant un codi de senyals amb les que hi havia per una banda a Brunyola i per l'altra a la ciutat de Girona. Fou abandonada l'any 1862 i des de l'aleshores s'ha anat enrunant. De planta quadrada, originalment tenia tres pisos i avui en resta tan sols la part inferior de dues de les parets, espitllerades, de la primera planta.

Bibliografia: LLINÀS, J.; LLORENS, J.M.; MERINO, J. 1996, La telegrafia òptica a la Selva, *Quaderns de la Selva 9,* Santa Coloma de Farners, 115-138.

SITGES DE CAN ROURE (BESCANÓ)

Restes de dues sitges, visibles en el marge d'un camí que porta a can Roure, una masia d'Estanyol propera a la carretera de Salitja a Vilanna. Aquest camí fou ampliat en dates recents i la neteja del marge va deixar a la vista dues sitges que encara no han estat excavades, per la qual cosa no podem especificar encara les seves dimensions, tipologia ni cronologia.

SITJA DEL POLÍGON (CASSÀ DE LA SELVA)

Durant les obres de construcció dels vials del polígon industrial de Cassà de la Selva, fou seccionada una sitja, una part de la qual resta en un marge. L'excavació del que quedava de la sitja va evidenciar el seu mal estat de conservació i va permetre'n una datació que, a grans trets, es pot situar a l'edat mitjana.

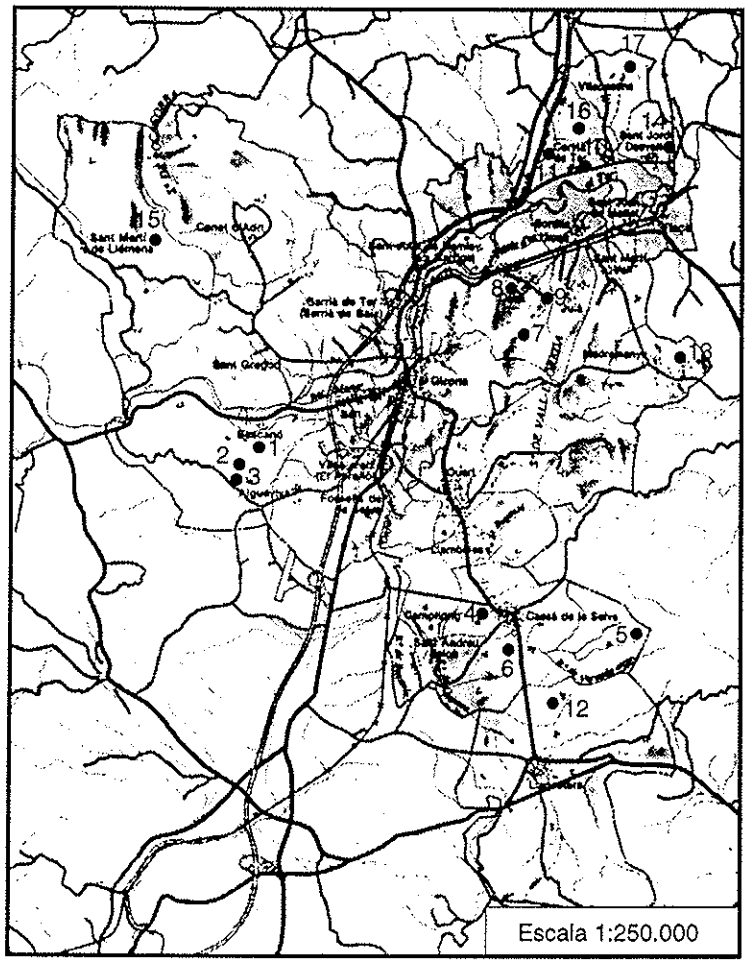

Fig. 1: Localització dels jaciments estudiats

ROCA DE LES TRES RASES (CASSÀ DE LA SELVA)

Aquest jaciment està situat en el veïnat de Verneda, a la serra de Cantallops, al nord-est del Puig del Castell i del Puig de l'Esquetlla. Ubicat en una zona on abunden els blocs granítics, està conformat per una petita balma, potser parcialment artificial, que formen alguns d'aquests blocs. S'hi van recollir materials arqueològics prou significatius, com dues fulles de sílex de dimensions considerables i un raspador sobre quars, tot i que bona part del sediment resta encara per excavar.

CAMP DE L'ARRENCADA (CASSÀ DE LA SELVA)

Les obres de construcció de la variant de la carretera de Girona a Sant Feliu al seu pas per Cassà de la Selva va permetre la localització de 23 sitges i 3 escombreres retallades en el subsòl natural. L'excavació d'urgència d'aquestes estructures va revelar que pertanyien a dos moments històrics diferents: 8 sitges i 2 escombreres oferien una datació d'època ibèrica tardana (segle II aC), mentre que 12 sitges i l'escombrera restant foren amortitzades a la baixa edat mitjana (segles XIII-XV). Tres de les sitges no es varen poder datar, perquè no varen proporcionar material arqueològic.

De l'excavació d'aquest jaciment n'hi ha una descripció detallada a l'article corresponent d'aquestes V Jornades.

L'OLIVET D'EN GORDEI (CELRÀ)

En un indret de les primeres estribacions de les Gavarres, al sud del nucli de Celrà, s'hi han recollit recentment alguns fragments de tègula, *dolium* i ceràmica comuna, que indiquen l'existència en aquell lloc d'un jaciment, de moment indeterminat, d'època romana.

CASTELL DELS CARLINS (CELRÀ)

Dalt d'una petita elevació afrontada a la plana s'hi aprecien a simple vista un seguit de parets molt sòlides, de pedres lligades amb morter moltes de les quals presenten banquetes i contraforts can-toners. Esteses per tot el turonet, conformen una cons-trucció compartimentada en diverses cambres, que no es troba documentada en cap arxiu ni publicació. Sense descartar que pugui ser una resta d'època medieval, té algunes característiques constructives que li podrien pujar la cronologia fins a la baixa antiguitat. És evident, però, que mentre no s'hi realitzin treballs arqueològics, no es podrà assegurar res.

FEIXES DEL CAMÍ DE CAN SUBARDELL (CELRÀ)

En unes feixes properes al camí que comunica ca n'Espolla (Celrà) amb can Subardell (Juià) s'hi ha recollit una gran quantitat de material arqueològic (àmfora ibèrica, grisa de la costa catalana, engalba blanca, àmfora itàlica...) que fa suposar l'existència d'un jaciment dels segles II-I aC. en aquest indret, on no s'hi ha realitzat mai cap excavació arqueològica.

CASTELL DE CERVIÀ (CERVIÀ DE TER)

El castell de Cervià, esmentat per primera vegada l'any 922, està situat en una estratègica elevació sobre el poble i amb un bon domini visual sobre la plana i els primers contraforts de les Gavarres. Actualment en resten diversos vestigis, entre els que es poden apreciar perfectament els fonaments de la torre mestra, rodona, diversos panys de muralla i restes d'algunes estances. Per tant, una excavació arqueològica permetria recuperar plenament l'estructura del castell, ultra el fet d'acabar amb la constant acció dels furtius, que està afectant seriosament les restes.

FORN D'EN JEPIC (CERVIÀ DE TER)

Restes d'un forn, probablement de terrissa, ubicat en un marge del camí que porta a can Jepic. Tot i el seu mal estat de conservació, es poden apreciar be la cambra de foc i la graella, en part seccionades pel mateix marge del camí. Ha donat nom al bosc proper (Bosc del forn) i es pot datar en època moderna.

PINEDA DEL RECTOR (LLAGOSTERA)

Uns rebaixos de terres efectuats en un indret al nord-est del terme municipal de Llagostera van permetre posar al descobert l'any 1992 les restes d'una sitja i d'un retall quadrangular en el subsòl natural, datables en època ibèrica. Actualment, potser a causa de rebaixos posteriors, s'hi poden apreciar diversos retalls efectuats al subsòl natural, que podrien pertànyer a fons de cabanes.

CAMÍ DE PÚBOL (MADREMANYA)

En un dels marges del camí que porta de Millars a Púbol, molt a prop de la Creu de Millars, s'hi van identificar dues sitges seccionades que no han estat mai excavades, tot i que algun material recollit esporàdicament sembla datar-les en època romana, si no més aviat.

Bibliografia: MARQUÈS, J., *Millás*, Ajuntament de Madremanya, 1974, 14-16 i 94.

VEÏNAT NOU (SANT JORDI DESVALLS)

En uns camps al nord de Sobrànigues s'hi han recollit diversos materials arqueològics d'època romana, entre els que destaquen fragments d'àmfora, ceràmica sigil·lata, ossos humans i dues monedes, una d'August i una de Gordià III. La fotografia aèria ha permès identificar en aquest indret indicis d'una construcció de grans dimensions que podria ser molt bé una vil·la romana.

Bibliografia: ARNAU, M., *Els pobles gironins, IV. El Gironès (I)*, Olot, 1993,382-383.

PUNSETÍ, D., El poblament d'època romana al curs mig del Ter, *La llera del Ter*, 7, desembre 1997, p. 19.

CAMP DEL RACÓ (SANT MARTÍ DE LLÉMENA)

Jaciment descobert l'any 1982 en un camp situat dins del cràter volcànic de la Banya del Boc. Està format per un mínim de set estructures el·líptiques que s'insinuen vagament, així com una construcció de majors dimensions. Tot i que no s'hi ha realitzat cap intervenció arqueològica, sembla que podria tractar-se d'un poblat neolític a l'aire lliure.

Bibliografia: VERDAGUER, E., *La prehistòria de la Vall del Llémena, Plecs de la vall del Llémena*2.

TURÓ DEL POU DE GLAÇ (VILADASENS)

En uns camps propers a aquest indret, al centre del terme municipal, foren trobats l'any 1972 diversos fragments de ceràmica ibèrica i romana, que podrien indicar l'existència d'un jaciment d'aquesta època. Des d'aleshores, però, no s'hi ha realitzat cap altra troballa ni intervenció.

LA MÓRA (VILADASENS)

Als voltants de l'església de Sant Martí de la Móra s'hi recolliren diversos materials ceràmics d'època romanorepublicana (segles II-I aC), bàsicament ceràmica comuna ibèrica, grisa de la costa catalana, engalba blanca, kalathos, algun vernís negre i àmfora ibèrica i grecoitàlica. Aquests materials podrien indicar l'existència d'un jaciment d'aquesta època o d'un camp de sitges, tot i que no se sabrà del cert fins que no s'hi realitzin excavacions arqueològiques.

ARQUEOLOGIA INDUSTRIAL A LA FARGA PALAU DE RIPOLL. RESULTATS DELS PRIMERS SONDEIGS REALITZATS (ABRIL-MAIG DE 1999)

Núria NOLASCO

La intervenció arqueològica realitzada a Ripoll durant els mesos d'abril i maig de 1999, es va portar a terme en la planta baixa d'un edifici situat al costat de l'antiga *Farga Palau* d'aram. A inicis del segle XIX, aquest edifici formava part d'un conjunt d'establiments metal·lúrgics ubicats en l'actual Passeig de la Farga de Ripoll, tots ells propietat de la família Palau[1]. L'excavació ha estat promoguda i coordinada pel Museu Nacional de la Ciència i de la Tècnica de Catalunya, institució clarament vinculada amb la recerca científica en torn de la farga catalana, i que actualment està desenvolupant una proposta museística de les instal·lacions de la *Farga Palau* d'aram, de la qual n'és propietària[2]. És en el marc d'aquesta proposta que es va considerar convenient efectuar alguns sondeigs arqueològics amb els que avaluar la possibilitat de recuperar evidències d'activitat siderúrgica en el subsòl dels edificis col·lindants a la mencionada farga d'aram. El principal interès de la intervenció era, doncs, constatar l'existència de nivells arqueològics associats amb la producció de ferro i, per tant, anteriors a l'etapa en què aquests establiments es destinaren a l'obtenció de coure.

Existeixen referències documentals que testimonien el funcionament d'aquests establiments siderúrgics des d'inicis del segle XIX fins a mitjan d'aquest mateix segle, moment en què el declivi de la producció de ferro comportà la seva adaptació a la producció d'aram. A partir d'aquest moment, les referències aportades pel fons documental privat de la família Palau mencionen l'existència de *tres fraguas de alambre*[3], que haurien substituït a les fargues de ferro. (IL·LUSTRACIÓ 1) És possible que s'hagin conservat vestigis arqueològics d'aquests centres productors, tant en el subsòl dels edificis com en el seu alçat. Així doncs, una anàlisi de la seva estructura arquitectònica posa de manifest l'existència en planta baixa de tres espais independents, cadascun dels quals consta d'una nau relativament estreta, probablement destinada a la roda hidràulica, i d'una altra nau de major amplada on podrien estar situats la resta dels elements de la farga: els martinets, el forn i la fornal, entre d'altres. Posteriorment, a finals del segle passat o inicis d'aquest segle, dues d'aquestes fargues foren abandonades i substituïdes per una serradora que unificà definitivament l'espai en una sola nau, llevat de la farga d'aram que va continuar funcionant en un edifici independent.

LA FARGA PALAU: UN EXEMPLE DE PATRIMONI INDUSTRIAL ARQUEOLÒGIC

Tot i que el concepte d'*arqueologia industrial* ha anat adquirint en els últims anys una definició força acurada, freqüentment la recuperació i documentació del patrimoni industrial es basa principalment en la neteja i restauració de les estructures conservades, sense aprofundir en l'aplicació del registre arqueològic pròpiament dit. Aquest fet comporta, en moltes ocasions, la pèrdua de dades significatives sobre l'evolució i les fases de funcionament i abandonament d'aquestes indústries; informació que, només pot ésser recuperada de forma global a través de la recerca arqueològica del subsòl i de la lectura dels espais arquitectònics -és a dir de l'anàlisi de la seqüència evolutiva dels edificis i dels materials emprats en la seva construcció-.

No obstant això, la *Farga Palau*, com a jaciment arqueològic industrial, presenta unes característiques

[1] Aquest edifici apareix citat a la documentació amb altres noms com ara Cal Guixo o Farga del Tint 1 (MASCARELLA: 1995;73).

[2] L'empresa responsable de la realització de l'excavació ha estat Francesc Caballé i Reinald Gonzàlez s.c.p. Gestió i documentació del patrimoni arquitectònic i arqueològic.

[3] Documentació notarial inèdita. (1877). El document divideix les propietats llegades per Josep Palau als seus fills Pere i Joan. Cita textualment tres fraguas de alambre que existian en la planta baja de las dos casas del testador . És difícil determinar si l'activitat desenvolupada és realment la refussió de retalls de coure o simplement es tracta d'estirament de filferro de coure.

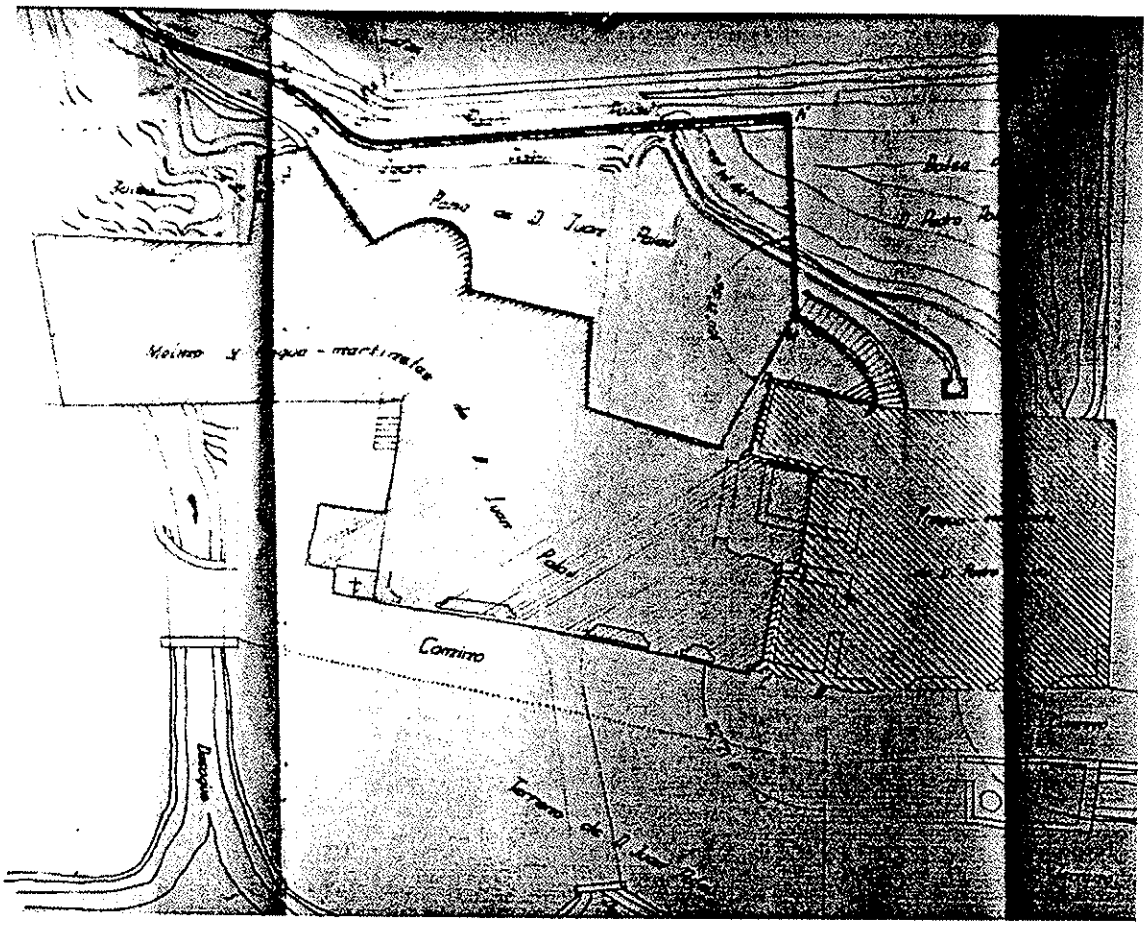

Fig. 1: Plànol de l'any 1877 que mostra les propietats de Joan i Pere Palau. (Documentació notarial inèdita).

força excepcionals determinades per l'amortització, en un període de temps relativament curt, de la totalitat dels elements de la farga. A això s'ha de sumar el fet que els usos posteriors de l'espai -la farga d'aram, la serradora i finalment l'actual garatge- no han eliminat les restes de l'establiment siderúrgic, sinó que han creat les condicions idònies per a la seva preservació.

La intervenció arqueològica realitzada ha permès valorar el potencial arqueològic del jaciment, tot i que la visió de les estructures obtinguda mitjançant la realització dels sondeigs ha estat forçosament parcial. A aquest efecte es va desestimar qualsevol actuació sobre aquells elements que podien ser interpretats amb major claredat en fases posteriors de l'excavació, o sobre aquells que poguessin esdevenir essencials per a una futura exposició museogràfica.

Els resultats dels sondeigs arqueològics realitzats:

S'han realitzat un total de tres sondeigs arqueològics, ubicats en aquelles zones que oferien més possibilitats de contenir vestigis preexistents, tenint en compte la distribució lògica dels elements que conformen una farga catalana. La cala núm. 1 es va obrir en l'angle nord-occidental del garatge on era versemblant localitzar restes del forn de reducció de mineral de ferro; la cala núm 2. es va realitzar en el punt de l'edifici on podien haver-se conservat restes de les caigudes d'aigua necessàries pel funcionament del forn i dels martinets; finalment; la cala 3 s'obrí en la zona més idònia per a constatar evidències relacionades amb el funcionament d'una roda hidràulica. La planta baixa de l'immoble presentava diversos paviments de formigó relacionats amb la darrera configuració de l'espai com a garatge i amb l'elevació del nivell de circulació del carrer Aquesta última suposà l'aportació de gran quantitat de rocs de riu amb els que elevar la pavimentació interior fins a un metre aproximadament per sobre de la cota de funcionament de la serradora. D'altra banda, l'excavació ha permès identificar les restes del paviment de fusta original de la serradora; una mena d'entarimat construït sobre pilars de maó i petits envans. Com s'ha dit anteriorment, aquesta superposició de paviments ha determinat la total amortització dels elements relacionats amb la producció de ferro, alhora que han facilitat la seva conservació.

Dels tres sondeigs realitzats, l'únic que ha proporcionat restes inequívocament associables a processos de producció del ferro, ha estat la cala núm. 1. En les dues restants, si bé no pot descartar-se aquesta possibilitat -ja que la seqüència

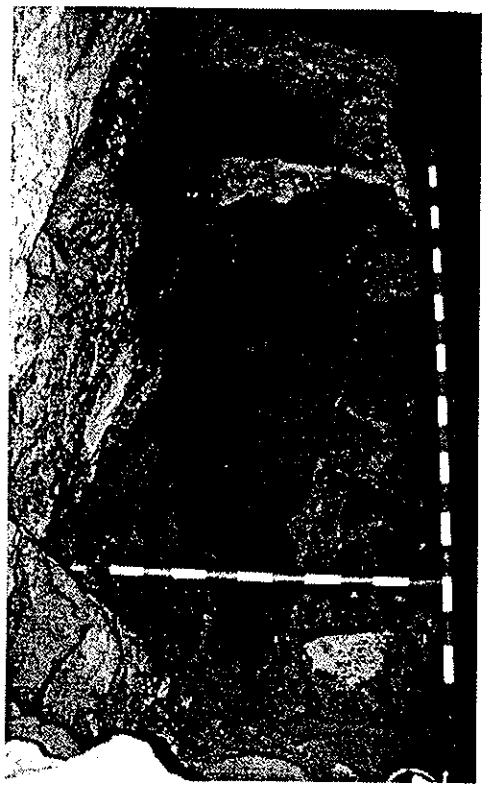

Fig. 2: Imatge del dipòsit d'escòria de ferro, carbó i mineral de ferro localitzat a la cala núm.1.

estratigràfica documentada ha proporcionat restes de carbó mineral abundant i esquirles d'escòria de ferro- es requereix d'una excavació en extensió, que permeti una interpretació correcta dels elements localitzats.

En el cas de la cala núm. 1, sota els paviments de formigó anteriorment descrits s'identificaren una sèrie d'estructures i canalitzacions probablement relacionades amb la instal·lació del tint de *Cal Guixo* que havia ocupat aquest espai anteriorment. Es localitzà també una petita cubeta que reaprofitava part de l'estructura de les canalitzacions i que contenia en el seu interior diversos estrats d'argila i terra flonja de color negre, amb abundant escòria de coure de petites mides. Aquest fet va posar de relleu l'existència de restes relacionades amb la producció d'aram, sense que puguem determinar si es tracta d'un procediment d'obtenció del metall mitjançant la refusió de retalls de coure o del simple estirament de coure.

L'eliminació d'aquestes estructures va posar al descobert un dipòsit de materials clarament associats a la reducció de mineral de ferro. Es tracta d'una acumulació d'escòria de ferro, carbó i mineral de ferro -*goethita i limonita*-, localitzada a l'interior d'un retall semicircular de la roca, els límits del qual no han estat identificats en aquesta primera fase dels treballs, donades les limitacions de la pròpia cala. Aquests elements es troben en un estat de conservació molt deficient, determinat per les condicions d'humitat a que han estat sotmesos, la qual cosa dificulta la seva excavació i identificació. (IL·LUSTRACIÓ 2)

Aquest dipòsit és, ara per ara, l'evidència més clara de l'existència de restes arqueològiques relacionades amb l'activitat siderúrgica que ens ha proporcionat la intervenció arqueològica. Cal plantejar-se, però, si l'estructura en la que han estat localitzats pot estar directament relacionada amb la reducció de mineral de ferro o simplement es tracta d'un abocador En aquest sentit, tant l'ampliació de la cala, com la intervenció sobre l'estructura arquitectònica de l'edifici, esdevenen actuacions imprescindibles per a obtenir més dades sobre el funcionament d'aquesta estructura, i en conseqüència sobre la producció de ferro en aquest indret, la seva adaptació a la producció d'aram i l'abandonament definitiu de la metal·lúrgia.

BIBLIOGRAFIA

A.D. 1995, *La farga catalana en el marc de l'arqueologia siderúrgica. Simposi Internacional sobre la Farga Catalana.* Andorra

A.D. 1995, *Actes del col·loqui Fargues de ferro i fargues d'aram. Història, geografia i aspectes tecnològics.* Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles. Banyoles

MASCARELLA, J. 1993, *La farga. Quaderns de la revista de Girona*, 43. Girona

EL FORN DE CAN GIVEROLA (TOSSA DE MAR, LA SELVA).

Gustau GARCIA M. Francesca JIMÉNEZ

El jaciment del forn de can Giverola se situa a l'indret conegut amb aquest nom, situat a uns cinc quilòmetres del nucli urbà tot seguint la carretera que des de Tossa mena cap a Sant Feliu de Guíxols. El forn es troba enmig d'una zona boscosa, al costat d'una urbanització per a turistes suïssos.

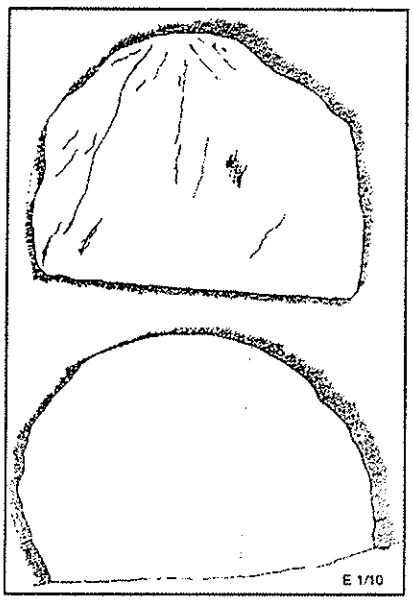

DESCRIPCIÓ DE L'ESTRUCTURA

El forn de can Giverola va ser construït excavant-lo parcialment a la roca de gresa de l'entorn. Per fer-lo es va aprofitar un indret on aquesta roca marcava un angle en una zona amb desnivell, fet que permetia construir-ne una gran part excavant directament al subsòl, mentre que la resta devia ser construïda. Aquesta part, important, ja que era el lloc per on s'havia d'omplir el forn, era precisament la que va desaparèixer en arranjar el camí.

L'estructura presenta un diàmetre màxim de 2'55 m i 2 m d'alçada (sense comptar l'alçada de la xemeneia, que feia aproximadament un metre més).

La base de l'estructura és planera i les parets presenten una forma globular, amb una xemeneia a la part superior, estreta, però llarga (més d'un metre). A les parets de la campana es poden observar encara, les marques dels diferents cops de pic que ens expliquen el seu sistema de construcció.

Les parets i la part inferior del forn presentaven una tonalitat negra, fruit del procés de combustió produït durant el funcionament del forn.

FUNCIONALITAT

La funcionalitat de l'estructura excavada a can Giverola ens ve definida tant pels elements presents com per aquells que hi són absents.

En aquest sentit, cal esmentar que durant l'excavació no es va recuperar ni un sol bocí de ceràmica, ni tampoc es va poder constatar la presència propera de cap mena d'abocador ni d'aquesta mena de materials ni de cap altre (com vidres o metalls).A més, l'estructura del forn, sense graella, les seves grans dimensions, en descartaven l'ús per a la fabricació de cap d'aquests productes.

Per altra banda, la forma del forn sembla indicar la inexistència d'una obertura frontal clara, cosa que fa repensar la seva finalitat.

Davant d'aquests fets sembla clar que es tracta d'un forn destinat a la fabricació de carbó vegetal. El seu funcionament consistiria a tancar totalment l'estructura, deixant oberta només la xemeneia, després d'haver-lo omplert de fusta i haver-hi encès foc, i deixar que aquesta s'anés cremant. Després calia trencar part de la cúpula del forn per extreure el carbó.

Aquesta mena de carboneres solien ser usades un sol cop, d'aquí les seves grans dimensions, ja que si no resultaven poc rendibles, però en el cas que ens ocupa és probable que fos reutilitzat en més d'una ocasió, ja que a l'estrat UE 1.003 es varen trobar diverses capes de cendres molt endurides que semblaven indicar l'existència de diferents processos de combustió.

Aquesta mena d'estructures també s'usaven de vegades per a la fabricació de calç, però la no-troballa de restes d'aquesta mena, ni entre l'estratigrafia ni a les parets de la cúpula (el procés de fabricació de la calç sol provocar una certa vitrificació a les parets dels forns) ens fan descartar aquesta possibilitat.

CRONOLOGIA

Com s'ha esmentat tant en l'apartar anterior com en la descripció de l'estratigrafia, l'excavació no va proporcionar cap material arqueològic que permeti una datació cronològica ni tan sols aproximada.Així doncs, la datació de la carbonera s'ha d'establir seguint altres indicis indirectes.

Així, la ubicació del forn, al costat mateix d'un camí rural, i amb la base inferior a una cota molt semblant a la de l'esmentat camí, sembla indicar que aquest ja existia durant el funcionament del forn i era aprofitat pels seus constructors.

Aquesta dada, afegida a les referències aportades per alguns vilatans sobre el fet que a principis de segle hi havia diversos forns per a la fabricació de carbó en aquesta zona, ens porten a considerar que aquesta estructura té una datació moderna, potser no superior als cent anys d'antiguitat.

Òbviament les dades en què es basen aquestes conclusions són indirectes i poc precises, però atès que la tipologia del forn no permet una aproximació més concreta (la forma d'aquesta mena d'estructures ha variat molt poc al cap dels segles), ens sembla ara per ara la més probable.

Aquesta petita campanya d'excavacions ha permès documentar una estructura arqueològica que d'altra manera hauria desaparegut ràpidament, víctima de la climatologia o dels mateixos turistes. És, a més, una troballa que té el seu interès si se l'engloba dins la importància que els carboners varen tenir a la vila de Tossa fins a mitjans de l'actual centúria.

FE D'ERRADES

AQUEST GRÀFIC CORRESPON AL DOCUMENT «ELS GRAVATS RUPESTRES DE LA COVA DELS ENCANTATS (OGASSA, RIPOLLÈS)», DELS AUTORS GABRIEL ALCALDE, MARIA SAÑA I JOSEP AGUSTÍ (PAG. 55)

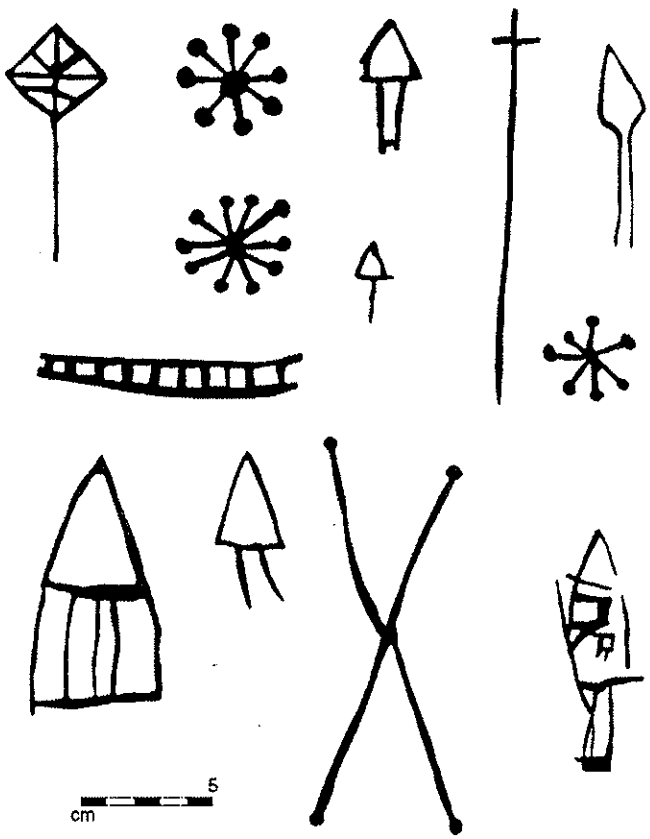

Figura 1. Representació d'alguns dels elements gravats a la cova dels Encantats.